Tradiția muzicală a irmoaselor calofonice de limbă română
între secolele XVIII și XXI

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Administrația Fondului Cultural Național

CC_interior complet.indd 1 05-Nov-21 12:36:06 PM

Cătălin Cernătescu

Tradiția muzicală a irmoaselor calofonice de limbă română între secolele XVIII și XXI

Editura Universității Naționale de Muzică București | 2021

CC_interior complet.indd 3 05-Nov-21 12:36:06 PM

Redactor: Ana Diaconu
Tehnoredactor și DTP: Andreea Mitu
Grafician copertă: Mirel Mihălăchescu
Foto copertă: Ms. rom. BARB 61, f. 56v.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CERNĂTESCU, CĂTĂLIN
Tradiția muzicală a irmoaselor calofonice de limbă română între secolele XVIII și XXI / Cătălin Cernătescu. -
București :Editura Universității Naționale de Muzică București, 2021
Conține bibliografie
index
ISBN 978-606-659-130-0
ISMN 979-0-707661-25-3

783

Preț 17.60 lei

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Administrația Fondului Cultural Național

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

© 2021 Cătălin Cernătescu, Asociația REVIVART. Toate drepturile rezervate. Responsabilitatea privind copyrightul și conținutul materialului inclus în acest volum revine exclusiv autorului.

Editura Universității Naționale de Muzică București, 2021
Strada Știrbei Vodă 33,
010102 București, România

CC_interior complet.indd 4 05-Nov-21 12:36:06 PM

Cuprins

Abrevieri 11
Introducere 13

Partea I: Aspecte istorice și morfologice ale irmoaselor calofonice 15

Aspecte istorice ale irmoaselor calofonice 17
1.1. Definirea termenilor *irmós*, *irmologhion*, *irmologic* 17
1.2. Calofonia 19
1.3. Irmoasele calofonice 20
1.3.1. Clasificarea irmoaselor calofonice 22
1.4. *Irmologhionul Calofonicon* 23
1.4.1. Calofoniconul lui Grigorie Protopsaltul între manuscris și tipăritură 25

Aspecte morfologice ale irmoaselor calofonice 29
2.1. Arhitectura irmoaselor între secolele XIV și XVI 29
2.2. Transformări structurale ale irmoaselor calofonice începând cu secolul al XVII-lea 31

Contribuții la cercetarea irmoaselor 32
3.1. Reevaluarea creațiilor de limbă greacă ale autorilor de origine română 32
3.1.1. Reconsiderarea operei lui Iovașcu Vlahul 33
3.1.2. Ioan Vlahul Domesticul (sec. XVIII) 35
3.1.3. Hurmuz Preotul Vlahobogdanul 36
3.1.4. Calist Ieromonahul 37
3.2. Descoperirea unor irmoase inedite de limbă greacă 40
3.2.1. Irmoase calofonice și cratime dedicate voievozilor din Principate 40
3.2.2. Balasie Preotul și Nomofilaxul 42
3.2.3. Hrisafi cel Nou (cca 1650-1685) 43
3.2.4. Ioan Hrysoverghi (sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII) 43
3.2.5. Meletie Sinaitul cel Vechi (sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII) 45
3.2.6. Evanghelin Panaghiot Vainoglu Skopelitis (cca 1721-1737) 46
3.2.7. Theonas Ieromonahul (sec. XVIII) 47
3.2.8. Irmoase calofonice cu paternitate neclară sau autor anonim 48

Concluzii 51

CC_interior complet.indd 5 05-Nov-21 12:36:06 PM

Partea a II-a: Rolul irmoaselor calofonice în cadrul repertoriului trapezei 53

Introducere 55

Evoluția repertoriului de limbă greacă al trapezei între secolele XV și XVII 57
1.1. Cântările trapezei în tradiția aghiorită 58
1.2. Tradiția constantinopolitană a interpretării de imnuri la masă 60

Repertoriul trapezei și irmoasele calofonice de limbă greacă în secolele XVII-XVIII 64
2.1. Repertoriul trapezei la Theofan Karykis 64
2.2. Repertoriul trapezei la Balasie Preotul 66
2.3. Repertoriul trapezei la Petru Berechet 68
2.4. Cântări populare grecești și muzici otomane pentru trapeză 70

Repertoriul și rânduiala mesei în manuscrise românești de secol XVIII 73
3.1. Repertoriul mesei în traducerea lui Filothei sin Agăi Jipei (1713) 73
3.2. Rânduiala voievodală a mesei descrisă de Condica lui Gheorgachi (1762) 81

Cântările mesei în manuscrise românești de secol XIX 84
4.1. Rânduiala chinovială a mesei în tradiția mănăstirii Neamț 85
4.1.1. Un posibil context al interpretării irmoaselor la trapeză 85
4.1.2. Rânduiala mesei de hram în Irmologhionul de la Neamț (1827) 88
4.1.3. Rânduiala mesei de hram în ms. rom. BARB 1525 (Istorie pentru Sfintele Monastiri Neamțul și Secul. Tipic și predanii, 1887) 93
4.2. Repertoriul trapezei în manuscrisele muzicale de la Neamț 97
4.2.1. Cântările mesei în ms. rom. BMN 13 (1834) 98
4.2.2. Repertoriul trapezei în ms. gr. BMN 7 (1837) și ms. rom. BMA II 77 (1837) 109
4.2.3. Repertoriul trapezei în ms. rom. BARB 5621 (jum. sec. XIX) 123
4.3. Contribuția lui Anton Pann la îmbogățirea repertoriului trapezei 126
4.3.1. Rânduiala și repertoriul trapezei în ms. rom. BJNIP D I 1737 (1863) 129

Circulația textelor repertoriului trapezei în tipărituri liturgice între secolele XVIII și XIX **135**
5.1. Textele cântărilor trapezei de limbă română în tipărituri liturgice 135
5.2. Textele cântărilor trapezei de limbă greacă în tipărituri liturgice 136

Concluzii 139

Partea a III-a: Traducători și compozitori de irmoase calofonice de limbă română între secolele XVIII și XXI 141

Introducere 143

Irmoasele calofonice în traducerea lui Filothei sin Agăi Jipei 144
1.1. Principii de organizare a irmoaselor în *Psaltichia rumănească* 145
1.2. Cratimele irmoaselor traduse de Filothei 150

CC_interior complet.indd 6 05-Nov-21 12:36:06 PM

1.3. Mecanisme de adaptare a melodiei irmoaselor calofonice la textul românesc 152
1.3.1. Prelungirea silabelor 153
1.3.2. Intercalarea silabelor 153
1.3.3. Aglomerări silabice sub neume sau thesisuri 154
1.3.4. Suprimarea neumelor corespunzătoare valorilor neaccentuate 156
1.3.5. Eliminarea unor thesisuri cadențiale 156
1.3.6. Repetarea treptelor precedente 157
1.3.7. Anticiparea treptelor 157
1.3.8. Umplerea spațiilor intra-intervalice 158
1.3.9. Replicarea formulaică 159
1.3.10. Interșanjabilitatea formulaică 159
1.3.11. Expunerea variată a unui thesis 160
1.3.12. Adaptarea liberă 161
1.4. Particularități de transcriere a melodiei irmoaselor traduse de Filothei 161
1.4.1. Redarea intervalelor muzicale 162
1.4.2. Omisiuni de notare a unor elemente din combinații de neume sau thesisuri... 163
1.5. O transcriere metrofonică a irmoaselor traduse de Filothei 166
1.5.1. Reproducerea pe portativ a unor elemente din vechea grafie 167
1.5.2. Bazele și caracteristicile glasurilor irmoaselor la Sebastian Barbu-Bucur . 168
1.5.3. Probleme de transcriere a melodiei irmoaselor în sistem guidonic 169

Macarie Ieromonahul și *Irmologhionul Calofonic* de limbă română 172
2.1. O exegeză de limbă elină în notația de tranziție 175
2.2. Concepția estetică a lui Macarie privind traducerea cântărilor bisericești 176
2.3. Conceperea unui *Irmologhion Calofonicon* de limbă română 176
2.3.1. Sursele muzicale ale traducerilor lui Macarie Ieromonahul 185
2.3.2. Aspecte privind paternitatea irmosului *De tinerii Tăi* 187
2.3.3. Elaborarea unor thesisuri analitice alternative 189
2.3.4. Completarea repertoriului de irmoase calofonice cu creații proprii 191
2.3.5. O colecție de irmoase într-un codex moldav 191
2.4. Definitivarea *Irmologhionului Calofonicon* (ms. rom. BARB 1685) 194
2.4.1. Cratimele *Calofoniconului* de limbă română 206
2.4.2. Preferințe și particularități ortografice 210
2.4.3. Metode de adaptare melodică a irmoaselor la Macarie Ieromonahul 211
2.4.3.1. Substituiri și permutări lexicale 211
2.4.3.2. Suprimarea neumelor corespunzătoare valorilor neaccentuate 212
2.4.3.3. Măsuri adăugate și completări ale spațiilor intra-intervalice 213
2.4.3.4. Notarea analitică a thesisurilor 214
2.4.3.5. Anticiparea treptelor 214
2.4.3.6. Reluarea variată a unui thesis 215
2.4.3.7. Adaptarea liberă 216
2.4.3.8. Inversarea frazelor muzicale 217

CC_interior complet.indd 7 05-Nov-21 12:36:06 PM

2.4.4. Compozițiile originale ale lui Macarie din ms. rom. BARB 1685 217
2.4.5. Caracteristici ale creațiilor lui Macarie 227
2.4.5.1. Stil calofonic și imitativ calofonic 227
2.4.5.2. Ambitus extins 228
2.4.5.3. Modulații frecvente și elemente externe 229
2.4.5.4. Prelucrări bimodale ale structurilor formulaice 230
2.5. Un irmos oktaihon inedit 230
2.6. Pseudo-irmosul *Vai mie, înnegritule suflete* 233
2.7. Circulația irmoaselor traduse de Macarie Ieromonahul 234
2.7.1. Copiile cântărilor autografe din ms. rom. BMMB 340 235
2.7.2. Alte manuscrise cu irmoase traduse de Macarie 237

Anton Pann – traducător și compozitor de irmoase calofonice 240
3.1. Textele irmoaselor traduse de Anton Pann 242
3.2. Traducerile lui Pann între manuscris și tipăritură 243
3.3. Metode de adaptare melodică la Anton Pann 248
3.3.1. Eliminarea unor pasaje 248
3.3.2. Adăugarea unor noi construcții imitativ calofonice 249
3.4. Compozițiile calofonice ale lui Pann 250

Visarion Protopsaltul (1794-1844) exeget și traducător de irmoase 253
4.1. Irmoasele calofonice ale lui Visarion Protopsaltul 253
4.2. Un *Calofonicon* nemțean bilingv 255
4.3. Textele traducerilor lui Visarion 269
4.4. Particularități ortografice ale irmoasele traduse 273
4.5. Formule de substituție a thesisurilor exighisite de Grigorie Protopsaltul 275

Alți compozitori și traducători de irmoase calofonice 278
5.1. Petru Efesiu (sf. sec. XVIII – 1840) 278
5.2. Iosaf Ierodiaconul (înc. sec. XIX) 281
5.3. Iosif Naniescu (1818-1902) 283
5.4. Dimitrie Suceveanu (1816-1898) 286
5.5. Elefterie Iliescu (jum. sec. XIX) 290
5.6. O colecție de irmoase cu traducător anonim 294
5.7. Nectarie Schimonahul Prodromitul (1804-1899) 300
5.8. Gherontie Prodromitul (1837-1917) 305
5.9. Paisie Lambru (1841-1919) 308

Irmoasele calofonice în secolul XX 311
6.1. Ion Popescu-Pasărea (1871-1943) și irmoasele de concert 311
6.2. Vasile Coman (sf. sec. XIX - jum. sec. XX) 313
6.3. Athanasie Iordănescu (1870-1937) și augmentarea *Calofoniconului* de limbă română 315
6.3.1. Prefigurarea unui nou *Irmologhion Calofonic* 315

CC_interior complet.indd 8 05-Nov-21 12:36:06 PM

6.3.2. O colecție inedită de irmoase calofonice în două volume 320
6.3.3. Traducerile lui Athanasie Iordănescu 331
6.3.4. Creațiile lui Iordănescu din volumul secund al *Calofoniconului* 340
6.4. Vasile Ciureanu-Bodești (sf. sec. XIX – jum. sec. XX) 343

Irmoasele calofonice de limbă română în secolul XXI 346
7.1. Un irmos calofonic de concert 346
7.2. Preotul Virgil Ioan Nanu (n. 1982) 348
7.2.1. Un irmos cu text adaptabil 348
7.2.2. Un irmos pentru sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil 350
7.2.3. Actualizarea lingvistică a irmoaselor și difuzarea lor în format audio 351
7.3. Preotul Cristian Alexandru (n. 1986) 355
7.4. Determinarea popularității irmoaselor calofonice în rândul psalților români 358

Concluzii 364

Bibliografie 367
Manuscrise 367
Carte românească veche (CRV) 376
Tipărituri liturgice 379
Cărți și studii 382
Cataloage 391
Dicționare și lexicoane 392
Internet 393

Index de nume 395
Anexa 1 399
Anexa 2 403
Anexa 3 407
Anexa 4 416
Anexa 5 432

CC_interior complet.indd 9 05-Nov-21 12:36:07 PM

CC_interior complet.indd 10 05-Nov-21 12:36:07 PM

Abrevieri

ASD	Arhivele din Symis, Dodecanez (Grecia)
ASI	Arhivele Statului Iași
BARB	Biblioteca Academiei Române București
BarhDJ	Biblioteca Arhiepiscopiei Dunării de Jos
BArhRam	Biblioteca Arhiepiscopiei Râmnicului
BAV	Biblioteca Apostolică a Vaticanului
BCU Cluj	Biblioteca Centrală Universitară Cluj
BCUI	Biblioteca Centrală Universitară *Mihai Eminescu* Iași
BJNIP	Biblioteca Județeană *Nicolae Iorga* Ploiești
BKPs	Biblioteca Konstantinos Psahos, Atena (Grecia)
BMA	Biblioteca Mănăstirii Agapia
BMC	Biblioteca Mănăstirii Cheia
BMN	Biblioteca Mănăstirii Neamț
BMS	Biblioteca Mănăstirii Stavropoleos
BMV	Biblioteca Mănăstirii Văratec
BNF	Biblioteca Națională a Franței
BNG	Biblioteca Națională a Greciei din Atena
BNR	Biblioteca Națională a României
BNRus	Biblioteca Națională a Rusiei
BNB	Biblioteca Națională a Bulgariei *Sfinții Chiril și Metodie* din Sofia
BOVA	Biblioteca Ordinului Vasilian Alepin din Sarba-Jūniyah (Liban)
BOVC	Biblioteca Ordinului Vasilian Choueirit din Khenchara (Liban)
BPE	Biblioteca Parlamentului Elen din Atena
BSS	Biblioteca Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române
BUCMR	Biblioteca Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România – București
CRV	Carte românească veche
f., ff.	filă, file
ICBN	Institutul Cultural al Băncii Naționale a Greciei

CC_interior complet.indd 11 05-Nov-21 12:36:07 PM

lb. gr.	limba greacă
mcf.	microfilm
MLRI	Muzeul Literaturii Române Iași
ms. rom.	Manuscris românesc
ms. gr.	Manuscris grecesc
MSPI	Mănăstirea Sf. Proroc Ilie (Hydra, Grecia)
n. m.	nota mea
p., p.	pagină, pagini
Suppl. gr.	Supplément grec
UAS	Universitatea *Aristotel* din Salonic

CC_interior complet.indd 12 05-Nov-21 12:36:07 PM

Introducere

Vizând un interval temporal generos, de peste trei veacuri (de la începutul secolului al XVIII-lea până în prezent), cercetarea de față este una de identificare a irmoaselor calofonice de limbă română și de observare a circulației lor, cu precădere în manuscrise. Tema propriu-zisă a fost anticipată de câteva considerații privind istoria și morfologia genului în tradiția muzicală de limbă greacă, precum și de un studiu despre rolul jucat de irmoasele calofonice în cadrul repertoriului trapezei (interpretat la masă). Din acest motiv a rezultat o structură în trei părți a lucrării, fiecare secțiune fiind împărțită în capitole și subcapitole.

În prima parte, accentul a fost pus pe explicarea terminologiei de specialitate cu care s-a operat pe parcursul lucrării. Apoi, pornind de la teza lui Grammenos Karanos (*Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*, susținută la Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena, 2011) am extins cercetarea, identificând cântări inedite și aflând informații care completează descoperirile muzicologului grec. Cea mai mare parte a secțiunii este dedicată reevaluării creațiilor de limbă greacă ale autorilor de origine română.

În cea de-a doua parte a cărții am abordat irmoasele calofonice din perspectiva funcției lor paraliturgice, ca piese care intră în alcătuirea repertoriului trapezei sau mesei. Pentru a înțelege modul în care au pătruns irmoasele „veselitoare" – cum sunt numite de Filothei sin Agăi Jipei în *Psaltichia rumănească* din 1713 – în limba română, am pornit de la primele atestări ale acestor cântări în codicele de limbă greacă, încercând să surprind modificările de conținut ale repertoriilor de-a lungul timpului. Începând cu secolul al XV-lea, manuscrisele consemnează că la mesele domnitorilor sau în trapezele mănăstirilor, la ocazii speciale (hramuri, vizite ale înalților demnitari etc.) se interpretau diverse imnuri, înlocuite din secolul al XVII-lea cu irmoase calofonice. În continuarea părții secunde am investigat cele două tipuri de repertorii de limbă română centrate pe acest tip de cântări: cel apărut în urma traducerilor lui Filothei Jipa, cu o ocurență scăzută, întâlnit în codice între 1713 și începutul secolului al XIX-lea, și cel integrat rânduielii monahale a mesei, dezvoltat în cadrul școlii de psaltichie de la Neamț, larg răspândit și identificabil în manuscrise de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până către sfârșitul secolului al XIX-lea. Suplimentar, am adus în discuție câteva manuscrise și tipărituri liturgice care reglementau clar momentele și maniera în care se interpretau irmoasele calofonice în contextul trapezei.

În ultima parte a volumului au fost studiate creațiile muzicienilor de limbă română care au tradus sau au compus irmoase calofonice fie pentru trapeză, fie pentru alte contexte.

CC_interior complet.indd 13 05-Nov-21 12:36:07 PM

Spre deosebire de tradiția elinofonă care numără peste 60 de compozitori și 260 de creații, genul de limbă română a fost abordat de către 18 muzicieni care au realizat 190 de traduceri și 40 de compoziții. Pentru autorii mai importanți am explicat mecanismele de adaptare a irmoaselor de limbă greacă la limba română sau, în cazul creațiilor noi, procedeele de compoziție în stil calofonic.

Pe tot parcursul redactării lucrării am beneficiat constant de ajutor și îndrumare din partea unor muzicologi și cercetători față de care consider că este necesar să îmi exprim gratitudinea. Încep șirul mulțumirilor cu mentorul și coordonatorul lucrării mele de doctorat, prof. univ. dr. habil. Nicolae Gheorghiță, căruia îi datorez recunoștință pentru încrederea investită în proiectul de cercetare, pentru furnizarea unei bogate bibliografii constând din cărți de specialitate și manuscrise muzicale inedite, pentru răbdarea manifestată în corectarea tezei care stă la baza acestei cărți și indicațiile acordate în vederea cizelării stilului meu narativ, precum și pentru beneficiile științifice de care m-am bucurat în urma colaborării eficiente dintre compartimentul pe care îl conduce și diverse instituții academice din Europa și Statele Unite.

Aceleași mulțumiri cordiale se cuvin aduse membrilor din comisia de îndrumare în fața cărora am susținut în perioada 2016-2019 rapoarte de progres științific: arhid. conf. univ. dr. Gabriel Constantin Oprea, conf. univ. dr. Costin Moisil și conf. univ. dr. Ioan Golcea. Experiența academică a profesorilor amintiți, concretizată în sfaturi și recomandări prețioase, a contribuit la limpezirea multor aspecte care țin de latura estetică și chiar practică a lucrării.

În cei trei ani de investigații asidue, ca și în cei ce au urmat, am acumulat o datorie morală considerabilă față de monahul Filotheu Bălan de la mănăstirea Petru Vodă, editor, cercetător și paleograf cu o vastă experiență în domeniul fenomenului muzical religios autohton, care a contribuit major la reușita cercetării curente. De la discuții pe marginea temei și observații valoroase până la acordarea accesului la întregi colecții de manuscrise muzicale, ajutorul inestimabil al monahului Filotheu Bălan s-a constituit într-un catalizator al calității volumului de față.

Nu în ultimul rând, aduc mulțumiri celor care au contribuit în diverse moduri la îmbunătățirea lucrării mele: prof. Grammenos Karanos de la Colegiul Holy Cross din Boston, prof. Emmanouil Giannopoulos de la Universitatea *Aristotelis* din Salonic, prof. Achilleas Chaldaiakis de la Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena, pr. lect. univ. dr. Zaharia Matei de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, pr. dr. Virgil Ioan Nanu de la Mănăstirea Stavropoleos, pr. Cristian Alexandru de la parohia Afumați II, pr. prof. dr. Siluan Dumitru Scurtu, pr. dr. Mihail Harbuzaru de la Mănăstirea Sinaia, dr. Gabriel Duca, pr. Alexandru Grigoraș, pr. dr. Ion Andrei Țârlescu de la Biblioteca Academiei Române din București, precum și doamnei Panorea Benatou de la Muzeul Benaki din Atena.

CC_interior complet.indd 14 05-Nov-21 12:36:07 PM

Partea I

Aspecte istorice și morfologice ale irmoaselor calofonice

CC_interior complet.indd 15 05-Nov-21 12:36:07 PM

Aspecte istorice ale irmoaselor calofonice

1.1. Definirea termenilor *irmós*, *irmologhion*, *irmologic*

În imnografia bizantină, *irmósul* este strofa de început a fiecăreia dintre cele opt sau nouă ode ale *canonului*[1] care se cântă la slujba utreniei.[2] Termenul *irmos* provine din verbul grecesc *εἴρω* care se traduce prin *a lega*, *a înșirui*, *a strânge rândurile*.[3] Alcătuitorii cântărilor folosite în serviciul divin, numiți *imnografi*, au compus, pe lângă tropare și condace (primele genuri muzicale religioase), și nenumărate irmoase, cu ajutorul cărora să transmită credincioșilor învățătura de credință.[4]

Multă vreme s-a crezut că irmosul a apărut pentru prima dată ca formă imnografică în prima jumătate a secolului al VII-lea, primii compozitori ai genului fiind considerați Ghermanos, Patriarhul Constantinopolului (cca 634-733/740), Andrei Criteanul (660-740), Ioan Damaschinul (676-749) și Cosma Melodul (†787).[5] Cercetări recente arată însă că, spre începutul secolului al V-lea, canonul utreniei cu troparele celor nouă ode și irmoasele lor își face apariția în câteva hymnale georgiene.[6]

Melodia și ritmul irmosului servesc ca model pentru celelalte tropare din cadrul unei ode.[7] Fiecare odă sau cântare este formată din trei până la nouă tropare, omotonice

---

[1] Canonul, ca formă imnografică complexă, de dimensiuni considerabile, încorporând o mare varietate de teme, este un ciclu de imnuri între ale cărui strofe apar scurte sihuri. Vezi John Anthony McGuckin ed., *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, vol. I, A-M, Blackwell Publishing Ltd., 2011, p. 97.

[2] În mod normativ, numărul odelor sau al cântărilor care intrau în alcătuirea unui canon era de nouă, după numărul cetelor îngerești (G. Erbiceanu, „Cântarea și imnografia în Biserica primitivă. Modul și desvoltarea ei în Biserica Orientală Orthodoxă", *Biserica Ortodoxă Română* (*BOR*) 1, anul VII, ianuarie 1883, București, p. 42-43). Ulterior, oda a II-a, inspirată din Cântările lui Moise, a încetat a mai fi cântată din cauza caracterului amenințător al mesajului divin (Egon Wellesz, A history of Byzantine music and hymnography, 2nd Edition, University Press, Oxford, 1962, p. 141).

[3] Grammenos Karanos, *Τὸ Καλοφωνικόν Εἱρμολόγιον*, teză de doctorat, Universitatea Națională și Kapodistriană, Atena, 2011, p. 77.

[4] Petre Vintilescu afirmă într-un studiu că prin aceste alcătuiri poetico-muzicale s-a urmărit nu numai înfrumusețarea cultului, ci și catehizarea maselor, astfel încât conținutul literar al irmoaselor este, de cele mai multe ori, dogmatic. Vezi Petre Vintilescu, „Liturghia în viața românească", BOR 4-6, anul LXI, aprilie-iunie 1943, București, p. 198.

[5] Miloš Velimirović, „The Byzantine Heirmos and Heirmologion", în *Gattungen der Musik in Einzeldarstellungen, Gedenkschrift Leo Schrade*, ed. Wulf Arlt, München, 1973, p. 197-198 et passim.

[6] Stephen Shoemaker, *The First Christian Hymnal. The Songs of the Ancient Jerusalem Church*, Brigham Young University Press, Utah, 2018, p. XXXII-XXXIII.

[7] „Irmósele ca și troparele vechi aŭ servitŭ ca începuturĭ (prológe, preambule) spre formare, mai în urmă, acelorŭ mai multe tropare. Membrele și Incisele troparelorŭ suntŭ arangiate dupre ritmul Irmóselorŭ, [...] de aceea punctuația în cărțile bisericesci grece este făcută dupre ritmŭ éră nu dupre sensulŭ fraselorŭ" (G. Erbiceanu, p. 41). De asemenea, Jean-Baptise Pitra, în *Hymnographie de l'Église Grécque* (Roma, Imprimerie de la Civiltà Cattolica, 1867, p. 11) afirmă că irmosul stabilește nu numai melodia, ci și numărul și ritmul silabic al versurilor

CC_interior complet.indd 17 05-Nov-21 12:36:07 PM

(cu aceeași poziție a accentelor în interiorul cuvintelor) și isosilabice (cu același număr de silabe). În cărțile de cult ortodox se specifică faptul că înainte de a se cânta o nouă odă se repetă irmosul odei precedente. Fiecare dintre cele opt irmoase au melodie distinctă, oferind canonului varietate stilistică. Mai nou, la Praznicele Maicii Domnului sau ale Domnului Iisus Hristos, irmosul odei a noua se cântă și la Liturghie în locul axionului,[8] purtând denumirea de anti-axion.

Înmulțirea irmoaselor a condus în mod firesc spre alcătuirea unor antologii denumite *irmologhioane* (sg. *irmologhion*), care cuprindeau exclusiv acest tip de imnuri. La început, o astfel de colecție cuprindea aproape trei mii de irmoase, numărul reducându-se treptat de-a lungul secolelor până la aproximativ patru sute în timpurile moderne.[9] Ele conțineau, așadar, strofele model, irmoasele diverselor canoane din zilele de rând, duminici și praznice mari, și serveau unui scop didactic: acela de învățare a unor tipare melodice simple cu ajutorul cărora puteau fi interpretate cu ușurință și celelalte tropare ale canoanelor.

Irmologhioanele cu neume muzicale erau organizate după principiul octoihiei, adică în ordinea celor opt glasuri bisericești, și au circulat, începând cu jumătatea secolului al X-lea, în două variante. Cea mai răspândită variantă era împărțită pe canoane, în timp ce o a doua variantă era structurată mai întâi pe glasuri, apoi pe ode. Această organizare distinctă ținea, probabil, de tradițiile, preferințele și practicile regionale.[10]

Un termen derivat din irmos este *irmologic* și se referă la unul dintre cele trei stiluri (*genos melopoiias*) compoziționale ale artei psaltice: irmologic,[11] stihiraric[12] și papadic.[13] Plecând de la muzica irmoaselor, caracterizată de o melodie simplă și un ritm silabic, teoreticienii sistemului muzical al Bisericii răsăritene au încadrat toate cântările scrise în această manieră în marele gen irmologic. Tempoul de execuție a cântărilor este o altă trăsătură a acestui gen, fiind caracterizat de regulă de o mișcare rapidă, dinamică, ilustrată cuprinzător de prezența termenului de agogică *grabnic* înaintea cântărilor, întâlnit în foarte multe manuscrise și tipărituri.

---

următoarelor tropare ale unei ode.

[8] Petre Vintilescu, *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rânduiala lor*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1943, p. 96.

[9] Costin Moisil, „Cântările melismatice, calofonia și irmoasele calofonice", în *Irmoase Calofonice* (CD cu broșură), Grupul Stavropoleos, București, 2012, p. 9.

[10] Velimirović, p. 206-207.

[11] În genul irmologic sunt incluse irmoasele, troparele, catavasiile, irmoasele calofonice etc.

[12] Genul compozițional stihiraric este unul concis melismatic și încorporează stihirile, doxastika, slavele stihoavnelor, luminândele, voscresnele etc.

[13] Cele mai cunoscute imnuri din clasa papadicului sunt heruvicul și chinonicul, cântate la Sf. Liturghie în momente ceremoniale importante (ieșirea cu Sfintele Daruri, împărtășirea preoților etc.).

CC_interior complet.indd 18 05-Nov-21 12:36:07 PM

1.2. Calofonia

Înfrumusețarea cultului divin prin mișcări liturgice ample, printr-un fast prin care se dorea imitarea măreției cerești, este una dintre cauzele care au contribuit la elaborarea unor melodii bogat ornamentate, a căror interpretare necesita mai mult timp.[14] Începând cu veacul al XIII-lea creștin care marchează începutul Renașterii Paleologilor (1261) și până la căderea Constantinopolului (1453), în Bizanț au loc prefaceri majore de ordin social și cultural, ce vor influența în mod direct artele frumoase, în special pe cea muzicală, care cunoaște o înflorire fără precedent.[15] În această perioadă, multe dintre cântările folosite în cultul divin se vor prelungi prin ornamentarea silabelor pe mai mulți timpi, repetarea sau rearanjarea cuvintelor și inserarea așa numitelor *cratime* sau *teretisme* ce constau din reluarea unor silabe fără înțeles lexical: *te ri rem*, *to to to*, *e ne na*, *a na ne* etc. Noul stil de compoziție, bazat pe tehnici de lărgire formulaică a melodiilor bisericești, va purta numele de *calofonie* (lb. gr.: *καλοφωνικός* = care sună frumos).[16]

Unii muzicologi au opinat că termenul *calofonie* a desemnat într-o anumită perioadă cântarea solistică, în antiteză cu cântarea obștească, de grup. Dintre aceștia, Antonios Alygizakis se remarcă prin ideea conform căreia calofonia reprezintă echivalentul monodiei din muzica europeană occidentală.[17] Acest punct de vedere este susținut și de muzicologul Grammenos Karanos. El prezintă o afirmație a ieromonahului Gabriel din Xanthopoulos, care spune că dacă se cântă într-un grup de doi sau trei cântăreți, nu se mai numește *calofonie* sau *califonie,* ci cântare „după cor".[18]

Printre cei mai de seamă reprezentanți ai stilului componistic amintit se numără Ioan Cucuzel (cca 1280-1360/75), Ioannis Glykys (sf. sec. XIII), Xenos Koronis (cca 1325-1350), Ioan Kladas (sf. sec. XIV – înc. sec. XV), Manuil Hrisafi (cca 1440-1463), Ghermanos Neon Patron (cca 1660-1690), Balasie Preotul (cca 1615-1700), Petru Berechet (cca 1650-1725).

Din cauza dificultății execuției, multe dintre piesele scrise în genul calofonic se adresează celor mai buni interpreți care sunt capabili să decodifice limbajul muzical și să susțină vocal cântările.[19]

---

[14] Alexander Lingas, „From Earth to Heaven. The Changing Musical Soundscape of Byzantine Liturgy", în *Experiencing Byzantium*, ed. Claire Nesbitt și Mark Jackson, Ashgate Publishing Ltd., 2013, p. 328.

[15] Maria Alexandru, „Byzantine kalophonia, illustrated by St. John Koukouzeles' piece «Φρουρησον πανεδοξε» in honour of St. Demetrios from Thessaloniki. Issues of notation and analysis", în *Studii și cercetări de istoria artei. Seria teatru, muzică, cinematografie*, Serie nouă, vol. 5-6 (49-50), București, 2011-2012, p. 57.

[16] Moisil, „Cântările melismatice", p. 10.

[17] Antonios Alygizakis, „Επιστημονική και καλλιτεχνική δραστηριότητα", în *Μελουργία. Μελέτες Ανατολικής Μουσικής. Επιστημονική Περιοδική Εκδοση, έτος Α΄, τεύχος Α΄*, Salonic, 2008, p. 37.

[18] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*, p. 92.

[19] Hrisant de Madyt, *Θεωρητικόν Μέγα της Μουσικής*, Trieste, 1832, p. 426.

CC_interior complet.indd 19 05-Nov-21 12:36:07 PM

1.3. Irmoasele calofonice

Către sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea irmoasele încep să fie prelucrate într-o manieră ornamentată pentru a fi interpretate la slujba utreniei sărbătorilor mari, substituind unele catavasii. Primele alcătuiri melismatice ale irmoaselor apelează la idiomul papadic pentru a da o formă amplă, înfrumusețată, odelor canonului.

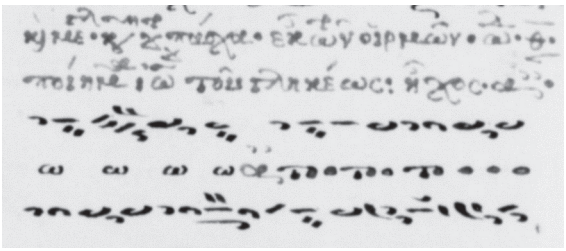

Figura 1: Ms. gr. Sinai 1254, 137v. Incipitul irmosului cântării a IX-a din Canonul Învierii, compus de Ioannis Glykys în variantă calofonică cu thesisuri papadice.

Un rol esențial în popularizarea acestui tip de cântări l-a jucat Manuil Hrisafi, care a inclus multe dintre irmoasele compuse de el și de înaintașii săi în antologii cu mare putere de circulație în spațiul grecofon. El folosește pentru irmoasele cântate în manieră papadică sau asmatică denumirea de *irmoase calofonice*. Două manuscrise athonite de la mănăstirea Iviron păstrează autograful lui Hrisafi cu această denumire a cântărilor:[20]

– ms. gr. Iviron 975 (*Mathimatar*), f. 387v: *ειρμοί καλοφωνικοί ψαλλόμενοι ύστερον εις την καταβασίαν* (irmoase calofonice ce se cântă la sfârșitul catavasiilor);

– ms. gr. Iviron 1120 (*Papadichie*), f. 621r: *καλοφωνικοί ειρμοί ψαλλόμενοι εις την αγίαν και μεγάλην Κυριακήν του Πάσχα* (irmoase calofonice ce se cântă în Sfânta și Marea Duminică a Paștilor).

Deși manuscrisele veacului al XIV-lea reflectă o practică interpretativă consecventă, nu se poate afirma cu certitudine că irmoasele tratate calofonic au substituit în totalitate catavasiile sărbătorilor mari. Pe baza reconstituirilor documentare, cercetătorul Spiridonos Antonopoulos precizează că un singur irmos de acest tip putea să dureze chiar și 35 de minute.[21] De aici rezultă o mare improbabilitate ca în cadrul cultului divin, adesea dinamic, cursiv, să apară o sincopă temporală atât de generoasă, de trei-patru ore, care să acapareze timpul destinat oficierii slujbei bisericești, oferind un rol dominant acestui tip de imn. Se poate presupune că irmoasele calofonice se cântau în cadrul utreniei probabil în mod selec-

[20] Spiridonos Antopoulos, *The Life and Works of Manuel Chrysaphes the Lampadarios, and the Figure of Composer in Late Byzantium*, vol. I, teză de doctorat nepublicată, University of London, 2014, p. 45 și Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*, p. 109.

[21] Spiridonos Antopoulos, p. 47.

CC_interior complet.indd 20 05-Nov-21 12:36:07 PM

tiv, unul sau cel mult două.[22] Există, firește, și posibilitatea ca irmoasele asmatice să fi fost interpretate în două variante, fie în manieră amplu melodizată, fie în manieră concis melismatică, în funcție de specificul notației și importanța sărbătorii, deși această afirmație este încă discutată în rândul bizantinologilor.

O nouă specie de irmoase calofonice, fără legătură cu cele papadice, apare la sfârșitul secolului al XVI-lea. Câțiva muzicieni din Constantinopol și Creta, printre care protopsaltul și, mai târziu, patriarhul ecumenic Theofan Karykis (†1597) și Benediktos Episkopopoulos (1540-1615), protopopul Rethymnonului, au compus melodii elaborate, pentru irmoasele canoanelor utreniei, derivate din cele silabice. Ei au adăugat la finalul acestor melodii pasaje melodice numite cratime[23] pentru a prelungi durata cântului și a spori latura estetică a compozițiilor lor. În următorii trei sute de ani, circa 60 de compozitori au creat peste 260 de piese înscrise acestui gen. Proto-irmoasele calofonice ale lui Theofan Karykis și ale compozitorilor cretani de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea au avut inițial o dublă funcție: au fost cântate în slujba utreniei și la sfințirea Cinstitelor Daruri în timpul Sfintei Liturghii oficiate la sărbătorile mari. Deși s-au conformat regulilor de bază stabilite de către compozitorii irmoaselor papadice din veacurile trecute, cum ar fi utilizarea unor formule stereotipe, extinderea și înfrumusețarea thesisurilor irmologice sau utilizarea frecventă a secvențelor melodice, stilul compozițional al muzicienilor de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea trădează un grad mare de inovație.

Noul gen a fost mai deschis influențelor venite din partea muzicii non-religioase, externe (*εξωτερικὴ μουσική*), recurgând la împrumuturi din muzica otomană.[24] Din acest motiv, irmoasele calofonice au ieșit din repertoriul liturgic propriu-zis, pentru a fi cântate la finalul Sfintei Liturghii când se împărțea anafura, la trapeză, cu ocazia vizitelor demnitarilor politici și religioși sau în alte momente din afara slujbelor.[25] Protopresbiterul Serafim Farasoglu vorbește despre interpretarea irmoaselor la Patriarhia de Constantinopol în contextul împărțirii anafurei: „[...] În continuare (n.m.: după sfârșitul Liturghiei), Patriarhul

---

[22] Spre exemplu, în Add. MS 57942 – *Antologhion*, sec. XV-XVI, de la British Library, între filele 16r-18v, găsim numai două irmoase melismatice din canonul Învierii Domnului, cel al cântării I, *Αναστάσεως ημέρα* (*Ziua Învierii*), și cel al cântării a VIII-a, Αὐτη η κλητὴ και αγία ημέρα (*Această numită și sfântă zi*). Este foarte posibil ca alegerea codicografului de a include în antologie numai două irmoase ale canonului să decurgă nu dintr-o omisiune editorială ori dintr-o preferință personală, ci dintr-o practică zonală, bine înrădăcinată în tradiția cântării de strană. Dacă privim problema sub aspect liturgic, ne apare interesantă ideea ca cele două ode, cea de la începutul canonului și cea de dinaintea cântării a IX-a, să fie evidențiate printr-o interpretare mai pretențioasă a irmoaselor lor.

[23] În irmoasele secolelor XIV-XVI cratimele sunt inserate fragmentar pe parcursul melodiei.

[24] Grammenos Karanos, „The Calophonic Heirmos (16th–21st Centuries): A Musical Genre's Transformation", în *Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακου Προγράμματος «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία»*, vol. 3, Patras, 2012, p. 181-183.

[25] Moisil, „Cântările melismatice", p. 11-12.

CC_interior complet.indd 21 05-Nov-21 12:36:07 PM

coboară de pe scaun și ridică anafura în fața jilțului [...] în timp ce corurile cântă catavasiile zilei pe larg sau irmoase calofonice, când este foarte multă lume."[26]

Prin urmare, interpretarea irmoaselor calofonice la momentul împărțirii anafurei era opțională, nu normativă, fiind condiționată de numărul de credincioși prezenți la serviciul divin.

Așa cum vom vedea în cea de-a doua parte a lucrării, începând cu secolul al XVII-lea, irmoasele au constituit cea mai importantă parte a repertoriului de la trapeză.

1.3.1. Clasificarea irmoaselor calofonice

Irmoasele calofonice pot fi categorisite în funcție de specia imnografică din care au fost preluate textele poetice și de tematică. Grammenos Karanos afirmă că muzicienii post-bizantini nu au fost constrânși de regulile imnografiei atunci când au compus acest tip de cântări, ci s-au orientat și către alte clase compoziționale, adaptându-le stilului irmologic calofonic. În funcție de specia imnografică din care au fost împrumutate textele irmoaselor, Karanos consideră că acestea se pot împărți astfel:[27]

– irmoase și tropare;

– catisme de la slujba utreniei și miezonopticii: Θρόνος πάγχρυσος (*Scaun cu totul aurit*, glas III, de Balasie Preotul) sau *Τας κακωθείσας ψυχάς ημών* (*Sufletele noastre cele înrăutățite*, glas VII, de Petru Berechet);

– tropare prosomiace: *Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (*Cuprins sunt din toate părțile*, Glas I, de Petru Berechet, *Πάσαν την ελπίδα μου* (*Toată nădejdea mea*, glas VII, Petru Berechet);

– tropare: *Κανόνα πίστεως* (*Îndreptător credinței*, glas IV);

– tropare idiomele: *Χαίρε φωτός νεφέλη* (*Bucură-te, nor luminos*, glas IV, de Petru Berechet);

– stihiri: *Πρόβατον ειμί της λογικής σου* (*Oaie sunt a turmei Tale*, glas IV);

– troparele antifoanelor: *Κύκλω της τραπέζης σου* (*Împrejurul mesei tale*, glas VII, de Matei Vatopedinul, Constantin Protopsaltul).

O mare parte dintre irmoase este compusă pe baza textelor formate din stihuri de câte 15 silabe (*δεκαπεντασύλλαβα*):

– *Εν λύπαις γαρ παράκλησιν έχω* (*Întru mâhnire te am mângâiere*, text de anichifor Ithikos, melodie de Petru Berechet);

– *Μνήσθητι, Δέσποινα, καμού* (*Adu-ți aminte, Stăpâna mea,* text cu autor anonim, muzică de Daniil Protopsaltul);

– *Παντάνασσα πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată,* text de Matei Tzigalas, muzică de Ghermanos Neon Patron și Meletie Sinaitul cel Vechi).

---

[26] Serafim Farasoglu, *Από την τάξη και ψαλμοδία στον Πατριαρχικό Ναό Κωνσταντινουπόλεος*, Atena, 1988, p. 90. Se cuvin mulțumiri domnului Ovidiu Avram pentru recomandarea și furnizarea acestei resurse bibliografice.

[27] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολογιόν*, p. 385-388.

CC_interior complet.indd 22 05-Nov-21 12:36:07 PM

În funcție de subiectul dominant al textului poetic, Karanos categorisește irmoasele după cum urmează:[28]

– theotocare (închinate Maicii Domnului), preluate mai ales de stihirile de la slujba vecerniei: *Τύπον της αγνής λοχείας σου* (*Chipul nașterii tale*, glas I, Dimitrie Domesticul), *Δεύτε την μητέρα του φωτός* (*Veniți, pe Maica luminii*, glas II, Anastasie Rapsaniotul), *Την δέησίν μου* (*Rugăciunea mea*, glas VIII, Gheorghe Criteanul);

– de umilință, ale căror texte se găsesc de obicei în Octoihul Mare și în Triod: *Στένω εκ βαθέων της ψυχής* (*Suspin din adâncul sufletului*, glas I, Petru Berechet), *Ροήν μου των δακρύων* (*De către izvorul lacrimilor mele*, glas VIII, Sotirios Vlahopoulos);

– anastasime și stavro-anastasime (închinate Învierii Domnului și Sfintei Cruci), preluate de la canoanele utreniei: *Αύτη η κλητή και αγία ημέρα* (*Această numită și sfântă zi*, glas I, Petru Berechet), *Δεύτε πόμα πίωμεν καινόν* (*Veniți să bem băutură nouă*, glas I, Petru Berechet), *Νυν πάντα πεπλήρωται φωτός* (*Acum toate s-au umplut de lumină*, glas I, Petru Berechet); *Εφριξε γη* (*Înfricoșatu-s-a pământul*, glas V, Panaghiot Halatzoglu);

– praznicale (închinate praznicelor mari și sfinților), cu text împrumutat de la canoanele utreniei: *Αστρον ήδη ανατέταλκεν* (*Stea, iată, a răsărit*, glas I, Balasie Preotul – la Nașterea Domnului);

– doxologice (de slăvire a lui Dumnezeu): *Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον* (*Să slăvim pre Treimea nedespărțită*, glas I, Ghermanos Neon Patron), *Αγγελοι και ουρανοί* (*Îngerii și cerurile*, glas VIII, Petru Berechet);

– funebre, cu text preluat din stihirile de la slujba înmormântării: *Ο θάνατός σου, Κύριε* (*Moartea Ta, Doamne*, glas VIII, Hurmuz Hartofilax), *Vai, ce nevoie are sufletul* (glas II, Macarie Ieromonahul);

– anti-tiranice (de rezistență împotriva opresorilor). Acest tip de irmoase sunt preluate de obicei de la cântările VII și VIII ale canoanelor, în care se evocă rezistența celor trei tineri evrei (Anania, Azaria și Misail) împotriva regelui tiran Nabuccodonosor: *Η κάμινος, Σωτήρ, εδροσίζετο* (*Cuptorul, Mântuitorule, se răcorea*, glas I, Arsenie Vatopedinul), *Εν τη βροντώση καμίνω* (*În cuptorul cel vâlvâitor*, glas I, Petru Berechet), *Τω παντάνακτος εξεφαύλισαν* (*De dragostea Împăratului a toate*, glas I, Iovașcu Vlahul), *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*, glas VIII, Hrisafi cel Nou, Ghermanos Neon Patron, Balasie Preotul);

– alte categorii.

1.4. *Irmologhionul Calofonicon*

Potrivit afirmației muzicologului Nicolae Gheorghiță, încă de la începutul afirmării ca nou gen componistic, irmoasele calofonice au reprezentat o clasă de cântări extrem de apre-

[28] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολογιόν*, p. 389-397.

CC_interior complet.indd 23 05-Nov-21 12:36:07 PM

ciate și intens copiate în scriptoriile post-bizantine.[29] Aproximativ 1500 de codice muzicale includ, total sau parțial, aceste tipuri de cântări, prima colecție de acest gen fiind compilată, se pare, de protopsaltul Patriarhiei de Constantinopol, Ioan din Trapezunt (1736-1771). Manuscrisul este păstrat în biblioteca Mănăstirii Iviron din Sfântul Munte Athos (ms. gr. Iviron 1157, anul 1769).[30] Colecțiile care au grupat sistematic irmoasele calofonice au primit numele de *irmologhioane calofonicoane* sau *calofonice* (sg. *irmologhion calofonicon* din gr. *Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*). În cadrul unui calofonicon, ordonarea irmoaselor se realiza după principiul octoihiei, adică în ordinea celor opt glasuri. După cum am remarcat, în afara colecțiilor de tip *Irmologhion Calofonicon*, alte manuscrise care au încorporat un număr mai mic sau mai mare de irmoase calofonice sunt *mathimatarele*, *papadichiile*, *anastasimatarele*, *stihirarele* și *antologiile*.

În proiectul de transcriere din vechea în noua notație psaltică, *Irmologhionul calofonicon* s-a numărat printre primele clase de manuscrise tălmăcite. Astfel că, în aprilie 1817, Grigorie Protopsaltul (cca 1777-1821) – la vremea aceea lampadar al Marii Biserici – transcrie în noua notație cele mai populare 87 de irmoase calofonice, cărora le adaugă 23 de cratime (*tereremuri*). Aceste piese au fost tipărite integral de Theodoros Fokaefs în 1835 la Constantinopol sub titlul de *Eirmologion Kalophonikon*.[31]

O expunere sintetică despre colecție și cântările genului este realizată de către unul dintre cei trei reformatori ai notației psaltice, mitropolitul Hrisant de Madyt, în *Theoreticonul* său:

„§.426. *Irmologhionul Calofonicon*, situându-se la cel mai înalt grad al artei vocale, necesită ca interpretul să fie expert în multe melosuri și în întregul *Irmologhion Calofonicon* și să fie instruit perfect în psalmodiere. Petru Berechet, care a compus mai multe melosuri de acest fel, ca nimeni altul înaintea lui, a însemnat singurul succes cu acest fel de melos, și nimeni dinaintea lui ori după el nu l-a egalat. De aceea, oricine vrea să compună un irmos calofonic după exemplul său, după ce va fi devenit melod, așa cum am arătat, ar trebui să observe maniera și emfaza pe care el singur le-a aplicat în irmoasele sale și atunci va fi capabil să compună conform gustului vremii sale.

§427. În acest tip de melos, se obișnuiește să se modifice frecvent tempoul, să se aleagă materialul, precum s-a mai spus (§.418), să se extindă melodia, precum s-a menționat (§.419), rar să se întrebuințeze o ftora și să se accelereze tempoul melodiei de la sunetele înalte la cele joase și invers; de asemenea, să se caute un ethos care să incline spre moliciune și bucurie și să facă evidentă noutatea, ca aparținând unui irmos și absentă în celelalte.

§428. După irmos urmează o cratimă a cărei melodie are asemănări cu cea a irmosului iar tempoul ei este de două ori mai rapid. Din moment ce cuvintele cratimei sunt lipsite de

---

[29] Nicolae Gheorghiță, „Irmologhionul calofonic al lui Macarie Ieromonahul", în *Irmoase calofonice. Grupul Stavropoleos* (CD cu broșură), Mănăstirea Stavropoleos, București, 2012, p. 16.

[30] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*, p. 130.

[31] *Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, μελοποιηθέν παρά διαφόρων ποιητών, παλαιών τε και νέων διδασκάλων, μεταφρασθέν δε εις την Νέαν της Μουσικής Μέθοδον [...] παρά Γρηγορίου Πρωτοψάλτου της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, Constantinopol, 1835.

CC_interior complet.indd 24 05-Nov-21 12:36:07 PM

sens, melodia ar trebui să aibă capacitatea de a insufla ascultătorului pasiunea intenționată. După cratimă urmează epifonema, care este un irmos asemănător, într-o anumită măsură, cu cel precedent, dar mai scurt."[32]

Observăm că ideile punctate de către teoreticianul constantinopolitan conturează o imagine de ansamblu asupra irmoaselor calofonice, schițând în linii mari și câteva dintre însușirile pe care trebuie să le posede compozitorii și interpreții genului. Hrisant arată dimensiunea estetică pronunțată a irmoaselor calofonice, amintind de așa numitul *gust* al fiecărei epoci pe care trebuie să îl respecte cei ce se încumetă să compună în sfera genului. Cele trei paragrafe ilustrează succint tot ceea ce caracterizează genul muzical sus-amintit: gradul ridicat de dificultate interpretativă, modificările de agogică, modulațiile folosite cu moderație, adăugarea unei cratime și a unei epifoneme.[33]

1.4.1. Calofoniconul lui Grigorie Protopsaltul între manuscris și tipăritură

La numai trei ani de la implementarea noului sistem neumatic (1814), Grigorie reușește să alcătuiască primul manuscris hrisantic dedicat irmoaselor calofonice. Codicele se găsește astăzi în Biblioteca Konstantinos Psahos din Atena sub denumirea de *Φάκελος Β΄* (adică dosarul nr. 2). Conform paginii de titlu a volumului, calofoniconul fusese gândit de Grigorie ca al cincilea tom al Antologiei (*Ανθολογίας, Τόμος Ε*; vezi f. δ΄). Decesul timpuriu al muzicianului va întârzia publicarea colecției până în anul 1835 când este dată tiparului de către Theodoros Fokaefs (1790-1851).

Până în prezent se considera că la baza tipăriturii lui Fokaefs au stat exegezele lui Grigorie Protopsaltul din Φάκελος Β΄ sau o altă copie a acestuia. Așa cum voi arăta mai departe, Fokaefs nu a publicat lucrarea originală a lui Grigorie din 1817, ci o versiune îndreptată în 1833 de Hurmuz Hartofilax (1770-1840), căreia i-a adăugat câteva corecturi proprii.

În cursul anului 2018 am descoperit în Biblioteca Ordinului Vasilian Alepin din Sarba-Jūniyah (Liban) ms. gr. BOVA 210, un codice scris în ianuarie 1833 de către Hurmuz Hartofilax care preciza pe prima filă că îl îndreptase, adică îl corectase după regulile sistimei hrisantice:[34] „Ειρμολόγιον Καλοφονικόν. Μελοποιηθέν παρά διάφορων ποιητών, παλαιών τε καινέων, μεταφρασθέν δε παρά Γρηγορίου Πρωτοψάλτου εις το νέον της μουσικής σύστιμα, επιδιορθωθέν δε κατά γραμμήν παρά Χουρμουζίου Χαρτοφύλακος, ενός των εφευρετών του ειρημένου συστήματος" („Irmologhion Calofonicon. Compus de diverși autori [n.m.: muzicieni],

---

[32] Hrisant de Madyt, *Θεωρητικόν μέγα της μουσικής*, Tipografia lui Michael Weiss, Trieste, 1832, p. 190-191.

[33] Epifonema (lb. gr.: *ἐπιφώνημα*) este un procedeu retoric concluziv folosit pentru a rezuma subiectul unui discurs (https://en.wiktionary.org/wiki/epiphonema#English, accesat pe 6.11.2017). În muzica psaltică, termenul desemnează un tropar scurt, preluat de obicei din același canon, care se cântă pe același glas la finalul irmosului, după cratimă. Vezi Madyt, *Θεωρητικόν μέγα της μουσικής*, p. 190-191 sau Hrisant de Madyt, *Great Theory of Music*, trad. de Katy Romanou, New Rochelle, New York, Axion Estin Foundation, 2010, p. 190-191.

[34] Identificarea lui Hurmuz Hartofilax drept autor al codicelui îi aparține monahului cercetător și paleograf Filotheu Bălan de la mănăstirea Petru Vodă care mi-a sugerat să compar varianta lui Hurmuz cu autograful lui Grigorie din 1817 și cu tipăritura din 1835.

CC_interior complet.indd 25 05-Nov-21 12:36:07 PM

vechi și noi, tălmăcit de către Grigorie Protopsaltul în noua sistimă a muzicii, îndreptat după normă de către Hurmuz Hartofilax, unul dintre inventatorii numitului sistem").

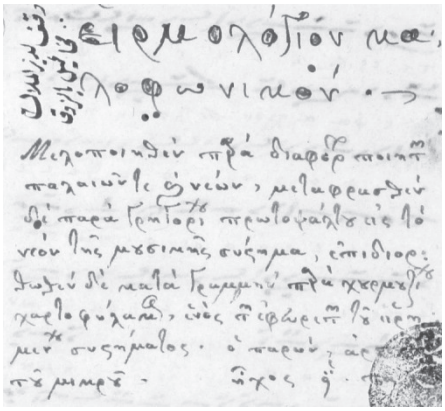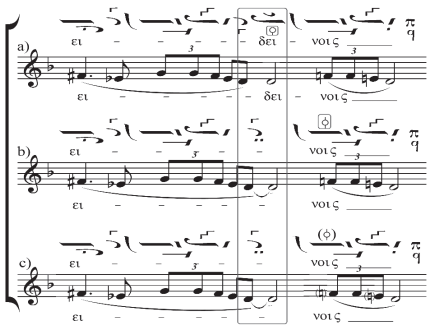

Figura 2: Ms. gr. BOVA 210, f. 1r.

Pentru a demonstra că ediția din 1835 are la bază varianta îndreptată în 1833 de Hurmuz Hartofilax (ms. gr. BOVA 210) și nu pe cea din 1817 a lui Grigorie Protopsaltul (ms. gr. BKPs Φάκελος Β), am comparat cele trei surse și am găsit suficiente dovezi pentru a confirma acest lucru. De la poziția ftoralelor până la distribuirea textului sub neume și ortografia theseisurilor, dovezile arată că Fokaefs a folosit corectura lui Hurmuz. Sunt cazuri în care Hurmuz Hartofilax a condensat scriitura lui Grigorie și a suprimat reluările anumitor silabe. Simultan cu acest procedeu, el a repoziționat și ftoralele. Tipăritura reproduce aproape identic corecturile lui Hurmuz, după cum se poate vedea în exemplul următor:

Exemplul muzical 1:
a) Ms. gr. BKPs Φάκελος Β, f. 25r. Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον, *Grigorie Protopsaltul, 1817.*
b) Ms. gr. BOVA 210, f. 27v. Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν *îndreptat de Hurmuz Hartofilax, 1833.*
c) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *1835, p. 44, editor Theodoros Fokaefs.*

CC_interior complet.indd 26 05-Nov-21 12:36:07 PM

Pe lângă corecturile lui Hurmuz, în ediția din 1835 se poate observa aportul suplimentar al lui Fokaefs în notarea cu meticulozitate a unor mărturii și atracții melodice care nu apar în manuscrisele celor doi exegeți. Această acțiune arată o grijă deosebită față de frazarea textului și de evidențierea microintervalicii.

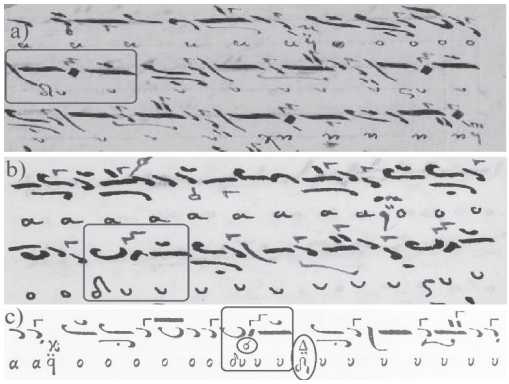

Figura 3:
a) Ms. gr. BKPs Φάκελος B, f. 25r. Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. gr. BOVA 210, f. 27v. Corectură Hurmuz Hartofilax.
c) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, 1835, p. 45. Ftorale și mărturii adăugate de Theodoros Fokaefs variantei îndreptate de Hurmuz.*

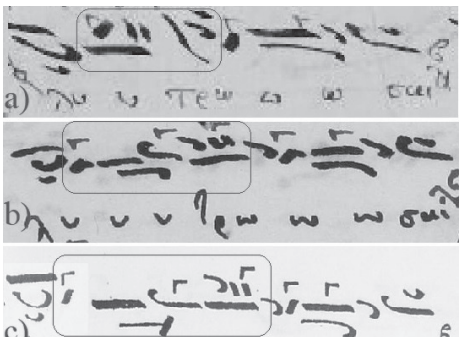

Figura 4:
a) Ms. gr. BKPs Φάκελος B, f. 35r. Structură ortografiată de Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. gr. BOVA 210, f. 32r. Corectură Hurmuz Hartofilax.
c) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, 1835, p. 58-59.*

Spre deosebire de Hurmuz care a operat modificări ale ortografiei, intervențiile lui Fokaefs au vizat aspectele „fine" care țin de țesătura melodică. Așa apare, de pildă, în tipăritură diezul de 6 secțiuni – reprezentând în cazul de față atracție de jumătate de ton mare[35] – care lipsește din manuscrisele celor doi.

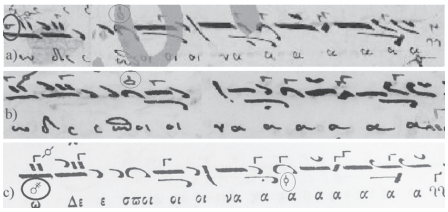

Figura 5:
a) Ms. gr. BKPs Φάκελος B, f. 25r. Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. gr. BOVA 210, f. 27v. Corectură Hurmuz Hartofilax.
c) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, 1835, p. 45. Adaos Theodoros Fokaefs.*

[35] În modurile diatonice, între treptele *Ga* și *Di* este un interval de ton mare (lb. gr.: *μείζων*), constând din 12 secțiuni. Apariția diezului de 6 secțiuni împarte acest ton în două jumătăți egale. Prin urmare, mărimea microintervalului sugerat de această alterație diferă în funcție de mărimea tonului (*μείζων*, *ελάσσων* sau *ελάχιστος*). Vezi Simonos Karas, *Μέθοδος της Ελληνικής Μουσικής. Θεωρητικόν*, vol. I, Atena, 1982, p. 26-28.

CC_interior complet.indd 27 05-Nov-21 12:36:07 PM

Reprezentând o combinație între exegezele lui Grigorie, corecturile lui Hurmuz și adaosurile lui Fokaefs, *Irmologhionul Calofonicon* de limbă greacă rămâne singura tipăritură de acest fel din spațiul muzical ortodox. Ecourile colecției se vor resimți și în repertoriile de limbă română care, deși vor depăși limitele acesteia, augmentându-se prin creațiile compozitorilor autohtoni, nu vor vedea niciodată lumina tiparului.

CC_interior complet.indd 28 05-Nov-21 12:36:07 PM

Aspecte morfologice ale irmoaselor calofonice

2.1. Arhitectura irmoaselor între secolele XIV și XVI

Muzicologul și bizantinologul grec Emmanouil Giannopoulos este unul dintre cei care susțin, pe baza dovezilor găsite în două manuscrise de la British Library din Marea Britanie[36] (Add. MS 28821, *Mathimatar*, sec. XV-XVI și Add. MS 57942, *Antologhion*, sec. XV-XVI), că, cel puțin între secolele XIV și XVI, irmoasele calofonice papadice se cântau la utrenie în locul unor catavasii. Această practică nu era normativă pentru toate slujbele, interpretarea pe larg a irmoaselor petrecându-se numai la sărbătorile mai mari, Nașterea și Învierea Domnului, Bunavestire sau ori de câte ori o cerea fastul liturgic. Urmând indicațiile cercetătorului grec, am identificat în Add. MS 28821, la ff. 224r-225v, un *irmos asmatic* pe glasul I, *Χριστὸς γεννάται*, compus de către Manuil Hrisafi în manieră asmatică (papadică), cu multiple zone modulatorii și cratimă, pentru slujba utreniei din ziua de Crăciun (*ειρμός ασματικός των Χριστουγέννων*).

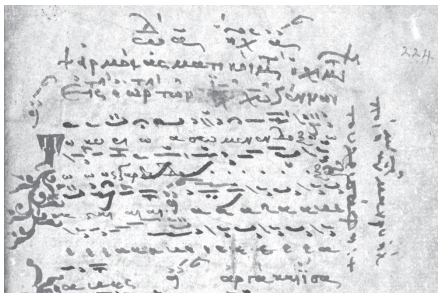

Figura 6: Add. MS 28821, f. 224r. Ειρμὸς ασματικὸς, *glas I, de Manuil Hrisafi.*

În interiorul irmosului modulația se produce de patru ori, după metoda paralaghiei, generând o ambianță modală cu totul deosebită. Zonele modulatorii conțin apechemele ehurilor către care se produce tranziția și se pot recunoaște după culoarea roșie a textului. Este de remarcat că piesa este precedată de stihul *Τω Κυρίω άσωμεν ενδόξως γάρ δεδόξασται* (*Să cântăm Domnului, căci cu slavă S-a preaslăvit*), jumătate notat silabic, jumătate melismatic. După stihul inițial și prima modulație prin paralaghie, apare indicația *αργά καί ίσα* din care se înțelege faptul că irmosul trebuie interpretat melismatic. Imnul se încheie cu repetarea primului stih al irmosului, *Χριστὸς γεννᾶται δοξάσατε*, sugerând o formă rotundă. Modificările de limbaj arată o elaborare ingenioasă la nivelul macro-formei.

[36] Vezi Emmanouil Giannopoulos, „Η εξέλιξη των καλοφωνικών ειρμών (14ος-18ος αιώνας)", în *Psaltike neue Studien zur Byzantinischen Musik: Festschrift für Gerda Wolfram*, ed. Nina-Maria Wanek, Praesens, Viena, 2011, p. 145-153.

CC_interior complet.indd 29 05-Nov-21 12:36:07 PM

Cu siguranță, irmosul *Χριστός γεννάται* s-a bucurat de mare popularitate, consemnându-se faptul că la venirea împăratului la slujba Nașterii Domnului oficiată în Marea Biserică din Constantinopol se cântau irmoasele compuse de Hrisafi pentru primul canon al sărbătorii, precum cel amintit.[37]

Privite sub raportul organizării interne, irmoasele din această perioadă de început diferă în privința formei, caracterizată de schimbări frecvente de centri modali ori de cratime inserate în diverse locuri pe parcursul cântării. În multe manuscrise alcătuite între secolele XV și XVI circulă și irmoase care își construiesc edificiul melodic cu ajutorul unor indicații de cânt, cum ar fi *πάλιν* și *λέγε*,[38] prin care fraze muzicale întregi sunt reluate și reinterpretate.

Un exemplu elocvent în acest sens este irmosul cântării I din canonul Învierii, *Αναστάσεως ἡμέρα* (*Ziua Învierii*) din Add. MS 57942 (*Antologhion*, sec. XV-XVI), ff. 16r-17r, compoziție a lui Ioan Kladas Lampadarul. Prin forma sa arhitectonică, acest imn se apropie cel mai mult de structura irmoaselor calofonice de la începutul secolului al XVII-lea. Irmosul începe cu un pasaj de tip cratimă, derivat motivic din apechema inițială. Autorul inserează apoi jumătate din textul cântării (*Αναστάσεως ημέρα λαμπρυνθώμεν Λαοί, Πάσχα Κυρίου, Πάσχα*), după care introduce formula *πάλιν* prin care reia textul anterior și îl continuă până la finalul imnului. După epuizarea textului odei, apare și o cratimă de dimensiuni considerabile (*το το το, τε ρε ρε*), care durează cât întreaga reluare a irmosului. Autorul propune pentru încheiere două variante ale frazei finale, *επινίκιον άδοντας*.

Curios este faptul că următorul irmos din manuscris, cel al cântării a VIII-a (*Αύτη η κλητή και αγία ημέρα*), compus de același autor, are o formă diferită de a celui dintâi.

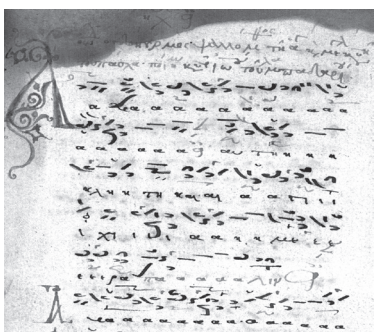

Figura 7: Add. MS. 57942, f. 17v. Αὐτη η κλητή και αγία ημέρα *(*Această numită și sfântă zi*).*

[37] Sofronios Evstratiadis, „*Ἰωάννης ὁ Κουκουζέλης, ὁ μαΐστωρ, καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ*", *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 14*, 1938, p. 19.

[38] Despre *πάλιν* și *λέγε* a se vedea Nicolae Gheorghiță, *Chinonicul duminical în perioada post-bizantină (1453-1821). Liturgică și muzică*, Editura Muzicală, București, 2007, p. 29 și 35. Un alt studiu care include referințe pasagere despre un irmos calofonic care folosește în dezvoltarea melodică formula *παλιν* îi aparține doamnei Elena Chircev: „Palin și leghe în cîntările liturgice din manuscrisul oriental nr. 365 de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca" în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. VIII, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2005, p. 128-132.

CC_interior complet.indd 30 05-Nov-21 12:36:08 PM

Aceste maniere neuniforme de compoziție a irmoaselor calofonice se vor menține până la sfârșitul secolului al XVI-lea. Cu toate diferențele procesului creator, ușor de constatat și identificat la nivel morfologic între compozitori diferiți și chiar între creațiile aceluiași compozitor, stilul papadic al irmoaselor – profund ancorat în tradiția de început a calofoniei –, a constituit un argument suficient pentru a menține aceste cântări în cadrul serviciului divin.

Înnoirea formulaică primită de irmoase la finele veacului al XVI-lea va conduce la interpretarea lor în afara slujbelor religioase.

2.2. Transformări structurale ale irmoaselor calofonice începând cu secolul al XVII-lea

Din punct de vedere structural, irmoasele calofonice de la începutul secolului al XVII-lea vor renunța la arhitecturile complexe pentru a propune o structură bipartită „cu mică repriză". Prima parte va fi constituită din imnul propriu-zis, interpretat „pe larg" cu ajutorul unor formule melodice de expansiune motivică, a doua parte o va reprezenta cratima, iar la sfârșitul cântării se va relua ultima frază muzicală a imnului propriu-zis ori o epifonemă. De multe ori, însă, colecțiile cu cântări calofonice separau irmoasele de cratime, așezându-le, în ordinea ehurilor, după acestea sau la sfârșitul colecției. Din cauza acestei diviziuni organice, interpretului îi revenea sarcina de a atașa irmosului o cratimă din același glas, potrivită ca discurs și ambianță modală, după care să reia, în tempoul inițial, fraza concluzivă a cântării. Dispunerea separată a celor două părți ale cântării favoriza totodată apariția fenomenului de aleatorism controlat, înțeles în limitele impuse de rigoarea cântului bizantin, cântărețul având libertatea de a alege între mai multe cratime scrise în același glas. În același timp, această dispunere lasă loc ideii de structură monopartită, irmosul putându-se interpreta și fără niciun adaos teretismatic. Forma cel mai des întâlnită în epocă este, însă, cea în două părți, urmate de epifonemă.

CC_interior complet.indd 31 05-Nov-21 12:36:08 PM

Contribuții la cercetarea irmoaselor

Repertoriul de limbă greacă al irmoaselor calofonice dintre secolele XVI și XX a fost investigat de către muzicologul și bizantinologul Grammenos Karanos, profesor la Colegiul Holy Cross din Boston. Cercetarea s-a concretizat într-o teză de doctorat de 582 de pagini, numită *Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*, susținută în anul 2011 la Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena și nepublicată până în prezent. În lucrarea sa apare o listă de aproximativ 60 de compozitori,[39] ordonați după principiul prolificității: Petru Berechet (45 de irmoase), Balasie Preotul (29), Antonios Sigalas (27), Anastasie Rapsaniotul (11), Apostolos Konstas Chios (9), Gheorghios Ogurlú (8), Meletie Sinaitul cel Vechi (7), Ghermanos Neon Patron (6), Constantin Protopsaltul (6), Matei Vatopedinul (6), Rafail din Ikonos (5), Sotirios Vlahopulos (4), Zaharia Hanende (3), Calist Vatopedinul (3), Manuil Gutas (3), Meletie Sisaniu (3), Nicolae al Smirnei (3), Panaghiot Halatzoglu (3), Hurmuz Hartofilax (3), Athanasie, Patriarhul Constantinopolului (2), Antim Cutlumușianul (2),Vasilios Nikolaidis (2), Gheorghe Criteanul (2), Iovașcu Vlahul (2), Damian Vatopedinul (2), Dimitrie Domesticul (2), Ioasaf Dionisiatul (2), Mihail Preotul Hiotul (2), Nectarie Vlahul (2), Petru Peloponesiul (2), Hrumuz Preotul (2), Hristofor Seron (2), Hrisant Cipriotul (2), Antim Iviritul (1), Arsenie Vatopedinul (1), Vasilios Papadopulos (1), Gavriil Atenianul (1), Gheorghios Lesvios (1), Gheorghios Redestinos (1), Gheorghios Risiotul (1), Daniil Protopsaltul (1), Dimitrie Aghiopavlitul (1), Dionisie Fotino (1), Evstratios Papadopulos (1), Zenovie Prusacul (1), Theodulos Enitis (1), Teodoros Fokaefs (1), Iacov Protopsaltul (1), Ioan Vyzantie (1), Ioan Trapezuntul (1), Cosma Iviritul (1), Chiril Marmarinos (1), Panaghiot Kiltzanidis (1), Parthenie Meteoritul (1), Petru Vyzantie (1), Petru Efesiu (1), Stamulis Zarkinos (1), anonimi (11).

Datorită descoperirilor unor manuscrise care conțin cântări inedite am extins lista sa cu încă patru noi autori și alte 20 de compoziții.

3.1. Reevaluarea creațiilor de limbă greacă ale autorilor de origine română

O parte din teza lui Grammenos Karanos este dedicată compozitorilor de origine română care au scris irmoase calofonice. În urma verificării informațiilor expuse de muzicologul grec pe această temă, am constatat că anumite aspecte trebuie reconsiderate.

În primul rând, Iovașcu Vlahul (jum. sec. XVII – înc. sec. XVIII) este confundat cu Ioan Vlahul (jum. sec. XVIII), un compozitor nu atât de celebru pe cât protopsaltul Ungrovlahiei, dar, cu toate acestea, o personalitate distinctă, cunoscut mai târziu sub denumirea de Iosif Nemțeanul. În consecință, creația lui Ioan îi este transferată în mod eronat lui

[39] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*, p. 309-310.

CC_interior complet.indd 32 05-Nov-21 12:36:08 PM

Iovașcu. În al doilea rând, există dubii serioase privind paternitatea celor două irmoase ale lui Hurmuz Preotul Vlahobogdanul (cca 1690-1720), alimentate de faptul că i se atribuie cântări compuse de alți autori. În cercetarea mea nu l-am întâlnit pe Hurmuz decât în postura de autor de cratime.

Nu în ultimul rând, am constatat că din cele trei irmoase atribuite lui Calist Ieromonahul (sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII), numai una este creația sa, celelalte două reprezentând prelucrări după piese semnate de Petru Berechet și Dimitrie Domesticul (sec. XVIII).

3.1.1. Reconsiderarea operei lui Iovașcu Vlahul

Iovașcu Vlahul, ucenic al lui Ghermanos Neon Patron și protopsalt al Curții Ungrovlahiei,[40] este unul dintre compozitorii de irmoase calofonice de limbă greacă întâlniți destul de rar în manuscrisele muzicale. Pe baza mențiunilor din diverse surse, muzicologii consideră că a compus între două și patru irmoase calofonice.

Primul cercetător care atrage atenția asupra faptului că Iovașcu Vlahul figurează în manuscrise cu patru irmoase este Sebastian Barbu-Bucur.[41] Cele patru creații atribuite protopsaltului Ungrovlahiei sunt: *Τω παντάνακτος εξεφαύλισαν* (*De dragostea Împăratului a toate*,[42] glas I; ms. gr. BNG 901, f. 404v), *Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*, glas III; ms. gr. Xenofont 114, f. 393v), *Παντάνασσα πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată*, glas IV; ms. gr. Xenofont 114, f. 393v) și *Εσείσθησαν λαοί* (*Cutremuratu-s-au popoarele*, glas IV; ms. gr. Xenofont 114, f. 394r).

Între paginile 180 și 182 ale tezei sale, Barbu-Bucur oferă transcrierile metrofonice ale irmoaselor menționate. Comparând cele trei partituri transcrise de Barbu-Bucur cu alte piese omonime din vechea grafie am ajuns la concluzia că două dintre acestea nu îi aparțin lui Iovașcu. *Παντάνασσα πανύμνητε* este compoziția lui Ghermanos Neon Patron, iar *Εσείσθησαν λαοί* este compusă de Damian Vatopedinul. În schimb, există o posibilitate ca varianta irmosului *Εν Σιναίω τω όρει* să fie alcătuită de Iovașcu, însă în lipsa unei alte copii care să îi confirme paternitatea certă asupra acestei ultime creații, problema rămâne deschisă.

---

[40] Pentru biografia și opera compozitorului, vezi Sebastian Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în sec. XVIII și începutul sec. XIX și aportul original al culturii autohtone*, București, Editura Muzicală, 1989, p. 171-182. Ozana Alexandrescu arată că Iovașcu a funcționat ca protopsalt al Ungrovlahiei într-un cadru temporal bine determinat, în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino (1678-1688). Vezi Ozana Alexandrescu, „Kallistos Ieromonahul, muzician de epocă brâncovenească", *Muzica* 1, 1998, p. 110.

[41] Barbu-Bucur, *Cultura muzicală*, p. 178.

[42] Irmosul odei a VII-a a celui de-al doilea canon din ziua Nașterii Domnului. Vezi *Mineiul lunei lui Decemvrie*, Ediția a III-a, Tipografia Sfintei Mânăstiri Cernica, 1927, p. 418.

CC_interior complet.indd 33 05-Nov-21 12:36:08 PM

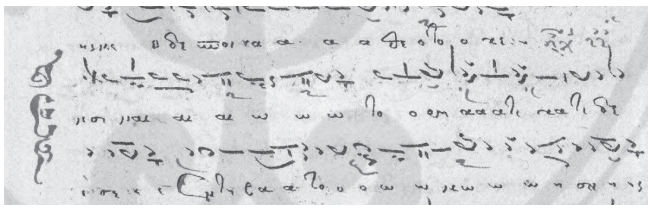

Figura 8: Ms. gr. Xenofont 114, f. 393v. Irmosul Εν Σιναίω τω όρει, *presupusă creație a lui Iovașcu.*

Singurul irmos atribuit de mai multe surse lui Iovașcu este *Τω παντάνακτος εξεφαύλισαν*, întâlnit în ms. gr. BKPs 45/195, f. 780v; ms. gr. BNG 893, f. 458v și ms. gr. BNG 901, f. 404v.[43]

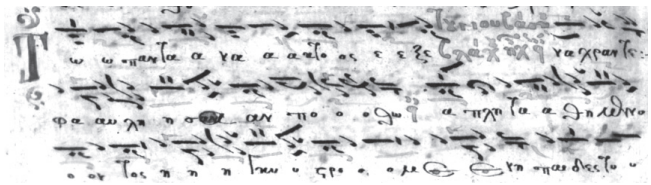

Figura 9: Ms. gr. BKPs 45/195, f. 780v. Irmosul Τω παντάνακτος εξεφαύλισαν, *de Iovașcu Vlahul.*

O altă inventariere a irmoaselor calofonice compuse de Iovașcu este făcută de Grammenos Karanos, care susține că Iovașcu este autor a două irmoase calofonice: *Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Auzi, cerule, minuni*, glas I sau V) și *Τω παντάνακτος εξεφαύλισαν* (glas I).[44] Pentru irmosul *Ακουε θαυμάτων ουρανέ*, muzicologul citează printre alte surse și ms. gr. Sf. Ștefan 127 de la Meteora.[45] În acest codice, ca de altfel în majoritatea manuscriselor care conțin piesa, autorul indicat nu este Iovașcu Vlahul, ci un anume Ioan Vlahul, așa cum se poate observa în imaginea de mai jos.

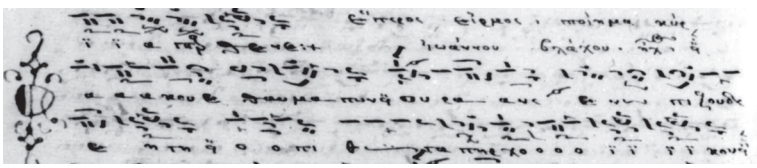

Figura 10: Ms. gr. Sf. Ștefan 127, f. 556v. Ετερος είρμος, ποίημα κυρ Ιωάννου Βλάχου *(*Alt irmos, facerea lui kir Ioan Vlahul*).*

După cum vom vedea, Ioan Vlahul este un compozitor care nu se identifică cu protopsaltul Ungrovlahiei. De asemenea, irmosul *Ακουε θαυμάτων ουρανέ* apare în cele mai multe surse ca fiind lucrarea sa, nu a lui Iovașcu.

---

43 Pentru o variantă de exegeză, vezi *Anexa 1*.

44 Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολογιόν*, p. 222.

45 Îi mulțumesc monahului Filotheu Bălan pentru copiile electronice ale irmoaselor din acest codice.

CC_interior complet.indd 34 05-Nov-21 12:36:08 PM

3.1.2. Ioan Vlahul Domesticul (sec. XVIII)

În urma unor studii realizate de către monahul Filotheu Bălan, Ioan Vlahul a fost identificat ca fiind Iosif, Protopsaltul Mănăstirii Neamț, care semnează pe forzațul ms. gr. Xiropotamu 277 ca *Ιωανήτζα καὶ μουσικού, μάλιστα καὶ βλάχου* (Ioniță și muzician, dar mai ales și vlah).[46]

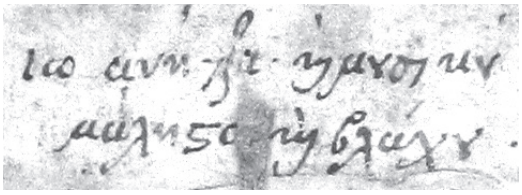

Figura 11: Ms. gr. Xiropotamu 277, forzatz 1. Ιωανήτζα καὶ μουσικού, μάλιστα καὶ βλάχου.

Am probat veridicitatea acestei echivalențe identitare prin compararea unor manuscrise despre care se știe în mod cert că au fost caligrafiate parțial sau integral de Iosif (ms. gr. BARB 101, ms. gr. BARB 641, ms. gr. BMN 15, ms. gr. BMN 38, ms. gr. BNR 4947 etc.) cu cele caligrafiate sub numele de Ioan Vlahul (ms. gr. BNG 2225, ms. gr. Xiropotamu 277).

Ioan Vlahul este menționat ca autor al irmosului *Ακουε θαυμάτων ουρανέ*,[47] glas I sau V, în ms. gr. BNG 901, f. 404v, ms. gr. BNG 2225, f. 79v și ms. gr. Sf. Stefan 127, f. 556v. Irmosul său pare să fie o versiune mai dezvoltată a unei cântări anonime din ms. gr. Sinai 1583, f. 779.[48] Prin urmare, este posibil ca Ioan Vlahul să fie numai exegetul acestei piese, nu și compozitorul ei.

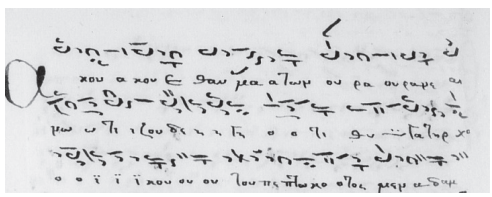

Figura 12: Ms. gr. Sinai 1583, f. 779v. Irmos cu autor anonim.

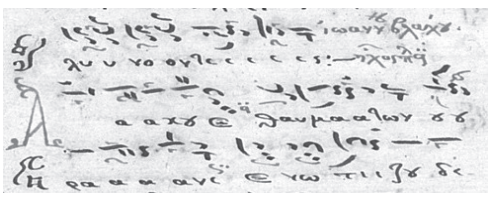

Figura 13: Ms. gr. BNG 2225, f. 79v. Irmosul lui Ioan Vlahul.

Irmosul lui Ioan Vlahul se mai întâlnește în ms. gr. BARB 1424, f. 78v, ms. gr. Xenofont 158, f. 356r și ms. gr. 132 de la Mănăstirea Sf. Pavel (Athos), f. 826r.[49]

---

[46] Filotheu Bălan, „Studiu despre Penticostarul paisian", în *Penticostar paisian*, Editura Sophia, București, 2018, p. 629.

[47] Este primul tropar de la cântarea a IV-a din canonul Născătoarei de Dumnezeu de luni de la glasul I. Vezi *Octoih Mare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 19.

[48] Paternitatea acestei prime variante este cu atât mai controversată cu cât, în ms. gr. BNG 893, f. 456v, îi este atribuită lui Manuil Guta Tesaloniceanul, iar în ms. gr. ADD 19456, f. 287v, lui Panaghiot Halatzoglu.

[49] Fila corespunzătoare cântării este reprodusă de Vasile Vasile în *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol. 3, Editura Muzicală, București, 2013, p. XXIII.

CC_interior complet.indd 35 05-Nov-21 12:36:08 PM

3.1.3. Hurmuz Preotul Vlahobogdanul

Hurmuz sau Hrumuz Preotul este un alt compozitor menționat în câteva codice ca fiind autor de irmoase calofonice. Supranumele de „Vlahobogdanul" din ms. gr. BKPs 30/184, f. 266v, sau cel de „Bogdanul" întâlnit în Suppl. gr. BNF 1135, f. 255v, conduc către ideea că Hrumuz și-a desfășurat o bună parte a activității în Moldova.

Cel mai des întâlnite creații ale sale sunt două cratime, una pe glas VII,[50] iar cealaltă pe glas VIII,[51] compuse în mod special pentru irmoasele calofonice:

Glas VII Cratimă.

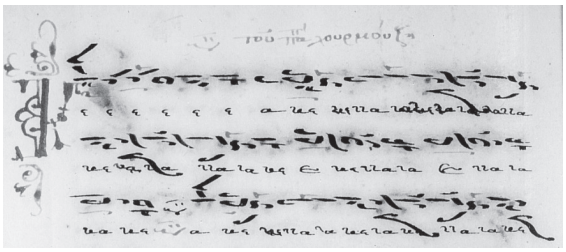

Figura 14: Ms. gr. Sinai 1583, f. 796v.

Glas VIII Cratimă.

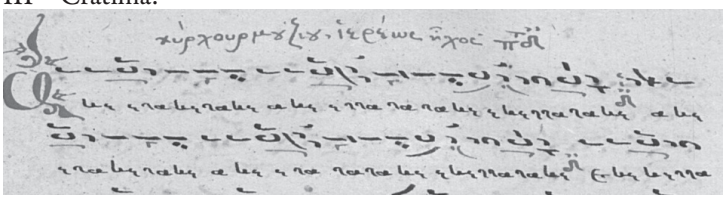

Figura 15: Ms. gr. BNG. 897, f. 432v.

Se poate aprecia că *ihima* pe glas VII a fost compusă anterior anului 1712, dată la care a fost definitivat ms. gr. Sinai 1583, una dintre sursele în care se întâlnește cântarea. Ambele cratime au fost exighisite în noua grafie de către Hurmuz Hartofilax și se întâlnesc în ms. gr. MPT 722 din Biblioteca Metocului Sfântului Mormânt din Constantinopol (MITT) la f. 97r și 103r.

Deși două codexuri athonite îi atribuie irmoasele calofonice *Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (glas VIII) și *Εσείσθησαν λαοί* (glas IV),[52] ar trebui luată în calcul posibilitatea unei pseudo-

[50] Ms. gr. BARB 564, f. 278v (cu denumirea de *nai* sau *arak*); ms. gr. BAV PIO 6, f. 546r; ms. gr. BCUI I 19, f. 272v; ms. gr. BKPs 30/184, f. 266v; ms. gr. BNG 897, f. 430v; ms. gr. BNR 4947, f. 387; ms. gr. BNR 17542, f. 130r; ms. gr. Sinai 1305, f. 265v; ms. gr. Sinai 1315, f. 243r; ms. gr. Sinai 1473, f. 674r; ms. gr. Sinai 1542, f. 324r; ms. gr. Sinai 1583, f. 796v; ms. gr. Xenofont 158, f. 321r; Suppl. gr. BNF 1135, f. 255v.

[51] Ms. gr. Add. 19456, f. 281v; ms. gr. BARB 643, f. 171v; ms. gr. BARB 661, f. 317r; ms. gr. BAV PIO 6, f. 548v; ms. gr. BCUI I 19, f. 280v; ms. gr. BNG 897, f. 432v; ms. gr. Sinai 1473, f. 676v.

[52] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολογιόν*, p. 233.

CC_interior complet.indd 36 05-Nov-21 12:36:08 PM

paternități. Aceasta din cauza faptului că Hrumuz este creditat și în alte manuscrise pentru irmoase care aparțin altor autori. De pildă, în ms. gr. Xenofont 158, f. 341r, Clement Grădișteanu îi atribuie greșit irmosul lui Petru Berechet, *Εφριξε πάσα ακοή* (glas VIII).[53] De altfel, în cele câteva sute de manuscrise de limbă greacă din România, Grecia, Bulgaria, Franța, Marea Britanie, Italia, Suedia, Liban, Egipt, Statele Unite, pe care le-am studiat, nu am întâlnit irmoase calofonice atribuite lui Hrumuz, ci numai cele două cratime.

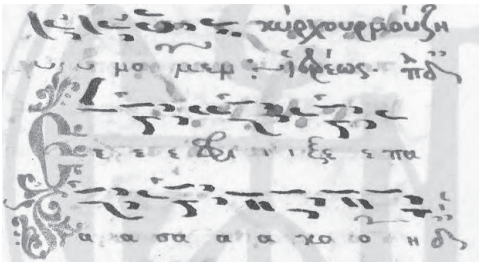

Figura 16: Ms. gr. Xenofont 158, f. 341r. Irmosul lui Berechet, atribuit eronat lui Hrumuz (Hurmuz).

3.1.4. Calist Ieromonahul

Calist Ieromonahul figurează în câteva manuscrise ca autor a trei irmoase calofonice. Cercetătoarea Ozana Alexandrescu prezintă într-un articol o scurtă însemnare autografă a lui Calist din ms. gr. BNG 2213, f. 59v, în care muzicianul arată că a activat în Valahia: „Prezenta carte a fost scrisă de mine, Kallistos ieromonahul de la Mănăstirea Mărgineni din Vlahia, în timpul domniei lui Constantin Basarab Voievod, 1694." La 1722 îl regăsim pe Calist ca egumen al mănăstirii Comana, iar la 1735 se semnează ca dascăl al lui Constantin,[54] probabil viitorul protopsalt al bisericii domnești (jum. sec. XVIII).

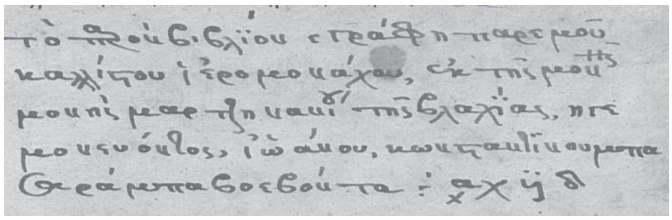

Figura 17: Ms. gr. BNG 2213, f. 59v. Autograf Calist.

Ms. gr. BKPs 30/184 (f. 282v) confirmă identitatea etnică a lui Calist: „το παρόν ποίημα του ημετέρου διδασκάλου κυρ Καλλίστου ιερομονάχου και αρχιμανδρίτου Νικαίας Βλαχομπογδάνου" („Acesta de față este facerea dascălului nostru, kir Calist ieromonahul

[53] Indicarea eronată a autorului unei piese se întâlnește frecvent în manuscrisele muzicale. De exemplu, în ms. gr. BNG 3469, f. 398v, aceeași piesă îi este atribuită lui Meletie Sinaitul.

[54] Alexandrescu, „Kallistos Ieromonahul", p. 110-111.

CC_interior complet.indd 37 05-Nov-21 12:36:08 PM

și arhimandritul Niceei, Vlahobogdanul"). Că muzicianul a fost arhimandrit al unei mănăstiri din Niceea, Asia Mică, o confirmă și însemnarea din ms. gr. Sinai 1265, f. 193r: „Κάλλιστρου αρχιμανδρίτου Νικαίας, εκ χώρας Μολδαβίας" („Al lui Calist arhimandritul Niceei, din țara Moldovei").

Grammenos Karanos enumeră în teza sa trei irmoase care îl indică autor pe Calist: *Ο άγγελος εβόα* (*Îngerul a strigat*, glas I, ms. gr. BKPs 30/184, f. 282v), *Την άδικον βλέπουσα σφαγήν σου* (*Junghierea Ta cea nedreaptă văzând*, glas IV; ms. gr. Sinai 1265, f. 193r) și *Εσείσθησαν λαοί* (*Cutremuratu-s-au noroade*, glas IV; ms. gr. BKPs 30/184, f. 250v; Suppl. gr. BNF 1135, f. 213v):

Glas I *Ο άγγελος εβόα* (*Îngerul a strigat*).

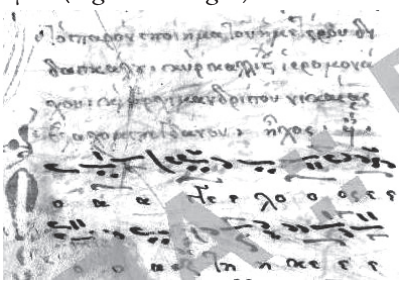

Figura 18: Ms. gr. BKPs 30/184, f. 282v.

Glas IV *Την άδικον βλέπουσα σφαγήν σου* (*Junghierea Ta cea nedreaptă văzând*).

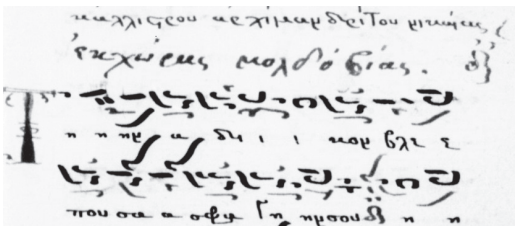

Figura 19: Ms. gr. Sinai 1265, f. 193r.

Εσείσθησαν λαοί (*Cutremuratu-s-au noroade*).

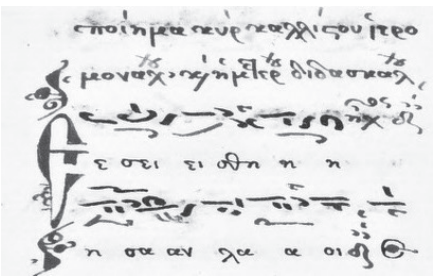
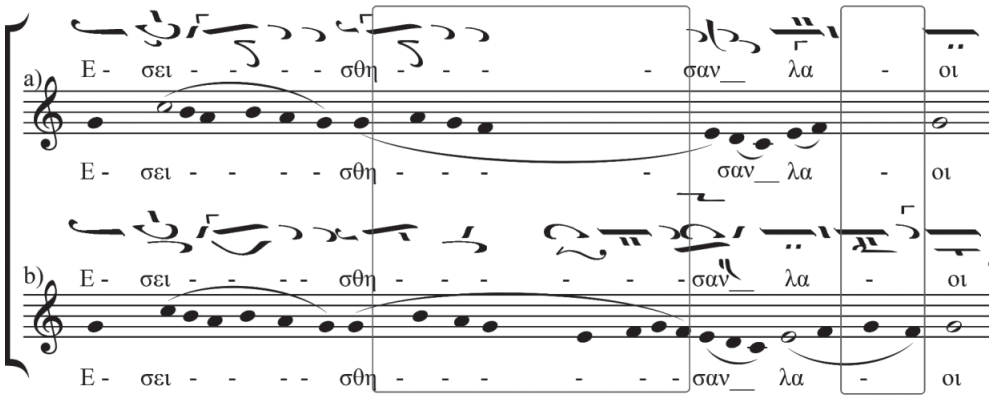

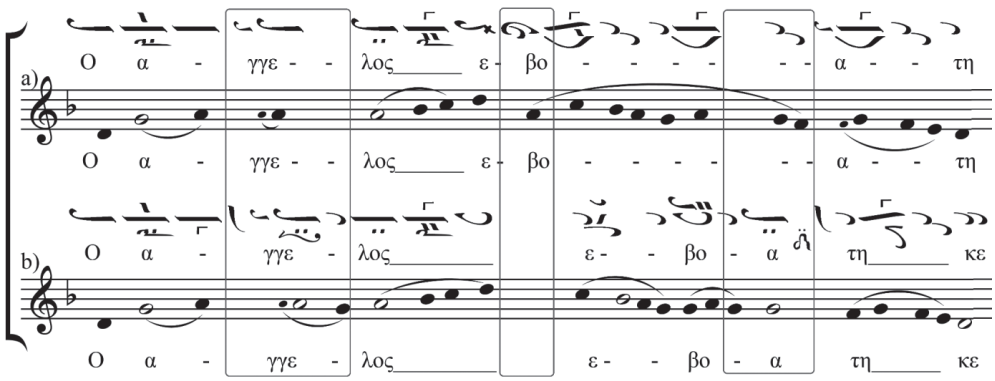
Figura 20: Suppl. gr. BNF 1135, f. 213v.

CC_interior complet.indd 38 05-Nov-21 12:36:08 PM

Karanos atrage atenția asupra faptului că irmosul *Εσείσθησαν λαοί* seamănă foarte mult cu creația omonimă a lui Dimitrie Domesticul.[55] În urma comparațiilor și analizelor efectuate în cadrul prezentei cercetări, am conchis că asemănarea izbitoare dintre cele două cântări se datorează faptului că piesa lui Calist nu este o creație originală, ci o prelucrare a compoziției lui Dimitrie, cu aspect de exegeză. Mai mult, și irmosul *Ο άγγελος εβόα* este tot o prelucrare după cântarea lui Petru Berechet:

Exemplul muzical 2:
a) Ms. gr. BARB 693, f. 265v. Irmosul lui Dimitrie Domesticul.
b) Ms. gr. BKPs 30/184, f. 251r. Irmosul lui Dimitrie prelucrat de Calist Ieromonahul.

Exemplul muzical 3:
a) Ms. gr. BNG 897, f. 551v. Irmosul lui Petru Berechet. Ο άγγελος εβόα.
b) Ms. gr. BKPs 30/184, f. f. 282v. Irmosul lui Berechet prelucrat de Calist Ieromonahul.

[55] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολογιόν*, p. 238-239.

CC_interior complet.indd 39 05-Nov-21 12:36:08 PM

Singura creație originală a lui Calist rămâne irmosul pe glas IV *Την άδικον βλέπουσα σφαγήν σου*.[56] Prin urmare, reconsiderând opera lui Calist, îi pot fi atribuite două prelucrări și o compoziție.

3.2. Descoperirea unor irmoase inedite de limbă greacă

Cercetările pe care le-am întreprins în bibliotecile din țară și străinătate au scos la iveală 20 de irmoase calofonice inedite ale unor compozitori cunoscuți sau mai puțin cunoscuți de limbă greacă din secolele XVII-XVIII, nestudiate până acum de către muzicologi. Cele mai multe creații se întâlnesc în manuscrise muzicale încă necatalogate. Câteva dintre piese sunt anonime, lipsindu-le indicațiile auctoriale.

3.2.1. Irmoase calofonice și cratime dedicate voievozilor din Principate

O descoperire semnificativă arată aprecierea de care se bucurau domnitorii Țărilor Române care sunt menționați ocazional în titlurile cântărilor compuse de către muzicienii constantinopolitani, cum ar fi în irmoase calofonice sau cratime.

Una dintre cele mai vechi piese care face referire la un domn moldovean este cratima atribuită în mod tradițional lui Panaghiot Halatzoglu (cca 1708-1748) pe glas VII. Două manuscrise din Liban descoperite recent, ms. gr. BOVA 197 și ms. gr. BOVC 288, consemnează că piesa lui Halatzoglu se numește cantemirică (*κράτημα λεγόμενον καντεμήρη[ης]*),[57] fiind de fapt inspirată din muzica lui Dimitrie Cantemir (1673-1723), el însuși teoretician, compozitor și virtuoz al muzicii otomane. De altfel, în cratimă apar citate dintr-o piesă de muzică otomană compusă de Cantemir (peșrev în makam bestenigar).[58]

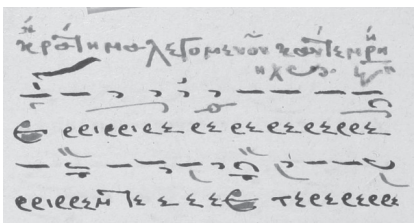

Figura 21: Ms. gr. BOVA 197, f. 46v.

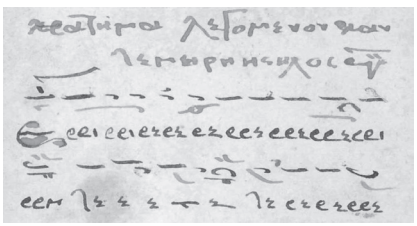

Figura 22: Ms. gr. BOVC 288, f. 10v.

Într-o lucrare despre legătura muzicii perso-arabe cu cea psaltică, datată 1728, Halatzoglu își arăta aprecierea față de rolul lui „Dimitrescu Cantemir" în sistematizarea și

---

[56] Este primul tropar al cântării a VIII-a din canonul Crucii și Învierii de duminică de la glasul I. Vezi *Octoih Mare*, p. 273.

[57] Desinența „-ης" din ms. gr. BOVC 288 ar putea fi a unui genitiv, caz în care titlul s-ar traduce prin „Cratimă numită a lui Cantemir".

[58] Vezi transcrierea piesei în Eugenia Popescu-Judetz, *Dimitrie Cantemir. Cartea Științei muzicii*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1973, p. 308-310. Îi mulțumesc pe această cale domnului Constantin Răileanu, care mi-a semnalat similitudinile dintre cele două piese.

CC_interior complet.indd 40 05-Nov-21 12:36:08 PM

teoretizarea muzicii orientale.[59] Descoperirea unei însemnări din ms. gr. Sinai 1456 deschide o problemă legată de paternitatea piesei. La f. 380r a codicelui amintit, înaintea cântării al cărei autor presupus este Halatzoglu, se găsește însemnarea: „ποιήμα κυρ διδάσκαλου Διμητράκι" („facerea domnului Dimitraki dascălul").

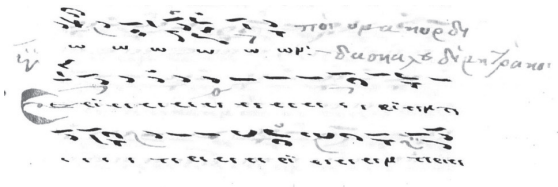

Figura 23: Ms. gr. Sinai 1456, f. 380r.

Întrucât codicele este datat 1694, iar activitatea componistică a lui Halatzoglu înregistrată în manuscrise începe în jurul anului 1703 – cel puțin potrivit lui Manolis Hatzigiakoumis –,[60] se validează prezumția conform căreia autorul piesei este chiar Dimitrie Cantemir.

O însemnare care se referă de această dată la un domn din Țara Românească se întâlnește în ms. gr. 1 din Biblioteca Institutului Patriarhal de Studii Patristice din Salonic, unde, înaintea irmosului *Από του θρόνου κατήλθεν ο ηγεμών* (*De la scaunul său s-a coborât ighemonul*) de Petru Berechet (p. 537), apare mențiunea „εις τον βλάχ μπεΐν" („la un bei vlah").[61] Însemnarea îi aparține lui Grigorie Protopsaltul. Muzicologul Emmanouil Giannopoulos estimează că manuscrisul ar fi fost realizat între anii 1811-1814,[62] prin urmare este posibil ca dedicația să se refere la domnitorul fanariot Ioan Caragea (1754-1844), constantinopolitan prin naștere, care a domnit în Țara Românească (*Βλαχίας*) între 1812 și 1818.

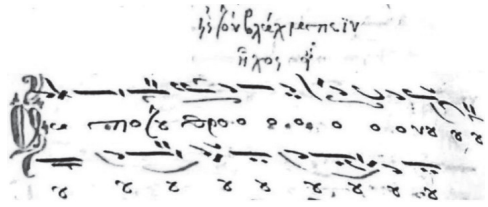

Figura 24: Ms. gr. 1, p. 537-538.

[59] Iacov Nafpliotis, „Σύγκρισις της αραβοπερσικής μουσικής προς την ημετέραν εκκλησιαστικήν", în *Παράρτημα Εκκλησιαστικής Αληθείας, Εργασίαι του εν τοις Πατριαρχείοις εδρεύοντος και δυνάμει υψηλής κυβερνητικής αδείας λειτουργούντος Εκκλησιαστικού Μουσικού Συλλόγου*, Partea a II-a (1 iunie 1900), Tipografia Patriarhală, Constantinopol, p. 68-75.

[60] Manolis Hatzigiakoumis, *Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820. Συμβολή στην έρευνα του Νέου Ελληνισμού*, Banca Națională a Greciei, Atena, 1980, p. 42.

[61] Acest aspect mi-a fost semnalat de monahul Filotheu Bălan.

[62] Vezi Emmanouil Giannopoulos, *Η Ψαλτική Τέχνη. Λόγος και Μέλος στη Λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, vol. II, Εκδόσεις Κυριακίδη Μονοπρόσωπη, Salonic, 2016, p. 272-273.

CC_interior complet.indd 41 05-Nov-21 12:36:08 PM

3.2.2. Balasie Preotul și Nomofilaxul

Balasie Preotul, unul dintre muzicienii tetradei din veacul de aur al muzicii post-bizantine,[63] este menționat în cercetarea lui Karanos ca autor a 29 de irmoase calofonice, compuse pentru toate cele opt glasuri. În cadrul cercetării mele am descoperit încă trei irmoase inedite, cu ocurență scăzută în manuscrise. Primul, *Θεός ων ειρήνης* (*Dumnezeu fiind păcii*), glas I, se întâlnește în ms. gr. BNG 2225, f. 75v. Al doilea, *Εν θρόνω καθήμενος* (*Pe scaunul cel stăpânesc șezând*),[64] glas V, apare într-o singur sursă, ms. gr. Sinai 1456, f. 376v. Pe al treilea irmos, *Ψαλμοίς σε ανυμνούμεν, κεχαριτωμένη* (*Cu psalmi te cântăm, cea plină de har*),[65] l-am descoperit în ms. gr. Sinai 1299, f. 408r, precum și în ms. gr. Mahera 1, f. 713v, cercetat pe microfilm la Institutul Cultural al Băncii Naționale a Greciei (MIET).

Glas I *Θεός ων ειρήνης*

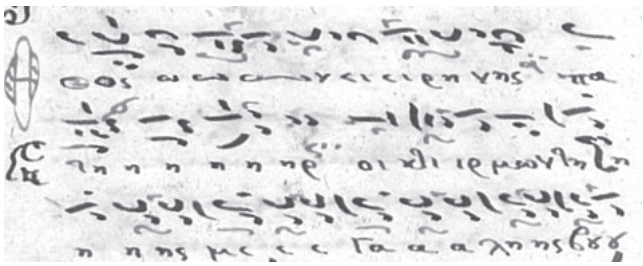

Figura 25: Ms. gr. BNG 2225, f. 75v.

Glas V *Εν θρόνω καθήμενος.*

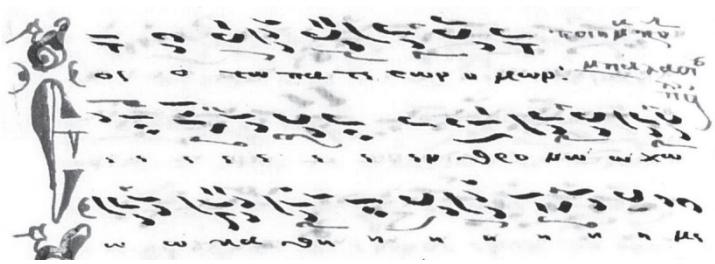

Figura 26: Ms. gr. Sinai 1456, f. 376v.

[63] Tetrada veacului de aur al muzicii bizantine este formată din Hrysafi cel Nou, Ghermanos Neon Patron, Balasie Preotul și Petru Berechet. Vezi Nicolae Gheorghiță, *Chinonicul duminical în perioada post-bizantină (1453–1821). Liturgică și muzică*, Editura Muzicală, București, 2007, p. 10.

[64] Al treilea tropar de la cântarea a IX-a din canonul Născătoarei de Dumnezeu de duminică de la glasul V. Vezi *Octoih Mare*, p. 359.

[65] Al doilea tropar de la cântarea a IX-a din canonul Născătoarei de Dumnezeu de duminică de la glasul VIII. Vezi *Octoih Mare*, p. 606. Vezi *Anexa 2* pentru exgeza acestui irmos.

CC_interior complet.indd 42 05-Nov-21 12:36:08 PM

Glas VIII *Ψαλμοίς σε ανυμνούμεν*.

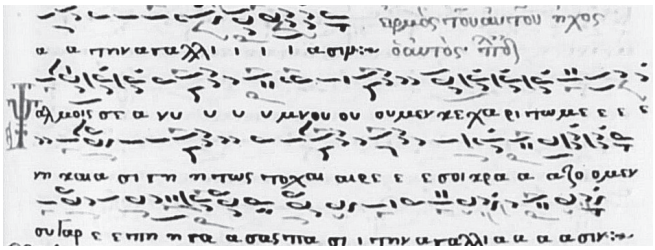

Figura 27: Ms. gr. Sinai 1299, f. 408r.

De remarcat este că finalisul irmosului *Ψαλμοίς σε ανυμνούμεν* se produce pe treapta a V-a, adică pe fundamentala ehului autentic IV. Acest tip de cadențare nu este singular, întâlnindu-se și în irmosul lui Berechet *Εφριξε πάσα αχοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*).

3.2.3. Hrisafi cel Nou (cca 1650-1685)

Hrisafi cel Nou, ucenic al lui Gheorghios Redestinos și Arsenie cel Mic,[66] este autorul unui irmos necunoscut, *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*), pe glas VIII, întâlnit în ms. gr. Sinai 2166, f. 15v. O versiune ușor diferită a piesei se găsește în ms. gr. BMS 52m, f. 189r.

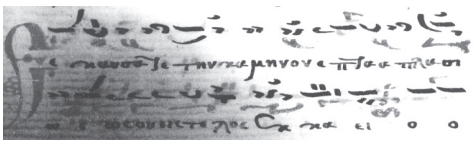

Figura 28: Ms. gr. Sinai 2166, f. 15v.

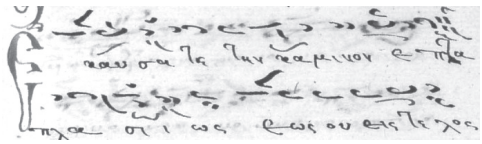

Figura 29: Ms. gr. BMS 52m, f. 189r.

Așa cum se poate constata, irmosul lui Hrisafi nu s-a bucurat de aceeași popularitate ca piesele contemporanilor săi, Ghermanos Neon Patron sau Balasie Preotul.

3.2.4. Ioan Hrysoverghi (sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII)

Ioan Hrysoverghi Peloponesiul, ucenic și nepot al renumitului psalt Anastasie din Ioanina (sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII),[67] este un autor despre care nu se cunoștea până acum că a compus irmoase calofonice. El semnează două astfel de imnuri și nouă cratime.

Textul primului irmos, *Απώλεια έχεις την χάριν* (*Neîmpuținat ai harul,* glas I), îi aparține probabil lui Hrysoverghi întrucât nu l-am identificat în textele liturgice din cărțile de cult. Al doilea irmos, *Υπερούσιον Τριάδα* (*Pe Treimea cea mai presus de ființă,* glas IV), este compus pe textul unui tropar de la slujba miezonopticii.[68]

---

[66] Konstantinos Karagounis, *Η παράδοση και εξήγηση του μέλους των Χερουβικών της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μελοποιίας*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2003, p. 340.

[67] Karagounis, p. 433-434.

68 Primul tropar al cântării a IV-a din canonul Sfintei Treimi de la miezonoptica de duminică, la glasul IV. Vezi *Octoih Mare*, p. 263.

CC_interior complet.indd 43 05-Nov-21 12:36:08 PM

Cele două creații apar în ms. gr. autograf 888 de la Biblioteca Academiei Române din București:

Glas I *Απώλεια έχεις την χάριν* (*Neîmpuținat ai harul*).

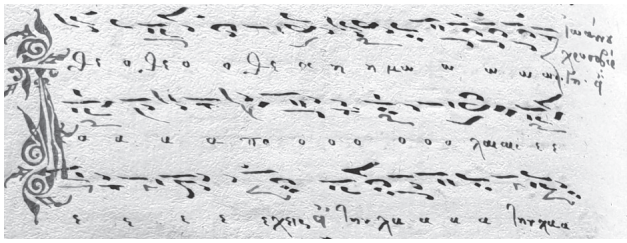

Figura 30: Ms. gr. BARB 888, f. 251v.

Glas IV *Υπερούσιον Τριάδα*.

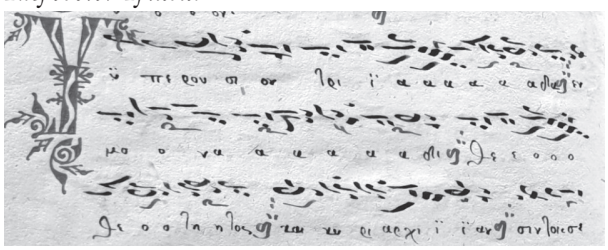

Figura 31: Ms. gr. BARB 888, f. 258v.

Cratimele lui Hrysoverghi sunt compuse pe toate ehurile pentru a fi adăugate la finalul irmoaselor (ms. gr. BARB 888, ff. 263r-274v).

În afară de cele două irmoase calofonice, el semnează și o piesă de inspirație folclorică, pe glas VIII, *Βασιλέων πλούτω* (*Τραγούδι του Ιωάννου Χρυσυβέργη*). Cântarea este alcătuită cu formule calofonice concise și are atașată o cratimă de Balasie Preotul, respectând astfel toate particularitățile genului irmologic calofonic.

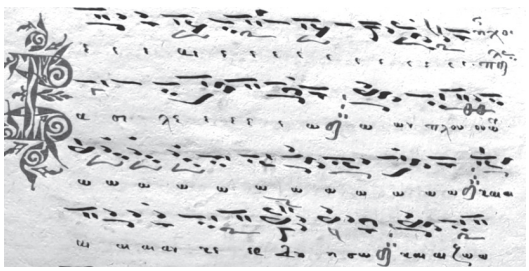

Figura 32: Ms. gr. BARB 888, f. 274.
Τραγούδι του Ιωάννου Χρυσυβέργη. Βασιλέων πλούτω. *Glas VIII.*

CC_interior complet.indd 44 05-Nov-21 12:36:08 PM

3.2.5. Meletie Sinaitul cel Vechi (sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII)

Un alt muzician preocupat de compunerea de melodii pentru irmoasele calofonice este Meletie Sinaitul cel Vechi. Pe baza consemnărilor din manuscrise, Grammenos Karanos a întocmit o listă cu opt piese lucrate de Meletie.[69] Totuși, probabilitatea ca el să fie autorul irmosului *Εν Σιναίω τω όρει* este foarte scăzută, întrucât cel puțin atribuirea din ms. gr. Sf. Ștefan 127 (f. 559r) este greșită. Piesa îi aparține de fapt lui Damian Vatopedinul. În afara creațiilor semnalate de Karanos am descoperit încă un irmos calofonic inedit compus de Meletie, prezent în șase surse dintre care patru sunt sinaitice. Cântarea se numește *Θεοτόκε αειπάρθενε* (*Născătoare de Dumnezeu, pururea Fecioară*) și a fost compusă pe glasul VIII, cel mai probabil pentru hramul bisericii din Vlaherne, după cum menționează două manuscrise alcătuite de un copist anonim, ms. gr. BOVC 288 și ms. gr. Sinai 1302.

În primul, ms. gr. BOVC 288, f. 6v, antologistul notează: „Ηρμός καλωφων[ικός] της εν Βλαχέρνε πηϊθής παπά κιρϊου Μελετήου Σιναγίτου του κε Κρήτος (!)" („Irmos calofonic al celei din Vlaherne. Al părintelui poet kir Meletie Sinaitul și Cretanul").

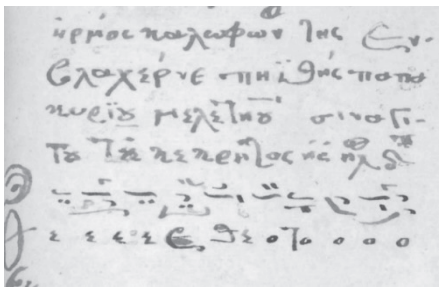

Figura 33: Ms. gr. BOVC 288, f. 6v.

În a doua sursă, ms. gr. Sinai 1302, f. 120v-120r, indicațiile sunt mai complete: „θεοτοκίον του έν Βλαχέρναις ναού της υπεραγίας Θεοτόκου, ποίημα Μελετίου Κρητός σιναίτου" („Tropar al Născătoarei de Dumnezeu pentru biserica din Vlaherne a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, facerea lui Meletie Criteanul Sinaitul").

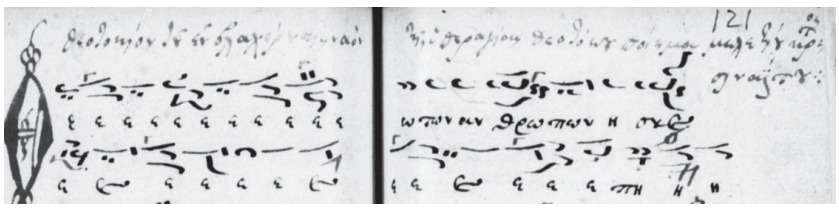

Figura 34: Ms. gr. Sinai 1302, f. 120v-120r.

[69] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολογιόν*, p. 234.

CC_interior complet.indd 45 05-Nov-21 12:36:08 PM

Alte codice care conțin irmosul lui Meletie sunt ms. gr. BNG 3469, f. 399v, ms. gr. Sinai 1305, f. 5r, ms. gr. Sinai 1441, f. 436v, ms. gr. Sinai 1515, f. 190r.

3.2.6. Evanghelin Panaghiot Vainoglu Skopelitis (cca 1721-1737)

Evanghelin, protopsaltul Skopelosului, este autor al unui singur irmos calofonic și al câtorva heruvice și chinonice.[70] Despre el nu se cunosc foarte multe date biografice, perioada în care a trăit putând fi aproximată în funcție de codicele pe care le-a caligrafiat. Cel mai timpuriu codice pare să fie ms. gr. Sinai 1486 (1721). La f. 157v muzicianul se recomandă ca „smeritul și păcătosul Evanghelin Panaghiot Vainoglu din faimoasa insulă a Skopelosului."

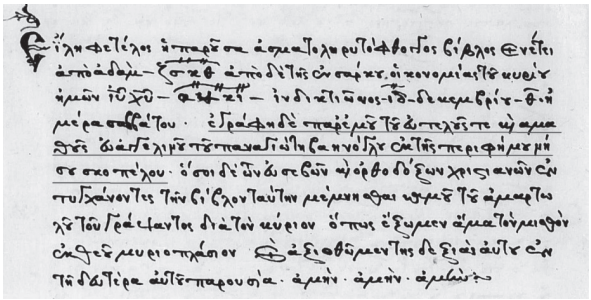

Figura 35: Ms. gr. Sinai 1486, f. 157v. Autograf Evanghelin Skopelitis.

Din alte însemnări reiese faptul că a activat ca protopsalt al insulei Skopelos și că a avut legături cu Sf. Munte Athos, copiind pentru ierodiaconul Meletie de la mănăstirea Iviron două tomuri cu *Stihirarul* lui Neon Patron: ms. gr. Iviron 1140 (*Stihirar*, Ghermanos Neon Patron, tomul I, 1728) și Iviron 1131 (*Stihirar al Triodului și Penticostarului*, Ghermanos Neon Patron, tomul II, 1728). Un alt autograf de la Iviron este ms. gr. 1097, caligrafiat în anul 1737.[71] Irmosul său calofonic, *Αστρον ήδη ανατέταλκαι*, glas I, se păstrează în trei surse: ms. gr. BNG 893, f. 455v, ms. gr. autograf BNR 17542, f. 106r și ms. gr. Gennadius 25, f. 245r.

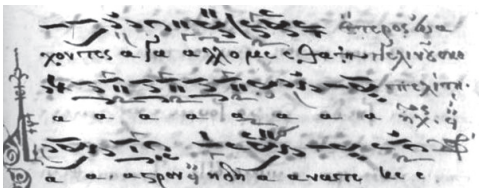

Figura 36: Ms. gr. BNR 17542, f. 106r. Irmosul Αστρον ήδη ανατέταλκαι, de Evanghelin Skopelitis.

[70] Karagounis, p. 449.

[71] Grigorios Stathis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. IV, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2015, p. 47, 134 și 164.

CC_interior complet.indd 46 05-Nov-21 12:36:09 PM

Skopelitis era probabil și un bun cunoscător al muzicii otomane, deoarece întâlnim o creație de-a sa în ms. gr. BNR 17542, f. 140r, la finalul grupului de irmoase calofonice:

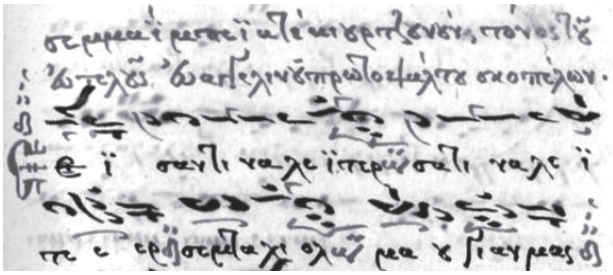

Figura 37: Ms. gr. BNR 17542, f. 140r.
Σεμμαϊ μπεϊατί κιουρτζουνούν, τονος του ευτελους Ευαγγελινου πρωτοψάλτου σκοπέλων.
Semmaï mpeïatí kiourtzounoún, tonul (melodia) smeritului Evanghelin, protopsaltul Skopelosului.

3.2.7. Theonas Ieromonahul (sec. XVIII)

Theonas este un compozitor a cărui viață și activitate nu au constituit subiecte de interes major pentru muzicologi, probabil din cauza numărului mic de creații și a circulației reduse a acestora. Este posibil ca acest autor, despre care sursele manuscrise nu oferă date biografice consistente, să fie Theonas Ieromonahul Aghioritul de la mănăstirea Simonopetra, autor al unui rând de opt heruvice.[72] Sursele care conțin singurul său irmos calofonic nu oferă niciun indiciu pe baza cărora ar putea fi identificat cu compozitorul de la Simonopetra.

Am identificat irmosul său calofonic, *Σε την του Θεού Μητέρα* (*Pe tine, Maica lui Dumnezeu*), glas V, în două surse din țara noastră, ms. gr. BNR 17542, f. 122v, și ms. gr. BARB 136, f. 178r.

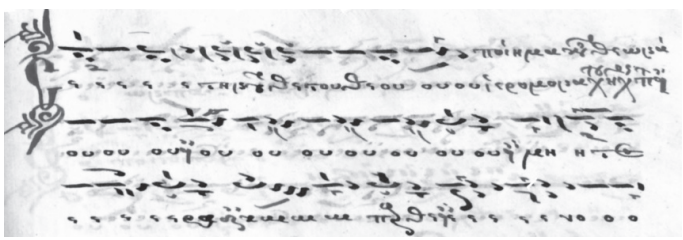

Figura 38: Ms. gr. BARB 136, f. 178r. Irmosul Σε την του Θεού Μητέρα*, de Theonas Ieromonahul.*

[72] Konstantinos Karagounis, p. 441.

CC_interior complet.indd 47 05-Nov-21 12:36:09 PM

3.2.8. Irmoase calofonice cu paternitate neclară sau autor anonim

Un irmos inedit, alcătuit probabil între jumătatea și sfârșitul secolului al XVII-lea, este *Πίπτει πτέρνιθεις Αδάμ και συντρίβεται* (*A fost ispitit Adam și a căzut*). Pentru creația în cauză, manuscrisele indică doi autori. În ms. gr. BARB 888, f. 250r, irmosul este atribuit lui Cosma (probabil Varanis), în timp ce în ms. gr. Sinai 1580, f. 267v, îi este atribuit lui Balasie.

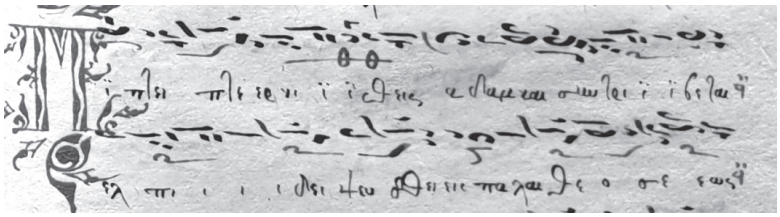

Figura 39: Ms. gr. BARB 888, f. 250r.

O piesă cu același titlu, dar cu melodie distinctă, se găsește în ms. gr. Vatoped 1374, f. 156r. Autorul este anonim.

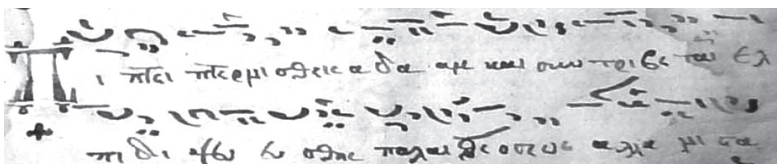

Figura 40: Ms. gr. Vatoped 1374, f. 156r.

În cinci surse am identificat opt irmoase calofonice fără autor: trei în ms. gr. BARB 1424,[73] două în ms. gr. Karas 97,[74] câte unul în ms. gr. Sinai 1433, ms. gr. Sinai 1583 și ms. gr. Vatoped 1374.

Glas I *Θεοτόκε παρθένε* (*Născătoare de Dumnezeu Fecioară*).

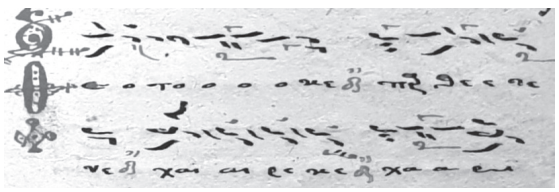

Figura 41: Ms. gr. BARB 1424, f. 96r.

[73] Îi mulțumesc cercetătorului Filotheu Bălan pentru obținerea imaginilor din acest codice.

[74] Îi mulțumesc domnului Emmanouil Giannopoulos pentru cele câteva fotografii din ms. gr. Karas 97.

CC_interior complet.indd 48 05-Nov-21 12:36:09 PM

Σώσον τον λαόν Σου Κύριε (*Mântuiește, Doamne, poporul Tău*).

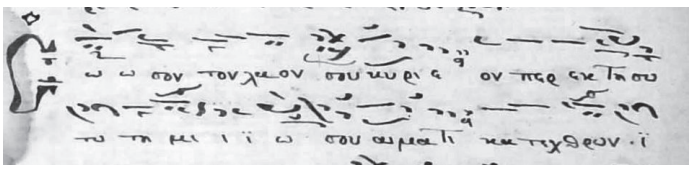

Figura 42: Ms. gr. Vatoped 1374, f. 3r.

Τη πρεσβεία Κύριε (*Pentru rugăciunile [tuturor sfinților] Doamne*).[75]

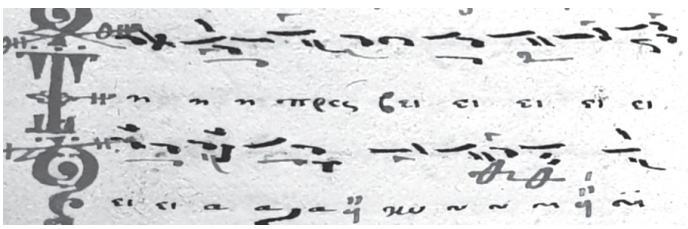

Figura 43: Ms. gr. BARB 1424, f. 81r.

Glas IV *Των χαλδαίων κάμινος πυρί φλογιζομένη* (*Cuptorul haldeilor focul arzându-l*).[76]

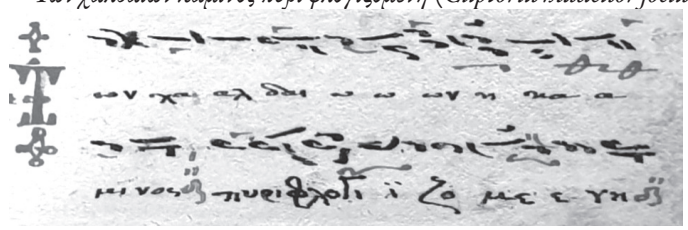

Figura 44: Ms. gr. BARB 1424, f. 88r.

Υψιστε πάντων Δέσποτα (*Preaînalte Stăpân al tuturor*);

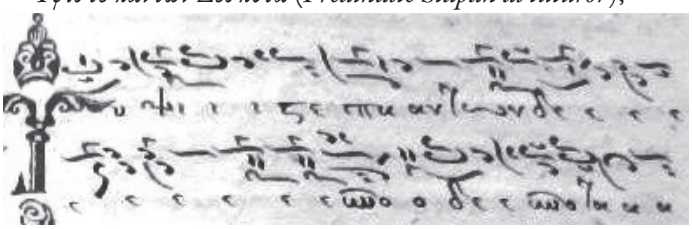

Figura 45: Ms. gr. Karas 97, f. 87r.

[75] Ultima stihiră de umilință de la stihoavna laudelor de duminică seara, glas I. Vezi *Octoih Mare*, p. 203.

[76] Este o prelucrare a textului irmosului cântării a VII-a a canonului Crucii de la utrenia de vineri, glas I, *Η κάμινος, Σωτήρ* (*Cuptorul, Mântuitorule*). Vezi *Octoih Mare*, p. 77.

CC_interior complet.indd 49 05-Nov-21 12:36:09 PM

Υψιστε πάντων Δέσποτα (*Preaînalte Stăpân al tuturor*).

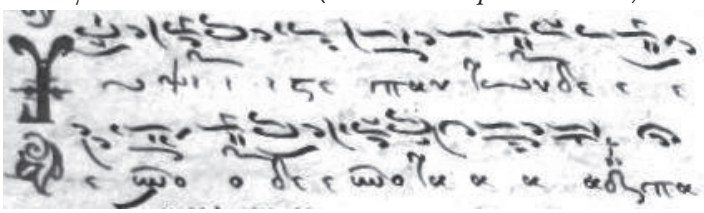

Figura 46: Ms. gr. Karas 97, f. 88v.

Glas V *Ησαΐα χόρευε* (*Isaie, dănțuiește*).[77]

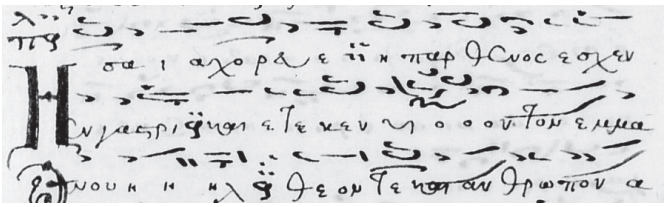

Figura 47: Ms. gr. Sinai 1433, f. 3r.

Οίμοι! Τι ωμοιώθην εγώ (*Vai mie! Pentru ce m-am asemănat*).[78]

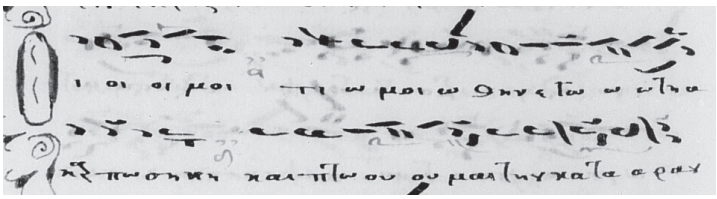

Figura 48: Ms. gr. Sinai 1583, f. 770v.

Întrucât manuscrisele de limbă greacă, mai ales cele neinventariate până acum, par a fi deosebit de ofertante în ceea ce privește repertoriile pe care le pot cuprinde, consider că cercetarea irmoaselor calofonice de limbă greacă încă poate rezerva surprize pe care viitoarele studii le pot aduce în prim plan.

[77] Irmosul cântării a IX-a de la miezonoptica de duminică a glasului V. Vezi *Octoih Mare*, p. 350.

[78] Prima stihiră de umilință de la stihoavna laudelor de luni de la glasul V. Vezi *Octoih Mare*, p. 370.

CC_interior complet.indd 50 05-Nov-21 12:36:09 PM

Concluzii

Investigarea irmoaselor calofonice din tradiția muzicală elină a scos la iveală informații consistente care completează lucrarea de excepție a muzicologului Grammenos Karanos. Cercetarea efectivă a manuscriselor (în formă fizică sau digitală) și identificarea creațiilor de gen în câteva sute de codice de-a lungul a trei secole m-au condus către reconsiderarea operelor multor compozitori, în special a celor din Principate. După ce am urmărit circulația irmoaselor de limbă greacă ale lui Iovașcu Vlahul, Ioan Vlahul (confundat de obicei cu Iovașcu), Hurmuz Vlahobogdanul și Calist Ieromonahul și am eliminat lucrările care, deși le erau atribuite, aparțineau altor compozitori, lista de creații ale fiecăruia a suferit modificări importante.

Procesarea informațiilor cuprinse în codice a dat naștere unor întrebări privind măsura în care Panaghiot Halatzoglu ar putea fi autorul unei cratime care apare în manuscrise cu zece ani înainte de a-și fi început acesta activitatea și care pare să îi fie atribuită lui Dimitrie Cantemir.

Descoperirea celor 20 de irmoase inedite alcătuite între secolele XVII și XVIII reprezintă o adiție de aproximativ 10% la repertoriul indicat de Karanos, deci o îmbogățire substanțială a acestuia.

De asemenea, descoperirea ms. gr. BOVA 210 reprezintă o contribuție valoroasă la istoria evoluției irmoaselor calofonice din secolul al XIX-lea, întrucât arată că, înainte de a fi publicat în 1835, *Irmologhionul Calofonicon* a fost revizuit cu doi ani mai devreme de Hurmuz Hartofilax.

Parcurgerea repertoriilor de limbă greacă a constituit o condiție pentru înțelegerea evoluției ulterioare a irmoaselor de limbă română, mai ales că unii muzicieni au semnat lucrări în ambele limbi liturgice.

CC_interior complet.indd 51 05-Nov-21 12:36:09 PM

Partea a II-a

Rolul irmoaselor calofonice în cadrul repertoriului trapezei

CC_interior complet.indd 53 05-Nov-21 12:36:09 PM

Introducere

Una dintre ipostazele în care se prezintă irmosul calofonic în tradiția muzicală manuscrisă este cea de piesă care intră în alcătuirea repertoriului interpretat la trapeză cu prilejul marilor sărbători religioase.

După serviciul divin, la praznicele mari, se organiza o agapă frățească în trapeza mănăstirilor (din gr. *τράπεζα* = masă) sau în sălile de mese ale palatelor. În funcție de importanța evenimentului, cei mai de seamă oaspeți erau împărați, domni, patriarhi, mitropoliți, episcopi, miniștri, boieri. Acest aspect este relevat de cântările de dinaintea repertoriului propriu-zis, numite *polihronioane*,[79] care se adresau atât conducătorilor religioși,[80] cât și celor laici.[81]

Pentru ca atmosfera sărbătorească să rămână sub semnul pietății, la aceste mese comune se interpretau imnuri religioase preluate din cărțile folosite în practica liturgică cotidiană. În manuscrisele de muzică psaltică în care întâlnim cântările destinate trapezei cele mai frecvente titluri care le preced sunt: εις τράπεζαν (la trapeză),[82] εις ευθυμίες (la festivități),[83] εις ευθυμίας των αρίστων[84](la festivitățile celor mai buni),[85] εις ευθυμίας και χαράς (la festivități și bucurii)[86] și, mai rar, εις φιλοξενίες[87] (la ospețe). Irmoasele menite a fi cântate în această conjunctură poartă adesea denumirea de *ειρμοί πανυγιρικοί* (irmoase de praznic, sărbătorești).[88] Irmoasele calofonice au fost investite cu această funcție utilitară și în tradiția muzicală de limbă română, figurând în manuscrise cu numele de „irmoase veselitoare care se cântă la anafură și la masă".[89]

---

[79] Urări muzicale care încep cu textul *Πολυχρόνιον ποιήσαι Κύριος ο θεός* (*Mulți ani să facă Domnul Dumnezeu*). Genul muzical este cunoscut și sub numele de *evfimie* (*εὐφημία*/*φήμη*) sau *encomion* (*ἐγκώμιον*). Vezi Ozana Alexandrescu, „Polihronioane dedicate unor domnitori și ierarhi români – o reevaluare", *Muzica* 2, anul XII, 2001, p. 142.

[80] Ms. gr. Hydra MSPI 597, ff. 442r-448r: *Εἰς φήμην Πατριάρχου Οικουμενικού, ήχος δ΄ Πολυχρόνιον ποιήσαι, ὁ Θεός – Φήμη εις τον άγιωτατον θρόνον της μεγαλοπόλεως Αλεξάνδρειάς, ηχος δ΄ Πολυχρόνιον... – Εἰς τον άγιον θρόνον Αντιόχειας ήχος δ΄ Πολυχρόνιον... – Εις τόν άγιον θρόνον Ιερουσαλήμ - ηχος δ Πολυχρόνιον... – Φήμη ψαλλομένη εἰς αρχιερείς ηχος δ΄ Πολυχρόνιον....* Vezi Achilleas Chaldaiakis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής Νησιώτικη Ελλας, Τομος Α΄, Υδρα*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2005, p. 109.

[81] Ms. gr. Xiropotamu 268 (1746), f. 158v: *Εις αυθέντην ήχος δ'Πολυχρόνιον ... πάσης Μολδοβλαχίας Ιωάννην Βοεβόνδαν*. Vezi Nicolae Gheorghiță, *Byzantine Chant between Constantinople and the Danubian Principalities. Studies in Byzantine Musicology*, Editura Sophia, București, 2010, p. 10.

[82] Ms. gr. Sinai 1299, f. 271v.

[83] Ms. gr. BAV Barberinus 283, f. 3v; ms. gr. Sinai 1304, f. 255r.

[84] Ms. gr. UAS 61, f. 286v; ms. gr. BNG 2216, f. 273v.

[85] La festivitățile nobililor, aristocraților.

[86] Ms. gr. BNG 900, f. 321r.

[87] Ms. gr. Barberini 283, f. 2r.

[88] Ms. gr. BKPs 117/265, p. 180; ms. gr. BNG 2218, f. 233v; ms. gr. BNG 2840, f. 171r; ms. gr. ICBN Mahera 2, f. 736r.

[89] Ms. rom. BARB 61, f. 56v; ms. rom. BARB 4305, f. 324v.

CC_interior complet.indd 55 05-Nov-21 12:36:09 PM

Primele cântări ale mesei traduse în românește la începutul secolului al XVIII-lea – aproape exclusiv irmoase calofonice –, au fost alese în mare parte dintre producțiile muzicale constantinopolitane în spiritul unui sincronism cultural cu capitala cântului de tradiție bizantină. Până spre jumătatea secolului al XIX-lea, cele mai circulate creații calofonice își vor fi croit drum în repertoriul de limbă română prin activitatea remarcabilă a câtorva muzicieni din Țara Românească și Moldova.

Pentru înțelegerea fenomenului am considerat că este necesar să realizez mai întâi o incursiune în istoria repertoriului de limbă greacă, pe seama căruia s-a dezvoltat cel de limbă română, evoluând ulterior într-o direcție proprie.

În vederea elucidării unor aspecte legate de practica interpretativă am prezentat și o parte dintre sursele care vorbesc despre rolul irmoaselor calofonice și al altor imnuri în cadrul rânduielilor de la trapeză, plasând aceste cântări în contexte ceremoniale standardizate.

CC_interior complet.indd 56 05-Nov-21 12:36:09 PM

Evoluția repertoriului de limbă greacă al trapezei între secolele XV și XVII

Una dintre cele mai vechi mărturii creștine privind cântarea la masă este conținută de Evanghelia după Matei în care, după descrierea evenimentului euharistic din cadrul Cinei celei de Taină, se menționează: „Și după ce au cântat imnuri, au ieșit la Muntele Măslinilor" (Matei 26:30).[90] După cum se știe, Cina cea de Taină a avut loc cu o zi înainte de răstignirea Domnului, în ultimul an al vieții Sale pământești. Mărturia Apostolului devine, se pare, prima dovadă scrisă din istoria creștinismului care plasează obiceiul interpretării de imnuri religioase la masă în a patra decadă a secolului I d. Hr. Apostolii și ucenicii lui Hristos au dus mai departe această practică, în timp apărând chiar diverse repertorii pentru acest tip de cântare.

O altă mărturie non-muzicală mai târzie care vorbește despre cântările interpretate la masă sau la trapeză este scrierea lui Constantin VII Porfirogenetul (913-959), *De Ceremoniis Aulae Byzantinae*.[91] Sursa menționează că după slujba oficiată la praznicul Nașterii Domnului, exista obiceiul ca împăratul să ia masa împreună cu patriarhul Constantinopolului, călugări de la diverse mănăstiri și alți demnitari. După așezarea oaspeților la masă, cei doi domestici ai Marii Biserici dirijau prin cheironomie[92] corul de psalți format din monahi.[93] Deși nu se specifică în mod clar numele sau genul cântărilor folosite cu această ocazie, mențiunea este suficientă pentru a atesta o tradiție locală a interpretării de imnuri la masa basileilor bizantini în secolul al X-lea.

După investigarea mai multor fonduri de manuscrise de limbă greacă din România, Bulgaria, Sinai, Grecia și Sf. Munte Athos, am ajuns la concluzia că imnurilor cântate la trapeză li se atribuie indicații corespunzătoare în antologiile de muzică bizantină relativ târziu, începând cu prima parte a secolului al XV-lea. Studiul comparat al mai multor codexuri muzicale relevă că în ceea ce privește repertoriul trapezei se remarcă două tradiții proeminente, cea aghiorită (monastică) și cea constantinopolitană (urbană). În timp ce antologiile athonite consemnează un repertoriu simplu, bazat pe una sau două cântări, având ca piesă de bază axionul aghioritic *Ἄξιόν ἐστιν*,[94] la Constantinopol lucrurile sunt diferite. La masa

---

[90] *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, trad. Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 1492. Vezi și Codex Sinaiticus, f. 215r.

[91] Apud Grigorios Stathis, *Η δεκαπεντασύλλαβος υμνογραφία εν τη βυζαντινή μελοποιία*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1977, p. 74.

[92] Cheironomia se referă la arta conducerii corului cu anumite gesturi. Pentru o înțelegere complexă a gestului cheironomic vezi Nicolae Gheorghiță, „Perspective semiotico-semantice în cheironomia muzicală bizantină. Dimensiunea sacră a gestului cheironomic", *Muzica* 1 (45), anul XII, ianuarie-martie 2001, p. 145-159.

[93] Constantin Porfirogenetul, *De Ceremoniis Aulae Byzantinae*, *Libri Duo*, ed. I. I. Reiskii, Bonn, 1829, p. 748.

[94] Acest axion conține în cea de-a doua parte irmosul cântării a IX-a a canonului din Vinerea Mare, *Την τιμιωτέραν των Χερουβίμ* (*Pe cea mai cinstită decât heruvimii*), alcătuit de imnograful Cosma Melodul (sec. VIII). Pentru frumusețea poetică și profunzimea adevărului dogmatic a fost ales cel mai reprezentativ pentru teologia

CC_interior complet.indd 57 05-Nov-21 12:36:09 PM

împăratului, muzica religioasă era aleasă cu grijă dintre cântările sărbătorii și se constituia dintr-o succesiune de creații ale celor mai pricepuți calofoniști: Ioan Cucuzel, Ioan Kladas și Ioan Glykis, așa cum vom vedea mai departe.

1.1. Cântările trapezei în tradiția aghioritĂ

Bibliotecile mănăstirilor din Sfântul Munte Athos păstrează câteva manuscrise muzicale ce conțin repertoriul interpretat la trapeză în secolul XV. Acesta se construia în jurul cântării *Αξιόν έστιν* (*Vrednică ești*), variantă aghioritică pe glasul VI. Piesa apare în manuscrise mai devreme cu un secol și nu este însoțită de nicio mențiune potrivit căreia s-ar fi cântat la masă. Ea se găsește în prima papadichie a lui Ioan Cucuzel (1280-1360),[95] ms. gr. BNG 2458 (anul 1336), la f. 57v.

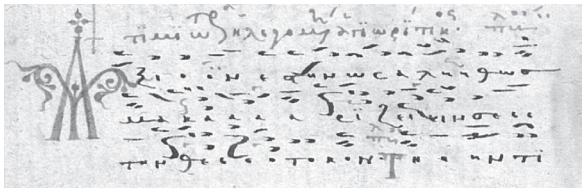

Figura 49: Ms. gr. BNG 2458, f. 57v. Τιμιωτέρα λεγομένη αγιορείτικη (Ceea ce ești mai cinstită, numită aghioritĂ).

Primul codice care precizează că această cântare se interpreta la trapezele athonite este ms. gr. Iviron 1006,[96] datat 1431, în care găsim următoarele mențiuni:

64r *Τιμιωτέρα λεγομένη αγιορείτικη, ψαλλομένη εν ταις τραπέζαις. Ηχος πλ. β΄ Αξιόν έστιν* (*Ceea ce ești mai cinstită*, numită aghioritĂ, cântată în [la] trapeze. Glas VI. *Vrednică ești*).

65v *Ετερον τέλος του Γλυκέως. πλ. β΄ Σε μεγαλύνομεν* (Alt sfârșit, al lui [Ioan] Glykis. [Glas] VI *Te mărim*).

Se pare că piesa era cântată chiar și în momente liturgice (slujba paraclisului, a panihidei),[97] nu numai în contexte non-liturgice (la trapeză) după cum aflăm din ms. gr. Iviron 1120 (anul 1458):[98]

Maicii Domnului. Vezi Sevasti Mazera-Mamali, *Τα Μεγαλυνάρια Θεοτοκία της Ψαλτικής Τέχνης*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2008, p. 87.

95 Grigorios Stathis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. I, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1975, p. XXXV.

96 Grigorios Stathis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. IV, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2015, p. 14.

97 Panihida (lb. gr. Παννυχίς = noaptea întreagă, priveghi) sau parastasul este prescurtarea slujbei înmormântării.

98 Stathis, *Οι αναγραμματισμοί*, p. 109.

CC_interior complet.indd 58 05-Nov-21 12:36:09 PM

586r *Τιμιωτέρα λεγομένη ἁγιορείτικος ψάλλεται δέ εἰς παρακλήσεις καί παννυχίδας καί ἐν τή τραπέζη [...], πλ. β' δίφωνος Ἄξιόν εστιν ως ἀληθώς* (*Ceea ce este mai cinstită*, numită aghiorită, cântată la paraclise și panihide și la trapeză. Glas VI difonic. *Vrednică ești cu adevărat*).

Practica interpretării la mese a axionului era încă în uz la începutul secolului al XVIII-lea, după cum demonstrează ms. gr. Sinai 1299 (anul 1715), f. 271v: *Εἰς τράπεζαν ὁταν μοιράζουν τό ὑψωμα· ἦχος πλ. β' Ἄξιον Εστίν* (La trapeză când împart cele înălțate.[99] Glas VI. *Vrednică ești*).

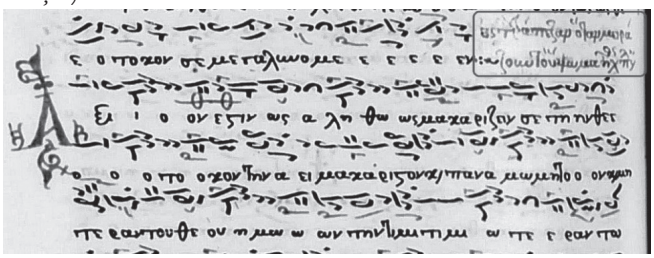

Figura 50: Ms. gr. Sinai 1299, f. 271v.
Εἰς τράπεζαν ὁταν μοιράζουν τό ὑψωμα. ἦχος πλ. β' Ἄξιον Εστίν .
*(*La trapeză când împart cele înălțate. Glas VI. Vrednică ești*).*

[99] Împărțirea „celor înălțate" se referă la rânduiala Panaghiei (lb. gr.: Παναγία = Fecioară). În zilele „mai însemnate", deci la sărbători mari, după terminarea Sf. Liturghii, la trapeză este dusă o bucată de prescură numită *panaghie* care se împarte celor prezenți după citirea anumitor rugăciuni. În timpul ridicării panaghiei – gest care simbolizează Înălțarea Domnului la cer – și apoi a așezării ei pe panaghier se cântă axionul sau, după caz, irmosul cântării a IX-a al praznicului. O explicație a acestui ritual religios se regăsește în *Ceaslovul* tipărit la Târgoviște în anul 1715 de către Antim Ivireanul (BARB CRV 170), între paginile 132-133: „Pentru rînduiala Panaghiei. Cum au fost și pentru ce. După înfricoșata Înviare a Mîntuitoriului nostru I[isu]s H[risto]s și după pogorîrea Duhului Sfînt și pînă la despărțirea sfinților Ap[osto]li la propoveduire, era toți Apostolii dinnpreună, și după rugăciune, cînd ședea la prînzu, lăsa loc dășărt, pre carele punea o perină și pre perină o părticică de pîine, după carea mînca, înlocul părții lui H[risto]s. Iară sculîndu-se dela prînzu și rugîndu-se și dînd mulțumită, lua părticica de pîine carea o numia în partea Domnului și aceaia înălțîndu-o zicea: *Slavă Ție, Dumnezeul nostru, slavă Ție. Slavă Tatălui și Fiului și Sfîntului D[u]h*. Și în loc de *Mare e numele* zicea: *Hristos au înviat*. Pînă la Înălțare. Iară după aceaia: *Mare e Numele Sfintei Troițe. D[oa]mne Iisus Hr[is]toase ajută-ne noao.* Și aceastea săvîrșia așa și fără aceastea fiește carele dintrînșii unde să întîmpina a fi ei, pînă la adormirea Născătoarei de Dumnezeu. Iară cînd au fost a toată lumia adunare prin Nor, pentru prestăvirea născătoarei de Dumnezeu stăpînii, săvîrșind ceale ce să cădea (după îngroparea eĭ adecă a treia zi făcînd mîngîiare) și după prînz sculîndu-se, rîdicînd după obiceaiŭ părticiceaoa de pîine carea era pusă întru Numele lui H[risto]s și zicînd: *Mare e Numele* (O, minune prea slăvită,) cea moartă, ca cum ar fi fost vie, pre un nor în văzduh s-au arătat stînd înaintea eĭ îngeri luminați. Și au zis lor: *Bucurați-vă, că eu cu voi sînt în toate zilele*. Această facere de bucurie de la Fiul său dîndu-le lor. Iară Ucenicii de minune spăimîntîndu-se, în locul aceștia, *D[oa]mne Iisuse Hristoase* au strigat: *Prea sfîntă Născătoare de Dumnezeu, ajută-ne noauo*. După aceaia mergînd la groapă și ne aflînd prea curatul ei trup, s-au încredințat cu adevărat că cu trupul vie a treia zi ca și Fiul eĭ din morți s-au sculat, și mutîndu-se au trecut întru ceale cerești împreună cu H[risto]s împărățind, în veaciĭ vecilor. Amin."

CC_interior complet.indd 59 05-Nov-21 12:36:09 PM

Tradiția aghiorită a interpretării de imnuri la masă se păstrează și în prezent, așa cum aflăm din câteva notițe luate de Grigorios Stathis cu ocazia întocmirii primului său catalog de manuscrise din Sfântul Munte Athos. Cercetătorul rememorează că la praznicul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil din 21 noiembrie 1970 (serbat pe stil vechi, după calendarul iulian, cu 13 zile mai târziu) a participat la hramul principal al mănăstirii Dohiariu. A doua zi, după slujba de pomenire în cinstea ctitorilor, la cina obștească de la trapeză, monahii și ieromonahii au interpretat diverse cântări dintre care cele mai importante erau *Άξιον Εστίν* și troparul Sfinților Arhangheli.[100] Fila de jurnal este cu atât mai importantă cu cât validează o practică interpretativă aparent perpetuă, atestată cu cel puțin cinci veacuri în urmă.

1.2. Tradiția constantinopolitană a interpretării de imnuri la masă

Începând cu veacul al XV-lea, tradiția manuscrisă arată că, în timpul meselor împărătești, psalții constantinopolitani cântau din stihirile sărbătorilor, anagramatisme,[101] megalinarii,[102] irmoase sau mathime în cinstea Maicii Domnului.[103] În acest sens, ms. gr. Sinai 1234 (anul 1469), autograf al lui Ioannis Plousiadinos (cca 1429-1500),[104] conservă informații prețioase privind repertoriul trapezei în practica constantinopolitană din a doua jumătate a secolului al XV-les. Festivitățile erau deschise întotdeauna de polihronii în cinstea împăratului, patriarhului și egumenilor care participau la masa de praznic (vezi fig. 51).

Se interpretau apoi creații calofonice în ton cu tematica sărbătorii. Ms. gr. Sinai 1234, precum și alte codexuri de secol XV, nu consemnează repertorii de masă decât pentru două mari sărbători creștine: Nașterea Domnului și Botezul Domnului. Este totuși foarte posibil ca și la celelalte praznice mari să se fi ales anumite cântări din cultul divin spre a fi cântate la masă.

---

100 Stathis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. I, p. 327-328.

101 Anagramatismele sunt compoziții calofonice în care textul cântărilor este rearanjat, căpătând noi înțelesuri. Compozitorii folosesc drept material majoritatea categoriilor imnografice: megalinarii, stihuri din Psalmi, condace, irmoase, stihiri idiomele etc. Anagramatismele apar în manuscrise (de regulă Papadichii) începând cu secolele XIV-XV.

102 Megalinariile sunt acele tropare de la cântarea a IX-a care încep cu textul *Mărește, sufletul meu* sau care conțin cuvântul *a mări* (lb. gr. μεγαλύνω) și se adresează Domnului Hristos, Maicii Domnului ori sfinților. Vezi Mazera-Mamali, p. 91-92.

103 Vezi Grigorios Stathis, *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποίιας*, Ediția a V-a, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2003, p. 79-80 et passim.

104 Dimitrios Balageorgos, Flora Kritikou, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Σινά*, vol. I, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2008, p. 60.

CC_interior complet.indd 60 05-Nov-21 12:36:09 PM

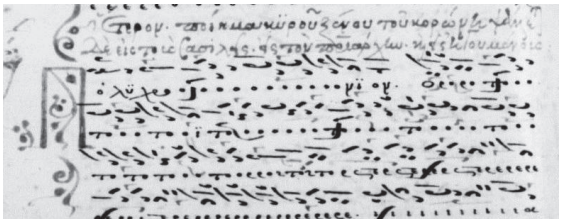

Figura 51: Ms. gr. Sinai 1234 (sec. XV), f. 181v.
Ετερον, ποίημα κυρού Ξένου τοῦ Κορώνη· ψάλλεται δέ εἰς τούς βασιλείς, εἰς τόν πατριάρχην καί εἰς ἡγουμένους· [ἦχος] α' Πολυχρόνιον ποιήσαι ὁ Θεός.
(Alta, facerea lui kyr Xenos Koronis. Și se cântă împăraților, patriarhilor și egumenilor. Glas I: Mulți ani să facă Dumnezeu).

În continuare voi expune imnurile trapezei cuprinse în ms. gr. Sinai 1234.

La Nașterea Domnului

182v [...] εἰς το γέυμα του βασιλέως.[105] [ἦχος] α' *Μετά ποιμένων μάγοι ἐκ Περσίδος προσκυνήσατε τώ βασιλεΐ* (La gustarea Împăratului. Glas I. *Împreună cu păstorii, magi din Persia v-ați închinat Împăratului*).

183r Ετερον, τό αὐτό καλοφωνικώτερον [ἦχος] α' *Μετά ποιμένων μάγοι εκ Περσίδος προσκυνήσατε τώ βασιλεΐ*[106] (Alta, aceasta mai frumos glăsuitoare. Glas I. *Împreună cu păstorii, magi din Persia v-ați închinat Împăratului*).

184v Απο το αὐτό ἀναγραμματισμός, ποίημα του Κουκουζέλη – *βαρύς Δόξα ἐν ὑφίστοις Θεώ* (După aceea, acest anagramatism, facerea lui Cucuzel. Glas VII. *Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu*).

La Botezul Domnului

228v Τό αὐτό ψάλλεται δέ ἀπό χορού εἰς τό γεύμα τού βασιλέως, ἀργά καί ἴσα [ἦχος] πλ. δ' *Οπου γάρ βασιλέως παρουσία, και ἡ τάξις παραγίνεται*[107] (Aceasta se cântă de către cor la gustarea Împăratului, lent și egal. Glas VIII. *Că unde este venirea Împăratului și rânduiala se face*.

229r Από το αυτό στιχηρόν ἀναποδισμός, ποίημα κυρου Ιωάννου μαϊστορος το Κουκουζέλη· [ἦχος] πλ. δ' *Ἰδωμεν πάντες ἰδωμεν τον Ιωάννην* (Anapodism[108] din această stihiră, facerea Maistorului Ioan Cucuzel. Glas VIII. *Vedem toți, vedem pe Ioan*).

---

105 Vezi și ms. gr. Sinai 1251, f. 115r.

106 Ms. gr. Sinai 1251, f. 116v.

107 Vezi și ms. gr. Sinai 1251, f. 146v.

108 Anapodismul se referă la reconstruirea unei stihiri prin expunerea inversă a stihurilor sau secțiunilor con-

CC_interior complet.indd 61 05-Nov-21 12:36:09 PM

230r Ετερον εκ των ' Ωρων τροπαρίων [ήχος] πλ. δ' *Φωνή Κυρίου έπι των υδάτων* (Alta, de la troparele ceasurilor. Glas. VIII. *Glasul Domnului peste ape*).

Un codex din Biblioteca Bodleiană – Oxford, ms. gr. E. D. Clarke 14 (sf. sec. XV – înc. sec. XVI),[109] consemnează nu mai puțin de patru anagramatisme din cântarea *Άξιον Εστίν* ce se puteau interpreta la masă pe diferite glasuri (în ordinea din manuscris, glasurile VI, IV, I tetrafon și VIII).

311r Τούτο ψάλλεται καί είς τράπεζαν· [ήχος] πλ. β' *Τήν όντως Θεοτόκον* (Aceasta se cântă și la trapeză. Glas VI. *Cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu*).

312r Εἰς τράπεζαν Κουκουζέλους·[ήχος] δ' *Τήν όντως Θεοτόκον* (La trapeză. De Cucuzel. Glas IV. *Cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu*).

314r [Ιωάννου Κλαδά] λαμπαδαρίου· [ήχος] α' δ'φωνος *Σέ μεγαλύνομεν τήν όντως Θεοτόκον* (A lampadarului [Ioan Kladas]. Glas I tetrafon. *Te mărim cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu*).

315v Τού Κουκουζέλη ἑτερον [ήχος] πλ. δ' *Τήν όντως Θεοτόκον...* (Alta a lui Cucuzel. Glas VIII. *Cea cu adevărat Născătoare de Dumnezeu*).

Multe dintre cântările de mai sus se regăsesc atât în manuscrise de secol XIV, cât și în manuscrise de secol XVII, fără a fi însoțite de precizări care să indice că s-ar fi cântat la masă. Această realitate poate însemna două lucruri:

1. Este posibil ca în secolul al XIV-lea ele să nu fi fost încă incluse în repertoriul trapezei ori să nu se fi pus accent pe indicarea precisă a acestui lucru. În acest sens stă mărturie ms. gr. BNG 2458 (anul 1336), în care aflăm la f. 218r anagramatismul lui Cucuzel, *Ἰδωμεν πάντες ἰδωμεν τον Ιωάννην*, fără vreo mențiune specială.

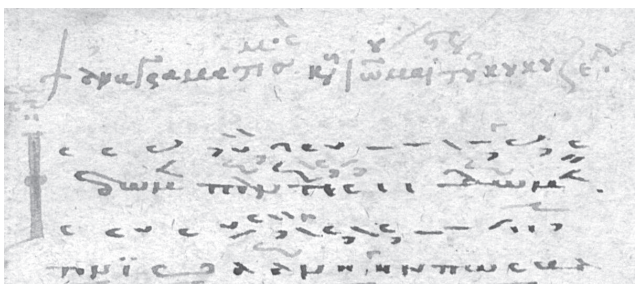

Figura 52: Ms. gr. BNG 2458r, f. 218r. Αναγραμματισμός κ[υρίο]υ Ιωάννου του Κουκουζέλη

stitutive. Procedeul este caracterizat de numeroase schimbări ale glasului și inserții de cratime, reflectând măiestria calofoniștilor din secolele XIII-XIV. Vezi Stathis, *Οι αναγραμματισμοί*, p. 83-89.

[109] Emmanouil Giannopoulos, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγγλία*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2008, p. 243.

CC_interior complet.indd 62 05-Nov-21 12:36:09 PM

2. Lipsa indicațiilor din manuscrisele de secol XVII pare să sugereze faptul că începutul veacului marchează substituirea acestui repertoriu cu cel format aproape exclusiv din irmoase calofonice. În ms. gr. Iviron 991 (anul 1670), autograf al lui Cosma Macedonul (cca 1615-1692), deasupra cântării *Μετά ποιμένων μάγοι εκ Περσίδος* apare o indicație simplă, fără să precizeze dacă piesa se mai cânta sau nu și în alte împrejurări: *Εις τήν αυτήν έορτήν* (*La același praznic*).[110] Pare, totuși, greu de crezut că o practică interpretativă poate fi înlocuită subit de o alta.

Către sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea, repertoriul mesei se înnoiește, conținând aproape exclusiv irmoase calofonice. Primii autori ai noului gen vor opta pentru claritatea și concizia pieselor, renunțând la formele complexe ale irmoaselor papadice din perioada secolelor XIV-XVI.

[110] Grigorios Stathis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. III, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1993, p. 853.

CC_interior complet.indd 63 05-Nov-21 12:36:09 PM

Repertoriul trapezei și irmoasele calofonice de limbă greacă în secolele XVII-XVIII

Apariția irmosului calofonic la sfârșitul secolului al XVI-lea este strâns legată de tendința compozitorilor de a extinde repertoriul cântărilor de la trapeză. În noul idiom se petrec schimbări la nivelul limbajului muzical întrebuințat în procesul componistic. Calofonia papadică de dimensiuni mari din secolele trecute și cu forme uneori inextricabile este substituită de calofonia irmologică, nu atât de extinsă, ce implică folosirea unor thesisuri moderat ornamentate și a unor forme muzicale simple, de tip monopartit (irmos), bipartit (irmos + cratimă) sau bipartit cu mică repriză (irmos + cratimă + epifonemă).

Printre cei mai importanți autori care alcătuiesc irmoase calofonice pentru masă se numără Theofan Karykis (†1597), Balasie Preotul și Petru Berechet.

2.1. Repertoriul trapezei la Theofan Karykis

Theofan Karykis este cel dintâi compozitor care scrie un repertoriu care mai târziu va fi destinat trapezei. În câteva manuscrise de la începutul secolului al XVII-lea am găsit 15 irmoase compuse de el care se interpretau la ospețe. Unul dintre manuscrisele care conservă integral repertoriul său pentru trapeză este ms. gr. BAV Barberinus 283 (sec. XVII) din Biblioteca Apostolică a Vaticanului. În acest manuscris, ca și în celelalte, grupul de irmoase calofonice este precedat de stihira *Ο χορτάσας λαόν. Ιδιόμελον ψαλλομένη εις φιλοξενίες* (*Cel ce ai săturat poporul. [Stihiră] Idiomelă cântată la mesele pentru oaspeți*).[111] După această piesă urmează cele 15 irmoase înfrumusețate de compozitorul constantinopolitan pentru trapeză:

3v	*Ειρμοί καλοπισμένοι μελύροιτοι λεγόμενοι εις ευθυμίες.* (Irmoase înfrumusețate, de miere curgătoare, care se zic/cântă la festivități). *Λίθον ον απεδοκίμασαν* (*Piatra pe care au nesocotit-o ziditorii*), glas I tetrafon. *Την ζωοδόχον πηγήν* (*Pe izvorul primitor de viață*), glas I.
4r	*Ανάρχου γεννήτορος Υιός Θεού* (*Fiul Părintelui Celui fără început*), glas II.
4v	*Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*), glas III.
5r	*Παιδοτόκον Παρθένον* (*Născut-ai prunc, Fecioară*), glas III.
5v	*Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*), glas IV.
6r	*Εύα μεν το της παρακοής* (*Eva, adică prin boala neascultării*), glas IV.
6v	*Απας γηγενής* (*Tot neamul pământesc*), glas IV.
7r	*Μακαρίζομεν σε* (*Te fericim pe tine*), glas V.

[111] Ms. gr. BAV Barberinus 283, f. 2r.

CC_interior complet.indd 64 05-Nov-21 12:36:09 PM

7v *Χριστός μου δύναμις* (*Hristos, puterea mea*), glas VI.
Θεόν ανθρώποις (*Pe Dumnezeu [a-L vedea nu este cu putință] oamenilor*), glas VI.
8r *Αλλότριον των μητέρων* (*Străin lucru este mamelor*), glas VIII.
8v *Μουσικών οργάνων* (*Musicești le organe*), glas VIII.
9r *Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*), glas VIII.
9v *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*), glas VIII.

Un fragment din acest repertoriu (*Ο χορτάσας λαόν* de Balasie și câteva irmoase de Karykis) se regăsește și în ms. gr. BKPs 70/220 (înc. sec. XVII), între filele 159v și 164v.

Un aspect inedit este înfățișat în ms. gr. Sinai 1300 (anul 1670, autograf Cosma Iviritul). Câteva irmoase compuse de Karykis sunt așezate între cântările trapezei după celebrul *Άξιον Εστίν*, arătând o sinteză între vechiul și noul repertoriu, fenomen des întâlnit în antologii. Pentru caracterul estetic pronunțat al irmoaselor, codicograful le numește *μπιχλιμβίδάκια* (bijuterii):[112]

203v Εἰς τήν τράπεζαν, οταν υψώνονται πανάγια. [Ηχος] β' *Άξιον Εστίν*.
(La trapeză, când se înalță panaghia. Glas II, *Vrednică ești*).
204r *Ιδού καί μερικά μπιχλιμβίδάκια.* (Iată și câteva bijuterii).
[Ηχος] γ' *Παιδοτόκον παρθένον* (Glas III. *Născut-ai prunc, Fecioară*).
[Ηχος] δ' *'Εκκαύσατε τήν κάμινον* (Glas IV. *Ardeți cuptorul*).
[Ηχος] δ' *'Αλλότριον τών μητέρων ή παρθενία* (Glas IV. *Străin lucru este maicilor fecioria*).
[Ηχος] α' *'Η κάμινος Σωτηρ* (Glas I. *Cuptorul, Mântuitorule*).[113]
[Ηχος] δ' *Πίπτει πτερνισθείσα Αδάμ* (Glas IV. *Căzut-a Adam*).

Din cercetările mele reiese faptul că repertoriul lui Karykis nu va mai fi copiat în antologii începând cu sfârșitul veacului al XVII-lea. Aceasta pentru că noua generație de compozitori, în frunte cu Ghermanos Neon Patron, Balasie și Berechet, vor impune în colecții noi piese. Totuși, structura propusă de Theofan Karykis, reflectată în preferința pentru anumite piese (*Λίθον ον απεδοκίμασαν*, *Την ζωοδόχον πηγήν*, *Εν Σιναίω τω όρει* etc.), va rămâne de referință pentru majoritatea compozitorilor de irmoase din secolele XVII și XVIII. Întreaga perioadă se va afla sub semnul formării unui nou repertoriu pentru trapeză alcătuit din creațiile unor personalități ca Arsenie Vatopedinul (sec. XVII), Ghermanos Neon Patron, Balasie Preotul, Damian Vatopedinul (cca 1680-1710), Petru Berechet, Meletie Sinaitul (sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII), Atanasie, patriarhul Constantinopolului (jum. sec. XVII – înc. sec. XVIII), Dimitrie Domesticul (sec. XVIII) sau Panaghiot Halatzoglu (înc. sec. XVIII – 1748).

[112] Balageorgos, Kritikou, p. 449.
[113] Al lui Arsenie cel Mic.

CC_interior complet.indd 65 05-Nov-21 12:36:09 PM

2.2. Repertoriul trapezei la Balasie Preotul

Balasie Preotul și Nomofilaxul semnează următorul repertoriu important de irmoase calofonice pentru masă care pătrunde în antologii. În ms. gr. Xiropotamu 292 (*Irmologhion catavasier*, sec. XVII),[114] întâlnim deja 13 irmoase ale acestuia, special gândite pentru a fi interpretate la momente festive, potrivit însemnării de la f. 193v: *Ιδού καί έτεροι ειρμοί, ψαλλόμενοι είς ευθυμίας αρίστων* (Iată și alte irmoase [calofonice] cântate la festivitățile celor mai buni).

Un repertoriu mai amplu apare în ms. gr. Karakalou 218 (sf. sec. XVI – înc. sec. XVII):[115]

139v Στίχοι ποιηθέντες παρά του έμου διδασκάλου [Μπαλασίου], εις άριστόν όκτάηχον *Ύριστε πάντων Δέσποτα*. (Stihuri compuse de dascălul meu [Balasie] pentru [festivitățile] celor buni, pe opt glasuri. *Atotputernice Stăpân a toate*).

142v Ειρμοί πανηγυρικοί μετά παραδόσεως, κυρ Μπαλασίου ιερέως *Τήν φωτοφόρον νεφέλην* (Irmoase de praznic cu paradosire, kyr Balasie preotul. [Glas I]. *Pe norul cel purtător de lumină*).
Την ζωοδόχον πηγήν (*Pe izvorul primitor de viață*), glas I.
Εφριξε γη (*Înfricoșatu-s-a pământul*), glas I.
Η εν ουρανοίς ευλογημένη (*Ceea ce ești în ceruri binecuvântată*), glas II.
Καινόν το θαύμα (*Minune nouă*), glas III.
Ρόδον το αμάραντον (*Floarea cea nevestejită*), glas IV.
Χείρας εκπετάσας Δανιήλ (*Mâinile întinzându-și Daniil*), glas IV.
Χαίροις πάναγνε θεοδέγμον Μαρία (*Bucură-te, Preacurată, de Dumnezeu aleasă Maria*), glas V.
Ο μέγας προέγραψεν Ηχος πλ. β , καί λέγεται ολον μέ τήν φθοράν του νενανώ. (*Marele între proroci*. Glas VI. Și se zice toată cu ftoraua lui nenano).
Μη της φθοράς (*Ceea ce nu prin ispitirea stricăciunii*), glas VII.
Αποβλεψάμενος ο τύραννος (*Privind tiranul*), glas VIII.
Αλλότριον των μητέρων η παρθενία (*Străin lucru este maicilor fecioria*), glas VIII.
Εκκαύσατε την κάμινον (*Ardeți cuptorul*), glas VIII.

147v Εις άριστον ήχος πλ. δ' *Ο χορτάσας λαόν* (La masă. Glas VIII. *Cel ce ai săturat poporul*).

Se poate observa că, în afara irmoaselor calofonice, alte două creații ale lui Balasie apar ca piese constitutive ale repertoriului pentru trapeză. Prima, *Ύψιστε πάντων Δέσποτα*, este o creație papadică formată dintr-un grup de 14 stihuri calofonice a câte 15 silabe fiecare și îi aparține atât ca text, cât și ca muzică lui Balasie. Potrivit lui Grigorios Stathis, Balasie ar fi

[114] Stathis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. I, p. 66.

[115] Stathis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. III, p. 419.

CC_interior complet.indd 66 05-Nov-21 12:36:09 PM

compus-o pe la jumătatea secolului al XVII-lea.[116] În ceea ce privește circulația piesei, trebuie precizat că este destul de des întâlnită în manuscrisele muzicale.[117]

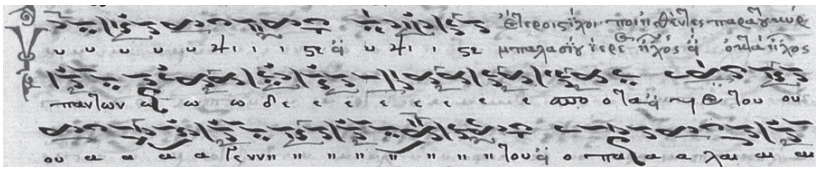

Figura 53: Ms. gr. BNG 893, f. 171v. Ὑψιστε πάντων Δέσποτα.

Cea de-a doua piesă numărată adesea în rândul irmoaselor calofonice este *Ο χορτάσας λαόν* (*Cel ce ai săturat poporul*),[118] o stihiră înfrumusețată de Balasie pentru a fi cântată la trapeză. Calitatea de imn pentru masă reiese chiar dintr-un manuscris autograf al său, Panteleimonos 1008 (sf. sec. XVII):

138r *Τό παρόν ψάλλεται εἰς φήμην ἀρίστου ἐκαλλωπίσθη δέ παρ' ἐμου. ἦχος πλ. δ' Ο χορτάσας λαόν*[119] (Aceasta de față se cântă la masa de cinste. Înfrumusețată de către mine [Balasie]. Glas VIII. *Cel ce ai săturat poporul*).

Despre stihira în discuție, muzicologul Jørgen Raasted afirmă că există cel puțin trei variante distincte pe care le compară într-un studiu. Tot el menționează că piesa se regăsește și în folclorul grecesc, arătând că a existat practica interpretării ei în moduri cromatice (glas II în insula Samos și glas VI în Creta). Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, *Ο χορτάσας λαόν* se cânta în Creta la masa din ziua nunții.[120] În unele antologii, stihira mai apare și sub numele

[116] Vezi Stathis, *Η δεκαπεντασύλλαβος*, p. 256.

[117] Până în prezent, am localizat această creație în ms. gr. ASD 334, f. 217v; ms. gr. Benaki 172 (1720-40), f. 180v; ms. gr. BKPs 90/238 (sec. XVIII), f. 295r; ms. gr. BNG 893 (1747), f. 171v; ms. gr. BNG 902 (1692), f. 273r; ms. gr. BNR 27820 (sec. XVIII), f. 162r; ms. gr. Hagios Stavros 70 (sec. XVIII), f. 380v; ms. gr. mcf. ICBN Larnaka 19 (sec. XVIII), f. 241v; ms. gr. mcf. ICBN Mahera 1 (sec. XVIII) f. 337v; ms. gr. Sinai 1299 (1715), f. 205r; ms. gr. Sinai 1283, f. 209v; ms. gr. Sinai 1449, f. 139v și ms. gr. Sinai 1583, f. 757r.
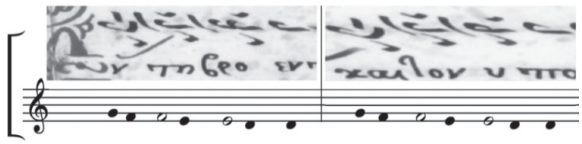
[118] Ms. gr. BAV P.I.O. 6, f. 245v; ms. gr. BCUI 89, f. 336r; ms. gr. BKPs 70/220, f. 159v; ms. gr. BKPs 90/238, f. 297r; ms. gr. BKPs 98/246, f. 184r; ms. gr. BKPs 117/265, p. 180; ms. gr. BKPs 126/272, f. 46r; ms. gr. BNB 61, f. 172r; ms. gr. BNB 80, f. 200r; ms. gr. BNG 893, f. 172v; ms. gr. BNG 934, f. 175v; ms. gr. BNR 27820, f. 163r; ms. gr. BOVC 307, f. 196r; ms. gr. BPE 171, f. 278r; ms. gr. Sinai 1264, f. 330r; ms. gr. Sinai 1304, f. 255r; ms. gr. Sinai 1580, f. 264r; ms. gr. UAS 61, f. 286v.

[119] Grigorios Stathis, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. II, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1976, p. 423.

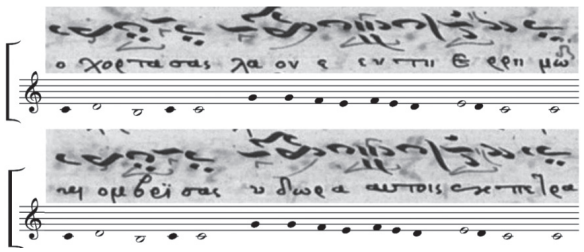
[120] Jørgen Raasted, „Byzantine Chant in Popular Tradition", în *Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec Et Latin* 31:78-81, 1979, p. 45-47 și 78-80.

CC_interior complet.indd 67 05-Nov-21 12:36:09 PM

de *μάθημα καλοφωνικόν*[121] (mathimă calofonică) sau *τροπάριον*[122] (tropar). De multe ori ea este intercalată între alte irmoase calofonice,[123] fiind considerată asemănătoare acestora. La o privire atentă, este limpede că piesa are o structură similară cu cea a irmosului calofonic, în multe manuscrise fiind urmată atât de o cratimă, cât și de o epifonemă. Însă, din punct de vedere compozițional ea aparține speciei stihirarice, deci nu irmoaselor calofonice și nici mathimilor papadice. Cu toate acestea, ca și în cazul irmoaselor, thesisurile sunt pe alocuri repetitive și implică folosirea unor formule specifice irmologicului calofonic.

Exemplul muzical 4: Formule repetitive în irmosul Εν τη βροντώση καμίνω de Petru Berechet (stânga) și pseudo-irmosul Ο χορτάσας λαόν de Balasie (dreapta), în ms. gr. BNB 61, ff. 193r și 172v.

Exemplul muzical 5: Thesisuri repetitive în cele două fraze din incipitul stihirii Ο χορτάσας λαόν, în ms. gr. BNG 893, f. 172v.

Stihira lui Balasie va fi nelipsită din repertoriul destinat trapezei până spre începutul secolului al XIX-lea, interpretându-se în acest context împreună cu irmoasele calofonice.

2.3. Repertoriul trapezei la Petru Berechet

Petru Berechet este cel mai important compozitor de irmoase calofonice, cu 45 de piese scrise în acest gen, o parte dintre creațiile sale formând un repertoriu distinct pentru trapeză.

---

121 Ms. gr. Xiropotamu 328, f. 162v. Vezi Stahis, *Τα Χειρόγραφα*, vol. I, p. 183.

122 Ms. gr. Iviron 1317, f. 96v în Stahis, *Τα Χειρόγραφα*, vol. IV, p. 649.

123 În ms. gr. Sinai 1264, f. 330r, ea apare între irmoasele *Μή τής φθοράς* (glas VII) și *Λατρεύειν ζώντι Θεώ* de Berechet (glas III). La fel, în ms. gr. Sinai 1283, f. 214v, creația lui Balasie este așezată între irmoasele glasului VIII, *Αποβλεφάμενος ο τύραννος* (f. 214v) și *Αλλότριον τών μητέρων* (f. 216r).

CC_interior complet.indd 68 05-Nov-21 12:36:10 PM

În ms. gr. Gennadius 832 (fost Mα 17, anul 1735), alcătuit la Schitul Sf. Dimitrie al mănăstirii Vatoped din Sf. Munte Athos,[124] repertoriul format din câteva piese de Berechet este introdus după vechea cântare de trapeză *Άξιον Εστίν*:

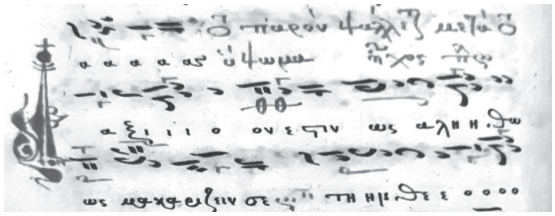

Figura 54: Ms. gr. Gennadius 832, f. 255v. Το πάρον ψάλλετ[αι] μετὰ ο ὑψομα. ' Ηχος πλ. β ' Αξιον Εστίν. *(*Aceasta de față se cântă după înălțare.[125] Glas VI. Vrednică ești*).*

Urmează un grup de opt irmoase, între care regăsim și o cântare de Damian Vatopedinul:

256r Ιδού και οι ειρμοί του κυρ Πέτρου του Μπερεκέτ[η]. Ηχος α' *Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (Iată și irmoasele lui kyr Petru Berechet. Glas I. *Cuprins sunt din toate părțile*);

257r Του αυτού κυρ Πέτρου. Ηχος α' *Η τρίφωτος ουσία* (Al aceluiași kyr Petru. Glas I. *Ființa cea cu trei lumini*);

257v Ετερος του αυτού. Ηχος πλ. α'[126] *Εν τη βροντώση καμίνω* (Altul al aceluiași. Glas V. *În cuptorul cel vâlvâitor*);

258r Του αυτού. Ηχος β '[127] *Εν βυθώ κατέστρωσέ ποτε* (Al aceluiași. Glas II. *Întru adânc a așternut de demult*);

258v Δαμιάνου ιερομονάχου. Ηχος δ' *Εσείσθησαν λαοί* (Al lui Damian ieromonahul. Glas IV. *Clătitu-s-au popoare*).

---

[124] Emmanouil Giannopoulos, *Η Ψαλτική Τέχνη. Λόγος και Μέλος στη Λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, vol. II, Εκδόσεις Κυριακίδη Μονοπρόσωπη, Salonic, 2016, p. 143 și Emmanouil Giannopoulos, „Ecclesiastical Music Manuscripts in the Gennadius Library", în *Gennadeion Monographs VI. Exploring Greek Manuscripts in the Gennadius Library*, ed. Maria L. Politi și Eleni Papa, trad. de John C. Davis și Elizabeth Key Fowden, Princeton, 2011, p. 25.

[125] Se referă la înălțarea Panaghiei.

[126] Este o indicație eronată. Irmosul aparține glasului I, nu glasului V.

[127] În urma comparației cu ms. gr. BNG 893, f. 459r și ms. gr. Sinai 1580, f. 269r, am remarcat că scribul a omis să adauge *λέγετος* la cheia glasului. Din această cauză, interpretul nu ar fi înclinat să coboare în difonie din Di în Vu (salt descendent de terță mică, de la Sol la Mi), ci ar fi tentat să înceapă piesa cu o terță mai sus decât a fost gândită. Este posibil ca scăparea grafică a antologistului, conjugată cu lipsa mărturiilor de la finele frazelor muzicale, să fi creat o oarecare ambiguitate în ceea ce privește interpretarea piesei. Despre problema glasului leghetos (plagalul glasului al II-lea diatonic) vezi Georgios Konstantinou, *Teoria și practica muzicii bisericești*, vol. I, Ediția a II-a, trad. de Adrian Sîrbu, Asociația Culturală Byzantion, Iași, 2012, p. 156.

CC_interior complet.indd 69 05-Nov-21 12:36:10 PM

259r Ετερος κυρ Πέτρου. Ηχος πλ. β' *Θεόν ανθρώποις* (Altul de kyr Petru Berechet. Glas VI nenano. *Pre Dumnezeu oamenilor*);

259v Του αυτού κυρ Πέτρου. Ηχος βαρύς *Χαίρε νύμφη φαεινή* (Al aceluiași kyr Petru. Glas VII. *Bucură-te Mireasă luminată*);

260r Ετερος καλός πάνυ του αυτού. Ηχος πλ. δ' *Πώς σου την χάριν υμνήσαιμι* (Altul frumos foarte. Al aceluiași. Glas VIII. *Cum darul îți voi lăuda*).

Un *playlist* asemănător, cu cântări de la trapeză, s-a păstrat în ms. gr. Iviron 1017 (cca 1795). Codicograful Apostolos Konsta din Chios (cca 1770-1840) propune pentru repertoriul în cauză următoarele opt irmoase de Berechet:

418r Ειρμοί καλοφωνικοί ψαλλόμενοι εις τό ἀντίδωρον καί εις εὐθυμίας κύρ Πέτρου Μπερεκέτη (Irmoase calofonice cântate la anafură și la festivități. Kyr Petru Berechet).
Την σην ειρήνην (*Pacea Ta dă-ne-o nouă*) – glas I.
Εν βυθώ κατέστρωσέ ποτε (*Întru adânc a așternut de demult*) – glas II diatonic leghetos.
Λατρεύειν ζώντι Θεώ (*Pentru a sluji Dumnezeului cel viu*) – glas III.
Εσείσθησαν λαοί (*Clătitu-s-au popoare*) – glas IV.
Στένω εκ βαθέων της ψυχής (*Suspin din adâncul sufletului*) – glas V.
Θεόν ανθρώποις (*Pre Dumnezeu oamenilor*) – glas VI.
Πάσαν την ελπίδα μου (*Toată nădejdea mea*) – glas VII.
Πώς σου την χάριν υμνήσαιμι (*Cum darul îți voi lăuda*) – glas VIII.

Pe parcursul întregului secol XVIII, în paralel cu repertoriile constituite exclusiv din creațiile unui singur autor, au circulat și culegeri mixte de irmoase pentru masă, formate din cele mai populare cântări. Autorii cel mai frecvent întâlniți sunt Arsenie Vatopedinul, Ghermanos Neon Patron, Balasie Preotul, Petru Berechet, Damian Vatopedinul și Dimitrie Domesticul. Repertoriul era variabil și determinat, de obicei, pe preferințele codicografului care putea include uneori și creații personale.[128]

2.4. Cântări populare grecești și muzici otomane pentru trapeză

În paralel cu repertoriul eminamente religios dedicat trapezei, începând cu secolul al XVII-lea manuscrisele psaltice conservă piese de muzică populară grecească și otomană, notate cu neume bizantine, ce se cântau la mese sau la festivități. Un astfel de exemplu este

[128] Vezi ms. gr. BNR 17542, autograf Evanghelin Scopelitul. Este singurul manuscris din țara noastră identificat până în prezent care conține și un irmos compus de Evanghelin, *Αστρον ήδη ανατέταλκεν* (*Stea, iată, a răsărit*, f. 106r).

CC_interior complet.indd 70 05-Nov-21 12:36:10 PM

ms. gr. Xiropotamu 262 (înc. sec. XVII), în care se găsesc trei cântări non-ecleziastice de factură folclorică (δημοτικά τραγούδια),[129] recomandate de antologist spre a fi interpretate la serbări (mese festive):

211v Ετερα, τα όποια λέγονται είς ευθυμίας και χαράν ήχος δ' *Είς πράσινα λειβάδια και κάτω είς κρύον πηγάδι*.
(Altele, care se zic/cântă la festivități și bucurii. Glas IV. *Pe pajiștile verzi și jos la fântâna rece*).

212r Ετερον όργανικόν. ήχος δ' *Εις έψηλα βουνά*. (Alta cu caracter instrumental. Glas IV. *În munții înalți*).

212v Ηχος α'. *T'αηδόνια της ανατολής και τα πουλιά τής δύσης* (Glas I. *Privighetorile de la miazăzi și păsările de la miazănoapte*).

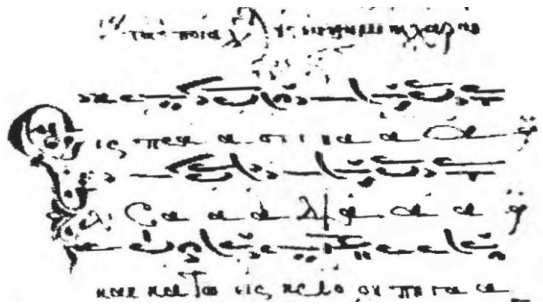

Figura 55: Ms. gr. Xiropotamu 262, f. 211v. Ετερα, τα όποια λέγονται είς ευθυμίας και χαράν ήχος δ' Είς πράσινα λειβάδια και κάτω είς κρύον πηγάδι.[130]

Deși expresia folosită de copist nu este *είς τράπεζαν*, ci *είς ευθυμίας*, în urma consultării manuscriselor care conțin acest tip de cântări am conchis că cele două indicații sunt sinonime, referindu-se la același lucru.

Dacă cele trei piese au precizarea contextului în care se cântă, în schimb, în unele manuscrise se găsesc și altele, fără mențiuni clare, despre care presupun că se interpretau tot la masă, ținând cont de situarea lor la sfârșitul grupului de irmoase calofonice pentru trapeză. Amintesc ms. gr. BNR 17542 (*Papadichie*, sec. XVIII, autograf Evanghelin Scopelitul) care conține la sfârșitul cratimelor și irmoasele calofonice o piesă de muzică otomană, creație a compozitorului Evanghelin, protopsaltul Skopelosului (sf. sec. XVII – jum. sec. XVIII), scrisă probabil pentru masă.

[129] Vezi Stathis, *Τα Χειρόγραφα*, vol. I, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1975, p. 10-11 și Spyridonos St. Antoniou, *Το Ειρμολόγιον και η παράδοση του μέλους του*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2004, p. 195-196.

[130] Imagine preluată din Stathis, *Τα Χειρόγραφα*, vol. I, p. 11.

CC_interior complet.indd 71 05-Nov-21 12:36:10 PM

În același stil a creat și Balasie Preotul piesa „ερωτικόν" sau „ατζέμικον", întâlnită în ms. gr. BNG 2225 (Antologie, sec. XVIII), f. 119v și ms. gr. BKPs 126/272 (Antologie, sec. XVIII), f. 56v, la finalul cratimelor compuse special pentru irmoasele calofonice pentru trapeză. [131]

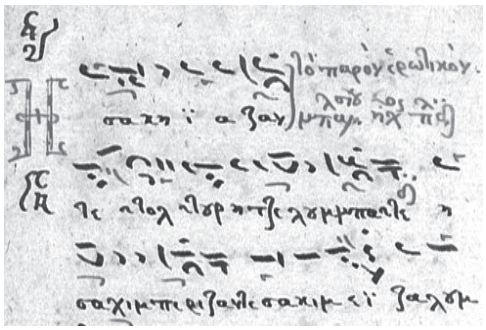

Figura 56: Ms. gr. BNG 2225, f. 119v.

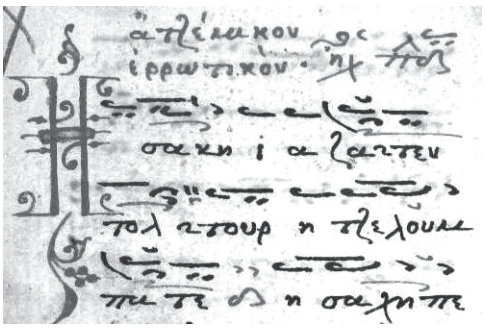

Figura 57: Ms. gr. BKPs 126/272, f. 56v.

Prin urmare, atmosfera sărbătorească era întreținută la ocazii deosebite și cu unele cântări „de lume" în limbile greacă sau turcă, notate cu neume bizantine. Aceasta sugerează că piesele erau menite să fie interpretate și în prezența unui auditoriu vorbitor de limbă turcă, format cel mai probabil din demnitari ai administrației otomane. Acțiunea preotului Balasie de a compune o astfel de piesă poate indica existența unui dialog intercultural și interetnic între clerul ortodox din spațiul bizantin și hegemonii otomani.

[131] În ms. gr. Sinai 1441 (*Papadichie*, 1802, autograf Dimitrie Lotos), această cântare este așezată înaintea irmoaselor calofonice și este denumită *περσικόν*, adică de inspirație persană. Ea se găsește și în ms. gr. Sinai 1583, f. 802r.

CC_interior complet.indd 72 05-Nov-21 12:36:10 PM

Repertoriul și rânduiala mesei în manuscrise românești de secol XVIII

În decembrie 1713, în apropierea sărbătorii Nașterii Domnului, ieromonahul cărturar Filothei sin Agăi Jipei reușea să termine de tradus din limba greacă un volum impresionant de cântări bisericești, *Psaltichia rumănească* (ms. rom. BARB 61). Cuprinzând majoritatea imnurilor necesare oficierii slujbelor în limba română, codicele includea și o selecție atentă de irmoase calofonice menite să se interpreteze într-un dublu context, la împărțirea anafurei (în biserică) și la masă (la trapeză), arătând și preferințele repertoriale ale vremii. Indicațiile lapidare din manuscrisul muzical sunt, însă, insuficiente pentru relevarea precisă a cadrului interpretativ raportat la o rânduială bine stabilită.

Tocmai de aceea, în ideea formării unei viziuni de ansamblu asupra genului și caracteristicilor sale paraliturgice, voi prezenta atât manuscrise muzicale care conțin repertoriul mesei în limba română, cât și manuscrise și tipărituri non-muzicale, orientate mai mult spre descrierea formelor externe ale rânduielilor decât pe detalierea repertoriilor. Deși în multe dintre acestea nu se precizează în mod concret că la masă se cântau irmoase calofonice, simpla mențiune a faptului că se interpretau „obișnuitele cântări" poate însemna că repertoriul trapezei propus de Filothei sin Agăi Jipei intrase în circuitul interpretativ, realitate confirmată de zecile de tipărituri liturgice dintre anii 1713-1824 care au inclus cu consecvență textele irmoaselor și indicațiile glasurilor cântărilor traduse de ieromonah. Paralel, atât în tipăriturile liturgice, cât și în manuscrisele muzicale, a circulat și un repertoriu de limbă greacă, însemnând că traducerile lui Filothei nu l-au înlocuit definitiv pe acesta din urmă, mult mai vechi și mai bine reprezentat în antologiile psaltice.

3.1. Repertoriul mesei în traducerea lui Filothei sin Agăi Jipei (1713)

Prima variantă a repertoriului trapezei în limba română apare, așadar, în *Psaltichia rumănească*, între ff. 54v și 60v. Filothei sin Agăi Jipei a ales să traducă pentru colecția sa de cântări de masă trei polihronii, stihira lui Balasie Preotul, *Ο χορτάσας λαόν*, și 14 irmoase calofonice: nouă de Balasie Preotul, două de Meletie Sinaitul, unul de Ghermanos Neon Patron, unul de Damian Vatopedinul și unul de Petru Berechet. După cele 14 irmoase apare încă o cântare menită să fie interpretată după polihronionul pentru domnul țării, *Cu gîndirea mă ating*, glas VIII, compusă de Filothei.

Cu siguranță traducătorul a grupat cele mai cântate piese din epoca sa, de aceea este surprinzător faptul că Balasie domină repertoriul prin numărul mare de compoziții în timp ce Petru Berechet, deși îi surclasează pe Balasie și pe ceilalți autori ca productivitate, este prezent cu un singur irmos.

Piesele traduse de Filothei apar într-o ordine similară și în ms. rom. BARB 4305 (*Psaltichie rumănească*), copiat în 1751 de Ioan Duma Brașoveanu după ms. rom. BARB

CC_interior complet.indd 73 05-Nov-21 12:36:10 PM

61. Spre deosebire de Filothei, Ioan Duma atașează aproape tuturor irmoaselor cratime și le adaugă stihira calofonică *Plâng și mă tânguiesc* (ms. rom. BARB 4305, f. 332v).

BARB 61	BARB 4305	Repertoriul mesei în limba română
54v	321v	Aceasta să cîntă cînd rădică păharul pentru Domnul Ungrovlahiei. Πολυχρονισμός facerea lui Hrisafi.[132] Glas IV, Di: *Mulți ani*.

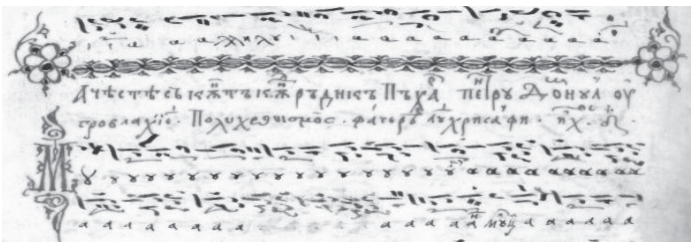

Figura 58: Ms. rom. BARB 61, f. 54v.

55v	322v	Întru pofala Mitropolitului Ungrovlahiei. Glas IV, Di: *Mulți ani*.

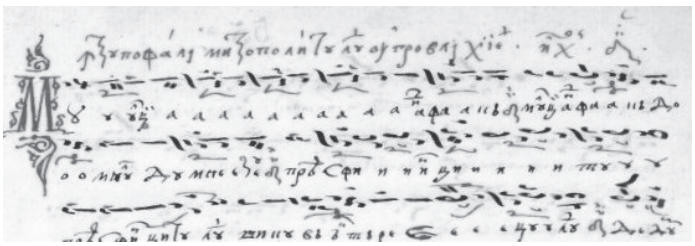

Figura 59: Ms. rom. BARB 61, f. 55v.

	323r	Întru pofala boiariului mare. Facerea lui Neon Patron.[133] Glas IV, Di: *Mulți ani*.

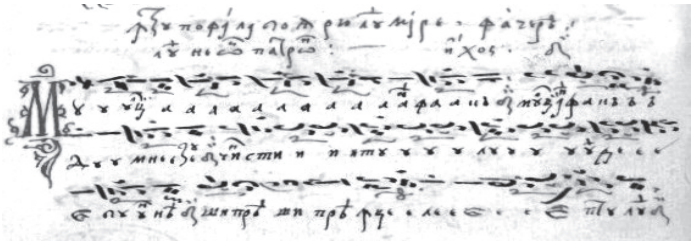

Figura 60: Ms. rom. BARB 61, f. 55v.

[132] În ms. gr. BARB 564, f. 267r, găsim același polihronion (în limba greacă) în cinstea lui Constantin Brâncoveanu. Aici îi este atribuit lui Athanasie, patriarhul Constantinopolului. Vezi și ms. gr. BAV P.I.O. 6, f. 234v; ms. gr. Benaki 172 (TA 6), f. 182v; ms. gr. Sinai 1583, f. 755.

[133] În ms. gr. Benaki 172 (TA 6), f. 179r, acest polihronion îi este atribuit lui Hrisafi cel Nou.

CC_interior complet.indd 74 05-Nov-21 12:36:10 PM

56r 323v Aceasta să cîntă la masa celuia ce găteaşte ospăţul, facerea lui Neon Patron [Balasie Preotul].[134] *Ο χορτάσας λαόν*. Glas VIII, Ni: *Cel ce-ai săturat pre noroade în pustie*.[135]

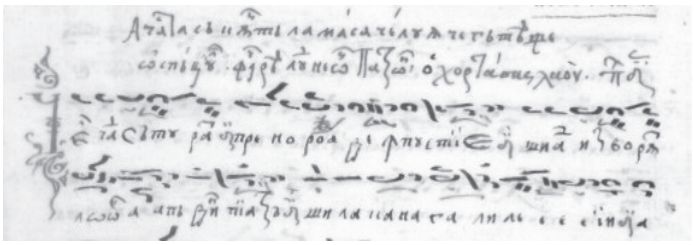

Figura 61: Ms. rom. BARB 61, f. 56r.

56v 324v Irmoase veselitoare care să cîntă la anaforă şi la masă. Făcute de dascălii cei noi. *Την φωτοφόρον νεφέλην*. Glas I, Pa: *Pre norul cel purtătoriu de lumină* [Balasie Preotul].

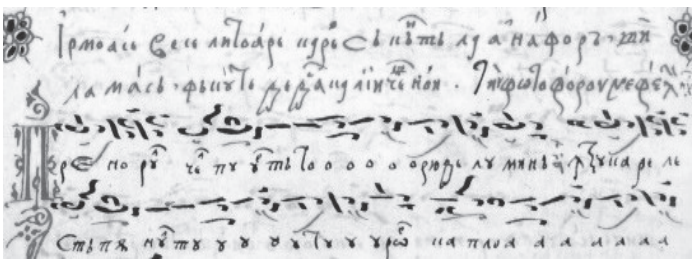

Figura 62: Ms. rom. BARB 61, f. 56v.

57v 325r *Την Ζωοδόχον πηγήν*. Glas I, Pa, *Pre izvorul cel priimitor de viaţă* [Balasie Preotul].

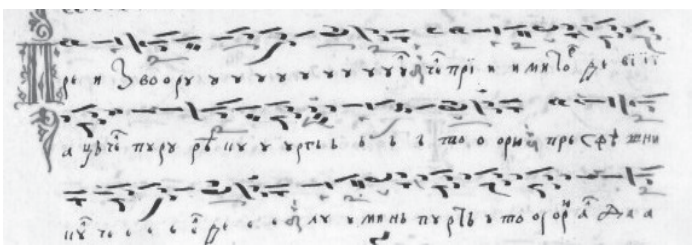

Figura 63: Ms. rom. BARB 61, f. 57v.

[134] Este probabil o preluare eronată din sursele de limbă greacă. Autorul stihirii nu este Ghermanos, ci Balasie Preotul.

[135] Această cântare în vechea grafie se întâlneşte şi în ms. rom. ASI 207 (Liturghier, ante 1803), la f. 53v: „Aceasta să cîntă la masa celuia ce găteşte ospăţul, facerea lui Neon Patron, *Ο χορτάσας λαόν*. Glas VIII Ni: Cel ce-ai săturat pre noroade în pustie."

CC_interior complet.indd 75 05-Nov-21 12:36:10 PM

57v 325v *Εν τη βροντώση καμίνω*. Glas I, Pa, *În cuptoriul cel vâlvâitoriu* [Petru Berechet].

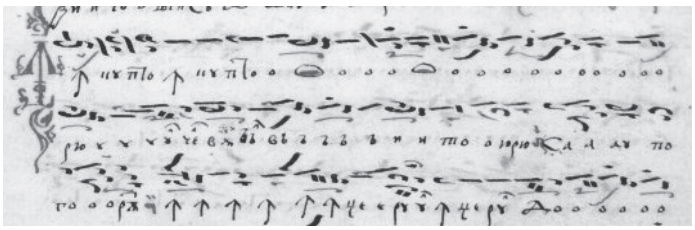

Figura 64: Ms. rom. BARB 61, f. 57v.

58r 326r *Η εν ουρανοίς ευλογημένη*. Glas II, forma glasului VI nenano, Di: *Ceia ce eşti în ceriuri binecuvîntată* [Balasie Preotul].

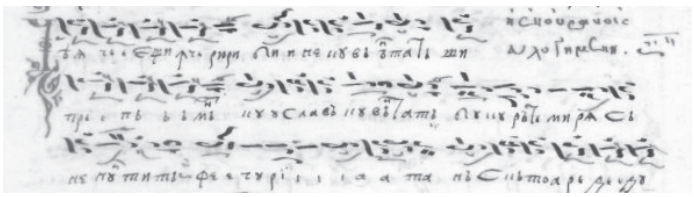

Figura 65: Ms. rom. BARB 61, f. 58r.

58r 327r *Εν Σιναίω τω όρει*. *La muntele Sinai văzutu-te-ai*. Glas III, Ga [Balasie Preotul].

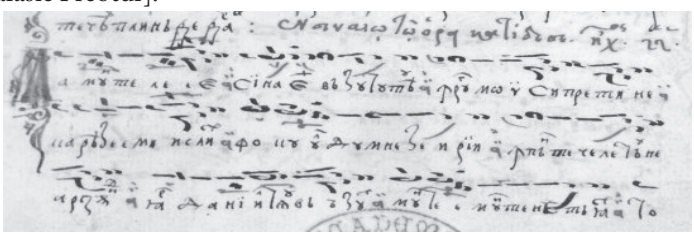

Figura 66: Ms. rom. BARB 61, f. 58r.

58v 327v *Χείρας εκπετάσας Δανιήλ*. *Mîinile întinzîndu-şi Daniil*. Glas IV [Balasie Preotul].

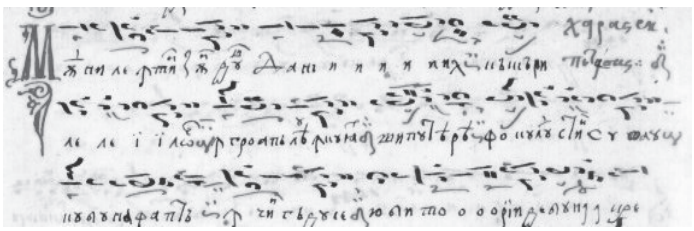

Figura 67: Ms. rom. BARB 61, f. 58v.

CC_interior complet.indd 76 05-Nov-21 12:36:10 PM

58v 328r A popei lui Damian Vatopedeanul. *Εσείσθησαν λαοί. S-au cutremurat noroadele*. Glas IV [Damian Vatopedinul].

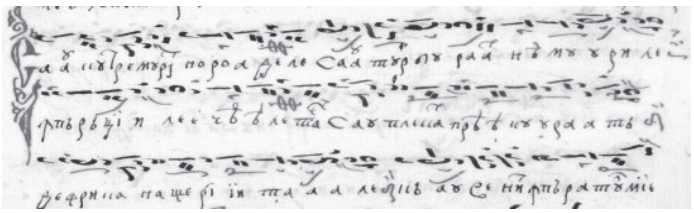

Figura 68: Ms. rom. BARB 61, f. 58v.

58v 328v *Παντάνασσα πανύμνητε. Împărăteasă prealăudată*. Glas IV [Meletie Sinaitul].

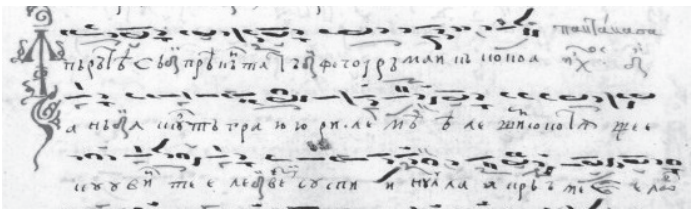

Figura 69: Ms. rom. BARB 61, f. 58v.

59r 329r *Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον, Să slăvim pre Troița*. Glas V, Pa[136] [Ghermanos Neon Patron].

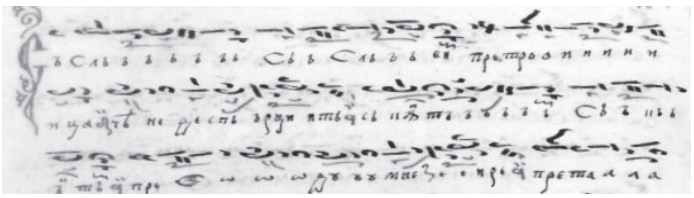

Figura 70: Ms. rom. BARB 61, f. 59r.

59v *Αμαρτωλών τας δεήσεις. Rugile păcătoșilor priimindu-le*. Glas V, Pa [Meletie Sinaitul].

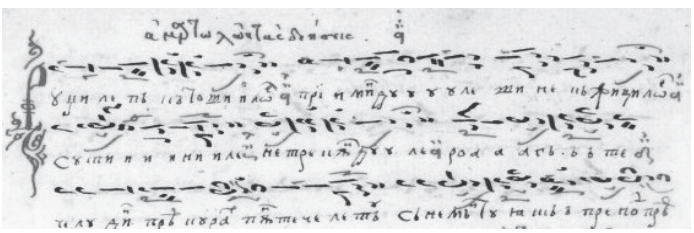

Figura 71: Ms. rom. BARB 61, f. 59v.

[136] Compoziția este scrisă în glasul I în majoritatea surselor de limbă elină.

59v 329v *Μη της φθοράς. Ceia ce-ai născut fără de cunoștința stricării*. Glas VII, Zo [Balasie Preotul].

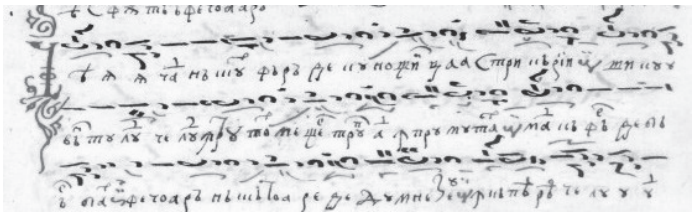

Figura 72: Ms. rom. BARB 61, f. 59v.

60r 330r *Αποβλεψάμενος ο τύραννος. Privind tiranul.* Glas VIII, Ni [Balasie Preotul].

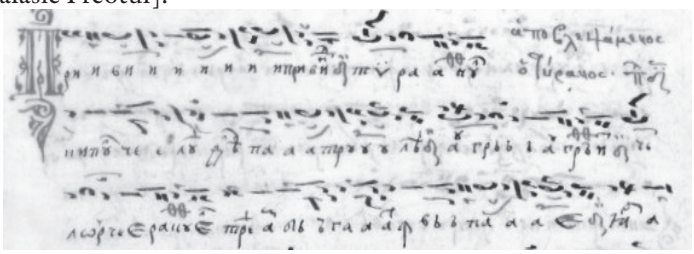

Figura 73: Ms. rom. BARB 61, f. 60r.

60v 330v *Μουσικών οργάνων. Musicești le organe*. Glas VIII, Ni [Balasie Preotul].

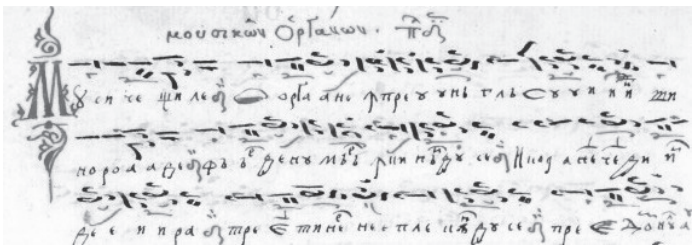

Figura 74: Ms. rom. BARB 61, f. 60v.

60v 331r *Εκκαύσατε την κάμινον επταπλασίως. Ars-ați cuptiorul de șapte ori*. Glas VIII, Ni [Balasie Preotul].

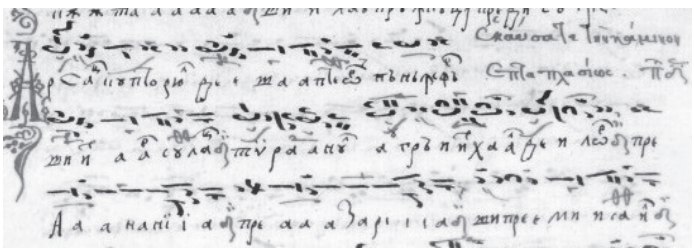

Figura 75: Ms. rom. BARB 61, f. 60v.

CC_interior complet.indd 78 05-Nov-21 12:36:10 PM

60v 339v Aceasta o vei zice după mathima carea vei cînta pentru Domnul Ungrovlahiei. *Νοήτως εφάπτομαι*. *Cu gîndirea mă ating*. Glas VIII, Ni.

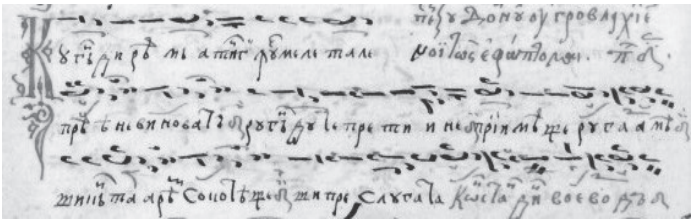

Figura 76: Ms. rom. BARB 61, f. 60v.

În lipsa altor traduceri și compoziții din secolul al XVIII-lea, putem presupune că acest repertoriu de limbă română în vechea grafie s-a aflat la îndemâna psalților autohtoni aproape un veac. Îl întâlnim aproape integral în notație originală într-un codice de la începutul secolului al XIX-lea, ms. rom. BARB 2439 (înc. sec. XIX), autograf al lui Macarie Ieromonahul. Aceasta poate însemna că era încă în uz în primele decenii după anul 1800. Ordinea cântărilor din manuscris a fost afectată din cauza modului aleatoriu în care au fost legate fascicolele constitutive. Din acest motiv, începutul cântărilor este deplasat către finalul grupului de irmoase. Astfel, repertoriul începe *ex abrupto* cu irmosul lui Balasie Preotul, *Pre izvorul cel priimitor de viață*.

64r *Την Ζωοδόχον πηγήν*. Glas I, Pa, *Pre izvorul cel priimitor de viață* [Balasie Preotul];

65v *Εν τη βροντώση καμίνω*. Glas I, Pa, *În cuptoriul cel vâlvâitoriu* [Petru Berechet];

67r *Η εν ουρανοίς ευλογημένη*. Glas II, forma glasului VI nenano, Di, *Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată* [Balasie Preotul];

68r *Εν Σιναίω τω όρει*. *La muntele Sinai văzutu-te-ai*. Glas III, Ga [Damian Vatopedinul];

69r *Χείρας εκπετάσας Δανιήλ*. *Mîinile întinzîndu-și Daniil*. Glas IV [Balasie Preotul];

70r *Εσείσθησαν λαοί*. *S-au cutremurat noroadele*.[137] Glas IV [Damian Vatopedinul];

70v *Παντάνασσα πανύμνητε*. *Împărătească prealăudată*. Glas IV [Meletie Sinaitul];

71v *Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον*. *Să slăvim pre Troița*.[138] Glas V, Pa [Ghermanos Neon Patron];

76r Continuarea irmosului *Să slăvim pre Troița*; *Αμαρτωλών τας δεήσεις*. *Rugile păcătoșilor priimindu-le*. Glas V, Pa [Meletie Sinaitul];

[137] La f. 70v, ultimelor trei rânduri de neume ale cratimei însoțitoare le lipsesc silabele.

[138] Întrucât colecția conține ciorne legate aleatoriu în codice, această piesă nu se continuă la f. 72v, ci la f. 76r.

CC_interior complet.indd 79 05-Nov-21 12:36:10 PM

76v *Μη της φθοράς*. *Ceia ce-ai născut fără de cunoștința stricării*. Glas VII, Zo [Balasie Preotul];

78r *Αποβλεψάμενος ο τύραννος*. *Privind tiranul*. Glas VIII, Ni [Balasie Preotul];

79r *Μουσικών οργάνων συμφωνούντων*. *Musicește organe*. Glas VIII, Ni [Balasie Preotul];

81r Aceasta să cîntă la masa celuia ce gătește ospățul, facerea lui Neon Patron [Balasie Preotul].[139] *Ο χορτάσας λαόν*. Glas VIII, Ni, *Cel ce-ai săturat pre noroade în pustie*;

82v Irmoase veselitoare care să cîntă la anaforă și la masă. Făcute de dascălii cei mai noi. *Την φωτοφόρον νεφέλην*. Glas I, Pa, *Pre norul cel purtătoriu de lumină* [Balasie Preotul].

Continuarea cratimei irmosului *Musicește organe* de Balasie Preotul, precum și irmosul *Ars-ați cuptiorul de șapte ori* de același autor se întâlnesc în ms. gr. BARB 1562, între ff. 17r și 18v.

Este posibil ca acest repertoriu să existe și într-un manuscris de la mănăstirea Hilandar din Muntele Athos, copiat după BARB 61, după cum crede Sebastian Barbu-Bucur care a vehiculat această idee în mai multe volume de muzicologie,[140] prezentând în sprijinul opiniei sale o notă de subsol dintr-o lucrare de Mihail Poslușnicu.[141] Deși până în prezent nu a verificat nimeni această afirmație, pare plauzibil ca într-o perioadă de avânt cultural precum cea din epoca brâncovenească, *Psaltichia* lui Filothei să fi fost copiată de câteva ori iar unele exemplare să se fi răspândit și în alte zone de efervescență spirituală, cum ar fi Sfântul Munte. În lipsa dovezilor, afirmația lui Poslușnicu nu poate fi acceptată decât ca o simplă ipoteză.

Cert este că, începând cu anul 1713, psalții autohtoni au avut la îndemână un repertoriu de irmoase calofonice „pre limba patriei" pe care presupun că l-au interpretat, în paralel

---

[139] Este probabil o preluare eronată din sursele de limbă greacă. Autorul stihirii nu este Ghermanos, ci Balasie Preotul.

[140] Sebastian, Barbu-Bucur, „Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie rumânească. I. Catavasier", în colecția *Izvoare ale muzicii românești*, vol. VII A, Editura Muzicală, București, 1981, p. 17; Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României*, p. 197; Sebastian, Barbu-Bucur, *Tezaur muzical românesc de tradiție bizantină: Sfântul Constantin Brâncoveanu – ctitor al românirii cântărilor psaltice. Volum aniversar: 300 de ani de la martirajul său: 1714-2014*, Editura Basilica, București, 2014, p. 149.

[141] Mihail Gr. Poslușnicu, *Istoria Musicei la români de la Renaștere până'n epoca de consolidare a culturii artistice cu 193 chipuri în text*, Editura Cartea Românească, București, 1928, p. 11, nota 2: „Un exemplar se găsește în mânăstirea Hilandar din muntele Athos. Vezi Bibl. rom. p. 9 T. II de I. Bianu și N. Hodoș." Indicația este eronată, mai ales că este limpede că cei doi autori citați au avut în vedere cartea veche tipărită și nu pe cea manuscrisă, iar volumul II expune tipăriturile dintre anii 1716 și 1808 și ar fi, deci, ilogic să conțină informații despre *Psaltichia rumânească*, manuscris datat 1713. Inexactitatea datelor oferite de Poslușnicu este surprinsă de muzicologul Costin Moisil care afirmă: „Volumul lui Poslușnicu este foarte bogat în informații (multe dintre ele, din nefericire, sunt preluate necritic sau fără a indica proveniența)." Vezi Costin Moisil, *Geniu românesc vs. Tradiție bizantină. Imaginea cântării bisericești în muzicologia românească*, Editura Muzicală, București, 2016, p. 60.

CC_interior complet.indd 80 05-Nov-21 12:36:10 PM

cu cel de limbă greacă, la ospețele domnești și la mesele de la hramurile marilor mănăstiri. Așa cum vom vedea într-un capitol separat, chiar și textele neînsoțite de neume ale acestui prim repertoriu de trapeză au circulat intens în tipăriturile liturgice până aproape de jumătatea secolului al XIX-lea. Trebuie precizat că irmoasele pentru masă traduse de ieromonahul Filothei nu au fost niciodată exighisite în noua grafie, muzicienii alegând să traducă direct din surse grecești. Acest lucru reiese din compararea lucrărilor lui Filothei cu cele ale altor traducători importanți de irmoase calofonice de limbă română din secolul al XIX-lea, Macarie Ieromonahul și Visarion Protopsaltul (1794-1844).

3.2. Rânduiala voievodală a mesei descrisă de Condica lui Gheorgachi (1762)

Prima descriere amplă a cadrului festiv al mesei în care se interpretau cântări bisericești, posibil și irmoase calofonice, apare relativ târziu, la aproape 50 de ani de la întocmirea *Psaltichiei românești*. Manuscrisul, intitulat *Condica lui Gheorghachi* (ms. rom. BARB 19, anul 1762),[142] conține informații complexe cu privire la rânduiala mesei oferite de domnul Țării Moldovei la praznicele bisericești importante și la ziua sa de naștere. Documentul a fost scris la Iași de Gheorgachi, al doilea logofăt, din porunca domnitorului Grigorie Callimachi (1761-1764; 1767-1769). Sursa, deși nu descrie conținutul repertoriului folosit de cântăreții bisericești la masa domnească și nu face referire directă la irmoasele calofonice, nefiind o cronică muzicală, oferă totuși suficiente date despre cântările mesei, sugerând existența unei diversități artistice.

În *Condica* sa, Gheorgachi vorbește despre ceremoniile paraliturgice fastuoase oficiate în Ajunul Crăciunului (24 decembrie), la Sf. Vasile (Anul Nou – 1 ianuarie), la Botezul Domnului (6 ianuarie) și la Paști (Învierea Domnului, sărbătoare cu dată schimbătoare). La aceste sărbători importante, voievodul Țării Moldovei îi invita la masă pe funcționarii administrației domnești, pe mitropolitul țării și pe episcopi, oferindu-le, pe lângă hrană și băutură, momente de divertisment muzical.

La f. 14r din ms. rom. BARB 19 se arată că, după slujba din ziua de Crăciun, se pleca în procesiune solemnă cu icoana praznicului până la ușa spătăriei (sala de festivități a palatului domnesc). Condica menționează că protopsaltul și al doilea cântăreț interpretau la ușă condacul și troparul Nașterii Domnului, timp în care mitropolitul, episcopii, domnul și boierii sărutau icoanele. După ce săruta domnul țării icoana, se slobozea tunul și începea să cânte formația de muzică turcească numită meterhanea.[143] Săvârșindu-se sărutarea icoanei

[142] „Condică ce are întru sîne obiceĭuri vechi și noă a prea înnălțaților domni, care s-au făcutu din porunca prea înnălțatului, luminatului și iubitoriului de H[risto]s. Domnului mieu și oblăduitoriului a toată Moldaviĭa: Io Grigorie Ioan Voevod, care s-au alcătuit și s-au scris de mine prea plecata slugă, Gheorgache vtori logofăt aici în orașul Eșului, la anii 1762 Noemvrie 5." Vezi ms. rom. BARB 19, f. 2r.

[143] Meterhaneaua era formația muzicanților turcești, numiți *mehteri*. Vezi Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Ev Scriptorium, 2017, p. 88.

CC_interior complet.indd 81 05-Nov-21 12:36:10 PM

praznicare de către toți cei prezenți, diaconul curții domnești rostea orațiile pentru domn și mitropolit: „Însă la Agiunul Crăciunului, logofătul are purtare de grijă să ducă pe toată partea bisericească în spătărie, pe rînduială. Și eșindu în divanul cel mic, întîi pe preoții domnești și pe diaconi ce stau gata îmbrăcați în epitrafile și feloane, îi duce cu icoanele a mînă și cu 2 făclii aprinse în doao sfeșnice de argintu, în spătărie și de la ușa spătăriei începe protopsalt cu al doilea cîntăreț a cînta troparul și condacul praznecului. Atuncea mitropolitul, Domnul, beizadelile, episcopii și toți boerii să rădică în picioare și preotul cel ce au slujit liturghie, dă icoana în mîna mitropolitului și sărutîndu-o o dă în mîna Domnului și cînd face Domnul sărutare, îndată să slobod tunuri și înceape și meterhaneaoa. Apoi ia mitropolitul icoana din mîna Domnului și o dă la beizadele, de la dînșii la arhierei și de la dînșii o poartă boerii din mînă în mînă, pîn o sărută toți. Și [14v] după sărutare, șede Domnul în scaon și mitropolitul, cu arhierei și cu toți boerii gios și diaconul curții începe a ceti orațiile sărbătorii." [144]

Aceeași rânduială se săvârșea și în duminica Paștelui, la Vecernia Învierii. Cu acest prilej aflăm că protopsaltul, al doilea cântăreț și ceilalți psalți erau remunerați pentru cântările interpretate: „Deci după ce întră Domnul în spătărie și șede în scaunul domnescu și mitropolitul cu arhiereii și cu boerii la rînduiala lor, merge întîi mitropolitul, cu arhiereii, de fac cu Domnul sărutarea sfintei Învieri, cum și boerii toți pe rînduială mergu de sărută mîna Domnului, făcîndu-să șinlic cu slobozirea tunurilor și meterhaneaoa încă zîce din lăuntrul curții. Și după vutcă, confeturi și cafea, treti logofăt îndată aduce pe dascali cu ucenicii lor în spătărie, de spun engomiile cătră Domnu, spre lauda și bucuria sărbătorii, luîndu-și și bacșîșul lor."[145]

Rânduiala mesei începea cu ceremonia ridicării *păharului* sau a cupei cu vin și rostirea orațiilor, descrise în *Condică*, la f. 17r: „Deci întâi mitropolitul rădică un păhar de vin făcându oraţiĭ pentru slava lui Dumnezeu și după ce bea Domnul, îndată protopsaltu cu al doilea cântăreț și cu alți peveți[146] încep a slavoslovi pe Dumnezău cu obicinuitile cântări.[147] Domnul rădică altŭ păhar de vin pentru sănătatea și biruința împăratului și să face slobozire de toate tunurile și focul cel măruntu începându mehterhaneaoa și altă muzică ce ĭaste rînduită asupra mesei. A treilea pahar rădică mitropolitul pentru sănătatea Domnului, a Doamnii și a beizadelilor [...]. Asemene și cântăreții cântă *πολυχρόνιον*." [148]

---

144 *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi, 1762*, studiu și text Dan Simionescu, Fundația Regele Carol I, București, 1939, p. 278.

145 Dan Simionescu, p. 293.

146 Cântăreți.

147 Este foarte posibil ca „obicinuitele cântări" să se refere la irmoasele calofonice, lucrări compuse în mod special pentru a se interpreta la masă, așa cum le menționează majoritatea manuscriselor.

148 Dan Simionescu, p. 282. Vezi și Mihai-Cristian Amăriuței, Ludmila Bacumenco-Pîrnău, Diana Stah, „Despre cântăreții bisericești din Iași secolelor XVII-XVIII", în *Retrospecții medievale. In honorem Professoris Emeriti Ioan Caproșu*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2014, p. 44.

CC_interior complet.indd 82 05-Nov-21 12:36:10 PM

Gheorgachi precizează că, deși obiceiul mesei domnești la sărbătorile mari este unul vechi, el s-a pierdut după domnia lui Grigorie Ghica.[149] Este importantă și descrierea tipului de muzică ce se cânta la masa domnului, pe lângă psaltichia bisericească fiind amintite și muzica turcească și cea „cu țîgani": „Obiceĭu vechĭu au fostu, care s-au urmat și pîna la Grigorie Voevod Ghica, la Agiunul Crăciunului, cum și la Bobotează, să făcea masă domnească în spătărie, sezându mitropolitul cu episcopii și cu boerii și pe cine mai poruncea Domnul și din cei mazâli; însă masă fără caftane și fără zvoreală, cu cântări bisericești, cu meterhanea și cu țîgani. Acestu obicei la Domnii vechi să păzia pe toți anii, până la Grigorie Voevod, însă și la Grigorie Voevod nu pe toți anii; și iarăși de la Grigorie Voevod s-au tăiat de tot."[150]

Mai departe, Gheorgachi sugerează că principala cauză pentru care acest obicei a început să fie neglijat încă din timpul celei de-a doua domnii a lui Grigorie Ghica Voievod (16 noiembrie 1735 – 3 septembrie 1739) este creșterea taxelor impuse domnitorilor de către Poarta Otomană.

„Avut-au Domnii vechi și acestu obiceĭu, de nu lipsiĭa mesele domnești dela aceste sfinte zîle și s'au păzitu și pân la domniĭa a doao a lui Grigorie Voevod. Iar apoi de cându s'au îngreunat ğugul țărăi cu mucarerĭuri[151] și cu alte adaose cheltuĭale, s-au scurtat și veseliile mesilor, făcându-se rar o masă sau doao, de cătră un Domnu în domniĭa lui."[152]

Deși obiceiul mesei domnești cu rânduielile conexe pare să se fi stins treptat spre jumătatea secolului al XVIII-lea, câteva manuscrise de secol XIX vorbesc despre existența acestei cutume în spațiul sacru al mănăstirilor. În ziua hramului și a doua zi când se pomeneau ctitorii, marile vetre monahale organizau în trapeze mese obștești la care erau adesea invitați domnul țării, mitropolitul, alte fețe bisericești și oameni de rând. Cu toate că asistăm la o schimbare radicală a cadrului ceremoniei, formele de bază ale rânduielii și repertoriului mesei sunt imuabile. Muzica psaltică rămâne manifestarea artistică agreată în spațiul eclezial, de aceea repertoriul se va extinde pentru a acoperi pauzele dintre momentele-cheie ale ceremoniei.

---

149 Probabil se referă la Grigore Ghica al II-lea care a domnit în Moldova în patru rânduri: 1726-1733; 1735-1739; 1739-1741 și 1747-1748.

150 Dan Simionescu, p. 279.

151 Taxe plătite de domnitori pentru reînnoirea domniei.

152 Dan Simionescu, p. 284

CC_interior complet.indd 83 05-Nov-21 12:36:10 PM

Cântările mesei în manuscrise românești de secol XIX

Secolul al XIX-lea se remarcă printr-o creștere exponențială a manuscriselor și tipăriturilor ce conțin rânduiala și repertoriul mesei. Fie că sunt apariții disparate, fie că sunt producții unitare ale unei școli de psaltichie, cum ar fi cea de la mănăstirea Neamț, sursele în care se întâlnesc cântările mesei – în special irmoase calofonice – relevă înmulțirea imnurilor destinate trapezei. Majoritatea acestor creații sunt notate în sistemul neumatic hrisantic.

Centru cultural în care irmosul calofonic de limbă română cunoaște o deosebită înflorire, mănăstirea Neamț rămâne un punct de referință în istoria muzicii autohtone de tradiție bizantină. Foarte multe codexuri muzicale din biblioteca lavrei, scrise între sfârșitul secolului al XVIII-lea și cea de-a doua jumătate a secolului al XIX, păstrează irmoase calofonice atât în vechea, cât și în noua grafie, în limbile greacă, română și chiar slavonă,[153] oferind de multe ori informații specifice privind contextul în care erau interpretate.

Din scrierile muzicale nemțene aflăm că irmoasele calofonice se cântau la trapeză în zilele mari de praznic, în special la hram (de Înălțarea Domnului) și în ziua următoare, când se pomeneau ctitorii așezământului monahal. Cadrul festiv în care se interpretau aceste imnuri era reglementat de seturi de reguli stabilite de către protocoale liturgice numite *tipicuri*. Rânduielile de la trapeză, așa cum sunt descrise de izvoarele nemțene, se disting prin unicitate în rândul tradițiilor bisericești locale. Până în prezent am identificat două tipuri de surse care vorbesc despre tipicul și repertoriul mesei în tradiția mănăstirii Neamț:[154]

1) manuscrise și tipărituri liturgice care conțin descrierea amănunțită a rânduielilor de la trapeză, oferind și scurte indicații muzicale;
2) manuscrise muzicale care, pe lângă cântările trapezei, conțin și informații lapidare cu privire la ceremoniile însoțitoare.

Rânduiala nemțeană de la trapeză a produs reverberații și în rândul muzicienilor din Muntenia, astfel încât întâlnim manuscrise psaltice din această zonă ce conțin repertorii inspirate din cel de la Neamț, integrate unui tipic similar.

---

153 Vezi irmoasele lui Petru Berechet (*Bucură-te, mireasă*, glas VII varys) și Damian Vatopedinul (*În muntele Sinai*, glas III) din ms. gr. BMN 8 (Antologie, sf. sec. XVIII – înc. sec. XIX), ff. 197r-198r, autograf Iosif Nemțeanul (†1817).

154 Materialele pe care le-am cercetat pentru realizarea acestui capitol mi-au fost puse la dispoziție de către monahul Filotheu Bălan de la mănăstirea Petru Vodă din județul Neamț. Cercetătorul a publicat o mare parte dintre creațiile compozitorilor nemțeni, reunindu-le în două volume muzicale însoțite de studii muzicologice. Vezi *Antologhion Paisian. Tomul I. Perioada Triodului*, ediție îngrijită de monahul Filotheu Bălan, Editura Sophia, București, 2005 și *Penticostar paisian*, ediție îngrijită de monahul Filotheu Bălan, Editura Sophia, București, 2018. În acest ultim volum sunt publicate și irmoase calofonice exighisite și compuse la Neamț.

CC_interior complet.indd 84 05-Nov-21 12:36:10 PM

4.1. Rânduiala chinovială a mesei în tradiția mănăstirii Neamț

Fundamentele rânduielilor nemțene de la trapeză se regăsesc în regulile alcătuite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea de către Sf. Paisie Velicicovschi (1722-1794) după modelul athonit. Regula nr. V a Sf. Paisie vorbește despre obligativitatea oficierii unor ceremonii paraliturgice la trapeză în fiecare duminică și în zilele de sărbătoare: „În trapeză trebue să se adune egumenul și frații în fiecare zi, păzinnd ce desleagă și ce nu desleagă tipicul bisericesc. În trapeză frații să fie după cinul lor cu mantii, rase și camilafca, în cea mai mare tăcere și cu frica lui Dumnezeu, ascultând citirile care trebue să se facă în fiecare zi din viețile sfinților și din cărțile și învățăturile sf. Părinți, după tipicul bisericesc. Iar în toate Duminicile și la praznicele mari împărătești și ale sfinților, și dacă e cu putință și în fiecare zi trebue numai decât să se rîdice panaghie. Și toată rândueala trapezei în obștea noastră trebue să fie după rândueala din sf. Munte [...]."[155]

Aceste reglementări ale vieții de obște au fost puse în aplicare mai întâi la Dragomirna, apoi la mănăstirile Secu și Neamț,[156] adică în centrele monahale păstorite de starețul Paisie. Rânduiala de la trapeză, așa cum este înfățișată în practica monahală de la Neamț de la începutul secolului al XIX-lea și până spre finele lui, poate fi documentată pe baza a două manuscrise și o tipăritură care oferă detalii consistente privind desfășurarea ceremoniilor mesei. Aceste izvoare sunt: ms. rom. BMV 319 (*Rânduiala ce se face la blagoslovenia measii*, anul 1815), *Irmologhionul împreună cu rînduiala mesei* (BARB CRV 1313, anul 1827) și ms. rom. BARB 1525 (*Istorie pentru Sfintele Monastiri Neamțul și Secul. Tipic și predanii. Cartea a noua*, anul 1887, Andronic Duhovnicul).

4.1.1. Un posibil context al interpretării irmoaselor la trapeză

În spațiul generos al trapezei nemțene, în afara rânduielilor meselor zilnice și celor de hram, se obișnuia să se săvârșească o altă rânduială ce presupunea interpretarea irmoaselor, cea a Panaghiei sau a artosului. Într-un codice de la mănăstirea Văratec, ms. rom. BMV 319 (*Rânduiala ce se face la blagolslovenia measii*, 1815), provenit de la Neamț, este descrisă cu lux de amănunte rânduiala pe care o urmau călugării din Săptămâna Luminată până la Înălțarea Domnului, făcându-se referire și la repertoriul muzical, din care nu lipsesc irmoasele.

Însemnarea de la subsolul filelor 1r-12r explică rostul manuscrisului: „Această cărticică ce iaste o rînduială pentru mulțemire [la] praznicile preste an cît și preste an, o au dăruit sfinție sa părintele Callistrat Duhovnicul din Sfînta Mănăstire Neamțul aicea la sfînta

---

[155] Serghie Cetvericov, *Paisie, starețul Mănăstirii Neamțului. Învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe*, traducere de Episcopul Nicodem, Starețul Mănăstirei Neamțului, Tipografia Mănăstirii Neamțului, 1933, p. 177-178.

[156] De teama austriecilor care revendicau o parte din Moldova, Paisie pleacă cu 200 de monahi la mănăstirea Secu, ajungând aici la 14 octombrie 1775. În primăvara anului 1779, Constantin Moruzi, voievodul Moldovei, îi poruncește lui Paisie să ia în primire mănăstirea Neamțului, împreună cu toți călugării săi. Aici sosește în ajunul sărbătorii Adormirii Maicii Domnului, pe 14 august 1779. Vezi Cetvericov, p. 261-273.

CC_interior complet.indd 85 05-Nov-21 12:36:10 PM

mănăs[tire] Varatec la beserică ca să fie la strană pentru slujba besericiĭ, spre a sa veaşnică pomenire a sfinţii sale şi a tot neamul. 1815 apr. 26."

În continuare este reprodus un extras din manuscrisul de la Văratec, relevant pentru studiul de faţă.

[6r] „Tipic
Pentru urmarea artosului în săpt[ămîna] cea luminată.

În Sfînta Ziua a Paştilor după otpustul Dumnezeeştiĭ Liturghiĭ luînd preotul Icoana Învierii lui H[risto]s iar diaconul luînd artosul din locul lui împreună cu panaghiarul şi-l duce în mîini, mergînd înaintea cu doao sfeaşnice avînd lumini aprinsă. Iar igumenul şi cu toţi fraţii după rînduiala lor es din biserică în trapezare. În locul Psalmului *Înălţate-voi Dumnezeul mieu* cîntă *H[risto]s au înviat din morţi*. Iar paraeclisiarhul şi cu ceialalţi fraţi lovesc în toate clopotele. Şi întrînd în [6v] trapezare pun Icoana praznicului şi artosul la locul lor. Şi zice igumenul *H[risto]s au înviat din morţi* de Γ (3) ori. Şi *Tatăl nostru. Slavă. Şi acum. Doamne miluiaşte* de Γ (3) ori, *Blagosloveaşte*. Iar igumenul: *H[ristoa]se, Dumnezeule, blagosloveaşte mîncarea. Ѵнpoч*.[157] Iar noi: *Amin*.

Şi mergem fieşte carele la locul său, cu toată tăcearea şi cu bună cucernicie şi să face mare mîngîiare tuturor. Şi cetire după obiceiŭ. Iar după obicinuita trapezare, sculîndu-să fraţii, pun artosul pe masă cîntînd *H[risto]s au înviat* de Γ (3) ori şi *Doamne miluiaşte* de Γ (3) ori, *Blagosloveaşte*. Apoi chelariul luînd obicinuita ertăciune de la Igumenul şi de la fraţi, zice: *Blagosloviţi-mă părinţi sfinţi şi mă ertaţi pre mine păcătosul.* Iar noi zicem: *Dumnezeu să te erte şi să te blagoslovească.* Deci luîndu-şi camelafca, [7r] strigă cu glas, în locul *Mare iaste numele al Sfintei Troiţe* zice *H[risto]s au înviat.* Iar noi răspundem *Adevărat au înviat.* Şi el însemnînd cu artosul în chipul crucii, zice: *Închinămu-ne Învierii lui cei de a treia zi.* Şi îl pune pre el pe panaghiariŭ. După aceaia, aduce chelariul artosul cătră Igumenul şi sărută artosul. Şi toţi fraţii după dînsul cîntînd peasna Θ (IX). Irmosul *Luminează-te, luminează-te, Noule Ierusalime*. Şi cealelalte doao tropare ale aceaiaşi pesne. Şi iarăşi Irmosul *Luminează-te, luminează-te*.

Iar după sărutarea artosului de toţi, întorcîndu-l chelariul îl pune pre el înaintea Igumenului şi zice stihul *Pentru rugăciunile Sfinţilor părinţilor noştri, Doamne Ii[su]se H[ristoa]se, Dumnezeul nostru, miluiaşte pre noi.* Şi noi zicem *Amin.* Şi cîntăm *H[risto]s au înviat* [7v] *din morţi* de Γ (3) ori, *Slavă.* Ipacoi: *Mai înainte viind de dimineaţă. Şi acum.* Condacul *De Te-ai şi pogorît în mormînt. Doamne miluiaşte* Γ (3) ori, *Blagosloveaşte.* Iar igumenul zice *Blagoslovitul Dumnezeu Carele miluiaşte şi ne hrăneaşte pre noi. Ѵнpoч.* Iar noi zicem *Amin.* Deci igumenul zice *Dumnezeu să iarte şi să miluiască pre cei ce ne-au slujit noao.* Şi îndată iasă din trapeză în biserică şi fraţii toţi dupe rînduiala lor. Mergînd înaintea

[157] Şi restul (din lb. slavonă).

CC_interior complet.indd 86 05-Nov-21 12:36:10 PM

lor preotul cu Icoana Învierii lui H[risto]s și diaconul cu artosul și cliricii cîntînd *H[risto]s au înviat.* Atuncea paraeclisiarhul și cealalalți lovesc în toate clopotele și intrând igumenul și frații în biserică, preotul și diaconul pun Icoana și Artosul la locurile sale. Iar noi cîntăm stihul acesta: *Și noao ne-au dăruit viață veacinică, ne închinăm Învierii Lui* [8r] *ceĭ de a treia zi*. Și meargem fiește carele la chilia lui. Întru acest chip urmăm cu sărutarea artosului preste toată Săptămîna cea luminată pănă Sîmbătă.

Iar sîmbătă așa să urmează. După otpustul Liturghiei, mergînd frații din biserică în trapezare, merge diaconul înainte ducînd artosul făr de Icoana Învierii lui H[risto]s. Iar paraeclisiarhul și cu frații întru acea vreame lovesc în toate clopotele și pînă să așază frații la masă. Iar chelariul fărîmă artosul și-l împarte fraților mai înainte de obicinuitele bucate. Șezînd la masă întîi să zice: *H[risto]s au înviat din morți* α (o dată). Apoi *Tatăl nostru* și obicinuita blagoslovenie a measii. Și ne așezăm a mînca. Iar cetitoriul începe cetirea. La masă să face mare mîngîiare fraților. [8v] Iar sculîndu-ne de la masă cîntăm *H[risto]s au înviat din morți* de Γ (3) ori. Preotul zice *Bine iaste cuvîntat Dumnezeu cel ce miluiașteși ne iartă pre noi.* Apoi *Slavă Ție D[oa]mne, slavă Ție Împărate. Slavă. Și acum. D[oa]mne miluiaște* de Γ (3) ori, *Blagoslovește.* Și luînd diaconul pîinea cea obicinuită cu trei deagete (Carea să rădică preste tot anul), cu amîndouă mîinile însemnînd el panaghiariul în chipul crucii, zicînd în loc [de] *Mare iaste numele Sfintei Troițe* zice *H[risto]s au înviat din morți* α (o dată). Și noi răspundem *Adevărat au înviat.* Decii mutînd părticica deasupra Icoanei Născătoarei de Dumnezeu, zice *Prea Sfîntă Născătoare de Dumnezeu ajute-ne noao.* Iar noi *Cu ale eii rugăciuni H[ristoa]se Dumnezeule.* Și zicem *Fericimu-te pre tine toate Neamurile.* Și Irmos al Θ (IX) peasnă *Luminează-te, luminează-te.* De-aciia zice [9r] Igumenul. Iar de nu iaste, zice preotul *Întru prea multe rugile prea blagoslovitei* iar noi zicem *Cu aceaiași rucăciuni*. Iar preotul *Milostiv și Îndurat iaste Domnul.* Iar noi *H[risto]s au înviat din morți* Γ (3) ori apoi *Sfinte Dumnezeule,* și după *Tatăl nostru,* Ipacoi: *Mai înaintea de dimineață viind. Slavă. Și acum. De Te-ai și pogorît în mormînt. Doamne miluiaște* Γ (3) ori, *Blagoslovește.* Iar preotul zice *Bine iaste cuvîntat Dumnezeu. Ĭнpoч.* Și obicinuita ertăciune. Așa facem pînă la otdania[158] Praznicului Paștilor."

Așa cum se poate observa din conținutul manuscrisului, spre sfârșitul ceremoniei se interpretau irmosul și troparele cântării a IX-a din Canonul Învierii, în timp ce frații (sau, în cazul mănăstirii Văratec, surorile) sărutau pâinea sfințită numită Panaghie sau artos. Ms. rom. BARB 1525 precizează la f. 139r că „iconomisesc cîntăreții a prelungi cîntarea [...] pînă ce să împărțește Panaghia la toți." Nu putem ști cu certitudine câți călugări trăiau la Neamț la începutul secolului al XIX-lea pentru a aprecia cât ar fi trebuit să prelungească psalții cântarea. Știm, însă, că în jurul anului 1860 aici viețuiau între 700 și 1000 de mo-

[158] Odovania, sfîrșitul (din slavonescul отдание).

CC_interior complet.indd 87 05-Nov-21 12:36:10 PM

nahi, după cum menționează Nicolae Iorga[159] și postelnicul Manolache Drăghici.[160] Aceasta înseamnă că ceremonia sărutării Panaghiei și a împărțirii ei la toată obștea dura suficient de mult. Neavând informații care discută despre agogica ori de stilul cântării, putem avansa două ipoteze asupra modului în care se puteau prelungi aceste imnuri: fie se cântau rar, repetându-se de câteva ori, fie se cântau în stil calofonic.[161] Această ultimă ipoteză poate fi luată în calcul dacă ținem cont de faptul că, atât Macarie Ieromonahul,[162] care trăise câțiva ani la Neamț, cât și Visarion Protopsaltul,[163] au compus în stil calofonic irmosul și troparele cântării a IX-a din canonul Învierii, cel mai probabil pentru acest moment specific. De altfel, majoritatea cântărilor trapezei din manuscrisele nemțene sunt scrise în stil calofonic. Este posibil ca și la Văratec imnurile să se fi interpretat în aceeași manieră.

4.1.2. Rânduiala mesei de hram în Irmologhionul de la Neamț (1827)

În anul 1827, prin osteneala arhimandritului Dometian, starețul mănăstirilor Neamțul și Secul, în Tipografia Neamțului vedea lumina tiparului *Irmologhionul*,[164] un volum tipiconal care cuprindea diverse rânduieli bisericești. După cum menționează foaia de titlu, cartea conține și rânduiala mesei, arătând ce repertoriu trebuie să interpreteze cântăreții cu acest prilej. Volumul nemțean reprezintă prima tipăritură românească ce explică cu claritate contextul în care se interpretau irmoasele calofonice la masa de hram, mărturisind despre existența unei tradiții muzicale care se respecta cu sfințenie în mănăstirile Neamț și Secu.

După săvârșirea slujbei din ziua hramului, monahii mergeau cu icoana la trapeza mănăstirii unde avea loc o rânduială complexă și foarte bine organizată. După rostirea

---

159 Nicolae Iorga, *Mănăstirea Neamțului. Viață călugărească și munca pentru cultură*, Ediția a III-a, Editura Tipografiei Mănăstirii Neamțu, 1925, p. 101.

160 Postelnicul Manolache Drăghici afirmă că în aceeași perioadă la Neamț trăiau 1000 de călugări: „[...] Monastirea Neamțului, cea mai renumită și bine organizată lavră de părinți, din tot cuprinsul țărilor Dunărene [...] mai are și alte biserici, schite și săhăstrii, întru care cuprinde numărul total peste 1000 de călugări, cu tipografie [...] și cu trapeză obștească de unde să hrănesc toți călugării." Vezi Manolache Drăghici, *Istoriea Moldoveĭ pe timp de 500 ani, până în dzilele noastre*, tomul I, Tipografia Institutul Albinei, Iași, 1857, p. 68.

161 Îi mulțumesc părintelui Filotheu Bălan pentru sugestie.

162 Macarie a compus în stil calofonic *O, Dumnezeescul, o, iubitul*, adăugându-i o cratimă de Petru Lampadarie, (ms. rom. BARB 1685, f. 36r) și *O, Paștile mari și preasfințite*, recomandând alăturarea aceleiași cratime (ms. rom. BARB 1685, f. 37v). Creațiile sale sunt mai elaborate decât cele ale lui Visarion.

163 Visarion Protopsaltul a compus în stil calofonic *Îngerul a strigat* (ms. rom. BMN 13, ff. 67v-69r, două variante; ms. rom. BMA B II 77, f. 49r-52v, asemenea), *O, Dumnezeescul, o, iubitul* (ms. rom. BMN 13, f. 69v; ms. rom. BMA B II 77, f. 56v) și *O, Paștele cel mare* (ms. rom. BMN 13, f. 69v; ms. rom. BMA B II 77, f. 57r).

164 BARB CRV 1313, Irmologhion, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1827. „Întru slava Unuia în Treime Dumnezeu. Cu blagoslovenia Prea o Sfințitului nostru Arhipăstoriu Kiriu Kiriu Veniamin Arhiepiscop și Mitropolit Moldaviei. În zilele bine credinciosului și de H[risto]s iubitoriului Domnului Io Ioann Sandul Sturza Voevod. Prin oserdia Prea Cuviosului Arhimandrit Kir Dometian, Starețul Sfintelor Monastiri Neamțului și Secului. S'au tipărit Irmologhionul acesta, împreună cu Rînduiala Measiĭ. La sfînta Monastire Neamțul. La anul ⁂ (1827). La Martie ⁂ (15)."

CC_interior complet.indd 88 05-Nov-21 12:36:10 PM

heretismosurilor (din lb. gr.: *χαιρετισμός* = urare, felicitare) pentru domnitorul țării, pentru mitropolit, arhiereu și egumenul (starețul) mănăstirii, psalții cântau polihronii, urmate de irmosul calofonic pe glas I, *Pacea Ta dă-ne-o nouă*.[165] Un polihronion se cânta și în cinstea oaspeților, apoi cunoscuta stihiră a lui Balasie, *Cel ce ai săturat pe noroade*, pe glas VIII, pe care tipăritura – urmând probabil indicația lui Filothei Jipa – i-o atribuie eronat lui Ghermanos Neon Patron. Rânduiala includea și cântarea *Veșnica pomenire* pentru ctitori, urmată de stihira *Plâng și mă tânguiesc*, pe glas VIII. Se rostea un heretismos și pentru ostenitorii casei (în cazul de față, ai mănăstirii), după care se interpreta irmosul calofonic pe glas I, *Întărire fii*.[166]

Volumul precizează că, dacă voia mai-marele mănăstirii, cele șase heretismosuri, însoțite de cântările specifice, se puteau grupa în două zile, primele patru rânduindu-se în ziua hramului și ultimele două pentru ziua următoare, la pomenirea ctitorilor așezământului. În mod special, pentru mănăstirile Neamț și Secu a fost adăugată la rânduiala mesei din ziua pomenirii ctitorilor încă o parte, constând din cântările calofonice *Cuvioase Părinte*[167] pe glas V, în cinstea starețului Paisie Velicicovschi, și condacul morților, *Cu sfinții odihnește* pe glas VIII, interpretat după *Veșnica pomenire* de la rânduiala colivei.

Pentru complexitatea descrierii ceremoniei de la trapeză, reproduc integral textul tipăriturii dintre paginile 238 și 248:

[p. 238] „Rânduiala pentru hramuri.

În știință să fie, că seara Panaghie nu ne-am obicinuit a rîndui, fără numai în seara Ajunului Nașterii Mîntuitoriului [p. 239] H[risto]s și a Botezului și să păzește ne smintit toată rînduiala, ca și dimineața, precum s-au arătat mai nainte. Însă la Hramuri mergînd cu Icoana la trapeză din biserică, să trag toate clopotele. Și întrând în trapeză, după cîntarea Contacului, zicem: *Mînca-v-or săracii, și să vor sătura și c[e]l[elalte*]. Și după masă, aceleași mulțumiri și cîntăm Axionul ca și dimineața, iară după *Tatăl nostru*, în loc de *Mulțumim Ție, H[ristoa]se Dumnezeul nostru*, zicem: *Veselitu-ne-ai pe noi, Doamne întru făpt[urile Tale]*. Apoi ceata a β(2-a) cîntă contacul și c[e]l[elalte]. Iară întorcîndu-ne înapoi, nu intrăm înlăuntru în biserică ci numai în pomealnic. Și acoalo pe un Analog sau Iconostas puind Preotul Icoana, zice: *Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri*. Și îndată eșind meargem pe la chilii.

[165] Compoziția este a lui Petru Berechet. Deoarece este un volum liturgic, nu este menționat traducătorul irmosului, ci numai glasul.

[166] Acest irmos îi aparține probabil lui Visarion Protopsaltul, singurul care a compus o piesă cu acest titlu.

[167] În ms. rom. BNR 4951 (*Antologie*, 1835), f. 2r, această cântare poartă următorul titlu: „Stihira sau ermosul Părintelui nostru, Starețului Paisie. Glas al ε (V). Calofonicește."

CC_interior complet.indd 89 05-Nov-21 12:36:10 PM

Dimineața, viind vreamea measei, să trage întîi clopotul ce s-au tras pentru priveghiare, o soroacă. Și adunîndu-se toți în bisearică și dupre rînduiala ce s-au arătat, mergînd cu Icoana la trapeză, să trag toate clopotele pînă ce întră toți în trapeză.

Iară vezind la masă frații și îndoit hrănindu-se cu ascultarea cuvîntului lui Dumnezeu, zic, și cu trupeasca hrană. Și după darea blagosloveniei pentru băutură, puțin mai îngăduind, mai ales cînd socotește mai marele, lovește Preotul în clopoțel, și ceteț încetează de a ceti, și toți sculîndu-se, stau la locurile sale.

Atuncea cel rînduit de mai marele, ceteaște aceaste [p. 240] Heretizmosuri, cu rînduiala ce să arată mai jos, deslușit și cu înțăleagere:

Pentru Domnul și Ighemonul țării.

Pentru buna și fericita sănătatea a bine Credinciosului și de H[risto]s iubitoriului Domnului nostru (N) Voevod, (N) Doamna, și fiii lor. Prin carii Dumnezeiasca Pronie pre Noroade le ocârmuiaște, pre Cetăți, pre Ținuturi, și pre Orașe le îndreptează, și pre toată Obștea întru bine a fi o iconomiseaște, și la sfârșit de bună întocmire, de bună norocire și folosință, și pacinică fericire o adduce. Milostivul Dumnezeu să le dăruiască bune sporiri cu bine, pacinică și liniștită Stăpînirea, și sănătate bine norocită întru mulți ani.

Și îndată Rușii cîntă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) în trei rînduri cîte de γ (3) ori. (Aflîndu-ne aicea întru dumnezeiască dragoste uniți, Rușii, zic, și Romînii.) Apoi Psalții Rumîni cîntă aceasta pe Glas al δ (IV):

Mulți ani să facă Domnul Dumnezeu Prea strălucitului, Prea luminatului și Prea înălțatului Domnului nostru, și Ighemon a toată Moldavia, Kirio Kir (N) Voevod, Doamne, Doamne, păzească-l [p. 241] *întru mulți ani.*

Și fiește carele șade la locul său. Și chielariul din porunca mai marelui dă fiește căruia cîte un păhar de vin.

Și eclisiarhul, îndată ce să ceteaște Heretizmosul, lovește în clopotul cel pentru masă. Iară cei rînduiți trag toate clopotele, o soroacă. Așa să urmează la toate Heretizmosurile.

Și sfîrșindu-să cîntarea, începe iarăși ceteț a ceti. Și după puțin, iarăși lovind Preotul în clopoțel, și toți sculîndu-se, și ceteț începînd de a ceti, cel rînduit ceteaște Heretizmosul.

Pentru Mitropolit și pentru Arhiereu.

Pre Prea O Sfințitul Arhipăstoriul nostru Arhiepiscopul și Mitropolitul Kiriu Kir (N) împreună cu frățeasca Sinodie a Iubitorilor de Dumnezeu Episcopi, și cea laltă adunare a sfințiților Arhierei: Domnul nostru Iis[us] H[risto]s Începătoriul Păstorilor, să-i ceceteaze, dintru Înălțimile Sale. Să-i umbrească, să-i păzească, și să-i îngrădească cu Darul Sfîntului Său Duh. Să-i împuterniceaze întru păstoria cuvântătoarei turme, carea iaste moștenire aleasă a Cerescului Părinte. Și să-i învrednicească ca împreună cu dânșii, cu cuviosie și cu dreptate să laude [p. 242] Numele prea Sfintei Treimi întru mulți ani.

МЪНОГАЯ ЛѢТА (*Mulți ani*). Apoi aceasta, pe glas al ξ (VII-lea):

Pre Stăpînul și Arhiereul nostru Kiriu Kir (N), Arhiepiscop și Mitropolit a toată Ungrovlahia, Doamne păzeaște-l întru mulți ani.

CC_interior complet.indd 90 05-Nov-21 12:36:11 PM

Pentru Igumenul Monastirii.

Pre prea Cinstitul și de Dumnezeu Iubitoriul Părintele nostru Arhimandritul și Starețul Kir (N) sau, Pre Prea Cinstitul Părintele nostru Ieromonahul (N), Povățuitoriul și Igumenul Sfîntului Lăcașului acestuia, Domnul Dumnezeu și Mântuitoriul nostru Ii[su]s H[risto]s să-l păzească și să-l întărească spre a învârti Cârma aceștii Duhovnicești Corabii, pre carea El i o au încredințat ca să o îndrepteaze cătră Limanul mântuirii, Darul Sfîntului Duh să-l umbrească, Înțelepciunea lui Dumnezeu să-l înțelepțească, Tatăl Luminilor să-l lumineaze, spre a o scăpa de furtunile ispitelor și de valurile patimilor neprimejduită, și la bun sfârșit să o aducă. Să ne rugăm dar, ca să ni-l dăruiască Milostivul Dumnezeu cu sănătate de suflet folositoare [p. 243] întru mulți ani.

МЪНОГАЯ ЛѢТА (*Mulți ani*). Apoi aceasta, pe glas α (I):

Pacea Ta dă-ne-o noao, Fiule al lui Dumnezeu. Că fără de Tine alt Dumnezeu nu cunoaștem, Numele Tău numim. Că Dumnezeu al viilor și al morților Tu ești.

Pentru Oaspeți.

Tuturor pravoslavnicilor Hristiani, parte Duhovnicească și parte politicească, carii pentru dragostea lui Dumnezeu și a Preacuratei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariei, au luat osteneală de au venit la sfîntul Prazniic. Ca din Laudele ce să cântă lui Dumnezeu și sfinților Lui să se îndulcească și Dumnezeieștilor Daruri să se învrednicească. Carii și cu faceri de bine ajutoresc, împodobesc și cinstesc pre sfîntul acesta Lăcaș. Milostivul și Înduratul H[risto]s Dumnezeu, pentru rugăciunile Preacuratei Maicii Sale, să le răsplătească cu bogatele Sale Daruri, să-i îndestuleaze cu Cereasca Sa Milostivire și pământească hrană și îmbogățire, ca celor ce să tem de dânsul. Și să-i păzească pe dânșii în pace, întregi, cinstiți, [p. 244] sănătoși, cu bună fericire întru mulți ani.

МЪНОГАЯ ЛѢТА (*Mulți ani*). Apoi stihira aceasta, facerea lui Neon Patron,[168] glas al η (VIII-lea):

Cela ce ai săturat pre noroade în pustie și le-ai izvorît lor apă din piatră, și în Cana Galileii apa în vin o ai prefăcut, Însuți casa aceasta întărește-o, Însuți pîinea înmulțește-o, Însuți vinul blagoslovește-l. Și celor ce ne-au priimit pre noi, plată cerească dăruiaște-le. Și pre noi pre toți ne miluiaște, ca un Bun și de oameni Iubitoriu.

Pentru Ctitori.

Pentru feiricita pomenire a adormiților întru nădejdea vieții ceii de toți iubitorii de H[risto]s dorite, Ctitorilor sfîntului Lăcașului acestuia, carii întru Slava lui Dumnezeu, și întru Numele și cinstea Preacuratei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariei, pre acest sfînt Locaș l-au rădicat și l-au împodobit, spre odihna și hrana celor ce drept chiamă Numele Domnului l-au gătit, spre veacinica lor pomenire și cereasca moștenire. Milostivul și prea Dreptul răsplătitoriu Dumnezeu, prin rugăciunile Preacuratei pururea [p. 245] Fecioarei să-i odihnească întru veacinicile Lăcașuri întru veselia cea neîn-

[168] Este de fapt compoziția lui Balasie Preotul, aflată în foarte multe manuscrise nemțene.

CC_interior complet.indd 91 05-Nov-21 12:36:11 PM

serată, întru împărtășirea bunătăților celor ne stricăcioase și ne muritoare, și să le facă lor veacinică pomenirea.

Și să cântă: *Veacinică pomenirea*. Apoi Stihira aceasta a Sfîntului Ioann Damaschin, pe glas al η (VIII-lea):

Plîng și mă tînguiesc cînd gîndesc la moarte. Și văzu în mormînturi zăcînd frumsețea noastră, cea dupre Chipul lui Dumnezeu zidită, grozavă, ne slăvită, ne avînd chip. O, minune! Ce Taină iaste aceasta carea s-au făcut pentru noi? Cum ne-am dat stricăciunii, cum ne-am înjugat cu moartea. Cu adevărat dupre porunca lui Dumnezeu, precum iaste scris, aceuia ce dă celor mutați odihnă.

Pentru ostenitorii Casii.

Pre frații și ascultătorii Sfîntului Lăcașului acestuia, cei ce pentru dragostea lui H[risto]s Dumnezeu, și a Preacuratei Maicii Sale, s-au adunat aici și să ostenesc spre nădejdea mîntuirii întru Dumnezeiasca ascultare, și să nevoiesc dupre cât le iaste cu putință spre împliniirea așezămînturilor celor rînduite vieții monahicești, H[risto]s adevăratul Dumnezeul [p. 246] nostru, puitoriul de nevoință, să-i împuterniceaze și să-i întărească întru alergarea și săvîrșirea Dumnezeeștilor Lui Porunci. Ca cu vitejesc suflet întru cuget smerit și necîrtitoriu să sufere și să isprăvească ascultările ce li se rînduiesc. Și cu ne obosire să poarte Jugul lui H[risto]s pînă la hotarul vieții, unde și mîntuirii să se învrednicească întru H[risto]s Ii[su]s. Și fericitul acela glas să-l auză întru darea plăților, adecă: Bine slugă bună și credincioasă, preste puține ai fost credincios, preste multe te voiu pune, intră întru bucuria Domnului tău.

După cetirea acestui Heretizmos, cântă cîntăreții Irmósul acesta pe glas α (I):

Întărire fii, Cela ce ai întemeiat pămîntul pre ape, noao celor ce de noapte mînecînd, Te lăudăm pre Tine H[ristoa]se, Cel împreună fără de început cu Tatăl și cu Duhul. Și luminează mintea noastră cu lumina poruncilor Tale și cu strălucirea Darului Tău, dăruindu-ne noao Bunule milele Tale. Pentru că Lumină și Pace sînt poruncile Tale.

Aceste 6 Heretizmosuri să cuvine a să face la fiește care sfînt lăcaș, de mai marele al celui lăcașiu, deaca va voi, puind 4 în ziua Praznicului, adecă 1. Pentru Domnul [p. 247]
Al 2[lea]. Pentru Mitropolitul sau Episcopul.
Al 3[lea]. Pentru Arhimandritul sau Igumenul lăcașului.
Și al 4[lea]. Pentru oaspeți.
Și a doa zi la Ctitori, doao. 1. Pentru Ctitori, și al doilea pentru ostenitorii casii.
Iară osebit pentru ale noastre lăcașuri s-au adăugat și acesta.

Pentru Păr[intele] nostru Stareț PAISIE:

Pentru cel întru fericita pomenire adormitul întru Domnul Părintele nostru Paisie Arhimandritul și Stareț sfintelor Monastiri Neamțului și Secului care de Dumnezeu fiind ales al doilea începătoriu de viață de obște a monahilor: mai întîi cu multe osteneale și sudori și rele pătimiri viața sa cu fapte bune împodobindu-o, apoi și viața aceasta de obște dupre așezămînturile sfinților Părinți alcătuindu-o o a așezat. Și cu venituri atît înlăuntru cît și dinafară o a împodobit și al doilea Ctitor al sfintelor acelora Lăcașuri s-au făcut și mare

CC_interior complet.indd 92 05-Nov-21 12:36:11 PM

făcătoriu de bine și luminător al neamului romînesc s-au arătat. Să ne rugăm toți [p. 248] ca să-i facă Dumnezeu veacinică pomenirea.

Și să cântă: Veacinică pomenirea, apoi podobia aceasta, pe glas al ε (V-lea):

Cuvioase Părinte de Dumnezeu purtătoriule Theodosie, foarte te-ai nevoit întru această trecătoare viață, cu cîntări și cu posturi și cu Priveghieri, pildă făcîndu-te ucenicilor tăi. Și acum dănțuiești împreună cu cei fără de trupuri, ne încetat slăvind pre H[risto]s Dumnezeu Cuvîntul cel din Dumnezeu și Izbăvitoriul, carele și-au plecat capul la Mergătoriul înainte, și au sfințit firea apelor. Pre Acela îmblînzește-L, Aceluia te roagă Cuvioase, să dăruiască Bisericii o unire, pace și mare milă.

Apoi după luarea blagosloveniei a cetețului și după strîngerea sfărîmiturilor, sculîndu-să Preotul de rând dela masă, face rînduiala cea cuviincioasă pentru Colivă, întocma precum s-au arătat mainainte. Și după *Veacinica pomenire*, cîntă cîntăreții și Contacul acesta pe glas al η (VIII-lea):

Cu sfinții odihnește H[ristoa]se, sufletele robilor Tăi, unde nu iaste durere, nici întristare nici suspin, ci viață fără de sfîrșit.

De-acia să săvîrșește rînduiala ce s-au arătat, cînd sînt priveghieri. Iară întorcîndu-ne în bisearică, să trag toate clopotele pentru Hram."

Tipicul mesei de hram în tradiția nemțeană arată existența unui grup de cântăreți ruși care aveau rolul de a interpreta în limba slavonă *Mulți ani trăiască* întreit, în timp ce psalții moldoveni erau cei care interpretau irmoasele calofonice și celelalte cântări ale trapezei în limba română.

Interesant este faptul că în tipăritura din 1827 regăsim textul irmosului *Întărire fii* pe glas I compus de Visarion Protopsaltul, ceea ce înseamnă că, deși irmosul apare pentru prima dată în formă muzicală în ms. rom. BMN 13 (anul 1834), este alcătuit anterior acestei date. Acest aspect dă naștere unei probleme. Este greu de crezut că monahii ar fi cântat în grup „după ureche", fără partitură, o piesă destul de complexă și, mai ales, că Visarion nu ar fi așezat de la început irmosul pe notație psaltică pentru interpretarea în comun. Prin urmare, cu siguranță există cel puțin un manuscris anterior anului 1827 care conține această cântare și, posibil, întregul repertoriu al trapezei, dar deocamdată a rămas neidentificat.

4.1.3. Rânduiala mesei de hram în ms. rom. BARB 1525 (Istorie pentru Sfintele Monastiri Neamțul și Secul. Tipic și predanii, 1887)

Cea mai explicită sursă și, totodată, cel mai târziu izvor care vorbește despre rânduielile mesei de hram și cea a Panaghiei, indicând și repertoriul interpretativ, este ms. rom. BARB 1525, definitivat la Neamț de Andronic Duhovnicul la anul 1887 (Vezi *Anexa 3*). În linii mari, rânduiala mesei nu diferă de cea descrisă în *Irmologhionul* din 1827, dar este mult mai bogată în informații și oferă, astfel, o imagine detaliată asupra ceremoniilor de la trapeză. Ținând cont de faptul că anumite pasaje sunt identice și că textul are o întindere destul de mare, am decis să o anexez la finalul prezentei lucrări.

CC_interior complet.indd 93 05-Nov-21 12:36:11 PM

Pe baza consemnărilor minuțioase ale lui Andronic am organizat sistematic momentele principale ale rânduielii și am încercat să estimez timpul probabil în care se desfășurau ele. Pentru aproximarea timpului necesar execuției unei cântări în tempoul potrivit, am apelat la ms. rom. BMN 13 și ms. gr. BMN 7 ale lui Visarion Protopsaltul.

Timpul estimat	Principalele momente ale rânduielii de la trapeză
	În ziua hramului.
5’	Intrarea în trapeză și așezarea la mese. Psalții cântă condacul Înălțării, *Plinind rânduiala*, pe glas VI.
3’	Rugăciunea și blagoslovirea mesei.
8’	Se începe citirea cuvântului la Praznicul Înălțării. Se sună clopoțelul pentru a se mânca primul fel, apoi pentru servirea vinului.
2’	Se citește heretismosul pentru domnul țării Moldovei, după care se trage clopotul cel mare o stare.
3’	Psalții ruși cântă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) întreit, de trei ori.
10’	Psalții moldoveni cântă Polihronionul pentru Domn, *Mulți ani să facă Domnul Dumnezeu*, glas IV.
5’	Se reia citirea cuvântului.
2’	Se lovește în clopoțelul de masă și se citește heretismosul pentru mitropolitul Moldovei.
3’	Psalții ruși cântă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) întreit, de trei ori.
7’	Psalții moldoveni cântă *Pre Stăpânul și arhipăstorul nostru*, glas VII.
5’	Se reia citirea cuvântului.
2’	Se lovește în clopoțelul de masă și se citește heretismosul pentru starețul mănăstirii.
3’	Psalții ruși cântă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) întreit, de trei ori.
7’	Psalții moldoveni cântă irmosul calofonic *Pacea Ta dă-ne-o nouă*, glas I tetrafon.
5’	Se reia citirea cuvântului.
3’	Se lovește în clopoțelul de masă și se citește heretismosul pentru închinători și oaspeți.
3’	Psalții ruși cântă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) întreit, de trei ori.
10’	Psalții moldoveni cântă stihira calofonică *Cel ce ai săturat pe noroade în pustie*, glas VIII.
5’	Se încheie citirea cuvântului.

CC_interior complet.indd 94 05-Nov-21 12:36:11 PM

10’	Se lovește în clopoțelul de masă și se face rânduiala strângerii firimiturilor de la mese.
20’	Se lovește în clopoțelul de masă și se începe rânduiala Panaghiei, urmată de împărțirea ei tuturor celor ce se află în trapeză. Psalții moldoveni cântă axionul Înălțării pe glas V până se împarte Panaghia tuturor.[169]
6’	Se citesc psalmul 121 (*Veselitu-m-ai de cei ce mi-au zis mie*) și câteva rugăciuni.
2’	Psalții moldoveni cântă condacul Înălțării, *Plinind rânduiala*, pe glas VI.
5’	Se rostesc formulele de iertare pentru domn, mitropolit, stareț, slujitori și pentru cei adormiți, lovindu-se de fiecare dată în clopoțelul de masă.
6’	Se face ieșirea de la trapeză. În tot acest timp, psalții moldoveni și cei ruși cântă alternativ troparul Înălțării, *Înălțatu-Te-ai întru slavă*, pe glas IV.
140’	Timpul total estimat al rânduielilor de la trapeză în ziua hramului: ± 2h 20’.

Rânduiala de a doua zi după hram.

5’	Intrarea în trapeză și așezarea la mese. Se cântă condacul Înălțării.
3’	Rugăciunea și blagoslovirea mesei.
8’	Se începe citirea cuvântului la Praznicul Înălțării. Se sună clopoțelul mai întâi pentru a se mânca primul fel, apoi pentru servirea vinului.
3’	Se sună clopoțelul și se citește heretismosul pentru ctitori. Se trag clopotele mari trei stări.
15’	Se cântă *Veșnica pomenire* de trei ori (o dată ieromonahii și de două ori cântăreții), apoi stihira calofonică *Plâng și mă tânguiesc* pe glas VIII.
5’	Se continuă citirea cuvântului.
3’	Se sună clopoțelul și se citește heretismosul pentru ostenitorii casei.
3’	Psalții ruși cântă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) întreit, de trei ori.
7’	Psalții moldoveni cântă irmosul calofonic *Întărire fii*, pe glas I.
5’	Se continuă citirea cuvântului.
3’	Se sună clopoțelul și se citește heretismosul pentru starețul Paisie Velicicovschi.
12’	Se cântă *Veșnica pomenire* de trei ori (o dată ieromonahii și de două ori cântăreții), apoi stihira calofonică *Cuvioase Părinte* pe glas V.
5’	Se continuă citirea cuvântului.

[169] Cu siguranță, la acest moment se interpretau și alte irmoase calofonice, mai ales că întâlnim o colecție bogată în manuscrisele cu cântări pentru rânduiala mesei, ms. gr. BMN 7 și în ms. rom. BMA B II 77.

CC_interior complet.indd 95 05-Nov-21 12:36:11 PM

10’	Se lovește în clopoțelul de masă și se face rânduiala strângerii firimiturilor de la mese.
7’	Se lovește în clopoțelul de masă și se începe rânduiala parastasului. Psalții ruși și moldoveni cântă *Sfinte Dumnezeule* de trei ori, apoi, la momentul potrivit, troparele glas IV: *Cu duhurile drepților, Întru odihna Ta, Doamne, Slavă... Tu ești Dumnezeu, Și acum... Una curată și prea nevinovată Fecioară*.
10’	Se cântă ectenia pentru cei adormiți, urmată de pomenirea tuturor ctitorilor.
1’	Psalții cântă grabnic *Ceea ce ești mai cinstită*.
3’	Se face otpustul, pomenindu-se iarăși toți ctitorii.
3’	Se cântă *Veșnica pomenire* de trei ori (o dată ieromonahii și de două ori cântăreții).
7’	Psalții moldoveni cântă condacul morților, *Cu sfinții odihnește, Hristoase*, glas VIII, „pe mare”, în variantă calofonică.
5’	Se împarte coliva celor prezenți la masă și se încheie citirea cuvântului.
20’	Se lovește în clopoțelul de masă și se începe rânduiala Panaghiei, urmată de împărțirea ei tuturor celor ce se află în trapeză. Psalții moldoveni cântă anti-axionul Înălțării pe glas V până se împarte Panaghia tuturor.
6’	Se citesc psalmul 121 (*Veselitu-m-ai de cei ce mi-au zis mie*) și câteva rugăciuni.
4’	Psalții ruși cântă *Slavă. Cu sfinții odihnește, Hristoase*, pe glas VIII, iar psalții moldoveni cântă condacul Înălțării, *Și acum. Plinind rânduiala*, pe glas VI.
5’	Se rostesc formulele de iertare pentru domn, mitropolit, stareț, slujitori și pentru cei adormiți, lovindu-se de fiecare dată în clopoțelul de masă.
5’	Se face ieșirea de la trapeză. În tot acest timp, psalții moldoveni și cei ruși cântă alternativ troparul Înălțării, *Înălțatu-Te-ai întru slavă*, pe glas IV.
160’	Timpul total estimat al rânduielilor de la trapeză de a doua zi după hram: ± 2h 40’.

Ms. rom. BARB 1525 este un document foarte important pentru istoria irmoaselor calofonice de limbă română, constituindu-se într-o dovadă concretă a faptului că, la finele veacului al XIX-lea, în cel puțin două mănăstiri moldovenești, Neamț și Secu, ele încă erau cântate la masa de hram. Ca fapt demn de a fi menționat este săvârșirea rânduielii Panaghiei sau artosului, atât în ziua hramului cât și a doua zi după hram, închinată ctitorilor așezămintelor monahale. În vreme ce monahii (de ordinul câtorva sute) sărutau artosul și primeau o bucățică din el, psalții interpretau în stil calofonic irmosul praznicului și, posibil, alte irmoase. Cântările menite să umple timpul nevalorificat liturgic se regăsesc în câteva manuscrise muzicale întocmite, de asemenea, la Neamț.

CC_interior complet.indd 96 05-Nov-21 12:36:11 PM

4.2. Repertoriul trapezei în manuscrisele muzicale de la Neamț

Școala nemțeană a cultivat cu deosebit interes irmosul calofonic, continuând tradiția instituită de Iosif Nemțeanul († 1817) și mai ales de Macarie Ieromonahul (1750-1836), care a activat aici între 1832 și 1834 și și-a scris *Irmologhionul Calofonicon* păstrat în Biblioteca Academiei Române (ms. rom. BARB 1685, anul 1833). Poate cel mai important reprezentant al școlii de psaltichie de la Neamț este Visarion Protopsaltul sau Duhovnicul – așa cum singur se semnează în codexuri – care a exighisit irmoase pentru trapeză din vechea grafie și le-a așezat pe notație hrisantică în limbile greacă și română.

Cele mai relevante documente muzicale care prezintă irmoasele calofonice în contextul rânduielii de la masă sunt ms. rom. BMN 13 (*Rânduiala la trapeză*, 1834), ms. rom. BARB 5621 (*Rânduiala mesei la hramul „Schimbarea la Față”*, jum. sec. XIX), ms. gr. BMN 7 (*Rânduiala la trapeză*, 1837), autografe Visarion Protopsaltul, și ms. rom. BMA B II 77 (Antologie, sec. XIX, parțial autograf Visarion).

Mai sunt și alte manuscrise nemțene cu cântările trapezei, pe care le amintesc numai pentru a evidenția unitatea de conținut în ceea ce privește repertoriul mesei:

♦ Ms. gr. BMN 1 (*Liturghier*, notație hrisantică, sec. XIX)

2v Pentru răposați *Cu sfinții odihnește*, glas VIII, Ni.
366r *Plîng și mă tînguesc*, glas VIII, Ni.
369v Stihira Cuviosului Stareț Paisie *Cuvioase Părinte*, glas V, Pa.
372r *Cel ce ai săturat pre noroade*, glas VIII, Ni.

♦ Ms. rom. BMN 1 (*Heruvice moldovenești*, notație hrisantică, sec. XIX)

20v Pentru oaspeți. *Mulți ani* și aceasta glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade*.
21v Pentru ctitori. *Veacinica pomenire* apoi stihira aceasta glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguesc*.
23r Pentru ostinitori. *Mulți ani* și apoi Irmos glas I, Pa: *Întărire fii*.
24v Stihiru părintelui Starițul Pasie. *Veacinica pomenire* și glas V, Pa: *Cuvioase Părinte*.

♦ Ms. gr. BMN 10 (*Liturghier*, notație hrisantică, sec. XIX)

304v Irmos de masă, glas I, Pa: *Înfricoșatu-s-au pământul* (al lui Balasie Preotul).
306v Același irmos, facerea lui Kir Petru Berechet, glas I, Pa: *Înfricoșatu-s-au pământul*.
308r Al aceluiași Petru Berechet cel Dulce Glăsuitoriu, glas I, tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o noao*.
310r Tot a acestuia Petru Berechet, glas al optulea, Ni, irmos[ul] Maicii Domnului: *Cum Darul îți voiu lăuda*.

CC_interior complet.indd 97 05-Nov-21 12:36:11 PM

314r Pentru oaspeți, glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.
316r Pentru ostenitorii casii, glas întâiu, Pa: *Întărire fii*.

♦ Ms. gr. BMN 15 (*Antologie psaltică*, notație prehrisantică, după 1812, autograf Iosif Nemțeanul)

174v Glas V, Pa: *Cuvioase părinte*.
177v Glas VIII, Ni: *Cu sfinții odihnește*.
180r Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguesc*.
188r Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade*.

♦ Ms. gr. BMN 33 (*Antologie psaltică*, notație hrisantică, sec. XIX)

56r Acest irmos să cîntă pentru ostenitorii casii, glas I, Pa: Întărire fii.
57r Glas VIII, Ni: *Cu sfinții odihnește*.
61r Irmosul pentru Arhimandritul sau Igumenul, glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o nouă* (exegeza lui Visarion).
61v Acest Irmos să cîntă pentru oaspeți, glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade*.
62v Muzica cînd să face pomenire pentru Ctitori. Se cîntă întâi Vecinică pomenire. Și apoi această stihiră glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguesc*.
63r În Monastirea Neamțul să cîntă și această Stihiră pentru Starețul Paisie, glas V, Pa: *Cuvioase Părinte*.

4.2.1. Cântările mesei în ms. rom. BMN 13 (1834)

Primul codice nemțean care conține repertoriul complet al trapezei este ms. rom. BMN 13 (anul 1834),[170] autograf al lui Visarion Protopsaltul. Acesta mai cuprinde textele troparelor

[170] Vasile Vasile, bazându-se pe cronologia sugerată de polihronioanele pentru împărat și domnitori, opinează că manuscrisul ar fi fost scris în a treia decadă a secolului al XIX-lea, nu în anul 1834, așa cum este notat la f. 7r, lansând ipoteza că acest înscris nu reprezintă data definitivării manuscrisului, ci a fost adăugat ulterior, atunci când volumul a fost rânduit pentru biserica cea mare a mănăstirii. Vezi Vasile Vasile, *Catalogul manuscriselor de muzică sacră din Moldova – Secolele XI-XX*, vol. II, Editura Artes, Iași, 2010, p. 136-137. Cercetând problema, am ajuns la concluzia că data înscrisă în carte este chiar data terminării volumului, fiind exclusă varianta unei alcătuiri anterioare. Pentru a demonstra acest fapt, aduc în sprijin trei argumente: 1) Visarion obișnuiește să treacă în psaltichiile autografe data exactă la care le încheie, așa cum făceau majoritatea copiștilor (vezi și ms. gr. BMN 7, f. 9r: „1837, Hramul Înălțarea Domnului"); 2) polihronioanele în discuție apar și în ms. gr. BMN 7, scris în 1837, de unde reiese nu contemporaneitatea autorului cu domnitorii al căror nume este amintit în polihronioane, ci preferința copistului pentru anumite compoziții. În plus, Visarion semnalează anacronismul atunci când notează în ms. rom. BMN 13, la f. 81v: „Însă numele să va schimba cu numele Domnului ce va fi întru acea vreame"; și 3) în codice apare irmosul *Vai mie, ce nevoie are sufletul*, compus de Macarie Ieromonahul în jurul anului 1833, cântare pe care am întâlnit-o în alte 6 manuscrise, toate scrise ulterior acestui an: ms. rom.

CC_interior complet.indd 98 05-Nov-21 12:36:11 PM

și condacelor de la sărbătorile mari precum și muzica irmoaselor Praznicelor Împărătești, tratate de compozitorul moldovean în manieră calofonică. Prin prezența irmoaselor calofonice praznicale se deduce că rânduiala trapezei putea fi săvârșită nu numai la hramul mănăstirii, ci și la alte praznice mari din cursul anului bisericesc. Pentru relevanța temei am transcris numai părțile care se referă la irmoasele calofonice și la celelalte cântări ale mesei.

1r	Troparele, Condacele și Axioanele Prazdnicelor Împărătești, cum și a sfinților de preste an. Care să cîntă în vremea cînd merg cu Icoana la Trápeză.
25v	Irmos la Nașterea Domnului, *înviersuifăcut* de sfințiesa Părintele Macarie Ieromonahul. Glas I, Pa. *Taină streină văz*.
27r	Ηχος α', Πα. *Μεγάλυνον ψυχή μου. Μυστήριον ξένον* (Glas I, Pa. *Mărește suflete al meu. Taină străină*; compoziția lui Visarion).
28r	Același. Glas I, Pa. *Măreaște suflete al mieu. Taină streină văz* (traducerea variantei grecești).
35r	[La Botezul Domnului]. Ηχος β', Πα. *Μεγάλυνον ψυχή μου. Απορεί πάσα γλώσσα* (Glas II, Pa. *Mărește suflete al meu. Nu se priceape toată limba*; compoziția lui Visarion).
36v	Același moldovenește. Glas II, Pa. *Măreaște suflete al mieu. Nu se priceape toată limba* (compoziția lui Visarion).
43v	[La Întâmpinarea Domnului]. Glas III, Ga. *Născătoare de Dumnezeu. În lege, în umbră și în scriptură* (compoziția lui Visarion).
52r	[La Schimbarea la Față a Domnului]. Glas IV, Vu. *Măreaște sufletul mieu. Nașterea ta nestricată s-au arătat* (compoziția lui Visarion).
55r	[La Adormirea Maicii Domnului]. Glas I, Pa. *Neamurile toate. Biruiescu-se hotarele firii* (compoziția lui Visarion).
59r	[La Duminica Floriilor]. Glas IV, Vu. *Dumnezeu iaste Domnul* (compoziția lui Visarion).
61r	Troparele, Condacele și Axioanele Prazdnicelor Împărătești, care să cuprind în Penticostariu, ce să cîntă în vremea cînd merg cu Icoana la Trápeză.
65v	[La Învierea Domnului]. Ηχος α', Πα. *Ο Αγγελος εβόα* (Glas I, Pa. *Îngerul a strigat*; compoziția lui Visarion).

BARB 4412 (anul 1833), f. 14v; ms. rom. BARB 1685 (anul 1833), f. 52r; ms. rom. BARB 410 (post 1833, selecții din *Calofoniconul* lui Macarie), f. 238v; ms. rom. BARB 2491 (post 1833), f. 158r; ms. rom. BARB 1804 (anul 1838), f. 422r, și ms. rom. BARB 1483 (anul 1782), f. 70v. Prin urmare, este imposibil ca un manuscris despre care se consideră că ar fi scris în al treilea deceniu al secolului XIX să conțină o piesă compusă abia în anul 1833.

CC_interior complet.indd 99 05-Nov-21 12:36:11 PM

66v Glas I, Pa. *Îngerul a strigat* (traducerea variantei grecești).

67v Ηχος α', Πα. *Ο Αγγελος εβόα* (Glas I, Pa. *Îngerul a strigat*).[171]

68r Glas I, Pa. *Îngerul a strigat* (traducerea variantei grecești).

69r *Ω θείας, Ω φίλης* (*O, Dumnezeiescul, o, iubitul*; compoziția lui Visarion).
Ω Πάσχα το μέγα (*O, Paștile cele mari*; compoziția lui Visarion).

69v *O, Dumnezeiescul, o, iubitul* (compoziția lui Visarion).
O, Paștile cele mari (compoziția lui Visarion).

70r *Ω θείας, Ω φίλης* (*O, Dumnezeiescul, o, iubitul*; compoziția lui Visarion în stil irmologic).

70v *Ω Πάσχα το μέγα* (*O, Paștile cele mari*; compoziția lui Visarion în stil irmologic).
O, Dumnezeiescul, o, iubitul (traducerea ultimei variante grecești).
O, Paștile cele mari (traducerea ultimei variante grecești).

77v Sau însemnat aicea, că de vreame ce întru această sfîntă Monastire Neamțul (carea să numeaște și Pantocrator) iaste și să cinsteaște și să prăzdnuiaște Zioa Hramului în Zioa Înălțării Domnului nostru Iis[us] H[risto]s: Pentru aceasta sau pus aicea Polihronia cum și oarecare Irmóase ce sînt din Calofonicon, care să cîntă după citirea Heretismosurilor.
Polihronion pentru Împărați. Glas IV, Di. *Mulți ani*.

80r Polihronion pentru Domn. Facere alui Nicolae Comnino. Glas IV, Di. *Mulți ani*.

81v Însă numele [la polihronion] să va schimba cu numele Domnului ce va fi întru acea vreame.

82v Altul. Glas VII. Zo. *Mulți ani*.

85v Pentru Mitropolitul. Întâi cîntă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*). Apoi lauda aceasta. Glas VII, Zo. *Pre stăpînul și arhiereul nostru*.

86v Pentru Arhimandritul sau Igumenul. Întâi cîntă: *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*). Apoi Irmósul acesta, alui Petru cel dulce glăsuitoriu Berechet. Glas I, tetrafon, Ke. Dupre predania lui Hurmuz adecă. *Pacea Ta dă-ne-o noao* (Exegeza lui Macarie Ieromonahul).

87v Același. Însă dupre predania lui Grigorie protopsaltul. Glas I, tetrafon, Ke. *Pacea Ta dă-ne-o noao* (exegeza lui Macarie Ieromonahul).

88v Același. Ηχος α' Κε. *Την σην ειρήνην δος ημίν* (*Pacea Ta dă-ne-o nouă*, exegeza lui aparține lui Visarion).

89v Același. Glas I, tetrafon, Ke (exegeza lui Visarion).

[171] Ușor diferit față de cel de la f. 65v.

CC_interior complet.indd 100 05-Nov-21 12:36:11 PM

91r Pentru oaspeți. Întâi cîntă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*). Apoi Irmósul acesta, facere alui Balasie Preotul. Glas VIII, Ni. *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*;[172]

93r Altul mai înscurt. Glas VIII, Ni. *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie* (compoziția lui Visarion).

94r [La Înălțarea Domnului]. În locul Axionului. Glas V tetrafon, Ke. Mărește sufletul mieu pre Hristos Dătătoriul de Vieață. Pre tine, Maica lui Dumnezeu (compoziția lui Macarie).

94v [La Înălțarea Domnului]. În locul Axionului. Glas V tetrafon, Ke. *Mărește sufletul mieu pre Hristos Dătătoriul de Vieață. Pre tine, Maica lui Dumnezeu* (compoziția lui Visarion).

96r Vineri. A doua zi după Prazdnicul Înălțării Domnului nostru nostru Iis[us] H[risto]s. Iar după cetirea Heretismosului fericiților Ctitori, cîntăreții cîntă: *Veacinica pomenire*. Apoi și stihira aceasta a Sfîntului Ioann Damaschin. Iar melosul alui Manuil Hrisaful. Glas VIII, Ni. *Plîng și mă tînguesc* (exegeza lui Visarion).

98v Alta. Glas VIII, Ni. *Plîng și mă tînguesc* (exegeza lui Visarion).[173]

100r Pentru ostenitorii casii. Întâi cîntă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*). Apoi cîntă Irmósul acesta, glas I, Pa. Întărire fii (compoziția lui Visarion).

101v Pentru fericitul și deapururea pomenitul Părintele nostru Starețul Paisie. Întâi cîntă *Veacinica pomenire*. Apoi cîntă stihira aceasta, glas V, Pa. *Cuvioase Părinte*.[174]

103r Aceeași, mai înscurt. Glas V, Pa. *Cuvioase Părinte*.[175]

104v Iară după săvîrșirea cuvîntului și c[e]l[elalte], sculîndu-se preotul cel întîiu de la masă și făcînd obicinuitul început, cîntăreții îndată cîntă: *Sfinte Dumnezeule* de γ (3) ori. Apoi cititul zice: *Slavă, Și acum, Preasfîntă Treime*. Și după *Tatăl nostru* preotul zice: *Că a Ta iaste împărăția*. Iară cîntăreții cîntă Troparele aceastea pe glasul δ (IV): *Cu duhurile drepților* [...].

105r *Slavă. Tu ești Dumnezeu* [...]; *Și acum. Una curată* [...]. Apoi zicînd preotul ectenia pentru sufletele fericiților ctitori și sfîrșitul făcînd zice *Întru fericita adormire*. Iar cîntăreții cîntă *Veacinica pomenirea*. După aceasta iarăși așăzîndu-se toți la masă și

---

172 Exegeză hrisantică a lui Visarion Protopsaltul după cea a lui Iosif Nemțeanul din ms. gr. BMN 15, f. 188r.

173 Exegeză hrisantică a lui Visarion Protopsaltul după cea de limbă greacă a lui Iosif Nemțeanul din ms. gr. BMN 15, f. 184v, *Θρηνώ και οδύρομαι*.

174 Exegeză hrisantică a lui Visarion Protopsaltul după cea a lui Iosif Nemțeanul din ms. gr. BMN 15, f. 174v.

175 O altă exegeză a lui Visarion pe baza aceleiași cântări a lui Iosif.

CC_interior complet.indd 101 05-Nov-21 12:36:11 PM

105v începîndu-să împărțirea colivei, cîntăreții cîntă Condacul Morților pe glas al η (VIII-lea). Ni. *Cu sfinții odihnește*.

106v Aceeași, mai înscurt. Glas al η (VIII-lea). Ni. *Cu sfinții odihnește*.

107r Iară după aceastea sculîndu-se toți de la masă și cetindu-se ceale cuviincioase după *Fericimu-te pre tine toate neamurile*, cîntăreții cîntă Axionul Praznicului. Caută înapoi. Apoi după ce citește citețul *Mulțumim Ție H[ristoa]se Dumnezeul nostru* cântăreții cîntă: *Slavă*. Și Condacul Morților. *Cu sfinții odihnește* [...].

107v Și acum. Condacul praznicului.
Sau mai alăturat aicea și vreo cîteva Irmóase din Calofonicon. Deacă va careare trebuința ca să se cînte. Acesta, facere alui Kir Germano Arhiereul Neon Patron, glas I, Pa: *Să slăvim pre Troița* (exegeza lui Macarie Ieromonahul).

108r Alui Petru Berechet, glas I tetrafon, Ke: *Ființa cea cu trei lumini* (exegeza lui Macarie Ieromonahul).

109r A aceluiași, glas I tetrafon, Ke: *Cuprins sînt din toate părțile* (exegeza lui Macarie Ieromonahul).

111r Acest Irmós l-au cîntat Petru Berechet cînd au venit Patriarhul la biserica unde era el. Glas I, tetrafon, Ke: *De la scaunul său s'au pogorît ighemonul* (exegeza lui Macarie Ieromonahul).

112r Glas II, Di: *Vaiu mie, ce nevoie are sufletul* (compoziția lui Macarie Ieromonahul).

114r Glas VI, Pa: *Nu să priceape toată limba a te lăuda dupre vrednicie* (compoziția lui Macarie Ieromonahul).

115v Facerea alui Kir Panaghiot Halatzioglu Protops[altul], glas V, Pa: *Înfricoșatu-s-au pămîntul* (prelucrare a exegezei lui Macarie Ieromonahul).

116v Ο αυτός. Ηχος ε' *Εφρηξε γή* (Același. Glas V. *Înfricoșatu-s-a pămîntul*, exegeza lui Visarion).

117v Același, glas V, Pa. *Înfricoșatu-s-au pămîntul* (exegeza lui Visarion).

119r Facerea lui Kir Petru Berechet. Glas VIII, Ni. *Cum darul îți voiu lăuda* (exegeza lui Macarie Ieromonahul).

120r Altul, glas VIII, Ni. *Cum darul îți voiu lăuda* (exegeza lui Visarion).

123r Irmos la Duminica Pogorîrii Duhului Sfînt, glas IV, Vu: *Bucură-te, Împărătească Maică* (compoziția lui Visarion).

Așa cum am văzut mai sus, ms. rom. BMN 13 include și câteva cântări ale mesei în limba greacă, majoritatea irmoase calofonice. Este dovada clară că la mesele praznicelor mari se cânta în trei limbi de cult. Acest codice hibrid a funcționat atât ca tipic orientativ, cât și ca partitură muzicală pentru psalții nemțeni. Cântările mesei sunt prezentate în funcție de perioadele liturgice ale anului bisericesc, acordându-se o atenție deosebită perioadei pascale și sărbătorii Înălțării Domnului, hramul mănăstirii Neamț.
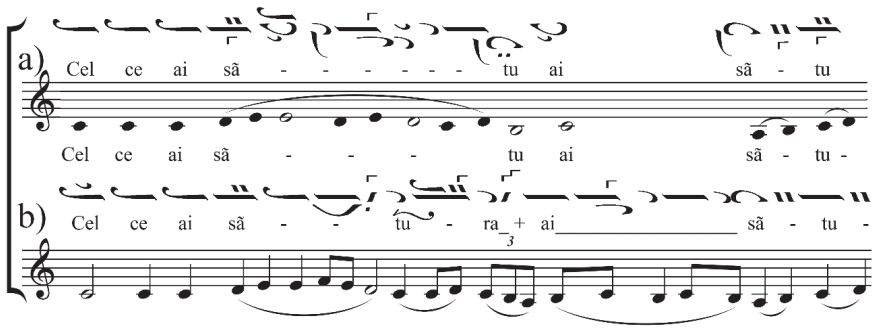
CC_interior complet.indd 102 05-Nov-21 12:36:11 PM

Pentru Învierea Domnului, Visarion scrie în glasul I două variante calofonice ale irmosului cântării a IX-a a sărbătorii, *Îngerul a strigat*, mai întâi în greacă și apoi în română, și încă două variante bilingve ale troparelor aceleiași cântări, *O, Dumnezeescul, o, iubitul* și *O, Paștile cele mari*. Este posibil ca acest număr mare de variante să fi fost scris pentru rânduiala Panaghiei, când psalții trebuiau să cânte „pe larg", calofonicește, irmosul și troparele cântării a IX-a în timpul în care monahii sărutau artosul.

Visarion a așezat rânduiala mesei de hram după textele troparului și condacului Înălțării Domnului, menționând în mod expres că a adăugat polihronii și „oarecare Irmóase ce sînt din Calofonicon, care să cîntă după citirea Heretismosurilor" (f. 77v). Șirul polihroniilor începe cu cel pentru Împărați, pe glas IV, dedicat lui Nicolae I Pavlovici al Rusiei (1796-1855),[176] soției sale, Alexandra Theodorovna (Fiodorovna), și întregii familii regale, fiind știut faptul că în perioada 1828-1834 Moldova se afla sub stăpânirea militară rusească. Urmează polihronionul pentru domni, pe glas IV, compus de Nicolae Comneno (jum. sec. XVIII) în care întâlnim numele voievodului Ioan Alexandru (Ioniță Sandu) Sturdza (1822-1828) și un alt polihronion pe glas VII pentru domnitorul Grigorie Mihail Șuțu (1819-1821). Arătând că este vorba despre un anacronism, Visarion lasă o însemnare la f. 81v: „Însă numele să va schimba cu numele Domnului ce va fi întru acea vreame."
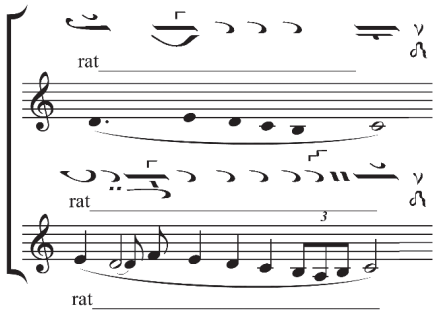
După cântarea de laudă pentru mitropolit, urmează două variante ale irmosului *Pacea Ta*, glas I tetrafon, de Petru Berechet, în exegeza lui Macarie Ieromonahul, după predaniile lui Hurmuz (f. 86v) și Grigorie Protopsaltul (f. 87v) și același irmos în greacă (f. 88v) și română (f. 89v), în exegeza și traducerea lui Visarion. Alcătuitorul volumului pune, așadar, la îndemâna cântăreților nu mai puțin de patru variante ale irmosului *Pacea Ta*.

Din rândul pieselor calofonice pentru masă incluse în manuscris nu lipsește nici stihira lui Balasie Preotul, *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*, pe glas VIII, prezentată în două variante și numită aici „irmos".
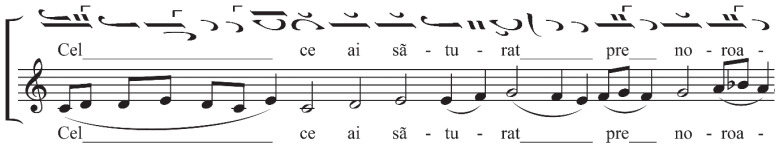

[176] Nicolae I Pavlovici a fost împărat al Rusiei din 1825 până în 1855 și rege al Poloniei din 1825 până în 1831.

CC_interior complet.indd 103 05-Nov-21 12:36:11 PM

Exemplul muzical 6:
a) Exegeza lui Iosif în notația de tranziție (ms. gr. BMN 15, f. 188r).
b) Exegeza lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 91r).

A doua variantă a stihirii *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie* este o compoziție lui Visarion, „mai înscurt" (f. 93r) scrisă probabil ca alternativă în cazul în care momentele cheie din ceremonia trapezei se succedau mult mai repede. Era necesar, deci, ca și cântările să fie mai scurte. Cu toate acestea, Visarion reușește să păstreze aspectul calofonic, folosind thesisuri mai concise și dublând valoarea temporală a silabelor neornamentate.
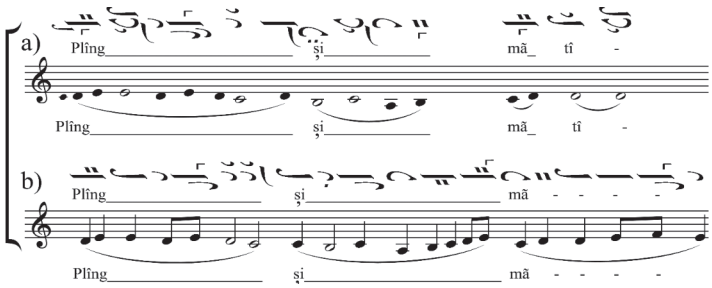

Exemplul muzical 7: Ms. rom. BMN 13, f. 93r.
Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*, de Visarion Protopsaltul.*

După cântările care se foloseau în contextul mesei din ziua hramului, Visarion adaugă două variante ale anti-axionului praznicului pe glas V tetrafon, prima a lui Macarie Ieromonahul (f. 94r) și a doua a sa (f. 94v), menite să fie cântate la rânduiala Panaghiei ce se săvârșea imediat după încheierea mesei. Comparând cele două creații se poate constata că lucrarea lui Macarie are dimensiuni mai reduse, în timp ce piesa lui Visarion este amplu înfrumusețată, fiind evidentă tendința prelungirii cântării, după cum se recomanda în ms. rom. BARB 1525, f. 139r.
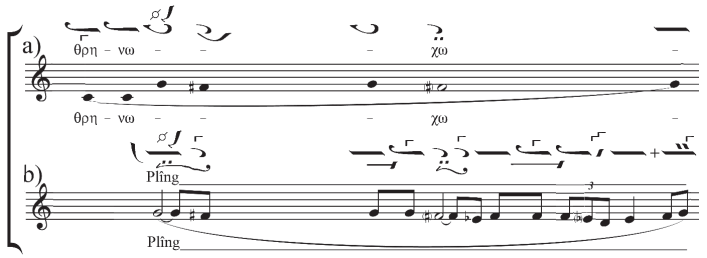
Rânduiala mesei de a doua zi după hram avea ca punct central pomenirea ctitorilor, predominând cântările din repertoriul funebru. După heretismosul pentru ctitori și *Veșnica pomenire* se cânta stihira morților, *Plîng și mă tînguesc*, glas VIII, de Manuil Hrisafi (f. 96r). Și aici, Visarion explică în sistem hrisantic exegeza dascălului său, Iosif, din ms. gr. BMN 15, f. 180r, scrisă în notația de tranziție. Compararea celor două piese relevă fidelitatea cu care ucenicul explică semiografic lucrarea mentorului său. Se observă iarăși la Iosif o densitate neumatică foarte apropiată de cea hrisantică.

CC_interior complet.indd 104 05-Nov-21 12:36:11 PM
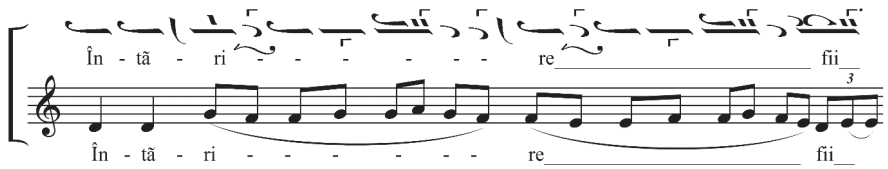

Exemplul muzical 8:
a) Exegeza lui Iosif în notația de tranziție (ms. gr. BMN 15, f. 180r).
b) Exegeza lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 98v).

Visarion adaugă încă o variantă a acestei cântări (f. 98v), mai redusă ca dimensiune, exighisită după cea de limbă greacă a lui Iosif din ms. gr. BMN 15, f. 184v. În manuscrisele nemțene întâlnim alte două exegeze hrisantice ale piesei în discuție, lucrate tot de Visarion. Una se regăsește în ms. gr. BMN 7, f. 100v, iar cealaltă în ms. gr. BMN 33, f. 62v, care se performa în același context.

Exemplul muzical 9:
a) Compoziția lui Iosif în notația de tranziție (ms. gr. BMN 15, f. 184v).
b) Exegeza lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 96r).
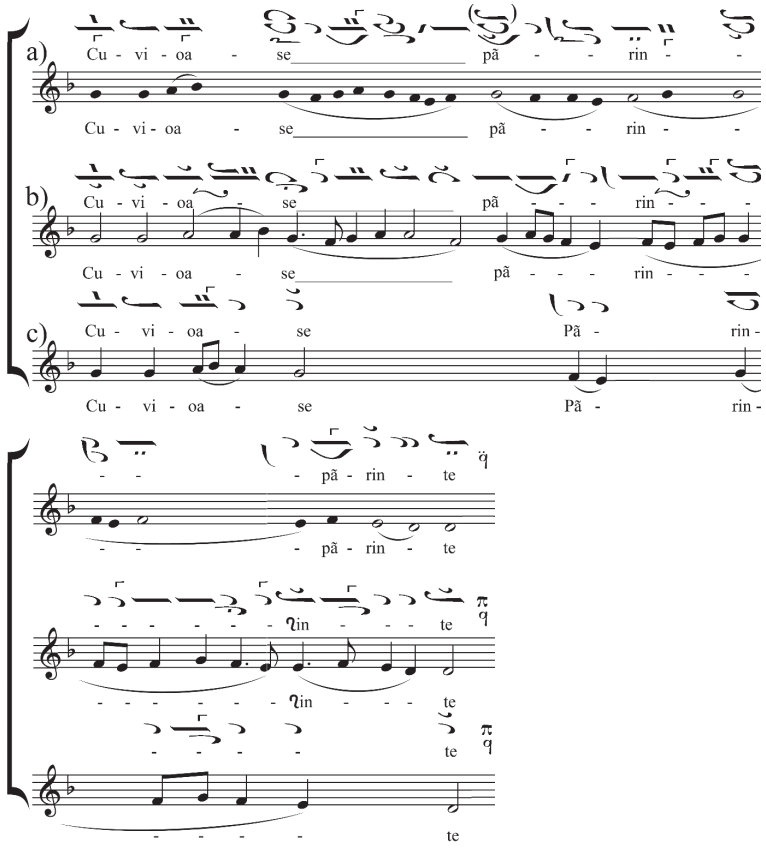
Irmosul calofonic *Întărire fii*, pe glas I, de Visarion (f. 100r), se interpreta la sfârșitul heretismosului pentru ostenitorii casei, fiind singura cântare „pentru vii" din cadrul acestei rânduieli. Stilul componistic este unul echilibrat, purtând marca irmologicului calofonic, fiind ilustrat prin secvențările dese.

Exemplul muzical 10: Ms. rom. BMN 13, f. 100r. Irmosul Întărire fii*, glas I, de Visarion Protopsaltul.*

CC_interior complet.indd 105 05-Nov-21 12:36:11 PM

În semn de respect pentru starețul Paisie Velicicovschi, Iosif Nemțeanul a compus stihira *Cuvioase Părinte*,[177] pe care o întâlnim pentru prima dată în notația de tranziție în ms. gr. BMN 15 la f. 174v. Întrucât starețul Paisie a murit în anul 1794 există posibilitatea ca la puțin timp după aceea să fi fost scrisă și piesa menționată, pe care Visarion a inclus-o în repertoriul mesei din ms. rom. BMN 13 în două variante. În timp ce în prima exegeză se întrevede o calofonie largă, cu thesisuri ample, în cea de-a doua, Visarion demonstrează viabilitatea reducției formulaice[178] prin suprimarea ornamentației excesive și apelarea la thesisuri preluate din genul stihiraric.
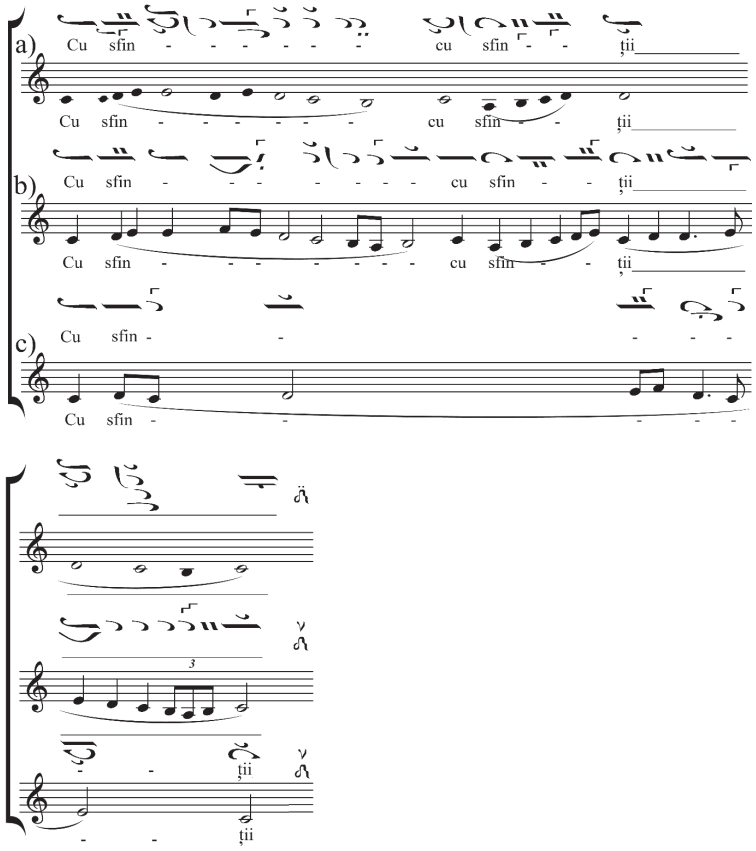

Exemplul muzical 11:
a) Compoziția lui Iosif în notația de tranziție (ms. gr. BMN 15, f. 174v).
b) Exegeza lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 101v).
c) O altă exegeză mai concisă a lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 103r).

[177] Piesa apare și în notație liniară kieveană în ms. slavon 109 de la Mănăstirea Neamț, la f. 88v. Imaginea facsimilă poate fi găsită în Nicolae Gheorghiță, *Musical Crossroads. Church Chants and Brass Bands at the Gates of the Orient*, Editura Muzicală, București, 2015, p. 120.

[178] Reducția formulaică, abrevierea sau *prescurtarea* (*σύντμηση*) a început să fie folosită ca procedeu de dezvoltare muzicală începând cu secolul al XVII-lea. Vezi Nicolae Gheorghiță, *Chinonicul duminical*, p. 33.

CC_interior complet.indd 106 05-Nov-21 12:36:11 PM

În timpul împărțirii colivei, cântăreții interpretau în stil calofonic condacul morților pe glas VIII, *Cu sfinții odihnește*, prezent și el în două variante, diferite ca dimensiune. La f. 105v se află transcrierea hrisantică a exegezei lui Iosif din ms. gr. BMN 15, f. 177v, iar la f. 106v întâlnim prescurtarea acesteia.
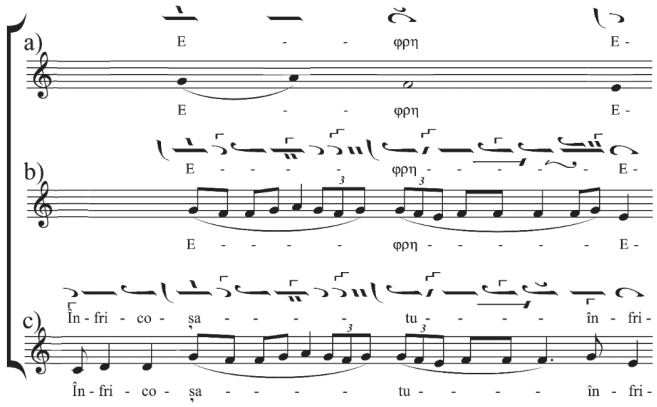

Exemplul muzical 12:
a) Exegeza lui Iosif în notația de tranziție (ms. gr. BMN 15, f. 177v).
b) Exegeza lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 105v).
c) O altă exegeză mai concisă a lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 106v).

La sfârșitul rânduielii pentru trapeză, Visarion așază un grup de irmoase „din Calofonicon" pentru a fi cântate „deacă va ceare trebuința", adică în cazul în care apăreau spații mai mari între principalele momente ceremoniale. Aici Visarion introduce șase exegeze și două compoziții de Macarie Ieromonahul care terminase de scris *Calofoniconul* de limbă română cu un an înainte la Neamț, și, probabil, îi împărtășise și lui Visarion rezultatele muncii sale. Aceasta este principala rațiune pentru care codicograful indică apartenența irmoaselor la colecția specifică a *Calofoniconului*, arătând fără echivoc familiarizarea sa cu

CC_interior complet.indd 107 05-Nov-21 12:36:11 PM
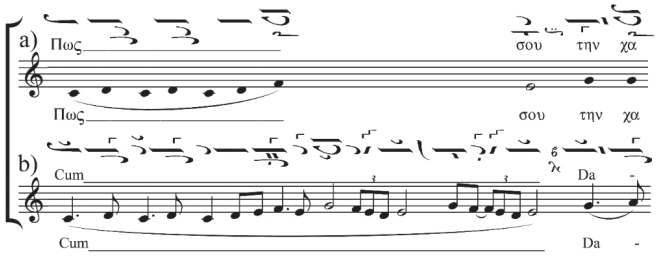
lucrarea în limba română a lui Macarie. Grupul de cântări mai conține și exegezele protopsaltului nemțean la irmosul *Εφρηξε γή* (*Înfricoșatu-s-au pământul*), glas V, de Panaghiot Halatzoglu, în greacă și română, precum și la irmosul *Cum darul iți voiu lăuda*, pe glas VIII, de Petru Berechet, în limba română.

Exemplul muzical 13:
a) Irmosul Εφρηξε γή *în vechea grafie (ms. gr. BMN 3, f. 40v).*
b) Exegeza lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 116v).
c) Traducerea lui Visarion în limba română (ms. rom. BMN 13, f. 117v).

În mod vizibil, Visarion este consecvent în ceea ce privește metoda de lucru cu irmoasele calofonice. Mai întâi realizează exegeza în limba greacă după piesa în vechea grafie, apoi o traduce în limba română respectând întocmai linia melodică. Datorită acestei tehnici, el poate fi recunoscut cu ușurință ca autor al ambelor variante lingvistice.

Cea de-a doua exegeză a lui Visarion este după irmosul lui Petru Berechet, pe glas VIII, *Πώς σου την χάριν υμνήσαιμι* (*Cum darul îți voi lăuda*).

Exemplul muzical 14:
a) Irmosul Πώς σου την χάριν υμνήσαιμι în vechea grafie (ms. gr. BMN 15, f. 191v).
b) Exegeza de limbă română a lui Visarion în notația hrisantică (ms. rom. BMN 13, f. 120r).

Conținutul ms. rom. BMN 13 va fi copiat de cel puțin două ori de către Visarion Protopsaltul, așa cum vom vedea mai departe.

CC_interior complet.indd 108 05-Nov-21 12:36:11 PM

4.2.2. Repertoriul trapezei în ms. gr. BMN 7 (1837) și ms. rom. BMA II 77 (1837)

Un alt volum autograf al lui Visarion Protopsaltul, înrudit tematic cu ms. rom. BMN 13, este ms. gr. BMN 7 (*Rânduiala la trapeză*), alcătuit în anul 1837. Cea mai mare parte a scrierii formează un fragment de *Calofonicon* de limbă greacă, arătând o expansiune a repertoriului interpretativ al mesei. Monahul cercetător Filotheu Bălan mi-a sugerat faptul că ms. gr. BMN 7 este un manuscris incomplet, legat aleatoriu, a cărui continuare s-ar regăsi între fascicolele ms. rom. BMA II 77, format în aceeași manieră. După ce am studiat codicele de la mănăstirea Agapia, am remarcat că, într-adevăr, fragmentul dintre ff. 11r și 118v este autograf al lui Visarion și conține anti-axioane care se cântă la rânduiala Panaghiei și irmoase calofonice în limba română, așezate într-un format grafic asemănător celui din ms. gr. BMN 7, cu file de aceeași dimensiune și câte douăsprezece rânduri de neume pe fiecare pagină. Mai mult, conținutul combinat al celor două manuscrise formează o variantă *in extenso* a ms. rom. BMN 13. Prin urmare, la trei ani după întocmirea primului manuscris care descria rânduiala mesei și propunea un repertoriu calofonic pentru această ceremonie paraliturgică, Visarion elaborează unul mult mai dezvoltat, care cuprinde un număr mai mare de irmoase, 31 în limba greacă și 39 în limba română. Nu se cunosc deocamdată împrejurările în urma cărora manuscrisul original al lui Visarion a fost destructurat și legat în două colecții distincte. În sprijinul ideii de unitate a celor două manuscrise se poate invoca mărturia autorului din prefața ms. gr. BMN 7, ff. 5r-9r, în care Visarion precizează destinația colecției, conținutul și ordinea cântărilor. În urma cercetării cuprinsului se pot sesiza diversele carențe, cântările amintite în prefață neregăsindu-se și în cuprins. În schimb, ele se află integral în ms. rom. BMA II 77.

Întrucât ms. gr. BMN 7 este legat dezordonat, am așezat conținutul în ordinea propusă de cercetătorul Filotheu Bălan.

1r Cartea Ierom[onahului] Visarion Duhovnicul, 1837;

2r Πολυχρονισμός (Polihronismos), glas IV Di, Mulți ani să facă Domnul Dumnezeu;

5r Această cărticică, întru carea să cuprinde rânduiala carea să face la trapeză la zioa Hramului Sfintei Mănăstiri Neamțului, sau și la alte Sfinte Monastiri. Întâi adică: Heretismosurile, și Polihronismosurile, atît în Zioa Praznicului, cît și adooa zi pentru fericiții ctitori, [5v] și are și cîteva Irmoase cele mai alease din Calofonicon, încă și Axionul Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu, în deosebite Glasuri: Apoi și Axioanele Praznicelor celor Împărătești. Am scris-o scoțîndu-le atît ceale grecești, cît și ceale moldovenești, din Sistima [6r] musichiei vechi, în sistima Musichiei ceii noao, dupre paradosirea ce am luat de la sfinție sa părintele Iosif Schimonahul dascălul mieu.

CC_interior complet.indd 109 05-Nov-21 12:36:11 PM

[Carele sfinție sa au fost întâiu Psalt al musichiei ceii vechi, în sfînta Monastirea Neamțului.] Amestecînd puțin cevași și din proforaoa Preacinstitului și prea alesului între [6v] Dascălii musichiei ceii vechi, Kir Nichifor Kantuniari Arhidiaconul Patriarhiei Antiohiei; carele au paradosit cîntările și alcătuirile sale în orașul Iași în sfînta Mitropolie, în zilele Prea Înălțatului Domnului Scarlat Kalimah Voevod, pe la anul 1814. Unde ducîndu-mă și eu [7r] acolo, am ascultat cînd cînta Dascălul ucenicilor săi Matimile. Deci deaca să va întâmpla ca vre un oarecarele din Dascălii musichiei a vedea această cărticică, și voind a cînta cele ce să află întrînsa, i să va părea cu îngreuiare ori pentru ce chip, pre unul ca Acela cu smereniei și cu [7v] dragoste îl rog să nu să supere nimic, că eu deși întradins întracest feliu l-am scos, dar nu pentru aceasta, ca numai decît să le cînte și alții. Ci mai mult pentru aceasta adecă: ca să-mi fie spre mîngâierea mea în chilie. Iar alta, ca să nu dau uitării pre Dascălul făcătoriul mieu de bine, Părintele [8r] Iosif. Ci ori cînd voiu căuta în cărticica aceasta, și voiu cînta, ori întrauz, ori întru sinemi, să pociu a-mi aduce aminte de Dascălul mieu, carele s-au ostenit pentru mine și m-au învățat. [Căruia să-i facă milostivul Dumnezeu odihnă în veacul viitoriu, întru Împărăția Ceriului, cu toți drepții, [8v] și Cuvioșii Părinții noștri]. Iar ~~prc~~ Dascălii Psalți vor cînta Calofoniconul cel scos de marele Dascăl Domnul Grigorie Protopsaltul, ori pre alui Hurmuz ca pre ale unora ce au fost Dascăli aleși și preaînvățați, iar mai bine să zice: ca cei ce sînt Dascăli de la Scaunul atoată lumea. [9r] Iar deacă și vre un oarecarele din Psalți s-ar împăca și va voi a le cînta aceaste de mine scrise din cărticica aceasta, pre acesta cu dragoste îl poftesc ca să cînte sănătos și voios, și să se roage milostivului Dumnezeu, și pentru mine păcătosul.

Visarion Ierom[ona]h și Duhovnic, 1837, Hramul Înălțării Domnului.

10r Heretismosuri care să citesc la Hramul Monastirii în Trapeză.

Acesta, pentru Domnul Țării:

Pentru buna și fericita sănătatea a bine Credinciosului și de H[risto]s iubitoriului Domnului nostru (N) voevod, (N) Doamna, și fiii lor. Prin carii Dumnezeiasca Pronie pre Noroade le ocîrmuiaște, pre Cetăți, pre Ținuturi, și pre Orașe [10v] le îndreptează, și pre toată Obștea întru bine a fi o iconomiseaște, și la sfîrșit de bună întocmire, de bună norocire și folosință, și pacinică fericire o aduce. Milostivul Dumnezeu să le dăruiască bune sporiri cu bine, pacinică și liniștită Stăpînirea, și sănătate bine norocită întru mulți ani.

Și îndată Cîntăreții cîntă: *Mulți ani*. Apoi, Polihronismosul pentru Domn.

[11r] Heretismosul pentru Mitropolitul sau Arhiereul.

CC_interior complet.indd 110 05-Nov-21 12:36:11 PM

Pre Prea O Sfințitul Arhipăstoriul nostru Arhiepiscopul și Mitropolitul Kiriu Kir (N) împreună cu frățeasca Sinodie a Iubitorilor de Dumnezeu Episcopi, și cea laltă adunare a sfinților Arhierei: Domnul nostru Iis[us] H[risto]s Începătoriul Păstorilor, să-i ceceteaze, dintru Înălțimile Sale. Să-i umbrească, să-i păzească, și să-i îngrădească cu Darul [11v] Sfîntului Său Duh. Să-i împuterniceaze întru păstoria cuvîntătoarei turme, carea iaste moștenire aleasă a Cerescului Părinte. Și să-i învrednicească ca împreună cu dînșii, cu cuviosie și cu dreptate să laude Numele prea Sfintei Treimi întru mulți ani.
Mulți ani.
Și lauda: *Τὸν Δεσπότην*.
Pentru Igumenul.
Pre prea Cinstitul și de Dumnezeu Iubitoriul [12r] Părintele nostru Arhimandritul și Starețul Kir (N) sau Pre Prea Cinstitul Părintele nostru Ieromonahul (N), Povățuitorul și Igumenul Sfîntului Lăcașului acestuia, Domnul Dumnezeu și Mîntuitorul nostru Ii[su]s H[risto]s să-l păzească și să-l întărească spre a învîrti Cîrma aceștii Duhovnicești Corabii, pre carea El i o au încredințat ca să o îndrepteaze către Limanul mîntuirii, Darul Sfîntului Duh să-l umbrească, [12v] Înțelepciunea lui Dumnezeu să-l înțelepțească, Tatăl Luminilor să-l lumineaze, spre a o scăpa de furtunile ispitelor și de valurile patimilor neprimejduită, și la bun sfîrșit să o aducă. Să ne rugăm dar, ca să ni-l dăruiască Milostivul Dumnezeu cu sănătate de suflet folositoare întru mulți ani.
Mulți ani. Și Irmósul: *Pacea Ta dă-ne-o noao*.
13r] Pentru oaspeți.
Tuturor pravoslavnicilor Hristiani, parte Duhovnicească și parte politicească, carii pentru dragostea lui Dumnezeu și a Preacuratei Stăpînii noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariei, au luat osteneală de au venit la sfîntul Prazniic. Ca din Laudele ce să cîntă lui Dumnezeu și sfinților Lui să se îndulcească și Dumnezeieștilor Daruri să se învrednicească. [13v] Carii și cu faceri de bine ajutoresc, împodobesc și cinstesc pre sfîntul acesta Locaș. Milostivul și Înduratul H[risto]s Dumnezeu, pentru rugăciunile Preacuratei Maicii Sale, să le răsplătească cu bogatele Sale Daruri, să-i îndestuleaze cu Cereasca Sa Milostivire și pămîntească hrană și îmbogățire, ca celor ce să tem de dînsul. Și săi păzească pe dînșii în pace, întregi, cinstiți, sănătoși, cu bună fericire întru [14r] mulți ani.
Mulți ani.
Și Stihira: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.

CC_interior complet.indd 111 05-Nov-21 12:36:12 PM

Pentru fericiții Ctitori.

Pentru feiricita pomenire a adormiților întru nădejdea vieții ceii de toți iubitorii de H[risto]s dorite, Ctitorilor sfîntului Lăcașului acestuia, carii întru Slava lui Dumnezeu, și întru Numele și cinstea Preacuratei Stăpînii [14v] noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariei, pre acest sfînt Locaș l'au rădicat și l'au împodobit, spre odihna și hrana celor ce drept chiamă Numele Domnului l'au gătit, spre veacinica lor pomenire. Milostivul și prea Dreptul răsplătitoriu Dumnezeu, prin rugăciunile Preacuratei pururea Fecioarei să-i odihnească întru veacinicile Lăcașuri întru [15r] veselia cea neînserată, întru împărtășirea bunătăților celor ne stricăcioase și ne muritoare, și să le facă lor veacinică pomenirea.

Și să cîntă: *Veacinică pomenirea*. Apoi Stihira: *Plîng și mă tînguiesc*.

Pentru ostenitorii Casii.

Pre frații și ascultătorii Sfîntului Lăcașului acestuia, cei ce pentru dragostea lui H[risto]s Dumnezeu, și a Preacuratei [15v] Maicii Sale, s-au adunat aici și să ostenesc spre nădejdea mîntuirii întru Dumnezeiasca ascultare, și să nevoiesc dupre cît le iaste cu putință spre împliniirea așezămînturilor celor rînduite vieții monahicești, H[risto]s adevăratul Dumnezeul nostru, puitoriul de nevoință, să-i împuterniceaze și să-i întărească întru alergarea și săvîrșirea Dumnezeeștilor Lui Porunci. Ca cu vitejesc suflet întru cuget smerit și necîrtitoriu să sufere și să isprăvească ascultările ce li se rînduiesc. Și cu ne obosire [16r] să poarte Jugul lui H[risto]s pînă la hotarul vieții, unde și mîntuirii să se învrednicească întru H[risto]s Ii[su]s. Și fericitul acela glas să-l auză întru darea plăților, adecă: Bine slugă bună și credincioasă, preste puține ai fost credincios, preste multe te voiu pune, intră întru bucuria Domnului tău.

Și să cîntă Stihira: *Întărire fii*.

Pentru cel întru fericita pomenire adormitul întru Domnul Părintele nostru Paisie Arhimandritul și Starețul sfintelor Monastiri Neamțului și Secului [16v] carele de Dumnezeu fiind ales al doilea începătoriu de viață de obște a monahilor: mai întîi cu multe osteneale și sudori și rele pătimiri viața sa cu fapte bune împodobindu-o, apoi și viața aceasta de obște dupre așezămînturile sfinților Părinți alcătuindu-o o a așezat. Și cu venituri atît înlăuntru cît și dinafară o a împodobit și al doilea Ctitor al sfintelor acelora Lăcașuri s-au făcut și mare făcătoriu de bine și luminător al neamului romînesc s-au arătat. Să ne rugăm toți ca să-i facă Dumnezeu veacinică pomenirea.

Și să cîntă: *Veacinică pomenirea*. Și Stihira: *Cuvioase Părinte*.

109r Rânduiala carea să face pe la Sfintele Monastiri în vremea Trapezii cînd să prăzdnuiaște Zioa Hramului adecă după cetirea Heretismosului, cântă Polihronion pentru Împărați. Glas al δ (IV), Di: *Mulți ani*.

CC_interior complet.indd 112 05-Nov-21 12:36:12 PM

113r Același mai înscurt. Glas al δ (IV), Di: *Mulți ani*.

115v Polihronion. Facerea a Ieromonahului Callinic pentru Împărați. Glas al ε (V), Pa: *Mulți ani*.

117r Polihronion pentru Domnul Moldaviei. Facerea a lui Nicolae Comnino. Glas al δ (IV), Di: *Πολυχρόνιον* (Se continuă pe ff. 21, 22 și 23).

24r Polihronion. Același moldovenește. Glas al δ (IV), Di: *Mulți ani*.

27v Polihronion. Același mai înscurt. Glas al δ (IV), Di: *Πολυχρόνιον* (Se continuă pe ff. 28, 29 și 17r).

17r Polihronion. Același moldovenește. Glas al δ (IV), Di: *Mulți ani*.

19r Polihronion pentru Domnul Moldaviei. Glas al ζ (VII) varys, Zo: *Πολυχρόνιον* (Se continuă pe ff. 20, 30, 31 și 101).

101v Polihronion. Același moldovenește. Glas al ζ (VII) varys, Zo: *Mulți ani*.

106r Pentru Mitropolitul. Lauda aceasta. Μέλος αρχαῖον. Ηχος βαρύς Ζώ *Τόν Δεσπότην*. (Melodie veche. Glas VII, Zo, Pe Stăpânul).

107r Pentru Mitropolitul. Lauda aceaiași moldovenește scoasă de părintele Macarie Ieromonahul. Glas al ζ (VII) varys, Zo: *Pre stăpînul*.

108v Pentru Mitropolitul. Lauda aceaiași. Ηχος βαρύς Ζώ *Τόν Δεσπότην* (Glas VII, Zo, *Pe Stăpânul*; Se continuă pe ff. 32 și 33r).

33r Pentru Mitropolitul. Lauda aceaiași moldovenește. Glas al ζ (VII), Zo: *Pre Stăpînul*.

34v Pentru Arhimandritul sau Igumenul. Întîiŭ cîntă pe glas al Γ (III), Ga: *Mulți ani*.

35r Apoi Irmosul acesta al lui Petru Berechet cel dulce glăsuitoriŭ. Glas I tetrafon, Ke: *Την σην ειρήνην* (Pacea Ta, exegeza lui Hurmuz Hartofilax).

38r Același irmos scos moldovenește de părintele Macarie Ieromonahul, glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o noao* (exegeza lui Macarie după predania lui Hurmuz Hartofilax);

40v Același. Glas I tetrafon, Ke: *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta* – exegeza lui Visarion. Lipsește continuarea).

97r Iară a doao zi după Prazdnicul Hramului cetindu-se Heretismosurile, cîntăreții cîntă pentru fericiții Ctitori *Veacinica pomenire*. Apoi și stihira aceasta a Sfîntului Ioann Damaschin. Glas VIII, Ni: *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*).

100r Aceeași stihiră moldovenește. Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguesc* (Se continuă pe f. 100v; restul lipsește).

41r Παρά Πέτρου Μπερεκέτου. Ηχος α', Πα. *Η τρίφωτος ουσία* (De Petru Berechet. Glas I, Pa: *Ființa cea cu trei lumini* – exegeza lui Visarion).

CC_interior complet.indd 113 05-Nov-21 12:36:12 PM

43v Του αυτού. Ηχος α', Πα. *Εν τη βροντώση καμίνω* (Al aceluiași. Glas I, Pa: *În cuptorul cel vâlvâitor* – exegeza lui Visarion).

45r Του αυτού. Ηχος α', Κε. *Την σην ειρήνην* (Al aceluiași. Glas I, Κε: *Pacea Ta* – exegeza lui Visarion).

47r Του αυτού. Ηχος α', Κε. *Συνέχομαι πάντοθεν δεινών* (Al aceluiași. Glas I, Κε: *Cuprins sunt din toate părțile* – exegeza lui Visarion).

50r Ηχος β'. Βαλάσιου Ιερέως του νομοφύλακός. *Η εν ουρανοίς* (Glas II. Al lui Balasie Preotul nomofilaxul: *Ceea ce ești în ceruri* – exegeza lui Visarion).

51v Παρά Πέτρου Μπερεκέτου του μελώδου. Ηχος β' διατονικός λέγετος. *Εν βυθώ κατέστρωσέ ποτε* (De Petru Berechet melodul. Glas II diatonic leghetos: *Întru adânc a așternut de demult* – exegeza lui Visarion).

53r Ηχος γ'. Βαλάσιου Ιερέως. *Καινόν το θαύμα* (Glas III. Al lui Balasie Preotul: *Minune nouă* – exegeza lui Visarion).

55r Ηχος γ'. Δαμιανού του Ιερομονάχου. *Εν Σιναίω τω όρει* (Glas III. Al lui Damian Ieromonahul: *În muntele Sinai* – exegeza lui Visarion).

56r Ιωάννου του πρωτοψάλτου της Μεγάλης Εκλησίας. Ηχος γ. *Παιδοτόκον παρθένον* (Al lui Ioan, Protopsaltul Marii Biserici. Glas III, Ga: *Fecioară, născătoare de prunc* – exegeza lui Visarion).

58v Παρά Πέτρου λαμπαδαρίου του Πελοπον[ν]ησίου Ηχος γ'. *Γόνυ κάμπτει* (Al lui Petru Lampadarie Peloponesiul. Glas III, Ga: *Genunchiul își pleacă* – exegeza lui Visarion).

60v Παρά Γερμανού του αρχιερέως Νέων Πατρών. Ηχος δ'. *Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (Al lui Ghermanos arhiereul Noilor Patre. Glas IV, Di: *Mâinile întinzându-și Daniil* – exegeza lui Visarion).

61v Βαλάσιου Ιερέως. Ηχος δ'. *Ρόδον το αμάραντον* (Al lui Balasie Preotul. Glas IV, Di: *Floarea cea nevestejită* – exegeza lui Visarion).

63r Γερμανού του αρχιερέως Νέων Πατρών. Ηχος δ'. *Παντάνασσα, πανύμνητε* (Al lui Ghermanos arhiereul Noilor Patre. Glas IV, Di: *Împărăteasă prealăudată* – exegeza lui Visarion).

64v Πέτρου Μπερεκέτου. Ηχος δ'. *Εσείσθησαν λαοί* (Al lui Petru Berechet. Glas IV, Di: *Clătitu-s-au popoare* – exegeza lui Visarion).

66v Βαλάσιου Ιερέως. Ηχος πλ. α'. *Χαίροις πάναγνε* (Al lui Balasie Preotul. Glas V, Pa: *Bucură-te, preacurată* – exegeza lui Visarion).

68r Παναγιώτατου Χα[λα]τζόγλου του πρωτοψαλτου. Ηχος πλ. α'. *Εφριξε γη* (Al Preasfințitului Halatzoglu Protopsaltul. Glas V, Pa: *Înfricoșatu-s-a pământul* – exegeza lui Visarion).

CC_interior complet.indd 114 05-Nov-21 12:36:12 PM

73r Του αυτού. Ηχος πλ. α'. *Εφριξε γη* (Al aceluiași. Glas V, Pa: *Înfricoșatu-s-a pământul* – altă exegeză a lui Visarion).

78v Πέτρου Μπερεκέτου. Ηχος πλ. α'. *Αντιληψίς μου, κόρη* (Al lui Petru Berechet. Glas V, Pa: *Apărătoarea mea, fecioară* – exegeza lui Visarion).

80v Πέτρου Μπερεκέτου. Ηχος πλ. β'. *Εν λύπαις γαρ παράκλησιν έχω* (Al lui Petru Berechet. Glas VI, Pa: *Întru mâhnire te am mângâiere* – exegeza lui Visarion).

82v Πέτρου Μπερεκέτου. Ηχος πλ. β'. *Από των πολλών μου αμαρτιών* (Al lui Petru Berechet. Glas VI, Pa: *Pentru păcatele mele cele multe* – exegeza lui Visarion).

84v Δανιὴλ Πρωτοψάλτου. Ηχος πλ. β'. *Μνήσθητι, Δέσποινα, καμού* (Al lui Petru Berechet. Glas VI, Pa: *Adu-ți aminte, Stăpâna mea* – exegeza lui Visarion).

88v Βαλάσιου Ιερέως. Ηχος βαρύς. *Μη της φθοράς διαπείρα* (Al lui Balasie Preotul. Glas VII varys, Zo: *Ceea ce nu prin ispitirea stricăciunii* – exegeza lui Visarion).

89v Πέτρου Μπερεκέτου. Ηχος βαρύς. *Χαίρε νύμφη* (Al lui Petru Berechet. Glas VII varys, Zo: *Bucură-te, mireasă* – exegeza lui Visarion).

90v Πέτρου Μπερεκέτου. Ηχος πλ. δ'. *Μουσικών οργάνων* (Al lui Petru Berechet. Glas VIII, Ni: *Muzicești le organe* – exegeza lui Visarion).

92r Πέτρου Μπερεκέτου του μελῴδου. Ηχος πλ. δ'. *Πώς σου την χάριν υμνήσαιμι* (Al lui Petru Berechet. Glas VIII, Ni: *Cum darul îți voi lăuda* – exegeza lui Visarion).

94v Γεωργίου του Κρητός. Ηχος πλ. δ'. *Την δέησίν μου* (Al lui Gheorghe Criteanul. Glas VIII, Ni: *Rugăciunea mea* – exegeza lui Visarion; se întrerupe la f. 96v).

Din prefața manuscrisului reiese competența de exeget a lui Visarion, expert în transformarea semiografică a melodiilor din notația veche în cea hrisantică. Deprinderea tehnicii exegetice i-a datorat-o dascălului său, Iosif Schimonahul, protopsalt al mănăstirii Neamț.

Ascultându-l la Iași în jurul anului 1814 pe Nichifor Kantuniaris (aprox. 1770-1830)[179] cântând *mathimi*[180] ucenicilor săi, Visarion a împrumutat și de la acesta anumite elemente ce țin de tehnică. Autorul subliniază că, deși era familiarizat cu exegezele lui Grigorie Protopsaltul și Hurmuz Hartofilax, principalul motiv pentru care a lucrat o nouă exegeză a irmoaselor calofonice este evocarea amintirii dascălului său.
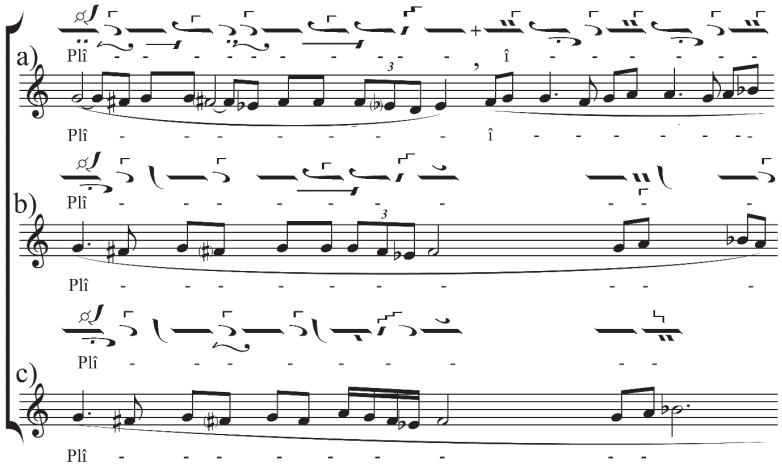
În ms. gr. BMN 7 predomină irmoasele calofonice de limbă greacă exighisite de Visarion, în număr de douăzeci și opt, întâlnindu-se numai două cântări din acest gen în limba română: *Pacea Ta dă-ne-o nouă*, în exegeza lui Macarie Ieromonahul, și *Întărire fii*, compusă de autor.

[179] Nichifor Kantuniaris, prieten al mitropolitului Veniamin Costache, se afla în anul 1814 la mănăstirea Golia din Iași și preda muzică bizantină la Catedrala Mitropolitană. Vezi Gheorghiță, *Byzantine Chant*, p. 22.

[180] Mathima (lb. gr.: *μάθημα* = lecție) este echivalentul studiului din muzica occidentală, adică o partitură destinată exersării. Interpretul se familiarizează cu thesisurile muzicale, cu modulațiile și alte elemente necesare cântării unui anumit tip de repertoriu.

CC_interior complet.indd 115 05-Nov-21 12:36:12 PM

Pe lângă cele două irmoase de limbă română apare și pseudo-irmosul[181] *Plâng și mă tânguiesc* (f. 100v) ca parte constitutivă a repertoriului tradițional al trapezei. Exegeza acestuia diferă de cele prezente în ms. rom. BMN 13 și ms. gr. BMN 33. Deși nu a rămas în ms. gr. BMN 7 decât o singură pagină din cântare, se poate constata că versiunea de aici este cea mai dezvoltată dintre cele trei existente. Thesisurile sunt mai largi, sistemul cadențial și modulațiile diferă. Visarion arată, așadar, o a treia posibilitate de decodificare formulaică a cântării compuse de dascălul său, Iosif, ornamentând într-o altă manieră principalele trepte ale thesisurilor sau sunetele pilon. Chiar dacă nu este un irmos calofonic propriu-zis, lucrarea este importantă pentru studierea multiplelor tehnici de exegeză ce se pot aplica unei piese din vechea grafie, de la cea mai scurtă calofonie posibilă a genului irmologic, până la cea mai amplă, apropiată de dimensiunile calofoniei papadice.

Exemplul muzical 15:
a) Ms. gr. BMN 7, f. 100v. Plîng și mă tînguesc, glas VIII. Exegeza lui Visarion.
b) Ms. rom. BMN 13, f. 96r. Plîng și mă tînguesc, glas VIII. Exegeza lui Visarion.
c) Ms. gr. BMN 33, f. 62v. Plîng și mă tînguesc, glas VIII. Exegeza lui Visarion.

Așa cum am menționat, continuarea ms. gr. BMN 7 se află între coperțile ms. rom. BMA II 77 de la mănăstirea Agapia. Că cele două codexuri au fost cândva unul singur o confirmă și notele lui Visarion din manuscrisul de la Agapia privind cratimele irmoaselor calofonice. În câteva rânduri, autorul trimite interpretul să caute înapoi la variantele de limbă greacă, absente din această colecție, dar prezente în ms. gr. 7 de la Neamț. În codicele nemțean ele apar în aceeași ordine ca și traducerile lor de la Agapia, confirmând ideea unității celor două părți.

[181] Pseudo-irmoasele calofonice se definesc ca imnuri compuse în stilul irmologic calofonic care fac parte din alte specii imnografice (ex.: stihiri, condace, slave etc.).

CC_interior complet.indd 116 05-Nov-21 12:36:12 PM

Autograful lui Visarion din ms. rom. BMA II 77 începe la f. 11r și conține axioane, irmoase și pseudo-irmoase calofonice care se cântau la masă:

11r Axionul Preasfintei Născătoarei de Dumnezeu. Cîntare veache pe mare. Ηχος β' Δι. *Αξιον εστίν* (Glas II, Di. *Vrednică eşti*).

12r Același moldovenește. Glas II, Di. *Cuvine-să cu adevărat*.

14r Glas I, Pa. *Cuvine-să cu adevărat*.

15r Facerea Părintelui Iosif. Glas I, Pa. Ηχος α' Πα. *Αξιον εστίν* (Glas I, Pa. *Vrednică eşti*).

16r A aceluiași. Ηχος ε' Πα. *Αξιον εστίν* (Glas V, Pa. *Vrednică eşti*).

17r Glas V, Pa. *Cuvine-să cu adevărat*.

18r Ηχος ξ' Πα. *Αξιον εστίν* (Glas VI, Pa. *Vrednică eşti*).

19r Glas VI, Pa. *Cuvine-să cu adevărat*.

20v Glas VIII, Ni. *Cuvine-să cu adevărat*.

21v Ηχος η' Νι. *Αξιον εστίν* (Glas VIII, Ni. *Vrednică eşti*).

22v Glas VIII, Ni. *Cuvine-să cu adevărat*.

24r Axioanele care să cîntă la Prazdnicile împărăteşti de preste an. Acesta la Naşterea Maicii Domnului. Sepembrie η (8). Glas VIII, Ni. *Măreaşte sufletul mieu. Strein lucru*.

25v La Înălțarea Cinstitei Cruci. Glas VIII, Ni. *Măreaşte sufletul mieu. Raiŭ de taină*.

26r La Întrarea în Biserică a Maicii Domnului. Glas leghetos, Vu. *Astăzi intrarea. Ca de un sicriu.*

27r La Naşterea Domnului nostru I[isu]s H[risto]s... Ηχος α', Πα. *Μεγάλυνον ψυχή μου. Μυστήριον ξένον* (Glas I, Pa. *Măreşte suflete al meu. Taină străină*; compoziția lui Visarion).

28v Același moldovenește. *Măreaşte suflete al mieu. Taină streină văz*, glas I, Pa (traducerea variantei grecești).

30r La Tăerea împrejur a Domnului no[stru] Ii[su]s H[risto]s. Glas II, Pa. *Măreşte sufletul mieu. Ceia ce ai întrupat* (compoziția lui Visarion).

31r Lauda Marelui Vasilie. Glas II, Di. *Pre arătătorul*.

31v La Botezul Domnului no[stru] Ii[su]s H[risto]s. Ηχος β', Πα. *Μεγάλυνον ψυχή μου. Απορεί πάσα γλώσσα* (Glas II, Pa. *Măreşte suflete al meu. Nu se priceape toată limba*; compoziția lui Visarion).

33v Același moldovenește. Glas II, Pa. *Măreaşte suflete al mieu. Nu să priceape toată limba*. (compoziția lui Visarion).

CC_interior complet.indd 117 05-Nov-21 12:36:12 PM

35v La Sfinții trei Ierarhi, V[asile], G[rigorie] [și] I[oan]. Glas II, Pa. *Mărește suflete al mieu. Pe Dumnezeu Cuvîntul* (compoziția lui Visarion).

36v La Întâmpinarea Domnului no[stru] Ii[su]s H[risto]s. Glas III, Ga. *Născătoare de Dumnezeu. În lege, în umbră și în scriptură* (compoziția lui Visarion).

38r La Bunavestire a pururea Fec[ioarei] Mariei. Glas leghetos, Vu. *Binevestește pământule. Ca de un sicriu însuflețit*.

39r La Schimbarea la Față a Domnului no[stru] Ii[su]s H[risto]s. Glas leghetos, Vu. *Mărește sufletul mieu. Nașterea ta nestricată s-au arătat* (compoziția lui Visarion).

41r La Adormirea Preasf[intei] Născ[ătoarei] de Dumnezeu. Glas I, Pa. *Neamurile toate. Biruiescu-se hotarele firii* (compoziția lui Visarion).

43r La Duminica Floriilor. Glas leghetos, Vu: *Dumnezeu iaste Domnul* (compoziția lui Visarion);

44v În Sfânta și Prealuminata Zi a Învierii Domnului no[stru] Ii[su]s H[risto]s. Tropariul. Ηχος ε' Κε. *Χριστός ανέστη* (Glas V tetrafon, Ke. *Hristos a înviat*).

45r Glas V tetrafon, Ke. *Hristos au înviat*.

46r Σύντομον. Ηχος ε' Πα. *Χριστός ανέστη*. (Pe scurt. Glas V, Pa. *Hristos a înviat*).
Mai înscurt. Glas V, Pa. *Hristos au înviat*.
Ηχος ε' Πα. *Χριστός ανέστη* (Glas V, Pa. *Hristos au înviat*).

46v Glas V, Pa. *Hristos au înviat*.
Ηχος ε' Κε. *Χριστός ανέστη* (Glas V, Ke. *Hristos a înviat*).
Glas V tetrafon, Ke. *Hristos au înviat*.

47r Ηχος ε' Κε. *Χριστός ανέστη* (Glas V tetrafon, Ke. *Hristos a înviat*).
Glas V tetrafon, Ke. *Hristos au înviat*.
Ηχος ε' Κε. *Χριστός ανέστη* (Glas V tetrafon, Ke, cromatic. *Hristos a înviat*).

47v Glas V tetrafon, Ke, cromatic. *Hristos au înviat*.
Glas V tetrafon, Ke, cromatic. *Hristos voscrese* (*Hristos a înviat*).
Axionul Paștelor. Ηχος α', Πα. *Ο Αγγελος εβόα* (Glas I, Pa. *Îngerul a strigat*; compoziția lui Visarion).

49r Glas I, Pa *Îngerul a strigat*[182] (traducerea variantei grecești).

50v Ηχος α', Πα. *Ο Αγγελος εβόα* (Glas I, Pa. *Îngerul a strigat*).

51v Glas I, Pa. Îngerul a strigat[183] (traducerea variantei grecești).

52v *Ω θείας, Ω φίλης* (*O, Dumnezeiescul, o, iubitul*; compoziția lui Visarion).

[182] Câteva cântări din acest manuscris au fost publicate în aprilie 2018 de către Filotheu Bălan într-un volum constituit în mare parte din compoziții nemțene. Vezi *Penticostar paisian*, p. 134.

[183] *Penticostar paisian*, p. 136.

CC_interior complet.indd 118 05-Nov-21 12:36:12 PM

53r *Ω Πάσχα το μέγα* (*O, Paștile cele mari*; compoziția lui Visarion).

53v *O, Dumnezeiescul, o, iubitul*[184] (compoziția lui Visarion).

54r O, Paștele cele mari (compoziția lui Visarion).

54v Ω θείας, Ω φίλης (O, Dumnezeiescul, o, iubitul; compoziția lui Visarion în stil irmologic).
Ω Πάσχα το μέγα (O, Paștile cele mari; compoziția lui Visarion în stil irmologic).

55r O, Dumnezeiescul, o, iubitul (traducerea ultimei variante grecești).
O, Paștile cele mari (traducerea ultimei variante grecești).

55v Din Calofonicon. Al lui Gheorghie Criteanul. Glas I, Pa: Acum toate s-au umplut de lumină[185] (exegeza lui Visarion).

56v Glas I, Pa: O, Dumnezeescul, o, iubitul (exegeza lui Visarion).

57r Glas I, Pa: O, Paștele cel mare[186] (exegeza lui Visarion).

58r La Înjumătățirea a cincizeci de zile. Glas VIII, Ni. Strein lucru[187] (exegeza lui Visarion).

59r La Înălțarea Domnului nostru Ii[su]s H[risto]s. Glas V tetrafon, Ke: Mărește sufletul mieu, Pre tine, Maica lui Dumnezeu[188] (compoziția lui Visarion).

61r La Dumineca Pogorîrii Sfîntului Duh. Glas leghetos, Vu:
Bucură-te, Împărătească[189] (compoziția lui Visarion).

64v Această stihiră să cîntă la cei morți. Glas V, Pa: Adusu-mi-am aminte.[190]

67v Stihira sau Irmosul Părintelui nostru Stareţului Paisie pe glas V, Pa. Calofonicește: Cuvioase Părinte.

71r Această stihiră a Sfîntului Ioan Botezătoriului s-au viersuifăcut la anul 1822 cînd turcii au năvălit (în părțile acestea) cu războiŭ asupra Volintirilor, și au ars sfînta Monastirea Secului, unde să prăzdnuiaște Hramul mergătoriului înainte. Glas I, Pa: Prorocule minunate.

74r Al lui Balasie Preotul. Glas II nenano: Ceia ce ești în ceriuri (exegeza lui Visarion).

75v Scoasă de părintele Macarie Ieromonahul. Glas II, Di: Vai mie, ce nevoe.

78v Al lui Petru Berechet. Glas II diătonicesc adecă leghetos, Vu: *Întru adînc au așternut* (exegeza lui Visarion).

---

184 *Penticostar paisian*, p. 577.
185 *Penticostar paisian*, p. 573.
186 *Penticostar paisian*, p. 575.
187 *Penticostar paisian*, p. 597.
188 *Penticostar paisian*, p. 598.
189 *Penticostar paisian*, p. 608.
190 *Penticostar paisian*, p. 605.

CC_interior complet.indd 119 05-Nov-21 12:36:12 PM

80v Al lui Balasie Preotul. Glas III, Ga: Minune noaoă (exegeza lui Visarion).

82r Al lui Damian Ieromonahul. Glas III, Ga: La muntele Sinai (exegeza lui Visarion).

83v Al lui Ioann protopsaltul al bisericii cei mari. Glas III, Ga: Cine au auzit (exegeza lui Visarion).

84v Iară cratima aceștia iaste scrisă la cea grecească înapoi.[191]

85r Al lui Petru Lampadar. Glas III, Ga: Genunchiul își pleacă (exegeza lui Visarion).

86v Al lui Ghermano arhiereul Neon Patron. Glas IV, Di: Mîinile întinzîndu-și Daniil (exegeza lui Visarion).

88r Al lui Balasie Preotului. Glas IV, Di: Triandafirul cel nevește jit (exegeza lui Visarion).

90r Al lui Ghermano arhiereul Neon Patron. Glas IV, Di: Împărătească a tuturor (exegeza lui Visarion).

91v Al lui Petru Berechet. Glas IV, Di: Clătitu-s-au noroade (exegeza lui Visarion).

93v Al lui Balasie Preotului. Glas V, Pa: Bucură-te, preacurată (exegeza lui Visarion).

95r A panaghiotatului Hațoglu protopsaltului. Glas V, Pa: Înfricoșatu-s-au pămîntul (exegeza lui Visarion).

97r Și cratima să se caute înapoi la cel grecesc. Apoi sfîrșitul de la cel lăudat.[192]

97v Același. Glas V, Pa: Înfricoșatu-s-au pămîntul (altă exegeză a lui Visarion).

99r Apoi cratima să se caute înapoi la cel grecesc, iar sfîrșitul de la cel lăudat.[193]
Al lui Petru Berechet. Glas V, Pa: Sprijinirea mea (exegeza lui Visarion).

101r Al lui Petru Berechet. Glas VI, Pa: Că întru scîrbe mîngîere (exegeza lui Visarion).

103v Al lui Petru Berechet. Glas VI nenano, Di: Pentru multele mele păcate (exegeza lui Visarion).

105r Al lui Daniil Protopsaltului. Glas VI nenano, Di: Adu-ți aminte, Stăpînă (exegeza lui Visarion).

109r Al lui Balasie Preotul. Glas VII, Zo: Pre ceia ce nu prin a stricăciunii ispitirea (exegeza lui Visarion).

110v Al lui Petru Berechet. Glas VII, Zo: Bucură-te, Mireasă (exegeza lui Visarion).

112v Al lui Petru Berechet. Glas VIII, Ni: Musicește organe (exegeza lui Visarion).

113v Al lui Petru Berechet cel Dulce. Glas VIII: Cum Darul îți voiŭ lăuda (exegeza lui Visarion).

116v Același. Glas VIII: Cum Darul îți voiŭ lăuda (exegeza lui Visarion).

---

191 Se referă la cratima din ms. gr. BMN 7, f. 57r, de după irmosul *Παιδοτόκον παρθένον* al lui Ioan Protopsaltul.
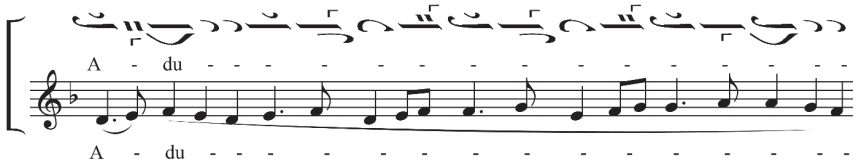
192 Vezi ms. gr. BMN 7, f. 70v.

193 Ms. gr. BMN 7, f. 75r.

CC_interior complet.indd 120 05-Nov-21 12:36:12 PM

După cum am văzut în cuprinsul de mai sus, începând cu f. 11r întâlnim 11 axioane duminicale scrise pe diverse glasuri, urmate de un capitol consacrat axioanelor praznicale (14 axioane, 12 în română și 2 în greacă). Șapte axioane sunt compuse de Visarion în variantă calofonică și, dintre acestea, irmoasele Nașterii și Botezului Domnului apar și în limba greacă. La sărbătoarea Învierii Domnului întâlnim troparul *Hristos a înviat*, pe glas V, în mai multe ipostaze: o variantă calofonică bilingvă, alte patru variante grabnice bilingve și o ultimă variantă trilingvă, în greacă, română și slavonă. Irmosul Învierii Domnului este și el prezent în variantă calofonică bilingvă, la fel și troparele cântării a IX-a din Canonul Învierii, exact ca în ms. rom. BMN 13. O noutate demnă de amintit este introducerea în acest codice a încă două pseudo-irmoase calofonice: stihira morților *Adusu-mi-am aminte*, pe glas V (f. 64v), și stihira Sf. Ioan Botezătorul *Prorocule minunate*,[194] pe glas I (f. 71r).

În stihira calofonică *Adusu-mi-am aminte* Visarion folosește o gamă largă de mijloace expresive: secvențări, modulații complexe, schimbări de tempo și formule ritmice excepționale. Practic, nu există procedeu compozițional nevalorificat în această creație cu un pronunțat caracter estetic.

Exemplul muzical 16: Ms. rom. BMA II 77, f. 64v.
Stihira calofonică Adusu-mi-am aminte*, de Visarion Protopsaltul.*

Cântarea *Prorocule minunate* are la bază creația literară a lui Visarion și este compusă în 1821, deși titlul precizează: „Această stihiră a Sfîntului Ioan Botezătoriului s-au viersuifăcut la anul 1822 cînd turcii au năvălit (în părțile acestea) cu războiŭ asupra Volintirilor, și au ars sfînta Monastirea Secului, unde să prăzdnuiaște Hramul mergătoriului înainte" (f. 71r). Evenimentul dramatic ales de Visarion drept reper temporal s-a produs în anul 1821, așa cum mărturisesc sursele istorice,[195] nu în 1822.
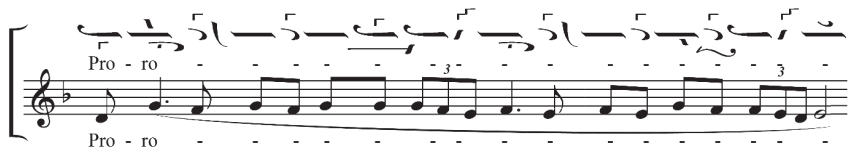
[194] Această stihiră se întâlnește și în ms. rom. BADJ 67, f. 129v. Deși este intitulată stihiră, formulele componistice sunt de irmos calofonic.

[195] În ms. rom. BARB 731, o însemnare a unui monah plasează acest eveniment în anul 1820: „Iar la anul dela Hristos 1820, s'au sculat un fecior a lui Ipsilant, Alexandru, cu ni§te volintiri, adunătură din multe neamuri: greci, sârbi, bulgari, asupra turcilor, și pe câți turci au găsit în Moldova, i-au tăiat pe toți. Și s'au ridicat toată turcimea și au luat în pradă toată Țara Moldovii și Muntenească; și monastiri au pustiit, și au ars cu foc Slatina și Săcu unde s'au închis volintiri de frica turcilor [...]." Vezi Ioan Bianu și G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor românești, Tomul III, numerele 729-1061*, Editura Scrisul Românesc S. A. , Craiova, 1931, p. 9. Incendierea lăcașurilor de cult a avut loc în anul 1821, așa cum reiese din documentele istorice prezentate de Ilie Corfus în

CC_interior complet.indd 121 05-Nov-21 12:36:12 PM
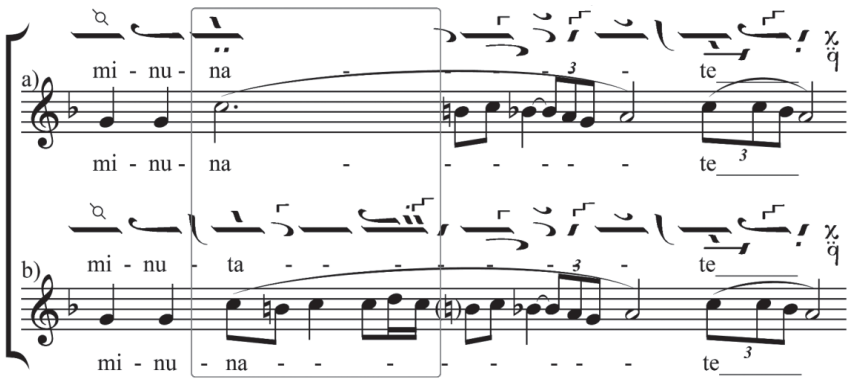
Textul cântării este o rugăciune de implorare a protecției Sf. Ioan Botezătorul în fața năvălitorilor turci: „Prorocule minunate, Botezătoriule și Înaintemergătoriule al lui Hristos, Ioanne, odrasla ceĭ steaerpe, rând ureaua cea bineglăsuitoare a pustiei, propoveduitoriule al pocăinții, floarea curățieĭ, nu ne lăsa pre noi sirimanii, cariĭ cu păcatele noastre te-am mîniat, ci caută cu milostivire spre suspinarea inimiĭ noastre și ne întîmpină cu îndurările tale și ne scoate din mîinile vrăjmașilor noștri ca să nu perim pînă în sfîrșit."

Procedeele de dezvoltare a construcției melodice sunt și aici variate iar thesisurile aparțin genului irmologic calofonic.

Exemplul muzical 17: Ms. rom. BMA II 77, f. 71r. Prorocule minunate*, de Visarion Protopsaltul.*

O versiune anterioară celei din ms. rom. BMA II 77 se pare că se găsește în ms. rom. BMV 644, f. 171r. Comparând cele două variante se poate observa că în codicele de la Agapia linia melodică este mai dezvoltată, un număr mare de thesisuri fiind notate analitic.
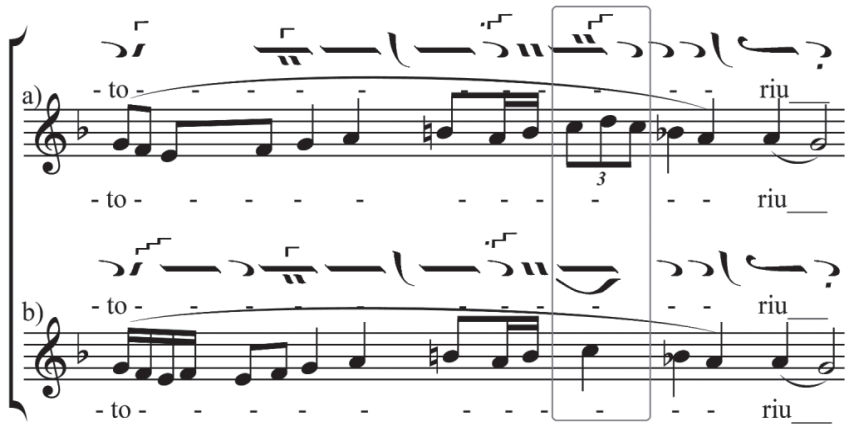

Exemplul muzical 18:
a) Ms. rom. BMV 644, f. 171r.
b) Ms. rom. BMA II 77, f. 71v. Scriere analitică a duratei de trei timpi.

În ms. rom. BMA II 77 apar însă și zone de comprimare sau restrângere formulaică în care thesisurile se restrâng din punct de vedere semiografic:

lucrarea *Însemnări de demult*, Editura Junimea, Iași, 1975, p. 36, 40, 41.

CC_interior complet.indd 122 05-Nov-21 12:36:12 PM

Exemplul muzical 19:
a) Ms. rom. BMV 644, f. 171r.
b) Ms. rom. BMA II 77, f. 71v. Restrângerea unui thesis scris analitic.

Cele două surse muzicale, ms. gr. BMN 7 și ms. rom. BMA II 77, întregesc repertoriul nemțean al trapezei, remarcându-se prin unicitatea pieselor și prin indicațiile para-muzicale pe care le oferă. Ele relevă existența unei tradiții a cântării bilingve și chiar trilingve la mesele de hram, înclinând balanța în favoarea pieselor de limbă română. Privite din alt punct de vedere, cele două manuscrise formează un *Calofonicon* bilingv inedit format din exegezele și traducerile lui Visarion. Autorul devine al doilea exeget important de limbă greacă al irmoaselor calofonice, după Grigorie Protopsaltul, și al doilea mare traducător după Macarie Ieromonahul.

4.2.3. Repertoriul trapezei în ms. rom. BARB 5621 (jum. sec. XIX)

Un alt produs muzical al școlii nemțene, asemănător cu ms. rom. BMN 13, este ms. rom. BARB 5621 (*Rânduiala mesei la hramul „Schimbarea la Față”*, jum. sec. XIX, autograf Visarion Protopsaltul). În partea inferioară a filelor cuprinse între 2r și 10r găsim însemnarea lui Visarion din care lipsește mențiunea referitoare la anul întocmirii colecției: „Această cărticică întru carea să cuprinde Rânduiala Measii în vreamea Hramului Schimbării la Față a Domnului nostru Ii[su]s H[risto]s s-au scris ca să fie în Sfînta Monastirea Slatina, neîndrăznind nimenea a o înstreina.”

Rânduiala mesei din acest codice, mai explicită decât în BMN 13, este adaptată hramului mănăstirii Slatina, „Schimbarea la Față a Domnului”, serbat în data de 6 august. Principalele modificări au în vedere troparul, condacul și axionul praznicului.

CC_interior complet.indd 123 05-Nov-21 12:36:12 PM

2r Rânduiala cum să cuvine a să urma la Hramul Schimbării la Față a Domnului Dumnezeu și Mîntuitoriului nostru Ii[su]s H[risto]s (care să prăzdnuiaște în Sfînta monastirea Slatina) în vremea cînd merg Părinții cu Icoana la Trapeză. Începînd de la biserică Cîntăreții cîntă Tropariul glas al ζ (VII). *Schimbatu-te-ai la față* [...].

2v Apoi ajungînd pînă la ușa Trapezii Cîntăreți cîntă *Slavă. Și acum*. Și Condacul, glas al ζ (VII). *În munte Te-ai schimbat la Față* [...].
Iară blagoslovind Preotul și șezînd toți la Masă și dupe obiceiŭ începîndu-să Heretismosurile, întîiŭ zice pentru Împărați sau Domni. Iară Cîntăreții cîntă: Polihronion pentru Împărați. Glas IV, Di. *Mulți ani*.

5v Polihronion pentru Domn. Facere al lui Nicolae Comnino. Glas IV, Di: *Mulți ani*.

8r Altul. Glas al ζ (VII). *Mulți ani*.

11r Pentru Mitropolitul. Întîi cîntă *Mulți ani* apoi, Lauda aceasta. Glas al ζ (VII). *Pre Stăpînul*.

12r Pentru Arhimandritul sau Igumenul. Întîi cîntă *Mulți ani* apoi Irmosul acesta al lui Petru cel dulce glăsuitoriŭ Berechet. Glas întîi, Ke. Dupre predania lui Hurmuz. Adecă. *Pacea Ta dă-ne-o noao* (exegeza lui Macarie Ieromonahul).

13v Același dupre predania lui Grigorie Protopsaltul. Glas I tetrafon, Ke. *Pacea Ta dă-ne-o noao* (exegeza lui Macarie Ieromonahul).

14v Același. Ηχος α' Κε. *Την στην ειρήνην* (Glas I tetrafon, Ke. *Pacea Ta*; egezeza lui Visarion).

16r Același. Glas I tetrafon, Ke. *Pacea Ta* (exegeza lui Visarion).

17r Pentru oaspeți. Întîi cîntă *Mulți ani* apoi Irmosul acesta, facere al lui Balasie Preotul. Glas al η (VIII) Ni. *Cel ce ai săturat* (exegeza lui Visarion).

19v Altul mai înscurt. Glas al η (VIII) Ni. *Cel ce ai săturat* (compoziția lui Visarion).

20v În locul Axionului. Glas Leghetos, Vu. *Mărește sufletul mieu. Nașterea ta*.

21r Altul. Glas IV, Vu. *Mărește sufletul mieu. Nașterea ta* (compoziția lui Visarion).

22v Apoi după obicinuitele murțămiri, Cîntăreții cîntă Slavă. Și acum. Și Condacul Prazdnicului, *În munte Te-ai schimbat la Față*. Caută înapoi fața a doo. Și săvîrșind Preotul rugăciunile, îndată încep cîntăreții Tropariul Prazdnicului mergînd și cîntîndu-l pînă ce ajung la ușa bisericii și de acolo încep *Și acum*. Și Condacul Prazdnicului, cîntîndu-l pînă ce ajung la strană. Și otpustul.

23r În ζ (7) zile ale lunii lui August. A dooa zi după Prazdnicul Schimbării la Față a Domnului nostru Ii[su]s H[risto]s. Tropariul și Condacul Prazdnicului. Caută înapoi, fața α (I). Iar după cetirea Heretismosului a fericiților Ctitori, Cîntăreții cîntă *Veacinica pomenire*. Apoi stihira aceasta a Sfîntului Ioann Damaschin. Iar melosul al lui Manuil Hrisaful. Glas al η (VIII) Ni. *Plîng și mă tînguesc* (exegeza lui Visarion).

CC_interior complet.indd 124 05-Nov-21 12:36:12 PM

26r Alta. Glas al η (VIII) Ni. *Plîng și mă tînguesc* (exegeza lui Visarion).

27r Pentru ostenitorii casii. Întîi cîntă *Mulți ani* apoi Irmosul acesta. Glas I, Pa. *Întărire fii* (compoziția lui Visarion).

28v Pentru fericitul și de-a pururea pomenitul Părintele nostru Stareţul Paisie. Pentru acesta fericitul Părintele Paisie (fiindcă prin sfinție sa mult s-au luminat aceaste doao țări mai ales partea cea duhovnicească) sau scris și aicea Heretismosul de să va socoti ca să se pue sau nu, rămîne la voința celui mai mare. Întîi zicînd *Veacinica pomenire* apoi cîntă Stihira aceasta. Glas V, Pa. *Cuvioase Părinte* (exegeza lui Visarion).

30v Aceiași mai înscurt. Glas V, Pa. *Cuvioase Părinte* (exegeza lui Visarion).

31v Iară după săvîrșirea cuvîntului și c[e]l[elalte], sculîndu-să Preotul cel întîiŭ de la Masă, și făcînd obicinuitul început, Cîntăreții îndată cîntă *Sfinte Dumnezeule* [32r]de γ (3) ori.
Apoi Citeţul zice *Slavă. Și acum. Preasfîntă Treime*. Și după *Tatăl nostru*, Preotul zice *Că a Ta iaste Împărăția*. Iară Cîntăreții cîntă Troparele acestea pe glas al δ (IV): *Cu duhurile drepților [...], Întru odihna Ta, D[oa]mne [...], Slavă. Tu ești Dumnezeu [...]*.
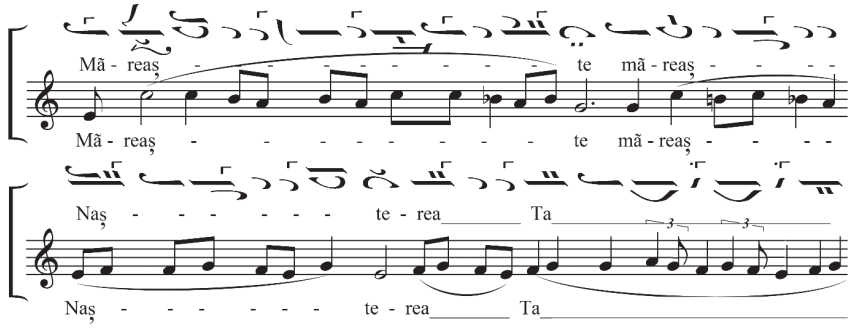
32v *Și acum. Un Curată [...]*.
Apoi zicînd Preotul ectenia pentru sufletele fericiților Ctitori și sfîrșitul făcînd, zice: *Întru fericita adormire, veacinică*. Iară Cîntăreții cîntă *Veacinica pomenirea*. După aceastea iarăși așăzîndu-se toți la Masă și începîndu-să împărțirea Colivei, cîntăreții cîntă Condacul Morților pe glas al η (VIII) Ni. *Cu sfinții odihnește, Hristoase* (exegeza lui Visarion).

34r Același mai înscurt. Glas VIII, Ni. *Cu sfinții odihnește, Hristoase* (exegeza lui Visarion).

34v Iară după aceastea sculîndu-să toți de la Masă și cetindu-se ceale cuviincioase, după *Fericimu-te pre tine toate neamurile* Cîntăreții cîntă Axionul Praznicului. Caută înapoi fila μζ (37). Apoi după ce citeaște Citeţul *Mulțumim Ție* [35r] *H[ristoa]se, Dumnezeul nostru*, Cîntăreții cîntă *Slavă* și Condacul Morților. *Cu sfinții odihneaște [...]. Și acum*. Condacul Prazdnicului. Caută înapoi fața β (2). Și c[e]l[elalte].

Comparativ cu ms. rom. BMN 13, în ms. rom. BARB 5621 cântările din ziua hramului și de a doua zi sunt neschimbate și apar tot în formă melismatică. Pe lângă irmoasele calofonice *Pacea Ta* și *Întărire fii* mai găsim și irmosul praznicului, *Nașterea ta*, pe glas IV leghetos, compus de Visarion în manieră calofonică, precedat de pripeala *Măreaște sufletul mieu*.

CC_interior complet.indd 125 05-Nov-21 12:36:12 PM

Exemplul muzical 20: Ms. rom. BARB 5621, f. 21r-v.
Axionul Schimbării la Față, glas IV, de Visarion Protopsaltul.

4.3. Contribuția lui Anton Pann la îmbogățirea repertoriului trapezei

Un contributor important la dezvoltarea repertoriului irmoaselor de masă este Anton Pann (1797-1854). Irmoasele sale nu sunt foarte răspândite prin antologiile de muzică psaltică. Ele au devenit accesibile cântăreților de abia după tipărirea *Privighierului*[196] în anul 1848 la București.

Până în prezent am identificat numai câteva surse care conțin irmoasele trapezei traduse ori compuse de Pann: ms. rom. BARB 1861 (*Antologie*, 1827, irmoasele sunt autograf Pann), ms. rom. BArhRam 564 (fost 1188 de la Mănăstirea Surpatele, *Antologie*, 1840, irmoasele sunt autograf Pann) și ms. rom. BARB 2229 (*Antologie*, 1841, copist Gheorghe Zugravul).

În ms. rom. BARB 1861 apar patru irmoase exighisite și traduse de Anton Pann. Ele nu sunt însoțite de indicații precise care să arate că sunt scrise pentru trapeză, dar este foarte posibil ca să se fi interpretat în acest context, din două motive: irmosul *Pacea Ta* este un indicator clar al repertoriului mesei iar irmoasele apar mai târziu într-o colecție de cântări pentru masă (ms. rom. BJNIP D I 1737, anul 1863).

43r	Aceste irmoase s-au alcătuit de A[n]t[on] P[ann].
44r	Glas I, Pa. *Cutremuratu-s-au pământul*.
48r	Al aceluiași. Glas V, Ke. *Pacea Ta dă-ne-o noaă*.
52r	Al aceluiași. Glas VI, Di. *Adu-ți aminte, Stăpînă*.
66v	Al aceluiași, exighisit. Glas VIII, Ni. *Primește rugăciunea mea*.

[196] „*Privighier* care coprinde în sine toată orînduiala Privighierii sau a Mînecării. Prelucrat și dat la lumină cu binecuvîntarea și ajutorul înalt prea-Sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei, D. D. Neofit. De Anton Pann, Profesor de Muzică Bisericească în Sem[inarul] Sf[intei] Mitropolii. București 1848. În a sa Tipografie de Muzică Bisericească."

CC_interior complet.indd 126 05-Nov-21 12:36:12 PM

Însemnarea conform căreia irmoasele „s-au alcătuit" de către Pann nu se referă la procesul de compoziție, ci la cel de exegeză și traducere. În urma comparației cu piesele scrise de ceilalți exegeți, devine limpede că ne aflăm în prezența unor reinterpretări semiografice și nu a unor compoziții originale.

A doua sursă identificată este ms. rom. BArhRam 564 în care întâlnim trei irmoase traduse de Pann. Și aici, *alcătuirea* și *facerea* se referă la exegeză și traducere.

70v	Acest ermos kalofonikon este alcătuirea D. Anton Pan, eh I căvădrat (glas I tetrafon), Ke. *Pacea ta dă-ne-o noaoă*.
72r	Ermos kalofonikon. Tot dintru ale lui D. Anton Pan facere. Glas V, Pa. *Cutremuratu-s-a pământul*.
73v	Altul, al aceluiași. Glas VIII, Ni. *Primește rugăciunea mea*.

Primul codice în care cel puțin unora dintre irmoasele lui Anton Pann li se arată calitatea de piese care se cântă la masă este ms. rom. BARB 2229 (Antologie, 1841, copist Gheorghe Zugravul).

84v	Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al Irmoaselor celor veselitoare ce să cîntă pre la mese și cînd închină pentru Nobili.
93v	Alt irmos asemenea, romînește. Glas V, Ke. *Pacea Ta dă-ne-o noaă*.
103v	Altul rumînește. Glas V, Pa. *Cutremuratu-s-au pământul*.
112r	Compus de D[o]mn[ul] Anton Pann. Glas VI nenano, Di. *Ceia ce ești în cer binecuvîntată*.
114v	Alt irmos, al aceluiași. Glas VI nenano, Di. *Adu-ți aminte, Stăpînă*.
126v	Exighisis după cel grecesc. Anton Pantoleon. Glas VII, Zo. *Toată nădejdea mea*.
141v	Acest irmos l-a tradus pe rumînie D[o]mnul Anton Pan. Dupe al lui Gheorghie Critos. Glas VIII, Ni. *Primește rugăciunea mea*.
227v	Acest irmos să cîntă la masă pe glas V. *Împărătească prealăudată*.[197]
230r	Apoi acesta grecește. *Παντάνασσα πανύμνητε* (*Împărătească prealăudată*).

Și în cazul irmosului *Ceia ce ești în cer binecuvîntată* este valabilă observația referitoare la compoziție și exegeză. El nu este creația lui Pann, ci este exighisit și tradus după cel al lui Balasie Preotul.

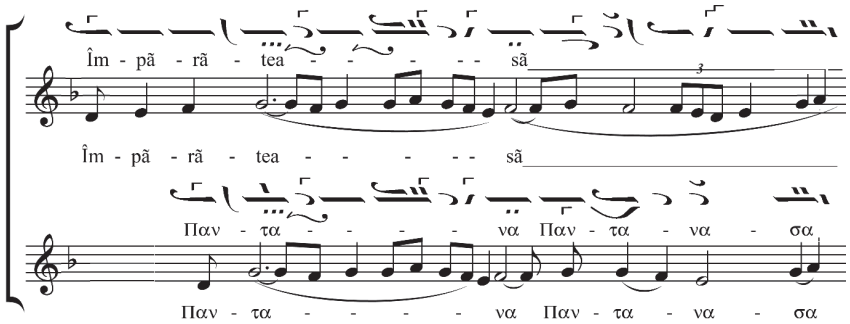
Din prezența cântării Împărătească prealăudată în variantă bilingvă înțelegem că în jurul anului 1840 probabil încă se cântau piese pentru masă în limba greacă,[198] așa cum arată și manuscrisele muzicale de la Neamț scrise în jurul acestei date.

---

[197] Piesa este de fapt stihira de la finalul polieleului *Robii Domnului* pe glas V de Petru Lampadarie Peloponesiul. Vezi ms. rom. BARB 3694, f. 36v.

[198] Mihail Poslușnicu afirmă că de abia la „15 februarie 1863 domnitorul Alexandru Cuza decretează legea

CC_interior complet.indd 127 05-Nov-21 12:36:12 PM

Exemplul muzical 21: Stihira Împărătească prealăudată*, în limba română (ms. rom. BARB 2229, f.227v) și în limba greacă (*Παντάνασσα πανύμνητε*, ms. rom. BARB 2229, f. 230r).*

Singurul izvor în care apar majoritatea irmoaselor traduse de Pann este *Privighierul* tipărit în 1848 la București.

p. 409 Irmoase calofonice din care unele sînt desfătătoare iar altele umilitoare. Irmos prelucrat după a[l] lui Petru Berechet. Glas I tetrafon, Ke. *Pacea Ta*.

p. 411 Glas II, forma glasului VI nenano, Di. După a[l] lui Balașie Preotul. *Ceia ce ești în cer binecuvîntată*.

p. 417 Glas V, Pa. Prelucrat după a[l] lui Panaiot Halacioulu Protopsaltu[l]. *Cutremuratu-s-au pămîntul*.

p. 419 Altul. Glas V, Pa. După al Serd[arului] Diounisie Fotino. *Pre tine cea mai presus de minte*.

p. 420 Glas VI nenano, Di. După a[l] lui Daniil Protopsaltul. *Adu-ți aminte, Stăpînă*.

p. 425 Glas VII, Zo. După a[l] lui Petru Berechet. *Toată nădejdea mea*.

p. 428 Glas VIII, Ni. După a[l] lui Gheorghie Criteanul. *Primește rugăciunea*.

p. 431 Următoarea poemă să cîntă la Arhiereu cînd se desbracă în Altar, se cîntă și la mese cînd închină sau urează pentru Mitropoliți, Episcopi și Arhierei. Glas VII, Zo. *Pre Stăpînul*.

p. 433 *Plîng și mă tînguesc* compus și alăturat aici după cererea Păr[intelui] Teofilact, Cîntărețul Monastirii Cernica. Glas VIII, Ni.

p. 435 Cratimi care să cîntă cînd cere trebuința a se mai prelungi melodia cîntată a poemelor întinse, adică: a slavelor de la Polielee, a Irmoaselor și a altor asemene. Glas I, Pa. *Τὲ τε τε*.

prin care se oprește a se mai cânta altă limbă, în biserica românească, decât numai în limba națională." Vezi Poslușnicu, p. 16.

CC_interior complet.indd 128 05-Nov-21 12:36:12 PM

p. 436 Fiindcă după cratimă totdauna să conteneşte cu o propoziţie de la sfîrşitul troparului la care s-a cîntat, de aceia s-a pus după fiecare cratimă cîte un eczemplu, precum: *Toată suflarea*.

p. 437 Glas IV leghetos, Vu. *Τὲ τε τε*.

p. 439 Altul. Glas IV leghetos, Vu. *Τὲ τε τε*.

p. 441 Glas IV, Di. *Τι τι τι*.

p. 442 Altul. Glas IV, Di. *Το το το*.

p. 444 Glas V, Pa. *Τὲ τε τε*.

p. 446 Glas VI, Pa. *Τὲ ρι ρε ρεμ*.

p. 447 Glas VI, Pa. *Τὲ τε τε*.

p. 449 Glas VII, Zo. *Ε ρι ρεμ*.

p. 451 Glas VIII, Ni. *Α νε να*.

p. 455 Acelaşi. Glas VIII, Ni. *Ε ρι ρεμ*.

Cu siguranţă, piesele din *Privighierul* lui Pann au constituit un repertoriu alcătuit special pentru trapeză întrucât găsim printre irmoasele calofonice propriu-zise şi alte piese interpretate în acest context: *Pre Stăpânul*, precedat de indicaţia clară că se cântă la mese, şi *Plâng şi mă tânguiesc*, stihira ce se psalmodia la masă a doua zi după hram.

Este interesantă menţiunea autorului de la p. 435 potrivit căreia slavele, polieleele, irmoasele calofonice şi alte cântări melismatice pot fi prelungite prin adăugarea unor pasaje teretismatice, dobândind aspect bipartit. La fel de preţioasă este şi însemnarea de la p. 436, unde se subliniază că după cratimă se cântă *întotdeauna* propoziţia de la sfârşitul piesei care a fost prelungită, sugerând ideea de bitematism cu mică repriză a cântărilor pe larg.

Anton Pann rămâne, alături de Visarion Protopsaltul, unul dintre principalii muzicieni ai Bisericii preocupaţi de îmbogăţirea repertoriului mesei atât prin exegeze şi traduceri cât şi prin noi creaţii în genul irmoaselor calofonice.

4.3.1. Rânduiala şi repertoriul trapezei în ms. rom. BJNIP D I 1737 (1863)

O rânduială deosebită a mesei, bazată în principal pe lucrările lui Anton Pann, apare în ms. rom. BJNI Ploieşti D I 1737 (*Rânduiala cîntărilor sfinţitelor şi dumnezeieştilor rugilor sfinţite*), alcătuit în anul 1863 la Bucureşti de către Ioann Ionescu.[199] Colecţia voluminoasă de 756 de pagini este un compendiu de cântări şi îndrumări tipiconale care se încheie cu rânduiala şi repertoriul mesei de hram (p. 623-756). Conţinutul liturgic al antologiei

[199] Ioann Ionescu a fost psalt şi caligraf bucureştean şi a activat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În anul 1862 a alcătuit ms. rom. I 16 din Biblioteca Sfântului Sinod, *Cîntările celor şapte sf(inte) Laude*. Vezi Gheorghe C. Ionescu, *Lexicon al celor care de-a lungul veacurilor s-au ocupat cu muzica de tradiţie bizantină în România*, Editura Diogene, Bucureşti, 1994, p. 185.

CC_interior complet.indd 129 05-Nov-21 12:36:12 PM

lui Ionescu seamănă foarte mult cu cele din manuscrisele nemțene și mai ales cu *Irmologhionul* tipărit în 1827. Sunt neschimbate textele heretismosurilor sau *urațiilor* pentru domn, mitropolit, egumen și oaspeți din ziua hramului, inclusiv cele de a doua zi, pentru ctitori și ostenitorii casei. În schimb, repertoriul trapezei cunoaște diferențe considerabile, fiind alcătuit aproape integral din creațiile lui Macarie Ieromonahul și Anton Pann.

p. 623 Iar de e hramul bisericii, zicătorul zice urațiile cu glas deschis și cu înțelegere, întîiu pentru Împărat sau Domnul țării: *Pentru buna și fericita sănătate [...]*.

p. 624 Iar starea 1 cîntă pe glas 3: *Mulți ani* de trei ori. Iar preotul lovind din clopoțelul de masă de 3 ori și cei rînduiți trag toate clopotele o stare. Iar chelarul mai dă cîte 1 păhar de vin, fiecăruia frate. Iar starea 1 cîntă această glaznică pe glas 4: *Mulți ani să facă Domnul Dumnezeu [...]*.

p. 625 Zicătorul zice Urația pentru Mitropolit și pentru Arhiereu: *Pre prea o'sfințitul [...]*.

p. 626 Iar starea 2 cîntă pe glas 3 Mulți ani de 3 ori. Iar preotul lovind în clopoțelul de masă de 3 ori și cei rînduiți trag toate clopotele o stare. Iar starea 2 cîntă această glaznică, facerea P[ărinte]lui Macarie Eromonahul, tîlmăcită din Paraclis. Glas VII, Zo: *Pre Stăpînul*.

p. 631 Zicătorul zice Urația pentru egumenul monastirii: *Pre Prea cinstitul [...]*.

p. 632 Iar starea 1 cîntă pe glas 3 *Mulți ani* de 3 ori.

p. 633 Iar preotul lovind în clopoțelul de masă de 3 ori și cei rînduiți trag toate clopotele o stare. Iar starea 1 cîntă această glaznică pe glas 1: *Pacea Ta [...]*
(n.m.: numai text, fără notație muzicală).
Iar deacă vom voi cîntăm glaznica aceasta, facerea P[ărinte]lui Macarie Eromonahul, glas VIII, Ni:[200] *Rugăciunea mea*.

p. 642 Iar la schituri de monahii cîntăm Glaznica aceasta, slava stihoavniĭ dimineții Miercurei ceĭ Mari, facerea Casieniĭ călugărițiĭ și așezată pe note de P[ărinte]le Macarie eromonahul. Glas VIII, Ni: *Doamne, muerea*.[201]

p. 649 De aici facerea Îm[păratului] Leon Înțeleptul: *al căror sunet auzindu-l cu urechile*.

---

[200] Aici copistul se află în eroare, atribuindu-i lui Macarie paternitatea irmosului. Piesa este numai tradusă de Macarie, fiind compusă de Gheorghe Criteanul (vezi BARB 1685, f. 160r). Copistul mai face o confuzie, notând cheia glasului IV în loc de cea a glasului VIII.

[201] Slava Stihoavnei din Sfânta și Marea Miercuri, pe glas VIII, mai este numită și *cântarea Casianei*. În unele manuscrise această creație poartă denumirea de *irmos*. Vezi ms. rom. BMC 784 (*Carte de musichie*, anul 1846, autograf Nil Ieromonahul), p. 532: „Alt irmos. Slavă. A muerii cei păcătoase." De asemenea, Athanasie Iordănescu include nu mai puțin de patru variante în volumul II al *Calofoniconului* său, coligat cu vol. I (*Calofoniconul* lui Macarie) în ms. rom. BNR 28944 (1927). Astfel, între ff. 137r-142r se află versiunile a patru compozitori: Macarie Ieromonahul (1750-1836), arhiereul Nectarie Tripoleos (Frimu, † după 1850), Mitropolitul Iosif Naniescu (1818-1902) și Athanasie Iordănescu (1873-1937).

CC_interior complet.indd 130 05-Nov-21 12:36:12 PM

p. 650 De aici iarăși facerea Casieniĭ: *cine va cerca mulțimea păcatelor*.

p. 653 Zicătorul zice Urație pentru oaspeți: *Tuturor drept-mări[tori]lor Creștini [...]*.

p. 654 Iar starea 2 cîntă pe glas 3 *Mulți ani* de 3 ori. Iar preotul lovind în clopoțelul de masă de 3 ori și cei rînduiți trag toate clopotele o stare. Iar starea 2 cîntă această [p. 655] glaznică, facerea lui Neon Patron și așezată pe note de P[ărinte]le Macarie Eromonahul, glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat*.[202]

p. 660 Iar după hramul bisericii, a 2-oa zi. Zicătorul zice Urație pentru ctitori: *Pentru fericita pomenire [...]*.

p. 661 Iar starea 1 cîntă pe glas 3 *Vecinica pomenire* de 3 ori. Iar preotul lovind în clopoțelul de masă de 3 ori și cei rînduiți trag toate clopotele o stare. Iar chelarul mai dă cîte 1 pahar de vin. Iar starea 2 cîntă această glaznică, facerea Sfîntului Ioan [p. 662] Damaschin și așezată pe note de P[ărinte]le Macarie Eromonahul, glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguesc*.

p. 669 Iar cînd nu cîntăm glaznicile mai de nainte nici această mai din urmă Starea 2 cîntă pe glas VIII, Ni: *Slavă*. Starea 1: *Și acum*. Starea 2: *Stăpînă priimește*.

p. 671 Zicătorul zice Urație pentru ostenitorii casii: *Pre frații și ascultătorii [...]*.

p. 672 Iar starea 2 cîntă Irmosul acesta pe glas 1 (n.m.: numai text, fără note): *Întărire fii [...]*.

p. 691 Începuturi bine-glăsuite care să cîntă la Mese. Întîi începutul. Facerea D-lui Petru cel dulce, glas I Ke: *Pacea Ta dă-ne-o noă*.

p. 696 Începutul. Facerea D-lui Petru Berechet, glas I, Pa: *În cuptorul cel vîlvîitori*.

p. 700 Începutul. Facerea D-lui Anton Pann. După al Preotului Balașie, glas II, forma glasului VI nenano, Di: *Ceea ce ești în ceri binecuvîntată*.

p. 704 Al Născătoarei. Facerea lui Grigorie întîiul-cîntăreț, glas III, Ga, ca de la Ni: *Stăpînă, priimește rugăciunile*.[203]

p. 709 Al Născătoarei. Facerea D-lui Anton Pann, glas IV leghetos, Vu: *Rugămu-ne noi, robii tăi*.

p. 712 Începutul prelucrat de Domnul Anton Pann după al lui Panaiot Halacioulu întîiul-cîntăreț, glas V, Pa: *Cutremuratu-s-au pămîntul*.

p. 718 Începutul facerea D-lui Daniil întîiul-cîntăreț, glas VI nenano (Di): *Adu-ți aminte, Stăpîna mea*.

---

[202] Muzica acestui irmos este *facerea* lui Macarie (vezi ms. rom. BARB 1685 f. 169v), nu a lui Ghermanos Neon Patron, cum precizează titlul. Ținând cont de faptul că și Filothei Jipa face această eroare în ms. rom. BARB 61, iar *Irmologhionul* de la Neamț menționează același compozitor, se poate presupune o filiație între aceste trei izvoare.

[203] Nu am mai întâlnit acest irmos în niciun manuscris de muzică bizantină dedicat rânduielii trapezei.

CC_interior complet.indd 131 05-Nov-21 12:36:12 PM

p. 729 Începutul facerea D-lui Petru Berechet, glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea*.

p. 736 [p. 736-742] Începutul facerea Sfinţitului Arhiereu Ghermano Neon Patron, glas VIII, Ni: *Ardeţi cuptorul de şapte ori*.

p. 741 Tereremuri care să cîntă, cînd voim a prelungi cîntarea heruvicelor, a cuminecătoarelor (n.m. chinonice), a începuturilor bine-glăsuite (n.m. irmoase calofonice) şi cînd voim a cînta în sicret pentru orice fel de amor. Facerea D-lui Anton Pann.

p. 742 Tererem, glas I, Pa.

p. 745 Tererem, glas II, Vu.

p. 747 Tererem, glas III, Ga ca de la Ni.

p. 749 Tererem, glas IV Leghetos,[204] Di.

p. 750 Tererem, glas I,[205] Pa.

p. 751 Tererem, glas VI, Pa.
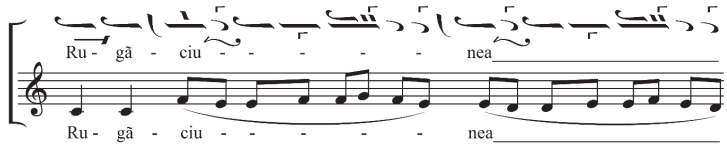
bis

p. 753 Tererem, glas VII, Zo.

p. 755 Tererem, glas VIII,[206] Ni.

Deşi repertoriul mesei din manuscrisul lui Ioann Ionescu a fost alcătuit după modelul şcolii de la Neamţ, în afara irmosului *Întărire fii* nu întâlnim nicio altă cântare nemţeană, ci numai piese de Macarie Ieromonahul şi Anton Pann pe care copistul le numeşte *glaznice*. Cântările sunt antifonice, fiind rânduite două *stări* (strane) pentru execuţia lor.

După urația (heretismosul) pentru egumenul mănăstirii, Ionescu scrie numai textul irmosului *Pacea Ta*, glas I, adăugându-i alte două cântări facultative („iar deacă vom voi cîntăm glaznica aceasta"): *Rugăciunea mea*, glas VIII (compusă de Gheorghe Criteanul, cca 1790-†1815), în exegeza şi traducerea lui Macarie Ieromonahul şi, pentru schiturile de maici, slava stihoavnei din Miercurea Sfintelor Pătimiri, *Doamne, muerea ceea ce căzuse*, pe glas VIII, de acelaşi Macarie.

Exemplul muzical 22: Ms. rom. BJNIP D I 1737, p. 633.
Irmosul Rugăciunea mea, glas VIII, de Gheorghe Criteanul.

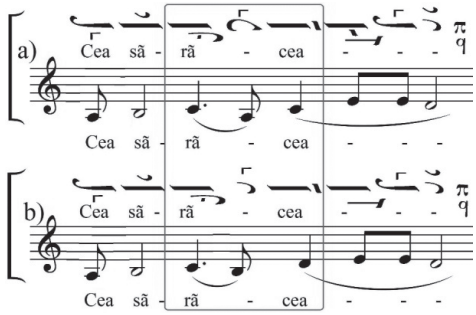
[204] Este incorectă asocierea formei de glas IV Leghetos cu monosilaba Di, întrucât glas IV Leghetos are baza în Vu.

[205] Teriremul acesta este scris în glasul V însă copistul omite să pună la cheie şi stenografia plagalului care arată că, de fapt, piesa se desfăşoară într-un cadru modal caracteristic plagalului glasului I.

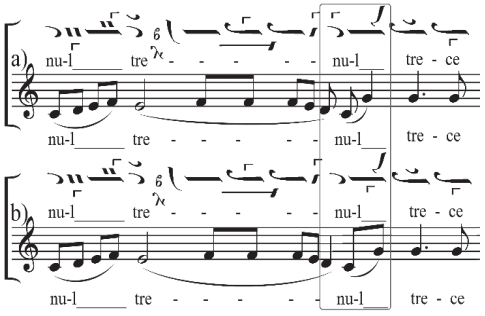
[206] Şi aici întâlnim acelaşi tip de omisiune în cheia ehului.

CC_interior complet.indd 132 05-Nov-21 12:36:12 PM

Ioann Ionescu nu respectă întotdeauna partitura originală. Încă de la începutul cântării întâlnim o greșeală de ortografie. Este așezat în mod eronat semnul ornamental *omalon* sub cele două neume de *ison* întrucât fiecare neumă are silabă proprie, caz în care folosirea omalonului este ilogică. Copistul își asumă și alte libertăți pe parcursul piesei, schimbând uneori intervalica sau intervenind asupra duratelor muzicale.
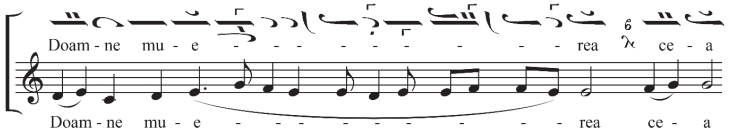

Exemplul muzical 23:
Modificări ale intervalelor.
a) Ms. rom. BJNIP D I 1737, p. 634.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 160r.

Exemplul muzical 24:
Modificări ale duratelor.
a) Ms. rom. BJNIP D I 1737, p. 636.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 160v.

Ionescu aduce o altă noutate în cazul repertoriului trapezei, recomandând ca la așezămintele monahale de maici să se cânte piesa lui Macarie Ieromonahul, *Doamne, muerea ceea ce căzuze*, scrisă în idiomul stihiraric, cu inserții de formule calofonice, dar neintrodusă de Macarie în *Calofoniconul* său.

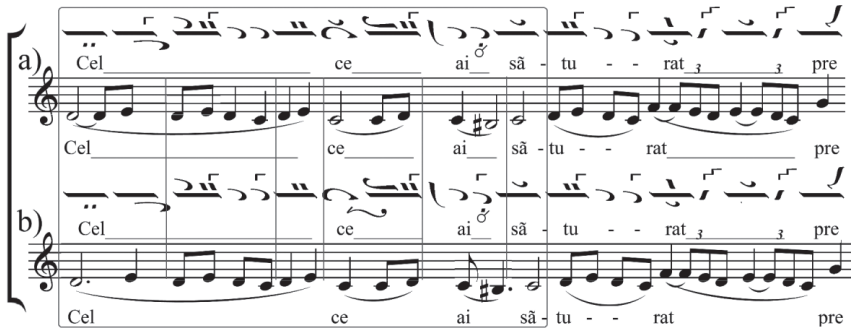

Exemplul muzical 25: Ms. rom. BJNIP D I 1737, p. 634.
Doamne, muerea ceea ce căzuse*, glas VIII, de Macarie Ieromonahul.*

Și în stihira *Cel ce ai săturat* se observă intervenția copistului la nivel ritmic, din cauza căreia unele picioare metrice gândite binar de Macarie sunt transformate în podii mixte (binare și ternare), fiind afectată cursivitatea melodiei (vezi ex. muz. 26).

Cu ocazia celei de-a doua zile de hram, la masă se oficia slujba parastasului pentru ctitorii așezământului monahal, la finalul căreia se cântau *Veșnica pomenire* și stihira *Plîng și mă tânguesc* pe glasul VIII.

CC_interior complet.indd 133 05-Nov-21 12:36:13 PM

Exemplul muzical 26:
a) Ms. rom. BJNIP D I 1737, p. 655.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 169v.

Asemenea lui Visarion, Ionescu adaugă la finalul repertoriului trapezei, după principiul octoihiei, un mănunchi de nouă irmoase calofonice, două pentru glasul I și câte unul pentru celelalte glasuri. Anton Pann semnează patru traduceri (*Ceea ce ești în cer binecuvîntată*, glas VI; *Cutremuratu-s-au pământul*, glas V; *Aduți aminte, Stăpîna mea*, glas VI; *Toată nădejdea mea*, glas VII) și o compoziție (*Rugămu-ne noi, robii tăi*, glas IV leghetos), Macarie Ieromonahul este prezent cu trei irmoase traduse (*Pacea Ta dă-ne-o nouă*, glas I; *În cuptorul cel vîlvîitor*, glas I; *Ardeți cuptorul de șapte ori*, glas VIII), în timp ce o altă cântare (*Stăpînă, primește rugăciunile*, glas III) este tradusă de Ioann Ionescu. Destinația cântărilor este clară: „Începuturi bine-glăsuite care să cîntă la Mese" (p. 691). Denumirea pieselor de *începuturi bine-glăsuite* reprezintă traducerea sintagmei grecești *ειρμοί καλοφωνικοί* sub care întâlnim cântările genului în manuscrisele psaltice. Formularea *bine-glăsuite* se referă atât la maniera calofonică de compoziție a acestor irmoase, cât și la caracterul estetic.

După cele nouă cântări calofonice apar opt „tereremuri care să cîntă, cînd voim a prelungi cîntarea heruvicelor, a cuminecătoarelor, a începuturilor bine-glăsuite și cînd voim a cînta în sicret pentru orice fel de amor. Facerea D-lui Anton Pann" (p. 741). Ele sunt investite cu o cvadruplă funcție utilitară, putând fi asociate cu heruvicele, chinonicele, irmoasele calofonice și cântările de lume. Prezintă interes faptul că toate cratimele lui Pann sunt prescurtate de Ionescu.

Se poate constata spațiul generos pe care Ioann Ionescu îl oferă în colecția sa irmoaselor de masă ale lui Anton Pann pe care este foarte posibil să îl fi cunoscut personal, chiar să fi ucenicit pe lângă el. *Privighierul* lui Pann este una dintre sursele care au stat cu certitudine la baza repertoriului propus de Ionescu.

Ms. rom. BJNIP D I 1737 reprezintă cea mai târzie mărturie liturgico-muzicală care vorbește despre rânduiala și cântările destinate în exclusivitate mesei. Acest codice încheie șirul cronologic al manuscriselor muzicale care cuprind repertorii de trapeză în limba română.

CC_interior complet.indd 134 05-Nov-21 12:36:13 PM

Circulația textelor repertoriului trapezei în tipărituri liturgice între secolele XVIII și XIX

După apariția *Psaltichiei* lui Filothei sin Agăi Jipei (1713), textele irmoaselor calofonice traduse în limba română au început să fie incluse în antologia liturgică numită *Catavasier*, de cele mai multe ori sub titlul *Irmoase ce să cîntă la masă*, formând un capitol special, așezat după cel consacrat Sfintei Liturghii. Grija editorilor de a pune aceste piese laolaltă cu cele mai „trebuincioase" cântări și rânduieli bisericești, fără excepție, vreme de peste un secol, arată că este posibil ca ele să se fi interpretat cu o oarecare regularitate și să se fi bucurat de apreciere. De fiecare dată, înaintea cântărilor apăreau și informații referitoare la textele originale grecești după care s-au tradus irmoasele și ehul în care trebuiau interpretate. Analizând și comparând 19 ediții dintre anii 1715-1824 (vezi *Anexa 4*), am surprins circulația paralelă a două repertorii distincte, posibil complementare: unul de limbă română, format din irmoasele traduse de ieromonahul Filothei, și altul de limbă greacă, mai dezvoltat decât primul. În tipărituri le întâlnim fie pe unul, fie pe celălalt, niciodată împreună.

5.1. Textele cântărilor trapezei de limbă română în tipărituri liturgice

În anul 1714 la Târgoviște era tipărit – pentru prima dată în întregime în limba română – *Catavasierul*,[207] o carte de cult necesară cântăreților de strană. Ediția, îngrijită de tipograful Gheorghe Radovici, a apărut cu blagoslovenia mitropolitului Ungrovlahiei, Anthim Ivireanul. Publicația are la bază textele liturgice traduse de Filothei sin Agăi Jipei pentru partea din *Psaltichia rumănească* numită *Catavasier*. Tomul a avut o largă răspândire între anii 1714 și 1824, fiind tipărit în cel puțin 38 de ediții (unele bilingve: greco-românești, româno-grecești, altele trilingve: greco-slavo-românești sau numai în limba română).[208]

În cuprinsul *Catavasierului* aflăm și repertoriul trapezei, identic cu cel din ms. rom. BARB 61. Textele irmoaselor calofonice sau *veselitoare* sunt precedate, ca și în *Psaltichie*, de incipituri grecești și de indicațiile ehurilor. Muzicologul Sebastian Barbu-Bucur descrie succint filele din tipăritură care se referă la repertoriul trapezei: „93v-97v Cîntări veselitoare (Polihronioane) ce se cântă cînd ridică paharul pentru Mitropolitul Ungro-Vlahiei (cutare); Întru pofala Domnului Ungro-Vlahiei (cutare); Întru pofala boierului mare (cutare);

[207] „*Catavasieriu* cu alte trebuincioase cîntări ce să cîntă peste tot anul. Acum întîiu tălmăcit pre limba rumînească și tipărit la întîiul an, al înălțatei de D[u]mnezeu domnii, a prea liminatu[lui] oblăduitoriu a toată țara Rumînească. Ioannu Ștefanu Cantacuzino Voevod. Cu bl[agoslo]venia prea Sfințitului Mi[tropolit al Ungrovlahiei] kir Antim Ivireanu. Prin usîrdia și nevoința smeritului întru Ieromonah[i], în sf[â]nta Mitropolie a Tîrgoviști[i] la anul de la H(ristos) 1714 august, de Ghiorghie Radovici" apud Barbu Bucur, *Tezaur muzical românesc*, p. 166.

[208] Mariana Flaișer, „Aspecte ale limbii române în Catavasierul lui Filothei sin Agăi Jipei", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. II, Iași, 2000, p. 124.

CC_interior complet.indd 135 05-Nov-21 12:36:13 PM

La masa celui ce te ospătează, să cînte pre glas 8 facerea lui Neon Patron, Cel ce-ai săturat, alte 14 irmoase veselitoare, cu incipit grecesc."[209]

Cântarea acestor irmoase s-a dorit a fi o alternativă la un posibil repertoriu indecent, așa cum susține tipograful Gheorghe Radovici în prefața primului *Catavasier* tipărit în limbile română, greacă și slavonă în 1713: „De vreame ce firea omenească cătră cîntări și cătră viersuri are a sa priință, precum să vede și la copiii cei mici și plîngători și cu cîntecile sînt adormiți; ci și muerile cele țesătoare și călătorii și corăbiarii, osteneala care le vine din lucruri, cu cîntecele o mîngîie; de vreame ce sufletul, toate ceale cu supărare și cu osteneală poate să le sufere lesne, cînd ar auzi cîntări și cîntece; pentru aceasta și eu am vrut să typăresc această cărticică a catavasiilor. Pentru ca cei ce vor vrea să cînte, să nu cînte cîntece curvești și drăcești, ci să cînte Catavasii și Irmoasele aceastea, ce cuprinde aceasta cărticică."[210]

Chiar dacă fragmentul nu se referă în mod particular la irmoasele care se cântă la masă, este clar că autorul cuvântului înainte nu vizează contextele liturgice în care se interpretează irmoase, ci pe cele non-liturgice.

5.2. Textele cântărilor trapezei de limbă greacă în tipărituri liturgice

Dacă până la jumătatea secolului al XVIII-lea tipăriturile consemnau exclusiv repertoriul propus de Filothei sin Agăi Jipei, după anul 1750 în catavasierele bilingve și trilingve își face loc o colecție mai bogată de irmoase calofonice pentru masă, în limba greacă.[211] Astfel, în Catavasierul tipărit la Râmnic în 1750 apar 30 de cântări, dintre care 21 sunt irmoase calofonice:

124v	Irmoasele ce să cîntă la masă.	
	Glas α (I):	*Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*) [Petru Berechet].
		Εφριξε γη (*Înfricoșatu-s-a pământul*) [Balasie Preotul].
		Ακουε θαυμάτων ουρανέ (*Ascultă, cer al minunilor*) [Ghermanos Neon Patron].
		Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς (*Cuprins sînt din toate părțile*) [Petru Berechet].
125r		*Η τρίφωτος ουσία* (*Ființa cea cu trei lumini*) [Petru Berechet].
		Την ζωοδόχον πηγήν (*Pe izvorul primitor de viață*) [Balasie Preotul].
		Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον (*Să slăvim pe Treimea cea nedespărțită*) [Ghermanos Neon Patron].
	Glas γ (III):	*Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*) [Damian Vatopedinul].

[209] Barbu Bucur, *Tezaur muzical românesc*, p. 169-170.

[210] BARB CRV 163A, *Catavasier*, ed. Gheorghe Radovici, Târgoviște, 1713, f. 2r.

[211] Vezi BARB CRV 273, ff. 124v-127v.

CC_interior complet.indd 136 05-Nov-21 12:36:13 PM

125v	Glas δ (IV):	*Παντάνασσα, πανύμνητε* (*Împărătească prealăudată*) Meletie Sinaitul]. *Την φωτοφόρον νεφέλην*[212] [Balasie Preotul]. *Παράδοξα σήμερον* (*Preaslăvite astăzi*)[213] [Ghermanos Neon Patron]. *Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*) [Balasie Preotul].
126r		*Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul și-a deschis gâtlejul*) Ghermanos Neon Patron]. *Χαίρε πύλη Κυρίου* (*Bucură-te, ușa Domnului*) [Petru Berechet]. *Θεόν ανθρώποις* (*Dumnezeu oamenilor*) [Petru Berechet].
	Glas β (II):	*Η εν ουρανοίς ευλογημένη* (*Ceea ce ești în ceruri binecuvântată*) [Balasie Preotul].
	Glas ζ (VII):	*Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*) [Balasie Preotul].
126v	Glas η (VIII):	*Ευλογητός εί, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat ești Hristoase, Dumnezeul nostru*).[214] *Τη Υπερμάχω Στρατηγώ* (*Apărătoare Doamnă*). *Μουσικών οργάνων* (*Musicește organe*) [Balasie Preotul]. *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*) [Balasie Preotul]. *Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*) [Balasie Preotul].
127r		*Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*) [Petru Berechet].
	Δόξα, glas η	*Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*).
	Και νύν:	*Της σωτηρίας ευθυνόν* (*În calea mântuirii*).
	Glas ξ (VI):	*Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*). *Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*).
	Δόξα. A morților.	
	Glas η (VIII):	*Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*).
	Και νύν:	*Αγνή παρθένε του λόγου πύλη* (*Fecioară curată, ușă a cuvântului*).
127v	Tropariu, glas α:	*Εν τη γεννήσει την παρθενίαν εφύλαξας* (*Întru naștere fecioria ai păzit*).

[212] Încadrarea acestei cântări între irmoasele glasului IV este greșită întrucât ea aparține primului eh.

[213] Stihiră idiomelă de la vecernia praznicului Pogorârii Sf. Duh. Vezi *Πεντηκοσταριον*, Veneția, 1890, p. 194.

[214] Troparul Cincizecimii. Vezi *Πεντηκοσταριον*, p. 188.

CC_interior complet.indd 137 05-Nov-21 12:36:13 PM

Acest repertoriu este mai extins decât cel de limbă română, cuprinzând douăzeci și unu de irmoase calofonice și alte nouă cântări. Irmoasele sunt preluate din creația lui Ghermanos Neon Patron, Balasie Preotul și Petru Berechet, Meletie Sinaitul și Damian Vatopedinul. Printre ele sunt intercalate diverse cântări, aparent fără o logică anume: troparul Ortodoxiei (*Ευλογητός εί, Χριστέ ο Θεός ημών*), condacul *Apărătoare Doamnă* al Imnului Acatist (*Τη Υπερμάχω Στρατηγώ*), repertoriul încheindu-se cu câteva piese care se interpretează în perioada Triodului după Psalmul 50.

Deși este neobișnuit ca după irmoase să urmeze aceste cântări triodice, întâlnim o dispunere asemănătoare într-un manuscris de secol XVIII, ms. gr. BOVA 194, ff. 276r- 275v (filele sunt numerotate de la dreapta spre stânga, potrivit sistemului arab). În acest codice, după un grup de irmoase calofonice de Balasie Preotul, urmează *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*, f. 276r) și *Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*, f. 275v). Prin urmare, este foarte posibil ca în perioada Triodului la masă să se fi cântat și aceste piese reprezentative, pentru frumusețea melodiei și a mesajului transmis. Nu am întâlnit, însă, nicio sursă care să vorbească despre locul acestor imnuri în repertoriul trapezei.

Se poate presupune că tipăriturile serveau numai de orientare în cadrul rânduielilor mesei, cântările fiind interpretate după manuscrise muzicale și, abia mai târziu, după tipărituri, fiind aproape imposibil să se rețină și să se redea fidel linia melodică numai pe baza textelor.

CC_interior complet.indd 138 05-Nov-21 12:36:13 PM

Concluzii

Cântările psaltice interpretate în contextul trapezei sunt menționate în manuscrisele muzicale începând cu secolul al XV-lea. Rânduiala mesei s-a dezvoltat în această perioadă pe două planuri distincte: ritul imperial constantinopolitan și ritul monahal aghioritic, fiecare încorporând repertorii distincte. În timp ce în tradiția constantinopolitană se întâlnesc compoziții complicate (anapodisme, anagramatisme) și piese de virtuozitate solistică menite a fi interpretate la masa împăratului, tradiția aghioritâ pune accent pe rânduiala Panaghiei a cărei piesă centrală este cântarea *Vrednică ești*, pe glasul VI, uneori împrumutând și cântări din spațiul constantinopolitan.

Repertoriul de limbă greacă cunoaște o înnoire și, totodată, o uniformizare odată cu dezvoltarea irmoaselor calofonice (sf. sec. XVI – înc. sec. XVII), proiectate în spațiul extra-liturgic și folosite la discreția interpreților în diverse contexte, cel mai important fiind cel al meselor din zilele marilor sărbători. Ocazional, repertoriul religios putea fi suplimentat cu muzici otomane sau populare grecești.

Creațiile celor mai proeminenți autori de irmoase pentru masă – Ghermanos Neon Patron, Balasie Preotul, Petru Berechet, Damian Vatopedinul și Meletie Sinaitul – au pătruns în limba română prin intermediul traducerilor lui Filothei sin Agăi Jipei din *Psaltichia rumînească* (1713) și, mai târziu, prin copiile acestei colecții. Apoi, preț de mai bine de un veac, aproape că nu s-a mai compus nimic pentru repertoriul de limbă română al trapezei, cu excepția câtorva piese lucrate spre sfârșitul secolului al XVIII-lea de protopsaltul Iosif de la Neamț (exegezele cântărilor *Cel ce ai săturat pe noroade*, *Plâng și mă tânguiesc* și *Cu sfinții odihnește* pe glas VIII; compoziția *Cuvioase Părinte Paisie*, glas V).

Izvoarele secolului al XVIII-lea sunt puține și insuficient de elocvente în privința ceremoniilor de la masă. Abia în a doua jumătate a veacului se întâlnește un singur document istoric care vorbește despre rânduiala mesei (*Condica lui Gheorgachi*, 1762), descriind un posibil context în care se interpretau cântările trapezei.

Începând cu secolul al XIX-lea, câteva manuscrise liturgice și muzicale de la mănăstirea Neamț detaliază atât rânduiala, cât și repertoriul trapezei, oferind o evidență clară a cântărilor folosite cu acest prilej. Contribuția lui Visarion Ieromonahul prin exegeze, compoziții și traducerea unor stihiri și irmoase calofonice este esențială pentru extinderea repertoriului. Varianta nemțeană a repertoriului trapezei este răspândită în foarte multe manuscrise psaltice până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, când dispare cu desăvârșire din acestea. Este foarte posibil ca rânduiala și repertoriul mesei de la Neamț să fi fost adoptate de mai multe mănăstiri din Moldova, deși mărturii clare nu provin decât de la mănăstirile Secu, Slatina, Agapia și Văratec.

În zona Munteniei nu întâlnim decât un singur codice care cuprinde o variantă adaptată a rânduielii nemțene, aflat în prezent în custodia Bibliotecii Județene *Nicolae Iorga*

CC_interior complet.indd 139 05-Nov-21 12:36:13 PM

din Ploiești. În această sursă este pus în lumină aportul considerabil al lui Anton Pann la construirea unui repertoriu de masă alternativ celui nemțean, bazat pe irmoase calofonice.

Paralel cu manuscrisele muzicale, alte izvoare care vorbesc despre repertoriul mesei sunt tipăriturile liturgice românești. Fie că sunt în limba română, bilingve (română și greacă) sau trilingve (română, greacă și slavonă), acestea încorporează trei modele de repertoriu al trapezei: unul format din irmoasele traduse ale lui Filothei, unul nemțean și altul mai extins, bazat numai pe irmoase de limbă greacă. După anul 1827 repertoriul mesei și textele irmoaselor calofonice dispar din tipăriturile liturgice.

CC_interior complet.indd 140 05-Nov-21 12:36:13 PM

Partea a III-a

Traducători și compozitori de irmoase calofonice de limbă română între secolele XVIII și XXI

CC_interior complet.indd 141 05-Nov-21 12:36:13 PM

Introducere

Constituind un repertoriu paraliturgic ocazional, format din numeroase traduceri și compoziții originale, irmoasele melismatice se vor interpreta, începând cu prima parte a secolului al XVIII-lea, la împărțirea anafurei[215] și la ospețele date de înalții prelați ortodocși sau de conducătorii celor două țări române (Țara Românească și Moldova) cu prilejul zilelor mai însemnate de sărbătoare, cum ar fi Nașterea, Botezul și Învierea Domnului, sau la hramurile mănăstirilor mai mari.[216]

Așezate în baza unor rânduieli precise în relație de interdependență cu alte cântări, irmoasele calofonice – piese evoluate din punct de vedere artistic – vor reprezenta „miezul" programului interpretativ. În funcție de disponibilitatea surselor, necesitate, apartenența compozitorilor la un anumit centru liturgic cu autoritate zonală sau chiar de apetența unor muzicieni pentru a traduce sau compune irmoase calofonice, repertoriile de limbă română vor avea conținuturi și mărimi variabile.

Cercetarea urmărește evoluția cântărilor din perspectivă diacronică, contributorii genului fiind studiați în funcție de perioada în care le este atestată prima traducere sau compoziție. Fiecărui autor i s-au inventariat și analizat mecanismele de adaptare lingvistică și melodică, suplimentar urmărindu-se transformările de ordin semiografic și, eventual, structural din operele reprezentative.

Ținând cont de faptul că lipsește o terminologie specifică pentru a defini tehnicile de traducere a cântărilor bisericești, am propus pentru aceste procedee denumiri inspirate din teoria muzicii tonale. Acolo unde o piesă de limbă greacă a fost tradusă și transcrisă analitic de mai mulți autori, au fost realizate comparații între stilurile de exegeză, pe baza cărora au fost emise observații. Pentru a evita expunerea tautologică a unor idei, nu am insistat foarte mult asupra lucrărilor care au fost deja descrise în secțiunea care vorbește despre repertoriul trapezei.

---

[215] Pâine binecuvântată care se împarte creștinilor la sfârșitul Sfintei Liturghii. Se mai numește și antidoron (lb. gr.: *αντιδώρον*). Vezi *Dicționar de muzică bisericească românească*, ediție coordonată de pr. prof. dr. Nicu Moldoveanu, pr. prof. dr. Nicolae Necula, pr. prof. dr. Vasile Stanciu și arhid. prof. dr. Sebastian Barbu-Bucur, Editura Basilica, București, 2013, p. 46.

[216] Vezi rânduiala din ziua de hram din ms. rom. BMN 13.

CC_interior complet.indd 143 05-Nov-21 12:36:13 PM

Irmoasele calofonice în traducerea lui Filothei sin Agăi Jipei

Începând cu anul 1713, când protopsaltul Mitropoliei Bucureștilor, Filothei sin Agăi Jipei alcătuiește *Psaltichia rumănească*, prima antologie muzicală în limba națională, în repertoriul imnurilor bisericești autohtone își fac apariția „*irmoasele veselitoare* care să cântă la anaforă și la masă".[217] Se regăsesc aici 15 irmoase calofonice (14 cu neume și ultimul fără notație muzicală), traduse de către cărturarul muntean după compozitori greci vechi și contemporani. Din câte cunosc până în prezent, irmoasele „românite"[218] de Filothei au fost copiate în notație originală de către alți doi muzicieni: Ioan sin Radului Duma Brașoveanu (ms. rom. BARB 4305, *Psaltichie rumănească*, 1751, ff. 324v-332v) și Macarie Ieromonahul (ms. rom. BARB 2439, *Antologie*, sf. sec. XVIII, ff. 64r-88v și ms. gr. BARB 1562, ff. 17r-19r), ultimul aducând colecției de cântări mici modificări de ortografie. Existența a numai două manuscrise în vechea grafie care cuprind acest repertoriu muzical de limbă română pare să sugereze că piesele nu au fost extrem de populare în varianta cu notație muzicală. Dacă luăm însă în calcul faptul că începând cu anul 1714 textele irmoaselor au circulat în majoritatea catavasierelor de limbă română, greacă sau bilingve, putem presupune că ele au ajuns să fie cunoscute treptat de către majoritatea cântăreților, deoarece o carte necesară precum *Catavasierul* nu putea lipsi din strana niciunei biserici. Probabil că în prezența titlurilor grecești dinaintea cântărilor și a textelor în limba română – potrivite foarte bine pe melodiile originale – psalții autohtoni, în special cei din centrele liturgice importante, familiarizați cu irmoasele de limbă greacă, puteau interpreta melodiile chiar independent de partitură. Tocmai pentru că acest aspect nu reprezenta un inconvenient, Filothei introduce la finalul colecției numai textul irmosului *Di-aciasta ceriurile s-au minunat*, de Balasie Preotul, înaintea căruia notează: „Aceasta o vei zice după fieștecare mathimă ce vei cînta pentru sănătăți[219] *Ἐξέστη επί τούτω ο ουρανός*. Ηχος πλ. δ ′ " (f. 61r).

Între irmoasele cu numerele 4 și 5 ale colecției apare și textul sedelnei *De frumusețile feciuriei tale* pe glas III, cu mențiunea *Την ωραιότητα, pre podóbie făcută*. Este foarte posibil ca Filothei, pentru frumusețea alcătuirii melodice a piesei,[220] să o fi considerat potrivită pentru a fi interpretată împreună cu irmoasele calofonice.

---

217 Ms. rom. BARB 61, f. 56v.

218 Despre *românirea* cântărilor bisericești vezi Sebastian Barbu-Bucur, studiul introductiv la volumul *Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie rumănească. I. Catavasier*, în colecția *Izvoare ale muzicii românești*, vol VII A, Editura Muzicală, București, 1981, p. 65.

219 Prin urmare, acest irmos trebuia să se cânte după polihroniul „întru pofala Mitropolitului Ungrovlahiei" (f. 55v), după cel „întru pofala boiariului mare" (f. 55v) și – foarte posibil – după stihira lui Balasie, *Cel ce ai săturat pre noroade*, care este tot o urare care se cântă „la masa celuia ce găteaște ospățul" (f. 56r).

220 Vezi cathisma prosomiacă a lui Balasie Preotul din ms. gr. BNG 934, f. 118v.

CC_interior complet.indd 144 05-Nov-21 12:36:13 PM

1.1. Principii de organizare a irmoaselor în *Psaltichia rumănească*

Succesiunea irmoaselor din *Psaltichia rumănească* respectă principiul organizării în ordinea celor opt ehuri, următorul criteriu de aranjare internă fiind cel cronologic. Acest principiu, bazat pe cinstea datorată înaintașilor este pus în practică în majoritatea manuscriselor muzicale, autorii mai vechi având întâietate în culegeri. Spre exemplu, în cadrul glasului IV, irmoasele lui Filothei sunt expuse după regula de mai sus: mai întâi irmosul lui Balasie Preotul, apoi cel al lui Damian Vatopedinul urmat de creația lui Meletie Sinaitul. Așa cum se poate observa în lista de mai jos, traducătorul nu a inclus niciun irmos pe glasul VI. În schimb, cel al lui Balasie de la glasul II este scris în genul cromaticului dur.
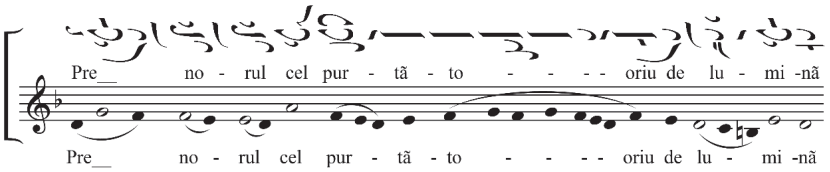
Glas	Autor	Irmos
Gl. I	Balasie Preotul	*Pre norul cel purtătoriu de lumină* *Pre izvorul cel priimitor de viață*
	Petru Berechet	*În cuptoriul cel vâlvâitoriu*
Gl. II	Balasie Preotul	*Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată*
Gl. III	Balasie Preotul	*La muntele Sinaei*
Gl. IV	Balasie Preotul	*Mîinile întinzîndu-și Daniil*
	Damian Vatopedinul	*S-au cutremurat noroadele*
	Meletie Sinaitul	*Împărătească prealăudată*
Gl. V	Ghermanos Neon Patron	*Să slăvim pre Troița*
	Meletie Sinaitul	*Rugile păcătoșilor priimindu-le*
Gl. VI	-	-
Gl. VII	Balasie Preotul	*Ceia ce-ai născut*
Gl. VIII	Balasie Preotul	*Privind tiranul* *Musicește organe* *Ars-au cuptiorul de șapte ori* *Di-aciasta ceriurile s-au minunat (text)*

Tabelul 1: Succesiunea irmoaselor din Psaltichia rumănească.

Cel mai bine reprezentat autor este Balasie Preotul cu nouă irmoase cu notație muzicală și unul fără notație, urmat de Meletie Sinaitul cu două irmoase, în timp ce Ghermanos Neon Patron, Damian Vatopedinul și Petru Berechet apar fiecare cu câte un irmos.
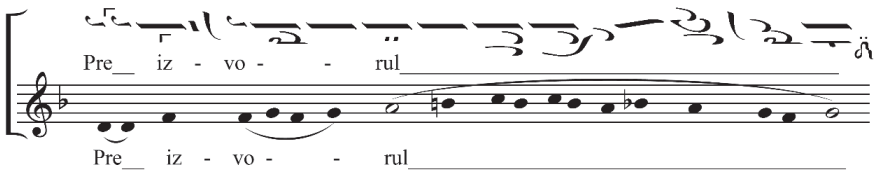
CC_interior complet.indd 145 05-Nov-21 12:36:13 PM

56v *Irmoase veselitoare care să cîntă la anaforă și la masă. Făcute de dascălii cei noi. Την φωτοφόρον νεφέλην*. Glas I, Pa, *Pre norul cel purtătoriu de lumină* [Balasie Preotul].

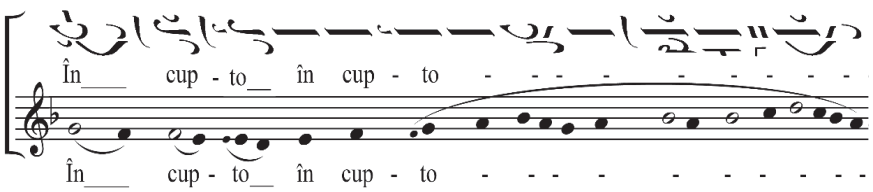
Exemplul muzical 27: Incipitul irmosului Pre norul cel purtătoriu de lumină.

57v *Την Ζωοδόχον πηγήν την αένναον*. Glas I, Pa, *Pre izvorul cel priimitor de viață* [Balasie Preotul].

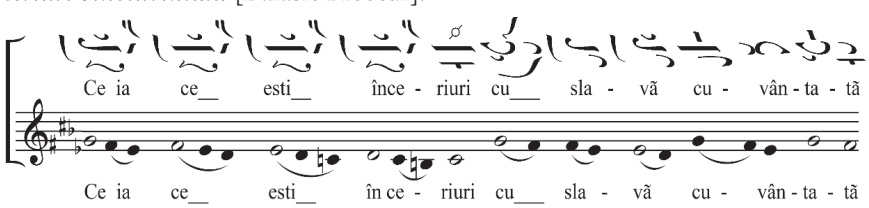
Exemplul muzical 28: Incipitul irmosului Pre izvorul cel priimitor de viață.

Εν τη βροντώση καμίνω. Glas I, Pa, *În cuptoriul cel vâlvâitoriu* [Petru Berechet]

Exemplul muzical 29: Incipitul irmosului În cuptoriul cel vâlvâitoriu.

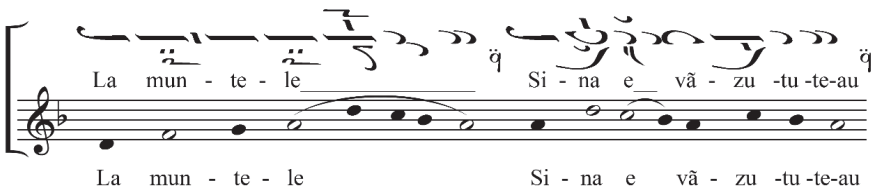
58r *Η εν ουρανοίς ευλογημένη*. Glas II, forma glasului VI nenano, Di, *Ceaia ce ești în ceriuri binecuvîntată* [Balasie Preotul].

Exemplul muzical 30: Incipitul irmosului Ceaia ce ești în ceriuri binecuvîntată.

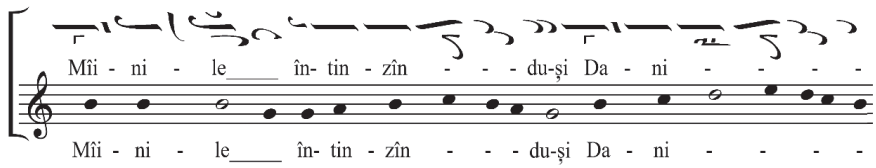
CC_interior complet.indd 146 05-Nov-21 12:36:13 PM

Εν Σιναίω τω όρει, *La muntele Sinaei*. Glas III, Ga [Balasie Preotul].
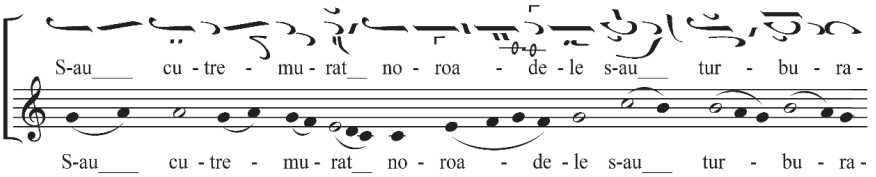

Exemplul muzical 31: Incipitul irmosului La muntele Sinaei.

58v *Χείρας εκπετάσας Δανιήλ*, *Mîinile întinzîndu-și Daniil*. Glas IV, Di [Balasie Preotul].
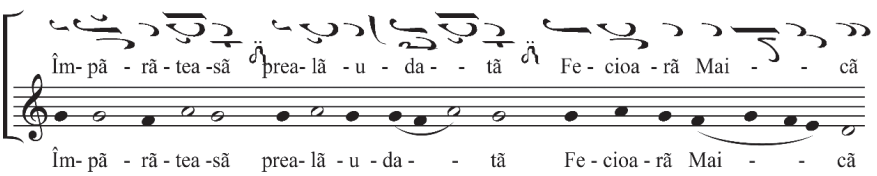

Exemplul muzical 32: Incipitul irmosului Mîinile întinzîndu-și Daniil.

Εσείσθησαν λαοί, *S-au cutremurat noroadele*. Glas IV, Di [Damian Vatopedinul].

Exemplul muzical 33: Incipitul irmosului S-au cutremurat noroadele.
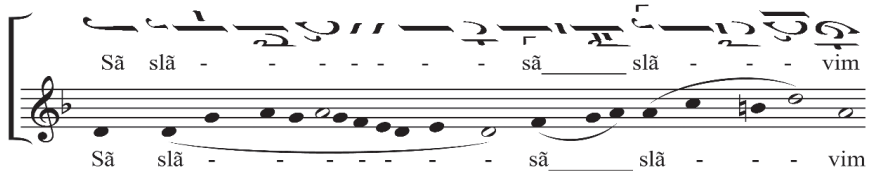
Παντάνασσα πανύμνητε, *Împărăteasă prealăudată*. Glas IV, Di [Meletie Sinaitul].

Exemplul muzical 34: Incipitul irmosului Împărătească prealăudată.

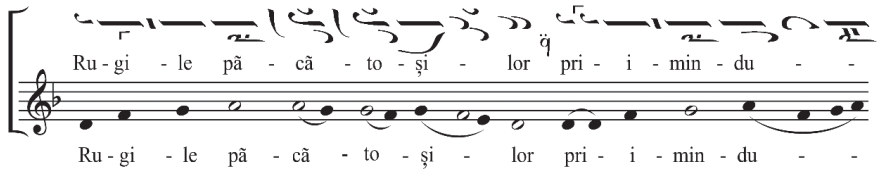
CC_interior complet.indd 147 05-Nov-21 12:36:13 PM

59r *Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον*, *Să slăvim pre Troița*. Glas V, Pa[221] [Ghermanos Neon Patron].

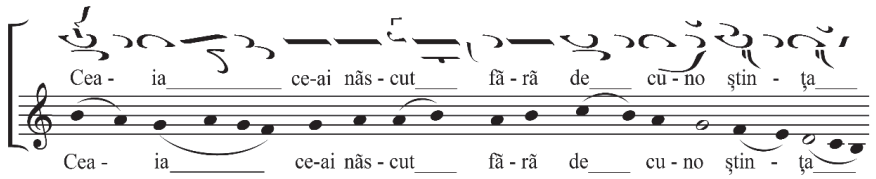
Exemplul muzical 35: Incipitul irmosului Să slăvim pre Troița.

59v *Αμαρτωλών τας δεήσεις*, *Rugile păcătoșilor priimindu-le*. Glas V, Pa [Meletie Sinaitul].

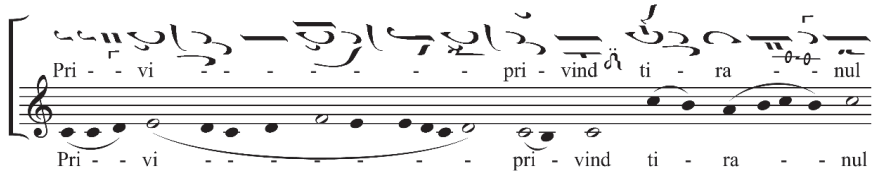
Exemplul muzical 36: Incipitul irmosului Rugile păcătoșilor priimindu-le.

Μη της φθοράς, *Ceaia ce-ai născut fără de cunoștința stricării*. Glas VII, Zo [Balasie Preotul].

Exemplul muzical 37: Incipitul irmosului Ceaia ce-ai născut fără de cunoștința stricării.

60r *Αποβλεψάμενος ο τύραννος*, *Privind tiranul*. Glas VIII, Ni [Balasie Preotul]

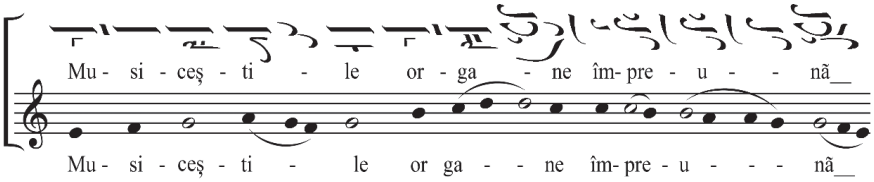

Exemplul muzical 38: Incipitul irmosului Privind tiranul.

[221] Filothei sin Agăi Jipei notează cheia glasului V deși compoziția originală este scrisă în glasul I.
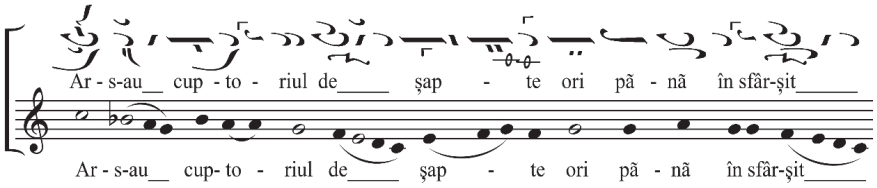
CC_interior complet.indd 148 05-Nov-21 12:36:13 PM

60v *Μουσικών οργάνων συμφωνούντων*, *Musicești le organe*. Glas VIII, Ni [Balasie Preotul].

Exemplul muzical 39: Incipitul irmosului Musicești le organe.

Εκκαύσατε την κάμινον, *Ars-au cuptiorul de șapte ori*. Glas VIII, Ni [Balasie Preotul].

Exemplul muzical 40: Incipitul irmosului Ars-au cuptiorul de șapte ori.

După cele 14 irmoase cu notație muzicală întâlnim o cântare de laudă (evfimie)[222] compusă de Filothei pentru Constantin Brâncoveanu, *Cu gîndirea mă ating*, glas VIII, cu mențiunea: „Aceasta o vei zice după mathima carea vei cînta pentru Domnul Ungrovlahiei. *Νοϊτώς εφάπτομαι*".[223] Textul imnului este următorul: „Cu gândirea mă ating în urmele tale prea nevinovată rugându-te pre tine: priimește ruga mea și cântarea, socotește și spre sluga ta, Constandin Voievodă supt paza ta acopere-l, izbăvindu-l pre el din toate supărările văzuților și nevăzuților vrăjmași, pentru ca și eu nevrednicul să te măresc." Creația în discuție apare încă o dată spre finalul *Psaltichiei*, într-o formă ușor modificată (f. 255v). Autograful lui Filothei arată că și textul, și melodia îi aparțin: „Rugăciunea robului lui D[umne] zeu Filothei Ieromonah sinthesitoriul acestei Vlahomusichii, cătră Prea sfânta Născătoare de D[umne]zeu, pentru Prea luminatul Domn a toată Ungrovlahia, Ioan Constandin B. Băsărab Voevod. *Ηχ[ος] πλ. δ΄ χ[ρ]ωματικόν*."[224] Cu același titlu este copiată și de către

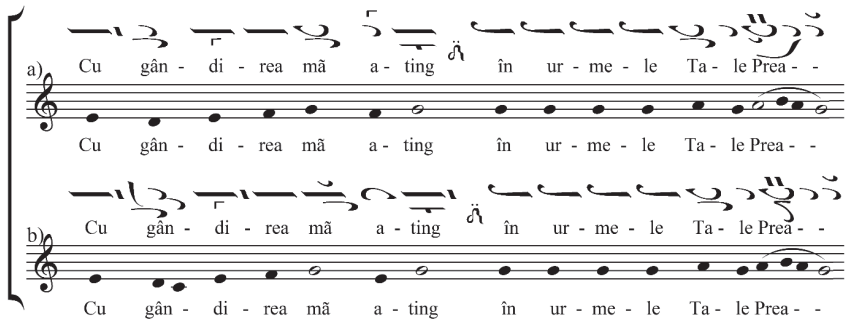
[222] Vezi Ozana Alexandrescu, „Polihronioane dedicate unor domnitori și ierarhi români – o reevaluare", *Muzica* 2, anul XII, 2001, p. 142.

[223] Despre această cântare Nicolae M. Popescu spune că este „o umilită melodie [...], rugăciunea cu care cântăreții își isprăviau compunerile lor." Vezi Nicolae M. Popescu, *Viața și activitatea dascălului de cântări Macarie Ieromonahul*, Institutul de Arte Grafice *Carol Göbl*, București, 1908, p. 90, nota 5.

[224] Glas VIII, cromatic. Macarie Ieromonahul, pornind de la textul lui Filothei, compune și el pentru Calofoniconul său (ms. rom. BARB 1685, f. 184v) o piesă asemănătoare, tot în glas VIII cromatizat, dar pentru un mitropolit (nespecificat).

CC_interior complet.indd 149 05-Nov-21 12:36:13 PM

Macarie Ieromonahul în ms. gr. BARB 1562, f. 18v. Formulele cu care este construită linia melodică aparțin irmologicului calofonic.

Exemplul muzical 41:
a) Ms. rom. BARB 61, f. 60v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 255v.

1.2. Cratimele irmoaselor traduse de Filothei

Un alt aspect care trebuie menționat este că nu toate irmoasele din această primă colecție a lui Filothei sunt însoțite de cratime. Numai trei piese au acest tip de apendice în timp ce la sfârșitul unui alt irmos se recomandă interpretarea cratimei de la stihira *Ο χορτάσας λαόν* (*Cel ce ai săturat pe popoare*). Remarcabil este faptul că traducătorul alege cratime nu numai dintre creațiile constantinopolitane sau athonite, ci și dintre cele ale conaționalilor săi, Calist Vatopedinul (sf. sec. XVII – jum. sec. XVIII) și Hrumuz Preotul Moldoveanul (cca 1690-1720).

Transcriind opera muzicală a lui Filothei, Ioan Duma Brașoveanu adaugă cratime aproape tuturor irmoaselor.[225] În *Psaltichia* copiată în 1751, 12 dintre cele 14 irmoase au cratime, mai puțin irmoasele glasului V. Importanța pe care o oferă Duma prelungirii irmoaselor cu cratime din același glas arată că în epocă era preferată, probabil, forma bitematică a acestor cântări. Faptul că două irmoase nu au totuși tereremuri înseamnă că forma bipartită nu era normativă, ci numai preferențială, irmoasele putând fi interpretate și ca unități muzicale de sine stătătoare. Pe lângă creațiile compozitorilor constantinopolitani Ghermanos Neon Patron, Balasie Preotul ori Petru Berechet, pe care le prescurtează uneori (vezi ms. rom. BARB 4305, f. 325r), el adaugă și o cratimă de-a altui compozitor remarcabil de origine română, Clement Grădișteanul (înc. sec. XVIII).[226]

[225] Diferențele constatate prin compararea celor două manuscrise, al lui Filothei și al lui Duma, pot sugera că cel din urmă ar fi putut copia imnurile religioase dintr-un alt manuscris de-al lui Filothei, mai complex, alcătuit ulterior *Psaltichiei românești*, neidentificat până în prezent.

[226] Ms. rom. BARB 4305, f. 325r. În ms. gr. Xenofont 158, f. 347r, Clement Grădișteanul semnează această

CC_interior complet.indd 150 05-Nov-21 12:36:13 PM

Conținutul copiei lui Macarie Ieromonahul este identic cu cel al lui Duma, rezultând că primul și-a transcris lucrarea fie după ms. rom. BARB 4305,[227] fie după un altul similar care nu a fost identificat până acum. Întrucât manuscrisul lui Macarie este constituit din cântări legate aleatoriu, irmosul *Ars-au cuptorul* și cratima sa lipsesc, regăsindu-se în ms. gr. BARB 1562, ff. 17r-18v. Tabelul de mai jos prezintă o viziune de ansamblu asupra cratimelor care însoțesc irmoasele din cele trei manuscrise în vechea grafie.

Irmos	Cratime Filothei Jipa ms. rom. BARB 61		Cratime Duma Brașoveanu ms. rom. BARB 4305		Cratime Macarie Ieromonahul ms. rom. BARB 2439	
Pre norul...	57r	το το το[228]	324v	το το το (aceeași)	83r	το το το (aceeași)
Pre izvorul...	-	-	325r	τε τε τε[229]	64v	τε τε τε (aceeași)
În cuptoriul...	-	-	326r	το το το	66r	το το το (aceeași)
Ceia ce ești...	-	-	326v	ε ρε ρεμ[230]	67v	ε ρε ρεμ (aceeași)
La muntele...	-	-	327r	α ϱε ϱα	68v	α ϱε ϱα (aceeași)
Mîinile întinzîndu-și...	-	-	327v	ε ρε ρε[231]	69v	ε ρε ρε (aceeași)

cratimă: *Ετερον, κύρ Κλήμεντος ἱερομονάχου του Γραδιστάνου ποίημα* (*Alta, facerea domnului Clement Ieromonahul Grădișteanul*).

227 Este posibil ca Macarie să fi transcris irmoasele din *Psaltichia* copiată de Duma (ms. rom. BARB 4305), care probabil se și afla în posesia sa. Un studiu din 1915 precizează că manuscrisul s-a aflat o perioadă în biblioteca personală a lui Iosif Naniescu. Vezi Alexandu Lăpădat, „Doi cărturari brașoveni", *BOR* 9, anul XXXIX, decemrbie 1915, p. 952. Știind că majoritatea manuscriselor muzicale deținute de Naniescu au provenit din fondul personal al lui Macarie, ipoteza ar putea fi veridică.

228 În majoritatea antologiilor de limbă greacă acest irmos este însoțit de altă cratimă, *τι τι τι*, pe care și-o adjudecă Clement Grădișteanul în autograful său, ms. gr. Xenofont 158, f. 347r (*το το το*). Vezi și ms. gr. BARB 136, f. 166v; ms. gr. BNG 893, f. 454r; ms. gr. BNG 2225, f. 8v; suppl. gr. BNF 1135, f. 177v.

229 Este cratima lui Clement Grădișteanul întâlnită de obicei după irmosul *Την φωτοφόρον νεφέλην*.

230 Aici întâlnim o formă prescurtată a cratimei lui Petru Berechet de după irmosul *Εν βυθώ κατέστρωσέ ποτε*. Vezi ms. gr. BARB 136, f. 171r; ms. gr. BARB 150, f. 11r; ms. gr. BARB 898, f. 46r; ms. gr. BNR 17542, f. 107v.

231 Cratima este a lui Ghermanos Neon Patron. Vezi ms. gr. BNR 17542, f. 119v.

CC_interior complet.indd 151 05-Nov-21 12:36:13 PM

S-au cutremurat...	-	-	328r	το το το[232]	70v	το το το (aceeași) incompletă
Împărătească...	59r	τε τε τε[233]	328v	τε τε τε (aceeași)	71r	τε τε τε (aceeași)
Să slăvim...	-	-	-	-	-	-
Rugile păcătoșilor...	-	-	-	-	-	-
Ceia ce-ai născut...	59v	ϟεϟεϟα[234]	329v	ϟεϟεϟα (aceeași)	76v	ϟεϟεϟα (aceeași)
Privind tiranul...	60r (56r)	Teresanie[235] vei zice cea de la *O χορτάσας λαόν.*	330v	ε ρε ρε	78v	ε ρε ρε (aceeași)
Musicește organe...	-	-	331r	ε ρι ρεμ[236]	79v	ε ρι ρεμ (aceeași)
Ars-au cuptiorul...	-	-	332r	ε ρε ρε	-	-

Tabelul 2: Viziune asupra cratimelor care însoțesc irmoasele din cele trei manuscrise în vechea grafie.

1.3. Mecanisme de adaptare a melodiei irmoaselor calofonice la textul românesc

Pentru epoca în care ieromonahul Filothei a tradus o operă muzicală atât de vastă, fondul lexical întrebuințat îl recomandă ca filolog de mare calibru, posesor al unui vocabular ecleziastic extins. Cel puțin în privința irmoaselor calofonice se poate observa cu ușurință că terminologia sa a rămas și în prezent destul de actuală. Problema cu care s-a confruntat însă atunci când a prefăcut în românește textele din limba greacă a constat în modificarea cantității de silabe și deplasarea accentelor tonice în interiorul cuvintelor. Fiind schimbați atât parametrul cantitativ, cât și cel calitativ al lexemelor, însemna că fraza muzicală, subordonată întotdeauna textului, trebuia și ea modificată. Prin urmare, provocarea era ca, după

[232] Cratimă de Petru Berechet, așezată de regulă după irmosul *Τη εικόνι τη χρυσή*. Vezi ms. gr. BARB 643, f. 157r; ms. gr. BNG 2225, f. 52v; suppl. gr. BNF 1135, f. 227r.

[233] Această cratimă apare cu textul *το το το* în Suppl. gr. BNF 1135, f. 215r, după irmosul *Εσείσθησαν λαοί*, atribuit lui Calist Vatopedinul.

[234] Această cratimă este a lui Hrumuz Preotul Bogdanul (Moldoveanul).Vezi și ms. gr. BARB 564, f. 278v; ms. gr. BAV PIO 6, f. 546r; ms. gr. BNR 17542, f. 130r; ms. gr. Xenofont 158, f. 321r; suppl. gr. BNF 1135, f. 255v.

[235] Tererismă, cratimă.

[236] Cratima atașată de Duma după această cântare este a lui Ghermanos Neon Patron și o întâlnim de regulă după irmosul *Αναβλεψάμενος ο τύραννος*. Vezi ms. gr. BARB 136, f. 186v; ms. gr. BNR 17542, f. 132r; ms. gr. Xenofont 158, 330r.

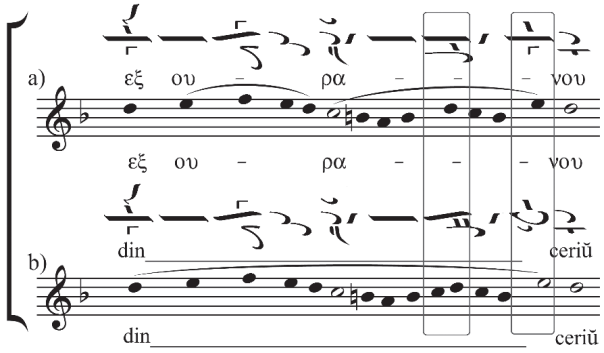
CC_interior complet.indd 152 05-Nov-21 12:36:13 PM

așezarea cuvintelor românești în locul celor grecești, linia melodică originală să păstreze într-o măsură cât mai mare configurația primară.

Soluțiile găsite de muzician pentru rezolvarea impasului lingvistico-muzical sunt diverse. Acolo unde a fost posibil, Filothei a operat numai asupra textului liturgic, fie prelungind anumite silabe, când textul tradus era mai scurt, fie redistribuind surplusul de silabe în interiorul sau exteriorul frazei muzicale, în zonele formulaice accesibile. Când textul a fost prea lung și nu a putut fi potrivit pe melodia existentă, muzicianul a recurs la metode care îi scot în evidență calitatea de excelent practician: suprimarea, repetarea sau anticiparea unor trepte, reconstrucția și interșanjabilitatea formulaică fiind numai unele dintre tehnicile sale eficiente de lucru.

1.3.1. Prelungirea silabelor

După cum am menționat, atunci când cuvintele românești sunt mai scurte decât cele grecești, Filothei oferă silabelor o desfășurare generoasă, prelungindu-le în așa fel încât să se potrivească frazelor muzicale gândite inițial pentru o cantitate mai mare de text. Efectele acestui procedeu adaptativ sunt hiperornamentarea anumitor fragmente de text, estomparea emfazelor formulaice cauzată de lipsa silabelor de sprijin și apariția unor disproporții cantitative între vocalizările silabelor textului românesc. Din punct de vedere muzical, folosirea acestei tehnici oferă posibilitatea de a păstra intact profilul melodic original. Acest atu nu îl împiedică însă pe Filothei să își exersese spiritul creator prin adăugarea unor mici fiorituri peste structura de bază a melodiei, după cum se poate remarca în zonele evidențiate.

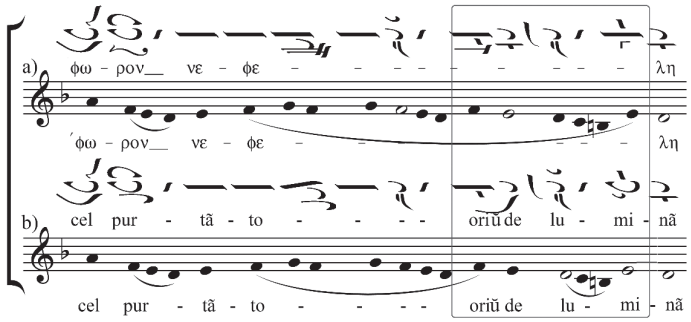

Exemplul muzical 42:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 166v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 56v. Prelungirea silabelor.

1.3.2. Intercalarea silabelor

Reversul situației descrise mai sus se întâlnește atunci când textul românesc este mai lung decât cel grecesc și conjuncțiile dintre thesisuri permit adăugarea silabelor suplimentare ale traducerii. În general, simultan cu intercalarea surplusului de silabe, Filothei schimbă semnele ornamentale din majoritatea formulelor.

CC_interior complet.indd 153 05-Nov-21 12:36:14 PM
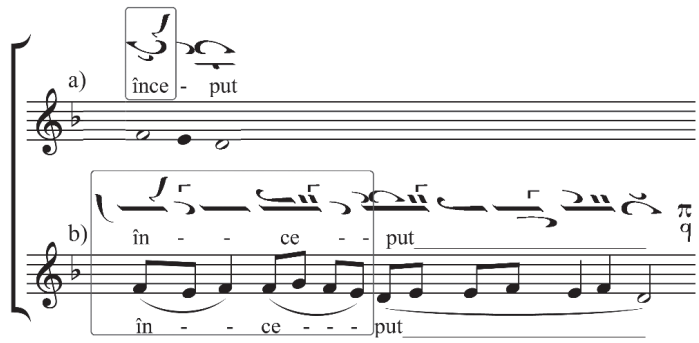

Exemplul muzical 43:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 166v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 56v. Interpoziția silabelor și schimbarea semnelor ornamentale.

Folosirea acestui mecanism este avantajoasă pentru că numărul de silabe care poate fi inserat în interiorul unei fraze muzicale este mult mai mare decât la oricare altă metodă și nu necesită intervenții deosebite asupra conturului melodic.

1.3.3. Aglomerări silabice sub neume sau thesisuri

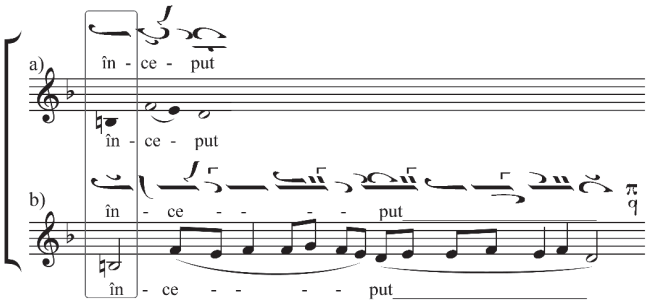
Tot în cazul în care se confruntă cu un excedent silabic, traducătorul recurge frecvent la o metodă neobișnuită, așezând două silabe sub o neumă. Procedeul este unic în literatura muzicală, nemaiîntâlnindu-se la niciun alt muzician, și arată flexibilitatea ortografiei psaltice a vremii. Acest artificiu prevede includerea unei silabe suplimentare într-un thesis gândit să funcționeze de cele mai multe ori într-un cadru monosilabic. Pentru cercetătorul de astăzi, maniera de scriere are sens numai privită din punct de vedere al exegezei hrisantice, unde silabele apar obligatoriu disociate.

Exemplul muzical 44:
a) Ms. rom. BARB 61, f. 57r. „Aglomerarea" a două silabe sub o neumă.
b) Transcriere hrisantică după exegezele lui Grigorie Protopsaltul la acest thesis.

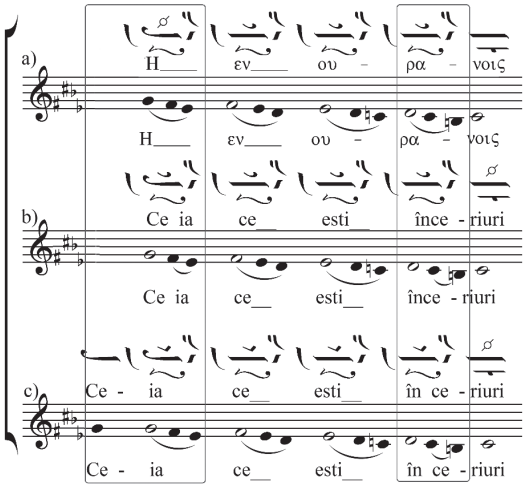
CC_interior complet.indd 154 05-Nov-21 12:36:14 PM

Macarie Ieromonahul, copiind peste aproape un secol acest prim repertoriu de irmoase calofonice, sesizează particularitatea de scriere a lui Filothei și o adaptează de fiecare dată (probabil potrivit accepțiunii formulaice din vremea sa), precedând thesisul de mai sus cu un *ison* sub care redistribuie silaba „în".

Exemplul muzical 45:
a) Ms. rom. BARB 2439, f. 82v. Disocierea celor două silabe realizată de Macarie Ieromonahul.
b) Transcriere hrisantică după exegezele lui Grigorie Protopsaltul la acest thesis.

Macarie intervine asupra grafiei lui Filothei și atunci când întâlnește cele două silabe așezate sub un thesis scurt la începutul frazei muzicale. Atunci când același thesis este situat în interiorul frazei, copistul nu mai intervine asupra licenței lui Filothei. Nu se poate ști cu certitudine dacă abordarea bivalentă a lui Macarie este o simplă inconsecvență sau dacă, pur și simplu, această manieră de scriere nu reprezenta o problemă însemnată în epocă.

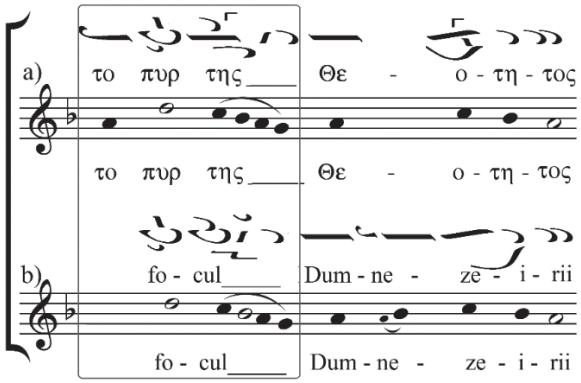

Exemplul muzical 46:
*a) Ms. gr. BARB 867 (*Papadichie*, sec. XVIII), f. 592r.*
b) Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Traducerea lui Filothei.
c) Ms. rom. 2439, f. 68r. Opțiunea ortografică a lui Macarie.

CC_interior complet.indd 155 05-Nov-21 12:36:14 PM

1.3.4. Suprimarea neumelor corespunzătoare valorilor neaccentuate

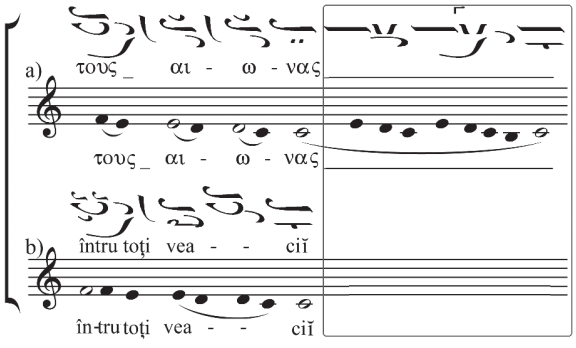
Atunci când textul grecesc începe cu un picior metric de tip iambic (nonaccent-accent) în timp ce traducerea începe cu o podie trohaică (accent-nonaccent), Filothei suprimă neuma corespunzătoare silabei neaccentuate din original. Astfel, momentul de sincronie muzicală dintre varianta de limbă greacă și traducere începe de la silaba accentuată.

Exemplul muzical 47:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 172v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Suprimarea treptei dinaintea silabei accentuate.

1.3.5. Eliminarea unor thesisuri cadențiale

În irmosul *Musicește organe*, pe glas VIII, „românitorul" acestei cântări elimină coda din formula cadențială finală a piesei. Întrucât thesisul conclusiv complet (cadență + codă) apare în toate manuscrisele cercetate până acum, fără excepție, este ușor de dedus faptul că această excludere a fost făcută de Filothei în mod deliberat. Nu se poate indica cu certitudine motivul, dar se poate presupune că muzicianului i s-a părut a fi suficientă formula dinaintea codei pentru a încheia irmosul.

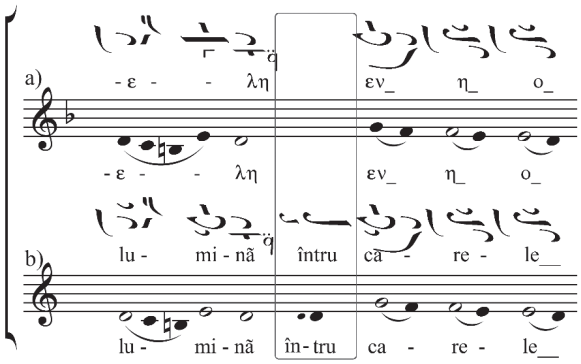

Exemplul muzical 48:
*a) Ms. gr. BARB 564 (*Papadichie*, sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII), f. 277r.*
b) Ms. rom. BARB 61, f. 60v. Eliminarea codei din thesisul cadențial.

CC_interior complet.indd 156 05-Nov-21 12:36:14 PM

1.3.6. Repetarea treptelor precedente

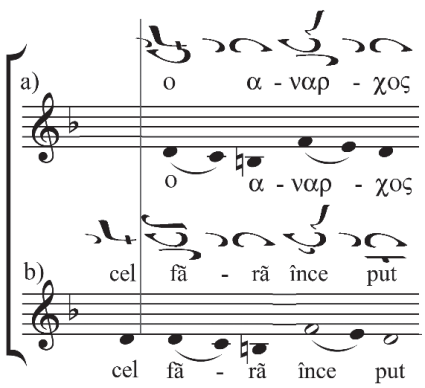
Când textul românesc are cu una sau două silabe mai mult decât originalul, iar linia melodică are profil ascendent, cel mai des folosit procedeu în traducerile lui Filothei este poziționarea surplusului de silabe (de preferat neaccentuate) înaintea thesisului original, prin repetarea treptei anterioare acestui thesis. Ca de obicei, procedeul este însoțit de schimbări metrice și de ornamentare.

Exemplul muzical 49:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 166v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 56v. Adaptare prin repetarea treptei anterioare.

1.3.7. Anticiparea treptelor

În cazul în care textul tradus conține cu una sau două silabe mai mult decât originalul, iar linia melodică are profil descendent (prin mers treptat sau salt), Filothei recurge la anticiparea primei trepte din thesisul care urmează. Concomitent cu anticiparea treptelor putem întâlni și aglomerarea silabică sub neume sau thesisuri scurte.

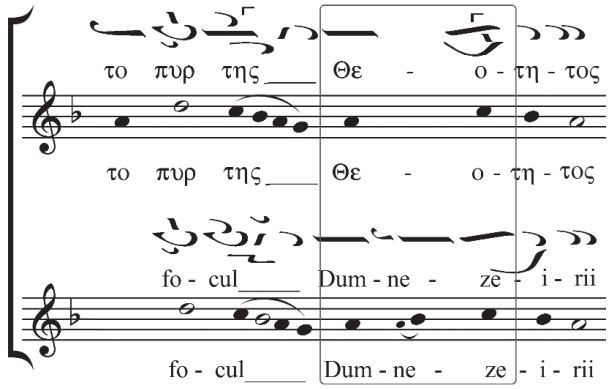

Exemplul muzical 50:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 166v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 57r. Adaptare prin anticiparea treptei Pa (Re).

CC_interior complet.indd 157 05-Nov-21 12:36:14 PM

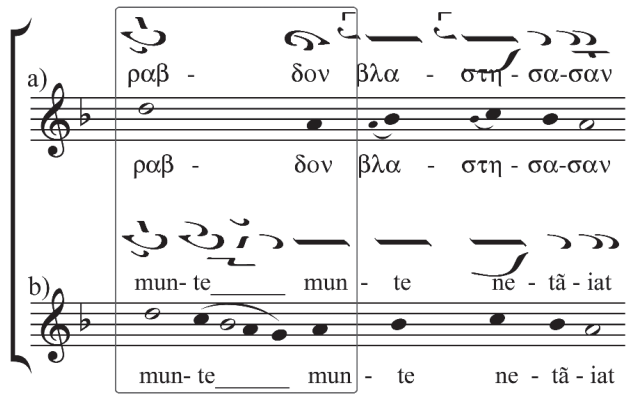
1.3.8. Umplerea spațiilor intra-intervalice

O altă soluție găsită de muzician pentru a distribui surplusul de silabe este umplerea spațiilor intervalice prin mers treptat. Astfel, în funcție de mărimea saltului, el inserează între un capăt și celălalt al intervalului de la una până la trei-patru neume sub care poziționează silabele în plus.

Exemplul muzical 51:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 172v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Umplerea intervalului prin mers treptat ascendent.

Sunt frecvente situațiile în care Filothei depășește cu o secundă ascendentă sau descendentă limitele intervalelor pe care le completează, mai ales în cazul salturilor de cvartă.

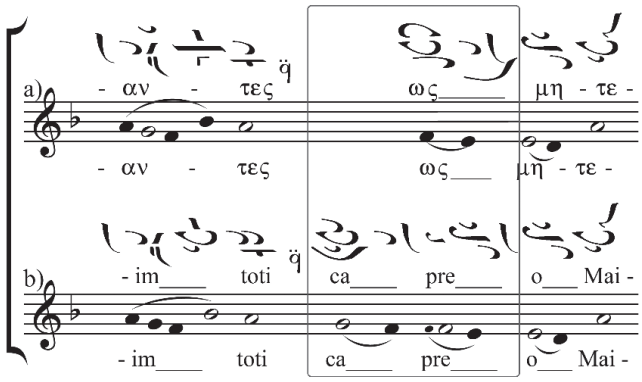

Exemplul muzical 52:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 172v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Umplerea saltului de cvartă prin mers treptat descendent.

CC_interior complet.indd 158 05-Nov-21 12:36:14 PM

1.3.9. Replicarea formulaică

Pentru aceeași situație, a surplusului de silabe, Filothei folosește și replicarea formulaică. Acest procedeu apare numai în prezența construcțiilor de tip model-secvență, unde este posibilă adăugarea a cel puțin încă o secvență – pentru silaba/silabele în plus – la începutul sau în interiorul grupului de thesisuri existente. Consecința constă în începerea frazei muzicale fie la secundă ascendentă față de original (replicare formulaică superioară), atunci când sensul structurii este descendent, fie la secundă descendentă, atunci când sensul structurii este ascendent (replicare formulaică inferioară). În exemplul următor, între prima formulă de pe cuvântul „ως" din originalul grecesc – transpusă de Filothei cu un ton mai sus – și următorul thesis de pe silaba „μη" este inserat în traducere thesisul replicat.
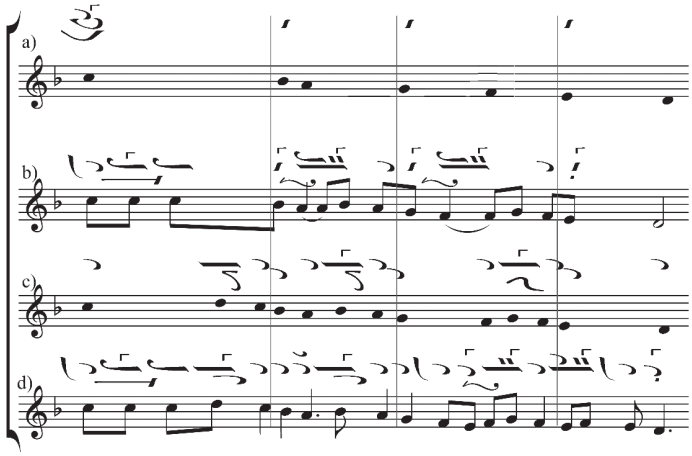

Exemplul muzical 53:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 166v.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 57r. Replicare formulaică superioară.

1.3.10. Interșanjabilitatea formulaică

Pe anumite pasaje, Filothei folosește thesisuri alternative celor din originalul grecesc, considerându-le adecvate contextului muzical. Acest mecanism de interșanjabilitate formulaică este explorat cel mai mult de către muzician. Pornind de la o simplă substituire a unui *oligon* cu un *petasti* (mai ales în thesisurile cadențiale), Filothei propune în anumite cazuri formule ample. O astfel de situație apare la sfârșitul irmosului *Pre izvorul cel priimitor de viață* (ms. rom. BARB 61, f. 57v) unde, în locul unui thesis cu *psifiston* și trei *iporoi*, sunt folosite două thesisuri cu *tromikon* și unul cu *ekstrepton*.
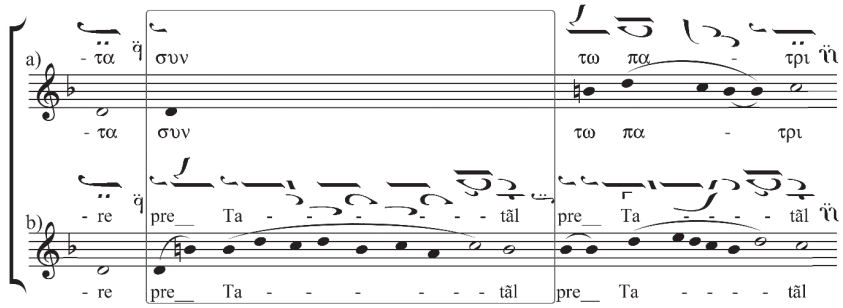
CC_interior complet.indd 159 05-Nov-21 12:36:14 PM

Exemplul muzical 54:
a) Ms. gr. BARB 136, f. 168v. Thesisul din originalul grecesc.
b) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, 1835, p. 13. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.*
c) Ms. rom. BARB 61, f. 57v. Traducerea lui Filothei cu thesis alternativ.
d) Transcriere hrisantică a thesisurilor lui Filothei.

1.3.11. Expunerea variată a unui thesis

O altă metodă de adaptare muzicală întrebuințată de muzicianul de la curtea Ungrovlahiei este prelucrarea variată a unui thesis și expunerea sa lângă modelul original. În exemplul care urmează, extras din irmosul *Să slăvim pe Troița* (f. 59r), variațiunea thesisului este antecedentă acestuia și nu consecventă, așa cum ar fi fost logic. Rămâne un mister de ce Filothei a ales să repete această frază din moment ce numărul de silabe îl avantaja și putea folosi eficient metoda interpoziției silabice.

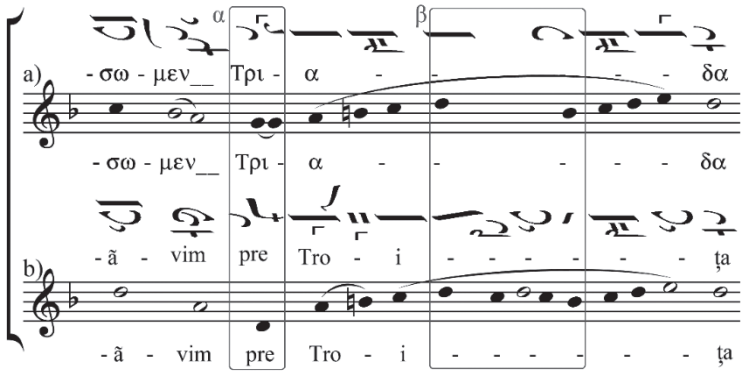

Exemplul muzical 55:
*a) Ms. gr. BARB 693 (*Papadichie*, sec. XVIII), f. 257r. Thesisul din originalul grecesc.*
b) Ms. rom. BARB 61, f. 59r. Variațiunea dezvoltată a ultimului thesis.

CC_interior complet.indd 160 05-Nov-21 12:36:14 PM

1.3.12. Adaptarea liberă

În majoritatea exemplelor expuse până acum se poate surprinde libertatea cu care Filothei tratează frazele muzicale în condiții de necesitate, de la simple substituiri ale unor semne ornamentale – cu efecte notabile în exegeză și interpretare – până la pasaje mai mari pe care își exersează spiritul ludic. În dese rânduri, chiar dacă nu este constrâns de inadvertențe metro-ritmice, el tratează planul intervalic într-un mod liber (vezi α). Alteori, tot în virtutea adaptării libere, anumite thesisuri pot lua aspect de scriere exegetică, explicativă, sau pot exprima o opțiune personală de redare melodică (vezi β).

Exemplul muzical 56:
a) Ms. gr. BARB 693, f. 257r.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 59r. Abordare liberă a unui interval și a unui thesis.

1.4. Particularități de transcriere a melodiei irmoaselor traduse de Filothei

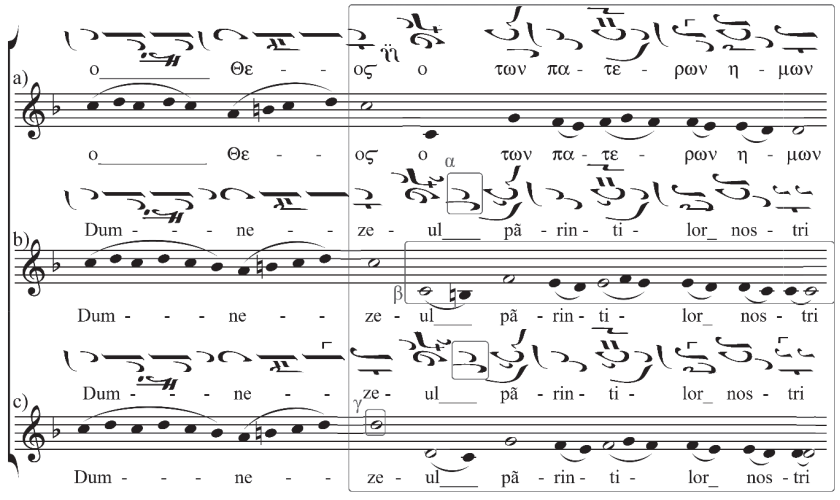
După cum arată studiul comparat al diverselor manuscrise, procesul de copiere sau adaptare a melodiei unei cântări era gândit adesea în mod diferit de către fiecare muzician în parte. Așa se face că există mai multe variante semiografice ale aceleiași piese în aceeași notație. În manuscrisele de psaltichie întâlnim numeroase cazuri în care se pot localiza anumite particularități de scriere, cum ar fi indicarea unui interval care aparent nu conduce melodia spre mărturia corectă, ori omiterea adăugării unui element grafic într-un thesis etc. Întrucât sistemul semiografic psaltic este privit în general ca un angrenaj pus în mișcare de principiul interdependenței dintre cheia ehului, mărturii, succesiunea și poziția neumelor, atunci când unul dintre elemente suferă o modificare, întregul eșafodaj sonor pare a devia de la travaliul melodic arhetipal. Și în irmoasele lui Filothei întâlnim ocazional astfel de particularități de copiere sau prelucrare a materialului muzical care, citite în cheia gândirii matematice, își pierd sensul. Aceasta nu înseamnă însă că pentru psaltul începutului de secol XVIII diferențele de scriere reprezentau o problemă. Așa cum am putut constata în cercetarea de față, una dintre caracteristicile vechii sistime era libertatea pe care muzicienii și-o

CC_interior complet.indd 161 05-Nov-21 12:36:14 PM

asumau intenționat în raport cu notația muzicală care reprezenta numai o convenție. În epocă nu exista pretenția actuală de a surprinde precis linia melodică pe care tradiția orală o transforma de fiecare dată într-un construct dinamic, capabil de noi virtualități sonore.

1.4.1. Redarea intervalelor muzicale

O notă distinctivă în adaptarea lui Filothei este maniera de redare a intervalelor muzicale. Pe anumite segmente el operează mici modificări intervalice care, dacă sunt înțelese conform accepțiunilor moderne, pot lăsa impresia unor erori de calcul. Găsim un astfel de caz în finalul piesei *În cuptoriul cel vîlvîitoriu*, glas I. Așa cum arată figura de mai jos, Filothei adaugă după saltul descendent de octavă un *epistrof* (vezi α), ceea ce face ca întreaga melodie să se deplaseze cu o secundă descendentă și, deci, să cadențeze final pe subtonul modului (vezi β). Și la Duma Brașoveanu acest fragment apare scris identic (ms. rom. BARB 4305, f. 326r).

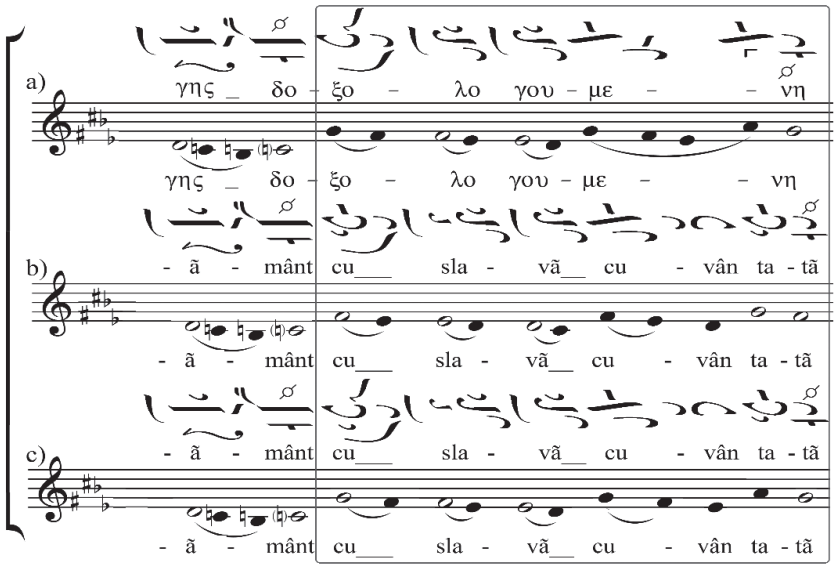
Exemplul muzical 57:
a) Ms. gr. BARB 136, ff. 178v-179r. Varianta originală de limbă greacă.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Adaptarea lui Filothei.
c) Ms. rom. BARB 2439, f. 66r. Soluția lui Macarie Ieromonahul.

Macarie Ieromonahul, influențat probabil de tendințele de notare precisă manifestate pregnant spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, caută să rezolve pasajul anterior saltului de octavă prin urcarea melodiei cu o treaptă mai sus (vezi γ) decât Filothei (ms. rom. BARB 2439, f. 66r). Astfel, epistroful adăugat suplimentar de Filothei nu mai conduce melodia în afara cadrului modal obișnuit.

La fel, în următorul exemplu, preluat din irmosul *Ceaia ce ești în ceriuri binecuvîntată*, în loc să transcrie intervalul de cvintă ascendentă, Filothei a notat un interval de cvartă.

CC_interior complet.indd 162 05-Nov-21 12:36:14 PM

Drept urmare, când este citită metrofonic,[237] întreaga frază muzicală este coborâtă cu o secundă. Ftoraua nenano de pe ultima neumă indică totuși treapta corespunzătoare, confirmând încă o dată că pentru Filothei notația în sine era pur orientativă. Ioan Duma Brașoveanu, reproducând fidel grupul de irmoase, păstrează aceeași intervalică (ms. rom. 4305, f. 326v). În schimb, Macarie corectează intervalul lui Filothei (ms. rom. BARB 2439, f. 67r) și oferă o variantă ortografică similară celei de limbă greacă.

Exemplul muzical 58:
a) Ms. gr. BARB 867, f. 592r. Varianta originală de limbă greacă.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Transcriere a lui Filothei cu o secundă mai jos.
c) Ms. rom. BARB 2439, f. 67r. Transcrierea lui Macarie Ieromonahul.

1.4.2. Omisiuni de notare a unor elemente din combinații de neume sau thesisuri

Uneori, Filothei nu notează anumite elemente grafice din thesisurile în care sunt combinate mai multe neume. În irmosul *Ceaia ce ești în ceriuri binecuvîntată*, în două thesisuri cadențiale, *petastiului* cu *epistrof* îi lipsește un ison. Dacă este citită potrivit normelor de astăzi, structura urcă cu un ton și, implicit, cadențează cu o treaptă mai sus. În manuscrisul lui Ioan Duma Brașoveanu, o altă mână a adăugat ulterior acest *ison* (ms. rom. 4305, f. 326v). La fel, și Macarie Ieromonahul (ms. rom. 2439, ff. 67r și 67v) a adăugat în transcrierea sa semnele lipsă.

[237] Prin metrofonie se înțelege citirea melodico-ritmică a neumelor din vechea grafie. Semiografia fiind una stenografică, melodia reală este de regulă mai dezvoltată.

CC_interior complet.indd 163 05-Nov-21 12:36:14 PM

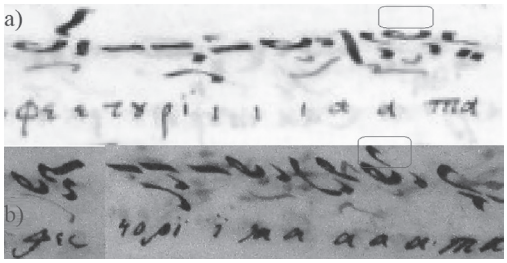

Figura 77:
a) Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Formula cadențială la Filothei.
b) Ms. rom. BARB 2439, f. 67r. Corectura în copia lui Macarie Ieromonahul (după Duma Brașoveanu).

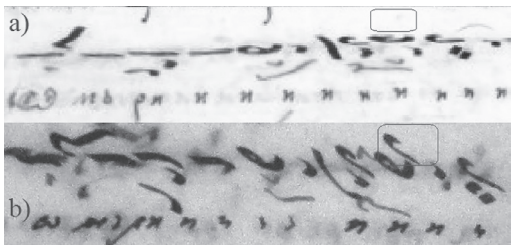

Figura 78:
a) Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Aceeași formulă cadențială la Filothei, pe alt text.
b) Ms. rom. BARB 2439, f. 67v. Corectura în copia lui Macarie Ieromonahul (după Duma Brașoveanu).

Un pasaj care intrigă atunci când se încearcă rezolvarea matematică a intervalelor se întâlnește la f. 60r, în irmosul *Privind tiranul*. Pe al cincilea rând muzical, după cadențarea pe terța modului și apariția ftoralei nenano (vezi α), Filothei indică un salt ascendent de octavă (vezi β) conducând aparent melodia cu o terță mai sus decât sugerează următoarea mărturie. De această dată, atât Duma Brașoveanu (ms. rom. BARB 4305, f. 330), cât și Macarie Ieromonahul (ms. rom. BARB 2439, f. 78r) rămân fideli prototipului, copiind același interval.

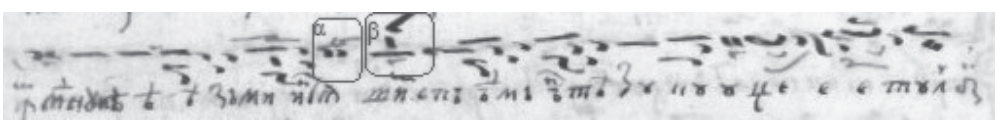

Figura 79: Ms. rom. BARB 61, f. 60r. Intervalica în traducerea lui Filothei.

CC_interior complet.indd 164 05-Nov-21 12:36:14 PM

Comparația cu un fragment asemănător din irmosul de limbă greacă (*Αποβλεψάμενος ο τύραννος*) a relevat că întregul context este abordat într-un mod particular de către Filothei Jipa. În original, cadențarea se produce pe medianta inferioară sau treapta a VI-a a modului (vezi α), nu pe terță, iar saltul de după cadență este de decimă mică (vezi β), nu de octavă.

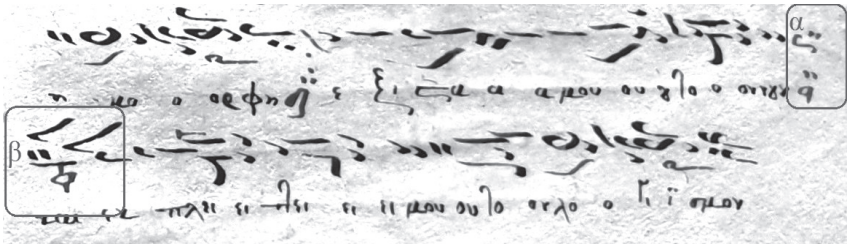

Figura 80: Ms. gr. BARB 888, f. 261r. Varianta originală a irmosului.

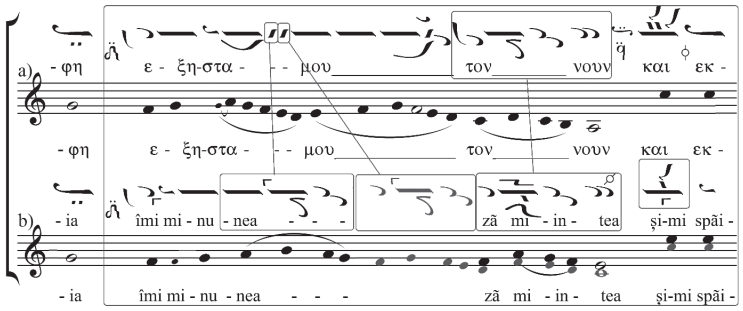
Care a fost atunci rațiunea traducătorului? Cu siguranță una care nu corespunde practicii actuale de cuantificare precisă a fiecărui eveniment sonor. Voi încerca în rândurile de mai jos să găsesc o posibilă cale de acces către gândirea modală a acestui ilustru creator de melos românesc.

Dacă odată ajuns la mărturia diatonică post-cadențială a lui Di/sol – foarte asemănătoare cu cea a lui Ni/do – Filothei ar fi gândit următorul pasaj din Ni, nu din Di, această ipoteză nu ar rezolva decât jumătate din problemă, cea a cadențării pe treapta a VI-a. Cealaltă parte a problemei, saltul, ar rămâne nerezolvată, pentru că Filothei nu indică o decimă, ci numai o octavă. Prin urmare, această presupunere nu poate fi adevărată.

O posibilă explicație, argumentată de practica substituirii formulaice, ar fi că, în procesul de adaptare a liniei melodice, Filothei a omis să scrie o parte din fragment.[238] Atunci când am analizat mecanismele sale de transformare melodică, am constatat că folosește de multe ori interșanjabilitatea formulaică. Traducătorul substituie ocazional thesisurile cu *oligon* cu *psifiston* și *iporoi* cu câte o combinație formulaică de *oligon* cu *tromikon*/ *ekstrepton* urmat de doi *epistrofi*. Nu este exclus ca și în cazul de față să fi gândit asemănător și să fi dorit să înlocuiască fiecare dintre cei doi *iporoi* cu câte un thesis similar, optând în același timp, în mod deliberat deci, pentru scurtarea frazei și cadențarea pe fundamentala modului. Numai astfel ar putea avea sens întregul context muzical.

[238] În cercetarea întreprinsă asupra *Psaltichiei rumânești*, muzicologul Sebastian Barbu-Bucur arată 27 de cazuri în care Filothei omite „mici fragmente melodice, uneori până la o jumătate de rând", pe care de obicei le adaugă marginal. Vezi Barbu-Bucur, studiu introductiv la *Filothei sin Agăi Jipei*, p. 59.

CC_interior complet.indd 165 05-Nov-21 12:36:14 PM

Exemplul muzical 59:
a) Ms. gr. BARB 888, f. 261r. Pasajul în varianta de limbă greacă a irmosului.
b) Ms. rom. BARB 61, f. 60r. Traducerea lui Filothei.

Cele două presupuneri nu pot fi luate în calcul decât la nivel de probabilitate deoarece intențiile muzicienilor din epoca lui Filothei nu pot fi judecate din cauza lipsei unui *handbook* compozițional strict.

Particularități de transcriere a irmoaselor traduse de Filothei întâlnim și în copia experimentatului Macarie Ieromonahul, în ms. rom. BARB 2439. În cadrul irmosului *Pre izvorul cel primitoriu de viață*, dorind probabil să evidențieze similitudinile dintre două catene succesive de thesisuri (vezi α și β în exemplul de mai jos), Macarie suprapune sub prima dintre ele textele corespondente acestora, „pre besearica cea însuflețită" și „pre cortul cel preacurat". Adnotarea lui Macarie oferă un exemplu de bună practică compozițională în ceea ce privește distribuirea cu succes a unor cantități distincte de silabe sub aceeași frază muzicală.

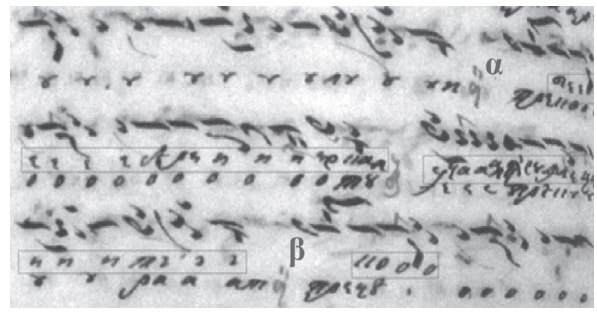

Figura 81: Ms. rom. BARB 2439, f. 64v.

1.5. O transcriere metrofonică a irmoaselor traduse de Filothei

Preocupat de opera muzicală a lui Filothei, bizantinologul Sebastian Barbu-Bucur a publicat în anul 1981, la Editura Muzicală din București, volumul *Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie românească. I. Catavasier*, primul din seria dedicată acestei opere. În această

CC_interior complet.indd 166 05-Nov-21 12:36:14 PM

lucrare de mari dimensiuni, gândită după tiparul *Documenta – Transcripta*, muzicologul a inserat facsimile și a realizat transcrierile metrofonice ale cântărilor din prima parte a *Psaltichiei rumânești*, prezentând melodiile irmoaselor calofonice în semiografie occidentală. Cântările sunt distribuite în carte conform următorului tabel:

Irmosul	Documenta	Transcripta
Pre norul cel purtătoriŭ de lumină, glas I, Balasie Preotul.	p. 140	p. 411
Pre izvorul cel priimitor de viață, glas I, Balasie Preotul.	p. 141	p. 414
În cuptoriul cel vâlvâitoriŭ, glas I, Petru Berechet.	p. 141	p. 417
Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată, glas II (VI), Balasie Preotul.	p. 142	p. 419
La muntele Sinai văzutu-te-ai, glas III, Balasie Preotul.	p. 142	p. 420
Mîinile întinzîndu-și Daniil, glas IV, Balasie Preotul.	p. 142	p. 421
S-au cutremurat noroadele, glas IV, Damian Vatopedinul.	p. 142	p. 422
Împărătească prealăudată, glas IV, Meletie Sinaitul.	p. 142	p. 424
Să slăvim pre Troița, glas I, Ghermanos Neon Patron.	p. 143	p. 426
Rugile păcătoșilor priimindu-le, glas V, Meletie Sinaitul.	p. 143	p. 427
Ceia ce-ai născut fără de cunoștința stricării, glas VII, Balasie Preotul.	p. 143	p. 428
Privind tiranul, glas VIII, Balasie Preotul.	p. 144	p. 432
Musicești le organe, glas VIII, Balasie Preotul.	p. 144	p. 434
Ars-au cuptiorul de șapte ori, glas VIII, Balasie Preotul.	p. 144	p. 435

Tabelul 3: Distribuirea irmoaselor calofonice în volumul
Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie rumânească. I. Catavasier.

Abordarea lui Sebastian Barbu-Bucur cu care încep eforturile de recuperare a unui bogat tezaur muzical este analizată în continuare.

1.5.1. Reproducerea pe portativ a unor elemente din vechea grafie

În transcrierile irmoaselor calofonice pe notație apuseană, Sebastian Barbu-Bucur păstrează câteva elemente din sistemul neumatic răsăritean: cheile glasurilor, mărturiile, ftoralele și unele semne ornamentale. Elementele importate de bizantinolog din semiografia originală servesc drept puncte de reper în arhitectura modală a pieselor. Reproducerile sale urmează în linii mari direcția propusă de I. D. Petrescu[239] în ceea ce

[239] I. D. Petrescu, *Études de paléographie musicale byzantine*, Editura Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor

CC_interior complet.indd 167 05-Nov-21 12:36:14 PM

privește semnificațiile occidentale atribuite fiecărui element al corpusului semiografic original. Diferențele de abordare a textelor muzicale țin în primul rând de aspectul vizual al partiturii. Spre exemplu, în timp ce Petrescu scrie mărturiile frazelor cadențiale sub portativ, Barbu-Bucur le așază aproape întotdeauna pe portativ. Excepția apare la transcrierea saltului de terță descendentă prin *elafron continuu* (elafron precedat de epistrof), unde, din cauza apariției semnului grafic *glissando*, din considerente estetice, mărturia apare deasupra acestuia. La fel, în timp ce Petrescu notează sub portativ ftoralele și semnele ornamentale, editorul operei lui Filothei le scrie deasupra portativului. Semnul ornamental prezent în transcrierea irmoaselor este *thes kai apothes*,[240] iar dintre ftorale nu întâlnim decât *nenano.*[241]

1.5.2. Bazele și caracteristicile glasurilor irmoaselor la Sebastian Barbu-Bucur

Deși se pliază pe sistemul de reproducere metrofonică al lui I. D. Petrescu,[242] viziunea lui Sebastian Barbu-Bucur privind bazele și caracteristicile fiecărui glas este distinctă. Singurele puncte de convergență a ideilor celor două nume de referință ale muzicologiei bizantine românești sunt cele care privesc modurile diatonice de stare minoră I și V.

La irmosul glasului II de formă *nenano*, Barbu-Bucur se distanțează vizibil de școala lui Petrescu, transcriind finala modului pe *sol* și nu pe *la*, așa cum postulează cel din urmă.

La glasul III median (din Pa/re), Petrescu transcrie întotdeauna cu *si bemol* la cheie, în timp ce Barbu-Bucur nu pune nicio alterație, astfel încât modul în care este scris irmosul *La muntele Sinaei* nu mai este lidian, ci devine dorian.

Aceeași armură apare la Petrescu și la glasul IV (din Di/sol), dar lipsește din transcrierea făcută de Sebastian Barbu-Bucur la celor două irmoase calofonice de la glasul menționat. Iarăși, dorianul de pe *sol* devine la Barbu-Bucur mixolidian.

O altă diferență de optică vizează glasurile VII și VIII, asupra cărora cei doi cad de acord în legătură cu notele din bază, dar nu și asupra registrului intonațional, Petrescu transcriind constant ambele glasuri în cheia fa, în timp ce Barbu-Bucur așază melodiile ultimelor irmoase din colecția lui Filothei în cheia sol.

---

din România, București, 1967.

[240] Sebastian Barbu-Bucur, *Filothei sin Agăi Jipei*, p. 412 (r. 4 și 9), p. 422 (r. 7), p. 423 (r. 1, 3), p. 432 (r. 7, 10 și 11), p. 433 (r. 3 și 8), p. 435 (r. 2, 3, 7 și 10).

[241] Sebastian Barbu-Bucur, *Filothei sin Agăi Jipei*, p. 419 (r. 10 și 11), p. 420 (r. 5), p. 423 (r. 10), p. 427 (r. 11), p. 433 (r. 6).

[242] Sebastian Barbu-Bucur mărturisește că a ucenicit o vreme „la primul și cel mai mare bizantinolog român, I. D. Petrescu, preot la Biserica Visarion din București. Apoi, am început studierea și transpunerea pe notația liniară a operei muzicale a lui Filothei Ieromonahul." Vezi Constantin Catrina, *Sebastian Barbu-Bucur, octogenar*, Editura Semne, București, 2010, p. 92.

CC_interior complet.indd 168 05-Nov-21 12:36:14 PM

Bazele glasurilor	I. D. Petrescu	Sebastian Barbu-Bucur
Glas I	re	re
Glas II (forma gl. VI nenano)	la	sol
Glas III median (difonie descendentă)	re (cu si bemol la cheie)	re
Glas IV	sol (cu si bemol la cheie)	sol
Glas V	re	re
Glas VII	si grav (transcriere în cheia fa)	si grav (transcriere în cheia sol)
Glas VIII	do grav (transcriere în cheia fa)	do grav (transcriere în cheia sol)

Tabelul 4: Bazele glasurilor la I. D. Petrescu și Sebastian Barbu-Bucur.

1.5.3. Probleme de transcriere a melodiei irmoaselor în sistem guidonic

Din moment ce întâlnim particularități de ortografie în primele traduceri ale irmoaselor lui Filothei, era firesc ca autorul transcrierilor în notație occidentală să întâmpine dificultăți în rezolvarea satisfăcătoare a unor aspecte intricate. Rezolvările propuse de Sebastian Barbu-Bucur sunt explicate în notele de subsol ale volumului paleografic. La fiecare intervenție se descrie felul operației întreprinse sau se expun anumite observații critice.

O problemă cauzată probabil de limitările și imperfecțiunile tehnologiei tipografice din anii ’80 poate fi surprinsă la cratima irmosului *Pre norul cel purtător de lumină* al lui Balasie Preotul. Între p. 413 și 414 se poate remarca o discontinuitate în anexa teretismatică. Secțiunea lipsă se află la p. 415, inserată după incipitul irmosului *Pre izvorul cel de viață priimitor*. Ordinea firească a paginilor care conțin cratima este: 413, 415, 414. În consecință, continuarea irmosului *Pre izvorul* de la p. 414 trebuie căutată la p. 416.

O altă problemă apare la p. 419 a volumului, la irmosul *În cuptoriul cel vîlvîitoriu*. Sesizând abordarea intervalică a lui Filothei de la f. 58r (discutată anterior), Sebastian Barbu-Bucur rezolvă pasajul dinaintea saltului descendent de octavă prin conducerea melodiei către *Pa/re* acut, prin adăugarea unei secunde ascendente între ultimele două note. Intervenția sa, explicată în nota de subsol („am pus două *chentime* pe *oligon*”), nu ține însă cont de sursele de limbă greacă, astfel încât, deși rezolvarea este corectă, zona cadențială originală se schimbă.

Tot la p. 419 și pe parcursul p. 420 din *Catavasier* se pot constata mai multe zone modulatorii în transcrierea irmosului *Ceea ce ești în ceriuri binecuvîntată*. Combinația dintre ilizibilitatea intervalului format pe primele neume de pe rândul al doilea al cântării

CC_interior complet.indd 169 05-Nov-21 12:36:14 PM

(încercuite în exemplul următor) și particularitățile ortografice ale lui Filothei face ca linia melodică rezultată în transcriere să se îndepărteze de original.

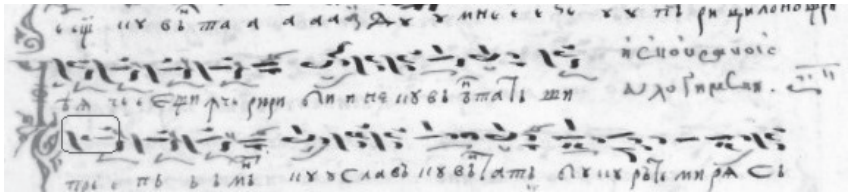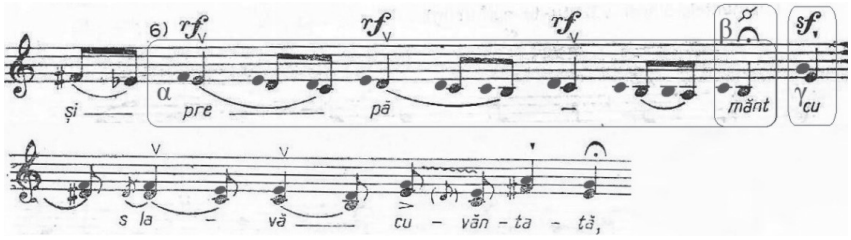

Figura 82: Ms. rom. BARB 61, f. 58r. Cele două neume sunt transcrise de către Barbu-Bucur ca primă, nu ca primă și secundă ascendentă, așa cum sugerează codicele.

Din cauza perceperii *oligonului* (mers ascendent de secundă) precedat de *isachi* drept *ison* (primă), fraza muzicală construită pe cuvintele „pre pământ" începe în transcrierea lui Barbu-Bucur cu o secundă mai jos (vezi α). Următoarea structură de *nenano* migrează și ea, începând pe si (vezi β) și determinând apariția unor noi trepte alterate, *re diez* și *fa diez*. Lucrurile se complică prin reproducerea saltului de cvartă de la Filothei (vezi γ) care face ca structura să coboare cu încă o secundă, deci cu o terță sub linia melodică originală.

Exemplul muzical 60: Sebastian Barbu-Bucur, Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie românească. I. Catavasier*, 1981, p. 419-420.*

Opțiunile ortografice ale lui Filothei[243] determină linia melodică să se rezolve de la sine în finalul transcrierii. Astfel, după cadențele de pe cuvintele „feciuria ta" și „o mări[m]", melodia urcă cu câte un ton, ajungând pe treapta finală corectă (*Di*/*sol*).

În alt context, Sebastian Barbu-Bucur observă că Filothei a pus mărturie de eh varys în locul uneia de leghetos.[244] Muzicologul explică în nota de subsol de la p. 425: „Filothei scrie – de trei ori la rând – mărturia lui *fa* în loc de cea a lui *mi*, ca să indice intervalul care urmează – *si*." Observația nu se verifică însă în niciunul dintre cele trei cazuri indicate fiindcă, de fiecare dată, mărturiei îi urmează un interval de cvintă ascendentă, nu de cvartă. Dacă măr-
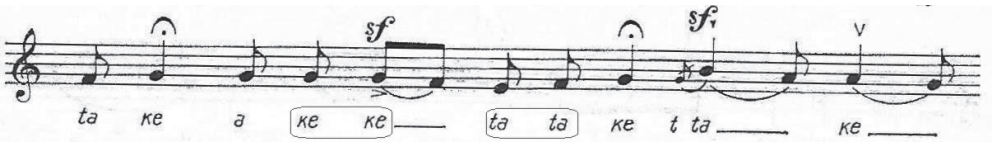
243 Vezi exemplele din subcapitolul *Omisiuni de notare a unor elemente din combinații de neume sau thesisuri*.

244 Vezi ms. rom. BARB 61, f. 59r.

CC_interior complet.indd 170 05-Nov-21 12:36:15 PM

turia ar fi indicat *fa*, atunci, conform saltului intervalic, în loc de *si* ar fi trebuit citit mereu *do*. De altfel, mărturiile indică numai treptele pe care staționează frazele muzicale și cadrul modal în care se înscriu (diatonic, cromatic sau enarmonic), nu și intervalele care urmează. Prin urmare, trebuie luat în considerare faptul că Filothei semnalează pe acele pasaje câteva structuri muzicale ce se regăsesc de obicei în glasul VII, și nu neapărat că dorește să indice un interval anume.

Un alt aspect din același volum se leagă de transcrierea fonemelor non-alfabetice specifice cratimelor, ⳏ și ⳑ, care de obicei preced vocalele *a* și *e* și se citesc/cântă *na* și *ne*. În toate cratimele irmoaselor ⳏε devine *ke* și ⳑα apare scris *ta*.[245]

Exemplul muzical 61: Sebastian Barbu-Bucur, Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie rumănească. I. Catavasier, *1981, p. 431.*

[245] Sebastian Barbu-Bucur, *Filothei sin Agăi Jipei*, p. 429-431.

CC_interior complet.indd 171 05-Nov-21 12:36:15 PM

Macarie Ieromonahul și *Irmologhionul Calofonic* de limbă română

După prima izbutire a lui Filothei sin Agăi Jipei de a crea un repertoriu muzical scris în limba națională, următorul veac – așa cum afirmă muzicologul Costin Moisil[246] – este „marcat de singurătate" în ceea ce privește contribuțiile muzicienilor la îmbogățirea tezaurului sonor „pre limba patriei". Chiar și activitatea de copiere a manuscriselor de limbă română este slab reprezentată în Principate. În consecință, cele 14 irmoase traduse de Filothei Jipa nu s-au bucurat de o largă circulație în antologiile muzicale, fiind copiate numai de două ori. Așa cum am văzut, ultima copie repertorială (în ms. rom. BARB 2439, ff. 64r-88v și ms. gr. BARB 1562, ff. 17r-19r) îi aparține lui Macarie Ieromonahul (1750/1763-1836).[247] Ținând cont de lipsa indiciilor care pot conduce către o dată ușor apreciabilă, estimez că grupul de irmoase a fost transcris cu aproximație către sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Probabil în aceeași perioadă în care copiază irmoasele lui Filothei, Macarie se arată preocupat și de transcrierea irmoaselor din repertoriul de limbă elină. În manuscrisele grecești 161, 766, 769 și 1538 de la Biblioteca Academiei Române din București întâlnim o

---

246 Costin Moisil, „Un veac de singurătate. Românirea cântărilor în vechea notație", în *Simpozionul internațional de muzicologie bizantină – 300 de ani de românire*, ed. Nicolae Gheorghiță, Costin Moisil, Daniel Suceava, Editura Universității Naționale de Muzică din București, 2013, p. 307-316.

247 Data nașterii lui Macarie Ieromonahul reprezintă și la ora actuală o incertitudine. Până în prezent se cunosc numai două documente de secol XIX care fixează acest moment, unul în 1750 (ms. rom. BARB 1685, f. 2r), iar celălalt în 1763 (ms. rom. BNR 2681), și alte două scrieri din secolul XX. Prima însemnare biografică îi aparține mitropolitului Iosif Naniescu (1818-1902), ce notează la 10 august 1897 pe a doua filă a Calofoniconului BARB 1685 că „Părintele Macarie a murit în anul 1836 în etate de 86 optezi și șese ani." Al doilea document, de la Biblioteca Națională a României (ms. rom. BNR 2681), este o scrisoare adresată mitropolitului Iosif al Moldovei de către Iustina, sora părintelui Macarie. În epistola datată 19 mai 1877 se precizează că Macarie s-a născut la 1763 și a încetat din viață la 184?-. Peste anul morții specificat de sora ieromonahului, Iosif Naniescu a scris 1836. Intrând probabil în posesia vreunui document sau a vreunei informații relevante, mitropolitul a modificat și data nașterii în scurta prezentare a lui Macarie din ms. rom. BARB 1685. Alte două documente care vorbesc despre presupusul an de naștere al părintelui Macarie sunt semnate de academicianul Nicolae M. Popescu (1881-1963). Primul este lucrarea biografică *Viața și activitatea dascălului de cântări Macarie Ieromonahul*, apărută la Institutul de Arte Grafice *Carol Göbl* din București în 1908. La p. 27, Popescu afirmă că lui Macarie „nu i se poate cunoaște precis nici anul nașterii sale, care poate a fost după 1770." Pe aceeași pagină, la nota de subsol nr. 1, Popescu argumentează că „un om de 73 de ani poate cu anevoie să îndure greutățile unei călătorii din acea vreme la Viena și să lucreze cu atâta stăruință încordată până la sfârșitul vieții sale", referindu-se la eforturile lui Macarie de a tipări în 1823 *Anastasimatarul*, *Irmologhionul* și *Theoreticonul* în capitala Imperiului Austriac. De aceea, el crede că anul 1750 din însemnarea lui Naniescu „e greu de acceptat". Nicolae M. Popescu își expune această opinie și într-o a doua sursă, un articol publicat 28 de ani mai târziu. Vezi Nicolae M. Popescu, „Macarie Psaltul. La o sută de ani de la moartea lui (†1836-1936)", *BOR* 9-10, anul LIV, septembrie-octombrie 1936, p. 545-572.

CC_interior complet.indd 172 05-Nov-21 12:36:15 PM

colecție bogată de imnuri autografe în notație originală, care demonstrează că Macarie era familiarizat nu numai cu piesele celebrilor muzicieni din Fanar, ci și cu operele unor compozitori mai puțin vehiculați în antologiile vremii, cum ar fi Anastasie Rapsaniotul (înc. sec. XVIII – sf. sec. XVIII) sau Zaharia Hanende (cca 1700 – sf. sec. XVIII).[248] În continuare redau conținutul celor patru manuscrise cu irmoase în autograful lui Macarie Ieromonahul.

♦ Ms. gr. BARB 161, Antologie, sf. sec. XVIII

27v *Το θαύμα του τόκου σου*, glas I, Anastasie Rapsaniotul, notație originală.

29v *Δεύτε την μητέρα του φωτός*, glas IV leghetos, Anastasie Rapsaniotul, notație originală.

♦ Ms. gr. BARB 766, Antologie, înc. sec. XIX

216r *Οι της Χαλδαίας καμίνου*, glas I, Zaharia Hanende, notație originală.
Cratimă glas I, Ioan Protopsaltul.

216v Cratimă glas IV Leghetos, Petru Lampadarie.

217r *Λατρεύειν ζώντι Θεώ*, glas III, Petru Berechet, notație originală.

217v Cratimă glas V, Petru Lampadarie.

218r Cratimă glas VI, Daniil Protopsaltul.
Ουρανός πολύφωτος, glas VII, Zaharia Hanende, posibilă exegeză a lui Macarie Ieromonahul.

218v Cratimă glas IV, Ioan Protopsaltul, pentru irmosul *Τη εικόνι τη χρυσή*.

219r Cratimă glas VIII, Petru Lampadarie.

♦ Ms. gr. BARB 769, Antologie, sf. sec. XVIII

96r *Φρικτόν τό βῆμα σου*, glas VI, Anastasie Rapsaniotul, notație originală.

96v *Πλήν σου Θεόν οὐ γινώσκω*, glas VII, Anastasie Rapsaniotul, notație originală.

97v *Δεῦτε τὴν μητέρα τοῦ φωτός*, glas II leghetos, Anastasie Rapsaniotul, notație originală.

98r *Υπερβολή άσωτείας*, glas III, Anastasie Rapsaniotul, notație originală.

107r *Η κάμινος, Σωτήρ*, glas I, Arsenie Vatopedinul, notație originală.
Δοξάσωμεν Τριάδα, glas I, Ghermanos Neon Patron, notație originală.
Λίθον, ον απεδοκίμασαν, glas I, Balasie Preotul, notație originală.

[248] Un fapt curios este că, deși cunoștea lucrările celor doi compozitori, nu le-a exighisit în noua grafie, deci ele nu se regăsesc printre cântările Calofoniconului de limbă română.

CC_interior complet.indd 173 05-Nov-21 12:36:15 PM

107v *Αστρον ήδη ανατέταλκε*, glas I, Balasie Preotul, notație originală.
Ορος σε τη χάριτι, glas I, Balasie Preotul, notație originală.
108r *Τύπον της αγνής λοχείας σου*, glas I, Balasie Preotul, notație originală.
Τον ποιμένα των προβάτων, glas I, Balasie Preotul, notație originală.
108v *Σε νοητήν Θεοτόκε*, glas I, Balasie Preotul, notație originală.
Τύπον της αγνής λοχείας σου, glas I, Dimitrie Domesticul, notație originală.
109r *Καινόν το θαύμα*, glas III, Balasie Preotul, notație originală.
109v *Εν Σιναίω τω όρει*, glas III, Balasie Preotul, notație originală.
110r *Εν Σιναίω τω όρει*, glas III, Damian Vatopedinul, notație originală.
Θρόνος πάγχρυσος, glas III, Balasie Preotul, notație originală.
110v *Χείρας εκπετάσας*, glas IV, Balasie Preotul, notație originală.
Ρόδον το αμάραντον, glas IV, Balasie Preotul, notație originală.
111r *Εσείσθησαν λαοί*, glas IV, Damian Vatopedinul, notație originală.
111v *Εσείσθησαν λαοί*, glas IV, Dimitrie Domesticul, notație originală.
Παντάνασσα, Πανύμνητε, glas IV, Meletie Sinaitul, notație originală.
112r *Ποία μήτηρ ηκούσθη*, glas IV (versiunea 1), Meletie Sinaitul, notație originală.
112v *Ποία μήτηρ ηκούσθη*, glas IV (versiunea 2), Meletie Sinaitul, notație originală.
113r *Παντάνασσα, Πανύμνητε*, glas IV, Ghermanos Neon Patron, notație originală.
Χαίροις, άνασσα θεοδέγμον, glas V, Balasie Preotul, notație originală.
113v *Ο μέγας προέγραψεν*, glas VI, Balasie Preotul, notație originală.
114r *Μη της φθοράς*, glas VII, Balasie Preotul, notație originală.
Εξέστη επί τούτω, glas VIII, Ghermanos Neon Patron, notație originală.
Εκκαύσατε την κάμινον, glas VIII, Ghermanos Neon Patron, notație originală.
115r *Αποβλεψάμενος ο τύραννος*, glas VIII, Ghermanos Neon Patron, notație originală.
115v *Αποβλεψάμενος ο τύραννος*, glas VIII, Balasie Preotul, notație originală.
Αλλότριον των μητέρων, glas VIII, Balasie Preotul, notație originală.
116r *Μουσικών οργάνων*, glas VIII, Balasie Preotul, notație originală.
Περιστάσεις και θλίψεις, glas VIII, Atanasie, patriarhul Constantinopolului, notație originală.
116v *Εκύκλωσαν αι του βίου με ζάλαι*, glas VIII, Atanasie, patriarhul Constantinopolului, notație originală.

♦ Ms. gr. BARB 1538, *Antologie*, sf. sec. XVIII
17r *Εν τη βροντώση καμίνω*, glas I, Petru Berechet, notație originală.

CC_interior complet.indd 174 05-Nov-21 12:36:15 PM

2.1. O exegeză de limbă elină în notația de tranziție

În ms. gr. BARB 766, f. 218r, se află o exegeză în notația lui Petru Vyzantie a irmosului *Ουρανός πολύφωτος*, glas VII, de Zaharia Hanende, care îi aparține cel mai probabil lui Macarie. Numărându-se printre puținele prelucrări ale acestei cântări, ea ar putea fi o versiune extinsă a exegezei lui Petru Lampadarie din ms. gr. BARB 898, f. 84v (*Irmologhion Calofonicon-Liturghier*, 1796, autograf Apostolos Konsta Chios).

Presupunând o filiație între opusurile celor doi, s-ar putea aprecia că Macarie a notat versiunea exegetică fie după anul 1796 (însemnat de Apostolos în codicele său), fie în timpul sau după perioada de ucenicie dintre 1805 și 1808 de pe lângă Petru Vyzantie, promotor al notației exegetice.[249]

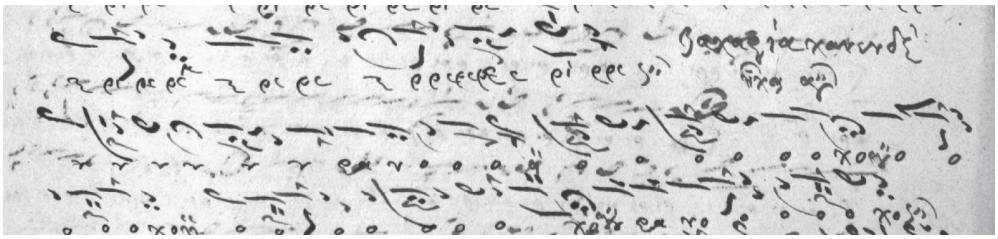
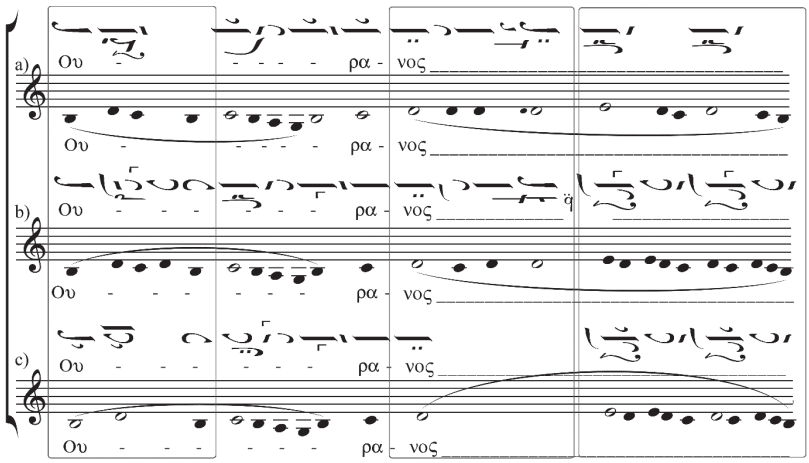

Figura 83: Ms. gr. BARB 766, f. 218r. Irmosul Ουρανός πολύφωτος*, în exegeza lui Macarie Ieromonahul.*

Exemplul muzical 62:
a) Ms. gr. BARB 653, f. 28v. Irmosul Ουρανός πολύφωτος în notație originală.
b) Ms. gr. BARB 766, f. 218r. Irmosul în exegeza lui Macarie Ieromonahul.
c) Ms. gr. BARB 898, f. 84v. Irmosul în exegeza lui Apostolos Konsta Chios.

[249] Între anii 1805 și 1808 Macarie studiază la Iași notația exegetică cu Petru Vyzantie. Vezi Bălan, „Studiu despre Penticostarul paisian", p. 629. Nu este exclus ca exegeza irmosului să fie lucrată în acest interval sau la scurt timp după încheierea uceniciei pe lângă muzicianul constantinopolitan.

CC_interior complet.indd 175 05-Nov-21 12:36:15 PM

2.2. Concepția estetică a lui Macarie privind traducerea cântărilor bisericești

Cu zece ani înaintea întocmirii *Calofoniconului*, Macarie expunea în prefața *Irmologhionului* tipărit la Viena (1823) câteva principii referitoare la traducerea cântărilor grecești în limba română. Fără a defini din punct de vedere funcțional mecanismele de adaptare melodică, el prezenta numai un concept estetic dezvoltat în urma numeroaselor eforturi întreprinse în această direcție. În viziunea sa, găsirea unui echilibru între adaptarea lingvistică și fidelitatea față de modelul melodic era fundamentală pentru o bună traducere: „[...] întru nimic stricând nici curgerea Melosului, nici alcătuirea cuvântului, care întru toate spițele lui, cu toată întregimea să cade să se întoarcă. Întru toate protimisind[250] înființarea cuvântului, pentru că de a pune însuși acele semne pe un cuvânt care vine îndoit mai lung sau mai scurt decât cel grecesc, iaste dobitocie, pentru că la dînșii așa vine Tonul cuvântului[251] și așa să scrie, iar unde și la dânșii multe nu să potrivesc după podobie, alcătuirea să face asupra Tonului cuvântului, iar nu după curgerea podobiei. Și iarăși pentru lungimea, sau scurtimea cuvântului, de a înstreina curgerea Melosului, iaste o ne simțire cu totul greșită și păcat."[252] În altă parte, subliniind aceeași idee, muzicianul postulează: „noi sîntem siliți ca și melosul să-l păzim nesmintit, și unde vor fi silave mai multe sau mai puține, și tonurile nepotrivite, cu mare luare aminte să le intocmim".[253] Este limpede că Macarie vorbește aici despre stilul silabic, însă normele sale pot fi extinse asupra celui concis melismatic, irmologico-calofonic sau papadic. Transpare din acest crez al muzicianului grija primară față de cuvânt, urmată în egală măsură de cea față de melodie. Cu mici excepții, Macarie va fi consecvent principiilor sale pe tot parcursul vieții, inclusiv în traducerea *Irmologhionului Calofonicon*.

2.3. Conceperea unui *Irmologhion Calofonicon* de limbă română

După ce transcrisese în tinerețe irmoase calofonice în vechea grafie în ambele limbi liturgice, Macarie Ieromonahul – inspirat de apariția în anul 1817 a *Irmologhionului Calofonicon* exighisit de Grigorie Protopsaltul în notație hrisantică, colecție intens copiată și în Principate – a inițiat către sfârșitul vieții o acțiune de întocmire a unei versiuni de limbă română „spre folosul fiilor patriei". Nu se poate ști cât timp a reflectat Macarie la alcătuirea lucrării. În contractul semnat la București în anul 1820 alături de Panaghiot Enghiurliu și tipograful Serafim Hristodulo în vederea înființării unei tipografii pentru

250 Preferând (lb. gr.: *προτιμώ* = a prefera). Vezi Moisil, *Românirea cântărilor*, p. 54.

251 Accentul cuvântului.

252 Macarie Ieromonahul, *Irmológhion sau Catavasieriŭ musicesc*, Viena, 1823, p. VI. O analiză minuțioasă a esteticii lui Macarie o face muzicologul Moisil în Românirea cântărilor, p. 48-54 et passim.

253 Nicolae M. Popescu, „Știri noi despre Macarie Ieromonahul, dascălul de cântări și directorul tipografiei din mânăstirea Căldărușani", *BOR* 8, anul XXXIX, noiembrie 1915, p. 803, apud Moisil, *Românirea cântărilor*, p. 52.

CC_interior complet.indd 176 05-Nov-21 12:36:15 PM

psaltichii de limbă română, se anunța tipărirea unui calofonicon: „Preaînvățatul dascăl de muzică Kir Macarie să „noteze" slujba [bisericească] românească după particularitățile [„idiotismele"] noii metode, și în timpul tipăririi lor [cărților] să fie corector, iar lucrările de muzică ce urmează să intre în tipar sînt: *Anastasimatarul*, *Irmologhionul*, „argon" [pe larg] și „syntomon" [pe scurt], *Doxastarul*, *Antologhionul* și *Irmoasele calofonice*."[254] Intenția lui Macarie a rămas însă la stadiul de proiect, nereușind să tipărească decât primele patru volume din cele cinci enumerate.

Următoarele dovezi care arată dorința lui Macarie de a edita un calofonicon provin din timpul ședерii la mănăstirea Neamț, mai precis din anul 1833.[255] Nu poate fi exclus ca muzicianul să fi reluat traducerea și exegeza irmoaselor la îndemnul călugărilor psalți din obștea nemțeană, cel mai probabil anterior anului 1833. Întocmirea la Neamț a colecției amintite este sugerată și de muzicologul Gheorghe C. Ionescu, care afirmă într-unul dintre articolele sale: „În arhondaricul mănăstirii [Neamț] unde se instalează, Macarie va realiza unele dintre operele sale scrise cele mai importante: *Irmologhionul Calofonicon* [...] precum și alte cântări liturgice «paradosite părinților din sfânta monastire Neamțul»."[256]

Un document de importanță majoră pentru înțelegerea mecanismelor care au stat la baza constituirii primului *Irmologhion Calofonicon* de limbă română (ms. rom. BARB 1685) este ms. rom. BARB 4412 (*Psaltichie*, Mănăstirea Neamț, 1833, autograf Macarie Ieromonahul). Între ff. 2r și 32r ale acestei colecții de cântări adunate de mitropolitul Iosif Naniescu[257] se află o parte dintre schițele traducerilor lui Macarie. Însemnările minuțioase de deasupra rândurilor de neume sunt cu siguranță rodul strădaniilor îndelungate ale muzicianului în vederea găsirii celor mai diverse soluții de notare analitică a melodiei irmoaselor. Din acest motiv consider că Macarie a început lucrul la *Calofonicon* înaintea anului 1833, data înscrisă în manuscris arătând numai când s-a încheiat conturarea de ansamblu a lucrării.

Înaintea irmoaselor a fost atașată ulterior o filă care descrie conținutul manuscrisului și consemnează data la care codicele a intrat în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române din București, ca donație a Administrației Casei Bisericii. Pe f. 2r încep schițele cântărilor lui Macarie. Conținutul codicelui este redat mai jos.

---

254 Titus Moisescu, *Prolegomene bizantine. Muzica bizantină în manuscrise și carte veche românească*, Editura Muzicală, București, 1985, p. 118.

255 Macarie predă psaltichia la Neamț între anii 1831 și 1833. Vezi Gheorghe C. Ionescu, *Lexicon*, p. 215.

256 Gheorghe C. Ionescu, „Macarie Ieromonahul, dascăl de psaltichie și epistat al școlilor de musichie din Țara Românească", în *Studii și cercetări de istoria artei. Seria teatru, muzică, cinematografie*, Tomul 39, București, 1992, p. 78-79.

257 Potrivit lui Gheorghe C. Ionescu, ms. rom. BARB 4412 este „o colecție de cântări în ciornă scrise la Neamț de Macarie, separat, pe foi volante, cu adnotări, ștersături și adăogiri colecționate în volum de Iosif Naniescu." Vezi Gheorghe C. Ionescu, *Lexicon*, p. 214.

CC_interior complet.indd 177 05-Nov-21 12:36:15 PM

1r *Macarie – Psaltichie. 1833.*
Cuprinde: din lucrările părintelui Macarie Ieromonahul și dascălul de cîntări, în autograf:
1.) - Kalofonicon Irmologhion (cratimi și irmoase), resturi, foi dispărute. -
2.) - Doxologhii pe cele 8 glasuri. -
3.) - Cîntări, din luna Decemvrie, începînd cu Decemvrie 20 pînă la Catavasiile Nașterii, Ciasurile Botezului, din ale Născătoarei de D-zău. -
4.) - Irmoase frumos versuitoare (cîteva). -
5.) - Resturi din diferite cîntări. – (vezi și mss. 1685).-
- Dela Administrația Cassei Bisericii cu adresa No 43812
Din 21 Septembrie 1915.-

2r *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al cratimilor Kalofoniconului.*
Irmosul a (1) a lui kir Arsenie. Glas I, Pa: *Cuptorul, Mîntuitorule, să răcoria.*
Glas I, Pa. *Cratimă la Să slăvim pre Troița.*

2v *Cratima irmosului al doilea: Să slăvim pre Troița. kir Petru Lamp.[adarie] Trap[e]z[u]nt[ul].*

Calofonicon Irmologhion.

Adecă Irmoase frumos glăsuitoare, facere a feluri de prea înțelepți și sfinți dasăli carii în vremi au stătut din vechime. Iar pe sistima ceastă noaă s-aŭ alcătuit de kir Grigorie protopsaltul sfintei Bisericiĭ ceiĭ marĭ, după predania prea înțelepților dascăli Petru Lamp[adarie] și al ucenicului lui, Petru Vyzantie.
Iar romînește precum să vede s-aŭ întradus de smeritul Ieromonah Macarie adăogînd și alte multe Irmoase trebuincioase. Și pre toate înpodobindu-le cu cratimile lor de față spre folosul fiilor patriei romîno-moldoveni, ce se osîrduesc de învață în școalele de musichie națională.

La anul de la H[risto]s 1833.

3r *Cratimă*, glas I, Pa: *τε τε τε.*
La Pre Piatra carea nu o au socotit-o: α νε νε wα.

3v Glas I, Pa. *La Stea, iată, au răsărit* (sunt scrise numai neumele, fără text).
[Cratimă] *La Taină streină: τι τι τι* (un singur rând cu text muzical, următorul este lăsat neterminat).
[Cratimă] *La Chipul Nașterii tale: τι τι τι* (un rând de neume cu text incomplet, urmat de un rând și jumătate cu finalul irmosului).
[Cratimă] *La Pre Păstorul oilor: τι τι τι, τε ρι ρεμ* și finalul irmosului).

4r [Cratimă] *În cuptoriul cel vîlvîitoriu.* Glas I, Pa: τε ρι ρεμ.
[Cratimă] *La Pacea Ta a lui Grigorie a. psaltul* (protopsaltul). Glas I, Pa: *το το το.*

4v *Glas al doilea.* [Cratimă] *La Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată: τε τε, τε ρι ρεμ.*

5r [Cratimă] *La Nu să pricepe*. Glas II, forma glasului VI, Pa: *τι τι τι, τε ρι ρεμ.*

CC_interior complet.indd 178 05-Nov-21 12:36:15 PM

5v [Cratimă] *La Scaun cu totul aurit*. Glas III, Ga: *το το το, τε ρι ρεμ* (text incomplet).

6r *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al Kalofoniconului.*
Acest de față este facere A lui kir Arsenie. Irmos α (1). Glas I, Pa: *Cuptorul, Mîntuitorule, să răcoria.*
β (2). *Altul. Facere a lui kir Ghermano Arhiereul Neon Patron.* Glas I, Pa: *Să slăvim pre Troița.*
γ (3). *Altul. Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Piatra pre carea nu au socotit-o.*
δ (4). *Altul. Facere a lui Balasie Preotul: Stea, iată, au răsărit.*
Coala α (1).

6v *ε* (5). *Altul. Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Munte pre tine.*
ζ (7). *Altul. Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre păstorul oilor.*
η (8). *Altul. Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre norul purtătoriu de lumină.*

7r Continuarea irmosului *Pre norul.*
ϑ (9). *Alt irmos. Facere al acestuiași kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre izvorul cel priimitoriu de viață.*

7v *Aci să se scrie irmosul Taină streină.*
Alt irmos. ι (10). *Facerea al acestuiași Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Cutremuratu-s-au pămîntul.*
Alt irmos. αι (11). *Facerea al acestuiași Balasie Preotul. Glas I, Pa: Pre tine înțelegătoriu.*

8r *Coala β* (2).
Facere a lui kir Petru Berechet. Glas IV, Di: *Clătitu-s-au noroadele.*
Facere a lui kir Panaiot Halacioglu protopsaltul Bisericiĭ ceiĭ Marĭ. Glas V, Pa: *Cutremuratu-s-au pămîntul.*

8v *Facere a lui kir Petru cel dulce glăsuitoriu Berechet.* Glas V, Pa: *Bucură-te, ușa Domnului.*
Facere a lui kir Petru Berechet. Glas VI, Pa: P*re Dumnezeu oamenilor de a-L vedea.*

9r *Facere a lui kir Petru Berechet.* Glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea.*

9v *Facere a lui kir Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Cum Darul îți voiu lăuda.*

10r *Coala a dooa.*
Începutul cratimilor Kalofoniconului cu Dumnezeu cel Sfînt.
La sfîrșitul Pre norul cel purtător de lumină. Glas I, Pa.
Pre izvorul. La sfîrșit. τι τι τι și finalul irmosului.
[Cratimă] *Înfricoșatu-s-au pămîntul. Al lui Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *τι τι τι , τε ρι ρεμ* și finalul irmosului.

CC_interior complet.indd 179 05-Nov-21 12:36:15 PM

10v *Cratima la Chipul naşterii tale. Al lui Dimitrie Domesticul.* Glas I, Pa: *α νε νε ļa, τε ρι ρεμ* şi finalul irmosului.
[Cratimă] *La Cîntare de biruinţă a lui Berechet. Cratima.* Glas I, Pa: *τε ρι ρεμ* şi finalul irmosului.

11r [Cratimă] *Care cîntare*. Glas I, Pa: *τε ρι ρεμ* şi finalul irmosului.
[Cratimă] *La Veniţi să bem băutură noao*. Glas I, Pa (4 rânduri de neume fără text).
[Cratimă] *La Privind tiranul*. Glas I, Pa: *τε ρι ρεμ* şi finalul irmosului.

11v *Înfricoşatu-s-au pămîntul*. *Berechet*. Glas I, Pa (neume fără text).

12r Continuarea irmosului *Apărătoarea mea, Fecioară*, glas V, de Petru Berechet.
Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al glasului al ζ (6)[lea].
Balasie Preotul. ηϑ (59). Glas VI nenano, Di: *Marele între prooroci Moisi*.
ξ (60). *Petru Berechet*. Glas VI, Pa: *Ochiul inimii mele*.

12v *ξβ* (62). *Petru Berechet*. Glas VI nenano, Di: *Întru mâhnire te am mîngâiere*.

13r *ξδ* (64). *Daniil Protops[altul]*. Glas VI, Pa: *Pomeneşte-mă, Stăpînă*.

13v *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al glasului al şaptelea.*
ξε (65). *Balasie Preotul*. Glas VII, Zo: *Ceia ce nu prin ispitirea stricăciunii*.

14r *Pe[tru] Berechet. Glas VIII, Ni: Înfricoşatu-s-au tot auzul.*
Apoi Πώς σου την χάριν, Την δέησίν μου (numai indicaţiile, fără cântări).
Zaharia Hanendé.[258] Glas I, Pa: *De tinerii Tăi cei din cuptor*.

14v Glas II, Di: *Vai mie, ce nevoe are sufletul*.

15r *Dupre predania lui Grigorie Protopsaltul*. Glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o noao*.

15v Glas II, forma glasului VI, Pa: *Nu să pricepe toată limba*.

16r Glas VIII, Ni: *Strein lucru*.
oξ (76). *Balasie*. Glas VIII, Ni: *Musiceştile organe*.
oζ (77). *Athanasie Patriarhul Ierusalimului*. Glas VIII, Ni: *Împresurări şi scîrbe*.

16v *oη* (78). *Al acestui Athanasie Patriarhul*. Glas VIII, Ni: *Încongiuratu-m-au valurile vieţii*.
oϑ (79). *Petru Berechet*. Glas VIII, Ni: *Musiceştile organe*.

17r *π* (80). *Berechet*. Glas VIII, Ni: *Tinerii cei ce puterea*.
πα (81). *Berechet*. Glas VIII, Ni: *Cu adevărat, Născătoare de Dumnezeu*.
πβ (82). *Petru Lampadarie*. Glas VIII, Ni: *În pat acum zac neputincios*.

[258] Ms. rom. BARB 4412 este singurul codice identificat până acum care precizează că autorul irmosului *De tinerii Tăi* este Zaharia Hanende, celebrul compozitor otoman din secolul al XVIII-lea. Lipsa acestei însemnări din ms. rom. BARB 1685 sugerează că piesa i-ar aparţine lui Macarie Ieromonahul.

CC_interior complet.indd 180 05-Nov-21 12:36:15 PM

17v *πγ* (83). *Petru Berechet*. Glas VIII, Ni: *Pre Cel fără de început*.
πδ (83). *Petru Berechet*. Glas VIII, Ni: *Îngerii și Ceriurile* (irmos incomplet).

18r *ξξ* (66). *Făcătorul acestuia iaste necunoscut*. Glas VII, Zo: *Sufletele noastre cele înrăotățite*.
ξζ (67). *Petru Berechet*. Glas VII, Zo: *Bucură-te Mireasă luminată*.

18v *ξϑ* (69). *Începutul cu Dumnezeul cel Sfînt al glasului al optulea*.
Glas VIII, Ni: *Spăimîntatu-s-au de aceasta Cerul*.

19r *οα* (71). *Balasie Preotul, ucenicul lui [Ghermano Neon Patron]*. Glas VIII, Ni: *Ardeți cuptorul de șapte ori*.
οβ (71). *Ghermano Arhiereul Neon Patron*. Glas VIII, Ni: *Privind tiranul*.

19v *ογ* (73). *Balasie*. Glas VIII, Ni: *Privind tiranul*.
οδ (74). *Balasie, ucenicul lui*. Glas VIII, Ni: *Privind tiranul* (altă variantă).

20r Continuarea irmosului *Clătitu-s-au noroade*, glas IV, de Damian Vatopedinul.
μβ (42). *Altul al lui Dimitrie Domesticul*. Glas IV, Di: *Clătitu-s-au noroade*.
μγ (43). *Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Pruncă carea ai născut*.

20v *μδ* (44). *Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Bucură-te Împărătească*.
με (45). *Meletie Sinaitul cel vechiŭ*. Glas IV, Di: *Care Maică s-au auzit fecioară*.

21r *μξ* (46). *Ghermano Arhiereul Neon Patron*. Glas IV, Di: *Împărătească prealăudată*.
μζ (47). *Meletie Sinaitul cel vechiŭ*. Glas IV, Di: *Împărătească prealăudată*.

21v *μη* (48). *Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Atotțiitoriule, Împărate*.
μϑ (49). *Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Chipului celui de aur neînchinîndu-se tinerii*.

22r *η* (50). *Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Bucură-te, nor luminos*.

22v *ηα* (51). *Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Pre tine, cel preacurat al Împăratului palat*.

23r Finalul irmosului *Pre tine, cel preacurat palat*, glas IV, de Petru Berechet.
Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al glasului al cincilea.
ηγ (53). *Balasie Preotul*. Glas V, Pa: *Bucură-te, Preacurată, de Dumnezeu aleasă, Marie*.
ηδ (54). *Petru Berechet*. Glas V, Pa: *Îngerul a strigat*.

23v *ηζ* (57). *Petru Berechet*. Glas V, Pa: *Suspinez din adîncul sufletului*.
ηη (58). *Petru Berechet*. Glas V, Pa: *Apărătoarea mea, Fecioară, tu ești*.

24r *λγ* (33). *Damian Sfetagorețul*. Glas III, Ga: *La muntele Sinai*.
λδ (34). *Al acestuiași irmos. Făcătorul său e neștiut.* Glas III, Ga: *La muntele Sinai*.
λε (35). *Al lui Ioann Protopsaltul*. Glas III, Ga: *Fecioară să nască prunc*.

CC_interior complet.indd 181 05-Nov-21 12:36:15 PM

24v λξ (36). *Altul. Facere... Petru Berechet*. Glas III, Ga: *Născătoare de Dumnezeu, nădejdea tuturor creştinilor*.
λζ (37). *Apoi Λατρεύειν* (numai indicație, fără cântare).
λη (38). *Petru Peloponesiul*. Glas III, Ga: *Genunchiul îşi pleacă toată firea*.

25r *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al glasului al patrulea.*
Facere a lui kir ~~Ghermano Neon Patron~~ [Balasie Preotul][259] Glas IV, Di: *Mîinile întinzîndu-şi Daniil*.

25v μ (40). *Balasie Preotul*. Glas IV, Di: *Floarea cea neveştejită*.
μα (41). *Facere a lui Damian Ieromonahul Vatopedinul: Clătitu-s-au noaroade*.

26r *Alt irmos.* βι (12). *Facere a lui Dimitrie Domesticul Bisericii ceĭ marĭ*. Glas I, Pa: *Chipul naşterii tale*.
Aceste irmoase sau alcătuit de fericitul întru pomenire Petru cel dulce glăsuitoriu Berechet.
γι (13). Glas I. Pa: *Cîntare de biruinţă*.
δι (14). *Alt irmos. Al acestuiaşi.* Glas I, Pa: *Care cîntare vrednică*.

26v ει (15). *Altul. Al acestuiaşi.* Glas I, Pa: *Veniţi să bem băutură noao*.
ξι (16). *Altul. O, Dumnezeescul, o, iubitul* (numai indicație, fără cântare).
ζι (17). *Altul. Facere a acestuiaşi.* Glas I, Pa: *Privind tiranul*.
ηι (18). *Altul. Al acestuiaşi.* Glas I, Pa: *Cutremuratu-s-au pămîntul*.

27r ϑι (19). *Altul. Al acestuiaşi.* Glas I tetrafon, Ke: *De la scaunul său s-au pogorît ighemonul*.
κ (20). *Altul. Al acestuiaşi.* Glas I tetrafon, Ke: *Această numită şi sfîntă zi*.

27v κα (21). *Altul. Al acestuiaşi.* Glas I tetrafon, Ke: *Vezi, proorocule*.
κβ (22). *Altul. Al acestuiaşi.* Glas I, Pa: *Fiinţa cea cu trei lumini*.

28r κγ (23). *Altul. Al acestuiaşi.* Glas I, Pa: *În cuptorul cel vîlvîitoriŭ*.
κξ (26). *Gheorghie Criteanul.* Glas I, Pa: *Acum toate s-au umplut de lumină*.

28v κε (25). *Altul. Al acestuiaşi.* Glas I, Pa: *O, Paştele cel mare*.
Altul. Al acestuiaşi. Glas I, Pa: *O, Dumnezeescul, o, iubitul.*
Altul. Petru Berechet. Glas I, Pa: *O, Dumnezeescul, o, iubitul*.
Aicea să se aşaze Paştile cele preacinstite.

29r *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al glasului al doilea.*
Balasie Preotul. Glas II, forma glasului VI nenano, Di: *Ceea ce eşti în ceriuri binecuvîntată.*
Cu celălalt [irmos] *al glasului acestuia care s-au scris.*
Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al glasului al treilea.
λ (30). *Altul. Balasie Preotul.* Glas III, Ga: *Scaun cu totul aurit*.

[259] Irmosul este al lui Balasie Preotul, aşa cum este specificat în majoritatea colecțiilor cu irmoase.

CC_interior complet.indd 182 05-Nov-21 12:36:15 PM

29v	λα (31). *Balasie Preotul.* Glas III, Ga: *Minune noao și lui Dumnezeu cuviincioasă.* λβ (32). *Al lui Balasie.* Glas III, Ga: *La muntele Sinai* (incomplet).
30r	*Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al cratimilor glasului al patrulea din Kalofonicon.* *La Mîinile întinzîndu-și Daniil.* Glas IV leghetos, Vu: *τε τε τε* și sfârșitul irmosului. *La Floarea cea nevești*ejită. Glas IV, Di: *τε τε τε, ε ρι ρεμ* și sfârșitul irmosului.
30v	[Cratimă la] *Clătitu-s-au neam[urile], al lui Damian Sfetagoreț*ul. Glas IV, Di: *τι τι τι*. *A lui Dimitrie Domesticul.* Glas IV, Di: *τι τι τι*.
31r	[Cratimă la] *Bucură-te, Împărăteasă*. Glas IV, Di (numai neume).
31v	[Cratimă la] *Atotțiitoriule. Al lui Berechet.* Glas IV, Di (numai neume).
32r	*Strigăm toți ție.* Glas IV leghetos (epifonema lui Iacov Protopsaltul). *De către izvorul lacrămilor mele.* Glas VIII (epifonema lui Gheorghe Criteanul).

Ieromonahul Macarie notează pe f. 2v câteva informații succinte despre actualizarea în noua sistimă a *Irmologhionului Calofonicon*, încredințându-i lui Grigorie Protopsaltul meritul exegezei după principiile lui Petru Lampadarie și Petru Vyzantie. Evidențiind și aportul personal la traducerea și îmbogățirea colecției, Macarie scrie înaintea numelui său un adjectiv folosit de foarte mulți codicografi, în special de către muzicienii monahi, și anume *smeritul*.[260] Pe lângă utilitatea liturgică și paraliturgică, este reliefată și dimensiunea didactică a colecției concepute „spre folosul fiilor patriei romano-moldoveni, ce se osîrduesc de învață în școalele de musichie națională."[261]

Manuscrisul conține 84 de irmoase calofonice: 81 sunt alese și traduse dintre cele 87 de exegeze ale lui Grigorie Protopsaltul, un irmos este exighisit din vechea grafie, iar două sunt compoziții proprii.

[260] Tot așa își semnează creațiile și Petru Berechet (ms. gr. Sinai 1449, f. 179r) sau Evanghelin Skopelitul (ms. gr. BNR 17542, f. 140r).

[261] Conștient de complexitatea acestor creații, Macarie recomanda încă din 1825 abordarea irmoaselor calofonice la finalul perioadei de ucenicie a viitorilor psalți, ca o încununare a studiilor muzicale. În scrisoarea adresată la 1 septembrie 1825 lui Ioniță Stoicescu, dascălul „Școalei de musichie de la Ploiești", Macarie propunea ca „*Irmologhionul Calofonicon* cu cratimi cu tot" să fie predat după *Doxastarul* lui Iacov Protopsaltul, urmând ca la final ucenicii să fie supuși unei perioade de evaluare de 3 luni. Documentul este cunoscut drept „Ponturi 18 cătră dascălii de musichie", după cuvintele din incipitul epistolei. Vezi Ionescu, „Macarie Ieromonahul, dascăl de psaltichie", p. 81-82.

CC_interior complet.indd 183 05-Nov-21 12:36:15 PM

Glasul cântării	Irmoase traduse	Irmoase compuse	Observații
Gl. I	28	-	- irmosul *Stea, iată, au răsărit* apare în două ipostaze, mai întâi fără text (f. 3v) și a doua oară cu text (f. 5r). - irmosul *Cuptorul Mântuitorule* este copiat de două ori (f. 2r și 6r). - irmosul *Înfricoșatu-s-au pământul* (f. 11v) de Petru Berechet nu are text. - irmosul *De tinerii Tăi* (f. 14r) este exighisit după cel al lui Zaharia Hanende, *Οι της Χαλδαίας καμίνου*. În ms. rom. BARB 1685 (f. 5r) această indicație dispare.
Gl. II	1	2	
Gl. III	8	-	
Gl. IV	14	-	- 13 irmoase și o epifonemă.
Gl. V	6	-	
Gl. VI	3	-	
Gl. VII	4	-	
Gl. VIII	18	-	- 17 irmoase și o epifonemă.
Total irmoase	82	2	
	84		

Tabelul 5: Irmoasele calofonice din ms. rom. BARB 4412.

De asemenea, sunt prezente 21 de cratime, dintre care 20 sunt compuse de Macarie și una este creația lui Petru Lampadarie pentru irmosul *Să slăvim pre Troița* de Ghermanos Neon Patron (f. 2v). Lipsesc de aici cratimele glasurilor III, V, VI, VII[262] și VIII.

Glasul cântării	Cratime preluate	Cratime compuse	Observații
Gl. I	1	13	- cratima irmosului *Veniți să bem băutură nouă* (f. 11r) are numai patru rânduri de neume fără text.

[262] Macarie nu a compus pentru irmoasele calofonice cratime în glasul VII.

CC_interior complet.indd 184 05-Nov-21 12:36:15 PM

Gl. II	-	2	
Gl. III	-	-	
Gl. IV	-	5	- cratimele irmoaselor *Bucură-te, Împărăteasă* (f. 31r) și *Atotțiitoriule, Împărate* (f. 31v) de Petru Berechet nu au text.
Gl. V	-	-	
Gl. VI	-	-	
Gl. VII	-	-	
Gl. VIII	-	-	
Total cratime	1	20	
	21		

Tabelul 6: Cratimele irmoaselor calofonice din ms. rom. BARB 4412.

Din punct de vedere structural, făcând abstracție de modul dezordonat în care au fost legate filele, în acest codice cântările sunt grupate în două moduri: în primul rând, după clasa imnografică din care fac parte, apoi după principiul octoihiei. Astfel, irmoasele sunt transcrise distinct de cratimele care apar în cea de-a doua secțiune a lucrării împreună cu finalurile corespunzătoare. Cazurile în care irmosul este întâlnit împreună cu cratima sa sunt rare (ex.: *Cuptorul, Mîntuitoriule*, f. 2r).

2.3.1. Sursele muzicale ale traducerilor lui Macarie Ieromonahul

Principalul izvor după care a tradus Macarie irmoasele a fost o copie a *Calofoniconului* lui Grigorie Protopsaltul în notație hrisantică, așa cum demonstrează numerotarea cântărilor după modelul constantinopolitanului și reproducerea fidelă a indicațiilor despre autorii anonimi ai creațiilor.[263] Astfel, irmosului *Sufletele noastre cele înrăotățite* (f. 18r), atribuit adesea lui Petru Berechet în sursele în vechea grafie, Macarie îi rezervă marca anonimatului, dată de către Grigorie Protopsaltul mai întâi în ms. gr. Mingana 6 (f. 97r),[264] apoi în ms. gr. BKPs Φάκελος Β' (f. 76v)[265] și răspândită ulterior în majoritatea colecțiilor în notație hrisantică.[266] La fel se întâmplă și cu irmosul *La muntele Sinai* (f. 24r), ale cărui numerotare și titlu le reproduc pe cele din manuscrisele de limbă greacă.

[263] Unul dintre cei mai importanți biografi ai lui Macarie, Nicolae M. Popescu, afirmă că muzicianul „s-a servit de colecția în manuscript al lui Grigorie Protopsaltul", arătând că tipăritura colecției a apărut în 1835, deci după moartea lui Macarie. Vezi Popescu, *Viața și activitatea*, p. 61.

[264] *Ο ποιήτης αυτού άδηλος* (Autorul acestuia [este] neștiut).

[265] *Ανώνυμος*.

[266] Ms. gr. BMN 23, f. 57r; ms. gr. BArhRom 85, f. 137r.

CC_interior complet.indd 185 05-Nov-21 12:36:15 PM

O altă dovadă privind inspirația lui Macarie din sursele muzicale hrisantice de limbă greacă ține de aspectul ortografic al cântărilor și poate fi observată mult mai clar în ms. rom. BARB 1685, redactat ulterior. Macarie reproduce particularitățile de scriere ale lui Grigorie Protopsaltul folosind semnele ornamentale conform practicii exegetului constantinopolitan. De exemplu, Grigorie scrie adesea *eteronul* sub grupuri de câte șase valori neumatice, cu toate că în teoria sistimei hrisantice, care circula într-o formă sintetică încă din 1815[267] și apoi în variantă extinsă începând cu 1816, se preciza că *eteronul* leagă numai două neume.[268] Forma expandată a *eteronului* din lucrarea lui Grigorie este preluată identic de către Macarie, după cum se poate remarca în cele două extrase codicografice de mai jos.

Figura 84: Ms. gr. BKPs, Φάκελος Β', f. 57r. Eteron așezat sub șase unități muzicale.

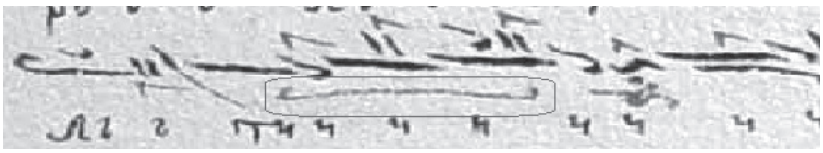

Figura 85: Ms. rom. BARB 1865, f. 95r. Același semn ornamental în traducerea lui Macarie.

Gheorghe Ionescu, preluând informația de la Nicolae M. Popescu, afirmă că, în tălmăcirea irmoaselor, Macarie s-ar fi folosit de ms. gr. BARB 752 (*Irmologhion Calofonicon*),[269] scris de un ucenic de-al lui Grigorie Protopsaltul înainte de 1820.[270] Este puțin probabil să fie așa, mai ales că tot el remarcă faptul că din acest calofonicon de limbă greacă lipsesc câteva cântări pe care Macarie le-ar fi luat din altă parte.

[267] Ms. gr. BNRUS 379-135 (*Introducere în teoria și practica muzicii ecleziastice*, anul 1815, potrivit însemnării de la f. 19r), f. 8v.

[268] Ms. gr. Dimitsana 18 (*Mega Theoretikon*, 1816, autograf Hrisant), f. 73r, §.145. Vezi și Hrisant de Madyt, *Θεωρητικόν μέγα της μουσικής*, Tipografia lui Michael Weiss, Trieste, 1832, p. 59, §.134.

[269] Gheorghe C. Ionescu, „Macarie Ieromonahul și opera de romănire a cântărilor psaltice", în *Studii și cercetări de istoria artei. Seria teatru, muzică, cinematografie*, Tomul 38, București, 1991, p. 46.

[270] Ionescu a aproximat data întocmirii volumului observând probabil folosirea consecventă a semnului ornamental *varia roșie*, reminiscență din vechea sistimă.

CC_interior complet.indd 186 05-Nov-21 12:36:15 PM

În afara izvoarelor hrisantice, traducătorul a avut la îndemână și manuscrise în vechea sistimă. Exegeza irmosului *De tinerii Tăi* al lui Zaharia Hanende, netranscris în notație hrisantică până la Macarie,[271] confirmă acest lucru.

2.3.2. Aspecte privind paternitatea irmosului De tinerii Tăi

Analiza ms. rom. BARB 4412 a dezvăluit o problemă legată de paternitatea irmosului calofonic *De tinerii Tăi*, glas I, de la f. 14r. Indicația din titlul piesei îl recomandă ca autor pe Zaharia Hanende. Precizarea lipsește însă din toate celelalte manuscrise, chiar și din ms. rom. BARB 1685, astfel încât atât cercetările muzicologice vechi,[272] cât și cele mai recente[273] îl creditează pe Macarie drept autor al cântării. Comparația cu autograful său care conține irmosul lui Zaharia Hanende în vechea sistimă (ms. gr. BARB 766, f. 216r) arată că piesa din *Calofonicon* este numai o exegeză complexă a lui Macarie, nu o compoziție originală.

Este curios faptul că, atât în versiunea exegetică inițială (vezi α), cât și în cea supralineară[274] (vezi β) din incipitul cântării, Macarie face abstracție de lucrarea thesisului cu *kratemo-iporoi* din vechea grafie – care ar fi presupus un travaliu melodic specific – și transcrie cu o terță mai sus fraza muzicală de pe cuvintele „De tinerii Tăi cei din cuptor", corespondentă textului „Οι της Χαλδαίας καμίνου" din original.

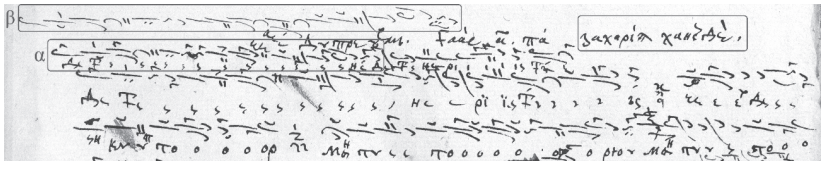

Figura 86: Ms. rom. BARB 4412, f. 14r. Două incipituri distincte ale irmosului De tinerii Tăi *de Zaharia Hanende.*
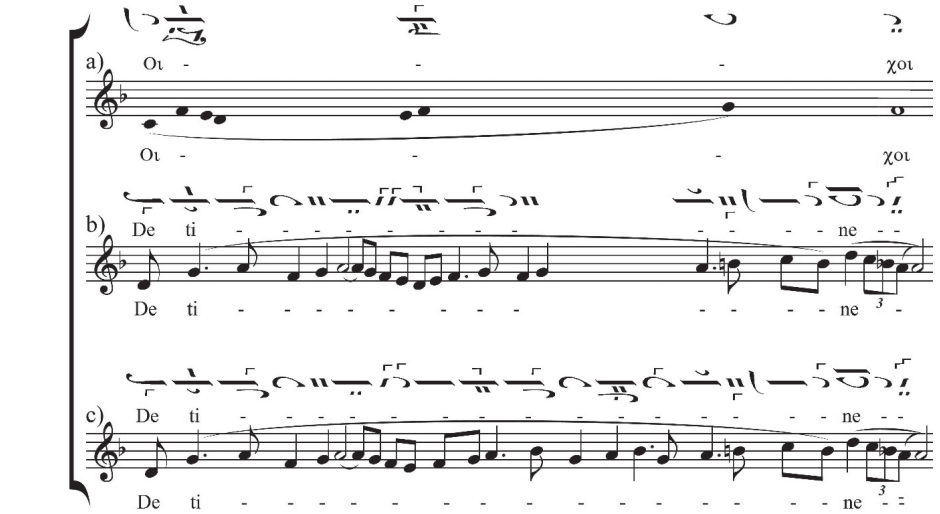
---

271 O a doua exegeză a fost realizată în anul 2005 de către muzicologul Thomas Apostolopoulos, însă thesisurile folosite aparțin idiomului papadic, nu celui irmologic calofonic, caracterizat de o configurație formulaică distinctă. Vezi studiul Kyriakos Kalaitzides, *Works of Great Mediteranean Composers. Zakharia Khanendeh*, Salonic, 2005, p. 134-135.

272 Vezi Popescu, *Viața și activitatea*, p. 89, nota (3).

273 Și muzicologul Grammenos Karanos, studiind ms. rom. BARB 1685, atribuie toate cele 19 irmoase care nu au autorul menționat lui Macarie Ieromonahul. Vezi Grammenos Karanos, „Macarie the Hieromonk's Cultivation of the Kalophonic Heirmos in Romania", în *Hellenic Open University. Scientific Review of Post-Graduate Program 'Studies in Orthodox Theology',* vol. 2, *Fetschrift Honoring Metropolitan John Zizioulas of Pergamon*, Hellenic Open University Editions, Patra, 2011, p. 227.

274 Variantă căreia îi lipsesc semnele de diviziune temporală. De multe ori, în aceste schițe Macarie nu completează semnele de durată care divid sau prelungesc timpul prim.
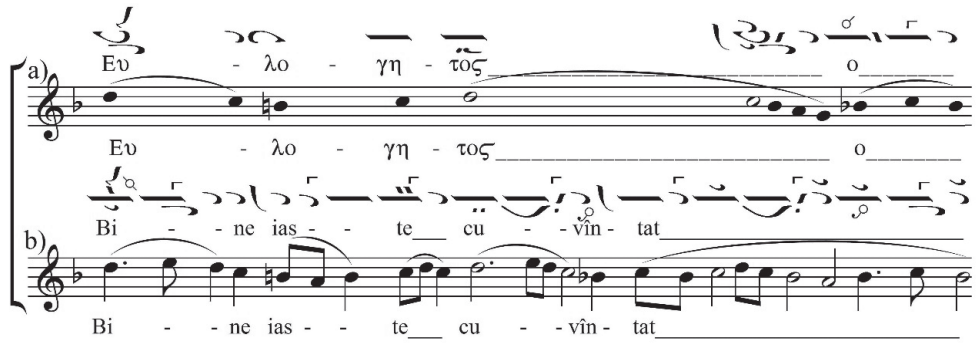
CC_interior complet.indd 187 05-Nov-21 12:36:15 PM
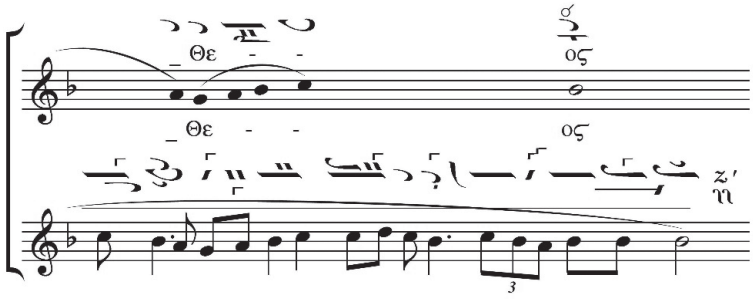

Exemplul muzical 63:
a) Ms. gr. BARB 766, f. 216r. Incipitul irmosului în notație originală.
b) Ms. rom. BARB 4412, f. 14r. Incipitul versiunii exegetice inițiale a lui Macarie.
c) Ms. rom. BARB 4412, f. 14r. Incipitul versiunii exegetice supralineare a lui Macarie.

Prin alternativele formulaice suprascrise, precum și prin metoda particulară de exegeză, melodia este transformată, pilonii metrofonici devenind pe alocuri dificil de recunoscut. Totuși, asemănarea cu modelul persistă, de aceea în multe pasaje se poate distinge cu claritate conturul original al irmosului lui Zaharia Hanende.

Până în prezent nu am identificat niciun manuscris care să arate că Macarie ar fi exighisit irmosul mai întâi în limba greacă, apoi l-ar fi tradus, de aceea se poate presupune că procesele de conversie semiografică și lingvistică au fost realizate simultan.
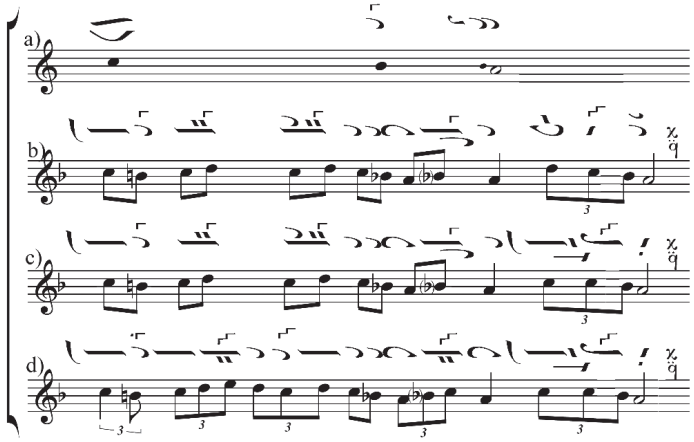

CC_interior complet.indd 188 05-Nov-21 12:36:15 PM

Exemplul muzical 64:
a) Ms. gr. BARB 766, f. 216r. Pasaj în notație originală
b) Ms. rom. BARB 4412, f. 14v. Exegeza lui Macarie.

2.3.3. Elaborarea unor thesisuri analitice alternative
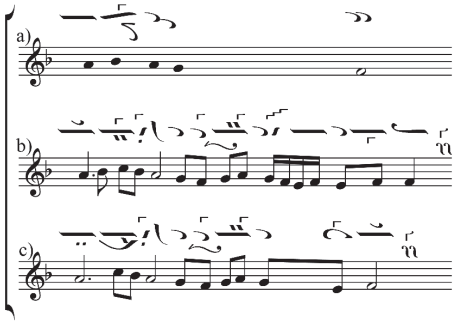
Adnotările lui Macarie de la majoritatea irmoaselor relevă interesul traducătorului pentru a găsi cele mai potrivite formule melodice, alternative viabile la linia melodică deja existentă. Analizele sale reprezintă viziuni originale asupra thesisurilor și sunt diferite de cele ale exegeților constantinopolitani de limbă greacă în noua grafie, Grigorie Protopsaltul și Hurmuz Hartofilax. Gândirea stilistică a muzicianului vizează în general expunerea cât mai amplă și mai precisă a melodiei irmoaselor, dorind să noteze în partitură tot ceea ce poate fi interpretat în spiritul tradiției orale. De aceea, cantitatea fracțiunilor de timp angajate în explicarea ornamentelor este mai mare decât la Grigorie și Hurmuz, așa cum se poate surprinde în exemplul următor.

Exemplul muzical 65:
a) Thesis cu psifiston în vechea sistimă.
b) Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
c) Exegeza lui Hurmuz Hartofilax.
d) Expunerea analitică a lui Macarie Ieromonahul.

CC_interior complet.indd 189 05-Nov-21 12:36:15 PM

Fără a extinde această acțiune de notare analitică asupra tuturor formulelor, uneori Macarie, în loc să consemneze o melodie mai amplă decât sursa hrisantică, notează forma concisă a thesisului.

Exemplul muzical 66:
a) Thesis cu tromikon în vechea sistimă.
b) Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
c) Scriere concisă la Macarie Ieromonahul.

Dacă unele explicații formulaice apar sporadic în schițe, deasupra rândurilor de neume, și sunt dedicate unor fraze muzicale scurte, altele sunt extrase și scrise separat de irmos, în paralel. De exemplu, la f. 31r se pot observa trei variante distincte ale codei irmosului *Împărătească prealăudată*, glas IV, de Meletie Sinaitul.[275] De remarcat în acest context este că Macarie oferă finaluri personalizate irmoaselor, diferite de cele de dinaintea cratimelor, inexistente în *Calofoniconul* de limbă greacă.

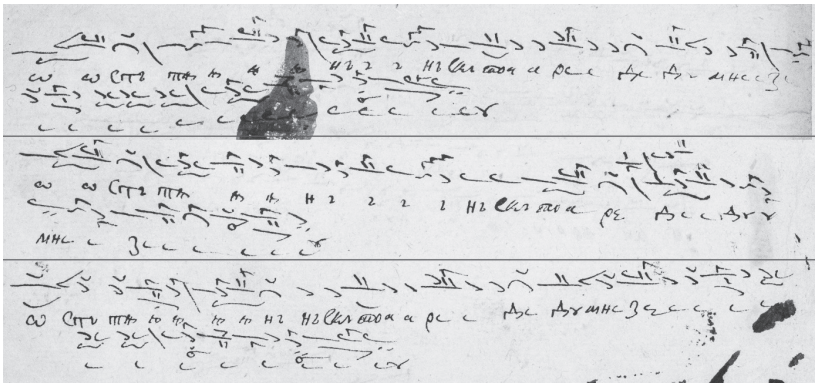

Figura 87: Ms. rom. BARB 4412, f. 31r. Diferite finaluri concepute de Macarie pentru irmosul Împărătească prealăudată.

[275] Ms. rom. BARB 1685 păstrează cu mici modificări ultima variantă (f. 84v).

CC_interior complet.indd 190 05-Nov-21 12:36:16 PM

2.3.4. Completarea repertoriului de irmoase calofonice cu creații proprii

Încă de la conceperea colecției ca un corpus destinat cântăreților *romîno-moldoveni*, Macarie a prevăzut extinderea repertoriului tradus cu propriile compoziții calofonice. Din cauza dispersării schițelor *Calofoniconului* și a legării filelor rămase într-o manieră neorganizată, între cântările *Irmologhionului Calofonicon* nu întâlnim decât două irmoase originale semnate de muzician: *Vai mie, ce nevoe are sufletul*, pe glas II (f. 14v) și *Nu să pricepe toată limba*, pe glas II, forma *nenano* (f. 15v). Acestora li se adaugă cele 20 de cratime menite să funcționeze ca parte structurală secundară a lor.

Mizând pe carențele de conținut din ms. rom. BARB 4412 se poate considera că Macarie schițase mult mai multe producții personale decât cele enumerate, dat fiind faptul că în același an, probabil la distanță de câteva luni, apărea versiunea finală a *Calofoniconului* cu o adiție de 18 irmoase originale, o exegeză și alte câteva cântări din repertoriul trapezei. Observând metoda și procesele elaborate de lucru ale muzicianului este greu de închipuit ca restul de 16 irmoase care nu apar în schițe să fi fost trecute direct „pe curat", fără o conturare prealabilă a travaliului lor melodic. Cel mai probabil acestea s-au pierdut înainte de a putea fi legate împreună cu restul foilor volante.

Chiar dacă existența celorlalte irmoase compuse de Macarie nu poate depăși pragul supoziției, intenția includerii lor în colecție este certă. Impunerea unui spațiu numeric între irmoasele *Suspinez din adâncul sufletului* (f. 23r, nr. 54) și *Apărătoarea mea, Fecioară* (f. 23v, nr. 57), numerotate de regulă consecutiv în calofonicoanele de limbă greacă, poate însemna că Macarie își propusese să introducă între acestea alte două piese compuse de el, pe care ar fi urmat să le numeroteze 55 și 56, dar care lipsesc din codice. Faptul că în ms. rom. BARB 1685 cele două irmoase menționate sunt distribuite succesiv la numerele 73 și 74 arată că autorul a renunțat la decizia inițială și din rațiuni de unitate a conținutului probabil le-a grupat laolaltă cu celelalte compoziții ale sale dintre numerele 66 și 72 (ms. rom. BARB 1685, ff. 135r-140v).

De cele mai multe ori, Macarie lasă indicații clare în schițele sale privind adăugarea anumitor cântări traduse sau compuse. La f. 28r scrie: „Aici să se adauge *Paștile*." Întrucât cântarea lipsește din ms. rom. BARB 4412, poate fi avansată ipoteza conform căreia fie s-a pierdut schița intermediară a piesei, fie ea fusese tradusă anterior într-un manuscris pe care nu l-am identificat până în prezent. La fel, referirea de la f. 29r la „celălalt [irmos] al glasului acestuia [II] care s-au scris" poate fi o aluzie la unul dintre cele două irmoase ale sale pe glas II: *Vai mie, ce nevoie* sau *Nu să pricepe*, singurele păstrate între *ciornele* premergătoare *Calofoniconului* său.

2.3.5. O colecție de irmoase într-un codex moldav

În fondul Grădinaru de la Biblioteca *Dumitru Stăniloae* a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei se găsește ms. rom. 340[276] (*Psaltichie*, cântări de Iosif Naniescu, Macarie

[276] Pentru o descriere a manuscrisului, vezi studiul introductiv din Ionuț-Gabriel Năstasă (îngrijire ediție), *Din moștenirea muzicală a Sfântului Ierarh Iosif Naniescu. MS 340 din Biblioteca Mitropoliei Moldovei și*

CC_interior complet.indd 191 05-Nov-21 12:36:16 PM

Ieromonahul [autograf], Anton Pann și alții, sec XIX).[277] Acesta conține, între ff. 80r și 94r, un fascicol cu 12 irmoase calofonice și o epifonemă scrise de mâna lui Macarie Ieromonahul. Încă de la început atrage atenția prezența titlurilor bilingve ale cântărilor, practică atipică lui Macarie în ceea ce privește piesele de limbă română în noua grafie. Anumite elemente semiografice și de conținut din acest mic caiet conduc către concluzia întocmirii sale în cursul anului 1833, în perioada cuprinsă între scrierea manuscriselor BARB 4412 și BARB 1685. Pentru demonstrarea acestui aspect am realizat mai întâi o comparație între formele irmosului *Clătitu-s-au noroade* pe glas IV, de Petru Berechet, întâlnit în toate cele trei codexuri autografe (ms. rom. BARB 4412, f. 8r; ms. rom. BMMB 340, f. 86r; ms. rom. BARB 1685, f. 95r). Devine evident faptul că Macarie a tradus mai întâi varianta din ms. rom. BARB 4412, după care sunt copiate celelalte două.

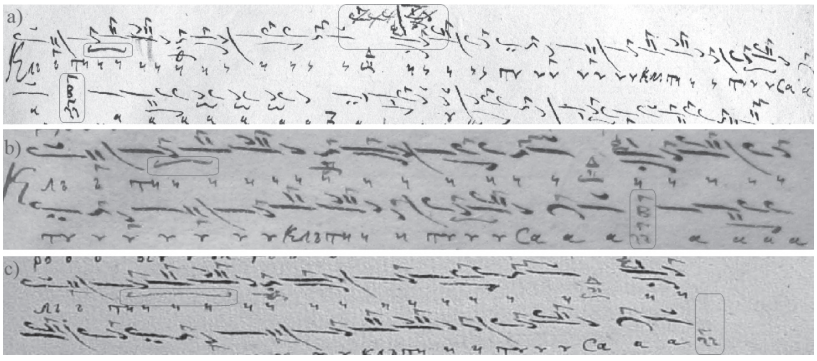

Figura 88:
a) Eteronul și semnul agogic în ms. rom. BARB 4412, f. 8r.
b) Eteronul și semnul agogic în ms. rom. BMMB 340, f. 86r.
c) Eteronul augmentat și lipsa semnului agogic în ms. rom. BARB 1685, f. 95r.

Se poate observa în primele două imagini (a și b) că în incipitul cântării este folosit un *eteron* obișnuit, apoi la finele frazei, deasupra mărturiei diatonice apare semnul agogic notat cu litera *B*, echivalent al semnului notat cu *X* în sursele de limbă greacă.[278] În ultima

Bucovinei, Editura Doxologia, Iași, 2018, p. 7-26.

[277] O datare precisă a fascicolului autograf Macarie din ms. 340 a fost imposibil de realizat până în prezent în condițiile în care este legat împreună cu piese compuse după moartea sa. Cercetătorul Florin Bucescu menționează că manuscrisul reunește și „partiturile originale create și scrise de viitorul mitropolit Iosif Naniescu, între anii 1835-1871" (Florin Bucescu, „Documente importante de muzică bizantină și psaltică în bibliotecile din Iași", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. I, Iași, 1999, p. 84).

[278] Macarie substituie termenul de *hronos* cu cel de *vreame*, adică de *timp*, modificând și monograma acestuia. Vezi Macarie Ieromonahul, *Theoreticon sau Privire cuprinzătoare a meștesugului musichiei bisericești, după așăzământul sistimii ceii noao*, Viena, 1823, p. 9.

CC_interior complet.indd 192 05-Nov-21 12:36:16 PM

imagine (c), *eteronul* devine mai extins iar semnul agogic dispare, dovadă că ne aflăm în fața unei prelucrări ulterioare.

Cele mai solide argumente privind alcătuirea micii colecții înaintea ms. rom. BARB 1685, având ca model ms. rom. BARB 4412, se leagă de incipitul irmosului *Înfricoșatu-s-au pământul*, glas V, de Panaghiot Halatzoglu, precum și de anumite preferințe ortografice pentru notarea unor thesisuri. Atât în ms. rom. BARB 4412, cât și în ms. rom. BMMB 340, incipitul acestei cântări este construit pe cuvintele *Cutremuratu-s-au pământul*, în timp ce în ms. rom. BARB 1685 Macarie retraduce sintagma prin *Înfricoșatu-s-au pământul*. În ceea ce privește ortografia, se poate observa în exemplul de mai jos cum Macarie alege să schimbe în ms. rom. BARB 1685 maniera de notare a thesisului cu *elafron continuu*, care în primele două surse fusese sprijinit pe un *oligon* și succedat de *două chentime*. Înlăturând *oligonul* de sprijin, muzicianul substituie *chentimele* cu un *oligon*.

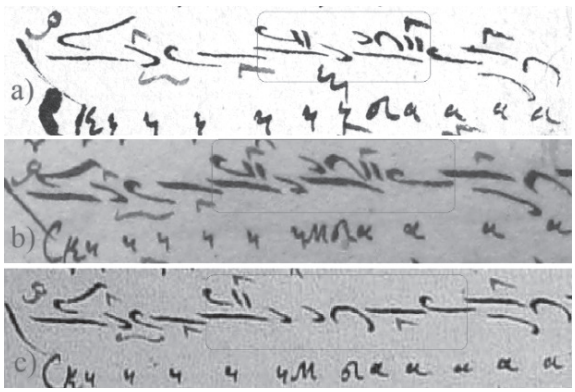

Figura 89:
a) Ms. rom. BARB 4412, f. 8r.
b) Ms. rom. BMMB 340, f. 87r.
c) Ms. rom. BARB 1685, f. 109r.

Prin diversele însemnări, ms. rom. BMMB 340 oferă indirect informații prețioase, accesibile pe cale deductivă, despre conținutul modelului său (ms. rom. BARB 4412), în special despre cratime. Tereremurile care însoțesc irmoasele nu au consemnate decât incipiturile, urmate de diverse mențiuni. De exemplu, irmosul *Întru adânc a așternut* (f. 82v) este urmat de un fragment dintr-o cratimă compusă de Macarie și indicația „și ceialaltă parte a cratimii aceștia" (f. 83v). Mențiunea arată clar că cel care cânta irmoasele din mica culegere trebuia să aibă neapărat la îndemână cratimele lui Macarie. Respectiva cratimă nu se găsește însă printre schițele din ms. rom. BARB 4412, constituind încă o probă că din acest ultim codice s-au pierdut cel puțin câteva traduceri de-ale lui Macarie.

CC_interior complet.indd 193 05-Nov-21 12:36:16 PM

2.4. Definitivarea *Irmologhionului Calofonicon* (ms. rom. BARB 1685)

În 1833 Macarie Ieromonahul reușește să încheie la mănăstirea Neamț ms. rom. BARB 1685, un *Irmologhion Calofonicon* de limbă română în notație hrisantică, cel mai extins codex de acest fel din Răsăritul creștin. Pornind de la exegezele lui Grigorie Protopsaltul, muzicianul reinterpretează semiografic majoritatea irmoaselor într-o manieră proprie, oferind o nouă perspectivă exegetică asupra acestora. El îmbogățește repertoriul cu creații personale și cu alte piese care se cântă de obicei împreună cu irmoasele calofonice în cadrul rânduielilor de la trapeză. Așa cum remarcă muzicologul Constantin Secară, Macarie, „din modestie și în virtutea uzanțelor vremii, nu-și semnează cântările" proprii.[279]

Regândind dispunerea cântărilor în manuscris, ieromonahul renunță la împărțirea lor în două categorii distincte, așa cum făcuse în ms. rom. BARB 4412, după modelul lui Grigorie Protopsaltul. Macarie găsește mai potrivită calea vechilor dascăli, de a alătura fiecărui irmos cratima sa sau de a preciza care cratimă trebuie atașată cântării. Astfel, imnurile din ambele specii compoziționale apar împreună într-o structură hibrid (formă bipartită cu mică repriză), majoritatea irmoaselor încheindu-se cu o cratimă pe același glas și cu reluarea ultimei fraze muzicale într-o formă variată.

Din punct de vedere estetic se constată că manuscrisul nu a fost terminat, lipsindu-i foarte multe letrine (literele mari stilizate) de la începutul cântărilor. Cel care s-a îngrijit ulterior de legarea colecției este Iosif Naniescu, așa cum reiese din mărturia sa autografă din 1897 (f. 2r). Prima filă, atașată mult mai târziu, este caligrafiată de către Ghiță Ionescu care se semnează în rama care înconjoară textul: *Preot Ghiță Ionescu*. F. 2r conține foaia de titlu originală, aproape ilizibilă, scrisă de mâna părintelui Macarie, cu același text ca și la 1r. Întregul conținut al manuscrisului este redat mai jos.

1r *Irmologhion Calofonicon. Adecă Irmoase frumos viersuitoare, facere a feluri de prea înțelepți și sfinți dascali carii în vremi, din vechime aŭ stătut. Iar pe sistima ceastă noaă saŭ alcătuit de kir Grigorie protopsaltul sfintei Bisericiĭ ceiĭ marĭ.*
Iar romînește precum stă de față, s-aŭ întradus de smeritul Ieromonah Macarie adăogînd și alte multe Irmoase trebuincioase sfintei Biserică. Și pre toate înpodobindule cu cratimi potrivite, la fiește care irmos de față precum se vede, spre slava luĭ Dumnezeu celuĭ în Treime proslăvit, spre podoaba sfintelor luĭ Biserică, și spre folosul fiilor patriei Romano-Moldovene, ce se osîrduesc de învață în școalele de musichie Națională.
La anul de la H[risto]s ΑΩΛΓ [1833]. *În sfînta Monastire Neamțul.*

[279] Constantin Secară, *Muzica bizantină. Doxologie și înălțare spirituală*, Editura Muzicală, București, 2006, p. 75.

CC_interior complet.indd 194 05-Nov-21 12:36:16 PM

2r *Părintele Macarie a murit în anul 1836 în etate de 86 optezi si sese ani. Acest Irmologion ce este tradus din grecește de păr. Macarie și adaos cu compoziții ale sale din nou intitulat fiind Calofonicon s-a scris cu însuși mîna sa în monastirea Neamțului anul 1833 și dupe moartea sa a rămas la PreaSfințitul Cesarie Episcopul Buzeului împreună cu alte cărți de Psaltichie și manuscrise de Psaltichie pe care părintele Macare singur le-a lăsat la moartea sa în anul 1836 cînd a încetat din viață în monastirea Viforîta, aproape de Tîrgoviște peste gîrla Ialomița unde sora sa era Stariță căreia cu limba de moarte i-a lăsat cuvînt ca să le aducă la Preasfințitul Episcop Chesarie al Buzeului, carele mi le-a dat mie subsemnatul spre păstrare, fiind atunci Ierodiacon al 2lea. Și eu pentru respectul fericitului păr[inte] mare dascăl, Macarie, am asigurat manuscriptul acesta cu legătură precum se vede neatins de tăetură precum spre eternă pomenire atît a păr. Macarie cît și a PreaSfințitului Cheesarie Ep. Buzeului. Am scris aici în anul 1897 în Mitropolia din Iași.*
† Iosif Mitrop. Moldovei
Luna august 10. – 1897.

3r *Irmoase frumos viersuitoare.*
Acest de față iaste facere A lui kir Arsenie. Irmosul a (I). Glas I, Pa: *Cuptorul, Mîntuitorule, să răcoria*.
Cratimă: *τι τι τι, τε ρι ρεμ*.

4r *Irmos al doilea. Facere a lui kir Ghermano Arhiereul Neon Patron.* Glas I, Pa: *Să slăvim pre Troița*.

4v Cratimă. *kir Petru Lamp[adarie]: τε τε τε, τε ρι ρεμ*.

5r *Altul. Irmosul al treilea.* Glas I, Pa: *De tinerii Tăi cei din cuptor*.

5v Cratimă: *τι τι τι, τε ρι ρεμ*.

7r *Irmosul δ (4). Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Piatra pe carea nu o au socotit ziditorii*.
Cratimă: *a νε ʃa, τε ρι ρεμ*.

8r *Irmosul ε (5). La Nașterea Mîntuitorului nostru I[isu]s H[risto]s. Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Stea, iată, au răsărit*.

8v Cratimă: *τε τε τε, τε ρι ρεμ*.

9v *Altul. Irmosul al șaselea. La Nașterea Mîntuitorului nostru I[isu]s H[risto]s.* Glas I, Pa: *Taină streină văz*.

10v Cratimă. *A lui kir Petru Lampadarie: τι τι τι, a νε νε ʃa, τε ρι ρεμ*.

11v *Apoi glăsuirea aceasta. Irmosul ζ (7). Balasie.* Glas I, Pa: *Munte, pre tine, cu Darul cel Dumnezeiesc umbrit*.

CC_interior complet.indd 195 05-Nov-21 12:36:16 PM

12r *Irmosul η (8). Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Chipul naşterii tale cei curate*.

12v Cratimă: *τι τι τι, τε ρι ρεμ*.

13r *Irmosul al noolea. Facere a acestuiaşi Balasie Preotul şi Nomofilacs.* Glas I, Pa: *Pre păstorul oilor*.

13v Cratimă: *τι τι τι, τε ρι ρεμ*.

14v *Irmosul ι (10). Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre norul cel purtător de lumină*.

15r Cratimă. *A lui Ioan Protopsaltul: a νε νε ϱa, τε ρι ρεμ*.

16r *Irmosul al αι (11). Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre izvorul cel primitoriu de viaţă*.

17r Cratimă. *A lui Ioan Protopsaltul: τι τι τι, τε ρι ρεμ*.

19r *Irmosul al βι (12). Facere a lui Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Înfricoşatu-s-au pămîntul*.

19v Cratimă: *τι τι τι, τε ρι ρεμ*.

21r *Irmosul γι (13). Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre tine înţelegătoriŭ cuptoriŭ*.

22v *Irmosul al δι (14). Facere al lui kir Dimitrie Domesticul Sfintei lui H[risto]s al Bisericii ceii mari.* Glas I, Pa: *Chipul naşterii tale*.

23r Cratimă: *a νε e ϱa, τε ρι ρεμ*.

24v *Aceste irmoase din nainte sînt facere a fericitului întru pomenire Petru cel dulce glăsuitor Berechet.* Glas I, Pa: *Cîntare de biruinţă să cîntăm*.
Cratimă: *τε ρι ρεμ*.

25r *Irmosul ξι (16). Al acestuiaşi Petru Berechet.* Glas I, Pa: *Care cîntare vrednică*.

25v Cratimă: *τε ρι ρεμ*.

26v *Al acestuiaşi. Irmosul ζι (17).* Glas I, Pa: *Veniţi să bem băutură nouă*.

27r Cratimă: *τε ρι ρεμ*.
Al acestuiaşi. Irmosul ηι (18). Glas I, Pa: *Privind tiranul chipul*.

28r Cratimă: *τε τε τε*.

29v *Al acestuiaşi Berechet. Irmosul 19.* Glas I, Pa.: *Înfricoşatu'sau pămîntul*.

30r Cratimă: *τεμ τεμ*.

31r *Irmosul κ (20). Facere acestuiaşi Petru Berechet. Pre care l-au cîntat cînd au venit Patriarhul la biserica unde era el.* Glas I tetrafon, Ke: *De la scaunul său s-au pogorît ighemonul*.

32r Cratimă : *a νε νε ϱa, τε ρι ρεμ*.

CC_interior complet.indd 196 05-Nov-21 12:36:16 PM

33v *Irmosul κα (21). Facere acestuiași Petru Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Această numită și sfîntă zi*.

34r Cratimă: *τε ρι ρεμ*.

35r *Irmosul κβ (22). Facere acestuiași Petru Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Vezi proorocule*.

36r *Altul. Irmosul κγ (23).* Glas I, Pa: *O, Dumnezeescul, o, iubitul*.

36v Cratimă. *A lui Petru Lampadarie: τε ρι ρεμ*.

37v *Irmosul κδ (24).* Glas I, Pa: *O, Paștile mari și preasfințite*.
Și cratima tot de mai sus.
Irmosul κε (25). Al lui kir Gheorghie Criteanul. Glas I, Pa:
Acum toate s-au umplut de lumină.

38r Cratimă. *Facere a acestuiași Gheorghie Cri[teanul]*: *τε ρι ρεμ*.

39r *Irmosul κξ (26). Al acestuiași Gheorghie Criteanul.* Glas I, Pa:
O, Paștile cel mare și preasfințit.
Irmosul κζ (27). Al acestuiași. Glas I, Pa: *O, Dumnezeescul, o, iubitul*.

39v *Irmosul κη (28). Al lui Petru Berechet.* Glas I, Pa: *O, Dumnezeescul, o, iubitul.*
Irmosul κϑ (29). Al lui Petru Berechet. Glas I tetrafon, Ke: *Ființa cea cu trei lumini și slava cea cu trei sori*.

40v Cratimă: *α νε ϫα νε*, *ε ρι ρεμ*.

42v *Irmosul λ (30). Facere a acestuiași Petru Berechet.* Glas I, Pa:
În cuptorul cel vîlvîitoriu.

43r Cratimă: *ε ρι ρεμ*.

44r *Irmosul λα (31). Facere a acestuiași Petru cel dulce glăsuitoriŭ Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Cuprins sînt din toate părțile*.

45r Cratimă. *A lui Petru Lampadarie*: *α νε ϫα νε*, *ε ρι ρεμ*.

46v *Irmosul λβ (32). Facere a acestuiași Petru cel dulce viersuitoriŭ Berechet. Dupre predania lui Hurmuz.* Glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o nouă*.

47r Cratimă. *A lui Ioann Protopsaltul*: *το το το*, *ε ρι ρεμ*.

48r *Irmosul λγ (33). Tot acesta. Însă dupre predania [lui] Grigorie Protopsaltul.* Glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o nouă*.

48v Cratimă: *το το το*, *ε ρι ρεμ*.

50r *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al Irmoaselor glasului al doilea.*
Acest de față iaste facere A lui kir Balasie Preotul și Nomofilacs al Sfintei Bisericiĭ ceiĭ marĭ. Irmosul 34. Glas II, forma glasului VI nenano, Di:
Ceea ce ești în ceriuri binecuvîntată.

CC_interior complet.indd 197 05-Nov-21 12:36:16 PM

50v Cratimă: *τι τι τι, ε ρι ρεμ.*

51v *Irmosul λε (35).*

52r Glas II, Di: *Vai mie, ce nevoe are sufletul.*

53v *Irmosul λξ (36) Facere a lui kir Petru Berechet cel dulce glăsuitoriŭ Berechet. Glas II Diatonicesc, leghetos, Vu*: *Întru adînc au așternut de demult.*

54v Cratimă: *ε ρι ρεμ.*

55r *Irmosul λζ (37). Facere a lui kir Iacov Protopsaltul. Glas II Diatonicesc, Vu: Pre carea ai ales, Stăpînă.*

56r Cratimă: *ε ρι ρεμ.*

57r *Apoi pripeala aceasta: Strigăm toți ție.*
Irmosul λη (38). Glas II, forma glasului VI, Pa: *Nu să pricepe toată limba.*

58r Cratimă: *τι τι τι, ε ρι ρεμ.*

59r *Începutul cu Dumnezeul cel Sfînt, al Irmoaselor glasului al treilea.*
Irmosul λϑ (39). Al lui Balasie Preotul. Glas III, Ga: *S*
caun cu totul aurit al Împăratului.

60r Cratimă: *το το το, ε ρι ρεμ.*

61v *Irmosul μ (40). Facere a acestuiași Balașie Preotul.* Glas III, Ga:
Minune nouă și lui Dumnezeu cuviincioasă.

62r Cratimă: *τι τι τι, ε ρι ρεμ.*

63r *Irmosul μα (41). Al acestuiași Balasie Preotul.* Glas III, Ga:
La muntele Sinai te-au văzut în rug Moisi.

63v Cratimă: *α νε ⸗a νε, τε τε τε, ε ρι ρεμ.*

64v *Irmosul μβ (42). Facere a lui kir Damian Sfetagoreţul.* Glas III, Ga:
La muntele Sinai te-au văzut în rug Moisi.

65r *Cratima și sfîrșitul de la cel de sus.*
Irmosul μγ (43). Făcătorul acestuia iaste neștiut. Glas III, Ga:
La muntele Sinai te-au văzut în rug Moisi.

65v *Cratima tot aceiași, căci melosul nu să depărtează.*[280]
Irmosul μδ (44). Facere a lui kir Petru cel dulce Berechet. Glas III, Ga:
Pentru a sluji Dumnezeului celui viu.

66r Cratimă. *A lui kir Hurmuz: το το το, τε ρι ρεμ.*

[280] Prin această expresie, Macarie dorește să arate că, deși finala acestei cântări este pe treapta Pa (Re), totuși nu se depărtează prea mult de baza Ga (Fa) și că melodia irmosului este compatibilă cu cea a cratimei de la f. 63r. Pentru a uni sfârșitul cântării cu începutul cratimei, interpretul trebuie să urce o terță mică, de la Pa la Ga (adică de la *re* la *fa*).

CC_interior complet.indd 198 05-Nov-21 12:36:16 PM

67r *Irmosul με (45). Al acestuiași Petru Berechet.* Glas III, Ga:
Născătoare de Dumnezeu, nădejdea tuturor creștinilor.

68r *Irmosul μξ (46). Facere a lui kir Petru Lampadarie.* Glas III, Ga:
Genunchiul își pleacă toată firea.

68v Cratimă. *A lui Petru Lampadarie: α νε νε ʆa, ε ρι ρεμ.*

70v *Irmosul μζ (47). Facere a lui kir Ioan Protopsaltul.* Glas III, Ga:
Fecioară să nască prunc cine au auzit.
Cratimă. *A lui Ioann Protopsaltul: τι τι τι, ε ρι ρεμ.*

71v *Irmosul μη (48).* Glas III, Ga: *Deacă au văzut Isaia*.

72v Cratimă: *α νε νε ʆa, τεμ τεμ τεμ.*

73r *Începutul cu Dumnezeul cel Sfînt, al Irmoaselor glasului al patrulea.*
Acest de față iaste facere A lui kir Ghermano, Neon Patron. Irmosul μϑ (49).
Glas IV, Di: *Mîinile întinzîndu-și Daniil*.

73v Cratimă: *τε τε τε, ε ρι ρεμ.*

74r *Irmosul η (50). Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas IV, Di:
Floarea cea nevestejită.

75r Cratimă: *το το το, ε ρι ρεμ.*

76r *Irmosul ηα (51). Facere a lui kir Damian Sfetagorețul.* Glas IV, Di:
Clătitu-s-au noroade.

76v Cratimă. *Grigorie Protopsaltul: τι τι τι, ε ρι ρεμ.*

77v *Irmosul ηβ (52). Facere a lui Dimitrie Domesticul.* Glas IV, Di:
Clătitu-s-au noroade.

78r Cratimă: *τι τι τι, ε ρι ρεμ.*

79r *Irmosul ηγ (53). Facere A lui Petru Berechet.* Glas IV, Di:
Pruncă carea ai născut.

79v Cratimă: *α νε ʆa, ε ρι ρεμ.*

80r *Irmosul ηδ (54). Petru Berechet.* Glas IV, Di:
Bucură-te, Împărătească Maică.

80v Cratimă: *ε ρι ρεμ.*

81r *Irmosul ηε (55). Facere a lui Meletie Sinaitul cel vechiu.* Glas IV, Di:
Care Maică s-au auzit fecioară.

82r Cratimă. *A acestuiași: τε τε τε, ε ρι ρεμ.*

82v *Irmosul ηξ (56). Facere a lui kir Ghermano Arhiereul Neon Patron.* Glas IV, Di:
Împărătească prealăudată.

83r Cratimă. *A lui Ioann Protopsaltul: το το το, ε ρι ρεμ.*

CC_interior complet.indd 199 05-Nov-21 12:36:16 PM

84r *Irmosul ηζ (57). Al lui Meletie Sinaitul cel vechiŭ.* Glas IV, Di: *Împărăteasă prealăudată*.

84v Cratimă. *A lui kir Daniil Protopsaltul: ȷa νε νε ȷa, ε ρι ρεμ.*

85r Altul. *Irmosul ηη (58).* Glas IV, Di: *Împărăteasă prealăudată*.

86r Cratimă. *A lui Daniil Protopsaltul: το το το, τεμ τε ρι ρεμ*.

87r *Irmosul ηϑ (59). Facere A lui kir Petru Berechet cel dulce glăsuitoriŭ.* Glas IV, Di: *Atotțiitorule Împărate*.

87v Cratimă: *α νε ȷa, τεμ τεμ τεμ*.

88r *Irmosul ξ (60). Facere a lui kir Petru Berechet cel dulce viersuitoriŭ.* Glas IV, Di: *Chipului celui de aur neînchinîndu-se tinerii*.

88v Cratimă. *A lui kir Daniil Protopsaltul: α νε ȷa, τε ρι ρεμ.*

89v *Irmosul ξα (61). Petru Berechet.* Glas IV, Di: *Bucură-te, nor luminos*.

91r Cratimă. *A lui Ioann Protopsaltul: το το το, ε ρι ρεμ.*

92v *Irmosul ξβ (62). Al acestuiași Petru Berechet.* Glas IV, Di: *Pre tine, cel preacurat al Împăratului palat*.

94r Cratimă. *Ioann Protopsaltul: α νε νε ȷa, τε ρι ρεμ.*

95r *Irmosul ξγ (63). Al lui kir Petru Berechet.* Glas IV, Di: *Clătinatu-s-au noroade*.

96r Cratimă. *Daniil Protops[altul]: ε ρι ρεμ.*

97r *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al Irmoaselor glasului al cincilea. Acest de față iaste facere a lui kir Balasie Preotul și Nomofilax al Sfintei Bisericiĭ ceiĭ marĭ. Irmosul ξδ (64).* Glas V, Pa: *Bucură-te, Preacurată, de Dumnezeu aleasă Marie*.

97v Cratimă: *ε ρι ρεμ*.

98v *Irmosul ξε (65). Facere a lui kir Petru Berechet, cel dulce glăsuitoriŭ.* Glas V, Pa: *Îngerul a strigat*.

99v Cratimă: *τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

100r *Irmosul ξξ (66).* Glas V, Pa: *Paștile cele sfințite nouă astăzi s-au arătat.*

100v *Irmosul ξζ (67).* Glas V, Pa: *Veniți de la vedere, mueri binevestitoare*.

101r *Irmosul ξη (68).* Glas V, Pa: *Mironosițele mueri*.

101v *Irmosul ξϑ (69).* Glas V, Pa: *Paștile cele frumoase*.

102r *Irmosul ο (70).* Glas V, Pa: *Ziua Învierii*.

102v *Irmosul οα (71).* Glas V, Pa: *Pre tine, Maica lui Dumnezeu*.

103r Cratimă. *A lui kir Dionisie Moraitul: τε τε τε, ε ρι ρεμ.*

104r *Irmosul οβ (72).* Glas V, Pa: *Rugăciunile păcătoșilor*.

CC_interior complet.indd 200 05-Nov-21 12:36:16 PM

105r Cratimă: *α νε ϱa, ε ρι ρεμ*.

105v *Irmosul ογ (73). Facere a lui kir Petru Berechet cel cu dulce glăsuitoriŭ.* Glas V, Pa: *Suspinez din adîncul sufletului*.

106v Cratimă. *A lui Grigorie Protopsaltul: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

107v *Irmosul οδ (74). Facere a lui kir Petru Berechet.* Glas V, Pa: *Apărătoarea mea, Fecioară, tu ești*.

108r Cratimă. *A lui kir Hurmuz: τε τε ρι ρε*.

109r *Irmosul οε (75). Facere a lui kir Panaiot Halacioglu, Protopsaltul Bisericiĭ ceiĭ marĭ.* Glas V, Pa: *Înfricoșatu-s-au pămîntul*.

110r Cratimă: *τε ρι ρε*.

111r *Irmosul οξ (76). Petru Berechet.* Glas V, Pa: *Bucură-te, ușa Domnului cea neumblată*.

112r Cratimă. *A lui kir Hurmuz: ε ρι ρεμ*.

113r *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al Irmoaselor glasului al șaselea. Acest defață iaste facere A lui kir Balasie Preotul și Nomofilax al Sfintei Bisericiĭ ceiĭ marĭ. Irmosul οζ (77).* Glas VI nenano, Di: *Marele între prooroci Moisi*.

113v Cratimă: *α νε ϱa, ε ρι ρεμ*.

115r *Irmosul οη (78). Facere a lui kir Petru Berechet.* Glas VI, Pa: *Ochiul inimii mele*.

115v Cratimă: *α νε νε ϱa, ε ρι ρεμ*.

116v *Irmosul οϑ (79). Facere a lui kir Petru Berechet cel dulce glăsuitoriŭ.* Glas VI nenano, Di: *Întru mîhnire te am mîngâiere*.

118r Cratimă. *Petru Lampadarie: ε ρι ρεμ*.

119v *Irmosul π (80). Facere a lui kir Petru Berechet cel dulce viersuitoriŭ.* Glas VI nenano, Di: *Pentru păcatele mele cele multe*.

120v Cratimă. *Petru Lampadarie: το το το, ε ρι ρεμ*.

121v *Irmosul πα (81). Facere a acestuiași kir Petru Berechet cel dulce glăsuitoriŭ.* Glas VI, Pa: *Pre Dumnezeu oamenilor de a-l vedea nu este cu putință*.

122v Cratimă. *Daniil Protopsaltul: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

123r *Irmosul πβ (82). Facere a lui kir Daniil Protopsaltul Sfintei Bisericiĭ ceiĭ marĭ.* Glas VI, Pa: *Pomenește-mă, Stăpînă*.

125r Cratimă. *Grigorie Protopsaltul: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

126r *πγ (83). Carele să cîntă în Sfînta și Marea Joi, în loc de* De tine se bucură. Glas VI, Pa: *Din ospățul Stăpînului*.

126v *πδ 84. Carele să cîntă în Sfînta și Marea Simbătă, în loc de* De tine se bucură. Glas VI, Pa: *Nu te tîngui pentru mine, Maică*.

CC_interior complet.indd 201 05-Nov-21 12:36:16 PM

127v *Începutul cu Dumnezeu cel Sfînt al Irmoaselor glasului al șaptelea. Acest dintîiŭ iaste facere a lui Balasie Preotul și Nomofilax al Bisericiĭ ceiĭ marĭ. Irmosul πε (85).* Glas VII, Zo: *Ceia ce nu prin inspitirea stricăciunii*.

128v Cratimă. *A lui Halacioglu: ε ρι ρεμ*.

129v *Irmosul πξ (86). Facere a oareșicăruia nenumit.* Glas VII, Zo: *Sufletele noastre cele înrăotățite*.

130v Cratimă. *Facere a însuși acestuiași nenumit: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

131v *Irmosul πζ (87). Facere a lui kir Petru Berechet cel dulce glăsuitoriŭ.* Glas VII, Zo: *Bucură-te Mireasă luminată*.

132r Cratimă. *Grigorie Protopsaltul: ε ρι ρεμ*.

133r *Irmosul πη (88). Facere a lui kir Petru Berechet cel dulce glăsuitoriŭ.* Glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea*.

134v Cratimă. *Grigorie Protopsaltul: το το το, ε ρι ρεμ*.

136r *Începutul cu Dumnezeul cel Sfînt, al Irmoaselor glasului al optulea. Irmosul πϑ (89). Facere a lui kir Balasie Preotul și Nomofilax al Bisericiĭ ceiĭ marĭ.* Glas VIII, Ni: *Spăimîntatu-s-au de aceasta Cerul*.

136v Cratimă. *Petru Lampadarie: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

137r *Irmosul υ (90). Facere a lui kir Ghermano arhiereul Neon Patron.* Glas VIII, Ni: *Ardeți cuptorul de șapte ori*.

138v Cratimă. *Petru Vyzantie: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

Irmosul υα (91). Facere a lui Balasie Preotul și Nomofilax, uenicul acestui Ghermano arhiereul. Glas VIII, Ni: *Ardeți cuptorul de șapte ori*.

139r Cratimă. *Grigorie Protopsaltul: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

140r *Irmosul υβ (92). Ghermano Neon Patron*. Glas VIII, Ni: *Privind tiranul chipul*.

140v Cratimă. *Hurmuz Hartofilax: α νε ʃa*.

141r *Irmosul υγ (93). Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Privind tiranul chipul*.

142r Cratimă. *Hurmuz Hartofilax: τε ρι ρεμ*.

142v *Irmosul υδ (94). Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Privind tiranul chipul*.

143r Cratimă. *Hurmuz Hartofi[lax]: τε ρι ρεμ*.

144r *Irmosul υε (95). Facere a lui kir Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Strein lucru este maicilor fecioria*.

144v Cratimă: *τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

145r *Irmosul υξ (96). Facere a lui Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Musicește organe împreună glăsuind*.

CC_interior complet.indd 202 05-Nov-21 12:36:16 PM

145v Cratimă. *A lui kir Hurmuz: ε ρι ρεμ.*

146r *Irmosul ψζ (97). Facere a lui Atanasie Patriarhul Ierusalimului.* Glas VIII, Ni: *Împresurări și scîrbe și nevoi.*

146v Cratimă. *A lui kir Hurmuz: ε ρι ρεμ.*

147v *Irmosul ψη (98). Al acestuiași Atanasie Patriarh[ul].* Glas VIII, Ni: *Încongiuratu-m-au valurile vieții.*
Cratimă: *ε ρι ρεμ.*

148v *Irmosul ψϑ (99). Facere a lui kir Petru Berechet cel dulce glăsuitoriŭ.* Glas VIII, Ni*: Musicește organe.*

149r Cratimă: *τι τι τι, ε ρι ρεμ.*

149v *Irmosul ρ (100). Facere a lui kir Petru Berechet cel dulce viersuitoriŭ.* Glas VIII, Ni*: Tinerii cei ce puterea atotpierzătoare.*

150r Cratimă: *ε ρι ρεμ.*

151r *Irmosul ρα (101). Al lui Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Cu adevărat, Născătoare de Dumnezeu, pre tine te mărturisim.*
Cratimă: *ε ρι ρεμ.*

151v *Irmosul ρβ (102). Facere a lui kir Petru Lambadarie fiind bolnav.* Glas VIII, Ni: *În pat acum zac neputincios.*

152r Cratimă: *τε τε, ε ρι ρεμ.*

152v *Irmosul ργ (103). Facere a lui Petru Berechet.* Glas VIII, Ni:
Pre cel făr' de început.

153r *Irmosul ρδ (104). Facere a lui Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Îngerii și ceriurile.*

154r Cratimă: *τε τε, ε ρι ρεμ.*

154v *Irmosul ρε (105). Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Înfricoșatu-s-au tot auzul.*

155r Cratimă: *τε τε, ε ρι ρεμ.*

155v *Irmosul ρξ (106).* Glas VIII, Ni: *Pre ceea ce iaste mai înaltă decît ceriurile.*

156r Cratimă: *τε τε, ε ρι ρεμ.*

157r *Irmosul ρζ (107). Facere a lui kir Petru Berechet.* Glas VIII, Ni:
Cum Darul îți voiŭ lăuda.

158v *Cratima a lui Hurmuz Hartofilax*: *a νε ⟨a νε, ε ρι ρεμ.*

160r *Irmosul ρη (108). Facere a lui kir Gheorghie Criteanul.* Glas VIII, Ni: *Rugăciunea mea cea sărăcească priimește-o.*

161v Cratimă. *A acestuiași: τι τι τι, ε ρι ρεμ.*

162v *Și îndată aceasta a acestuiași. ρϑ (109).* Glas VIII, Ni:
De către izvorul lacrămilor mele.

CC_interior complet.indd 203 05-Nov-21 12:36:16 PM

163r *ρι (110).* Glas VIII, Ni: *Preasfîntă Stăpîna mea*.

164v Cratimă: *τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

166v *ραι (111). Facere a lui kir Balasie Preotul și Nomofilaxs al Bisericiĭ ceiĭ marĭ.* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.

168v Cratimă. *A lui Balasie: το το το, ε ρι ρεμ*.

169v *ρβι (112).* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.

170v *ργι (113). Acsionul, care sau alcătuit mai întâiŭ decît toate din porunca Îngerului.*[281] Glas II, Di: *Cuvine-să cu adevărat*.

171v *ρδι (114). Facere a lui Manuil Hrisaf.* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

173v *ρει (115).* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

175r *ρξι (116).* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

176v *ρζι (117).* Glas VIII, Ni: *Cu sfinții odihnește, Hristoase*.

177r *ρηι (118).* Glas VIII, Ni: *Cu sfinții odihnește, Hristoase* (irmologic silabic).
ρθι (119). Spre lauda Mitropolitului Ungrovlahiei, Chiriu Chir Grigorie. Glas I tetrafon, Ke: *Pre Prea O Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit*.

178r Cratimă: *ε ρι ρε*.

178v *ρκ (120). Spre lauda Mitropolitului Moldaviei Chiriu Chir Veniamin.* Glas IV, Di: *Pre Prea O Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit*.

179r Cratimă: *ε ρι ρεμ*.

179v Pagini albe (până la f. 180v, inclusiv).

181r Glas I tetrafon, Ke: *Mulți ani* (pentru voievodul Moldovei, Alexandru Dimitrie Ghica).

181v Cratimă: *a νε ϳa*.

182r Glas IV, Di: *Mulți ani* (pentru voievodul Moldovei, Mihail Sturdza).

182v Cratimă: *a νε ϳa*.

183r Glas VIII, Ni: *Mulți ani* (pentru arhimandritul Dositei[282]).

---

[281] O descriere a acestui axion se găsește în ms. rom. BMS 86m, f. 120v: „Axionul, carele s-au alcătuit mai întâiŭ după porunca Îngerului Carele întâiŭ l-au cîntat. Apoi au poruncit ca să-l alcătuiască așa, pe glas al Doilea, să să cînte precum și îngeriĭ în ceriurĭ pi același glas îl cîntă. Și pînă în ziua de astăzi acea Chilie să chiamă *Άξιον εστή*, la Sfîntul Munte, avînd și are însăși acea Icoană făcătoare de minuni înaintea căreia l-au cîntat îngerul acest axion carele precum stă în Papadichie cea veche așa întocma alcătuindu-să [...]." Vezi și ms. gr. BMN 30, f. 32v.

[282] Gheorghe C. Ionescu afirmă că ar fi vorba despre Dositei, egumenul mănăstirii Căldărușani (sec. XVIII-XIX), unde Macarie și-a petrecut anii adolescenței și o bună perioadă de la sfârșitul vieții. Vezi Ionescu, „Macarie Ieromonahul", p. 115. Și Nicolae M. Popescu, citându-l pe V. A. Urechia, spune că la 11 decembrie 1822, când se emite un act de scutire a mănăstirilor, Dositei figurează în documente ca egumen al

CC_interior complet.indd 204 05-Nov-21 12:36:16 PM

183v Cratimă: *ε ρι ρε*.

184r Glas VIII, Ni: *Mulți ani* (pentru stareța Fevronia[283]).
Cratimă: *ε ρι ρε*.

184v Glas VIII cromatizat, Ni: *Cu gîndirea mă ating* (pentru un ierarh anonim).
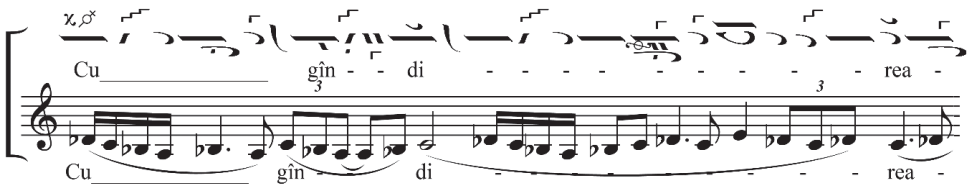
185v Cratimă: *τι τι τι, ε ρι ρε*.

186v Pagini nescrise (până la f. 188v, inclusiv).

Remarcând apariția unor cântări care nu se regăsesc în *Calofoniconul* lui Grigorie Protopsaltul, cum ar fi irmosul *Pacea Ta* în exegeza („după predania") lui Hurmuz Hartofilax (f. 46v), trebuie apreciat că Macarie a avut acces și la creațiile acestuia.

Chiar dacă speciile compoziționale nu sunt delimitate clar, din punct de vedere structural lucrarea poate fi împărțită în două secțiuni, prima parte constând din irmoase calofonice (ff. 2r-166v), iar cea de-a doua din repertoriul care se cântă la trapeză (ff. 166v-186r). Acesta începe cu stihira lui Balasie Preotul, *Cel ce ai săturat pre noroade*, numită de Macarie irmos, o clasificare improprie care se întâlnește chiar și în manuscrise grecești de secol XVIII. După cele două versiuni ale stihirii apare axionul care se cântă de obicei la rânduiala panaghiei, urmat de restul cântărilor din repertoriul trapezei: stihira și condacul morților, ambele pe glas VIII, în mai multe variante (*Plâng și mă tînguesc*; *Cu sfinții odihnește, Hristoase*), apoi 7 evfimii și polihronioane.

Asemenea lui Filothei, Macarie își încheie *Calofoniconul* cu rugăciunea cântăreților, un imn non-liturgic pe glas VIII cromatizat, *Cu gîndirea mă ating*. Este un opus original, distinct de cel al înaintașului său, compus cu ajutorul thesisurilor caracteristice speciei irmologicului calofonic. Frazele muzicale sunt ample, iar modulațiile explorează toate cele trei genuri (diatonic, cromatic și enarmonic). Spre deosebire de Filothei, Macarie îi adaugă imnului și o cratimă, încheindu-l cu reluarea variată a frazei de dinaintea apendixului teretismatic.

Exemplul muzical 67: Ms. rom. BARB 1685, f. 184v. Incipitul evfimiei Cu gîndirea mă ating. *Creație a lui Macarie Ieromonahul.*

mănăstirii Căldărușani. Popescu, *Viața și activitatea*, p. 90, nota (3).

283 Fevronia a fost stareța mănăstirii Țigănești, în 1841 regăsindu-se printre abonații *Noului Doxastar* exighisit de Anton Pann după cel al lui Dionisie Fotino. Popescu, *Viața și activitatea*, p. 90, nota (4).

CC_interior complet.indd 205 05-Nov-21 12:36:16 PM

De remarcat este că Macarie preia textul lui Filothei și îl modifică ușor. Dacă la Filothei imnul îl are ca subiect pe voievodul Constantin Brâncoveanu, la Macarie el este centrat pe conducătorii spirituali ai poporului, așa cum reiese din textul: „și pre robul tău, stăpînul nostru, mitropolitul, subt paza ta acopere-l." Neprecizarea numelui arhiereului, precum în cazul de față, este o practică des întâlnită în manuscrise, mai ales în cadrul polihroniilor și evfimiilor. Astfel, în funcție de context, cântăreții puteau introduce numele ierarhilor prezenți la diversele evenimente religioase. De asemenea, scrierea fragmentului de cuvânt „mitropoli", urmat de spațiu și continuat pe rândul următor de silaba „tul", arată că cel în cauză putea să aibă și alt rang ecleziastic.

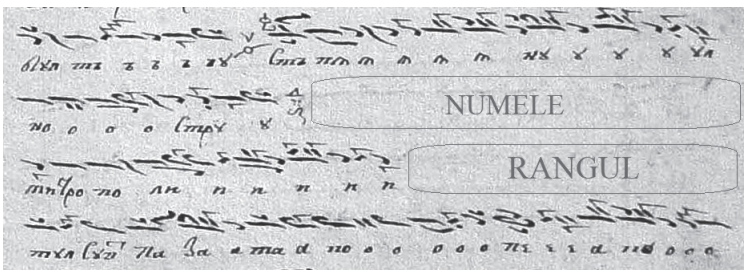

Figura 90: Ms. rom. BARB 1685, f. 185r. Lăsarea unor zone libere pentru adăugarea numelui și rangului demnitarului Bisericii.

2.4.1. Cratimele Calofoniconului de limbă română

Optând pentru prezentarea într-o formă arhitecturală compusă a irmoaselor, Macarie a trebuit să suplimenteze numărul de cratime pentru ca majoritatea cântărilor să aibă un astfel de apendice, compatibil ca glas și structură modală. În total, *Calofoniconul* său conține 97 de cratime, dintre care 53 sunt compozițiile sale, 46 pentru irmoase și 7 pentru evfimii și polihronii.

În tabelul de mai jos sunt prezentați în ordine cronologică autorii teretismelor din ms. rom. BARB 1685:

Autorul cratimei	Glasul compoziției								
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Total
Balasie Preotul	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Petru Berechet	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Meletie Sinaitul	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Panaghiot Halatzoglu	-	-	-	-	1	-	1	-	2
Ioan Protopsaltul (Trapezuntul)	3	-	-	3	-	-	-	-	6
Daniil Protopsaltul	-	-	-	4	-	1	-	-	5
Petru Lampadarie Peloponesiul	4	-	1	-	-	2	-	1	8
Iacov Protopsaltul	-	-	-	1	-	-	-	-	1

CC_interior complet.indd 206 05-Nov-21 12:36:16 PM

Petru Vyzantie	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Gheorghe Criteanul	1	-	-	-	-	-	-	1	2
Macarie Ieromonahul	20	-	4	9	3	4	-	13	53
Grigorie Protopsaltul (Levitul)	-	-	-	1	1	1	2	1	6
Hurmuz Hartofilax	-	-	1	-	2	-	-	6	9
Dionisie Fotino	-	-	-	-	1	-	-	-	1
									97

Tabelul 7: Autorii cratimelor din ms. rom. BARB 1685, prezentați cronologic.

Fără a socoti infuzia masivă de creații proprii, se poate observa o preferință pentru lucrările compozitorilor de la jumătatea secolului al XVIII-lea și primele decade ale secolului al XIX-lea, cele mai multe creații aparținându-i lui Hurmuz Hartofilax, care apare cu nouă cratime, urmat de Petru Lampadarie Peloponesiul cu opt, apoi de Ioan Trapezuntul și Grigorie Levitul cu câte șase creații. Dintre cele 46 de cratime compuse, Macarie nu atașează irmoaselor sale decât șase, restul distribuindu-se celorlalți autori:

3r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Arsenie cel Mic, *Cuptorul, Mîntuitorule*: *τι τι τι*.

5v Cratimă, glas I, pentru irmosul *De tinerii Tăi*, exighisit după Zaharia Hanende: *τι τι τι*.

7r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Piatra pe carea nu o au socotit ziditori: a νε ϱa*.

8v Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Stea, iată, au răsărit: τε τε τε*.

12v Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Chipul nașterii tale: τι τι τι*.

13r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Pre păstorul oilor*: *τι τι τι*.

19v Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Înfricoșatu-s-au pămîntul*: *τι τι τι*.

23r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Dimitrie Domesticul, *Chipul nașterii tale: a νε ϱa νε*.

24v Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Cîntare de biruință: ε ρι ρεμ*.

25v Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Care cîntare vrednică: ε ρι ρεμ*.

27r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Veniți să bem băutură nouă: ε ρι ρεμ*.

28r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Privind tiranul chipul*: *τε τε τε*.

30r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Înfricoșatu-s-au pămîntul: τεμ τεμ*.

CC_interior complet.indd 207 05-Nov-21 12:36:17 PM

32r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *De la scaunul său: α νε νε ϱα*.

34r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Această numită și sfîntă zi: ε ρι ρεμ*.

40v Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Ființa cea cu trei lumini*: *α νε ϱα νε*.

43r Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *În cuptorul cel vîlvîitoriu: ε ρι ρεμ*.

48v Cratimă, glas I, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Pacea Ta* (în exegeza lui Grigorie Protopsaltul): *το το το*.

50v Cratimă, glas VI, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Ceea ce ești în ceriuri binecuvîntată: τι τι τι*.

58r Cratimă, glas VI, pentru irmosul său, *Nu să pricepe toată limba: τι τι τι*.

60r Cratimă, glas III, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Scaun cu totul aurit: το το το*.

62r Cratimă, glas III, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Minune nouă: τι τι τι*.

63v Cratimă, glas III, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *La muntele Sinai*: *α νε ϱα νε*.

72v Cratimă, glas III, pentru irmosul său, *Deacă au văzut Isaia: α νε νε ϱα*.

73v Cratimă, glas IV, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Mîinile întinzîndu-și Daniil: τε τε τε*.

75r Cratimă, glas IV, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Floarea cea neveștitejită*: *το το το*.

76v Cratimă, glas IV, pentru irmosul lui Damian Vatopedinul, *Clătitu-s-au noroade*: *τι τι τι*.

78r Cratimă, glas IV, pentru irmosul lui Dimitrie Domesticul, *Clătitu-s-au noroade*: *τι τι τι*.

79v Cratimă, glas IV, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Pruncă carea ai născut: α νε ϱα*.

80v Cratimă, glas IV, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Bucură-te, Împărătească: ε ρι ρεμ*.

87v Cratimă, glas IV, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Atotțiitorule Împărate: α νε ϱα*.

97v Cratimă, glas V, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Bucură-te, Preacurată: ε ρι ρεμ*.

99v Cratimă, glas V, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Îngerul a strigat: τε τε τε*.

105r Cratimă, glas V, pentru irmosul său, *Rugăciunile păcătoșilor*: *α νε ϱα*.

113v Cratimă, glas VI, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Marele între prooroci Moisi: α νε ϱα*.

CC_interior complet.indd 208 05-Nov-21 12:36:17 PM

115v Cratimă, glas VI, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Ochiul inimii mele: α νε ϱa*.

144v Cratimă, glas VIII, pentru irmosul lui Balasie Preotul, *Strein lucru*: *τε τε τε*.

147v Cratimă, glas VIII, pentru irmosul lui Athanasie Patriarhul, *Încongiuratu-m-au valurile vieții: ε ρι ρεμ*.

149r Cratimă, glas VIII, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Musicește organe*: *τι τι τι*.

150r Cratimă, glas VIII, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Tinerii cei ce puterea atotpierzătoare: ε ρι ρεμ*.

151r Cratimă, glas VIII, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Cu adevărat, Născătoare de Dumnezeu: ε ρι ρεμ*.

152r Cratimă, glas VIII, pentru irmosul lui Petru Lampadarie Peloponesiul, *În pat acum zac neputincios: τε τε, ε ρι ρεμ*.

154r Cratimă, glas VIII, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Îngerii și ceriurile: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

155r Cratimă, glas VIII, pentru irmosul lui Petru Berechet, *Înfricoșatu-s-au tot auzul: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

156r Cratimă, glas VIII, pentru irmosul său, *Pre ceea ce iaste mai înaltă: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

164v Cratimă, glas VIII, pentru irmosul său, *Preasfîntă Stăpîna mea: τε τε τε, ε ρι ρεμ*.

178r Cratimă, glas I, pentru evfimia în cinstea Mitropolitului Ungrovlahiei: *ε ρι ρεμ*.

179r Cratimă, glas IV, pentru evfimia în cinstea Mitropolitului Moldovei, Alexandru Dimitrie Ghica: *ε ρι ρεμ*.

181v Cratimă, glas I, pentru polihroniul în cinstea voievodului Moldovei*: α νε ϱa*.

182v Cratimă, glas IV, pentru polihroniul în cinstea voievodului Moldovei, Mihail Sturdza: *a νε wa*.

183v Cratimă, glas VIII, pentru polihroniul în cinstea arhimandritului Dositei: *ε ρι ρε*.

184r Cratimă, glas VIII, pentru polihroniul în cinstea stareței Fevronia: *ε ρι ρε*.

185v Cratimă, glas VIII, pentru evfimia în cinstea unui ierarh: *τι τι τι*.

Așa cum remarcă Grammenos Karanos, Macarie ignoră adesea regula nescrisă conform căreia prima silabă a cratimei trebuie să conțină vocala din ultima silabă a irmosului.[284] De exemplu, irmosul lui Berechet, *Cîntare de biruință*, se încheie cu silaba *vit* (*că s-au proslăvit*), iar cratima începe cu silabele *ε ρι ρε ρεμ* (ms. rom. BARB 1685, f. 24v), lucru rar întâlnit în tradiția manuscrisă.
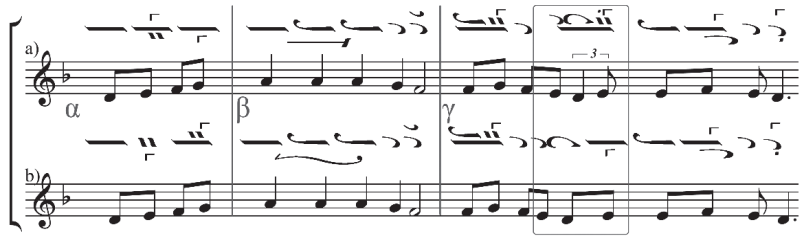
[284] Karanos, „Macarie the Hieromonk", p. 227.

CC_interior complet.indd 209 05-Nov-21 12:36:17 PM

2.4.2. Preferințe și particularități ortografice

Înainte de a analiza metodele de adaptare melodică întrebuințate de Macarie, este necesar să evidențiez câteva aspecte care țin de maniera sa de a ortografia anumite thesisuri din irmologicul calofonic. Sunt frecvente cazurile în care traducătorul, spre deosebire de Grigorie Protopsaltul, optează pentru alte forme ortografice ale unei idei muzicale. Cele mai comune opțiuni semiografice ale sale sunt circumscrise următoarelor trei situații:

- în cazul mersului ascendent treptat a patru secunde, *oligonul* marchează întotdeauna timpul sau o parte de timp accentuată, iar *chendimele* sunt folosite pentru timpul sau partea de timp neaccentuată (vezi α);
- uneori, în locul *psifistonului* de sub trei neume care repetă aceeași treaptă, Macarie folosește un *eteron mare* (vezi β);
- de cele mai multe ori, *elafronul continuu* și *chentimele* sprijinite pe *oligon* sunt disociate și transcrise prin *elafron continuu* urmat de *oligon* (vezi γ). După cum se remarcă, această opțiune are un dublu efect: durata fracțiunilor de timp se modifică ușor, iar locul *chentimelor* corespunzătoare părții slabe de timp este luat de un *oligon*.

Exemplul muzical 68:
a) Ortografia diverselor thesisuri la Grigorie Protopsaltul.
b) Opțiunile ortografice ale lui Macarie Ieromonahul.

În situații cu totul excepționale, se pot surprinde mici erori de scriere a unor elemente grafice, precum în cazul de mai jos în care mărturia trebuia să fie de *Pa* acut (*Re'*), nu de *Di* (*Sol*).

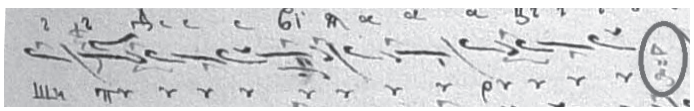

Figura 91: Ms. rom. BARB 1685, f. 16r. Mărturie notată eronat.

2.4.3. Metode de adaptare melodică a irmoaselor la Macarie Ieromonahul

Irmologhionul Calofonicon este una dintre cele mai complexe adaptări lingvistico-muzicale realizate vreodată în limba română. Lucrarea alcătuită de Macarie Ieromonahul la vârsta senectuții reprezintă un sumar al experiențelor de o viață ale muzicianului din câmpul demersului anevoios intitulat generic *românirea cântărilor*. Metodele sale se identifică în parte cu cele analizate la Filothei sin Agăi Jipei, însă, datorită eficienței notației hrisantice, anumite procedee folosite în *Psaltichia rumănească* – cum ar fi, de pildă, aglomerările silabice de sub o neumă – devin obsolete și nu se regăsesc și la Macarie. În plus, rafinatul melod recurge la resorturi tehnice originale pe care le vom discuta în continuare, traducerile sale detașându-se de tiparul adaptărilor rudimentare specifice începutului de secol.

2.4.3.1. Substituiri și permutări lexicale

Un factor de care trebuie să se țină seama în studierea irmoaselor calofonice traduse de ieromonahul Macarie este cel lingvistic. În procesul de *românire*[285] a cântărilor, accentele tonice ale textului (diferite de cele din limba greacă) devin mai importante decât cele melodice, care suportă o regularizare forțată. Astfel, planul muzical se modifică constant prin rezolvarea conflictelor dintre cele două dimensiuni, întotdeauna în favoarea textului. Prin urmare, linia melodică rezultată este determinată obligatoriu de poziția accentelor și de cantitatea de silabe din traducere. Din acest motiv, determinanta lingvistică a jucat un rol esențial în conturarea cântărilor *românite* de Macarie. Astfel, pe multe tronsoane, linia melodică adaptată traducerii sale se îndepărtează de cea originală.

Față de Filothei Jipa, Macarie *românește* mult mai liber textele de limbă greacă. Deși era familiarizat cu lexicul irmoaselor traduse de Filothei, Macarie nu folosește textele predecesorului său, ci reconsideră întregul material lingvistic – ca și pe cel muzical, de altfel –, dând dovadă de flexibilitate în găsirea corespondențelor de limbă română. Spre exemplu, în cazul irmosului *Ceea ce ești în ceruri binecuvîntată* de Balasie Preotul, din punct de vedere semantic, traducerea cea mai apropiată de textul grecesc original este cea a lui Filothei sin Agăi Jipei. Versiunea lui Macarie diferă prin folosirea substituirii lexicale a unor expresii și prin permutarea anumitor sintagme, procedee uzitate și în adaptarea altor cântări. Astfel, cuvântul *δοξολογουμένη* (a1) este tradus de Filothei prin expresia *cu slavă cuvântată* (b1), în timp ce Macarie îl traduce prin cuvintele *cu slavă slăvită* (c1). Similar, expresia *Mireasă nenuntită* (b2) a lui Filothei devine în ms. 4412 al lui Macarie *Mireasă pururea Fecioară* (c2), pentru ca, mai apoi, în ms. rom. BARB 1685 să capete amploare și să devină *Mireasă pururea Fecioară fără prihană* (d2), ca rezultat al combinării substituirii lexicale cu procedeul permutării.

---

[285] Vezi definirea *românirii* la Barbu-Bucur, *Cultura muzicală*, p. 92-95. Pentru o documentare amplă asupra acestei teme, vezi Moisil, *Românirea cântărilor*, precum și Moisil, *Geniu românesc*.

CC_interior complet.indd 211 05-Nov-21 12:36:17 PM

Textul grecesc Ms. gr. BARB 867, f. 592r.	*Η εν ουρανοίς ευλογημένη, και επί γης δοξολογουμένη* [a1], *χαίρε Νύμφη ανύμφευτ* [a2], *την παρθενίαν σου, Θεοτόκε αμίαντε* [a3], *ην ου κατέφλεξε το πυρ της θεότητος, μεγαλύνομεν* [a4].
Traducere Filothei Ms. rom. BARB 61, f. 58r	*Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată și pre pămînt cu slavă cuvîntată* [b1], *bucură-te, mireasă nenuntită* [b2]. *Feciuria ta, Născătoare de Dumnezeu nespurcată* [b3] *pre carea nu o au ars focul dumnezeirii, să o mărim* [b4].
Traducere Macarie Ms. rom. BARB 4412, f. 29r	*Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată și pre pămînt cu slavă slăvită* [c1], *bucură-te, Mireasă pururea Fecioară* [c2]. *Fecioria ta, Născătoare de Dumnezeu fără prihană* [c3] *pre carea nu o au ars focul dumnezeirii o mărim* [c4].
Traducere Macarie Ms. rom. BARB 1685, ff. 50r-51r	*Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată și pre pămînt cu slavă slăvită* [d1], *bucură-te, Mireasă pururea Fecioară fără prihană* [d2]. *Fecioria ta, Născătoare de Dumnezeu* [d3] *pre carea nu o au ars focul dumnezeirii o mărim* [d4].

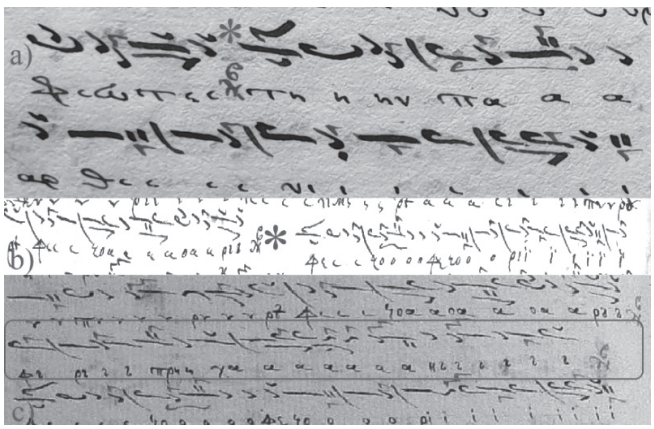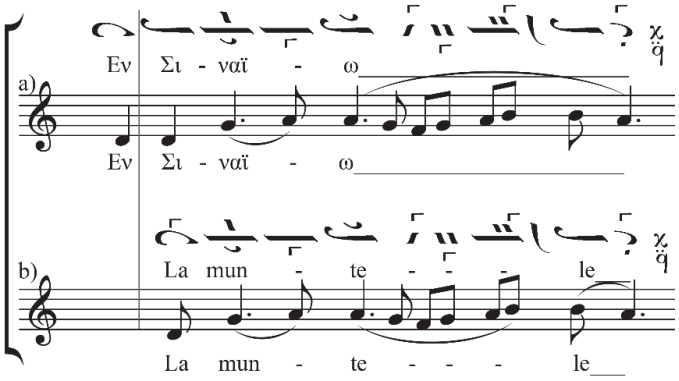

Figura 92:
a) Ms. gr. BARB 787, f. 34v.
b) Ms. rom. BARB 4412, f. 29r.
c) Ms. rom. BARB 1685, f. 50v. Intercalarea unei fraze muzicale noi.

2.4.3.2. Suprimarea neumelor corespunzătoare valorilor neaccentuate

Una dintre cele mai simple metode de adaptare muzicală, suprimarea neumelor de pe valori neaccentuate, este foarte des întâlnită în traducerile lui Macarie. Ea poate fi inițială sau interioară, în funcție de poziția ocupată de silaba excedentară în cadrul frazei muzicale.

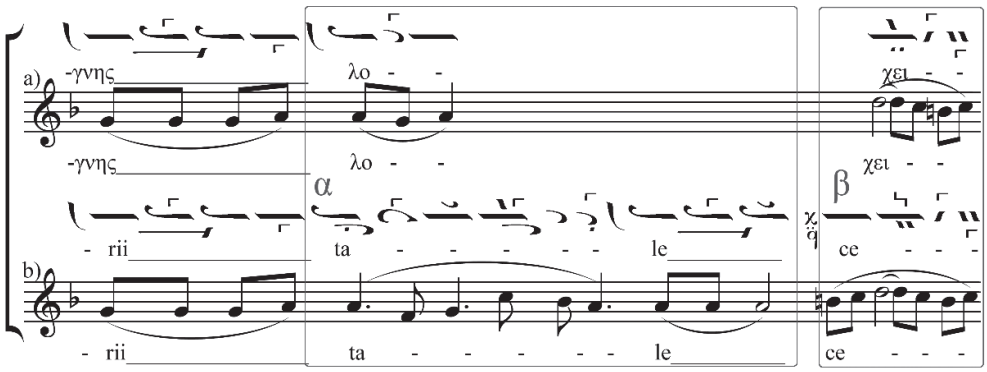
CC_interior complet.indd 212 05-Nov-21 12:36:17 PM

Exemplul muzical 69:
a) Ms. gr. BARB 787, f. 43r.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 64v. Suprimarea primei valori neaccentuate.

2.4.3.3. Măsuri adăugate și completări ale spațiilor intra-intervalice

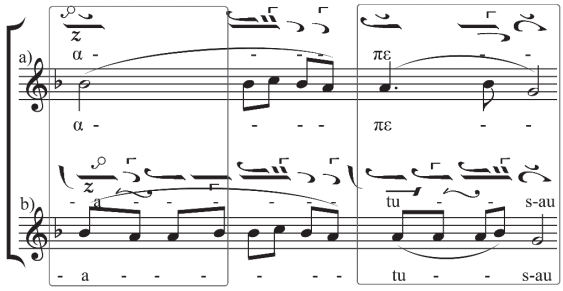
La fel de frecvente sunt și situațiile în care Macarie utilizează în aceeași frază muzicală mai multe metode adaptative. În exemplul următor se pot observa două procedee succesive: inserarea unor măsuri adăugate pentru a rezolva problema silabei în plus din textul românesc (vezi α) și introducerea mersului treptat în cadrul intervalului de cvartă ascendentă *Ke-Pa'* / *La-Re'* (vezi β). Măsurile adăugate apar de obicei cu un nou thesis și în final readuc treapta de pe care au pornit.

Exemplul muzical 70:
a) Ms. gr. BARB 787, f. 13r.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 22v.
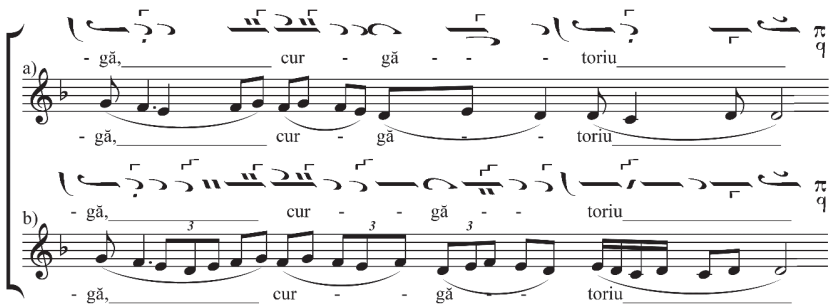
2.4.3.4. Notarea analitică a thesisurilor

Urmărind dezambiguizarea formulelor melodice în ideea ilustrării semiografice a realității interpretative, Macarie concasează structurile unitare în unități temporale mai mici, crescând numărul de neume și semne ornamentale. În acest fel, majoritatea duratelor mai mari de un timp și jumătate sunt transformate în mici broderii.

Exemplul muzical 71:
a) Ms. gr. BARB 787, f. 9v.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 29v.

O importantă augmentare a cantității de neume se poate surprinde și în cazul comparării prototipului *Calofoniconului* (ms. rom. BARB 4412) cu versiunea sa finală (ms. rom. BARB 1685). Trecând de la schiță către ultima variantă, muzicianul a continuat să noteze analitic multe dintre thesisurile irmoaselor, făcând în mod constant uz de triolete și combinații de șaisprezecimi.
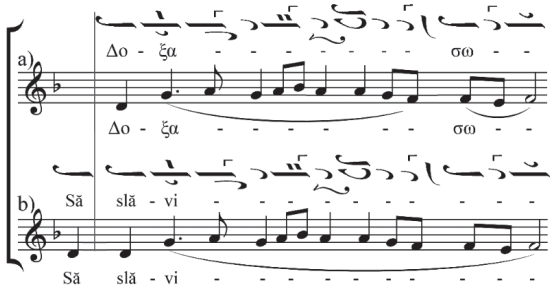

Exemplul muzical 72:
a) Ms. rom. BARB 4412, f. 7r.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 16r.

2.4.3.5. Anticiparea treptelor

Ca și precursorul său, Filothei sin Agăi Jipei, Macarie rezolvă problema surplusului de silabe de la începutul unei fraze muzicale prin anticiparea primei trepte din originalul

CC_interior complet.indd 214 05-Nov-21 12:36:17 PM
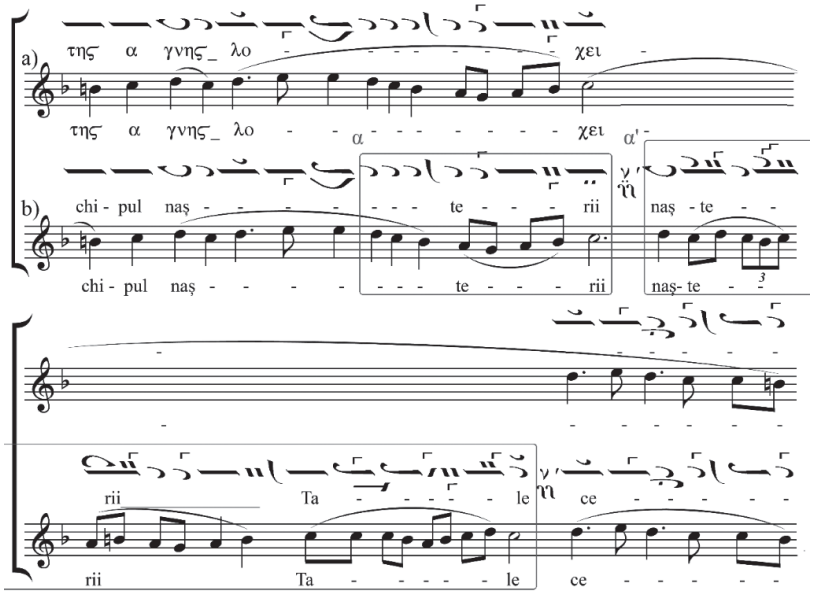
grecesc. Astfel, în loc de o silabă, apar de obicei două pe aceeași treaptă care se repetă. Durata silabei introduse prin acest procedeu este de regulă de un timp, putând apărea foarte rar diminuări sau augmentări ritmice ale sale.

Exemplul muzical 73:
a) Ms. gr. BARB 787, f. 1v.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 4r.

2.4.3.6. Reluarea variată a unui thesis

O altă metodă prin care Macarie reușește să distribuie silabele în plus rezultate în urma traducerii textului grecesc în limba română este cea a reluării variate a unui thesis.
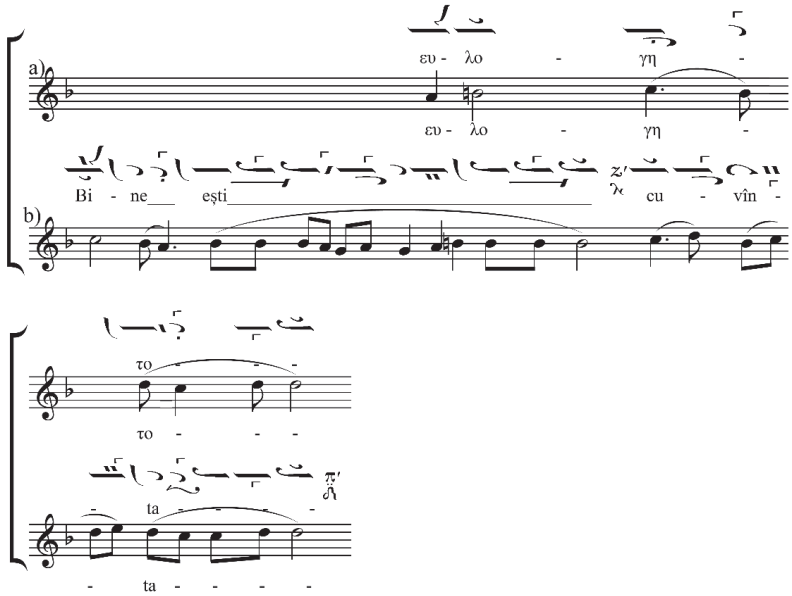

Exemplul muzical 74:
a) Ms. gr. BARB 787, f. 5r. Pasajul în versiunea de limbă greacă.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 12r. Adaptare melodică prin reluarea variată a unui thesis.

CC_interior complet.indd 215 05-Nov-21 12:36:17 PM

Pentru a rămâne consecvent crezului său legat de adaptarea lingvistico-muzicală, în majoritatea situațiilor el preferă să multiplice o formulă melodică într-o formă apropiată de cea originală. În thesisul derivat sunetele pilon rămân aceleași, însă apar variațiuni la nivel ritmic și ornamental. Indiferent de dimensiunea fragmentului supus procedeului variațional, acesta apare, în general, după formula de bază.

2.4.3.7. Adaptarea liberă

Atunci când disproporția dintre cantitatea de silabe a textului elin și a celui românesc este prea mare, traducerea fiind mai extinsă, Macarie adaptează liber fragmentul muzical problematic. Această libertate în mânuirea aparatului muzical relevă, pe de o parte, abilitățile sale componistice deosebite, pe de altă parte, raportarea la tradiția formulaică a speciei. Este așadar o adaptare liberă circumscrisă regulilor impuse de calofonia irmologică. De aceea, cu toate că inserarea unor structuri novatoare ar părea o alternativă de succes, la îndemâna unui muzician de calibrul său, Macarie caută să își depersonalizeze adaosurile, evitând să le reliefeze în vreun fel anume. Pentru reușita metodei, el imită stilul autorului pe care îl traduce, astfel încât elementele muzicale libere nu se află în contrast cu pasajul original, ci creează un context firesc pentru acesta.

Exemplul muzical 75:
a) Ms. gr. BARB 787, f. 1v.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 3r. Adaptare liberă a lui Macarie Ieromonahul.

CC_interior complet.indd 216 05-Nov-21 12:36:17 PM

2.4.3.8. Inversarea frazelor muzicale

Posesor al unor abilități excepționale de prelucrare a materialului sonor, Macarie folosește în irmosul *Sufletele noastre cele înrăotățite* metoda inversării frazelor muzicale, procedeu care amintește de formele anagramatizate practicate de către maeștrii calofoniști din perioada *Renașterii Paleologilor*. Frazele muzicale din irmosul de limbă greacă sunt rearanjate de Macarie astfel încât incipitul traducerii este preluat dintr-o zonă mediană a cântării originale. Explicația se regăsește în sintaxa celor două limbi. În limba greacă, adjectivul este scris înaintea substantivului, pe când în limba română este invers. Din moment ce construcția lexicală „Τας κακωθείσας ψυχάς ημών" se traduce prin expresia „Sufletele noastre cele înrăutățite", Macarie a considerat a fi imperativ să inverseze și frazele muzicale, atașate intim de cuvinte.

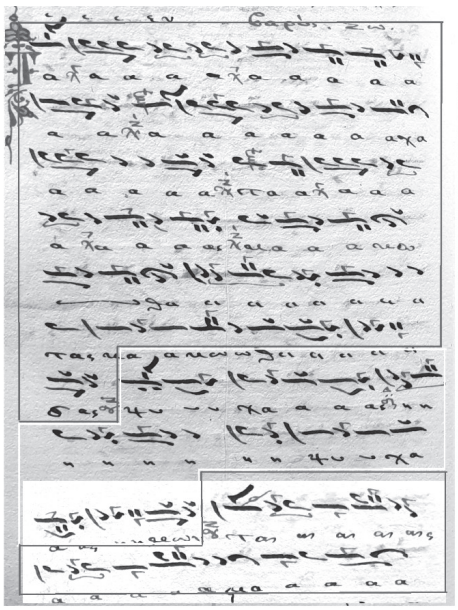

Figura 93: Ms. gr. BARB 787, ff. 93v-94r.

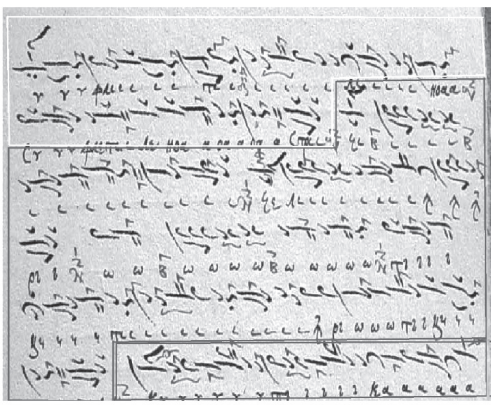

Figura 94: Ms. rom. BARB 1685, f. 130r.

2.4.4. Compozițiile originale ale lui Macarie din ms. rom. BARB 1685

Unul dintre primii cercetători de la începutul secolului al XX-lea care studiază ms. rom. BARB 1685 și lasă un inventar al creațiilor originale ale lui Macarie este Nicolae M. Popescu. Între paginile 89 și 90 ale biografiei închinate compozitorului, Popescu prezintă un scurt cuprins al codicelui și afirmă că *toate* piesele care nu au trecut în dreptul lor numele autorului sunt *irmoasele* lui Macarie, indicându-le mai apoi în ordinea glasurilor la notele de subsol.

CC_interior complet.indd 217 05-Nov-21 12:36:17 PM

Glasul	Nota	Observațiile lui Nicolae M. Popescu
Glas I	(3)	Macarie are 4 irmoase: al 3-lea *De tinerii cei din cuptor, Mântuitorule, nu s'au atins nici i-au supărat focul*; al 6-lea *Taină străină văd* la Naștere și în Ms. 1804 f. 229; al 23-lea, *O dumnezeescul, o iubitul, o prea dulcele glasul tău*; al 24-lea *O Paștile mari și prea sfințite, o înțelepciunea și cuvântul...*
Glas II	(4)	Macarie are 2: al 35-lea *Vai mie ce nevoe are sufletul despărțindu-se de la trup...*; al 38-lea *Nu să pricepe toată limba a te lăuda după vrednicie...* și în Ms. 1804 f. 230 v.
Glas III	(5)	Are 1: al 48-lea *Dacă au văzut Isaia cu închipuire pre Dzeu...*
Glas IV	(6)	Are 1: al 58-lea *Împărătească prea lăudată fecioară maică prea curată graiurile mele ascultă-le*.
Glas V	(7)	Are 7: De la 66 la 72 pe frumoasele tropare *Paștile cele sfințite*, *Veniți de la vedere femei*, *Mironosițele mueri*, *Ziua Învierei* etc.
Glas VI	(8)	Are 2: al 83-lea *Din ospățul Stăpânului...* care se cântă în Joia mare, se găsește și în ms. 1804 f. 226; al 84-lea *Nu te tângui pentru mine maică...* ce se cântă în Sâmbăta Mare, se găsește și în ms. 1804 f. 227.
Glas VIII	(9)	Are 9: al 106-lea *Pre ceiia ce iaste mai înaltă decât ceriurile...*; al 112-lea *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie...*; al 113-lea, glas 2 „Axionul – *Cuvine se cu adevărat* – care s'au alcătuit mai întâi decât toate din porunca îngerului"; al 115-lea *Plâng și mă tânguesc când gândesc la moarte...*; al 116-lea – același cuprins; al 117-lea *Cu sfinții odihnește Hristoase...*; al 118-lea – același cuprins însă scurtat ca melodie. Irmosul 119 *Spre lauda mitropolitului Grigorie* este scris pe textul: „Pre prea o sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit a toată Ungrovlahia chiriu chiriu Grigorie al nostru stăpân și părinte, Doamne păzește-l pre dânsul întru mulți și prea fericiți ani". Melodia pe glas al 5-lea e veselă, frumoasă; Irmosul 120 este scris pe același text „Spre lauda Mitropolitului Moldaviei chiriu chir Veniamin" Glas 4.

Tabelul 8: Observațiile lui Nicolae M. Popescu în legătură cu ms. rom. BARB 1685.

Nicolae M. Popescu identifică, așadar, 26 de cântări nesemnate, omițând însă irmosul *Preasfîntă Stăpîna mea* (nr. 110, f. 163r) și presupunând în mod eronat că toate imnurile sunt irmoase calofonice, chiar și polihronioanele de la sfârșitul colecției.

Comparând acest prim inventar cu conținutul manuscrisului am constatat că numărul creațiilor originale din *Calofonicon* este, de fapt, mult mai mare. În afara pieselor care se regăsesc în *Calofoniconul* de limbă greacă, versiunea de limbă română mai cuprinde o
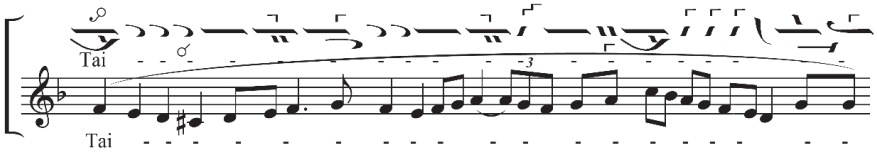
CC_interior complet.indd 218 05-Nov-21 12:36:17 PM

exegeză (*De tinerii Tăi*) și alte 84 de compoziții originale[286] ale lui Macarie, împărțite în mai multe clase imnografice. Cele mai numeroase sunt cratimele (53) întâlnite după majoritatea imnurilor, gândite ca parte secundară a cântărilor calofonice.

Deși celelalte compoziții sunt numite în marea majoritate *irmoase*, multe dintre ele sunt de fapt stihiri prelucrate în stil irmologico-calofonic. Macarie împrumută stihiri din slujba înmormântării (*Vai, mie, ce nevoe are sufletul*, *Plîng și mă tînguesc*) sau de la Paști (*Paștile cele sfințite*, *Veniți de la vedere*, *Mironosițele mueri*, *Paștile cele frumoase*, stihira doxastică *Ziua Învierii* etc.) pe care le transformă în alcătuiri irmologico-calofonice.[287] În baza diferențierii de clasă, compozițiile lui Macarie din ms. rom. BARB 1685, diferite de cratime, se pot împărți astfel:
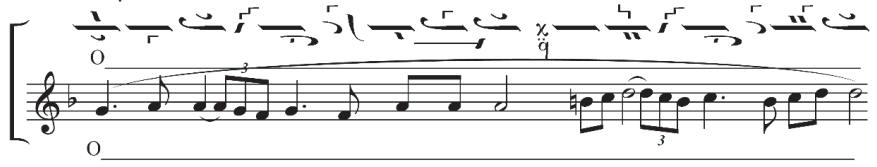
α) Nouă irmoase calofonice propriu-zise:

9v *Irmosul al șaselea. La Nașterea Mîntuitorului nostru I[isu]s H[risto]s.* Glas I, Pa: *Taină streină văz.*[288]

Exemplul muzical 76: Incipitul irmosului Taină streină văz.

36r *Irmosul χγ (23).* Glas I, Pa: *O, Dumnezeescul, o, iubitul.*[289]

Exemplul muzical 77: Incipitul irmosului O, Dumnezeescul, o, iubitul.

[286] Muzicologul Florin Bucescu afirmă că ms. rom. BARB 1685 cuprinde cea mai mare cantitate de creații originale ale lui Macarie dintre toate lucrările sale adunate în volum. Vezi Florin Bucescu, „Rolul Mitropolitului Veniamin și al Ieromonahului Macarie în afirmarea creației muzicale psaltice în limba română", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. VII, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2004, p. 189.
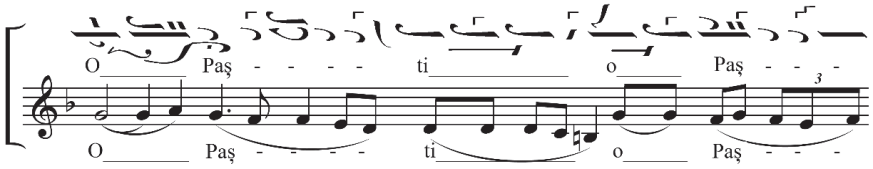
[287] În principiu, pentru a fi *irmos calofonic* o piesă trebuie să îndeplinească cumulativ două condiții: să fie preluată dintr-o cântare a unui canon (irmos sau, mai rar, tropar), iar maniera compozițională să fie cea concis calofonică. Totuși, vechii compozitori de irmoase calofonice au dat dovadă de flexibilitate atunci când au ales textele acestor creații. Spre exemplu, irmosul *Θρόνος πάγχρυσος* (*Scaun cu totul aurit*) al lui Balasie Preotul este de fapt o cathismă preluată din Octoih, de la Utrenia zilei de joi. *Vezi Παρακλητική ήτοι Οκτωήχος Η Μεγάλη*, Tipografia Bisericească a lui Finikos, Veneția, 1858, p. 122.

[288] Irmosul cântării a IX-a din primul Canon al Nașterii Domnului (25 decembrie). Vezi *Mineiul lunei Decembrie*, Ediția a III-a, Tipografia Mănăstirii Cernica, 1927, p. 420.

[289] Al doilea tropar al cântării a IX-a din Canonul Învierii Domnului. Vezi *Penticostarul*, Ediția a V-a, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1936, p. 9.
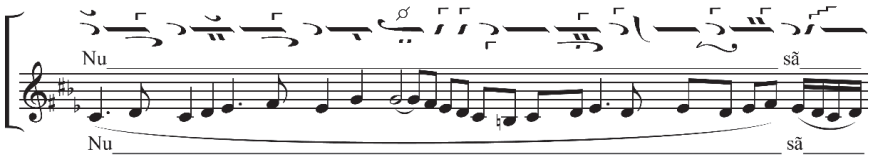
CC_interior complet.indd 219 05-Nov-21 12:36:17 PM

37v *Irmosul κδ (24).* Glas I, Pa: *O, Paștile mari și preasfințite*.[290]
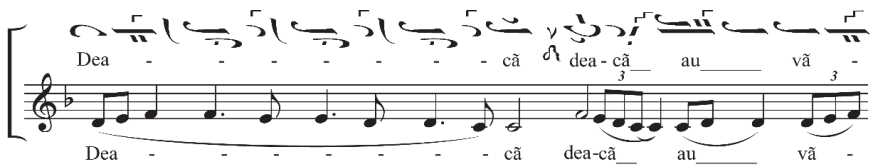

Exemplul muzical 78: Incipitul irmosului O, Paștile mari și preasfințite.

57r *Irmosul λη (38).* Glas II, forma glasului VI, Pa: *Nu să pricepe toată limba*.[291]
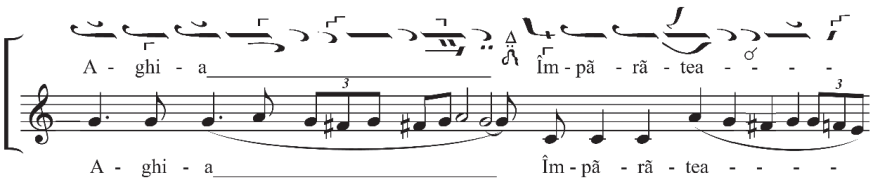

Exemplul muzical 79: Incipitul irmosului Nu să pricepe toată limba.

71v *Irmosul μη (48).* Glas III, Ga: *Deacă au văzut Isaia*.[292]

Exemplul muzical 80: Incipitul irmosului Deacă au văzut Isaia.

85r *Irmosul ηη (58).* Glas IV, Di: *Împărătească prealăudată*.[293]

Exemplul muzical 81: Incipitul irmosului Împărătească prealăudată.

290 Al treilea tropar al cântării a IX-a din Canonul Învierii Domnului. Vezi *Penticostarul*, p. 9.
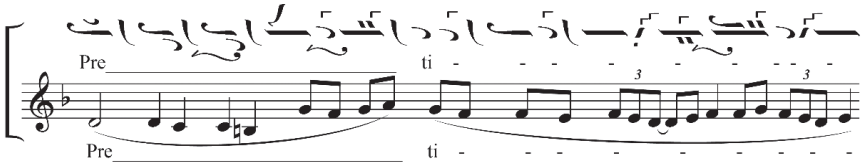
291 Irmosul cântării a IX-a din primul canon al Botezului Domnului (6 ianuarie).

292 Irmosul cântării a V-a din canonul Întâmpinării Domnului (2 februarie). Vezi *Mineiul lunei Fevruarie*, Ediția a III-a, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1929, p. 28.

293 Textul acestui irmos este creația lui Matei Tzigalas Cipriotul. Vezi Karanos, *Τὸ Καλοφωνικόν Εἰρμολογιόν*, p. 360, nota 747.
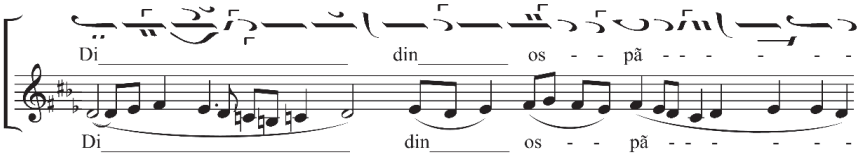
CC_interior complet.indd 220 05-Nov-21 12:36:17 PM

102v *Irmosul οα (71).* Glas V, Pa: *Pre tine, Maica lui Dumnezeu*.[294]
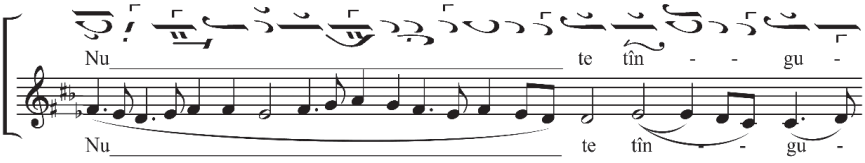

Exemplul muzical 82: Incipitul irmosului Pre tine, Maica lui Dumnezeu.

126r *πγ (83). Carele să cîntă în Sfînta și Marea Joi, în loc de De tine se bucură.* Glas VI, Pa: *Din ospățul Stăpînului*.[295]

Exemplul muzical 83: Incipitul irmosului Din ospățul Stăpînului.
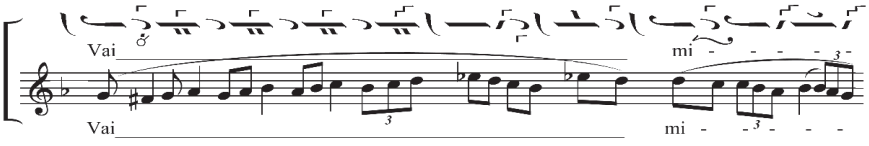
126v *πδ 84. Carele să cîntă în Sfînta și Marea Sîmbătă, în loc de De tine se bucură.* Glas VI, Pa: *Nu te tîngui pentru mine, Maică*.[296]

Exemplul muzical 84: Incipitul irmosului Nu te tîngui pentru mine, Maică.

β) Șapte irmoase calofonice provenite din stihiri:

52r *Irmosul λε (35).* Glas II, Di: *Vai mie, ce nevoe are sufletul*.

Exemplul muzical 85: Incipitul irmosului Vai mie, ce nevoe are sufletul.
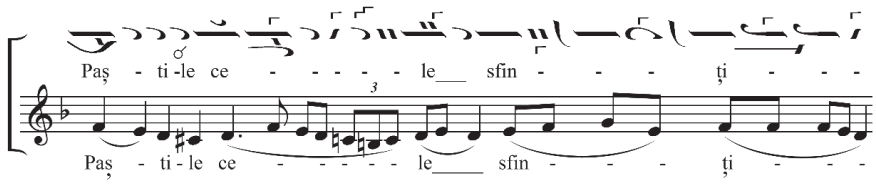
[294] Irmosul cântării a IX-a din primul canon al Înălțării Domnului. Vezi *Penticostarul*, p. 244.

[295] Irmosul cântării a IX-a a canonului din Joia Mare. Vezi *Triodul*, Ediția a VIII-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, p. 512.

[296] Irmosul cântării a IX-a a canonului din Sâmbăta Mare. Vezi *Triodul*, p. 581.
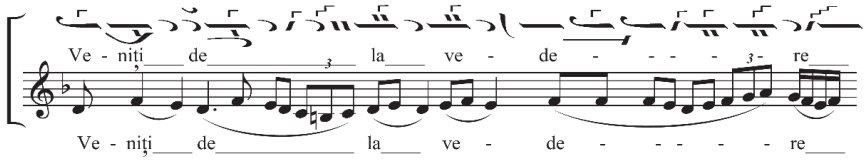
CC_interior complet.indd 221 05-Nov-21 12:36:17 PM

100r *Irmosul ξξ (66).* Glas V, Pa: *Paștile cele sfințite nouă astăzi s-au arătat*.[297]
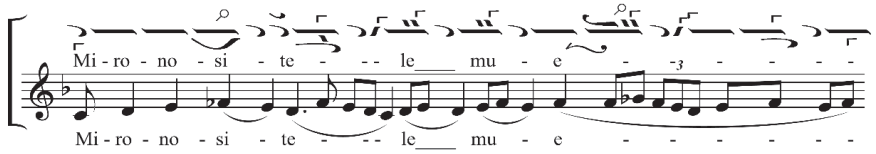

Exemplul muzical 86: Incipitul irmosului Paștile cele sfințite.

100v *Irmosul ξζ (67).* Glas V, Pa: *Veniți de la vedere, mueri binevestitoare*.[298]
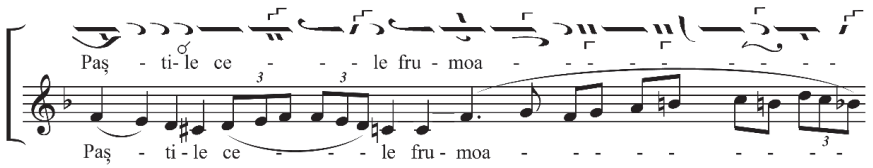

Exemplul muzical 87: Incipitul irmosului Veniți de la vedere.

101r *Irmosul ξη (68).* Glas V, Pa: *Mironosițele mueri*.[299]

Exemplul muzical 88: Incipitul irmosului Mironosițele mueri.

101v *Irmosul ξθ (69).* Glas V, Pa: *Paștile cele frumoase*.[300]

Exemplul muzical 89: Incipitul irmosului Paștile cele frumoase.

297 Prima stihiră a Paștilor de la Laudele din Duminica Învierii Domnului. Vezi *Penticostarul*, p. 10.
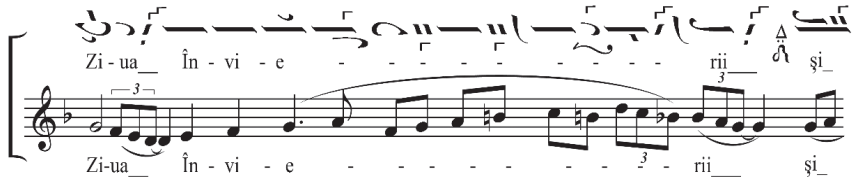
298 A doua stihiră a Paștilor de la Laudele din Duminica Învierii Domnului.

299 A treia stihiră a Paștilor de la Laudele din Duminica Învierii Domnului.

300 A patra stihiră a Paștilor de la Laudele din Duminica Învierii Domnului.
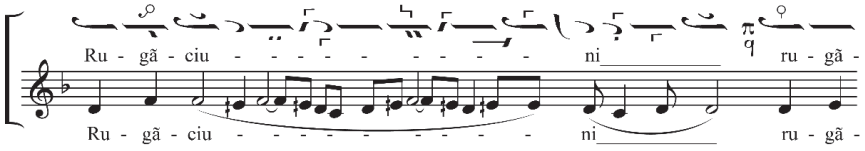
CC_interior complet.indd 222 05-Nov-21 12:36:18 PM

102r *Irmosul ο (70).* Glas V, Pa: *Ziua Învierii*.[301]

Exemplul muzical 90: Incipitul irmosului Ziua Învierii.
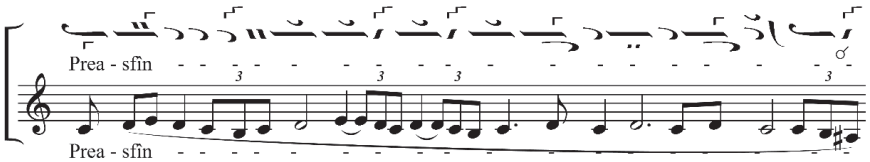
104r *Irmosul οβ (72).* Glas V, Pa: *Rugăciunile păcătoșilor*.[302]

Exemplul muzical 91: Incipitul irmosului Rugăciunile păcătoșilor.

γ) Un irmos ales dintre troparele Pavecerniței Mari:
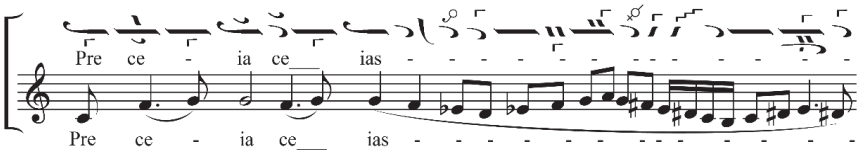
ρι (110). Glas VIII, Ni: *Preasfîntă Stăpîna mea*.[303]

Exemplul muzical 92: Incipitul irmosului Preasfîntă Stăpîna mea.

δ) Un irmos ales dintre megalinariile Paraclisului Maicii Domnului:

Irmosul ρξ (106). Glas VIII, Ni: *Pre ceea ce iaste mai înaltă decît ceriurile*.[304]

Exemplul muzical 93: Incipitul irmosului Pre ceea ce iaste mai înaltă.

301 Slava Laudelor din Duminica Învierii Domnului.

302 Slava Stihoavnei de la vecernia de luni seara a glasului I. Vezi *Octoih Mare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 39.
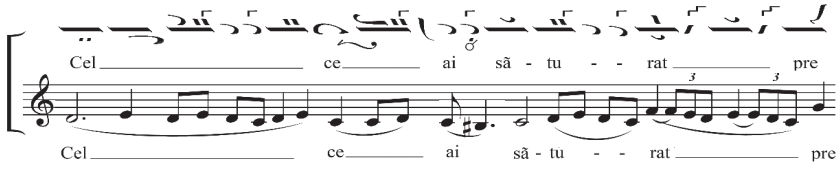
303 Al doilea tropar al Născătoarei de Dumnezeu de după „Doamne al puterilor" de la Pavecernița Mare. Vezi *Ceaslov*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 187.

304 Prima megalinarie de după canonul Paraclisului Născătoarei de Dumnezeu. *Ceaslov*, p. 410.

CC_interior complet.indd 223 05-Nov-21 12:36:18 PM
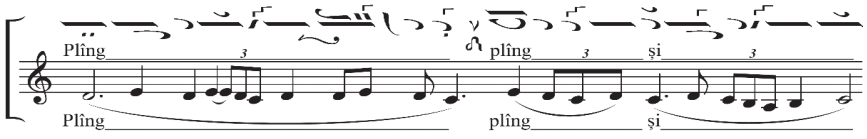
ε) Trei stihiri calofonice pentru repertoriul trapezei:

169v *ρβι (112).* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.
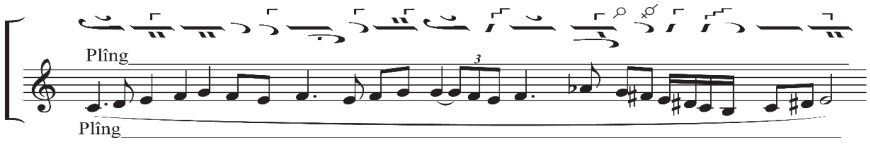

Exemplul muzical 94: Incipitul stihirii Cel ce ai săturat.

173v *ρει (115).* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.[305]

Exemplul muzical 95: Incipitul stihirii Plîng și mă tînguiesc.
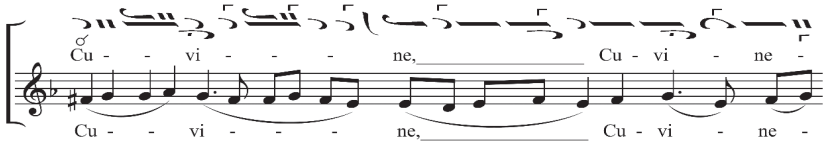
175r *ρξι (116).* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.[306]

Exemplul muzical 96: Incipitul stihirii Cel ce ai săturat, *altă variantă.*

ζ) Un axion „alcătuit din porunca Îngerului”:[307]

170v *ργι (113). Acsionul, care sau alcătuit mai întâiŭ decît toate din porunca Îngerului.* Glas II, Di: *Cuvine-să cu adevărat*.

Exemplul muzical 97: Incipitul axionului Cuvine-să cu adevărat.

[305] Slava de după Kekragarii de la vecernia de sâmbătă seara din Săptămâna lăsatului sec de carne a Triodului. Vezi *Triodul*, p. 23.
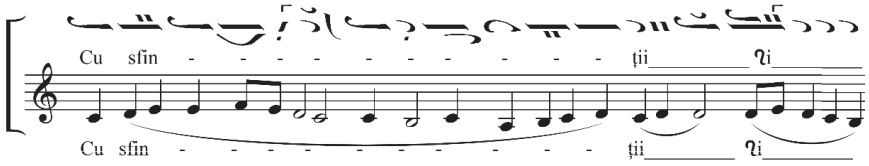
[306] În incipitul acestei stihiri este citat identic pasajul cromatic construit cu ftoraua *mustaar* din incipitul irmosului *Pre ceea ce iaste mai înaltă decît ceriurile*. Inserția de thesisuri calofonice în alte categorii de cântări pare să justifice, cel puțin parțial, numirea lor drept irmoase calofonice.

[307] Tradiția aghiorită atribuie prima parte a textului axionului („Cuvine-se cu adevărat”) Arhanghelului Gavriil, care a venit pe 11 iunie 980 la chilia unui monah athonit și a completat cântarea imnografului Cosma Melodul care începea cu „Ceea ce ești mai cinstită”. Vezi Mazera-Mamali, p. 87-88, nota 28.

CC_interior complet.indd 224 05-Nov-21 12:36:18 PM
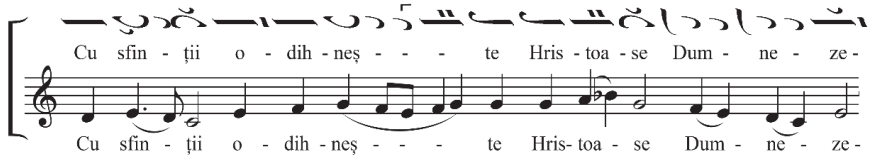
ξ) Două variante ale condacului morților:

176v *ρζι (117).* Glas VIII, Ni: *Cu sfinții odihnește, Hristoase*.

Exemplul muzical 98: Incipitul condacului Cu sfinții odihnește, Hristoase.
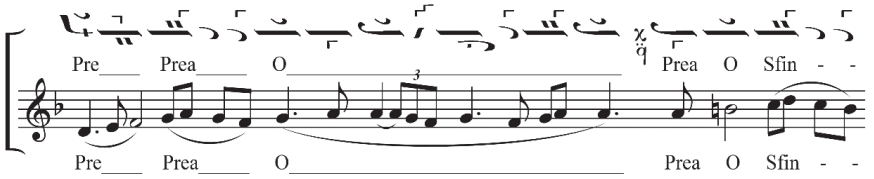
177r *ρηι (118).* Glas VIII, Ni: *Cu sfinții odihnește, Hristoase* (irmologic silabic).

Exemplul muzical 99: Incipitul altei versiuni a condacului morților.
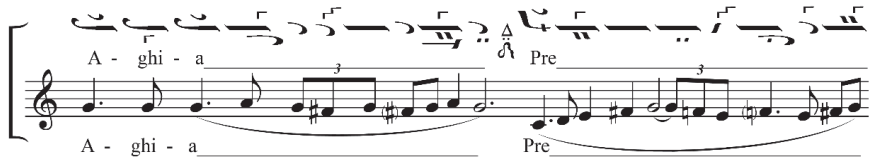
η) Trei evfimii:

177r *ρθι (119). Spre lauda Mitropolitului Ungrovlahiei, Chiriu Chir Grigorie.* Glas I tetrafon, Ke: *Pre Prea O Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit*.

Exemplul muzical 100: Incipitul evfimiei pentru mitropolitul Ungrovlahiei.
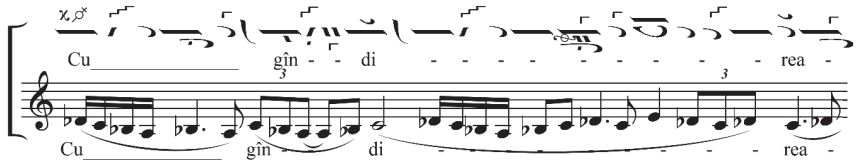
178v *ρκ (120). Spre lauda Mitropolitului Moldaviei Chiriu Chir Veniamin.* Glas IV, Di: *Pre Prea O Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit*.

Exemplul muzical 101: Incipitul evfimiei pentru mitropolitul Moldovei.

CC_interior complet.indd 225 05-Nov-21 12:36:18 PM
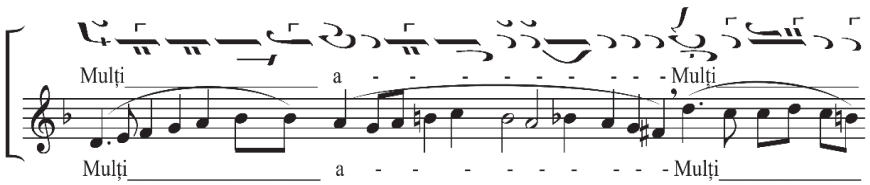
184v Glas VIII cromatizat, Ni: *Cu gîndirea mă ating* (pentru un ierarh anonim).

Exemplul muzical 102: Incipitul evfimiei Cu gîndirea mă ating.
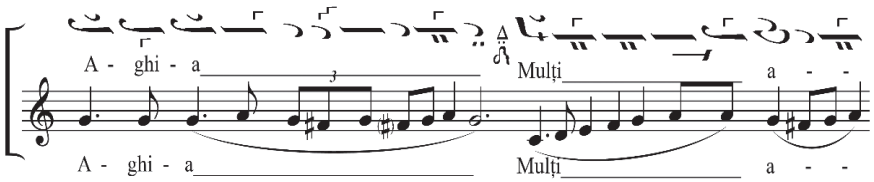
θ) Patru polihronioane:

181r Glas I tetrafon, Ke: *Mulți ani* (pentru voievodul Moldovei Alexandru Dimitrie Ghica).
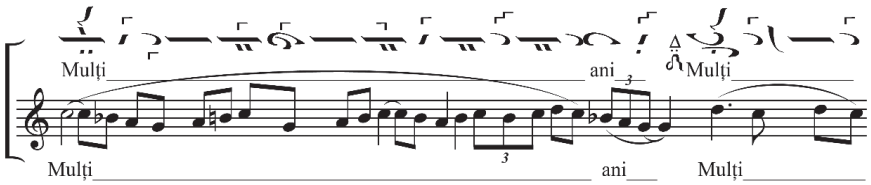

Exemplul muzical 103: Incipitul polihronionului pentru voievodul Moldovei Alexandru Dimitrie Ghica.

182r Glas IV, Di: *Mulți ani* (pentru voievodul Moldovei Mihail Sturdza).

Exemplul muzical 104: Incipitul polihronionului pentru voievodul Moldovei Mihail Sturdza.
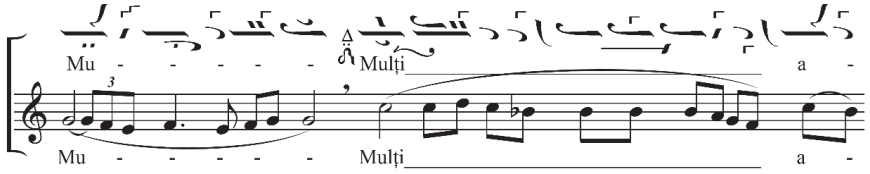
183r Glas VIII, Ni: *Mulți ani* (pentru arhimandritul Dositei).

Exemplul muzical 105: Incipitul polihronionului pentru arhimandritul Dositei.

CC_interior complet.indd 226 05-Nov-21 12:36:18 PM

184r Glas VIII, Ni: *Mulți ani* (pentru stareța Fevronia).

Exemplul muzical 106: Incipitul polihronionului pentru stareța Fevronia.

2.4.5. Caracteristici ale creațiilor lui Macarie

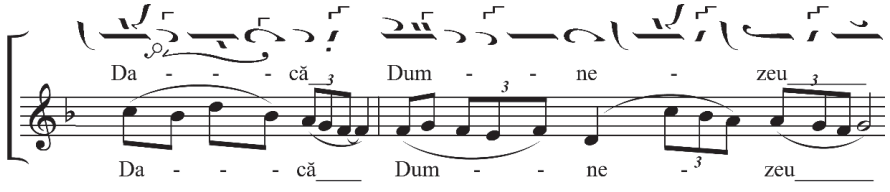
Sensibil diferite de traducerile sale, irmoasele lui Macarie sunt creații pline de fantezie, elevate pe fundația unui conservatorism moderat. Conciliind vechea tradiție formulaică a speciei cu propria viziune estetică, autorul clădește structuri sonore demne de a fi socotite între capodoperele artei calofonice. Sesizând tendința de expansiune a speciei și către alte zone imnografice, Macarie nu se limitează la textele irmoaselor, ci abordează diverse imnuri pe care le supune unor travalii melodice adesea alambicate, reprezentând manifestări ale stilului său componistic puternic individualizat. De asemenea, el scrie piese în moduri mai puțin întâlnite în irmologia calofonică, cum ar fi ehul al II-lea autentic din *Di* (*Sol*).

Concentrând experiența componistică de o viață și probabil ilustrând posibilitățile vocale personale, irmoasele sunt caracterizate de dificultate tehnică, putând fi executate numai de către profesioniști.

2.4.5.1. Stil calofonic și imitativ calofonic

În creațiile calofonice ale lui Macarie se pot distinge două stiluri de compoziție. Primul are în vedere folosirea thesisurilor consacrate ale irmologicului calofonic, cărora le sunt adăugate unele proprii, novatoare. Al doilea stil, imitativ calofonic, vizează lărgirea thesisurilor stihirarice și se poate observa cel mai bine în cele patru stihiri ale Paștelui (*Paștile cele sfințite* etc.). Cele două stiluri se pot întâlni chiar în cadrul aceleiași cântări.
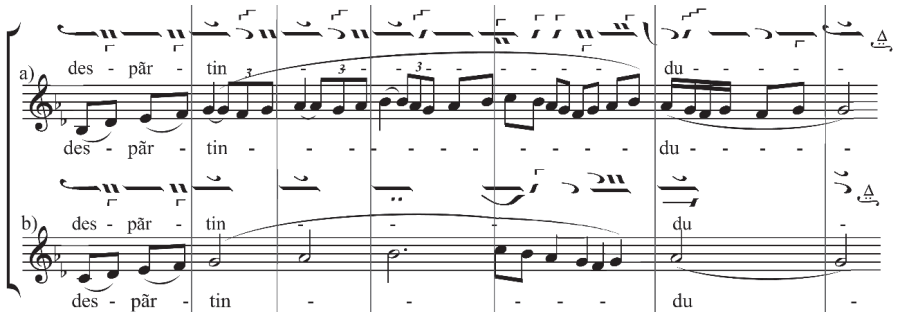
Câteva exemple din care transpare noutatea formulaică și, implicit, sonoră, pot fi aflate în irmosul *Dacă a văzut Isaia*, glas III. Este remarcabil faptul că aceste formule, cu totul noi, apar ocazional, evitându-se o depreciere a lor care s-ar fi produs în cazul unor reluări insistente.

Exemplul muzical 107: Ms. rom. BARB 1685, f. 71v. Fraze melodice novatoare în opera lui Macarie.

CC_interior complet.indd 227 05-Nov-21 12:36:18 PM

În ceea privește stilul imitativ calofonic, în irmosul pe glas II, *Vai, mie, ce nevoe*, pe lângă thesisurile calofonicului irmologic se pot identifica cu ușurință zone de dilatare ritmico-melodică a formulelor stihirarice.

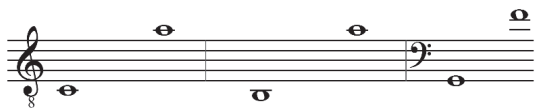

Exemplul muzical 108:
a) Ms. rom. BARB, f. 52r. Stil de scriitură imitativ calofonică la Macarie.
b) O posibilă comprimare a scriiturii cu ajutorul thesisurilor stihirarice.

Pentru a ilustra și alte trăsături particulare ale irmoaselor lui Macarie ne vom raporta la aceeași creație, prilej cu care obținem o perspectivă generală asupra piesei.

2.4.5.2. Ambitus extins
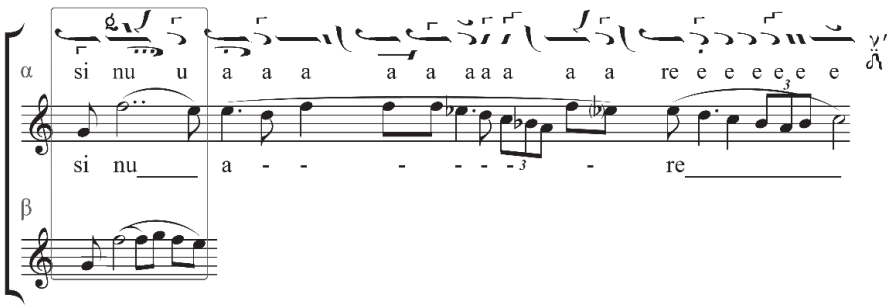
Una dintre particularitățile creației de gen a lui Macarie este pendularea frecventă între extremele unui ambitus extins. În irmosul de mai sus, ambitusul folosit este unul dintre cele mai mari, de terțiadecimă mare (*Ni/Do – Ke′/La2*). Acest aspect este cu atât mai interesant cu cât, de regulă, compozițiile glasului al II-lea nu depășesc intervalul de nonă mare (*Ni/Do – Pa′/Re2*). Dacă se compară ambitusul piesei cu posibilitățile vocale ale unui tenor sau bariton – cele mai comune tipuri de voci care interpretează cântul religios – se poate observa că lucrarea explorează aproape întregul registru vocal al interpretului.

Exemplul muzical 109:
Ambitus irmos. Ambitus tenor. Ambitus bariton.

Uneori, la capătul salturilor către registrul acut apar durate mari. Situația trebuie gestionată corect de către interpret, care poate opta între susținerea sunetului (vezi α) și disiparea tensiunii prin executarea unor ornamente (vezi β).
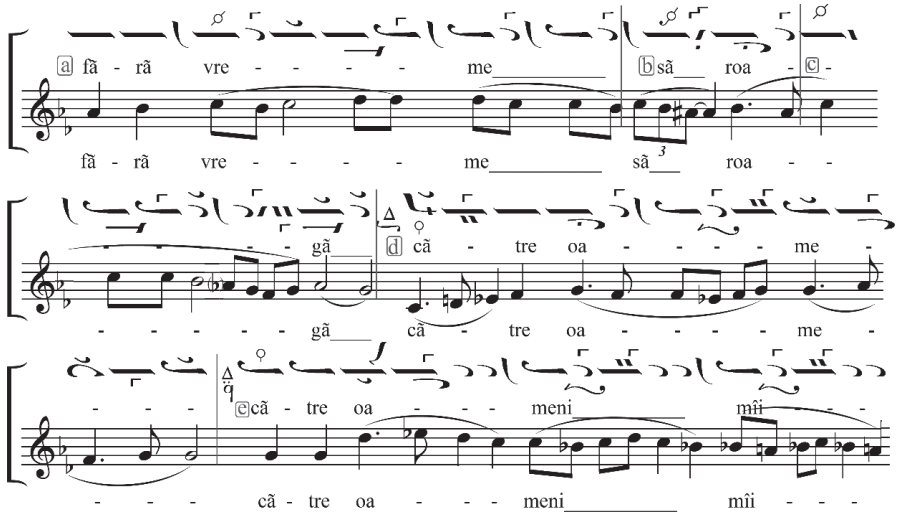
CC_interior complet.indd 228 05-Nov-21 12:36:18 PM

Exemplul muzical 110: Ms. rom. BARB 1685, f. 53r. Salt ascendent de septimă mică în registrul acut.

2.4.5.3. Modulații frecvente și elemente externe

Deși nu poate fi propusă ca o trăsătură a întregii opere a lui Macarie, modulația este prezentă în foarte multe irmoase. Pe lângă tranzițiile dintre câmpurile modale, de la diatonic la enarmonic sau cromatic și invers, piesele sale conțin o infuzie consistentă de elemente străine artei muzicale ecleziastice. Întâlnim, de pildă, în abundență, scări modale de proveniență externă, ca *agem*, *mustaar* (*zygos*), *hisar* (*spathi*) sau *nisabur* (*klyton*),[308] folosite la discreția compozitorului. În exemplul următor este ilustrată o zonă continuu modulatorie, cu cinci schimbări succesive de caracter, modulația producându-se după sistemul trifoniei (vezi a, b, c) sau tetrafoniei (trohosul sau sistemul roții: vezi d, e).
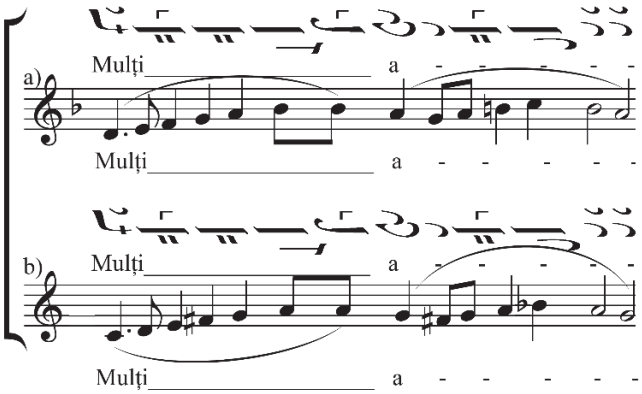

Exemplul muzical 111: Ms. rom. BARB 1685, f. 53r.

[308] Lucrarea acestor ftorale este explicată de Georgios Konstantinou în *Teoria și practica muzicii bisericești*, p. 367-368.

CC_interior complet.indd 229 05-Nov-21 12:36:18 PM

2.4.5.4. Prelucrări bimodale ale structurilor formulaice

În incipiturile polihronioanelor de la ff. 181r-182r se remarcă intenția lui Macarie de a demonstra virtualitățile bimodale ale aceluiași thesis care este prezentat identic în două contexte muzicale distincte, o dată în glasul I tetrafon, apoi în glasul IV.

Exemplul muzical 112:
a) Ms. rom. BARB 1685, f. 181r. Structură prelucrată în glas I tetrafon.
b) Ms. rom. BARB 1685, f. 182r. Structură prelucrată în glas IV.
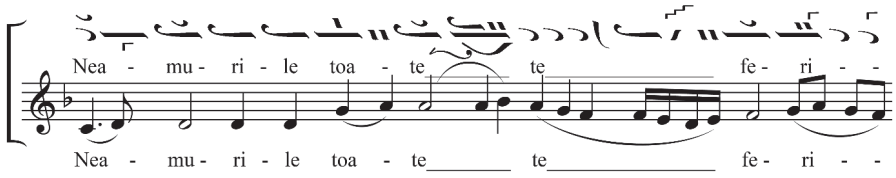
Procedeul poate fi comparabil cu prelucrările ludice ale compozitorilor de muzică psaltică din secolele XVII și XVIII.

2.5. Un irmos oktaihon inedit

Două manuscrise muzicale din țara noastră, unul de la Biblioteca Academiei Române din București și celălalt de la mănăstirea Neamț, conțin un irmos *oktaihon* (pe opt glasuri) compus de Macarie Ieromonahul pentru sărbătoarea *Adormirii Maicii Domnului* (15 august). Așa cum specifică ms. rom. BARB 2439 (autograf Macarie), la f. 169r, piesa a fost scrisă la cererea unui viețuitor din chinovia Neamțului (posibil între anii 1831 și 1833): *La Adormirea Sfintei Stăpînei noastre de Dumnezeu Născătoarei. Peasna ϑ (9), Irmos alcătuit pe η (8) glasuri dupre cérerea Sfinției sale părintelui Shimonahul kir Sevastian Cămărașul Sfîntului Sobor din Sfînta monastire Neamțul. Spre ne uitarea și vecinica pomenirea Sfinției sale. Începîndu-se de la glas I, Pa: Neamurile toate. Biruiescu-se hotarele firii*. Piesa se întâlnește și în ms. gr. BMN 30 (*Antologie psaltică*, jum. sec. XIX), f. 246v.
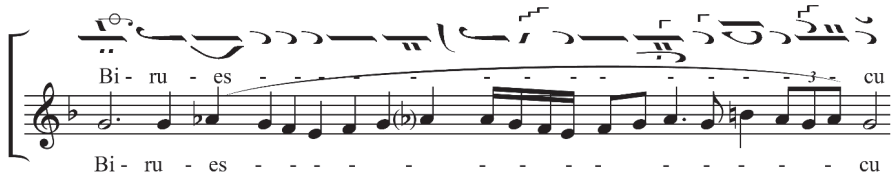
Cu toate că este caracterizează de o calofonie pronunțată, această creație nu a fost inclusă de Macarie în *Calofoniconul* său. Opusul este un sincretism între două idiomuri dominante, cel stihiraric și cel irmologico-calofonic, cu mici tatonări ale discursului fomulaic papadic. Compoziția începe cu pripeala *Neamurile toate te fericesc*, construită integral în glasul I cu ajutorul thesisurilor stihirarice.

CC_interior complet.indd 230 05-Nov-21 12:36:18 PM
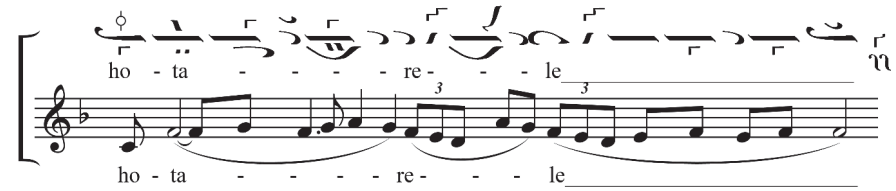

Exemplul muzical 113: Incipitul irmosului în glasul I.

Începutul celei de-a doua părți marchează tranziția abruptă către glasul al doilea prin treapta a patra, *Di* (*Sol*). Fragmentul de cuvânt *biruescu* este prelucrat calofonic, în timp ce reluarea sa, *biruescu-se*, este stihirarică, purtând structura spre cvinta inferioară a modului (*Ni*/*Do*).

Exemplul muzical 114: Modulație la glasul II.
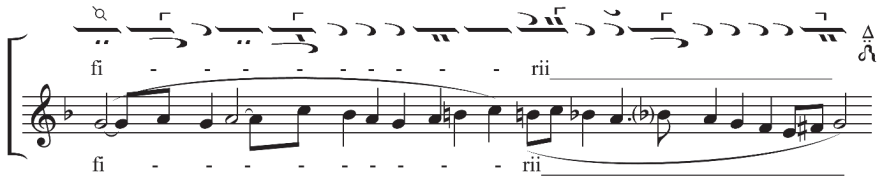
Următoarea zonă modulatorie se produce chiar la finele acestei fraze, melodia intrând în glasul al III-lea printr-un salt ascendent de cvartă, *Ni-Ga*/*Do-Fa*. Încă de pe acum se poate intui intenția autorului de a modula în ordinea ehurilor, prin trepte comune. Fraza muzicală corespondentă este caracteristică speciei irmologicului calofonic și are un ambitus de sextă mare.

Exemplul muzical 115: Modulație la glasul III.
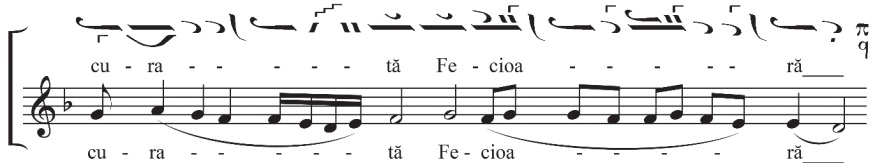
Structura de glas IV apare prin mers de secundă ascendentă, *Ga-Di*/*Fa-Sol*, și aduce o noutate sonoră. Configurația melodico-ritmică relevă un thesis integral papadic, ușor de identificat în alte creații scrise în acest eh (mai ales în heruvice și chinonice).

CC_interior complet.indd 231 05-Nov-21 12:36:18 PM
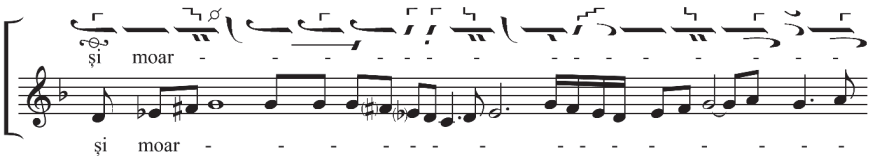

Exemplul muzical 116: Modulație la glasul IV.

Gravitarea în jurul treptei *Ga* (*Fa*) și cadențarea pe *Pa* (*Re*) sugerează migrarea în plagalul glasului I. Alcătuită cu thesisuri stihirarice și concis calofonice, fraza este una dintre cele mai lungi din acest mozaic modal.
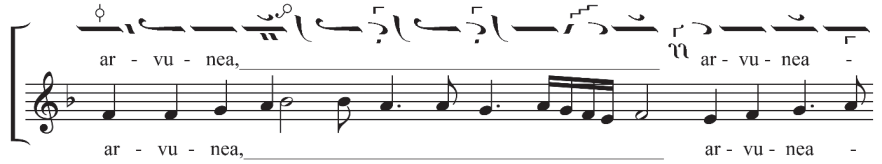

Exemplul muzical 117: Modulație la glasul V.

Cromatizarea specifică glasului VI se produce numai după ce sonoritatea diatonicului de stare minoră este bine consolidată. Coincidență sau nu, cuvântul care cade sub incidența cromaticului dur este *moartea*, ilustrând un procedeu muzical retoric folosit adesea în sublinierea unor imagini, idei sau stări.

Exemplul muzical 118: Modulație la glasul VI.
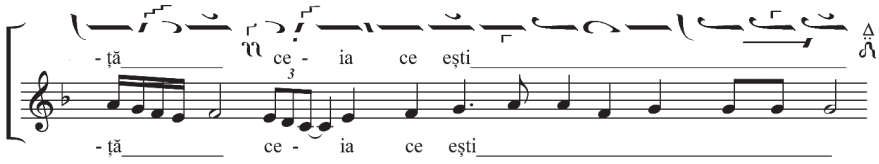
Ideea din următorul pasaj, a dobândirii vieții (*arvunează viață*), răsare prin salt de terță ascendentă, într-o notă de optimism, facilitând modulația la glasul VII enarmonic (cu baza în *Ga*). Întreaga frază muzicală este stihirarică.

Exemplul muzical 119: Modulație la glasul VII.
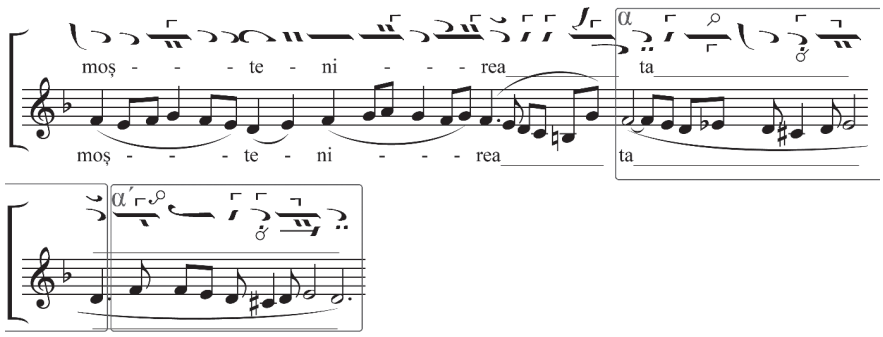
CC_interior complet.indd 232 05-Nov-21 12:36:18 PM

O arie modulatorie extinsă este cea în glasul VIII, adusă prin coborâre treptată de cvartă perfectă. Odată fixată baza ehului în *Ni* (*Do*), melodia se desfășoară în jurul tonicii și cvintei într-o țesătură stihirarică, moderat ornamentată.

Exemplul muzical 120: Modulație la glasul VIII.

Ultima frază a glasului VIII cadențează pe cvinta *Di* (*Sol*) care devine cvarta glasului I, păstrându-și statutul de treaptă dominantă.[309] Artificiul se constituie într-un pretext pentru reîntoarcerea melodiei în ehul inițial prin secundă descendentă. Formulele aparțin idiomului stihiraric, iar cadența finală este dublată prin prelucrare variațională (vezi α și α').

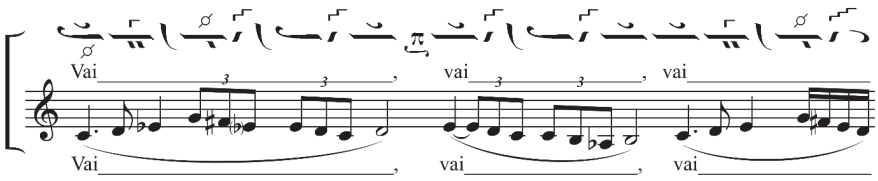
Exemplul muzical 121: Revenirea irmosului în modul inițial și dublă cadență finală.

2.6. Pseudo-irmosul *Vai mie, înnegritule suflete*

O altă creație de-ale lui Macarie, numită adesea *irmos*, fără să intre însă în alcătuirea *Calofoniconului* din 1833, este Slava Stihoavnei din Duminica lăsatului sec de carne, *Vai, mie, înnegritule suflete*, glas VIII. În ms. rom. BARB 2491 (*Antologie psaltică*, secolul al XIX-lea), la f. 96r apare următoarea indicație: „Acest irmos este al lui Macarie, Portarie al Sfintei Mitropolii. Glas VIII, Ni: *Vai, mie, înegritule suflete*." Cântarea poate fi întâlnită și în ms. rom. Cheia 784 (*Cîntări la Sf. Liturghie*, 1846, p. 507), ms. rom. BSS I 27 (*Antologie*, 1849, f. 183v), ms. rom. BSS I 16 (*Cântările celor șapte laude*, 1862, f. 182v) și ms. rom. BJNIP II 2645 (*Antologie*, sec. XIX, f. 69r).

[309] În sensul de treaptă importantă în cadrul modului.

CC_interior complet.indd 233 05-Nov-21 12:36:18 PM

Exemplul muzical 122: Ms. rom. Cheia 784, p. 507. Incipitul pseudo-irmosului
Vai, mie, înnegritule suflete.

Mai târziu, Amfilohie Iordănescu, adăugând creația lui Macarie în volumul al II-lea al *Calofoniconului* său (ms. rom. BNR 28944, anul 1927, f. 135r), o descrie astfel: „Slava Stihoavnei din Dumineca lăsatului sec de carne, care este de un meșteșug ne'ntrecut în arta musicei, și de-o frumusețe nespusă. adevărat cap d'operă. Facerea Ieromonahului Macarie. Glas VIII, Ni: *Vai mie, înnegritule suflete*." Complexitatea și noutatea sonoră a piesei au făcut ca ea să fie introdusă în mai multe tipărituri de secolul XX,[310] iar după anul 1990 în majoritatea edițiilor uniformizate ale *Cântărilor Sfintei Liturghii*,[311] la capitolul *Cântări calofonice*.

2.7. Circulația irmoaselor traduse de Macarie Ieromonahul

Dacă ținem seama de mențiunea auctorială din prefața *Calofoniconului*, conform căreia lucrarea a fost alcătuită în scop didactic „spre folosul fiilor patriei romîno-moldoveni, ce se osîrduesc de învață în școalele de musichie națională", putem presupune că Macarie a vizat de la bun început diseminarea ei la nivel național. Acest demers nu putea fi realizat decât prin tipărirea unui tiraj suficient de mare încât să asigure accesul dascălilor și învățăceilor la colecția muzicală, lucru greu de realizat numai prin circulația copiilor manuscrise. Se mai poate opina și că Macarie urmărea ca în locul *Calofoniconului* de limbă greacă, în școlile de psaltichie să se studieze cântările de limbă română.[312] Macarie nu apucă însă să vadă acest deziderat împlinit deoarece moare la nici trei ani după terminarea lucrării. Este curios că, deși a trecut prin mâinile câtorva muzicieni de marcă (Episcopul Chesarie, Iosif Naniescu, Ghiță Ionescu), manuscrisul nu a fost niciodată tipărit. Totuși, în pofida circulației restrânse, irmoasele traduse de Macarie au fost copiate de câteva ori în codice, fie integral, fie parțial.

[310] Ion Popescu-Pasărea, *Cântările Triodului pe musica bisericésca orientală*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1903, p.9. Vezi și Amfilohie Iordănescu, *Buchet de muzică (Psaltichii)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1933, p. 419.

[311] De exemplu, poate fi găsită în *Cântările Sfintei Liturghii, colinde și alte cântări bisericești*, Ediție revăzută și adăugită, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999, p. 286.

[312] Probabil și tendința constantă de a nota analitic thesisurile exighisite de Grigorie Protopsaltul a avut la bază același raționament didactic.

CC_interior complet.indd 234 05-Nov-21 12:36:18 PM

2.7.1. Copiile cântărilor autografe din ms. rom. BMMB 340

Cu toate că sursa principală pentru majoritatea codicografilor este ms. rom. BARB 1685, prima copie a irmoaselor traduse de Macarie apare în 1837 și reproduce fidel repertoriul din ms. rom. autograf BMMB 340. Cele 13 irmoase se află la sfârșitul ms. gr. BARB 107 (*Irmologhion Calofonicon*, 1837) și sunt caligrafiate de Anton Pann. Din moment ce volumele ologrefe ale lui Macarie au rămas după moartea sa lui Chesarie,[313] Episcopul Buzăului (1784-1846), presupun că micul repertoriu a fost copiat de Pann la Buzău, în jurul anul 1837, cu acordul ierarhului, în virtutea colegialității[314] și relației solide de prietenie dintre cei doi.[315] Conținutul copiei lui Pann este redat mai jos, având ca punct de reper autograful lui Macarie.

Ms. rom. BMMB 340	Ms. gr. BARB 107	Cuprinsul ms. gr. BARB 107
80r	201v	*Irmoase frumos glăsuitoare din Calofonicon. Facere a feliŭri de preaînțelepți și sfinți dascali carii în vreme au stătut. Iar acum spre folosul fiilor patriei, prefăcute dupre cele grecești întocmai, de smeritul Ieromonah Macarie. Acest de față iaste facere al lui kir Petru cel dulce glăsuitoriu Berechet, glas 1 tetrafonos, Ke. Την σην ειρήνην. Pacea Ta* (exegeza lui Hurmuz Hartofilax).
81r	203r	*Și ceialaltă parte a cratimiĭ aceștia* (a lui Ioan Protopsaltul) *apoi sfîrșitul acesta: Tu ești Dumnezeul nostru.*
	203v	*Alt irmos. Facere al acestuiași kir Petru cel dulce.* Glas I, Ke. *Συνέχομαι πάντοθεν δενοίς. Cuprins sînt din toate părțile.*
82r	205r	*Apoi cratima și sfîrșitul acesta: Ceia ce ești celor scîrbiți.*

[313] Ms. rom. BARB 1483, f. 1v.

[314] Anton Pann și Chesarie au fost colegi între anii 1812-1816 la Școala de psaltichie a Serdarului Dionisie Fotino. Despre acest lucru vorbește însuși Pann în prefața *Noului Anastasimatar* tipărit în 1854: „Acest ANASTASIMATAR [...] s-a predat tinerilor până la anul 1816, între carii fiind unul și răposatul întru fericire Prea Sfințitul Episcop Kesarie Buzăul, când era cântăreț al vredniculuiu de pomenire Iosif întâiul episcop al Argeșului, când și eu ca un auditor am urmat împreună" (Anton Pann, *Noul Anastasimatar*, Tipografia lui Anton Pann, București, 1854, p. I.). Vezi și Gheorghe C. Ionescu, *Lexicon*, p. 74.

[315] Bizantinologul Vasile Vasile face cunoscut faptul că Anton Pann a scris „*Docsologia numită NEVA, dedicată preasfinției sale părintelui Chesarie, episcopul Buzăului, de D. Anton Pann, la anul 1844* – glasul IV, copiată în *Manuscrisul Românesc nr. 5465 B.A.R.* (f. 17-19)." Vezi Vasile Vasile, *Anton Pann, personalitate complexă a muzicii și a culturii românești*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2017, p. 167. Evocând caracterul ierarhului buzoian, Iosif Naniescu îl descrie în ms. rom. BARB 4397, f. 87r, ca fiind „cu râvnă înflăcărată ajutător și îndrumător" al lui Anton Pann, contribuind financiar la tipărirea celui de-al doilea volum din *Noul Doxastar* (1853) și a *Noului Anastasimatar*. Vezi Vasile Vasile, *Anton Pann*, p. 203.

CC_interior complet.indd 235 05-Nov-21 12:36:19 PM

82v	205v	*Alt irmos. Al acestuiași Petru cel dulce Berechet. Glas II diatonicesc leghetos, Vu. Εν βυθώ κατέστρωσέ. Întru adînc au așternut.*
83v	207r	*Și ceialaltă parte a cratimiĭ aceștia* (a lui Macarie) *apoi sfîrșitul acesta: Că cu slavă s-au proslăvit.* *Alt irmos. Facere a lui kir Iacov protopsaltul.* Glas IV Leghetos, Vu. *Ην ηρετίσω, Δέσποτα. Pre carea o ai ales.*
84v	209r	*Și ceialaltă parte a cratimiĭ aceștia apoi sfîrșitul acesta: Strigăm toți.*
85r	209v	*Alt irmos. Facere a lui kir Petru cel dulce glăsuitoriŭ Berechet.* Glas III, Ga. *Λατρεύειν ζώντι Θεώ. Pentru a sluji Dumnezeului celui viu.*
85v	211r	*Și ceialaltă parte a cratimiĭ aceștia* (a lui Hurmuz Hartofilax) *apoi sfîrșitul: Toate lucrurile Domnului.*
86r	211r	*Alt irmos. Facere al acestuiași Petru Berechet.* Glas IV, Di. *Εσείσθησαν λαοί. Clătitu-s-au noroade.*
86v	212v	*Și ceialaltă parte a cratimiĭ aceștia* (a lui Daniil Protopsaltul) *apoi sfîrșitul: Și lumea din stricăciune.*
87r	212v	*Alt irmos. Facere al lui kir Panaiot Halacioglu, Protopsaltul Bisericiĭ ceiĭ mari.* Glas V, Pa. *Εφριξε γη. Cutremuratu-s-au pămîntul.*
87v	214r	*Apoi cratima lui și sfîrșitul acesta: Dumnezeu și prea proslăvit.*
	214v	*Alt irmos. Facere al lui kir Petru Berechet.* Glas V, Pa. *Χαίρε πύλη Κυρίου. Bucură-te curată.*
89r	216v	*Și ceialaltă parte a cratimiĭ aceștia* (a lui Hurmuz Hartofilax) *apoi sfîrșitul: Și să închină nașterii tale.* *Alt irmos. Facere a lui kir Petru Berechet.* Glas VI, Pa. *Θεόν ανθρώποις. Pre Dumnezeu, oamenilor.*
89v	217r	*Și ceialaltă parte a crat[imiĭ] aceștia* (a lui Daniil Protopsaltul) *apoi sfîrșitul: Cu oștile cerești pre tine te fericim.*
90r	217r	*Al lui Petru Berechet.* Glas VII, Zo. *Toată nădejdea mea.*
91r	220r	*Și ceialaltă parte* ([a cratimei] lui Grigorie Protopsaltul)
	220v	*apoi sfîrșitul: Folositoare, eu robul tău.* *Alt irmos. Facere al acestuiași Petru Berechet.* Glas VIII, Ni. *Πώς σου την χάριν. Cum darul îți voi lăuda.*
92v	222v	*Și ceialaltă parte a cratimiĭ* (a lui Hurmuz Hartofilax) *apoi sfîrșitul: Izbăvindu-mă preacurată.* *Alt irmos. Facere a lui Gheorghie Criteanul.* Glas VIII, Ni. *Την δέησίν μου δέξαι. Rugăciunea mea.*
93v	225r	*Și ceialaltă parte a cratimiĭ aceștia apoi glăsuirea aceasta: De către izvorul lacrămilor mele.*

CC_interior complet.indd 236 05-Nov-21 12:36:19 PM

Deși uneori omite să noteze în partitură mici semne grafice (zonele încercuite), Anton Pann încearcă să redea fidel chiar și adaosurile marginale ale lui Macarie privind explicarea analitică a thesisurilor muzicale (încadrate cvadrat).

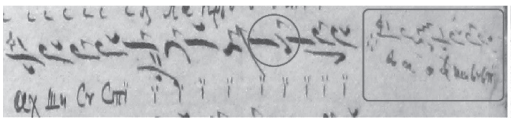

Figura 95: Ms. rom. BMMB 340, f. 93r. Thesis explicat de Macarie.

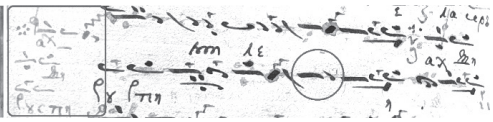

Figura 96: Ms. gr. BARB 107, f. 223v. Fragment identic la Pann.

Același repertoriu se întâlnește într-o variantă extinsă într-un autograf al lui Iosif Naniescu (primul pătrar din sec. XIX – înc. sec. XX),[316] păstrat în Biblioteca Mănăstirii Stavropoleos din București, la cota 89m. Judecând după întrebuințarea alfabetului de tranziție spre cel latin, codicele a fost scris după anul 1860.

Chiar dacă însemnarea de la începutul colecției (f. 5r) o reproduce integral pe cea din ms. rom. BMMB 340, renunțarea la titlurile bilingve, forma completă a cratimelor, incipitul irmosului lui Halatzoglu și thesisul cu *elafron continuu* discutat anterior arată că Naniescu a folosit ca sursă ms. rom. BARB 1685. Această afirmație poate fi probată prin prezența în colecție a altor 6 irmoase compuse de Macarie (ff. 51r-63r) și suplimentarea cu cântările de la trapeză (*Cel ce ai săturat*, *Plîng și mă tînguesc*, *Cu sfinții odihnește*), toate preluate din *Calofonicon*.

2.7.2. Alte manuscrise cu irmoase traduse de Macarie

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea, cel puțin o duzină de manuscrise vor grupa fragmentar sau integral creațiile calofonice ale lui Macarie Ieromonahul. De asemenea, alte câteva zeci vor conține cel puțin un irmos al său. Dintre toate acestea se remarcă ms. rom. BARB 1483 – copie integrală a *Calofoniconului* – caligrafiat între anii 1869 și 1872 de către Ghiță Ionescu, la îndemnul mitropolitului Iosif Naniescu.[317] În ceea ce privește circulația prototipului colecției, este relevantă nota mitropolitului de la f. 1v: „Acest Irmologhiu Calofonic ce este tradus în Romînește dupe cel grecesc de răposatul Dascal de muzică bisericească Macarie Ieromonahul, precum însuși arată în prefața acestei cărți, s-a copiat în tocmai chiar dupe originalul scris cu însuși mîna părintelui Macarie, care original la moartea acestuĭ mare dascăl romîn a fost rămas la fericitul întru pomenire răposatul Chesarie Episcopul de Buzău la anul 1837. De către care s-a încredințat mie Ierodiaconului său Iosif Naniescu,

[316] Pentru mai multe aspecte biografice și cele mai importante lucrări ale sale, vezi Ionescu, *Lexicon*, p. 183-185. Vezi și *Dicționar de muzică bisericească*, p. 350-351.

[317] Acest codice este produsul unei munci în echipă. Neumele sunt scrise de Ghiță Ionescu iar cuvintele cântărilor sunt așezate de către Iosif Naniescu.

CC_interior complet.indd 237 05-Nov-21 12:36:19 PM

astăzi Arhiereul Iosif Mireon, la care se află și astăzi, și pentru care s-a copiat acum la anul 1872. Și am pus această însemnare spre știința urmașilor. În Sfînta Mitropolie din București. 1872. † Iosif Naniescu Mireon."

Este remarcabilă aprecierea manifestată de Naniescu față de colecția lui Macarie, îngrijindu-se mai întâi de consolidarea și legarea ms. rom. BARB 1685, apoi de realizarea unui duplicat al său.

În tabelul de mai jos sunt expuse în ordine cronologică manuscrisele care cuprind un număr mai mare de irmoase traduse și compuse de Macarie. Se poate constata că unii dintre copiști sunt autori ai mai multor antologii în care au inserat lucrările ieromonahului. Colecția integrală de irmoase este copiată pentru ultima dată în anul 1927 de către Athanasie Iordănescu (ms. rom. BNR 28944). Despre întreprinderea acestuia vom discuta într-un capitol separat.

Codicele	Datare	Codicograf	Irmoase Traduse	Irmoase compuse	Total
Ms. rom. BMMB 340	1833	Macarie Ieromonhul	13	-	13
Ms. gr. BARB 107	1837	Anton Pann	13	-	13
Ms. rom. BARB 1804	1838	Ghimnasie monahul[318]	9	7	16
Ms. rom. BARB 3584	1842		33	7	40
Ms. rom. BMS 5629	1844	Teofan monahul	32	10	42
Ms. rom. BSS I 27	1849	Ghimnasie	2	8	10
Ms. gr. BMN 28	1865		19	2	21
Ms. rom. BMS 89m	post 1860	Iosif Naniescu	22	6	28
Ms. rom. BARB 1483	1869-1872	Ghiță Ionescu Iosif Naniescu	93	18	111
Ms. rom. BARB 410	sec. XIX		55	5	60

[318] Monahul Ghimnasie de la Căldărușani a fost elev al lui Macarie, spre finalul vieții acestuia din urmă. Colecția sa este transcrisă după original, așa cum remarcă și Nicolae Popescu (Popescu, *Viața și activitatea*, p. 32). Copistul a selectat atent un mic repertoriu din *Calofonicon*, incluzând în el câte unul sau două irmoase din fiecare glas. Întrucât între originalul lui Macarie și copia lui Ghimnasie nu am identificat până acum decât pe cea a lui Pann din 1837, al cărei conținut diferă de cel din ms. rom. BARB 1804, bănuiesc că Ghimnasie a copiat irmoasele în perioada 1834-1836, când Macarie se afla la Căldărușani, altfel nu ar fi avut de unde să preia repertoriul. Faptul că irmoasele apar de abia în antologia din anul 1838 poate însemna că există și o primă copie a lor pe care nu am identificat-o până acum.

CC_interior complet.indd 238 05-Nov-21 12:36:19 PM

Ms. rom. BMS 86m	sec. XIX		9	2	11
Ms. rom. BARB 2491	sec. XIX		9	3	12
Ms. rom. BUCMR 4674	sec. XIX		91	18	109
Ms. rom. BNR 28944	1927	Athanasie Iordănescu	93	18	111

Tabelul 9: Circulația în manuscrise psaltice a irmoaselor lui Macarie Ieromonahul.

Dintre manuscrisele enumerate mai sus, este posibil ca cel puțin două (ms. rom. BMS 86m și ms. rom. BARB 410) să fi fost copiate la mănăstirea Neamț întrucât conțin repertoriul nemțean al trapezei, iar ortografia și așezarea în pagină a cântărilor sunt similare tradiției codicografice din această zonă. De asemenea, cele câteva surse nedatate s-ar fi putut scrie cu aproximație între anul 1837 – când ms. rom. BARB 1685 intră în posesia episcopului Chesarie al Buzăului – și ultimele decenii ale secolului al XIX-lea. Folosirea alfabetului chirilic ar putea sugera că ele au fost alcătuite înaintea anului 1860, dată care marchează adoptarea oficială a alfabetului latin în țara noastră. Existența manuscriselor muzicale cu alfabet chirilic ulterioare acestei date arată însă că practica codicografilor nu ținea neapărat cont de reglementările legislative sau convențiile lingvistice, tradiția jucând un rol decisiv în această privință.[319]

[319] Un exemplu în acest sens se poate găsi în practica athonită, copiștii români folosind alfabetul chirilic până spre jumătatea secolului XX. Ms. rom. 1247 (*Carte de privegheri*) de la Chilia *Sf. Gheorghe – Colciu* este caligrafiat de către ieromonahul Dionisie Ignat între anii 1933 și 1938 cu ajutorul acestui alfabet.

CC_interior complet.indd 239 05-Nov-21 12:36:19 PM

Anton Pann – traducător și compozitor de irmoase calofonice

Anton Pann este o altă figură emblematică[320] pentru clasa de cântări studiată. Asemenea lui Macarie, se arată familiarizat cu repertoriul hrisantic de limbă greacă al irmoaselor calofonice din care selectează și include în manuscrisele sale diverse piese, adăugându-le și variante de limbă română în traducere proprie. De cele mai multe ori, adaptările sale reprezintă versiuni ușor mai dezvoltate decât cele de limbă elină, înscriindu-se în curentul epocii de explicare analitică a thesisurilor.

Faimosul muzician figurează în domeniul prelucrării și creației irmoaselor „frumos viersuitoare" cu opt lucrări, dintre care șapte sunt traduceri după compozitori greci, iar una este compoziție proprie. Aproape un veac mai târziu, Amfilohie Iordănescu – cel mai important compilator de creații calofonice din secolul al XX-lea – va adăuga în *Calofoniconul* său și alte câteva piese panniene provenite din stihiri și megalinarii.

Cel mai timpuriu codice identificat până în prezent, cuprinzând patru irmoase traduse de Pann, este ms. rom. 1861 de la Biblioteca Academiei Române din București, datat 1827. Indicația de la f. 43r, „Aceste irmoase s-au alcătuit de A[n]t[on] P[ann]", se referă la procesul de adaptare a melodiei la limba română. Cele patru traduceri sunt: *Cutremuratu-s-au pământul* (glas I,[321] după Panaghiot Halatzoglu, f. 44r), *Pacea Ta dă-ne-o noaă* (glas V,[322] după Petru Berechet, f. 48r), *Adu-ți aminte, Stăpînă* (glas VI, după Daniil Protopsaltul, f. 52r), *Primește rugăciunea mea* (glas VIII, după Gheorghe Criteanul, f. 66v). Sursele acestor cântări de limbă română sunt probabil manuscrise eline de tip *Irmologhion Calofonicon* în notație hrisantică.

Chiar și după ce traduce în limba patriei câteva irmoase, Pann se arată în continuare interesat de repertoriul de limbă greacă. În anul 1832 copiază un grup de 12 irmoase calofonice grecești în ms. gr. 107[323] din Biblioteca Mănăstirii *Dintr-un lemn* (ff. 280r-343v).

În 1837 obține acces la ms. rom. BMMB 340 și copiază la finalul ms. gr. BARB 107 grupul de irmoase traduse de Macarie. Este posibil ca întâlnirea cu metoda de lucru a mai vârstnicului dascăl să determine schimbările semiografice care apar în muzica pieselor tipărite în anul 1848 în *Privighier*. Până la această dată, majoritatea traducerilor vor fi regândite, unele cunoscând mai mult de două variante.

---

320 Pentru biografia compozitorului se poate cerceta Gheorghe Dem Teodorescu, *Viața și activitatea lui Antonŭ Pann, cu noțiunĭ despre istoriculŭ musiceĭ orientale și despre Sĕrdarulŭ Dionisie Fotino*, Tipografia Gutenberg, *Joseph Göbl,* București, 1893. Două volume recente sunt Zaharia Matei, P*rofesorul, protopsaltul și compozitorul Anton Pann (1897-1854)*, Editura Basilica, București, 2014 și Vasile Vasile, *Anton Pann, personalitate complexă a muzicii și a culturii românești*, vol. I, Editura Academiei Române, București, 2017.

321 Irmosul este scris în glasul V.

322 Irmosul este scris în primul eh, nu în plagalul acestuia.

323 Pentru descrierea și cuprinsul manuscrisului vezi Gabriel Constantin Oprea, *Cântarea bizantină în Bucureștiul veacului al XIX-lea. Școli și reprezentanți*, Editura Muzicală, București, 2016, p. 170-174.

CC_interior complet.indd 240 05-Nov-21 12:36:19 PM

Trei dintre cele patru piese traduse inițial de Pann, exceptând irmosul lui Daniil Protopsaltul, apar în autograf în codicele românesc 564 de la Arhiepiscopia Râmnicului, definitivat în anul 1840 (ff. 70v-75v). Unele dintre ele suferă mici alterări ale formulelor ritmice, fără transformări notabile în plan melodic. Întrucât celelalte fascicole autografe din manuscris sunt datate 1826 și 1827,[324] este destul de probabil ca și grupul de irmoase să fi fost transcris în aceeași perioadă, poate chiar să preceadă cântările din ms. rom. BARB 1861.

În ms. rom. BARB 2229, o *Antologie* copiată în 1841 de către Gheorghe Zugravul (viitorul Gherontie Zugravul de la Hurezi), am întâlnit două noi irmoase traduse de muzician: *Ceea ce ești în cer binecuvîntată* (glas II, după Balasie Preotul, f. 112r) și *Toată nădejdea mea* (glas VII, după Petru Berechet, f. 126r).

În *Bazul teoretic* tipărit în anul 1845, Pann menționează că a lucrat opt cărți cu traduceri și compoziții,[325] printre care se numără și un calofonicon,[326] neidentificat până în prezent. Este posibil ca manuscrisul să se fi pierdut, mai ales că opt ani mai târziu, în cuvântul către episcopul Buzăului, Filothei, care prefațează tomul al doilea al *Noului Doxastar*, calofoniconul nu se mai regăsește în lista tipăriturilor sale.[327] Una dintre posibilele explicații ar fi că Pann se referă la lucrarea omonimă în notație alfabetică a lui Petru Efesiu (ms. gr. Xiropotamu 415), tipărită la București în jurul anului 1835, însă această presupunere nu poate fi deocamdată demonstrată.

Întâlnite în câteva manuscrise, fără să aibă puterea de circulație a traducerilor lui Macarie, cele șase prelucrări ale lui Pann sunt grupate la sfârșitul *Priveghierului* publicat la București în anul 1848, între paginile 409 și 434. Noutatea constă în adăugarea irmosului *Pre tine cea mai presus de minte*, glas V, tradus după cel al lui Dionisie Fotino, *Σε την υπέρ νουν*. Se pare că Pann a exighisit mai întâi din vechea grafie acest irmos. O copie a exegezei sale se găsește în ms. gr. 163/1797 din Biblioteca Arhiepiscopiei Dunării de Jos, la f. 261r. Manuscrisul este datat 1847, ceea ce înseamnă că transformarea semiografică a irmosului lui Fotino a fost realizată mult mai devreme. Existența unei alte traduceri realizate de Iosif Naniescu în 1841 pe baza versiunii hrisantice a piesei (ms. rom. BARB 3931, ff. 28r și 29r.) plasează exegeza lui Pann înaintea acestui an.

---

[324] Zaharia Matei, *Profesorul, protopsaltul*, p. 134.

[325] „Iar cărțile ce le-am tălmăcit sau le-am alcătuit și le-am numit după cele ce să coprind într'însele sînt: [...] 8-lea. Kalofoniconul." Vezi Anton Pann, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, Tipografia sa de muzică bisericească, București, 1845, p. XXXVIII-XXIX.

[326] Gheorghe Dem Teodorescu afirmă că volumul „*Kalofoniculŭ* a fost întocmi[t] în romînesce, cu destule amețeli, cu perderi de odihnă și de somnŭ" în 1843 de Pann. Vezi Teodorescu, p. 59. Tipăritura nu s-a păstrat însă. Arhid. Gabriel Constantin Oprea opinează că acest volum ar fi putut să iasă din tipar în jurul anului 1846. Vezi Oprea, *Cântarea bizantină*, p. 78.

[327] Anton Pann, *Noul Docsastar*, Tomul II, Tipografia lui Anton Pann, București, 1853, p. I. Pentru versiunea transliterată vezi Anton Pann, *Noul Doxastar, Triodul și Penticostarul*, Editura Didahia Severin, Drobeta-Turnu Severin, 2014, p. XIV.

CC_interior complet.indd 241 05-Nov-21 12:36:19 PM

La cererea cântărețului Teofilact de la mănăstirea Cernica, Pann adaugă la sfârșitul grupului de irmoase din *Priveghier* stihira *Plîng și mă tînguesc*, glas VIII (p. 433), urmată de 11 „cratimi care să cîntă cînd cere trebuința a se mai prelungi melodia cîntată a poemelor întinse, adică: a slavelor de la Polielee, a Irmoaselor și a altor asemene" (p. 435).

După anul 1848 încetează și autografele sale cu irmoase, nemaijustificându-se notarea lor în manuscrise din moment ce câteva zeci de exemplare ale *Priveghierului* au fost difuzate aproape în toată țara, asigurând popularizarea cântărilor. Comenzile acopereau regiunea Olteniei de astăzi (Craiova, Râmnicu Vâlcea, mănăstirile Tismana, Brâncoveni, Hurezi, Bistrița, Dintr-un Lemn etc.), Muntenia (Pitești, Câmpina, Ploiești, mănăstirile Sinaia, Cernica, Căldărușani, Viforâta), câteva copii ajungând și în Transilvania, la Brașov.[328]

3.1. Textele irmoaselor traduse de Anton Pann

Ceea ce atrage mai întâi atenția la irmoasele prelucrate de Pann este maniera particulară în care traduce textul grecesc. Frazeologia sa se diferențiază de cea a lui Macarie, începând de la timpurile verbale și până la sintaxa poetică. Se constată diferențe chiar și în utilizarea singularului sau pluralului unor cuvinte sau în formele unor prepoziții. Există, totuși, zone de perfectă coincidență între cele două traduceri, ceea ce ar putea sugera o posibilă inspirație a lui Pann din opera lui Macarie.

Textele irmoaselor traduse de Macarie	Textele irmoaselor traduse de Pann
Pacea Ta dă-ne-o noao, Fiule al lui Dumnezeu, că afară de Tine alt Dumnezeu nu cunoaștem, Numele Tău numim. Că Tu ești Dumnezeu întîiu, Tu și după aceasta și întru toți vecii Tu ești Dumnezeul nostru.	*Pacea Ta dă-ne-o noao, Fiul lui Dumnezeu, că pe altul afară de Tine Dumnezeu nu cunoaștem, Numele Tău chemăm. Că Tu ești Dumnezeu întîiu, Tu și după aceasta și în veac Tu ești Dumnezeul nostru.*
Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată și pre pămînt cu slavă slăvită, bucură-te, Mireasă pururea Fecioară fără prihană. Fecioria ta, Născătoare de Dumnezeu pre carea nu o au ars focul dumnezeirii, o mărim.	*Ceia ce ești în cer binecuvîntată și pre pămînt slăvită, bucură-te, Mireasă nenuntită. Fecioria ta, Născătoare de Dumnezeu nespurcată, carea nu o au ars focul dumnezeirii, o mărim.*
Înfricoșatu-s-au pămîntul, schimbatu-s-au soarele și și-au întunecat lumina, rumptu-s-au a bisericii Dumnezeiasca catapeteazmă și pietrile s-au despicat că pre Cruce s-au rădicat Dreptul cel lăudat, al părinților Dumnezeu și prea proslăvit.	*Cutremuratu-s-au pămîntul, ssoarele s-au ascuns, lumina s-au întunecat, catapeteasma bisericii lui Dumnezeu s-au rupt în doao, pietrile s-au despicat cînd pre cruce s-au spînzurat Cel Drept, Dumnezeul părinților, Cel ce este lăudat și prea proslăvit.*

[328] Vezi rubrica „Numele cinstiților abonați" de la sfârșitul *Privighierului* (p. 1-4).

CC_interior complet.indd 242 05-Nov-21 12:36:19 PM

Pre tine, Maica lui Dumnezeu, cea mai presus de minte și de cuvînt, carea ai născut negrăit supt ani pre cel fără de ani, credincioșii cu un gînd te mărim.	*Pre tine cea mai presus de minte și de cuvînt, Maica lui Dumnezeu, carea supt ani pre cel fără de ani negrăit l-ai născut, credincioșii cu un gînd te mărim.*
Pomenește-mă, Stăpînă, și pre mine, pomenește-mă. Între[i]esc glăsuirea: greșit-am, dar făr' de număr ca altul niciodinioară întru această viață. Pentru aceasta, Fecioară Preacurată, priimește lacrămile mele și cea dintru adînc suspinare și sufleteasca mîhnire și fă-mă părtaș părții ceii de-a dreapta, că spre tine nădejdea îmi pun, Născătoare de Dumnezeu.	*Adu-ți aminte, Stăpîna mea, și de mine, adu-ți aminte de mine. Între[i]esc glasul că am greșit nenumărat, ca nimeni altul niciodată într-această viață. Pentru aceasta, Fecioară Preacurată, priimește lacrămile mele și suspinarea cea dîntr-adînc și întristarea sufletului mieu și mă fă pre mine părtaș părții cei de-a dreapta a ta, că întru tine nădejdea mea o pun, Născătoare de Dumnezeu.*
Toată nădejdea mea, eu, sirmanul și prea ticălosul, spre tine îmi dau, Preacurată Stăpînă, cu tot sufletul și gîndul. Nu mă lepăda de la fața ta, Fecioară, nici să te scîrbești de mine, nevrednicul. Nu milostivirea ta cea iubitoare de oameni să îmi închizi mie, Maică carea nu știi de bărbat. Că pre alta n-am cîștigat folositoare eu, robul tău.	*Toată nădejdea mea, nemernicul, întru tine o pun, Preabinecuvîntată Stăpînă, din tot sufletul. Nu mă lepăda pre mine de la fața ta, Curată, nici te scîrbi de mine, nevrednicul, nici îndurările iubirii de oameni nu le închide mie, Maică ceia ce nu știi de bărbat. Pentru că altă ajutătoare nu am eu, robul tău.*
Rugăciunea mea cea sărăcească priimește-o și plînsul nu-l trece cu vederea și lacrămile, ah!, și suspinul. Ci mă sprijinește ca o bună și cererile plinește-le că toate le poți ca a Celui Atotputernic Stăpînului Dumnezeu Maică, mumai de vei căuta spre a mea ticăloasă smerenie.	*Priimește rugăciunea mea cea sărăcească și plîngerea și suspinele și lacrămile nu le trece, ci îmi ajută ca o bună și-mi plinește cererile, că toate le poți ca o Maică a Stăpînului Dumnezeu Atotputernic însă de vei căuta spre a mea ticăloasă smerenie.*
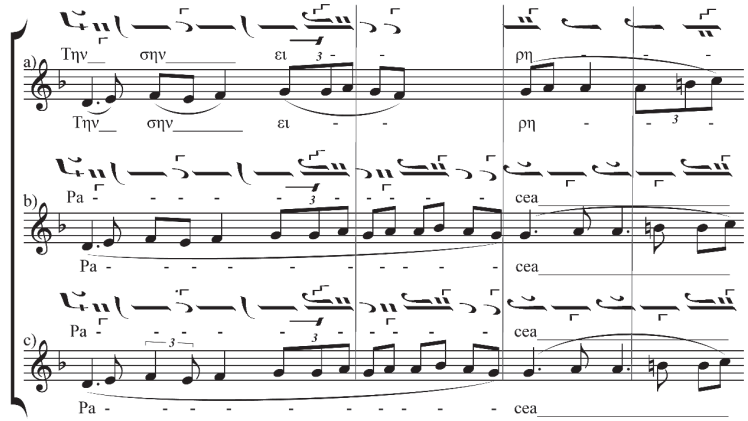
3.2. Traducerile lui Pann între manuscris și tipăritură

Prin cele șapte irmoase traduse de Pann, repertoriul calofonic de limbă română câștigă în diversitate. Un aspect demn de menționat este că muzicianul nu a tradus niciun irmos pe glasurile III și IV. Preocuparea constantă în a găsi cele mai potrivite adaptări muzicale l-a determinat pe Pann să își modifice de câteva ori traducerile până în momentul tipăririi lor în *Privighier*. Compararea variantelor din manuscrise cu cele din tipăritură relevă o extindere a scriiturii. Prin urmare, cele mai dezvoltate versiuni sunt cuprinse în tipăritură. Sursele care stau la baza tuturor traducerilor lui Pann sunt colecțiile

CC_interior complet.indd 243 05-Nov-21 12:36:19 PM
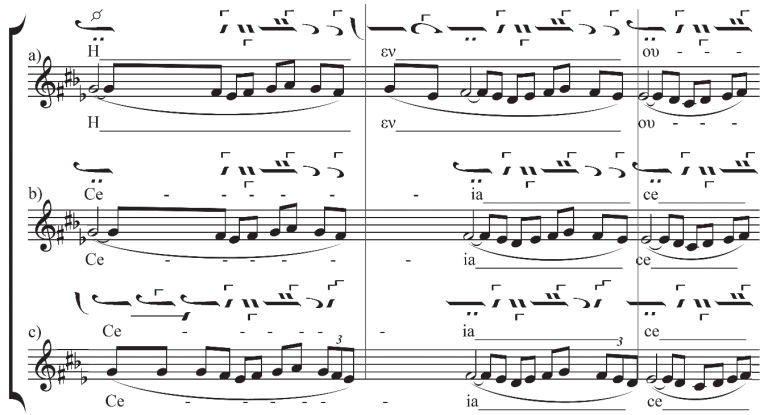
manuscrise dinaintea tipăririi ediției din 1835 a *Calofoniconului* de limbă greacă, întrucât versiunile sale au elemente comune cu exegezele originale ale lui Grigorie Protopsaltul (ms. gr. BKPs Φάκελος Β'), nu cu variantele îndreptate de Hurmuz Hartofilax în 1833 (ms. gr. OBA 210) și tipărite doi ani mai târziu.

Gl. I Irmosul *Pacea Ta*, prelucrare după exegeza lui Grigorie Protopsaltul.

Exemplul muzical 123:
a) Ms. gr. BARB 657, f. 19r. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 1861, f. 48v. Traducerea lui Anton Pann.
c) Privighier, *p. 409. Modificare ritmică a traducerii.*
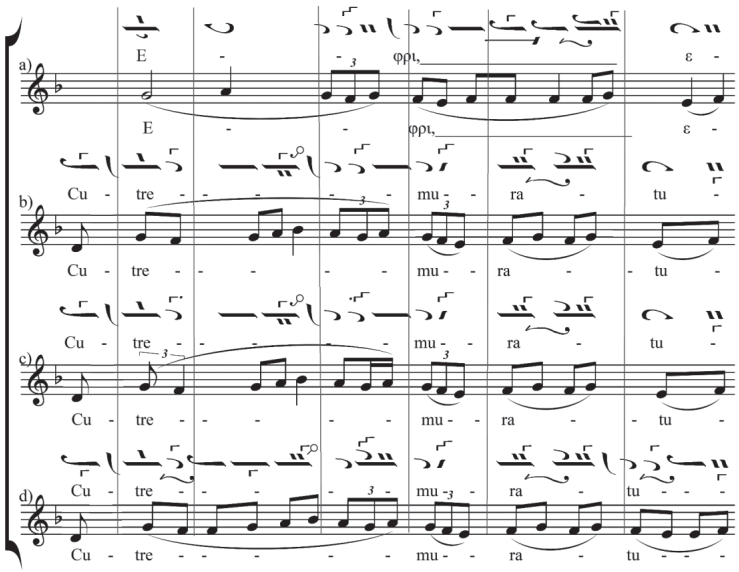
Gl. II *Ceia ce ești în cer binecuvîntată*, prelucrare după Balasie Preotul.

Exemplul muzical 124:
a) Ms. gr. BARB 657, f. 24r. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 2229, f. 112r. Traducerea lui Anton Pann.
c) Privighier, *p. 411. Modificare a traducerii.*
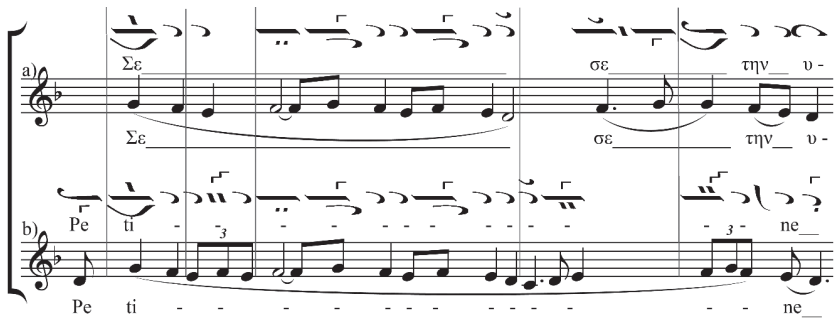
CC_interior complet.indd 244 05-Nov-21 12:36:19 PM

Gl. V *Cutremuratu-s-au pământul*, prelucrare după Panaghiot Halatzoglu.

Exemplul muzical 125:
a) Ms. gr. BARB 657, f. 57r. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 1861, f. 44r. Traducerea lui Anton Pann.
c) Ms. rom. BarhRam 564, f. 72r. Alterări ocazionale ale ritmului traducerii.
d) Privighier, p. 417. Modificări substanțiale ale traducerii.
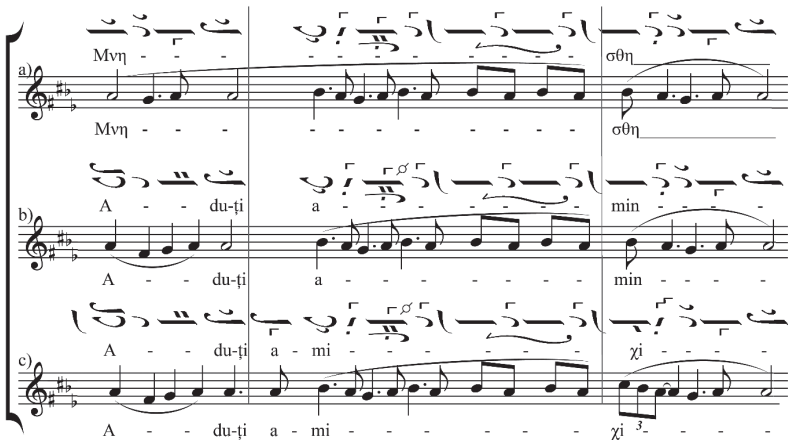
Pre tine cea mai presus de minte, prelucrare după Dionisie Fotino.

Exemplul muzical 126:
a) Ms. gr. BarhDJ 163/1797, f. 261r. Irmosul exighisit din vechea grafie de Pann.
b) Privighier, p. 419. Traducerea lui Anton Pann.
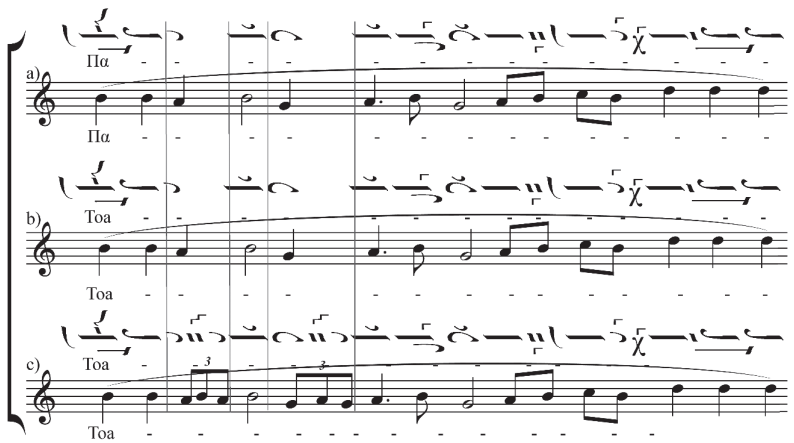
CC_interior complet.indd 245 05-Nov-21 12:36:19 PM

Gl. VI *Adu-ți aminte, stăpînă*, prelucrare după Daniil Protopsaltul.

Exemplul muzical 127:
a) Ms. gr. BARB 657, f. 69r. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 1861, f. 53r. Traducerea lui Anton Pann.
c) Privighier, p. 420. Modificări ale traducerii.
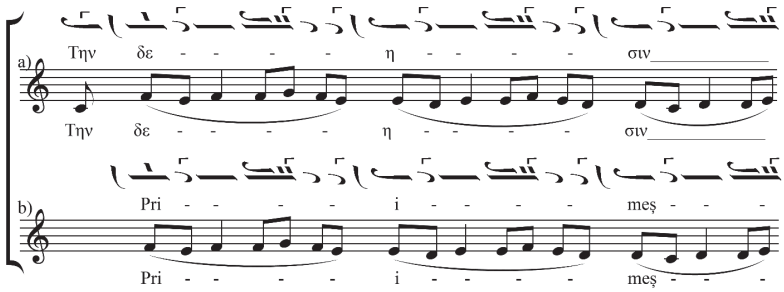
Gl. VII *Toată nădejdea mea*, prelucrare după Petru Berechet.

Exemplul muzical 128:
a) Ms. gr. BARB 657, f. 69r. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 2229, f. 126v. Traducerea lui Anton Pann.
c) Privighier, p. 425. Scriere ușor analitică a traducerii.

CC_interior complet.indd 246 05-Nov-21 12:36:19 PM

Gl. VIII *Priimește rugăciunea*, prelucrare după Gheorghe Criteanul.

Exemplul muzical 129:
a) Ms. gr. BARB 657, f. 93r. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 1861, f. 66v. Traducerea lui Anton Pann.

Termenii cu care Pann desemnează acțiunile întreprinse în procesul de traducere a cântărilor sunt diverși, putând da naștere unor confuzii semantice: *alcătuire*,[329] *exighisire*,[330] *facere*,[331] *prelucrare*.[332] Observăm că, din cei mai frecvenți patru termeni folosiți de Pann, numai doi arată fără echivoc o acțiune de adaptare a unei melodii preexistente, pe când termenii *alcătuire* și *facere* trimit către sensul lor principal, acela de creație originală. După ce am studiat cu amănuntul piesele aflate sub aceste indicații ambigue și le-am comparat cu versiunile de limbă greacă, am conchis că în aceste cazuri particulare termenii desemnează o prelucrare originală a materialului muzical.

Pentru glasul I, Pann alege irmosul *Pacea Ta* de Petru Berechet, în exegeza lui Grigorie Protopsaltul. Diferențele dintre traducerea sa și exegeza lui Grigorie nu sunt atât de evidente ca în celelalte irmoase. Deja în *Ceia ce ești în cer binecuvîntată*, Pann începe să elaboreze sistematic thesisurile notate concis de constantinopolitan. Aceeași tendință se remarcă și în cazul irmosului lui Halatzoglu, *Cutremuratu-s-au pămîntul*, glas V, sau în adaptarea irmosului lui Dionisie Fotino, *Pre tine cea mai presus de minte*. Deși Pann transcrie cântarea lui Fotino din vechea în noua grafie, la adaptarea în limba română modifică anumite pasaje. Spre deosebire de Macarie care preferă să transcrie regulat anumiți timpi prin broderii inferioare de triolete, Pann optează pentru broderii superioare.

O abordare aparte întâlnim în cazul irmosului *Adu-ți, aminte, Stăpînă*, unde se pot distinge, în funcție de perioadele de lucru, două feluri de aranjare a cuvintelor sub neume. Față de versiunea din ms. rom. BARB 1861 (f. 53r), piesa din *Privighier* (p. 420) conține mai multe modificări ale frazelor muzicale și motivelor ritmice. Atât în această cântare, cât și

329 Ms. rom. BARB 1861, f. 43r; ms. rom. BArhRam 564, f. 70v.
330 Ms. rom. BARB 1861, f. 66v.
331 Ms. rom. BArhRam 564, f. 72r.
332 *Privighier*, p. 409.

CC_interior complet.indd 247 05-Nov-21 12:36:19 PM

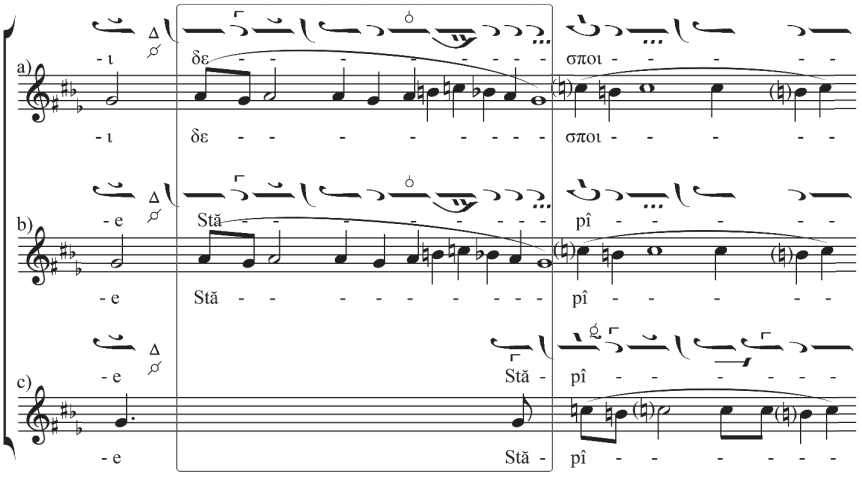
în *Priimește rugăciunea*, metodele de adaptare se diversifică. Drept rezultat, scade numărul zonelor de coincidență melodică dintre piesa de limbă greacă și traducerea lui Pann.

3.3. Metode de adaptare melodică la Anton Pann

Pregătind pentru tipar irmoasele traduse în urmă cu mai bine de 20 de ani, Anton Pann restructurează cu consecvență materialul muzical. În traducerile mai timpurii procedeele de adaptare melodică seamănă cu cele folosite de Macarie. Cele mai frecvente metode sunt notarea analitică a thesisurilor, anticiparea sau repetarea treptelor. În schimb, adaptarea liberă capătă la Pann proporții spectaculoase, depășind limitele auto-impuse ale lui Macarie. Dacă în manuscrisele dinaintea tipăririi *Priveghierului* traducerile respectă parametrii melodico-ritmici din exegeza lui Grigorie Protopsaltul, în tipăritură încep să apară pasaje noi, inexistente în cântările eline, în timp ce altele sunt eliminate. Întrucât majoritatea metodelor adaptative sunt similare cu cele ale lui Macarie, mai departe voi expune numai cele două mecanisme prin care Pann scurtează sau augmentează travaliul melodic original.

3.3.1. Eliminarea unor pasaje

De la manuscrise la tipăritură, în adaptările lui Anton Pann au loc modificări morfologice importante, cum ar fi eliminarea deliberată a unor pasaje. În general, sunt suprimate cantități insignifiante de neume, mai ales dacă nu joacă un rol decisiv în cursivitatea melodiei sau în schimbarea cadrului modal. Totuși, în câteva locuri aceste eliziuni formulaice sunt ample, reprezentând amputări ale materialului sonor. Acest procedeu nu este folosit cu o recurență care să îl impună ca regulă generală de adaptare, ci apare ocazional.

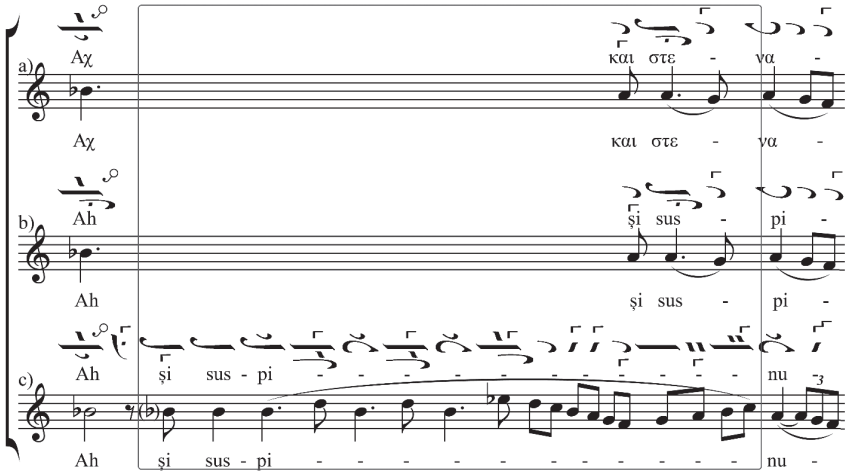

Exemplul muzical 130:
a) Ms. gr. BARB 107, f. 111r. Irmosul în exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 1861, f. 53r. Prima traducere a lui Pann.
c) Privighier, p. 421. Eliminarea unui pasaj din varianta tipărită.

CC_interior complet.indd 248 05-Nov-21 12:36:19 PM

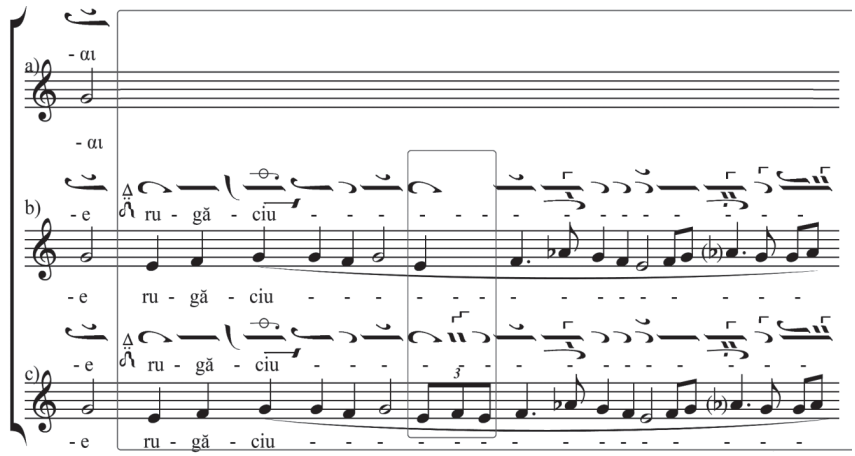
3.3.2. Adăugarea unor noi construcții imitativ calofonice

În aceeași piesă apare și procedeul opus eliminării pasajelor, anume adăugarea unor noi construcții imitativ calofonice.

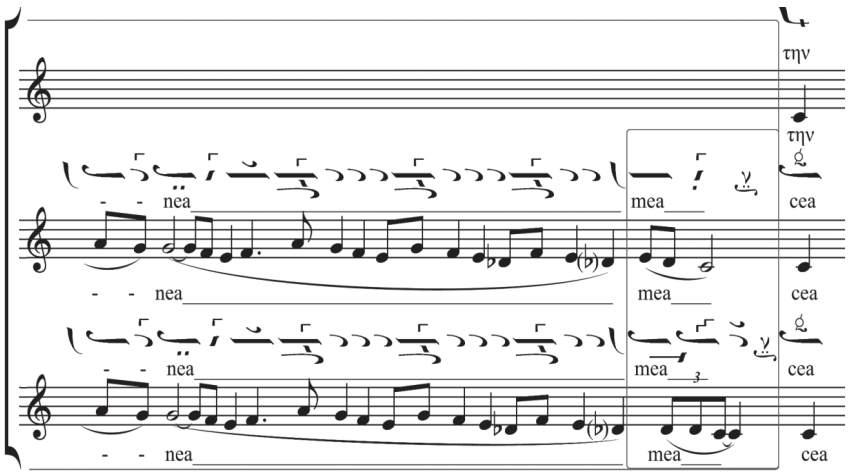

Exemplul muzical 131:
a) Ms. gr. BARB 107, f. 149r. Irmosul în exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 1861, f. 68v. Prima traducere a lui Pann.
c) Privighier, *p. 429. Inserarea unei construcții imitativ calofonice.*

Pasajele, inserate de regulă între două sunete pivot de la începutul sau sfârșitul frazelor, sunt contextualizate cu măiestrie de Pann astfel încât să nu difere de restul materialului muzical. În urma analizării zonelor în care apar aceste augmentări ale discursului sonor am dedus că ele folosesc drept procedee retorice prin care se subliniază anumite stări interioare sau imagini vizuale puternice.

CC_interior complet.indd 249 05-Nov-21 12:36:19 PM

Exemplul muzical 132:
a) Ms. gr. BARB 107, f. 148r. Irmosul în exegeza lui Grigorie Protopsaltul.
b) Ms. rom. BARB 1861, f. 67r-v. Inserarea unei construcții imitativ calofonice extinse.
c) Privighier*, p. 428. Mici modificări ale construcției imitativ calofonice.*

Dimensiunea adaosurilor formulaice poate varia de la câteva măsuri până la câteva fraze. În cadrul irmosului *Priimește rugăciunea mea*, glas VIII, construcția inserată este una elaborată, întinzându-se pe durata a 36 de timpi, fiind însoțită de schimbarea centrului modal prin modulație către cromaticul moale. Chiar dacă versiunea din *Privighier* seamănă foarte mult cu prima traducere a lui Pann, se pot observa mici intervenții ulterioare în ornamentarea unor trepte.

3.4. Compozițiile calofonice ale lui Pann

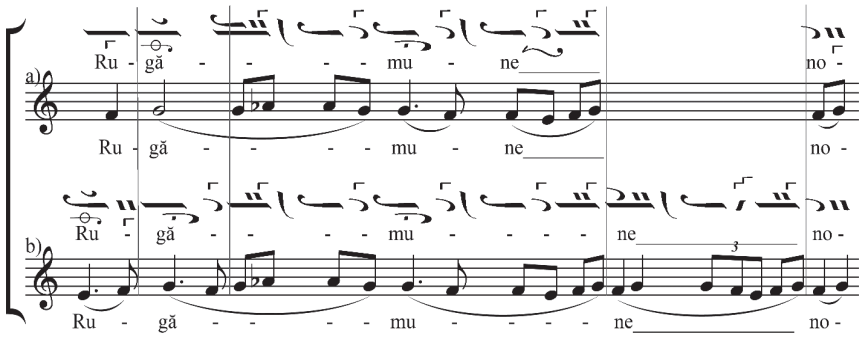
Două surse, ms. rom. BJNIP D I 1737 (1863) și ms. rom. BNR 28944 (1927), conțin un irmos compus de Anton Pann în glasul IV leghetos, *Rugămu-ne noi, robii tăi*. Piesa este al șaselea tropar al cântării a VII-a de la utrenia de sâmbătă din Săptămâna a V-a a Postului Mare.[333] Alcătuite la distanță de peste șase decenii unul de celălalt, cele două manuscrise consemnează variante ușor diferite ale piesei. Și în acest caz, lipsește autograful lui Pann care să poată fi comparat cu cele două versiuni identificate până acum.

Probabil varianta cea mai apropiată de originalul lui Pann este conservată în manuscrisul D I 1737, caligrafiat de Ioann Ionescu, la p. 709. Cunoscând însă că Ionescu și-a asumat anumite libertăți în prelucrarea cântărilor lui Pann, afirmația rămâne o simplă supoziție.

[333] *Triodul*, Ediția a VIII-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986, p. 399.
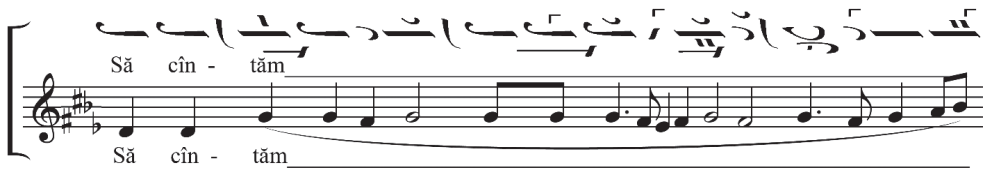
CC_interior complet.indd 250 05-Nov-21 12:36:20 PM

A doua variantă, cea din ms. rom. BNR 28944, f. 103r-v, este prelucrată de Athanasie Iordănescu. Diferențele dintre cele două versiuni ale cântării sunt considerabile, prelucrarea celui din urmă reprezentând o înfrumusețare a celei dintâi, sesizabilă în ornamentarea și extinderea liniei melodice.

Exemplul muzical 133:
a) Ms. rom. BJNIP D I 1737, p. 709.
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 103r.

În volumul secund al *Calofoniconului* său, Iordănescu adaugă alte patru lucrări de Pann: una pe glas VI, *Să cântăm credincioșii*[334] *(glas VI) și trei pe glas VIII: Că pre tine te avem mijlocitoare*,[335] *Plîng și mă tînguiesc*[336] *și O, Maică prealăudată*.[337] Acestea nu sunt însă irmoase calofonice.

Exemplul muzical 134: Ms. rom. BNR 28944, f. 119v. Incipitul cântării Să cîntăm credincioșii.
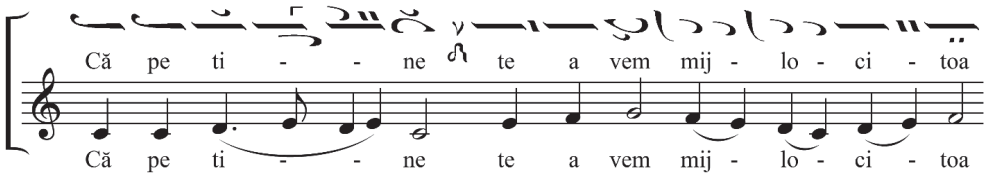
334 Stihira care se cântă la finalul slujbei din ziua Botezului Domnului (6 ianuarie), după ce se stropește cu apă sfințită biserica și poporul. Vezi *Mineiul lunei lui ianuarie*, Ediția a III-a, Tipografia Bisericească din Sf. Monastire Cernica, 1926, p. 137.

335 Stihiră care se cântă la Paraclisul săvârșit în Postul Adormirii Maicii Domnului, în locul stihirilor de la sfârșitul slujbei.
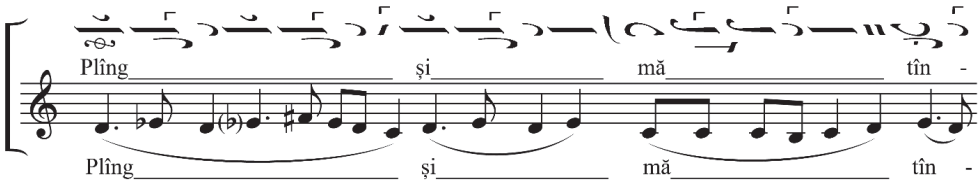
336 *Privighier*, p. 433.

337 Piesa nu este un irmos propriu-zis, ci al treisprezecelea condac de la slujba Acatistului Bunei Vestiri. Vezi *Ceaslov*, Ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1973, p. 312.
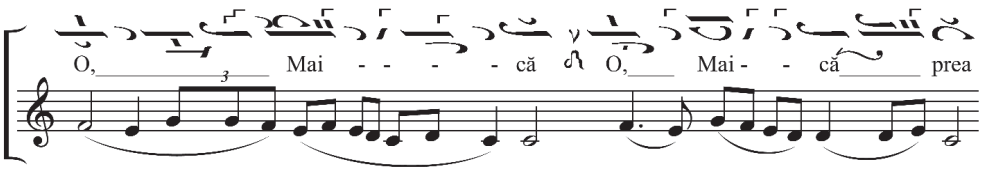
CC_interior complet.indd 251 05-Nov-21 12:36:20 PM

Exemplul muzical 135: Ms. rom. BNR 28944, f. 144v. Incipitul cântării Că pre tine te avem mijlocitoare.

Exemplul muzical 136: Ms. rom. BNR 28944, f. 148r. Incipitul cântării Plîng și mă tînguiesc.

Exemplul muzical 137: Ms. rom. BNR 28944, f. 153r. Incipitul cântării O, Maică prealăudată.

După atenția deosebită pe care le-o oferă Iordănescu pieselor lui Pann, acestea nu își mai găsesc loc nici în manuscrise, nici în antologiile tipărite în secolul XX.

CC_interior complet.indd 252 05-Nov-21 12:36:20 PM
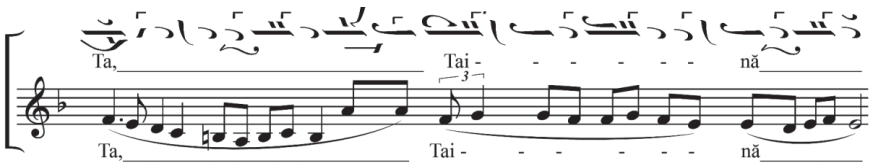
Visarion Protopsaltul (1794-1844)
– exeget și traducător de irmoase –

Visarion Protopsaltul este al doilea traducător important de irmoase calofonice în limba română, după Macarie Ieromonahul, precum și al doilea exeget important de irmoase de limbă greacă, după Grigorie Protopsaltul.

4.1. Irmoasele calofonice ale lui Visarion Protopsaltul
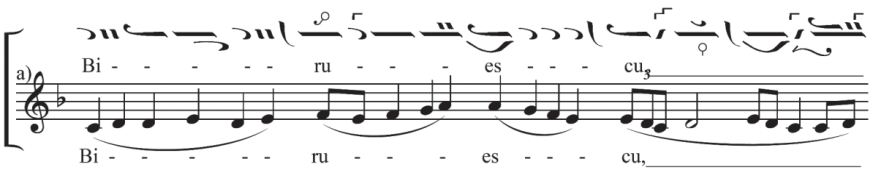
Visarion definitivează în anul 1834 ms. rom. BMN 13 (*Rânduiala la trapeză*) care cuprinde opt irmoase calofonice compuse și patru traduceri (*Pacea Ta*, f. 89v; *Înfricoșatu-s-au pământul*, f. 116v și 117v; *Cum darul îți voi lăuda*, f. 120r). Scrise în mod special pentru rânduiala de la trapeză, șapte dintre cele opt irmoase compuse de Visarion sunt dedicate diverselor sărbători mari din cursul anului bisericesc, în timp ce irmosul *Întărire fii* (glas I) se putea interpreta la toate praznicele în cinstea ostenitorilor casei. Cântarea cunoaște două forme semiografice, așa cum se poate constata din transcrierea incipiturilor.

Gl. I Irmos la Nașterea Domnului. *Taină streină văz.*

Exemplul muzical 138: Ms. rom. BMN 13, f. 28r.
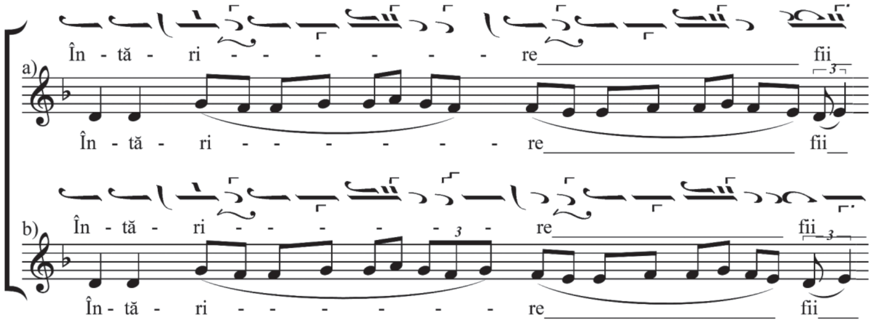
Irmos la Adormirea Maicii Domnului. *Biruescu-se hotarele firii.*

Exemplul muzical 139: Ms. rom. BMN 13, f. 55r.

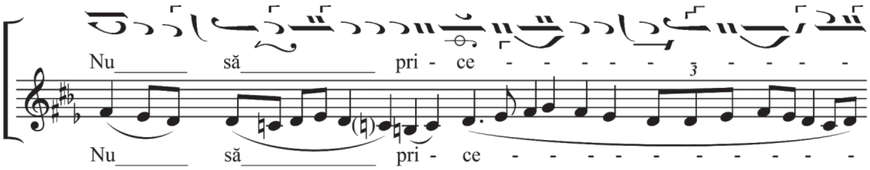
CC_interior complet.indd 253 05-Nov-21 12:36:20 PM

Irmos pentru ostenitorii casei. *Întărire fii.*
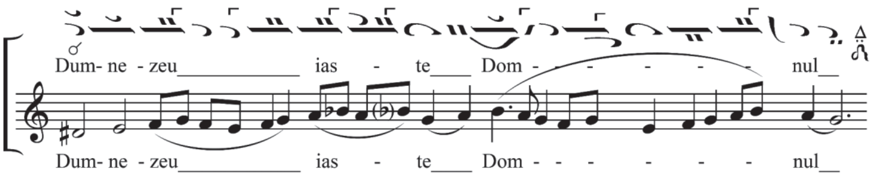

Exemplul muzical 140:
a) Ms. rom. BMN 13, f. 100r.
b) Ms. gr. BMN 33, f. 56r.

Gl. II Irmos la Botezul Domnului. *Nu se pricepe toată limba.*
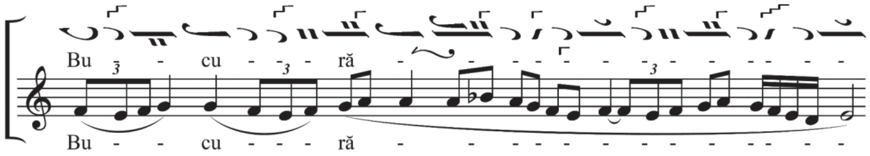

Exemplul muzical 141: Ms. rom. BMN 13, f. 37r.

Gl. IV Irmos la Duminica Floriilor. *Dumnezeu iaste Domnul.*
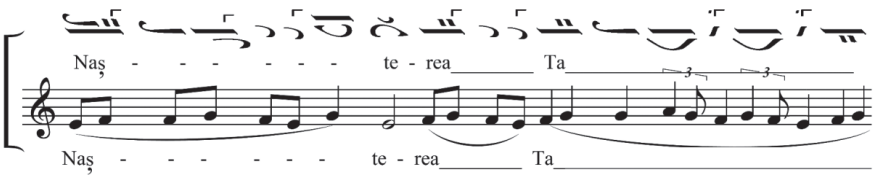

Exemplul muzical 142: Ms. rom. BMN 13, f. 59r.

Irmos la Duminica Pogorârii Sfântului Duh. *Bucură-te, Împărăteasă.*
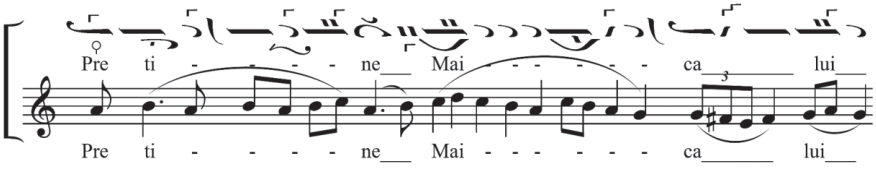

Exemplul muzical 143: Ms. rom. BMN 13, f. 123r.

Irmos la Schimbarea la Față. *Nașterea ta.*

Exemplul muzical 144: Ms. rom. BMN 13, f. 52v.

Gl. V Irmos la Înălțarea Domnului. *Pre tine, Maica lui Dumnezeu.*

Exemplul muzical 145: Ms. rom. BMN 13, f. 94v.

4.2. Un *Calofonicon* nemțean bilingv

Opera fundamentală a lui Visarion în sfera genului este reprezentată de un calofonicon bilingv – singurul de acest tip din întreaga tradiție codicografică psaltică –, definitivat în 1837, astăzi destructurat și împărțit în două manuscrise distincte: ms. gr. BMN 7 și ms. rom. BMA II 77.

Din prefața ms. gr. BMN 7 (ff. 5r-9r) se desprind câteva informații prețioase despre *Calofoniconul* lui Visarion:

– colecția este creată în scopul constituirii unui repertoriu consistent pentru rânduielile de la trapeză din ziua hramului mănăstirii Neamț sau al altor mănăstiri (f. 5r);

– numărul irmoaselor de limbă greacă din codice a fost egal cu cel de română, Visarion „scoțîndu-le atît ceale grecești, cît și ceale moldovenești" (f. 5v);

– cântările sunt exighisite din vechea grafie în cea nouă, folosindu-se de învățăturile primite de la Iosif Schimonahul, al cărui stil exegetit pronunțat, apropiat de notația hrisantică, este evident (f. 6r);

– Visarion folosește pentru transcrierea irmoaselor elemente deprinse din stilul interpretativ al lui Nichifor Kantuniaris, arhidiaconul Patriarhiei Antiohiei (f. 6r-v);

– manuscrisul reprezintă probabil un omagiu adus memoriei lui Iosif Schimonahul (f. 8r).
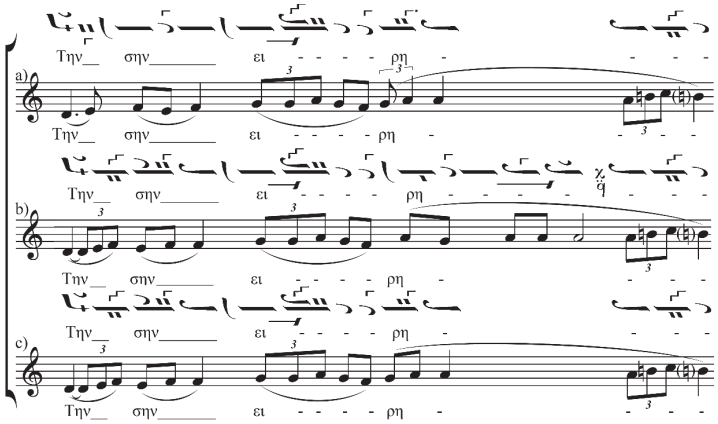
Afirmațiile codicografului dau naștere la două probleme. Prima este ridicată de prelucrarea irmoaselor. Visarion afirmă că ele au fost exighisite din vechea grafie, dar analiza cântărilor relevă similitudini semiografice cu exegezele lui Grigorie Protopsaltul. În același timp, foarte multe pasaje muzicale diferă de cele ale lui Grigorie. Astfel că, dacă zonele de

CC_interior complet.indd 255 05-Nov-21 12:36:20 PM

incoincidență dovedesc că Visarion a folosit manuscrise în vechea grafie, cele de perfectă identitate cu lucrarea lui Grigorie Protopsaltul arată că în prelucrarea irmoaselor au fost implicate cu siguranță și surse hrisantice.
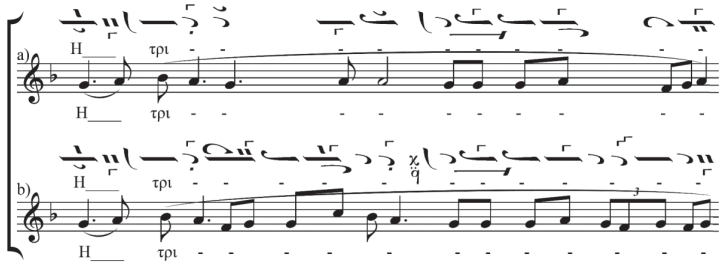
A doua problemă se leagă de numărul irmoaselor lucrate de Visarion. În cele două manuscrise se află 27 de exegeze ale irmoaselor de limbă greacă și numai 21 de traduceri. Ținând cont de faptul că Visarion sugerează un raport de egalitate între exegeze și traduceri, înseamnă că variantele de limbă română a șase cântări au fost pierdute din *Calofonicon*. Incipiturile pieselor ale căror traduceri s-au pierdut sunt transcrise mai jos. Pentru comparație au fost adăugate și incipiturile exegezelor lui Grigorie Protopsaltul.

Gl. I *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*), de Petru Berechet.

Exemplul muzical 146:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 41. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 40v. Prima variantă exegetică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. gr. BMN 7, f. 45r. A doua variantă a lui Visarion Protopsaltul.
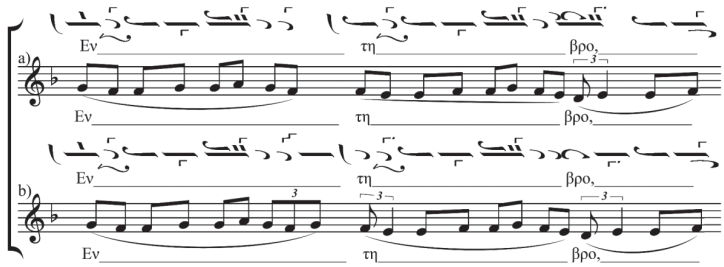
Η τρίφωτος ουσία (Ființa cea cu trei lumini), de Petru Berechet.

Exemplul muzical 147:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 36. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 41v. Varianta lui Visarion Protopsaltul.
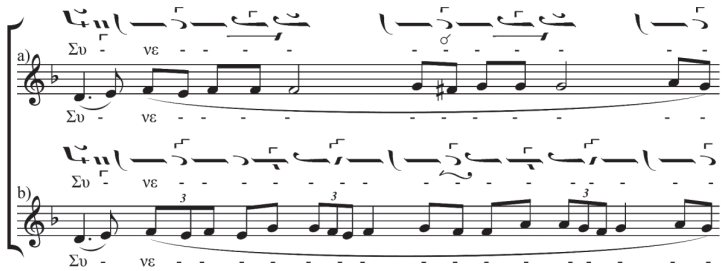
CC_interior complet.indd 256 05-Nov-21 12:36:20 PM

Εν τη βροντώση καμίνω (În cuptorul cel vîlvîitor), de Petru Berechet.
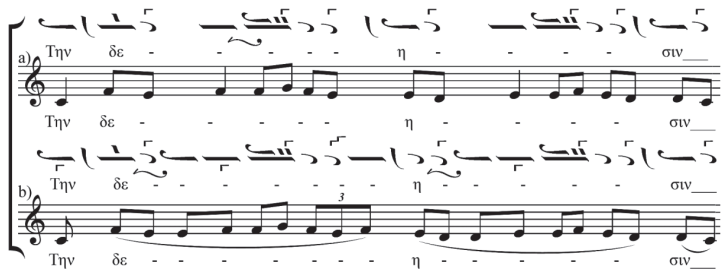

Exemplul muzical 148:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 39. Exegezã Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 43v. Varianta lui Visarion Protopsaltul.

Συνέχομαι πάντοθεν (Cuprins sunt din toate părțile), de Petru Berechet.

Exemplul muzical 149:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 44. Exegezã Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 43v. Varianta lui Visarion Protopsaltul.

Gl. VIII *Την δέησίν μου (Rugăciunea mea),* de Gheorghe Criteanul.

Exemplul muzical 150:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 183. Exegezã Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 94v. Varianta lui Visarion Protopsaltul.
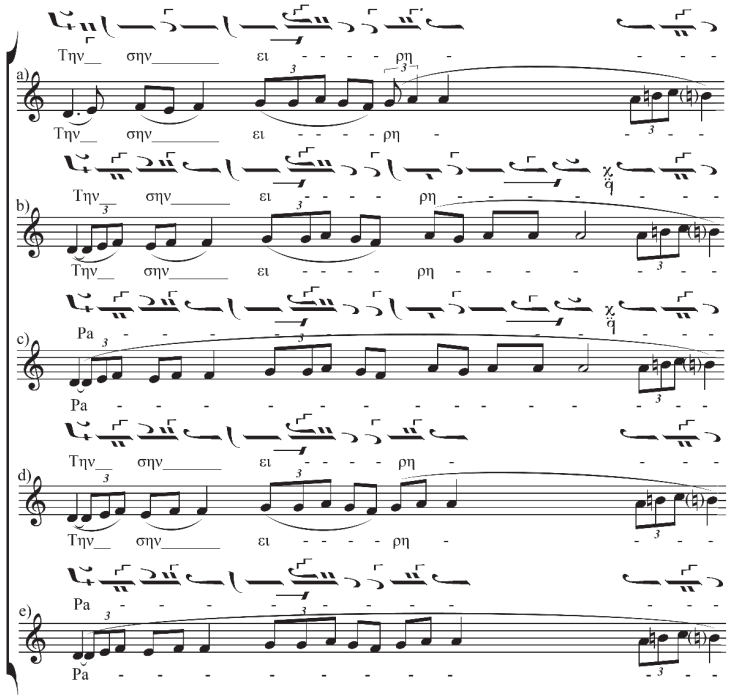
CC_interior complet.indd 257 05-Nov-21 12:36:20 PM

Pe lângă cele 21 de traduceri din ms. rom. BMA II 77, am identificat și două variante de limbă română ale irmosului *Pacea Ta,* de Petru Berechet, în ms. rom. BMN 13, f. 89v, respectiv ms. gr. BMN 33, f. 61r. În situația de față, rămân numai cinci cântări exighisite de Visarion a căror traducere s-a pierdut.

De obicei, Visarion ține cont în adaptările românești de propriile exegeze. Totuși, decide să traducă multe pasaje independent de variantele sale de limbă greacă. Așa procedează în cazul irmosului *La muntele Sinai*, pentru care propune două incipituri distincte (ms. rom. BMA II 77, f. 82r). În cel de-al doilea incipit, notat în subsolul filei, sunt adăugate câteva formule care nu apar nici în exegeza lui Grigorie Protopsaltul și nici în versiunea sa analitică. Aceste alterări ale începuturilor pieselor reprezintă o constantă în versiunile de limbă română.

În continuare redau incipiturile traducerilor lui Visarion, comparate cu exegezele de limbă greacă ale lui Grigorie și ale sale.
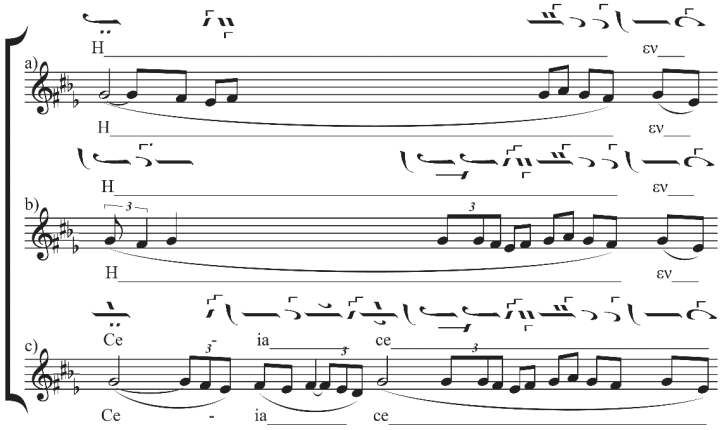
Gl. I *Pacea Ta,* de Petru Berechet.

Exemplul muzical 151:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 41. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 40v. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMN 13, f. 89v. Traducerea primei versiuni.
d) Ms. gr. BMN 7, f. 45r. A doua versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
e) Ms. gr. BMN 33, f. 61r. Traducerea celei de-a doua versiuni.
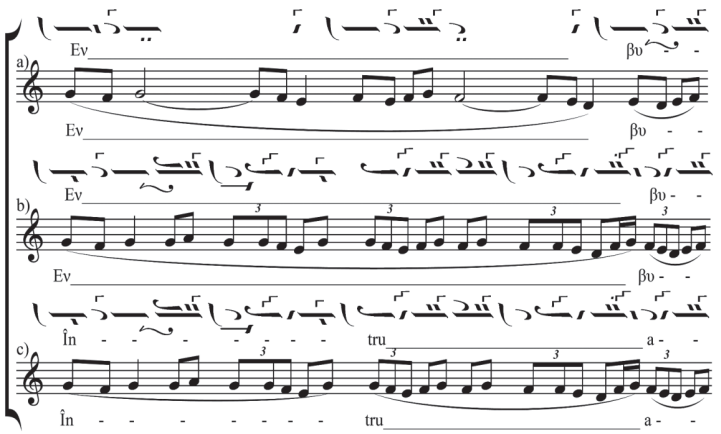
CC_interior complet.indd 258 05-Nov-21 12:36:20 PM

Gl. II *Ceia ce ești în ceriuri binecuvîntată*, de Balasie Preotul.

Exemplul muzical 152:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 51. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 50r. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 74r. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
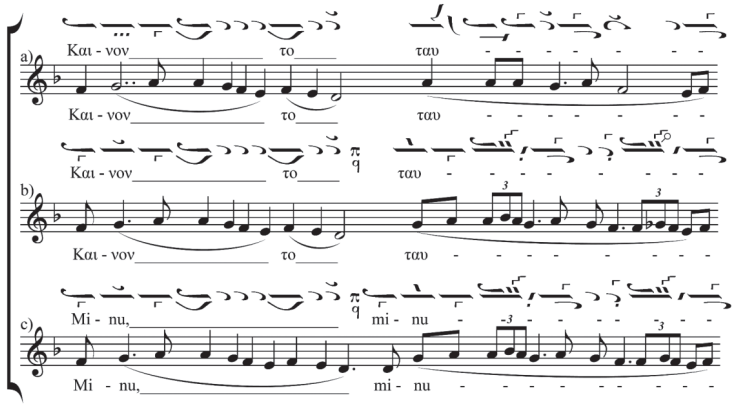
Întru adînc au așternut, de Petru Berechet.

Exemplul muzical 153:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 52. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 51v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 78v. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
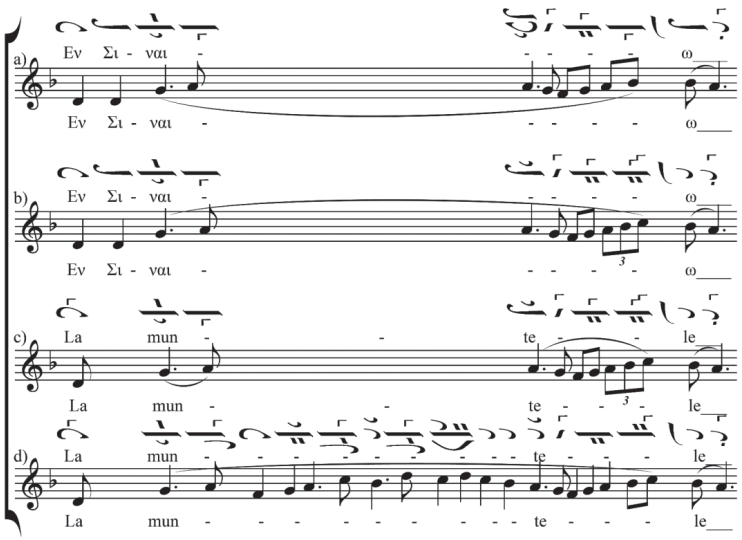
CC_interior complet.indd 259 05-Nov-21 12:36:20 PM

Gl. III *Minune nouă*, de Balasie Preotul.

Exemplul muzical 154:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 61. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 53v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 80v. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
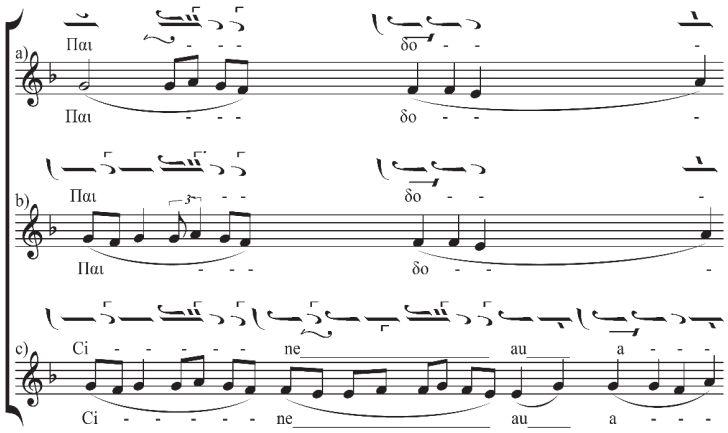
La muntele Sinai, de Damian Vatopedinul.

Exemplul muzical 155:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 65. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 55r. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 82r. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
d) Ms. rom. BMA II 77, f. 82r. Al doilea incipit notat în subsolul filei.
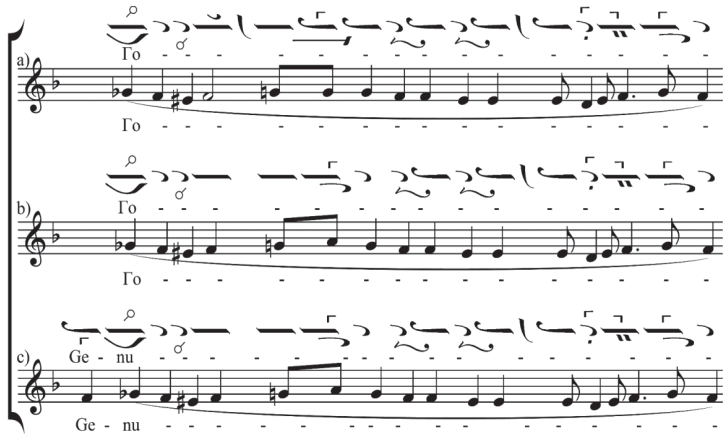
CC_interior complet.indd 260 05-Nov-21 12:36:20 PM

Cine au auzit, de Ioan Protopsaltul.

Exemplul muzical 156:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 68. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 56v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 83v. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
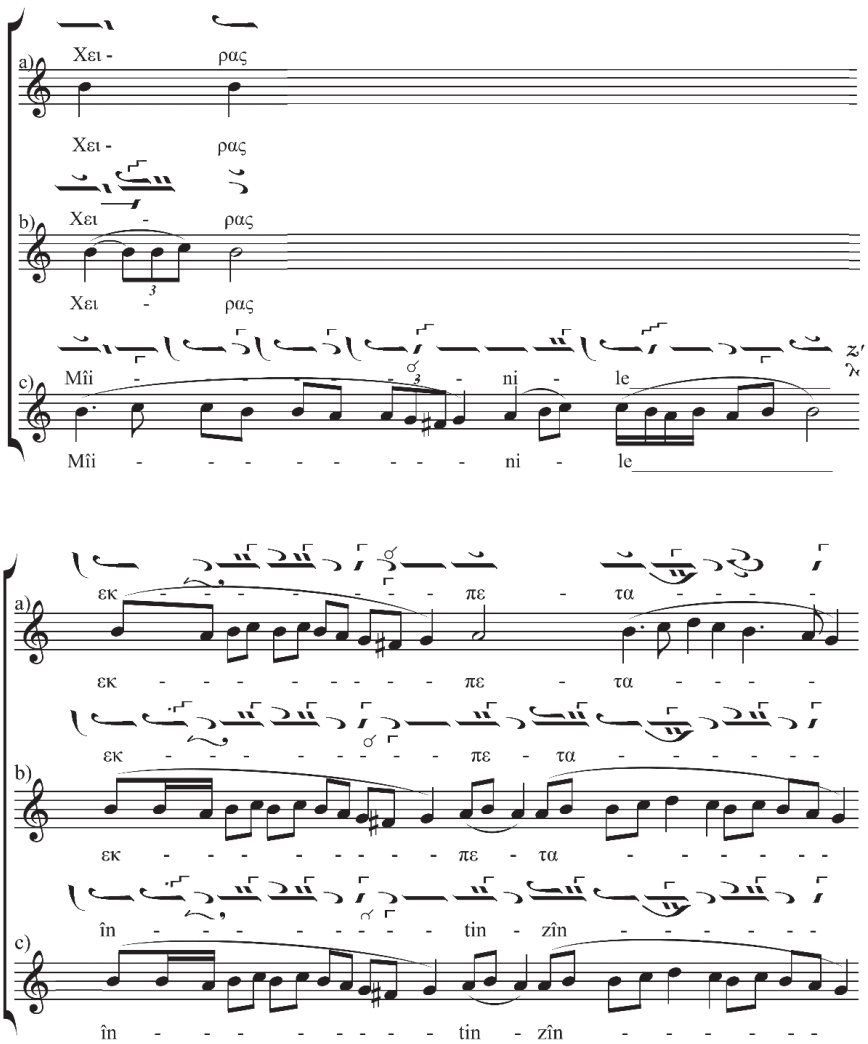
Genunchiul își pleacă, de Petru Lampadarie Peloponesiul.

Exemplul muzical 157:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 75. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 58v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 85r. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.

CC_interior complet.indd 261 05-Nov-21 12:36:20 PM
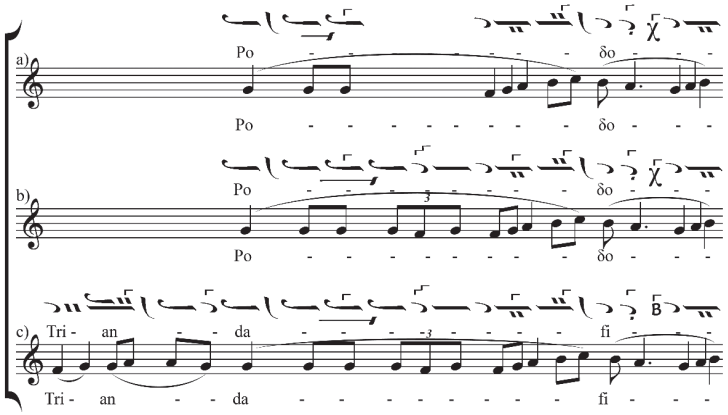
Gl. IV *Mîinile întinzîndu-şi Daniil*, de Ghermanos Neon Patron.

Exemplul muzical 158:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 77. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 60v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 86v. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
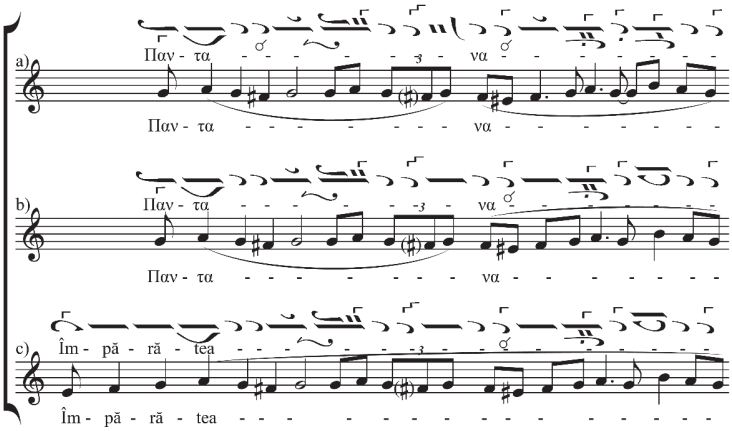
CC_interior complet.indd 262 05-Nov-21 12:36:21 PM

Triandafilul cel nevețejit, de Balasie Preotul.

Exemplul muzical 159:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 79. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 61v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 88r. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
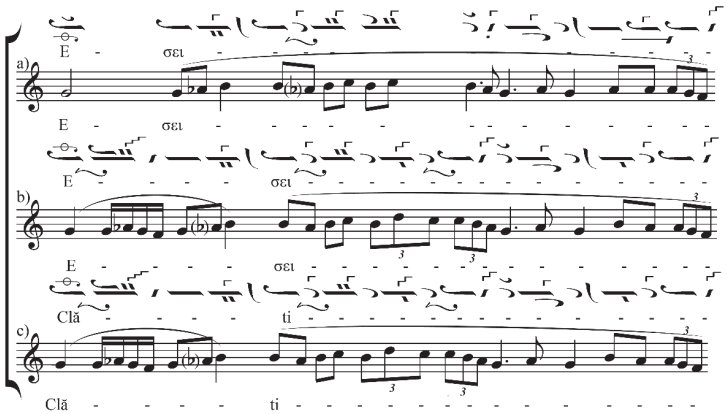
Împărătească a tuturor, de Ghermanos Neon Patron.

Exemplul muzical 160:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 90. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 63v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 90r. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
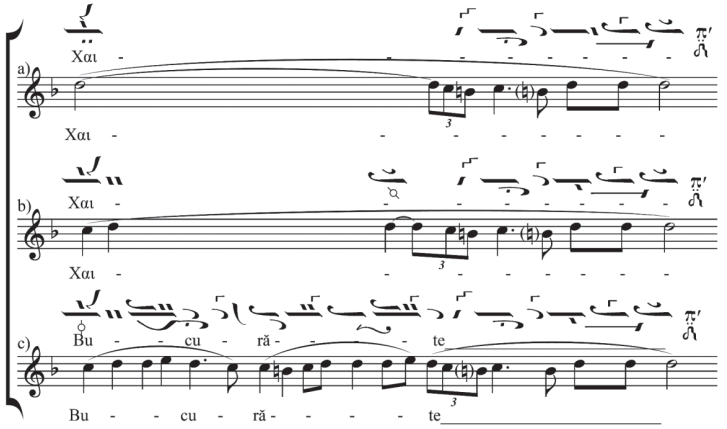
CC_interior complet.indd 263 05-Nov-21 12:36:21 PM

Clătitu-s-au noroade, de Petru Berechet.

Exemplul muzical 161:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 106. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 64v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 91v. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
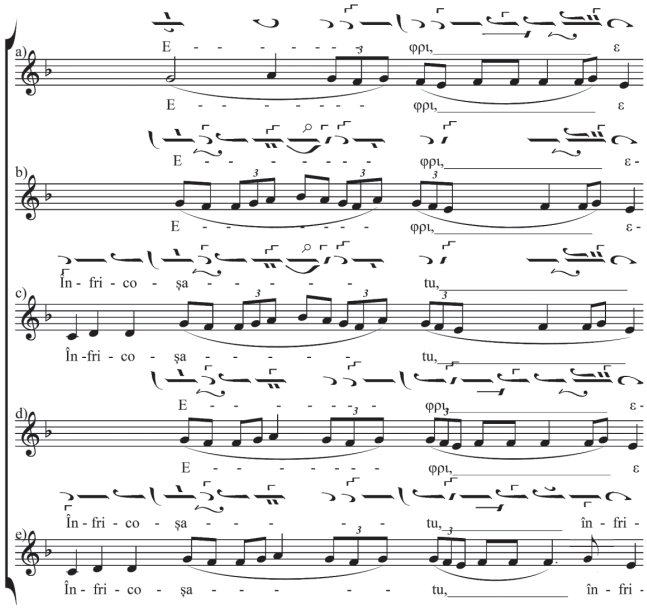
Gl. V *Bucură-te Preacurată*, de Balasie Preotul.

Exemplul muzical 162:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 109. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 66v. Versiunea analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 93v. Traducerea lui Visarion Protopsaltul.
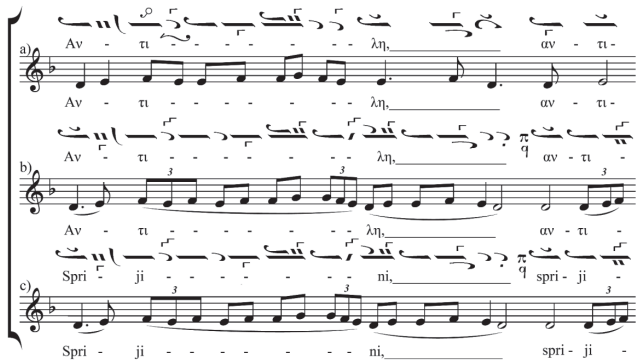
CC_interior complet.indd 264 05-Nov-21 12:36:21 PM

Înfricoșatu-s-au pământul, de Panaghiot Halatzoglu.

Exemplul muzical 163:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 109. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 68v. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 95r. Traducerea primei versiuni.
d) Ms. gr. BMN 7, f. 73r. A doua versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
e) Ms. rom. BMA II 77, f. 97v. Traducerea celei de-a doua versiuni.
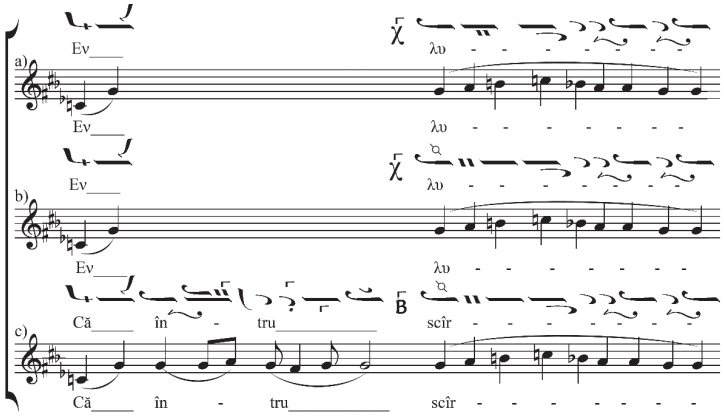
Sprijinirea mea Fecioară, de Petru Berechet.

Exemplul muzical 164:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 121. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 78v. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 99r. Traducerea primei versiuni.
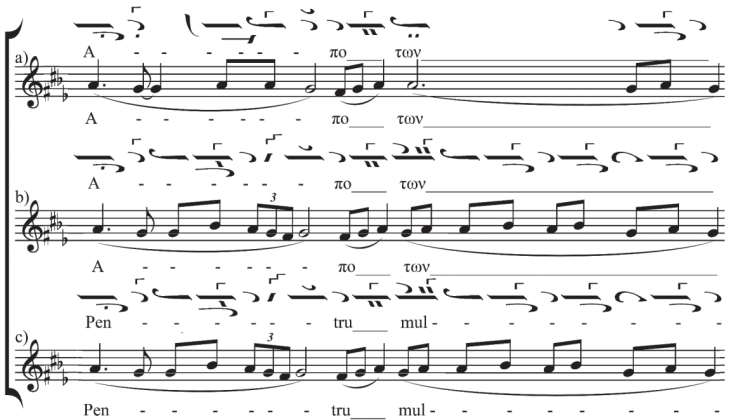
CC_interior complet.indd 265 05-Nov-21 12:36:21 PM

gl. VI *Că întru scîrbe mîngîiere te am*, de Petru Berechet.

Exemplul muzical 165:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 129. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 80v. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 101r. Traducerea primei versiuni.
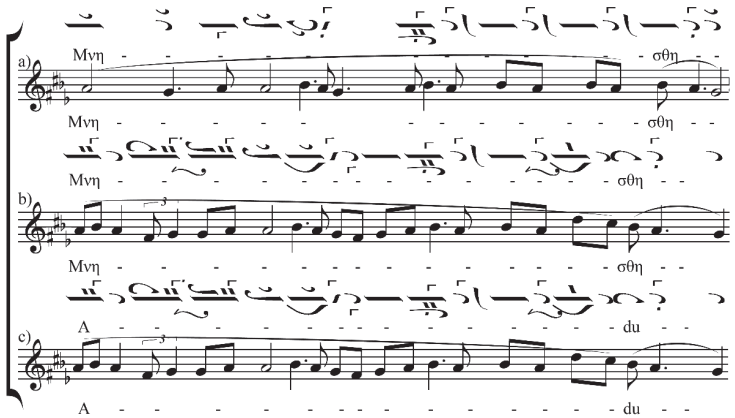
Pentru multele mele păcate, de Petru Berechet.

Exemplul muzical 166:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 132. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 82v. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 103v. Traducerea primei versiuni.
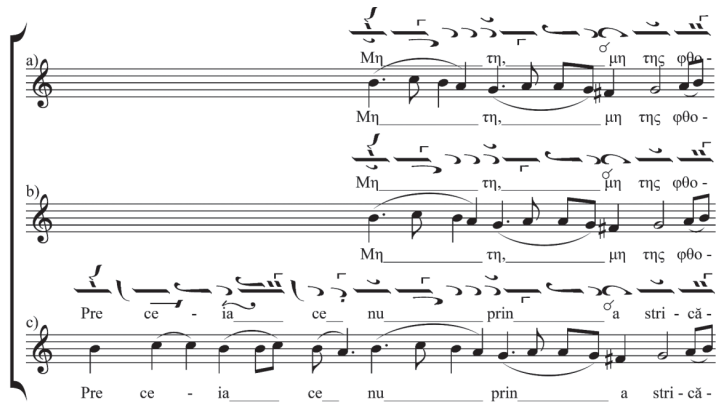
CC_interior complet.indd 266 05-Nov-21 12:36:21 PM

Adu-ți aminte, Stăpînă, de Daniil Protopsaltul.

Exemplul muzical 167:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 135. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 84v. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 105r. Traducerea primei versiuni.
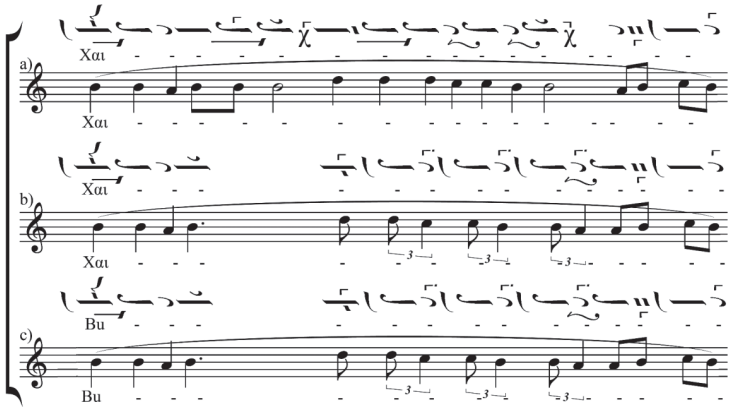
gl. VII *Pre ceia ce nu prin a stricăciunii ispitire*, de Balasie Preotul.

Exemplul muzical 168:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 141. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 88v. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 109r. Traducerea primei versiuni.
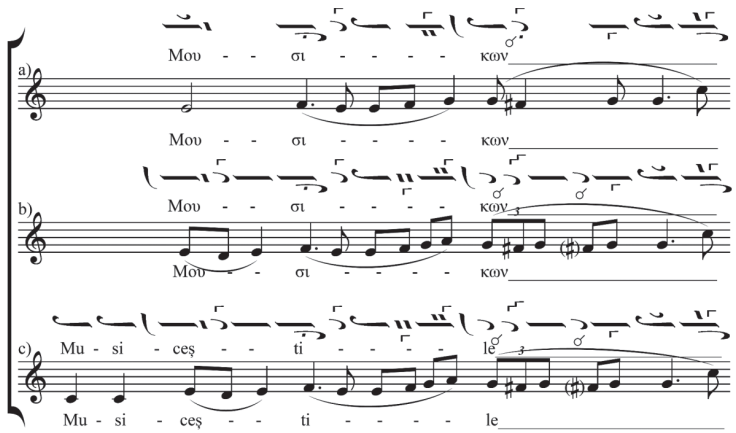
CC_interior complet.indd 267 05-Nov-21 12:36:21 PM

Bucură-te, mireasă luminată, de Petru Berechet.

Exemplul muzical 169:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 145. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 89v. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 110v. Traducerea primei versiuni.
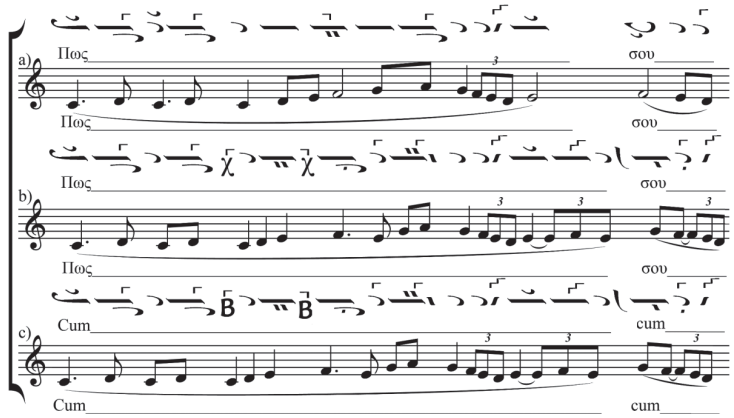
gl. VIII *Musicește organe*, de Petru Berechet.

Exemplul muzical 170:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, *p. 169. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 91r. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 112v. Traducerea primei versiuni.

CC_interior complet.indd 268 05-Nov-21 12:36:21 PM

Cum darul îți voi lăuda, de Petru Berechet.

Exemplul muzical 171:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 180. Exegeză Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. gr. BMN 7, f. 92r. Prima versiune analitică a lui Visarion Protopsaltul.
c) Ms. rom. BMA II 77, f. 113v. Traducerea primei versiuni.

4.3. Textele traducerilor lui Visarion

Compararea traducerilor lui Visarion cu cele ale lui Macarie Ieromonahul relevă destul de multe similitudini. Coincidențele lexicale sunt atât de pronunțate încât traducerea irmosului *Clătitu-s-au noroade* (glas IV) este identică la cei doi, iar cele ale irmoaselor *Minune noao* (glas III), *La muntele Sinai* (glas III), *Mîinile întinzîndu-și Daniil* (glas IV), *Bucură-te Preacurată* (glas V) și *Înfricoșatu-s-au pământul* (glas V) sunt aproape identice, diferențele fiind minore, de ordin ortografic. De exemplu, în irmosul *La muntele Sinai*, sintagma „făr' de ardere" a lui Macarie este transcrisă de Visarion fără eliziune, „fără de ardere". Tot astfel, în *Mîinile întinzîndu-și Daniil*, „fapta bună" din cântarea lui Macarie apare la Visarion în inversiune, „buna faptă". Concluzia logică rezultată este că protopsaltul nemțean s-a inspirat cu certitudine din lucrarea lui Macarie, cel puțin în privința vocabularului. În cazul celorlalte irmoase, diferențele pornesc de la un cuvânt (*Pacea Ta*, glas I) și pot ajunge la sintagme întregi. Irmosul *Că întru scîrbe mîngăiere te am* (glas VI) conține 14 astfel de diferențe.

Textele irmoaselor traduse de Macarie	Textele irmoaselor traduse de Visarion
Pacea Ta dă-ne-o noao, Fiule al lui Dumnezeu, că afară de Tine alt Dumnezeu nu cunoaștem, Numele Tău numim. Că Tu ești Dumnezeu întîiu, Tu și după aceasta și întru toți vecii Tu ești Dumnezeul nostru.	*Pacea Ta dă-ne-o noao, Fiule al lui Dumnezeu, că afară de Tine pre alt Dumnezeu nu cunoaștem, Numele Tău numim. Că Tu ești Dumnezeu întîiu, Tu și după aceastea și întru toți vecii Tu ești Dumnezeul nostru.*

CC_interior complet.indd 269 05-Nov-21 12:36:21 PM

Ceia ce eşti în ceriuri binecuvîntată şi pre pămînt cu slavă slăvită, bucură-te, Mireasă pururea Fecioară fără prihană. Fecioria ta, Născătoare de Dumnezeu, pre carea nu o au ars focul dumnezeirii, o mărim.	*Ceia ce eşti în ceriuri binecuvîntată şi pre pămînt cu slavă slovită, bucură-te, Mireasă nenuntită. Fecioria ta, Născătoare de Dumnezeu, pre carea nu o au ars focul dumnezeirii, o mărim.*
Întru adînc au aşternut de demult toată oastea lui Faraon puterea cea prea întrarmată iar întrupîndu-Să Cuvîntul au pierdut păcatul cel cu totul rău Domnul cel preaînălţat, că cu slavă S-au proslăvit.	*Întru adînc au aşternut de demult toată oastea lui Farao puterea cea prea întrarmată iar întrupîndu-Să Cuvîntul au pierdut păcatul cel prea rău Domnul cel preaslăvit, că cu slavă S-au proslăvit.*
Minune noao şi lui Dumnezeu cuviincioasă, că prin uşa Fecioarei cea încuiată arătat au trecut Domnul gol întru întrare şi purtătoriu de trup S-au arătat întru eşire Dumnezeu, şi rămîne uşa încuiată. Pre aceasta negrăit, ca pre o Maică a lui Dumnezeu o mărim.	*Minune noao şi lui Dumnezeu cuviincioasă, că prin uşa Fecioarei cea încuiată arătat au trecut Domnul gol întru întrare şi purtătoriu de trup S-au arătat întru eşire Dumnezeu, şi rămîne uşa încuiată. Pre aceasta negrăit, ca pre Maica lui Dumnezeu o mărim.*
La muntele Sinai te-au văzut Moisi pre tine carea focul Dumnezeirii făr' de ardere l-ai zămislit în pîntece. Iar Daniil te-au văzut munte netăiat. Toiag odrăslit Isaia te-au numit, din rădăcina lui David.	*La muntele Sinai te-au văzut în rug Moisi, pre tine carea focul Dumnezeirii fără de ardere l-ai zămislit în pîntece. Iar Daniil te-au văzut munte netăiat. Toiag odrăslit Isaia te-au numit, din rădăcina lui David.*
Fecioară să nască prunc cine au auzit şi Maică făr' de bărbat? Marie, tu săvîrşind minunea aceasta, dară spune-mi mie în ce chip. Nu cer ca adîncurile Dumnezeeştii mele Naşteri, că a aceasta iaste prea adevărată dar mai presus de mintea omenească.	*Cine au auzit Fecioară să fie Născătoare de Prunc şi Maică fără de bărbat? Marie, tu săvîrşind minunea aceasta, dară spune-mi mie în ce chip. Nu cer ca adîncurile Dumnezeeştii Naşterii meale, că a aceasta iaste foarte adevărată iară înţelegerea ei iaste mai presus de mintea omenească.*
Genunchiul îşi pleacă toată firea celor cereşti, Fecioară, Celui ce S-au născut din tine, dimpreună cu a celor pămînteşti cu cuviincioasă vrednicie şi a celor de desupt, că cu slavă S-au proslăvit.	*Genunchiul îşi pleacă toată firea celor cereşti, Fecioară, Celui ce S-au întrupat din tine, dimpreună cu a celor de pre pămînt cu cuviincioasă vrednicie şi a celor de desupt, că cu slavă S-au proslăvit.*
Mîinile întinzîndu-şi Daniil, gurile leilor ceale deşchise în groapă le-au încuiat şi puterea focului au stins cu fapta bună	*Mîinile întinzîndu-şi Daniil, gurile leilor ceale deşchise în groapă le-au încuiat şi puterea focului au stins cu buna faptă*

CC_interior complet.indd 270 05-Nov-21 12:36:21 PM

încingîndu-se tinerii cei iubitori de buna credință strigînd: Binecuvîntați toate lucrurile Domnului pre Domnul.	*încingîndu-se tinerii cei iubitori de buna credință strigînd: Binecuvîntați toate lucrurile Domnului pre Domnul.*
Floarea cea nevești̯ită, bucură-te ceaia ce numai singură ai odrăslit mărul cel cu miros bun, bucură-te ceaia ce ai născut mirosul cel bun al Împăratului tuturor, bucură-te cea neispitită de nuntă, ceia ce ești lumii mîntuire.	*Triandafilul cel nevești̯it, bucură-te ceaia ce singură ai odrăslit pre mărul cel bine-mirositoriŭ, bucură-te ceaia ce ai născut pre mirosul cel bun al Împăratului tuturor, bucură-te cea neispitită de nuntă, a lumii mîntuirea.*
Împărătească prealăudată Fecioară Maică curată, ale meale graiuri ascultă-le și ia aminte la cuvintele mele, vezi picăturile lacrămilor, vezi scîrba sufletului, vezi și nu mă trece cu vederea, o, Stăpînă de Dumnezeu Născătoare.	*Împărătească a tuturor prealăudată Fecioară Maică cocoană, ale meale graiuri ascultă-le și ia aminte cuvintelor meale, vezi picăturile lacrămilor, vezi a sufletului întristarea, vezi și nu mă trece cu vederea, o, Stăpînă de Dumnezeu Născătoare.*
Clătitu-s-au noroade, turburatu-s-au neamuri și împărați tari s-au plecat, Curată, de frica Nașterii tale, că au venit Împăratul mieu și au surpat pre tiranul și lumea din stricăciune o au izbăvit.	*Clătitu-s-au noroade, turburatu-s-au neamuri și împărați tari s-au plecat, Curată, de frica Nașterii tale, că au venit Împăratul mieu și au surpat pre tiranul și lumea din stricăciune o au izbăvit.*
Bucură-te, Preacurată, de Dumnezeu priimitoare Marie, bucură-te, Stăpînă, a celor ce cad sprijinirea. Că întru tine s-au văzut astăzi Stăpînul – o, minune! – înnoind pre cei stricați, aducîndu-i către lumina cea neînsărată, Fecioară.	*Bucură-te, Preacurată, de Dumnezeu priimitoare Marie, bucură-te, Stăpînă, a celor ce cad sprijinirea. Că întru tine s-au văzut astăzi Stăpînul – o, minune! – înnoind pre cei stricați, aducîndu-i către lumina cea neînsărată, Fecioară.*
Înfricoșatu-s-au pămîntul, schimbatu-s-au soarele și și-au întunecat lumina, rumptu-s-au a bisericiĭ Dumnezeiasca catapeteazmă și pietrile s-au despicat că pre Cruce s-au rădicat Dreptul cel lăudat, al părinților Dumnezeu și prea proslăvit.	*Înfricoșatu-s-au pămîntul, schimbatu-s-au soarele și s-au întunecat lumina, ruptu-s-au a bisericiĭ Dumnezeiasca catapeteazmă și pietrile s-au despicat că pre Cruce s-au rădicat Dreptul cel lăudat, al părinților Dumnezeu și prea proslăvit.*
Apărătoarea mea, Fecioară, tu ești mîntuirea mea, tu îmi ești zid, tu îmi ești scăpare, tu bucuria mea, tu ești nădejdea mea cea tare, izbăvește-mă de toată răutatea.	*Sprijinirea mea, Fecioară cocoană, tu ești mîntuirea mea, tu zidiul mieu, tu scăparea mea, tu bucuria mea, tu nădejdea mea ești cu adevărat, izbăvește-mă de toată răutatea.*

CC_interior complet.indd 271 05-Nov-21 12:36:21 PM

Întru mîhnire te am mîngîiere, de Dumnezeu Născătoare, folositoare întru ispite, întru primejdii izbăvitoare. Acum nădejdile mele spre tine îmi puiŭ, Născătoare de Dumnezeu. Că pre tine te-am cîștigat și ajutătoare asupra celor protivnici, și întru	*Că întru scîrbe mîngîiere te am, a lui Dumnezeu Maică, părtinitoare întru ispite, izbăvitoare întru primejdii. Acum nădejdile spre tine îmi puiŭ de Dumnezeu Născătoare. Pre tine te cîștig și ajutoriŭ asupra celor protivnici, întru necazuri din*
scîrbe răsuflare, întru boale tămăduire, și întru toate mîngîitoare pentru toată viața. Și dă glasuri de cîntări cu mulțămită, Fecioară.	*suflet, întru boale vindecare, cu totul fiindu-mi mîngîitoare întru toată viața. Și dă-mi glasuri de cîntări a-ți mulțămi ție, Fecioară.*
Pentru păcatele mele cele multe mi să bolnăvește trupul, slăbește și sufletul mieu, la tine scap, ceaia ce ești plină de daruri, nădejdea deznădăjduiților, tu îmi ajută.	*Pentru multele mele păcate mi să bolnăvește trupul, slăbește și sufletul mieu, cătră tine scap, ceaia ce ești plină de daruri, nădejdea celor deznădăjduiți, tu îmi ajută.*
Pomenește-mă, Stăpînă, și pre mine, pomenește-mă. Între[i]esc glăsuirea: greșit-am dar, făr' de număr ca altul niciodinioară întru această viață. Pentru aceasta, Fecioară Preacurată, priimește lacrămile mele și cea dintru adînc suspinare și sufletească mîhnire și fă-mă părtaș părții ceii de-a dreapta, că spre tine nădejdea îmi pun, Născătoare de Dumnezeu.	*Adu-ți aminte, Stăpînă, și de mine, adu-ți aminte de mine. Între[i]esc glasul pentru că am păcătuit fără de număr ca altul niminea cîndva întru această viață. Pentru aceasta, Fecioară Preacurată, priimește lacrămile meale și cea dintru adîncuri suspinare, a sufletului scîrba, și fă-mă părtaș a părții ceii de-a dreapta, că spre tine nădejdea mea îmi pun, de Dumnezeu Născătoare.*
Ceia ce nu prin ispitirea stricăciunii ai purtat în pîntece și Cuvîntului celui întru tot meșter trup i-ai împrumutat, Maică neispitită de bărbat, Fecioară de Dumnezeu Născătoare, lăcașul celui nesuferit, încăperea celui neîncăput a Făcătoriului tău, pre tine te mărim.	*Pre ceaia ce nu prin a stricăciunii ispitirea ai purtat în pîntece și întru tot meșter Cuvîntului trup i-ai împrumutat, Maică neispitită de bărbat, Fecioară de Dumnezeu Născătoare, lăcașul celui nesuferit, încăperea celui nemărginit a Făcătoriului tău, pre tine te mărim.*
Bucură-te, mireasă luminată, Maica dătătoriului de lumină, bucură-te ceia ce ai încăput pre cel neîncăput în pîntecele tău, bucură-te cea decît însuși heruvimii mai cinstită, carea ai născut pre Mîntuitoriul sufletelor noastre.	*Bucură-te, mireasă luminată, Maica celui purtătoriŭ de lumină, bucură-te ceaia ce ai încăput în mitrasul tău pre cel neîncăput, bucură-te ceaia ce decît însuși heruvimii ești mai cinstită, ceaia ce ai născut pre Mîntuitoriul sufletelor noastre.*
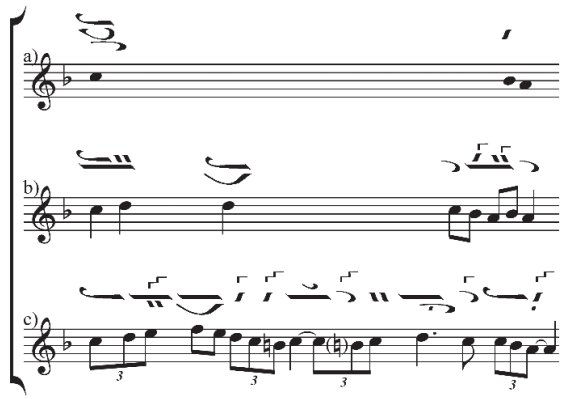
CC_interior complet.indd 272 05-Nov-21 12:36:21 PM

Musicește̦tile organe împreună glăsuind și noroade fără' de număr închinîndu-să chipului celui din Deira, trei tineri neplecîndu-să, pre Domnul au lăudat și l-au preaînălțat întru toți vecii.	*Musicește̦tile organe împreună glăsuind și noroade fără de număr închinîndu-se chipului celui din Deira, trei tineri neplecîndu-se, pre Domnul au lăudat și l-au slavoslovit întru toți vecii.*
Cum darul îți voiŭ lăuda și multa spre mine nevrednicul robul tău cea din toate zilele purtare de grijă carea aevea îmi arăți? Cum dar voiŭ spune bunătatea ta și cea de multe feliuri, cu adevărat chiverniseală? Tu încă și acum ferește-mă și mă păzește de toată răutatea și fiind viu și după moarte izbăvindu-mă Preacurată.	*Cum darul îți voiŭ lăuda și multa spre mine nevrednicul robul tău cea din toate zilele purtare de grijă carea aevea îmi arăți? Cum dar voiŭ spune bunătatea ta, cea de multe feliuri cu adevărat chiverniseală? Tu încă și acum fereaște-mă și mă păzeaște de toată răutatea și fiind viu și după moarte izbăvindu-mă Preacinstită.*

Tabelul 11: Textele irmoaselor calofonice la Macarie Ieromonahul și Visarion Protopsaltul.

4.4. Particularități ortografice ale irmoasele traduse
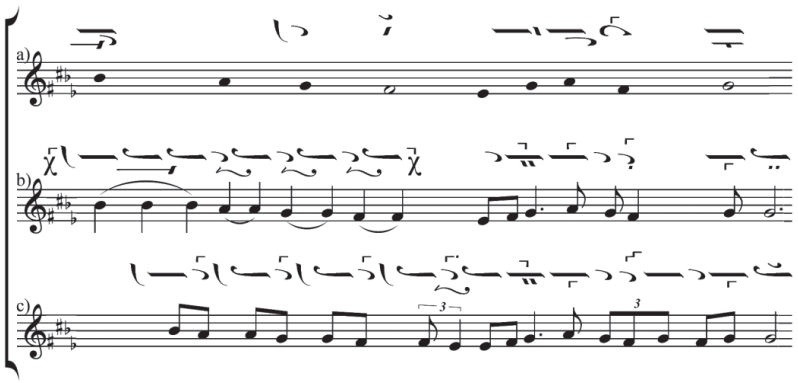
Unul dintre aspectele care definesc sistemul ortografic al lui Visarion Protopsaltul este preferința pentru anumite tipuri de desfășurări formulaice. În prelucrările sale, thesisurile sunt transcrise uneori într-o manieră mult mai dezvoltată decât la Grigorie Protopsaltul, Hurmuz Hartofilax și chiar Macarie Ieromonahul. De exemplu, în timp ce muzicienii amintiți transcriu în mod unanim o formulă, Visarion este singurul care o notează într-un mod distinct, după cum se poate observa mai jos.

Exemplul muzical 172:
a) Thesis cu antichenoma în vechea grafie.
b) Thesis explicat de Grigorie Protopsaltul, Hurmuz Hartofilax și Macarie Ieromonahul.
c) Thesis explicat mai amplu de către Visarion Protopsaltul.

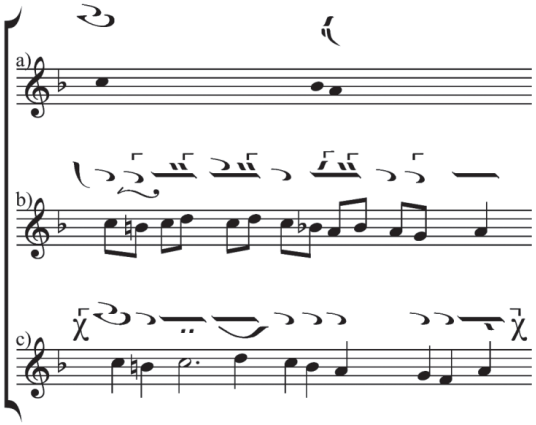
CC_interior complet.indd 273 05-Nov-21 12:36:21 PM

Protopsaltul nemțean tratează într-un mod particular și problema schimbării de agogică sugerată de anumite structuri muzicale, în special de cele cadențiale. Sunt cazuri în care preferă să ignore alterarea tempoului propusă de Grigorie și Macarie și să rămână în *tempo primo*, modificând totodată figura melodică a pasajului.

Exemplul muzical 173:
a) Thesis cadențial în vechea grafie.
b) Modificare de agogică la Grigorie Protopsaltul și Macarie Ieromonahul.
c) Ignorarea schimbării de agogică la Visarion Protopsaltul.

Fără să țină seama de transcrierile celor trei – uneori identice –, Visarion introduce în mod preferențial indicatorii de dublare a vitezei de execuție și de revenire în tempoul inițial.

Exemplul muzical 174:
a) Thesis cu piesma în vechea grafie.
b) Explicarea thesisului la Grigorie Protopsaltul, Hurmuz Hartofilax și Macarie Ieromonahul.
c) Transcrierea thesisului cu schimbare de agogică la Visarion Protopsaltul.

CC_interior complet.indd 274 05-Nov-21 12:36:22 PM

Pentru a marca schimbările de tempo, asemenea lui Macarie, Visarion folosește în adaptările de limbă română litera *B* (de la vreme, tempo), substituind litera *X* (*χρόνος*/ hronos = timp, tempo) din variantele de limbă greacă.

Dacă adaptarea semnelor agogice în funcție de limba în care este scrisă cântarea apare ca un demers firesc, alte licențe ortografice ale lui Visarion trezesc interesul prin neobișnuitul situației sau formei în care apar. Așa este, de pildă, *endofonul*,[338] semn utilizat numai de către Visarion Protopsaltul[339] atât în prelucrarea irmoaselor, cât și în traducerea lor. Endofonul apare de șapte ori în variantă simplă și o dată într-o formă extinsă, ca *endofon triplu*.[340]

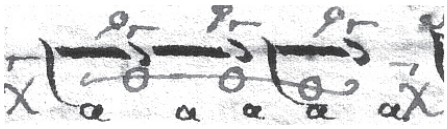

Figura 97: Ms. gr. BMN 7, f. 87r.

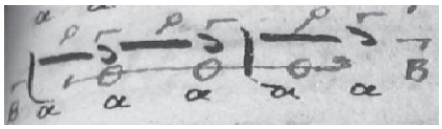

Figura 98: Ms. rom. BMA II 77, f. 108r.

Trebuie precizat că semnul în formă extinsă nu este nicăieri teoretizat ca atare, nici întâlnit în alte manuscrise, ci îi aparține lui Visarion, constituind o licență auctorială. Pe lângă ocurența scăzută, endofonului – în ambele sale forme – îi este caracteristică întrebuințarea exclusivă în cromaticul dur. El se întâlnește în cadrul irmoaselor *Adu-ți aminte, Stăpînă*, de Daniil Protopsaltul, și *Pentru multele mele păcate*, de Petru Berechet.

4.5. Formule de substituție a thesisurilor exighisite de Grigorie Protopsaltul

Prelucrările lui Visarion Protopsaltul trădează, așa cum spuneam, inspirația din lucrarea lui Grigorie Protopsaltul. Comparând cele mai uzitate thesisuri din exegezele lui Grigorie cu cele din prelucrările lui Visarion, am putut surprinde câteva dintre preferințele semiografice ale celui din urmă. Exegetul nemțean folosește pentru fiecare formulă de-ale lui Grigorie cel puțin două sau trei thesisuri substitutive bazate pe triolete sau șaisprezecimi. Principala regulă de apariție este alternanța. Atunci când nu apar în variantă analitică, formulele păstrează conturul melodic original din exegeza lui Grigorie.

Preferințele semiografice ale lui Visarion – care pot fi justificate de un considerent didactic, ca în cazul lui Macarie – se pot observa clar analizând una dintre cele mai populare figuri melodice ale calofonicului scurt, cea de broderie inferioară dublă.
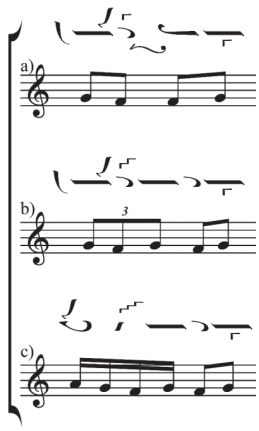
---

338 *Endofonul* este un semn psaltic care presupune interpretarea nazalizată a unor sunete sau grupuri de sunete. Vezi *Theoriticon sau Privire cuprinzătoare a meștesugului musichiei bisericești, după așăzământul sistimii ceii noao*, trad. de Macarie Ieromonahul, Viena, 1823, p. 10-11.

339 Este de remarcat faptul că, deși Macarie teoretizează endofonul în *Theoriticonul* său, nu îl folosește nici în transcrierile irmoaselor, nici în compozițiile proprii.
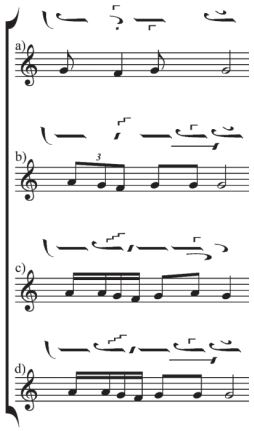
340 În ms. rom. BMA II 77, endofonul simplu apare la f. 104r (r. 1 și 2); f. 104v (r. 11 și 12), iar endofonul triplu apare la f. 108 (r. 3). În ms. gr. BMN 7, endofonul simplu apare la f. 83r (r. 8 și 9); f. 84r (r. 5 și 6), iar endofonul triplu la f. 87r (r. 5).

CC_interior complet.indd 275 05-Nov-21 12:36:22 PM

Uneori întâlnim în transcrierile lui Visarion și o a treia formulă substitutivă care reprezintă de obicei o sinteză între primele două. Cea mai elocventă situație se întâlnește în transcrierea broderiei inferioare sincopate.
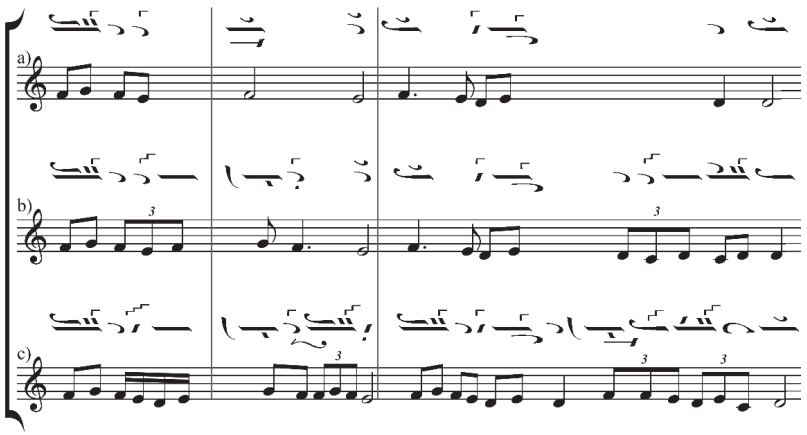

Exemplul muzical 175:
a) Thesis exighisit de Grigorie Protopsaltul.
b) Prima formulă de substituție a lui Visarion.
c) A doua formulă de substituție a lui Visarion.

Exemplul muzical 176:
a) Thesis exighisit de Grigorie Protopsaltul.
b) Prima formulă de substituție a lui Visarion.
c) A doua formulă de substituție a lui Visarion
d) A treia formulă de substituție a lui Visarion, sinteză între formula b) și formula c).

Visarion elaborează formule similare pentru majoritatea pasajelor întâlnite la Grigorie, inclusiv pentru cele din zonele cadențiale, după cum se poate remarca în următorul exemplu.

Exemplul muzical 177:
a) Thesisuri exighisite de Grigorie Protopsaltul.
b) Formule de substituție la Visarion.
c) Alte formule de substituție la Visarion.

CC_interior complet.indd 276 05-Nov-21 12:36:22 PM

Thesisurile de substituție propuse de Visarion reprezintă capturi semiografice ale unei posibile tradiții interpretative practicate în vatra mănăstirii Neamț. Notarea fiecărui eveniment sonor în variante analitice multiple oferă posibilitatea culegerii unui bogat vocabular formulaic cu ajutorul căruia se poate reconstitui maniera de ornamentare specifică psalților nemțeni de acum aproape două secole.

CC_interior complet.indd 277 05-Nov-21 12:36:22 PM

Alți compozitori și traducători de irmoase calofonice

După realizările notabile în domeniul traducerii și compunerii de irmoase calofonice ale muzicienilor de talia lui Filothei, Macarie, Anton Pann și Visarion Ieromonahul, în intervalul cuprins între jumătatea secolului al XIX-lea și începutul veacului nostru, activitatea componistică este destul de slab reprezentată în țara noastră. Creațiile și traducerile muzicienilor români îmbogățesc însă considerabil repertoriul calofonic, aducând în prim plan lucrări mai puțin cunoscute. Este o perioadă în care adaptările muzicale devin mai simple, tendința eliminării cratimelor crește, iar imnurile venite din alte zone imnografice încep să fie confundate cu irmoasele calofonice.

5.1. Petru Efesiu (sf. sec. XVIII – 1840)

Petru Efesiu,[341] profesorul lui Anton Pann și Macarie Ieromonahul, compune un sigur irmos calofonic, *Νυν πεποιθώς επί την σην* (*Acum cu nevoință alerg*), glas VIII, alcătuit mai întâi în limba greacă și apoi tradus tot de el, după cum precizează Iosif Naniescu în ms. rom. BARB 4402, f. 205r și în ms. rom. BMS 89m, f. 109r: „Acest irmos este făcut de Dascalul Petru Efesiu mai întîiu în Grecește și tîlmăcit în rumînește tot de Dumnealui".

Piesa de limbă greacă se regăsește și în Calofoniconul notat cu ajutorul sistimei alfabetice (ms. gr. Xiropotamu 415), prin urmare este posibil să fie compusă înaintea anului 1835. Un ucenic al lui Efesiu transcrie versiunea hrisantică a irmosului la sfârșitul ms. gr. BARB 764 (copie după Calofoniconul lui Grigorie Protopsaltul), probabil după un autograf neidentificat al lui Efesiu, și notează: „Παρά του Διδασκάλου μου Κ[υρ] Πέτρου Εφεσίου" („De dascălul meu, Petru Efesiu", f. 122v). Nu se poate ști însă care dintre cele două variante de limbă greacă a fost scrisă mai întâi, varianta hrisantică conținând elemente care o diferențiază de cea prezentă în ms. gr. Xiropotamu 415. Singura certitudine este că irmosul de limbă română a fost tradus după versiunea hrisantică, nu după cea alfabetică.

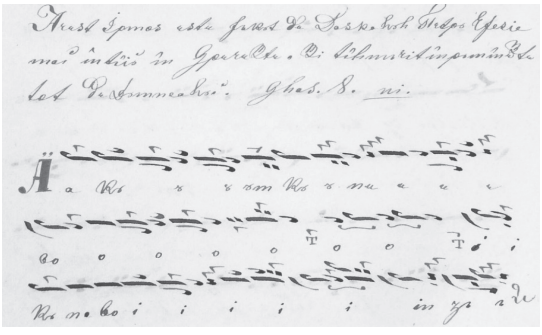

Figura 99: Ms. rom BMS 89m, f. 109r. Irmosul lui Petru Efesiu în limba română.

[341] Date biografice sumare despre Petru Efesiu se găsesc în Gheorghe Dem Teodorescu, *Viața și activitatea lui Antonŭ Pann, cu noțiunĭ despre istoriculŭ musiceĭ orientale și despre Sĕrdarulŭ Dionisie Fotino*, Tipografia Gutenberg, *Joseph Göbl,* București, 1893, p. 16 et passim.
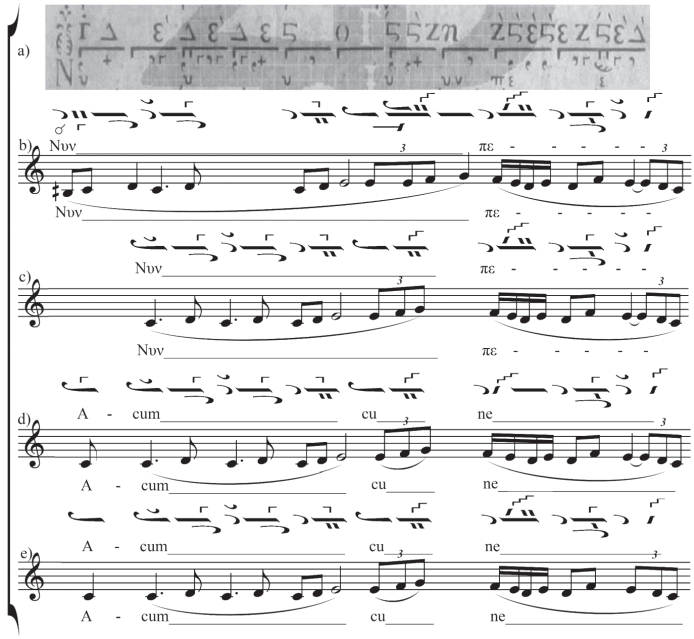
CC_interior complet.indd 278 05-Nov-21 12:36:22 PM

Asupra creației lui Petru Efesiu se va apleca și Nectarie Schimonahul Prodromitul, care o va traduce peste aproximativ o jumătate de veac. Versiunea lui Nectarie, întâlnită în ms. rom. Prodromu 4218, f. 92r, nu diferă foarte mult de cea originală decât sub raport lingvistic, după cum reiese din compararea textelor.

Traducerea lui Petru Efesiu	Traducerea lui Nectarie Prodromitul
Acum cu nevoință alerg către puternicul acoperământul tău și către a ta folosință cu tot sufletul năzuiesc și genunchele îmi plec, Stăpînă, și plîng și suspin. Să nu mă lași pre mine ticălosul, scăparea creștinilor.	*Acum nădăjduindu-mă la sprijineala ta cea tare am scăpat și către acoperământul tău cu tot sufletul am alergat și genunchile îmi plec, Stăpînă, și plîng și suspin. Să nu mă treci pre mine ticălosul, scăparea creștinilor.*

Tabelul 12: Irmosul Acum cu nevoință alerg *în traducerea lui Pentru Efesiu și Nectarie Prodromitul.*

În exemplul următor sunt transcrise incipiturile celor patru variante pe care le cunoaște irmosul lui Efesiu: două de limbă greacă, una în notație alfabetică (a) și cealaltă în notație hrisantică (c), și două de limbă română, una tradusă de Efesiu (d) și cealaltă de Nectarie Prodromitul (e). Transcrierea melodiei din notație alfabetică de la punctul b) îmi aparține.

Exemplul muzical 178:
a) Ms. gr. Xiropotamu 415, f. 19v. Irmosul lui Petru Efesiu în notație alfabetică (limba greacă).
b) Transcrierea irmosului din notație alfabetică în notație hrisantică.
c) Ms. gr. BARB 764, f. 122v. Irmosul lui Petru Efesiu în notație hrisantică (limba greacă).
d) Ms. rom. BMS 89m , f. 109r. Irmosul lui Petru Efesiu în notație hrisantică (limba română).
e) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 92r. Irmosul lui Petru Efesiu tradus de Nectarie Schimonahul.

CC_interior complet.indd 279 05-Nov-21 12:36:22 PM

Efesiu a tradus încă o cântare – *Ceata Sfinților Părinți*, glas VIII – care își va găsi loc mai târziu în *Calofoniconul* lui Athanasie Iordănescu (ms. rom. BNR 28944, f. 142v). O notă lămuritoare asupra piesei lasă tot Iosif Naniescu deasupra autografului lui Efesiu din ms. rom. BARB 1743, f. 114r: „Această Slavă este tradusă dupe Iacov Protopsaltul de reposatul dascalul Petru Efesiu ce a fost în București, scrisă precum se vede aici de însuși mîna lui, și dată de el reposatului întru fericire, Prea sfințitului Chesarie Episcopul Buzăului la anul 1838. De cînd a și remas la mine, Iosif Naniescu, Ierodiacon[ul] Preasf[inției] Sale".

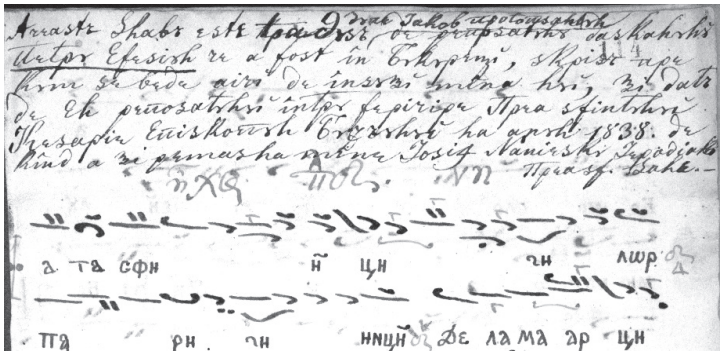

Figura 100: Ms. rom. BARB 1743, f. 114r. Ceata sfinților părinți, *presupus autograf al lui Petru Efesiu.*

Același Iosif Naniescu evidenția în cuvântarea ținută la moartea episcopului Chesarie relația profesională solidă dintre prelatul buzoian și muzicianul grec,[342] însărcinat cu traducerea cântărilor în limba română. Arhidiaconul Gabriel Constantin Oprea menționează că, atât *Slava* tradusă după Iacov, cât și irmosul *Acum cu nevoință alerg*, i-au fost închinate lui Chesarie.[343]

[342] „Dragostea ce avea către frumusețea și buna armonie a cîntărilor bisericești îl făcuse [n.m.: pe Chesarie] a proecta cu răposatul dascalul Petru Efesie tipărirea mai multor cărți de muzică bisericească în limba patriei; dar moartea acestui din urmă a împiedecat această lucrare atît de trebuincioasă pre cît de folositoare." Vezi Iosif Naniescu, *Cuvînt funebru pentru răposatul întru fericire Prea Sfințitul Chesarie, Episcopul Buzăului. Răposat la 1846, Noemvrie 30. Pus la pomenirea de patruzeci de zile de Ierodiaconul Iosif Nania*, Tipărit la Pitarul Z, Carcalechi Tipograful Curții, București, 1847, p. 22. Legătura profesională dintre cele două personalități precum și competențele de bun traducător ale lui Efesiu sunt sugerate și de către școlarul Vasilie Caloian: „Văzînd [n.m.: Chesarie] asmodiile de să pricinuesc în biserică în pricina cîntărilor, neorînduelele ce se făcea în armonia împistrițării limbilor, a hotărît să pue odată sfîrșit acestor abuzuri ce trag asupră-ne atîta hulă, chiar și dela cei streini! A format o sumă de bani, cu care să se poată înlesni traducerea tuturor în limba patria; nenorocirea însă răni din viață pe traducător, Petru Efesiu, și fapta aceasta rămase pînă ce singur 'și va forma om care să o săvîrșească." Vezi Vasilie Caloian, *Cuvînt funebru la înmormîntarea Prea Sfințitului Chesarie, Episcopul Buzăului (Născut la 1784, rădicat în scaun la 1825 și răposat la 1846 Noemvrie 30). De Vasilie Caloian, școlar*, Tipărit la Pitarul Z. Carcalechi Tipograful Curții, București, 1847, p. 29-30.

[343] Gabriel Constantin Oprea, *Cântarea bizantină*, p. 107. Vezi și Ionescu, *Lexicon*, p. 123.

CC_interior complet.indd 280 05-Nov-21 12:36:22 PM

Cele două piese vor fi tipărite în anul 1856 în *Tomul întîiu al Antologiei*,[344] editat la Buzău de Serafim Ieromonahul pe cheltuiala succesorului lui Chesarie în scaunul episcopal, Filothei Buzăul. Serafim le numește pe ambele irmoase, după cum se poate observa în descrierea de mai jos:

p. 279 *Aceste două Irmoase sînt făcute de dascălul Petru Efesiu mai întîi în Grecește și tîlmăcindu-se în romînește tot de dînsul.* Glas VIII, Ni: *Acum cu nevoință alerg*.

p. 281 *Facerea lui Petru Efesiu.* Glas VIII, Ni: *Ceata Sfinților Părinți*.

Câteva decenii mai târziu, Athanasie Iordănescu le va include pe amândouă în volumul al doilea din ms. rom. BNR 28944, făcând însă distincția netă între cele două clase compoziționale, între *irmos* și *Slavă*:

133v *Irmosul 37 Facerea Dascălului Petru Efesiu.* Glas VIII, Ni: *Acum cu nevoință alerg.*

142v *45. Slavă. Facerea lui Petru Efesiu.* Glas VIII, Ni: *Ceata Sfinților Părinți.*

Irmosul *Acum cu nevoință alerg* va fi adăugat de Iordănescu într-un alt codice autograf, ms. rom. BSS III 105, p. 611, care încheie șirul surselor ce conțin această creație.

5.2. Iosaf Ierodiaconul (înc. sec. XIX)

În ms. gr. BARB 35, alcătuit în anul 1841,[345] există un irmos inedit compus de către un anume Iosaf Ierodiaconul din porunca mitropolitului Moldovei, Veniamin Costache.[346] Despre autorul cântării nu se cunoaște niciun aspect biografic. Singurele date care îl pot plasa într-un context istoric destul de imprecis apar în titlul de la f. 26v, premergător cântării: „Acest Irmos s-au mellofăcut de mine, Iosaf Ierodiacon, prin porunca Înalt preaosfințitului stăpîn și Mitropolit a toată Moldavía, kirio kirio Veniamin întru lauda și cinstea oblăduitoriului nostru Ioan v[oie]v[o]d, Domn[ul] Moldavviĭ. Glas întîiu, Pa: *Făcut-au tărie cu brațul său Domnul*."

[344] *Tomul întîiu al Antologiei, dupre așăzămîntul Sistimii cei noo a Musichii Bisericești. Acum adoa oară tipărit în zilele prea Înnălțatului nostru Prințu Alecsandru Dimitrie Ghica, caimacapul Țării Romînești. Cu binecuvîntarea, rîvna și toată cheltuiala iubitorului de Dumnezeu Episcop al sfintei Episcopii Buzău și Cavaler al ordinului Sf. V. Clesului al-trei-lea, D. D. Feloteiu. Așăzîndu-se întocmai după originalul Ieromonahului Macarie, însă cîntările s-a socotit a să pune numai care sînt mai de trebuință și fără cratimi, corectîndu-se de Ieromonahul Serafin Eg[umenul] Schitului Alunișu, Metohul sf. Episcopii. În Tipografia Sfintei Episcopii Buzău. Anul 1856. Octombrie 9.*

[345] F. 101v: 1841, mai 6; f. 113v: 1841, mai 18.

[346] Piesa mi-a fost semnalată de monahul cercetător Filotheu Bălan de la mănăstirea Petru Vodă, căruia îi mulțumesc.

CC_interior complet.indd 281 05-Nov-21 12:36:22 PM

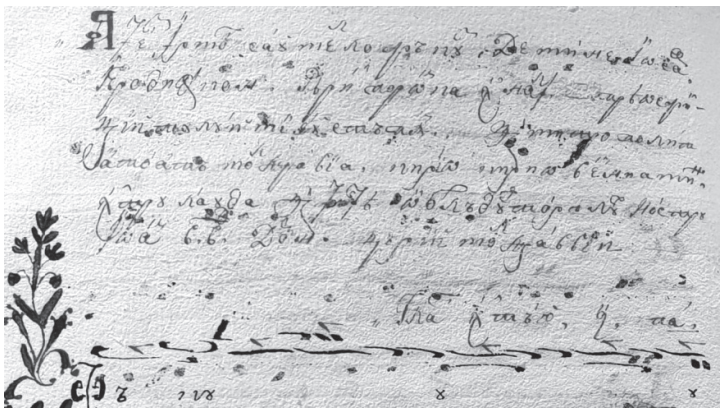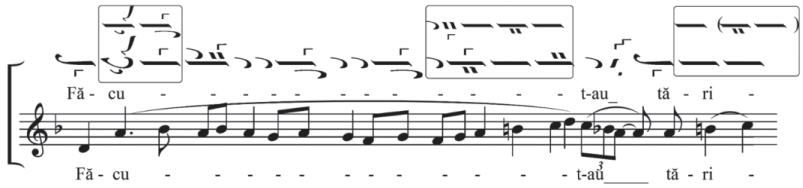

Figura 101: Ms. gr. BARB 35, f. 26v.

Judecând după mențiunile compozitorului, devine evidentă contemporaneitatea cu Veniamin Costache (1768-1846), mitropolitul Moldovei, și cu voievodul Ioan al Moldovei, cel mai probabil Ioan Sandu Sturdza, care a domnit între anii 1822 și 1828. Prin urmare, este posibil ca autorul să fie moldovean și un colaborator apropiat al mitropolitului, poate chiar ierodiaconul acestuia, iar piesa să fi fost compusă în anii de domnie ai lui Ioan Sturdza, chiar dacă manuscrisul este alcătuit două decenii mai târziu.[347]

Textul irmosului lui Iosaf este preluat din cartea de cult numită *Penticostar*, de la irmosul cântării a IX-a a Canonului Samarinencei (Duminica a V-a după Paști).[348] Alternanța modală diatonic-cromatic și modulația prin ftoralele *agem* și *hisar* sunt constante în acest opus. După maniera de ortografiere a cântării se poate deduce că ierodiaconul Iosaf nu stăpânea îndeajuns de bine normele de scriere, folosind în contexte nepotrivite *petastiul* și *isonul*, după cum se poate remarca în exemplul următor. Ortografia deficitară ar putea fi un argument pentru alcătuirea piesei în anii de domnie ai lui Ioan Sandu Sturdza, când regulile de scriere ale sistimei hrisantice – implementată în țara noastră după 1816 – erau probabil insuficient de cunoscute celor care se încumetau să compună muzică bisericească.
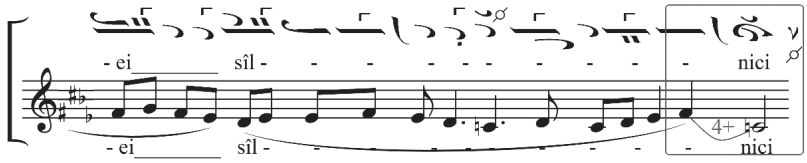

Exemplul muzical 179: Ms. gr. BARB 35, f. 26v. Erori de ortografie psaltică în incipitul irmosului lui Iosaf.

[347] Și Visarion Protopsaltul compune stihira *Prorocule minunate* în 1821/1822 și o adaugă în ms. gr. ms. rom. BMA II 77 abia în anul 1837.

[348] *Penticostarul*, Ediția a V-a, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1936, p. 179.

CC_interior complet.indd 282 05-Nov-21 12:36:22 PM

Saltul abrupt descendent de cvartă mărită de la f. 27r (începutul rândului 2), atipic pentru glasul al VI-lea, arată și el o abordare neconstrânsă de canoanele muzicale ecleziastice, deși ar putea fi, la fel de bine, o marcă a manierei componistice proprii autorului.

Exemplul muzical 180: Ms. gr. BARB 35, f. 27r. Salt descendent de cvartă mărită.

Irmosul lui Iosaf Ierodiaconul nu se mai întâlnește în nicio altă sursă, rămânând unic în tradiția muzicală manuscrisă.

5.3. Iosif Naniescu (1818-1902)

Mitropolitul Moldovei Iosif Naniescu[349] este o figură ilustră a muzicii bisericești autohtone, remarcându-se ca un mecena al acestei arte prin acțiunile de recuperare și colecționare a bunurilor culturale patrimoniale – în special manuscrise psaltice – și prin comandarea copierii colecțiilor muzicale importante. Colaboratorul său apropiat pentru acest demers de caligrafiere și multiplicare a manuscriselor a fost preotul Ghiță Ionescu.

Naniescu este cunoscut atât în calitate de autor de melodii ecleziastice, cât și ca traducător. El traduce cu aproximativ șapte ani înaintea lui Pann[350] irmosul lui Dionisie Fotino,[351] *Σε την υπέρ νουν* (*Pe tine, cea mai presus de minte*), pe glas V, așa cum aflăm din ms. rom. BARB 3931, f. 28v: „Facere a răposatului sărdar Dionisache Moraitul mai întîiu în grecește și tradus în Rumînie de Iosif la 1841 Apr. 2. Din porunca Prea o Sfințitului Episc[cop] Buz[ău] D. Kesarie." Din această mărturie autografă se poate deduce atât prețuirea de care se bucura Dionisie Fotino în rândul muzicienilor noștri, fiindu-i tradusă cea mai mare parte a operei, cât și relația de colaborare (poate chiar de coordonare) dintre Episcopul Buzăului și Iosif Naniescu, viitor mitropolit al Moldovei.

---

[349] O biografie a ierarhului compozitor poate fi consultată în Ionuț-Gabriel Năstasă (îngrijire ediție), *Din moștenirea muzicală a Sfântului Ierarh Iosif Naniescu. MS 340 din Biblioteca Mitropoliei Moldovei și Bucovinei*, Editura Doxologia, Iași, 2018, p. 7-11.

[350] Traducerea lui Pann apare de-abia în anul 1848 în *Privighier*. Nu am descoperit o altă sursă anterioară.

[351] Iosif Naniescu a tradus și alte cântări de Dionisie Fotino, cum ar fi anti-axionul *De tine se bucură*. Vezi ms. rom. BARB 4427, f. 101r (copiat de preotul Ghiță Ionescu): „De tine se bucură, facere a lui kir Dionisake Fotino Moraitul în grecește, și tradusă în romînește de arhimandritul Iosif Naniescu întocmai după cel grecesc."

CC_interior complet.indd 283 05-Nov-21 12:36:22 PM

Interesant este că muzicianul traduce în două feluri piesa lui Fotino. La f. 28r întâlnim prima variantă a irmosului cu mențiunea „mai esplicată la ortografie", apoi, la f. 29r, apare și cea de-a doua variantă. Față de traducerea lui Pann, lucrările lui Naniescu păstrează cel mai mult asemănarea cu modelul.

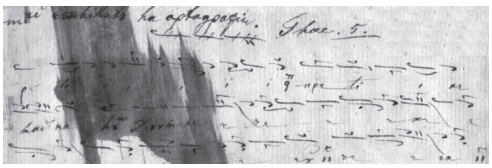

Figura 102: Ms. rom. BARB 3931, f. 28r. Prima variantă a traducerii irmosului.

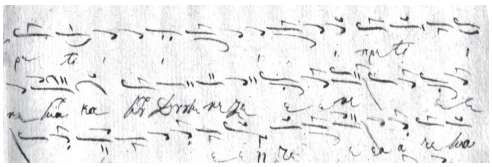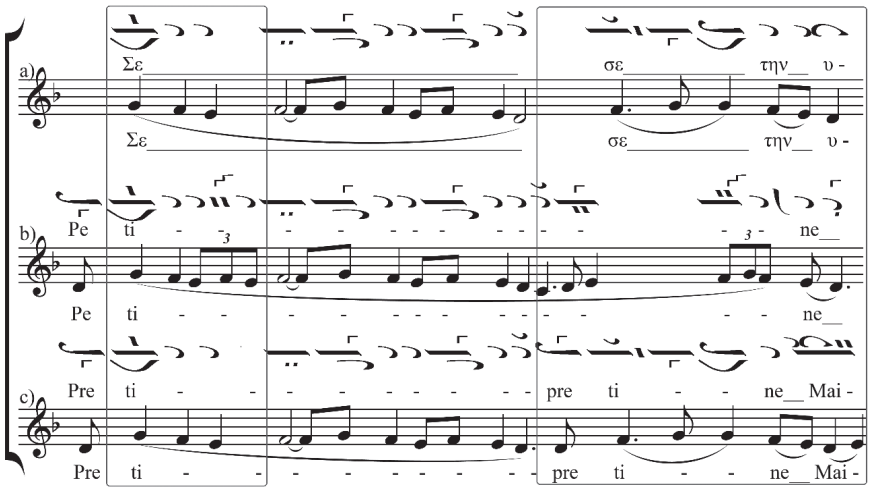

Figura 103: Ms. rom. BARB 3931, f. 29r. A doua variantă a traducerii irmosului.
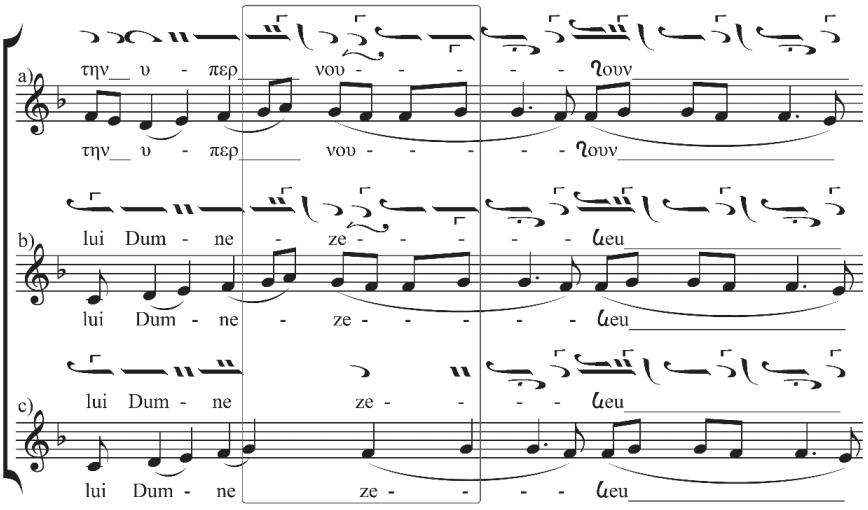
Incipiturile celor două prelucrări ale lui Naniescu sunt identice, putând lăsa impresia că reprezintă una și aceeași cântare.

Exemplul muzical 181:
a) Ms. gr. BarhDJ 163, f. 261r. Irmosul lui Dionisie Fotino, exighisit de Anton Pann.
b) Privighier, p. 419. Traducerea lui Anton Pann.
c) Ms. rom. BARB 3931, f. 28r și 29r. Incipitul lui Iosif Naniescu.
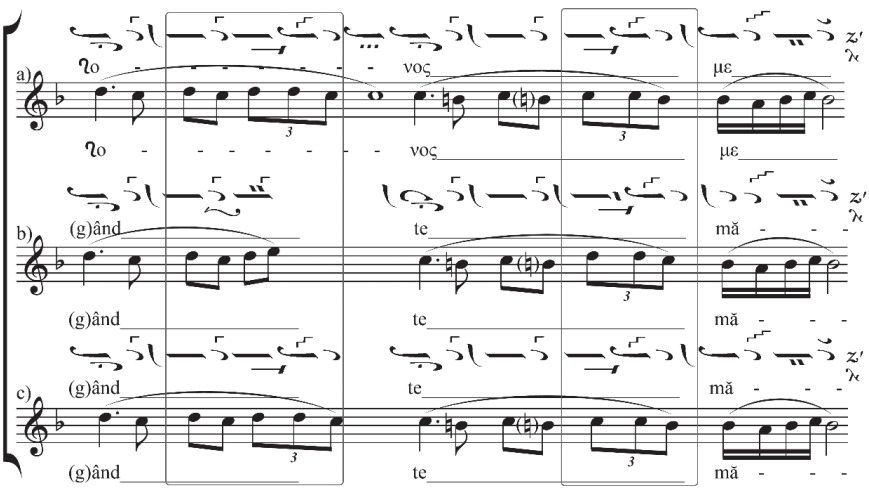
Diferențele sunt sesizabile numai în două locuri. În primul, zona distinctă apare pe o formulă din interiorul cuvântului „Dumnezeu". Pasajul din a doua versiune a irmosului reprezintă notarea concisă, sub formă de broderie inferioară, a unei formule notată analitic în prima versiune, exact ca în originalul grecesc.

CC_interior complet.indd 284 05-Nov-21 12:36:22 PM

Exemplul muzical 182:
a) Ms. gr. BarhDJ 163, f. 261r. Irmosul lui Dionisie Fotino, exighisit de Anton Pann.
b) Ms. rom. BARB 3931, f. 29r. Prima prelucrare a lui Iosif Naniescu.
c) Ms. rom. BARB 3931, f. 29r. A doua prelucrare a lui Iosif Naniescu.

În cealaltă zonă de incoincidență, asemănarea cu originalul nu mai este păstrată în prima versiune, ci în a doua. Trebuie precizat că Naniescu elimină din ambele versiuni neuma cu durata de patru timpi.

Exemplul muzical 183:
a) Ms. gr. BarhDJ 163, f. 261v. Irmosul lui Dionisie Fotino, exighisit de Anton Pann.
b) Ms. rom. BARB 3931, f. 29r. Prima prelucrare a lui Iosif Naniescu.
c) Ms. rom. BARB 3931, f. 29r. A doua prelucrare a lui Iosif Naniescu.

CC_interior complet.indd 285 05-Nov-21 12:36:22 PM

Celelalte fraze ale cântării sunt traduse de Naniescu cu un minimum de mijloace, mecanismele de adaptare fiind unele simple, precum eliminarea unor neume și anticiparea treptelor.

Chiar dacă nu se remarcă prin activitate componistică în domeniul irmoaselor calofonice și traduce o singură piesă, Naniescu joacă un rol cheie în difuzarea *Calofoniconului* lui Macarie, susținând financiar copierea colecției. Preotul Ghiță Ionescu, solicitat pentru execuția acestei sarcini, a continuat să popularizeze creațiile lui Macarie tocmai datorită accesului oferit de Naniescu la colecția inedită.

5.4. Dimitrie Suceveanu (1816-1898)

Dimitrie Suceveanu, protopsalt al Mitropoliei Iașilor, distins cu rangul de paharnic pentru activitatea muzicală deosebită,[352] este cunoscut în primul rând prin opera sa de căpătâi, *Idiomelarul unit cu Docsastarul* (1856-1857), tălmăcit în trei volume după *Idiomelarul* lui Hurmuz Hartofilax și *Doxastarul* lui Petru Lampadarie.[353] Deși nu compune niciun irmos calofonic, Suceveanu se remarcă prin traducerea piesei lui Panaghiot Halatzoglu, *Înfricoșatu-s-au pământul*. Cântarea apare în prima ediție a *Prohodului Domnului* (Iași, 1847),[354] devenind cel dintâi irmos de limbă română care vede lumina tiparului. La f. 28v a broșurii, traducătorul notează: „Acest Irmos să cîntă după scoaterea Aerului. Tradus din Grecește în Romînește de D[omnul] Sluger Dimitrie Sucevanu Protopsalt Sf. Mitropolii."

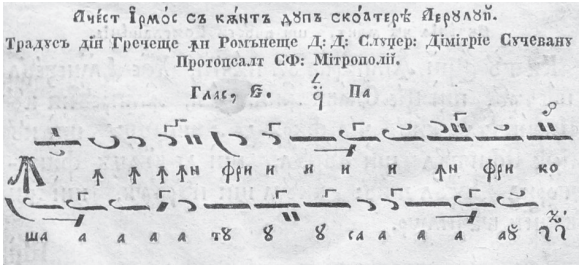

Figura 104: Prohodul Domnului*, 1847, f. 28v. Irmosul lui Halatzoglu în traducerea lui Dimitrie Suceveanu.*
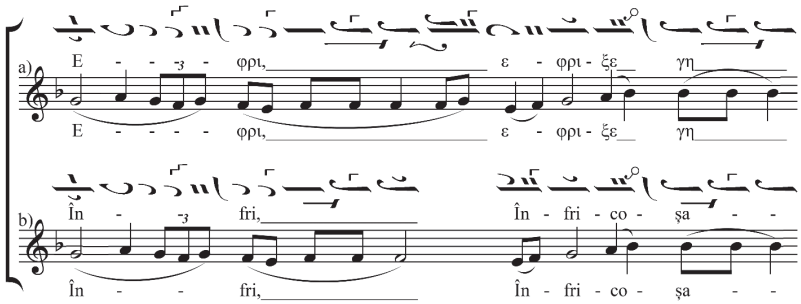
---

352 Suceveanu primește în anul 1844 rangul boieresc de paharnic. Vezi Vasile Vasile, „Centenar Dimitrie Suceveanu"*, Muzica* 2, 2000, p. 141. Pentru o biografie extinsă a compozitorului vezi și Vasile Vasile, „Protopsaltul Dimitrie Suceveanu (1816-1898)"*, Byzantion romanicon. Revista de arte bizantine*, vol. I, Academia de Arte *George Enescu*, Iași, 1995, p. 9-56. O prezentare succintă a lucrărilor sale se găsește în Ionescu, *Lexicon*, p. 331-332.

353 Nicolae Gheorghiță, „Cuvânt înainte", în Dimitrie Suceveanu, *Idiomelar, Tomul I, Lunile Septembrie-Decembrie*, Chilia „Buna-Vestire" a Schitului Sfântul Dimitrie-Lacu, Sfântul Munte Athos, 2011, p. IV.

354 „Prohodul Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Carele să cîntă în Sfînta și Marea Vineri seara la priveghiare, întocmit dupre cum să cîntă grecește fără scădere, sau înmulțire de vreo silabă. Acum a doua oară tipărit în zilele preaînălțatuluinostru Domn Mihail grigoriu Sturza V[oie]v[od] cu blagoslovenia înalt preaosfințitului Arhiepiscop și Mitropolit al Moldaviei și Sucevei Kirio Kir Meletie, Cavaleriu a mai multor Ordine. După originalul preaosfințitului Arhiepiscop al Buzăului Kirio Kir Kesarie și prifăcîndu-să cu adăogire numai stihirile cele cu semne, la fieșt care Stare de D. Slug[e]r Dimitrie Sucevanul Protopsalt Sf. Mitropolii. Iașii. În Tipografia Sfintei Mitropolii. 1847. Prin osteneala și cheltuiala supusului Înalt preosfinției sale, Antonie Gheorghiu Iconom și Protoereul Ținutului Iașii."

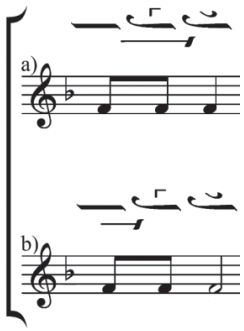
CC_interior complet.indd 286 05-Nov-21 12:36:22 PM

Datorită celor opt reeditări pe care le-a avut *Prohodul*, patru în timpul vieții (1847, 1856, 1873 și 1896) și patru postume (1910, 1912, 1922, 1928),[355] se poate presupune că irmosul adaptat de Suceveanu s-a bucurat de o mare popularitate în epocă în rândul psalților români.

Exemplul muzical 184:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 113. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul la irmosul lui Panaghiot Halatzoglu.
b) Prohodul Domnului, 1847, f. 28v. Traducerea lui Dimitrie Suceveanu.

Din punct de vedere ortografic, se remarcă încă din incipitul piesei tendința de a nota formulele de trei semne cu un omalon obișnuit, nu cu unul extins, ca în *Calofoniconul* de limbă greacă.
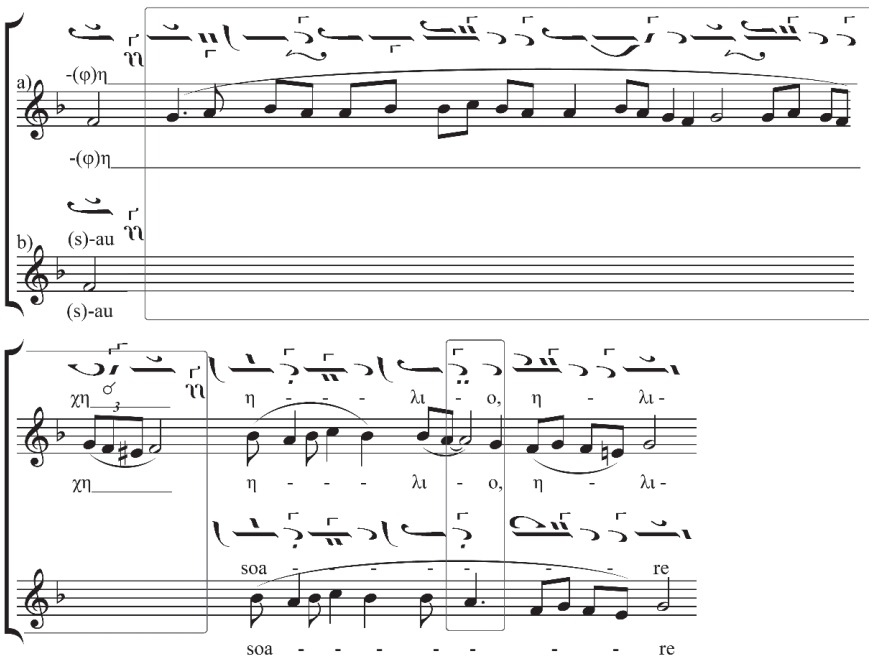

Exemplul muzical 185:
a) Ortografierea formulei de trei neume în Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν.
b) Ortografierea formulei în Prohodul lui Dimitrie Suceveanu.

Asemenea lui Pann, Suceveanu elimină din traducerea sa pasaje melodice, uneori de dimensiuni considerabile. Se poate opina că metoda sa de adaptare muzicală este similară cu *prescurtarea* (*σύντμηση*) despre care vorbește muzicologul Nicolae Gheorghiță.[356]

[355] Vasile, „Protopsaltul Dimitrie Suceveanu", p. 15. Am consultat personal trei dintre cele opt ediții: 1847, 1856 și 1928.

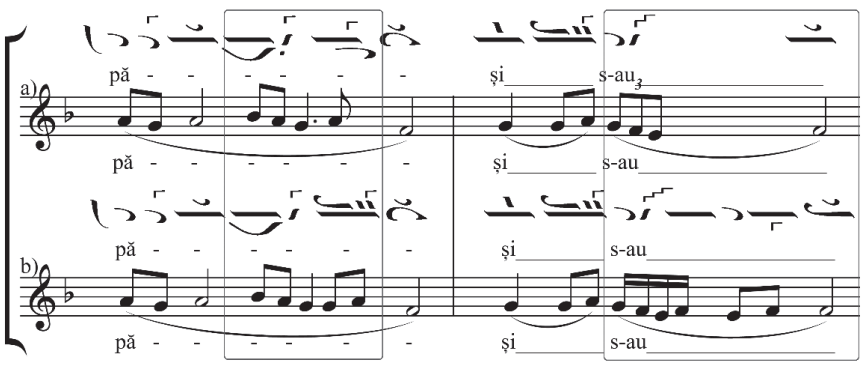
[356] Gheorghiță, *Chinonicul duminical*, p. 33.

CC_interior complet.indd 287 05-Nov-21 12:36:22 PM

Exemplul muzical 186:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 113.
b) Prohodul Domnului, 1847, f. 29r. Eliminarea unor pasaje în traducerea lui Suceveanu.

Începând cu a doua ediție a *Prohodului* Suceveanu va reveni asupra traducerii, transcriind analitic diverse thesisuri, dar fără a mai interveni asupra dimensiunilor piesei.

Exemplul muzical 187:
a) Prohodul Domnului (1847), f. 28v. Prima variantă a traducerii lui Suceveanu.
b) Prohodul Domnului (1856), f. 26r. Scriere analitică a unor formule în a doua variantă.

CC_interior complet.indd 288 05-Nov-21 12:36:22 PM

Irmosul tradus de Dimitrie Suceveanu va fi inclus și în câteva colecții manuscrise, fiind copiat către sfârșitul secolului al XIX-lea de către Paisie Lambru în ms. rom. Prodromu 3740, f. 406r, și de către ieroschimonahul athonit Isihie Petrescu[357] în ms. rom. Prodromu 4218, f. 100r. Titlul cântării din cele două surse îl parafrazează sau îl reproduce identic pe cel din ediția a II-a a *Prohodului* (1856), arătând astfel că tipăritura ajunsese probabil până în Sfântul Munte Athos: „Acest irmos să cîntă după sfîrșitul vecerniei [cînd] sărută [norodul] S[fîntul] Aer."

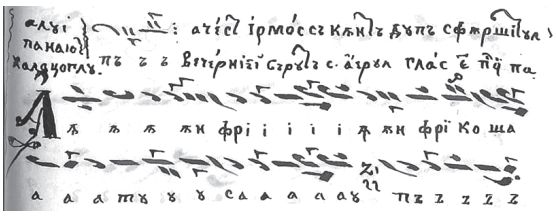

Figura 105: Ms. rom. Prodromu 3740, f. 406r. Autograf Paisie Lambru.

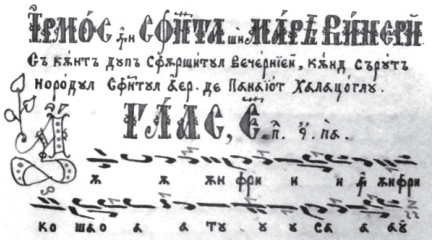
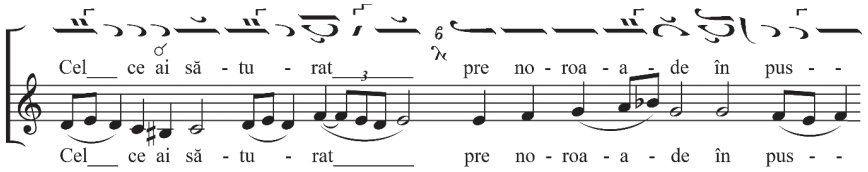

Figura 106: Ms. rom. Prodromu 4218, f. 100r. Autograf Isihie Petrescu.

În afară de irmosul tradus după Halatzoglu, Suceveanu a compus și stihira *Cel ce ai săturat pe noroade*, care a circulat în câteva antologii cu denumirea de *irmos*. O întâlnim mai întâi în tipăritura lui Ioan Zmeu din 1892, *Utrenier și Liturghier*,[358] la p. 316: „Irmoase Kalofonice. Acesta se cântă la mese. Facerea Domnului Dimitrie Suceveanu. Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*."

Exemplul muzical 188: Pseudo-irmosul calofonic Cel ce ai săturat pe noroade, *glas VIII, de Dimitrie Suceveanu.*

Cel care a promovat însă sistematic această cântare începând cu anul 1902 este Athanasie Iordănescu. Ea apare în cel puțin patru manuscrise autografe și o tipăritură: ms.

[357] Isihie Petrescu (1869-1928), pe numele de mirean Ioan, din comuna Cârja (de unde se și autointitulează *Cârjanul*), județul Tutova, se închinoviază la Prodromu în 1888, devenind ucenic al lui Nectarie Schimonahul. Este hirotonit ierodiacon în 1891 și primește hirotesia în ieroschimonah la 12 iulie 1915. Vezi Sebastian Barbu-Bucur, „Nectarie Schimonahul din Chinoviul românesc Prodromu-Athos. 100 de ani de la moartea lui", *Muzica* 3, 2000, p. 128, nota 31.

[358] Ioan Zmeu, *Utrenier și Liturghier*, Tipografia Alessandru Georgescu, Buzău, 1892.

CC_interior complet.indd 289 05-Nov-21 12:36:23 PM

rom. BNR 28944, f. 142r; ms. rom. BNR 29066, f. 226v; ms. rom. BNR 29067, f. 143v; ms. rom. BSS III 105, p. 578; *Buchet de muzică* (1933),[359] p. 410. După Iordănescu, Anton Uncu trece și el piesa în rândul cântărilor calofonice din *Antologhionul* său, dar nu o numește *irmos*, cu toate că o preia din ediția lui Zmeu din 1892 (așa cum menționează în nota de subsol).[360] Cea mai recentă antologie psaltică ce conține pseudo-irmosul lui Suceveanu este volumul *Cântări la Vecernie, utrenie și Sfânta Liturghie – antologie psaltică*,[361] editat de arhimandritul Clement Haralam[362] și Cezar Florin Cocuz[363] după modelul lucrării lui Zmeu.

Ținând cont de faptul că imnul este o stihiră alcătuită cu ajutorul thesisurilor specifice clasei imnografice din care face parte, nu poate fi luat în considerare ca o contribuție la genul irmoaselor calofonice. Cântarea poate fi totuși abordată pentru a exemplifica felul în care ideea de *irmos calofonic* capătă alte înțelesuri pentru muzicienii de la sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor. Prin urmare, Suceveanu rămâne înscris în istoria genului cu o singură traducere.

5.5. Elefterie Iliescu (jum. sec. XIX)

Un traducător mai puțin cunoscut de irmoase calofonice este Elefterie Iliescu, personalitate despre care nu se vorbește în niciun studiu de muzicologie bizantină. Implicit, datele biografice despre cel în cauză lipsesc cu desăvârșire. Principalul motiv pentru obscuritatea acestui muzician este opera sa muzicală de dimensiuni reduse, întrucât până în momentul de față singurele lucrări cunoscute sunt opt irmoase calofonice traduse după Gheorghios Ogurlu, întâlnite în ms. rom. autograf BARB 4428. Se pare că Iliescu a folosit ca sursă volumul III al *Ταμείον Ανθολογίας*, tipărit în 1855 de Theodoros Fokaefs,[364] deoarece atât titlul care precedă cele opt irmoase,[365] cât și ordinea cântărilor sunt identice cu cele din ediția de limbă greacă. Aceasta înseamnă că piesele din ms. rom. BARB 4428 sunt traduse după anul 1855.

Patru irmoase din manuscrisul menționat mai sus (de la glasurile II, III, IV și V) se regăsesc în colecția athonită fără număr de inventar, *Cântări la Sfânta Liturghie*,[366] copiată de Paisie Ieromonahul și alții între anii 1882-1909. În titlul de dinaintea cântărilor este

---

359 Amfilohie Iordănescu, *Buchet de muzică (Psaltichii)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1933.

360 Anton Uncu, *Antologhion*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1847, p. 213, nota 1.

361 Arhim. Clement Haralam, Cezar Florin Cocuz, *Cântări la Vecernie, utrenie și Sfânta Liturghie – antologie psaltică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2018, p. 499.

362 Arhim. Clement Haralam este Mare Ecleziarh al Catedralei Patriarhale din București, cu preocupări în muzicologia bizantină.

363 Cezar Florin Cocuz este interpret, compozitor și editor de carte psaltică, îngrijind, alături de Clement Haralam, mai multe tomuri muzicale.

364 Theodoros Fokaefs ed., *Ταμείον Ανθολογίας*, vol. III, Tipografia lui Moise de Kastro din Galata, Constantinopol, 1855.

365 „Ειρμοί καλοφωνικοί παρά Γ. Ουγουρλού, μετεφράσθησαν μεν παρά Σπυρίδωνος Α. του εκ Σπάρτης, επιδιορθώθησαν δε παρά Θ. Φωκέως." Vezi *Ταμείον Ανθολογίας*, p. 606.

366 https://www.stavropoleos.ro/wpcontent/uploads/BibliotecaVirtuala/Psaltichie/manuscrise_alte_fonduri/athos/33_athos_1882_paisie_liturghie_A4.pdf, accesat pe 17.7.2019.
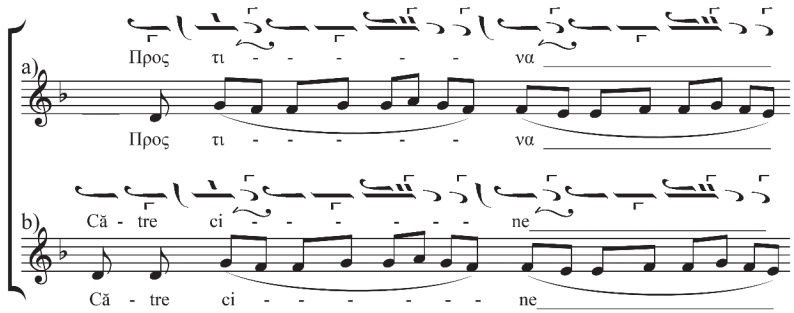
CC_interior complet.indd 290 05-Nov-21 12:36:23 PM

menționat locul traducerii imnurilor și funcția traducătorului: „Irmoase *καλοφονικό*. compuse de Gheorghie Ognul (Ogurlu) și îndreptate de Theodor Fochiu. Și traduse în romînește de ieromonahul Elefterie Iliescu. Iași" (f. 207r).

Aflăm astfel că Elefterie Iliescu a fost ieromonah, posibil din Iași, și că probabil avea legături culturale cu monahii muzicieni din Athos care i-au copiat lucrările. Cu siguranță, în antologia athonită au fost incluse și celelalte patru irmoase traduse de el, dar nu s-au păstrat, întrucât după fila 214 manuscrisul se încheie abrupt, următoarele foi lipsind.
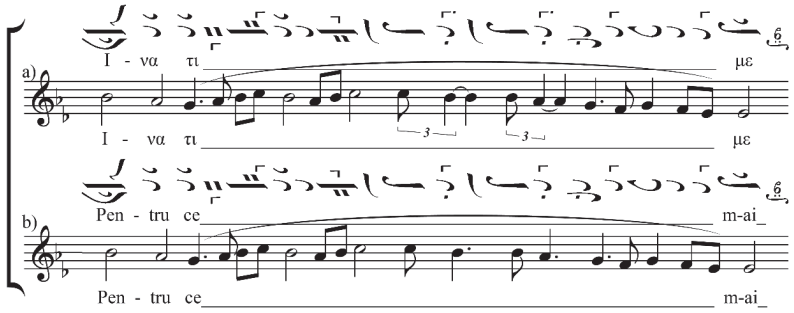
În continuare este redat conținutul ms. rom. BARB 4428, care a servit cel mai probabil de model colecției athonite. În incipiturile muzicale sunt comparate irmoasele din tomul al III-lea al antologiei îngrijite de Fokaefs cu adaptările lui Iliescu.

1r *Irmósele luĭ G. Ogurlu. Prifăcute de A. Spiridon din Spartis. Și ĭară s-aŭ maĭ îndreptat de cătră Theodor Focheos.* Glas I, Pa: *Către cine alta*.

Exemplul muzical 189:
a) Ταμείον Ανθολογίας, *vol. III (1855), p. 606.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 1r.
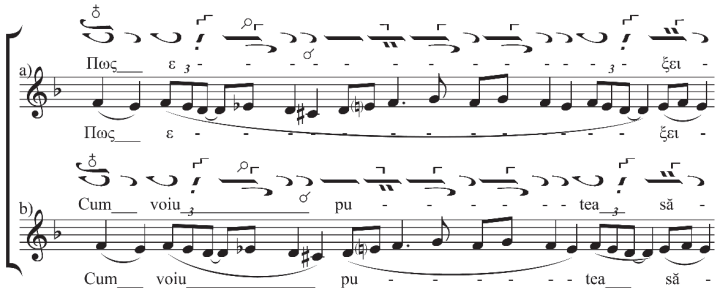
3r Glas II, Vu: *Pentru ce m-ai lepădat*.

Exemplul muzical 190:
a) Ταμείον Ανθολογίας, *vol. III (1855), p. 608.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 3r.
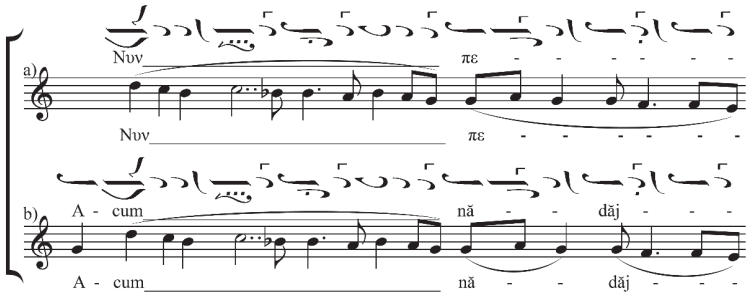
CC_interior complet.indd 291 05-Nov-21 12:36:23 PM

5r Glas III, Ga: *Cum voiŭ putea se spuiŭ*.
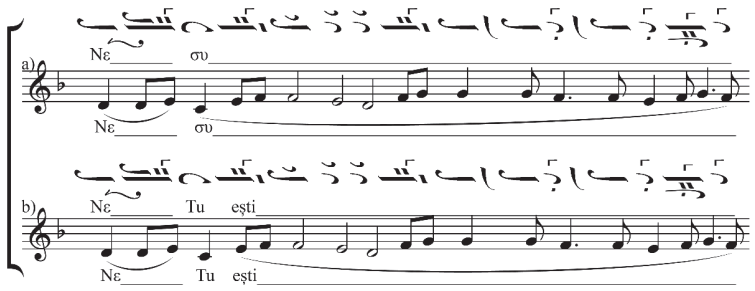

Exemplul muzical 191:
a) Ταμείον Ανθολογίας, *vol. III (1855), p. 611.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 5r.

6v Glas IV, Di: *Acum nădăjduindu-mă*.

Exemplul muzical 192:
a) Ταμείον Ανθολογίας, *vol. III (1855), p. 613.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 6v.
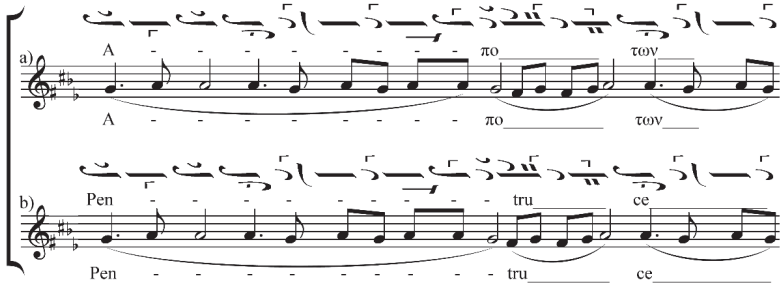
9r Glas V, Pa: *Tu ești a me tărie*.

Exemplul muzical 193:
a) Ταμείον Ανθολογίας, *vol. III (1855), p. 615.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 9r.
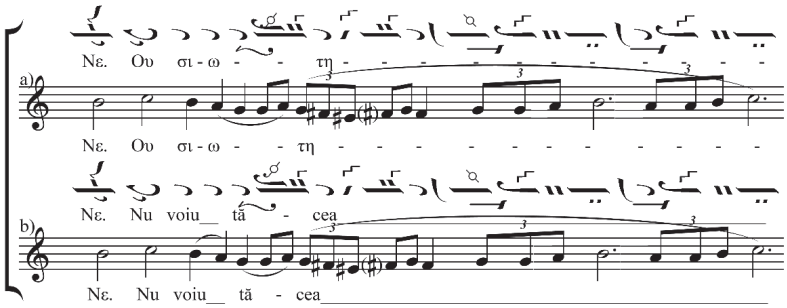
CC_interior complet.indd 292 05-Nov-21 12:36:23 PM

11r Glas VI nenano, Di: *Pentru cele multe ale mele păcate*.
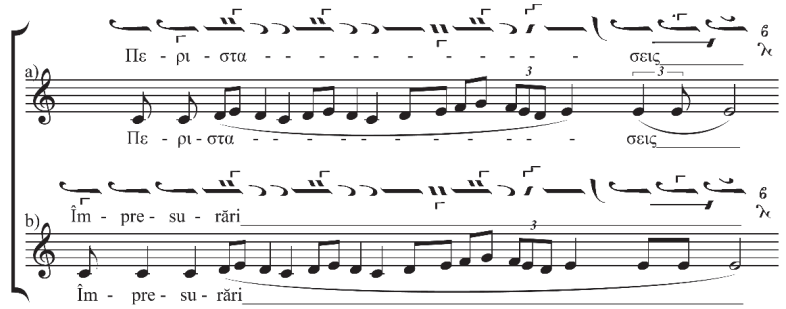

Exemplul muzical 194:
a) Ταμείον Ανθολογίας, *vol. III (1855), p. 618.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 11r.

13r Glas VII, Zo: *Nu voiŭ tăcea a cînta*.

Exemplul muzical 195:
a) Ταμείον Ανθολογίας, *vol. III (1855), p. 621.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 13r.

15r Glas VIII, Ni: *Împresurări și scîrbe*.

Exemplul muzical 196:
a) Ταμείον Ανθολογίας, *vol. III (1855), p. 623.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 15r.

CC_interior complet.indd 293 05-Nov-21 12:36:23 PM
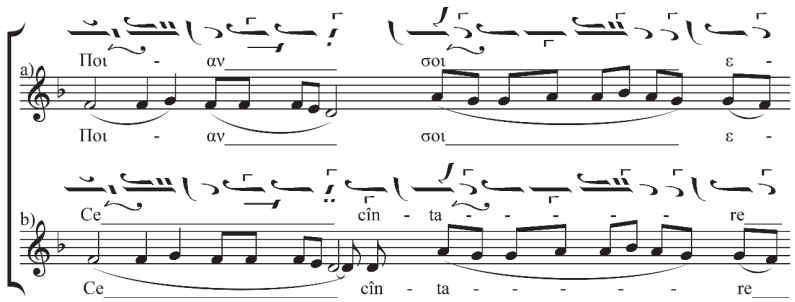
Elefterie Iliescu urmărește să păstreze cât mai mult nealterată linia melodică originală în traducerile sale. Procedeele de adaptare melodică folosite sunt dintre cele mai simple: anticiparea și repetarea treptelor, intercalarea silabelor etc. Puținele sale modificări vizează în principiu dimensiunea ritmică. De exemplu, în prima frază a irmosului *Pentru ce m-ai lepădat* (f. 3r), renunță la formulele ritmice bazate pe *gorgon urmat de apli* care divid timpul prim în părți inegale, folosind în schimb *gorgonul* simplu prin care timpul este divizat în mod egal. Din punct de vedere lingvistic și ortografic traducerile sunt fără cusur, fiind un indicator al competențelor filologice și muzicale posedate de Elefterie Iliescu.

5.6. O colecție de irmoase cu traducător anonim

În urma cercetărilor întreprinse la Biblioteca Academiei Române din București am descoperit ms. rom. BARB 2612 (*Irmologhionul Calofonicon*, selecție, sec. XIX) care conține 16 irmoase calofonice traduse de un muzician anonim. Alcătuitorul colecției a tălmăcit cântările cu ajutorul celor mai simple mecanisme posibile. Maniera de lucru și metodele de adaptare seamănă foarte mult cu cele folosite de Elefterie Iliescu în traducerea irmoaselor lui Gheorghios Ogurlu din ms. rom. BARB 4428, însă nu există nicio însemnare care să îl conecteze pe Iliescu de alcătuirea micului codice de 18 file. Este de apreciat că, dintre toate traducerile de limbă română, irmoasele din ms. rom. BARB 2612 se apropie cel mai mult de versiunile exegetice ale lui Grigorie Protopsaltul.

Pentru a se observa maniera de adaptare a melodiei la limba română, am transcris și incipitul irmoaselor de limbă greacă din *Calofoniconul* lui Grigorie.

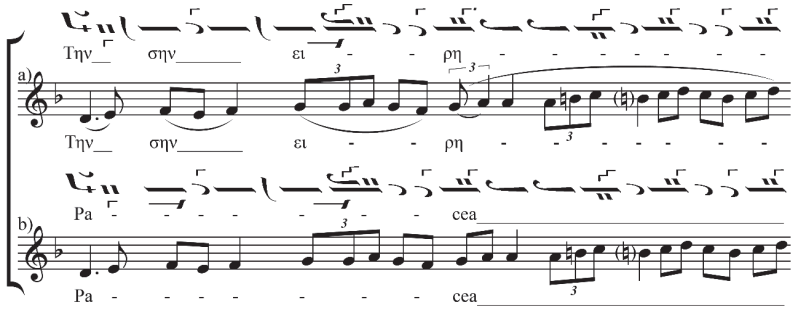
1r *Al lui Petru Berechet.* Glas I, Pa: *Ce cîntare vrednică.*

Exemplul muzical 197:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 22.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 1r.
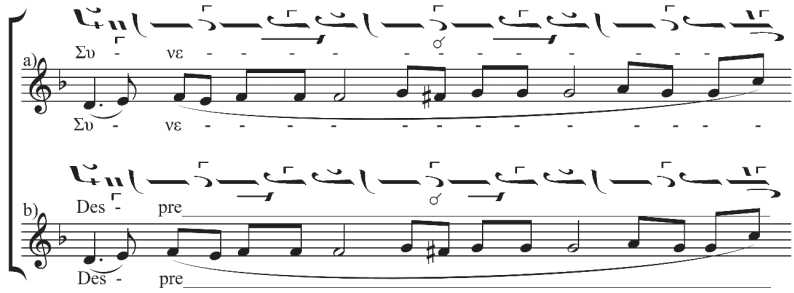
CC_interior complet.indd 294 05-Nov-21 12:36:23 PM

1v *Tot al lui Petru Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o noauă.*
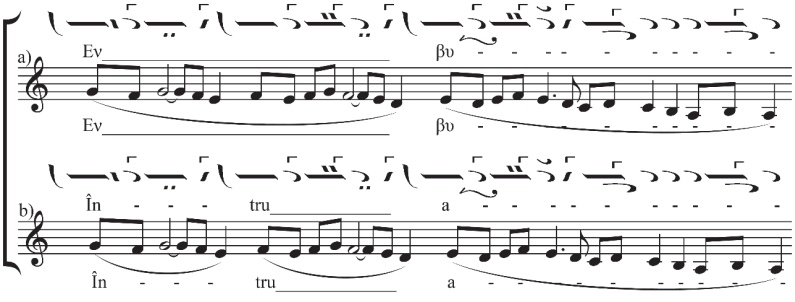

Exemplul muzical 198:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 41.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 1v.

3r *Tot al lui Petru Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Despre toate părțile.*

Exemplul muzical 199:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 44.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 3r.
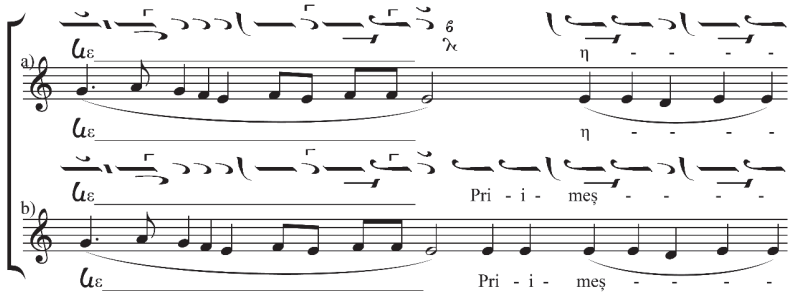
5r *Leghetos. Petru Berechet.* Glas IV, Vu: *Întru adînc au așternut*.

Exemplul muzical 200:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 52.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 5r.

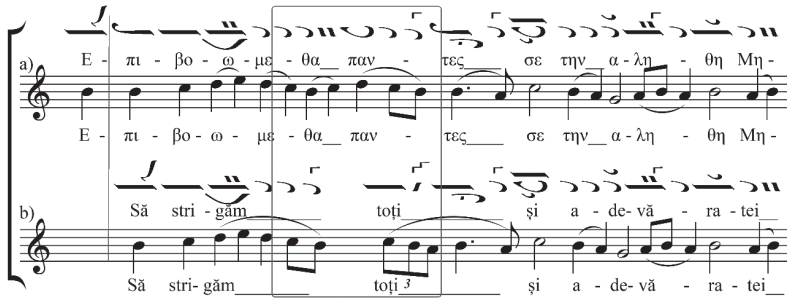
CC_interior complet.indd 295 05-Nov-21 12:36:23 PM

6v *Al lui Iacov Protopsaltul. Leghetos.* Glas IV, Vu: *Priimește, Stăpîne*.
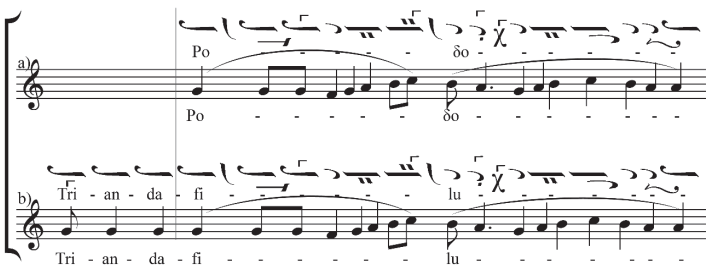

Exemplul muzical 201:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 55.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 6v.

8r *Să strigăm toți.* Glas IV leghetos (epifonemă).

Exemplul muzical 202:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 58.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 8r.
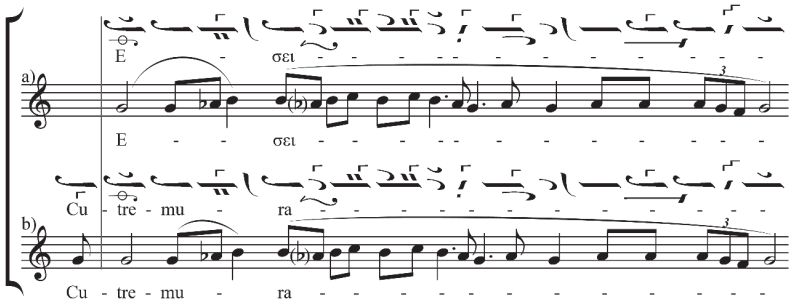
8v *Al lui Balasiu Iereul.* Glas IV, Di: *Triandafilul cel nevețejit*.

Exemplul muzical 203:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 79.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 8v.

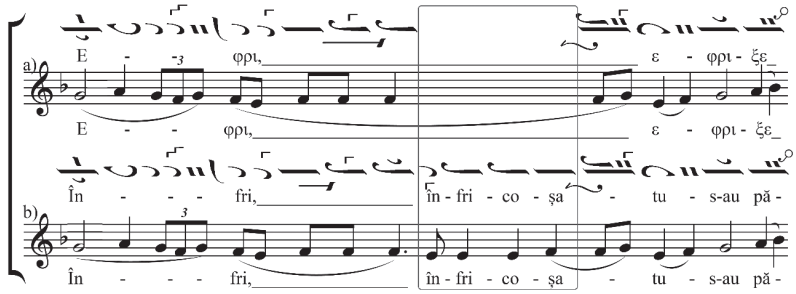
CC_interior complet.indd 296 05-Nov-21 12:36:23 PM

9v *Al lui Petru Berechet.* Glas IV, Di: *Cutremuratu-s-au noroadele*.
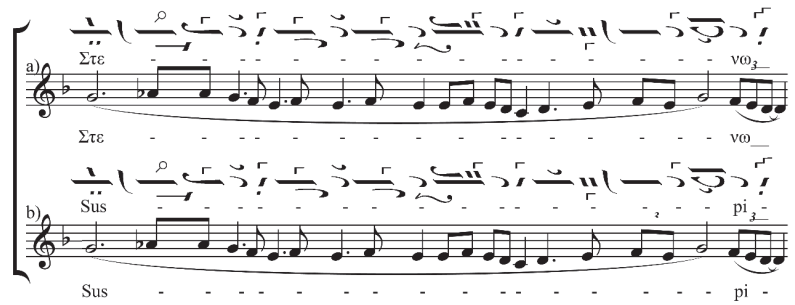

Exemplul muzical 204:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 106.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 9v.

11r *Al lui Panagiot Protopsaltul Halacioglu.* Glas V, Pa: *Înfricoșatu-s-au pământul*.

Exemplul muzical 205:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 113.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 11r.
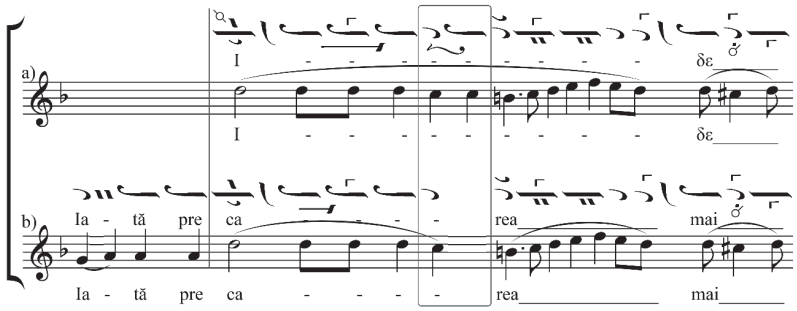
12v *Al lui Petru Berechet.* Glas V, Pa: *Suspin dintru adîncul sufletului*.

Exemplul muzical 206:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 119.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 12v.
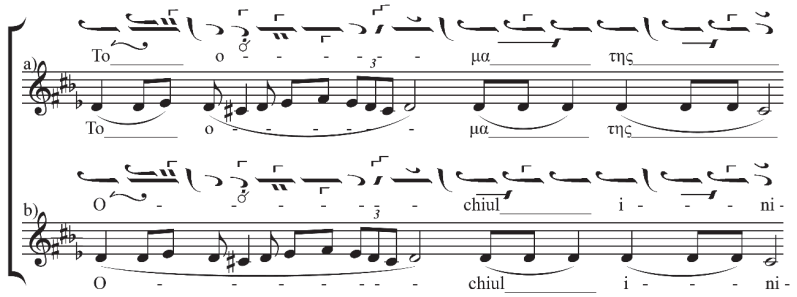
CC_interior complet.indd 297 05-Nov-21 12:36:23 PM

13v *Al lui Petru Berechet*. Glas I tetrafon, Ke: *Iată, pre carea mai' nainte o ai zis*.
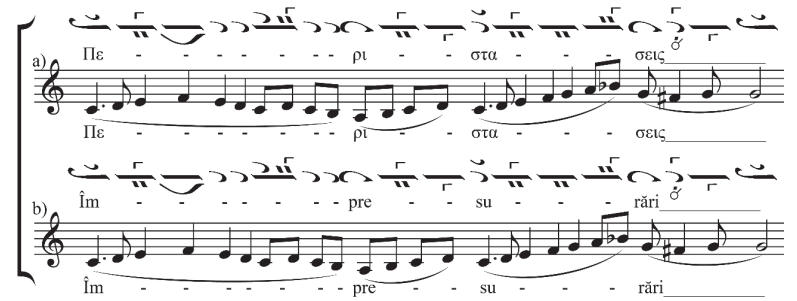

Exemplul muzical 207:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 34.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 13v.

14v *Al lui Berechet*. Glas VI, Pa: *Ochiul inimii mele*.

Exemplul muzical 208:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 126.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 14v.

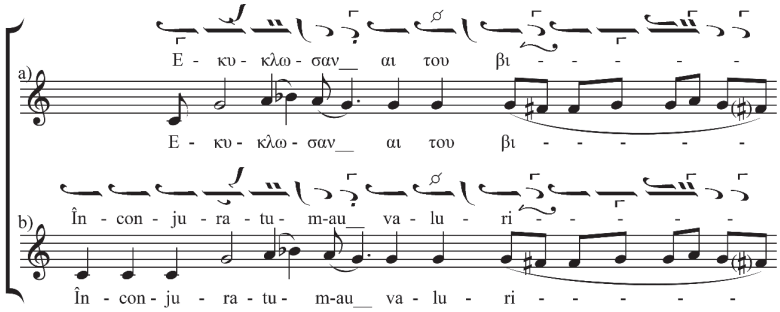
15r *A[l] lui Athanasie, Patriarhul Ierusalimului*. Glas VIII, Ni: *Împresurări şi scîrbe*.

Exemplul muzical 209:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 166-167.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 15r-v.
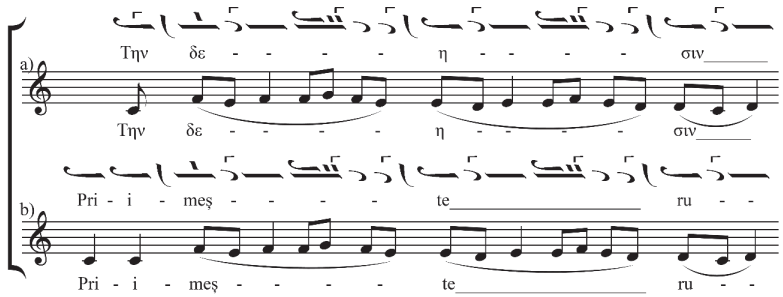
CC_interior complet.indd 298 05-Nov-21 12:36:23 PM

16r *Tot a[l] lui.* Glas VIII, Ni: *Încunjuratu-m-au valurile vieții*.
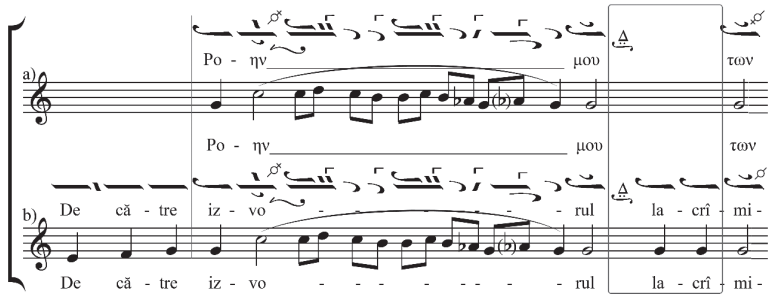

Exemplul muzical 210:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 168.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 16r.

16v *A[l] lui Gheorghie Critos.* Glas VIII, Ni: *Priimește rugăciunea mea*.

Exemplul muzical 211:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 183.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 16v.

19r Glas VIII, Ni: *De către izvorul lacrîmilor meale* (epifonemă).

Exemplul muzical 212:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, p. 188.
b) Ms. rom. BARB 2612, f. 19r.

CC_interior complet.indd 299 05-Nov-21 12:36:23 PM

Ocazional, în traducerea de față s-au strecurat mici greșeli ortografice. În exemplul de mai jos, traducătorul a confundat ftoraua cromaticului moale de pe primul rând de neume cu ftoraua *mustaar*, iar pe rândul următor, în locul *mustaarului* a trecut ftoraua *nenano* a cromaticului dur.

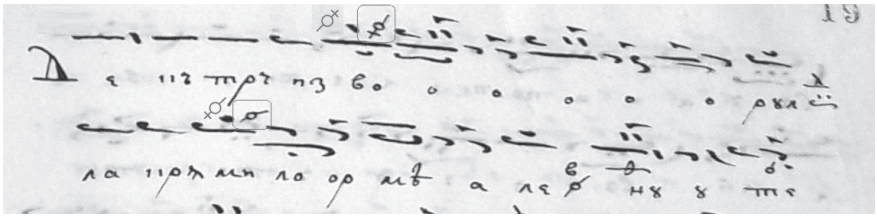

Figura 107: Ms. rom. BARB 2612, f. 19r. Greșeli ortografice în traducerea anonimă.

Totuși, colecția rămâne de mare interes pentru muzicologi și cercetători, cu atât mai mult cu cât reprezintă a treia mare contribuție la construirea unui repertoriu de irmoase calofonice de limbă română, pe primele două locuri situându-se Macarie Ieromonahul și Visarion Protopsaltul.

5.7. Nectarie Schimonahul Prodromitul (1804-1899)

Interesul pentru traducerea și compunerea irmoaselor calofonice este întâlnit și la monahii români din Sfântul Munte Athos. Primul muzician care se remarcă în acest sens este Nectarie Schimonahul Prodromitul[367] care contribuie la augmentarea repertoriului de irmoase calofonice de limbă română prin șase traduceri și o compoziție proprie. Tălmăcirile sale au în vedere două irmoase de Balasie Preotul, câte unul de Petru Berechet, Gheorghe Criteanul și Petru Efesiu, și un antifon compus în manieră calofonică de Matei Vatopedinul. Sebastian Barbu-Bucur, cercetând codicele athonit Prodromu 25/106, a descoperit o însemnare autografă a lui Nectarie conform căreia irmosul calofonic pe glas I de Balasie Preotul a fost tradus la 3 februarie 1866.[368] Celorlalte irmoase nu li se cunoaște data adaptării.

Creația sa de gen, de fapt un pseudo-irmos, este o megalinarie de la Paraclisul Maicii Domnului, *Pre ceia ce este mai înaltă decît ceriurile*, glas VIII, prelucrată după *ifosul*

[367] Date biografice despre acest muzician pot fi consultate în Vasile Vasile, „Școala lui Nectarie Vlahul", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. III, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2001, p. 113-121; Barbu-Bucur, „Nectarie Schimonahul", p. 103-129. Despre activitatea muzicală a lui Nectarie prezentată într-un context mai larg se vorbește în *Nectarie – Protopsaltul Sfântului Munte Athos, Cântări ale Sfintei Liturghii*, ediție îngrijită de Vasile Vasile, București, 2004, p. I-CLVII.

[368] Barbu-Bucur, „Nectarie Schimonahul", p. 116.

CC_interior complet.indd 300 05-Nov-21 12:36:23 PM

irmosului calofonic.[369] În ms. rom. Prodromu 3188,[370] f. 391r, această piesă poartă numele de *Megalinarion al P[ărintelui Ni[ctarie] foarte veselitoriŭ la mese*, indicându-se funcția paraliturgică a cântării.

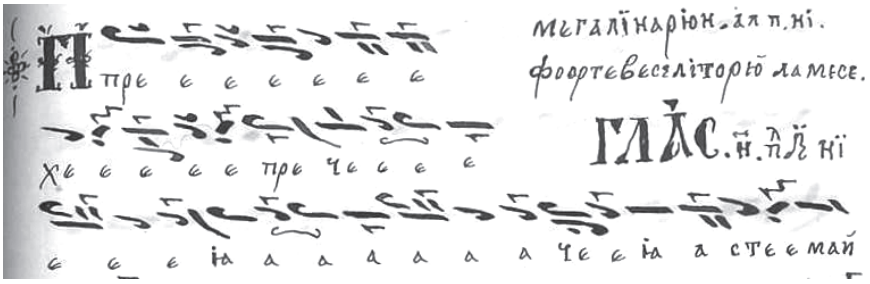

Figura 108: Ms. rom. Prodromu 3188, f. 391r. Pre ceia ce este mai înaltă *de Nectarie Schimonahul.*

Întregul grup de șapte irmoase apare integral în două surse, ms. rom. Prodromu 4218[371] (ff. 88v-105r) și ms. rom. Bucium 2[372] (74v-90v), copie identică a celui dintâi.[373]

Și în cazul irmoaselor lui Nectarie voi prezenta traducerile în paralel cu originalele hrisantice de limbă greacă. Necunoscând cu exactitate sursele după care a lucrat Nectarie, am comparat irmoasele lui Balasie, Berechet și Gheorghe Criteanul cu cele din tipăritura de limbă greacă din 1835, *Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*. Pentru irmosul lui Efesiu am folosit ms. gr. BARB 764,[374] pentru antifonul lui Matei Vatopedinul am apelat la ms. gr. Simonopetra 71, în timp ce pentru pseudo-irmosul său am recurs la varianta de limbă greacă din volumul *Καλλικέλαδος Αηδών* (1882). Titlurile și incipiturile cântărilor de limbă română sunt extrase din ms. rom. Prodromu 4218, după cum urmează:

---

369 Spiridon Vasiliadis, Grigorie Ierodiaconul Iviritul ed., *Καλλικέλαδος Αηδών*, Tipografia „Macedonia", Salonic, 1882, p. 521.

370 Această sursă mi-a fost indicată de către cercetătorul Filotheu Bălan.

371 Accesul la acest manuscris mi-a fost facilitat de către domnul dr. Gabriel Duca, membru al Grupului Psaltic *Nectarie Protopsaltul* din București, căruia i se cuvin mulțumiri.

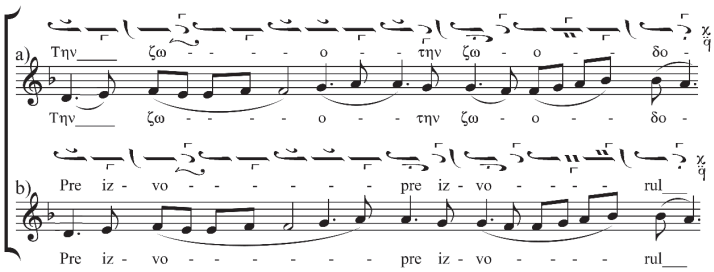
372 Pentru o descriere succintă a manuscrisului vezi Clement Haralam, „Manuscrise de muzică psaltică în biblioteca mănăstirii Toți Sfinții Atonului și Sfinții Români – Bucium" în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. III, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2001, p. 75-77.

373 Deși sunt izbitor de asemănătoare din punct de vedere al ortografiei și al conținutului, se pare că manuscrisul prodromit a fost caligrafiat de ierodiaconul Isihie Petrescu (Cîrjanu) în anul 1899, în timp ce codicele de la Bucium a fost copiat în 1906 de către Onufrie Săceleanu (Bratu).

374 Ms. gr. BARB 764 mi-a fost indicat de către cercetătorul Filotheu Bălan de la mănăstirea Petru Vodă, alături de alte câteva zeci de calofonicoane de limbă greacă de la Biblioteca Academiei Române din București.
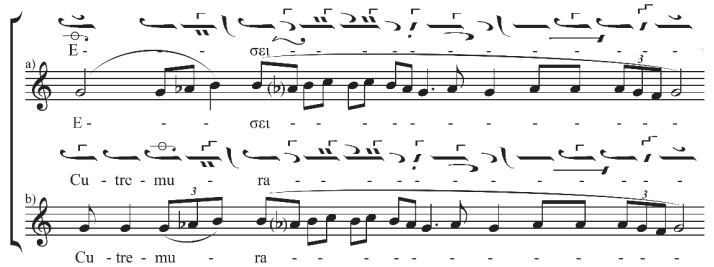
CC_interior complet.indd 301 05-Nov-21 12:36:24 PM

88v *Irmoase calofonicó. Traduse în Romînește de S[finția] S[a] Părintele, Nectarie Proro-psaltul Sf[î]n[tului] Munte Athos.*
Acesta este facere a lui Balasie Preotul. Glas I, Pa: *Pre izvorul cel priimitoriu de viață.*

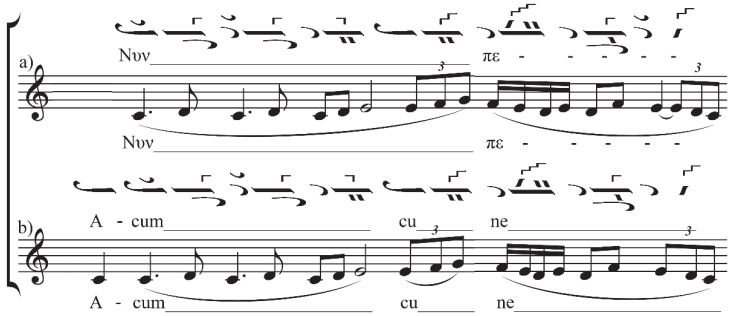
Exemplul muzical 213:
a) Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον, p. 11.
b) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 88v.

90r *Altul de Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Cutremuratu-s-au noroadele*.

Exemplul muzical 214:
a) Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον, p. 106.
b) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 90r.
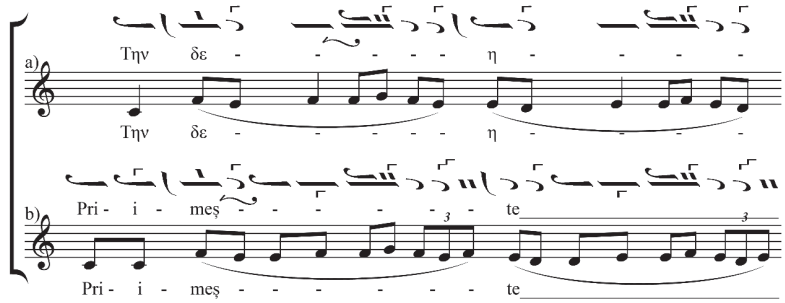
92r *Altul de Petru Efesiu.* Glas VIII, Ni: *Acum cu nevoință alerg*.

Exemplul muzical 215:
a) Ms. gr. BARB 764, f. 122v.
b) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 92r.
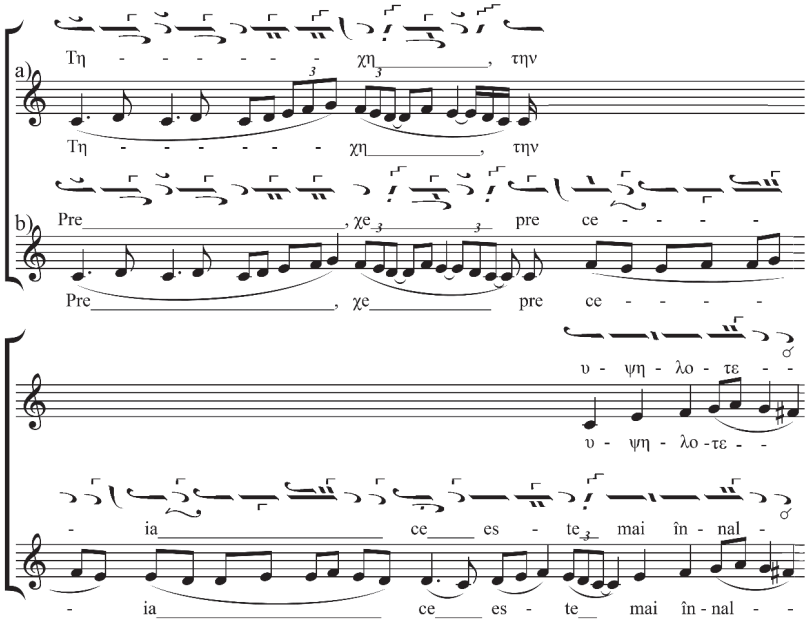
CC_interior complet.indd 302 05-Nov-21 12:36:24 PM

94r *Altul de Gheorghie Critos.* Glas VIII, Ni: *Priimește rugăciunea mea.*

Exemplul muzical 216:
a) Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον, p. 183.
b) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 94r.

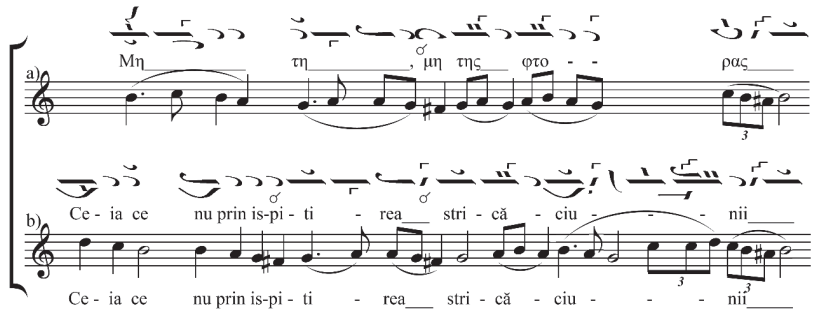
97v *Altul de Păr[intele] Nectarie, Protopsaltul Sfîntului Munte, Prodromitul.* Glas VIII, Ni: *Pre ceia ce este mai înaltă.*

Exemplul muzical 217:
a) Καλλικέλαδος Αηδών, p. 521.
b) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 97v.

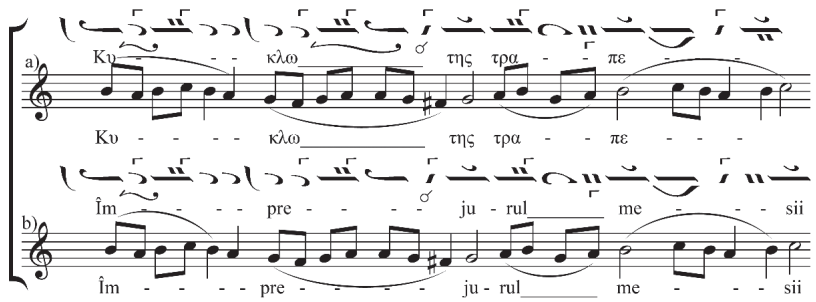
CC_interior complet.indd 303 05-Nov-21 12:36:24 PM

103v *Irmos calofonicó de Balasie Preotul.* Glas VII: *Ceia ce nu prin ispitirea stricăciunii.*

Exemplul muzical 218:
a) Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον, p. 141.
b) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 94r.
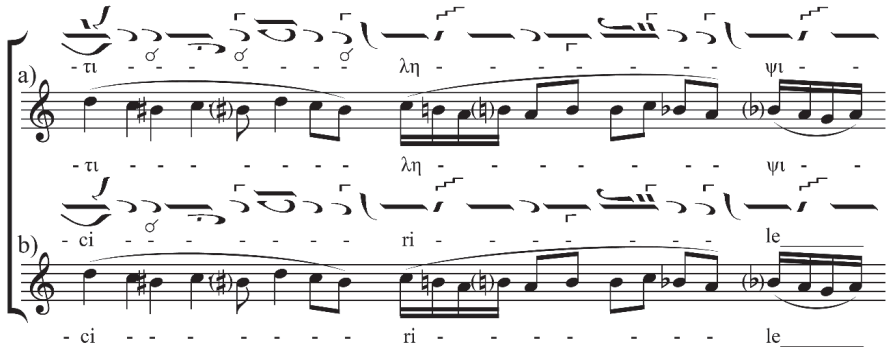
105r *Antifon, facerea lui Mateiu Vatopedinul Aghioritul.* Glas VII: *Împrejurul mesii Tale.*

Exemplul muzical 219:
a) Ms. gr. Simonopetra 71, f. 231r.
b) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 105r.

După cum se poate observa, Nectarie nu dezvoltă thesisurile atât de amplu pe cât o fac Macarie sau Visarion, preferând adaptări simple, rareori intercalând între frazele melodiei originale scurte interludii, așa cum procedează și atunci când își traduce propria piesă. Analiza creației sale trădează inspirația din irmosul lui Petru Efesiu. Deși foarte mult material muzical este prelucrat cu măiestrie, Nectarie importă de la Efesiu pasaje întregi de câteva rânduri cărora le subscrie textul irmosului său. Sunt cel puțin trei locuri în care se pot identifica astfel de citate identice. Pentru exemplificare voi reproduce numai unul dintre acestea:

CC_interior complet.indd 304 05-Nov-21 12:36:24 PM

Exemplul muzical 220:
a) Ms. gr. BARB 764, f. 122v. Irmosul lui Petru Efesiu, Νυν πεποιθώς επί την σην.
b) Ms. rom. Prodromu 4218, f. 98r. Pseudo-irmosul lui Nectarie, Pre ceia ce este mai înaltă.

Asemenea celorlalte traduceri ale sale, irmoasele vor fi copiate intens în Sfântul Munte de către ucenicii și colaboratorii apropiați. La noi în țară, singurul care le promovează în manuscrisele sale este Athanasie Iordănescu. Celor două irmoase prezente în *Calofoniconul* său (f. 99v și f. 114r) Iordănescu le adaugă și alte creații semnate de compozitorul prodromit, precum *Brațele părintești*, glas V (f. 114r), troparul Nașterii Domnului, glas IV leghetos (f. 162r) și troparul Botezului Domnului, glas I (f. 163v).

Nectarie Schimonahul nu este singurul călugăr român din Athos preocupat de irmoasele calofonice. Lui i se alătură cu câte o compoziție doi ucenici de-ai săi, Gherontie Prodromitul și Paisie Lambru.

5.8. Gherontie Prodromitul (1837-1917)

Între compozitorii de irmoase calofonice se numără și ieroschimonahul athonit Gherontie, viețuitor al schitului românesc Prodromu. Vasile Vasile îl așază în rândul ucenicilor lui Nectarie Protopsaltul, socotindu-l drept „unul dintre cei mai importanți discipoli, continuator al tradiției de creație a înaintașului său."[375] Informații biografice succinte sunt oferite de bizantinologul Sebastian Barbu-Bucur care afirmă că sub identitatea lui Gherontie se ascunde Gheorghe Ionescu din comuna Probota – Suceava, închinoviat la Prodromu în 1857, la vârsta de 20 de ani, și devenit ieroschimonah la 15 august 1858. Se retrage la chilia Sf. Nicolae – Iuftadia, revine la Prodromu în 1915, iar în 1917 decedează.[376]

[375] *Nectarie – Protopsaltul Sfântului Munte Athos, Cântări ale Sfintei Liturghii*, p. CI.
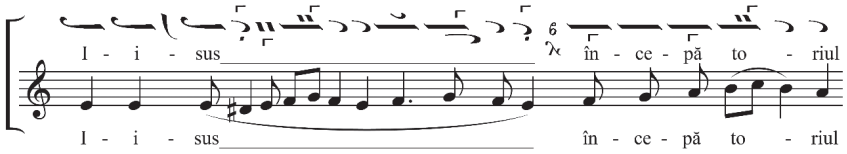
[376] Sebastian Barbu-Bucur, „Nectarie Schimonahul din Chinoviul românesc Prodromu-Athos", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. II, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2000, p. 29, nota 41. Vezi și Sebastian Barbu-Bucur, *Tezaur muzical românesc de tradiție bizantină. Sec. XVIII-XXI (1713-2013). Volum aniversar. 300 de ani de românire a cântărilor sacre de tradiție bizantină*, Editura Semne, București, 2013, p. 200.

CC_interior complet.indd 305 05-Nov-21 12:36:24 PM

Gherontie se distinge atât în postura de traducător, cât și în cea de compozitor. Activitatea de adaptare a cântărilor grecești la limba română se rezumă la traducerea unui rând de opt heruvice mici (săptămânale) după Theodoros Fokaefs,[377] prelucrarea unui chinonic al lui Petru Efesiu, *Bucurați-vă drepților în Domnul*, glas V,[378] Barbu-Bucur indicând și o doxologie pe glas II, tradusă după Meletie Sisaniu la 1 septembrie 1904.[379]

În ipostaza creatorului de psaltichie Gherontie se remarcă prin două polielee, unul pe glas VII (*Mărturisiți-vă Domnului*)[380] și altul pe glas VIII (*Robii Domnului*),[381] stihiri,[382] antifonul gl. IV leghetos care se cântă la praznice după polieleu (*Din tinerețile mele*),[383] două cântări paraliturgice, la Adormirea Maicii Domnului (*Veniți fraților iubiți*, glas I) și la praznicul Sf. Cruci (*Astăzi voesc a-ți aduce*, glas VIII).[384] De asemenea, Vasile Vasile îi atribuie realizarea unei noi variante melodice a *Stihirarului* pe întreg anul,[385] o *Carte de cântări cu podobii dupre glasurile stihoavnelor*, precum și *Orînduiala Sfintei slujbe a Prea Cuvioasei Maicii noastre Paraschevei*.[386] Sebastian Barbu-Bucur menționează că în anul 1865 Gherontie termină de compus o antologie, fără a preciza însă numele colecției.[387]

În 1899 Gherontie Prodromitul compune un irmos calofonic la Botezul Domnului, *Iisus, începătoriul vieții*, glas IV leghetos, care se găsește în două manuscrise din Biblioteca Schitului românesc Prodromu – ms. rom. Prodromu 4218 (f. 106v) și ms. rom. Prodromu 3188 (f. 306r) – și în ms. rom. 2 de la mănăstirea Bucium (f. 89v). Textul irmosului este preluat din cântarea a V-a a primului canon de la utrenia de pe 6 ianuarie.[388]

Exemplul muzical 221: Ms. rom. Prodromu 4218, f. 106v. Iisus, începătoriul vieții *de Gherontie Prodromitul.*

377 Sebastian Barbu-Bucur, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, Editura Muzicală, București, 2000, p. 181.

378 Ms. rom. Prodromu 127/34, f. 13r. Vezi Barbu-Bucur, *Manuscrisele muzicale*, p. 238.

379 Vezi incipitul traducerii în Sebastian Barbu-Bucur, „Onufrie Bratu de la Mănăstirea Cheia-Teleajen. copist de muzică psaltică", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. III, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2001, p. 83.

380 Ms. rom. Prodromu 65/55, f. 116r. Vezi Barbu-Bucur, „Onufrie Bratu", p. 139.

381 Ms. rom. Prodromu 65/55, f. 120r. Vezi Barbu-Bucur, „Onufrie Bratu", p. 139.

382 Ms. rom. Prodromu 100/134, f. 21r: „Stihira ce să cântă la Botezul Domnului când stropește pre norod, *Să cântăm credincioșii*, gl.VI, a lui Hagii Gherontie Ierom(onahul)." Vezi Barbu-Bucur, „Onufrie Bratu", p. 207.

383 Ms. rom. Prodromu 105/130, f. 12r. Vezi Barbu-Bucur, „Onufrie Bratu", p. 213.

384 Ms. rom. Prodromu 119/26, f. 108v. Vezi Barbu-Bucur, „Onufrie Bratu", p. 231.

385 *Nectarie – Protopsaltul Sfântului Munte Athos, Cântări ale Sfintei Liturghii*, p. LXXIII.

386 Vasile, „Școala lui Nectarie Vlahul", p. 116.

387 Sebastian Barbu-Bucur, „Contribuții românești în domeniul culturii musicale bizantine la Muntele Athos", în *Byzantion romanicon. Revista de arte bizantine*, vol. I, Academia de Arte „George Enescu", Iași, 1995, p. 7.

388 *Mineiul lunei lui ianuarie*, Ediția a III-a, Tipografia Bisericească din Sf. Monastire Cernica, 1926, p. 144.

CC_interior complet.indd 306 05-Nov-21 12:36:24 PM

Menirea acestui irmos era de a fi cântat după Sfânta Liturghie din ziua praznicului Botezului Domnului (ms. rom. Prodromu 4218, f. 106v), la împărțirea anaforei, așa cum reiese din titlurile pe care le-a primit în manuscrise: *Irmos la Botezul Domnului* (ms. rom. Prodromu 4218, f. 106v) și *Irmos veselitor ce să cîntă la darea anaforei* (ms. rom. Prodromu 3188, f. 306r).

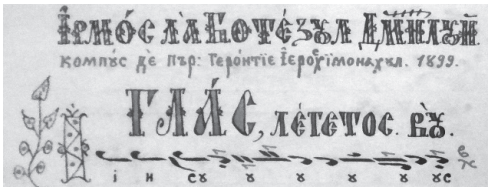

Figura 109: Ms. rom. Prodromu 4218, f. 106v.

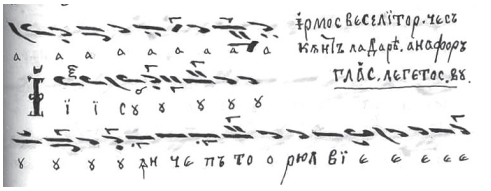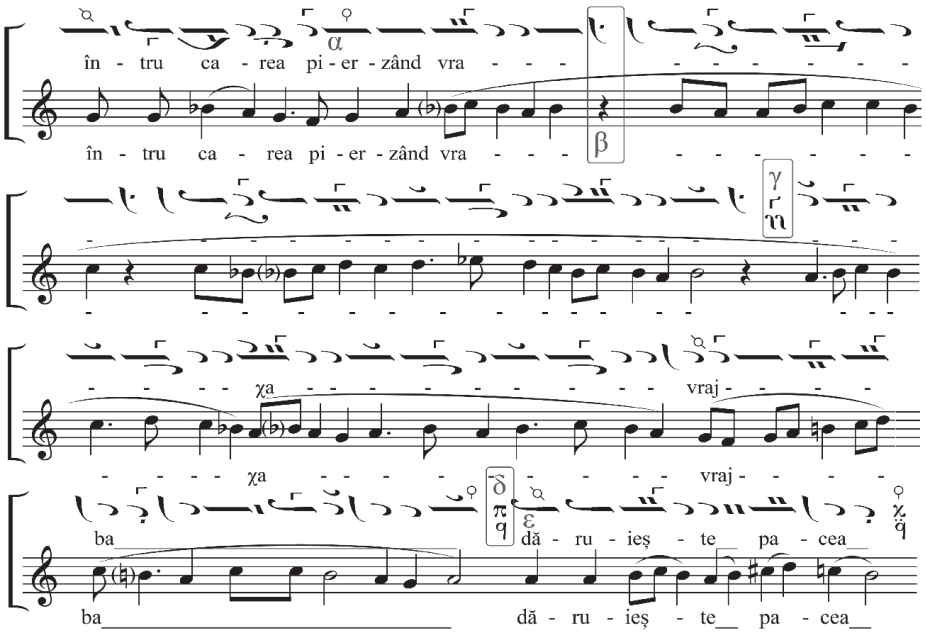

Figura 110: Ms. rom. Prodromu 3188, f. 306r.

După cum se poate observa în exemplul de mai jos, în planul modal preponderent diatonic al piesei apar scurte modulații externe către cromaticul dur și moale, dar și interne, în cadrul genului diatonic, prin trepte atipice (vezi α, ε). După producerea modulațiilor interne, mărturiile frazelor nu mai redau înălțimea reală a sunetelor, ci treptele din cadrul noilor structuri (vezi γ, δ). Finalul perioadei muzicale aduce o modulație definitivă prin care melodia urcă cu o secundă (vezi ε). Nu se poate ști dacă acest ultim eveniment reprezintă intenția auctorială sau este rezultatul unei greșeli anterioare de ortografie.

Exemplul muzical 222: Ms. rom. Prodromu 4218, f. 107r-v.

CC_interior complet.indd 307 05-Nov-21 12:36:24 PM

Din punct de vedere lingvistic suscită interes transformarea diftongului *pier* (din cuvântul *pierzând*) în hiatul *pi-er*. În iconomia cântării un important rol expresiv îl joacă pauzele (β et passim), fiind folosite pentru a delimita anumite structuri repetitive. În finalul cântării se produce o expansiune formulaică a frazei muzicale, construită pe cuvântul „vrajba", concepută probabil ca efect retoric.

Din informațiile verificate până acum, irmosul lui Gherontie Prodromitul se găsește în numai patru manuscrise athonite, Vasile Vasile și Sebastian Barbu-Bucur indicând, pe lângă cele două surse la care am avut acces, încă unul, respectiv două manuscrise din biblioteca mănăstirii Prodromu.[389] Astfel, este posibil ca piesa să nu se fi bucurat de o diseminare largă, ci să fi fost copiată numai în vatra monahală prodromită.

5.9. Paisie Lambru (1841-1919)

Triada compozitorilor prodromiți de limbă română a căror operă cuprinde irmoase calofonice este completată de Paisie Lambru, cunoscut mai cu seamă în postura de copist și caligraf decât în cea de autor de muzică religioasă. Închinoviat la vârsta de 20 de ani la Prodromu,[390] Lambru a devenit ucenic al lui Nectarie Schimonahul și principalul său biograf.[391] El va sta în preajma lui Nectarie vreme de 40 de ani, începând cu anul 1859.[392] Sebastian Barbu-Bucur afirmă că Paisie este cel mai prolific ucenic al lui Nectarie, copiind 17 manuscrise cu lucrările dascălului său.[393] După cum remarcă Vasile Vasile, Paisie își semnează manuscrisele ca „Lambru – Lambrinos, sau supranumele derivat din locurile natale – Ploeșteanu și uneori cu calitatea de Hagiul sau Ierusalimiteanul."[394]

Irmosul inedit compus de Paisie Lambru se găsește în ms. rom. Prodromu 3193,[395] la f. 11r-v, și nu a fost până acum menționat de către niciun cercetător. La fila precedentă, 10v,

---

389 Vasile Vasile indică un singur manuscris fără număr de inventar căruia îi atribuie în catalog numărul 404. Irmosul lui Gherontie se află la f. 40r. Vezi Vasile, *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol. 3, p. 101. Sebastian Barbu-Bucur indică și numerotează două surse: ms. rom. Prodromu 99/15, f. 41r (se referă la manuscrisul descris de Vasile Vasile, deși cei doi localizează diferit cântarea), și ms. rom. Prodromu 129/29, f. 6r. Vezi Barbu-Bucur, *Manuscrisele muzicale*, p. 206 și 241.

390 Vezi Sebastian Barbu-Bucur, „Nectarie Schimonahul din Chinoviul românesc Prodromu-Athos. 100 de ani de la moartea lui", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. II, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2000, p. 19: „Petru Călinescu Lambru avea 20 de ani la închinovierea sa, în anul 1861 (dar el mărturisește în ms. rom. 122/129 că a venit în Prodromu la 1859). Era de naționalitate bulgară, născut la Ploiești; devine monahul Paisie, hirotonisit diacon la 1870, ieroschimonah la 1883, decedat în Schit la 19 nov. 1919 (Cf. Registrul Chinoviului Prodromu-Athos nr. 63, p. 16-17)."

391 Barbu-Bucur, „Nectarie Schimonahul", *Muzica*, p. 115.

392 Barbu-Bucur, „Nectarie Schimonahul", *Muzica*, p. 108.

393 Barbu-Bucur, *Tezaur muzical românesc de tradiție bizantină*, p. 202-203.

394 *Nectarie – Protopsaltul Sfântului Munte Athos, Cântări ale Sfintei Liturghii*, p. CXI.

395 Am obținut acces la imaginile cu irmosul lui Paisie prin bunăvoința cercetătorului Filotheu Bălan.

CC_interior complet.indd 308 05-Nov-21 12:36:24 PM

este indicată data de 27 ianuarie 1899. Cel mai probabil imnul a fost așezat pe note după această dată.

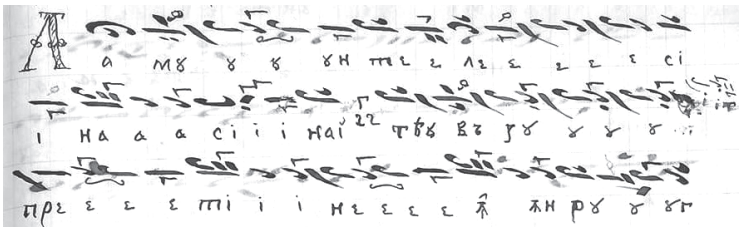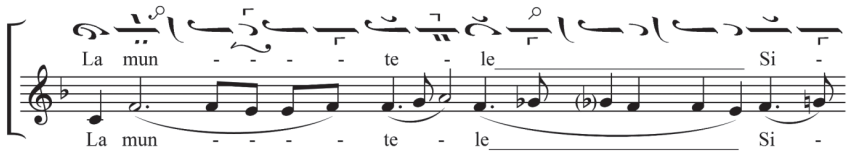

Figura 111: Ms. rom. Prodromu 3193, f. 11r. La muntele Sinai *de Paisie Lambru.*

Piesa este intitulată *La muntele Sinai* și este scrisă în glasul III, asemenea irmoaselor omonime alcătuite de Balasie Preotul și Damian Vatopedinul. Textul imnului se găsește în *Octoih* la glasul III, fiind irmosul cântării a IX-a a Canonului utreniei de luni dimineața.[396] Traducerea îi aparține lui Paisie și diferă de cea a lui Macarie.

Textul folosit de Macarie în traducere[397]	Textul folosit de Paisie în compoziție
La muntele Sinai te-au văzut Moisi pre tine carea focul Dumnezeirii făr' de arde-re l-ai zămislit în pîntece. Iar Daniil te-au văzut munte netăiat. Toiag odrăslit Isaia te-au numit, din rădăcina lui David.	La muntele Sinai te-au văzut pre tine în rug Moisi, pre tine care ai zămislit focul Dumnezeirii în pîntecele tău nearzând. Iar Daniil te-a văzut munte netăiat, toiag cel odrăslit. Isaia au strigat: Cea din rădăcina lui David.

Tabelul 13: Irmosul La muntele Sinai *în traducerile lui Macarie Ieromonahul și Paisie Lambru.*

Irmosul lui Lambru prezintă mai multe particularități de construcție, printre care apariția insistentă a treptei a doua coborâte, mai ales în relația cadențială I-II-I-VII-I.
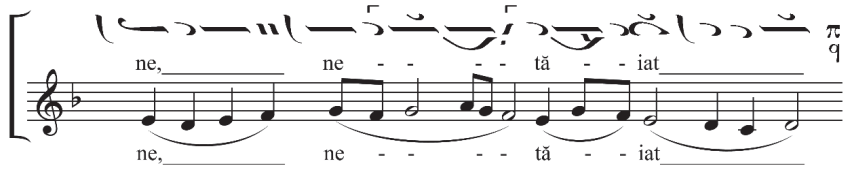

Exemplul muzical 223: Ms. rom. Prodromu 3193, f. 11r. Incipitul irmosului lui Paisie.

O constantă în piesa ieroschimonahului prodromit este oscilația între cadențarea pe baza glasului și cea la terță descendentă, purtătoare de thesisuri papadice.

396 Vezi *Octoih ce se zice elinește Paraclitichi*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1912, p. 189.

397 Ms. rom. BARB 1685, f. 64v.

CC_interior complet.indd 309 05-Nov-21 12:36:24 PM

Exemplul muzical 224: Ms. rom. Prodromu 3193, f. 11v.
Thesis papadic adus în cadența de pe terță descendentă.

Adnotările din partitură relevă o variantă de lucru în care s-au strecurat mici erori ortografice. Este cazul distribuirii unei silabe noi sub *chentime*, situație nepermisă din punct de vedere al scrierii psaltice, caz în care se recomandă substituirea cu un *oligon*.

Figura 112: Ms. rom. Prodromu 3193, f. 11r. Plasarea unei noi silabe sub chentime.

Numărându-se printre ultimii compozitori de irmoase calofonice din secolul al XIX-lea, Paisie Lambru rămâne un autor insuficient de cunoscut, creația sa nereușind să fie la fel de populară ca piesele dascălului său Nectarie Protopsaltul.

CC_interior complet.indd 310 05-Nov-21 12:36:24 PM

Irmoasele calofonice în secolul XX

Către sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX ideea de irmos calofonic capătă alte conotații pentru compozitorii de muzică bisericească, desemnând un gen care nu are aproape nimic în comun cu creațiile din perioada anterioară. Thesisurile folosite de muzicienii epocii în alcătuirea acestor pseudo-irmoase vor fi prin excelență stihirarice, iar cratimele vor fi eliminate definitiv din ansamblul arhitectural al acestor cântări. O altă mutație produsă la începutul veacului va viza migrarea genului din zonele liturgică și paraliturgică în cea de divertisment, irmosul devenind piesă de concert religios, interpretată la diverse manifestări culturale sau festive. Spre sfârșitul celui de-al treilea deceniu apare cel mai complex *Calofonicon* de limbă română alcătuit vreodată, colecție care repune în circuit irmoasele lui Macarie Ieromonahul, adăugându-le creații ale unor autori mai puțin cunoscuți.

6.1. Ion Popescu-Pasărea (1871-1943) și irmoasele de concert

Primul muzician care compune irmoase calofonice pentru concert și le impune în repertorii este Ion Popescu-Pasărea, pedagog, cântăreț, muzicolog și fost profesor al Conservatorului bucureștean.[398]

În paginile celui de-al doilea număr al revistei *Cultura* (anul I, februarie 1911), înființată de Pasărea pentru cântăreții bisericești din întreaga țară, se întâlnește programul unui concert în două părți, cea religioasă incluzând un irmos calofonic:

„Miercuri, 2 Februarie, $8^{1}/_{2}$ seara: Concertul Societății Părintele Macarie, în sala Eintracht (str. Dionisie), sub patronajul Î. P. S. Mitropolit Primat D. D. Athanasie.

Iată programul concertului:

Partea I. Cântări bisericești

[...]

6. *Cine se va sui*, irmos calofonic..... de I. Popescu-Pasărea" .[399]

Partitura cântării este publicată abia în nr. 9-10/1915 (septembrie-octombrie) al revistei *Cultura*, între paginile 88 și 89.

---

[398] Aspecte biografice despre Popescu-Pasărea și o expunere a operei sale muzicale se găsesc în Ionescu, *Lexicon*, p. 295-301.

[399] Gheorghe I. Cotenescu, Ion Popescu-Pasărea, Recensii, informațiuni, Cultura 2 (februarie), Anul I, București, 1911, p. 46.

CC_interior complet.indd 311 05-Nov-21 12:36:24 PM

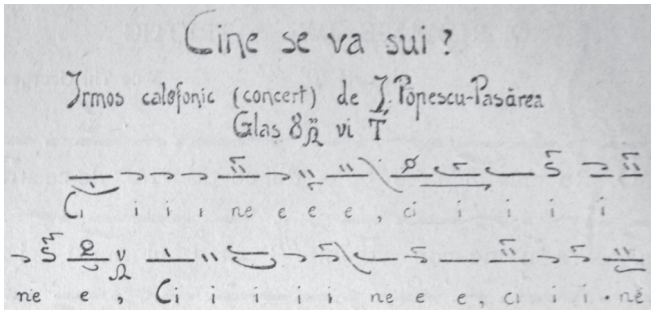

Figura 113: Cultura*, nr. 9-10/1915, p. 88.* Cine se va sui? Irmos calofonic (concert) de I. Popescu-Pasărea.

Textul imnului este preluat selectiv din Psalmul 23:3-5.[400] Creația lui Pasărea devine astfel primul *irmos* care folosește ca text poetic versete din psalmi. Ca formă principală de expresie muzicală este întâlnită repetarea variată a unor cuvinte sau fraze. În opusul lui Ion Popescu-Pasărea se întrevede gândirea de tip apusean ilustrată la nivelul formei. Structura irmosului este dată de cele trei mișcări agogice *Lent – Repede – Lent* care nasc contraste expresive. Cântarea se încheie cu refrenul *Aliluia*, întâlnit de regulă la heruvice și chinonice, niciodată la irmoase calofonice.

Un alt program artistic ce include un irmos calofonic este descris în nr. 2-3/1915 al revistei *Cultura*. De această dată este vorba despre serbarea Școlii de cântăreți bisericești de la Roman din 21 decembrie 1914, unde „elevii școalei, sub conducerea d-lui Dimitrie Pipa, profesor și cântăreț I al Sf. Episcopii, au cântat în cor: *Iată ora de serbare*, *Purtând cofița* și Irmosul *«Cel ce ai săturat pre noroade în pustie»*".[401]

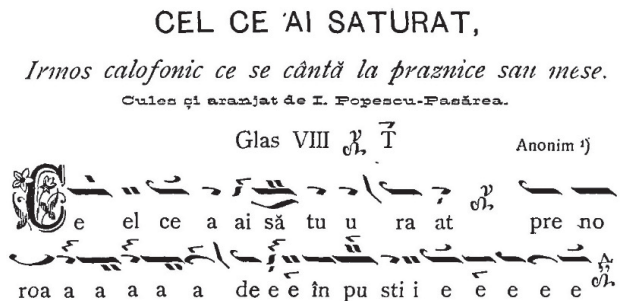
Chiar dacă cronica muzicală omite numele autorului pseudo-irmosului, mențiunea pieselor este edificatoare, indicând un program artistic mixt în care singura piesă cu text și caracter religios este *Cel ce ai săturat pre noroade*, glas VIII. O posibilă variantă repertorială a acestei cântări ar putea fi cea prelucrată de Ion Popescu-Pasărea, întâlnită în nr. 6/1909 al revistei *Biserica Ortodoxă Română* cu următorul titlu: „Irmos calofonic ce se cântă la praznice sau mese. Cules și aranjat de I. Popescu-Pasărea."[402]

[400] Din versetul 4 autorul a ales numai stihul *Cel nevinovat cu mâinile și curat cu inima*. Vezi *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, trad. De Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001, p. 642.

[401] Anonim, „Școala de cântăreți bisericești din Roman", *Cultura* 2-3 (februarie-martie), Anul V, București, 1915, p. 28.

[402] *Biserica Ortodoxă Română* 6 (septembrie), Anul XXXIII, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1909, p. 713.

CC_interior complet.indd 312 05-Nov-21 12:36:24 PM

CEL CE 'AI SATURAT,

Irmos calofonic ce se cântă la praznice sau mese.

Culeș și aranjat de I. Popescu-Pasărea.

Glas VIII Anonim [1]

El ce a ai să tu u ra at pre no

roa a a a a de e e în pu sti i e e e e e

Figura 114: Biserica Ortodoxă Română*, nr. 6/1909, p. 713.*

Pasărea consideră că imnul pe care l-a prelucrat este anonim, notând că a fost „găsit in diferite manuscripte, pe diferite nume. Dupa formă, stil și formulele cadențelor se poate atribui lui Macarie Ieromonahul."[403] Pentru a-și justifica afirmația, el propune compararea cu pseudo-irmosul *Vai mie* „de același". Presupunerea lui Pasărea este eronată deoarece Macarie nu a compus niciodată o versiune asemănătoare celei în discuție. În schimb, cântarea era deja tipărită în 1886 de către Ioan Zmeu în lucrarea *Cele un-spre-zece slave ale Evangheliilor Duminicale de la utrenie (Voscresne)*, între paginile 110 și 114. Nici Zmeu nu își atribuie paternitatea piesei *Cel ce ai săturat*, ci menționează că și el a prelucrat-o: „Irmosū ce se cântă la mese. Prelucrat de mine. Ioan Zmeu, Prin[m] Cantor. Cated[rala] Sf[intei] Epis[copii] Ròmnicu la 1884. August 18."[404] Autorul probabil al piesei este Varlaam Protosinghelul, așa cum menționează ms. rom. Prodromu 4218, f. 146v sau un volum psaltic publicat recent.[405]

În pofida denumirilor primite, nici compoziția și nici prelucrarea lui Ion Popescu-Pasărea nu întrunesc condițiile necesare pentru a fi socotite irmoase calofonice propriu-zise.

6.2. Vasile Coman (sf. sec. XIX - jum. sec. XX)

Tot în paginile prestigioasei reviste *Cultura* este publicat în 1929 un „irmos calofonic scris pentru cercurile culturale de V[asile] Coman, cântăreț-Brăila: *Veniți toți credincioșii*."[406] Piesa destinată cenaclurilor cântăreților bisericești este compusă pe glasul V și are text neliturgic: „Veniti toți credincioșii să lucrăm întru lumină lucrurile lui Dumnezeu, să umblăm

[403] *Biserica Ortodoxă Română* 6, Anul XXXIII, p. 713.

[404] Ioan Zmeu, *Cele un-spre-zece slave ale Evangheliilor Duminicale de la utrenie (Voscresne)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1886, p. 110.

[405] Haralam, Cocuz, *Cântări la Vecernie*, p. 497.

[406] Vasile Coman a fost protopsalt al bisericii Sf. Ilie din Brăila între anii 1900 și 1930, când s-a pensionat. În anul 1910 a pus bazele Societății culturale *Părintele Macarie* a cântăreților bisericești, filiala Brăila. Vezi Ionescu, *Lexicon*, p. 87. În același loc Gheorghe C. Ionescu afirmă eronat că numele piesei este *Cel ce ai săturat pe noroade în pustie*.

CC_interior complet.indd 313 05-Nov-21 12:36:24 PM

în chip smerit ca ziua, toată scrisoarea cea nedreaptă a celui de aproape să o lepădăm de la noi, nepuindu-i lui împiedicare spre sminteală. Să lăsăm desfătarea cea lumească, să creștem darurile cele sufletești, să dăm celor săraci pâine și să ne apropiem de Hristos, cu pocăință strigând: Dumnezeul nostru, miluiește-ne pre noi".[407]

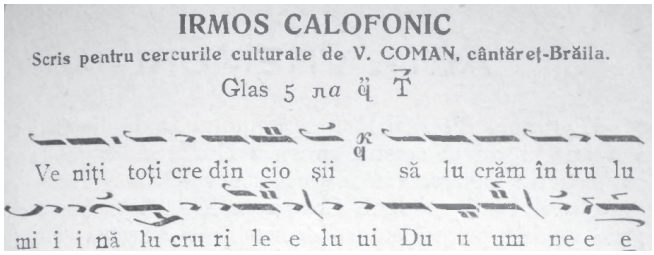

Figura 115: Cultura*, Anul XVII, nr. 5-6 (mai-iunie), București, 1929, p. 11.*

Formulele melodice folosite sunt exclusiv cele stihirarice, servind unui cadru modal diatonic de stare minoră, cu o singură modulație pasageră la cromaticul dur. Forma piesei trădează un fin cunoscător al regulilor ortografice și de compoziție, însă materialul folosit în travaliul muzical nu este specific irmologicului calofonic. Este foarte posibil ca Vasile Coman să fi compus încă un pseudo-irmos cu text „la modă", *Cel ce ai săturat pe noroade în pustie*,[408] însă nu am identificat nicăieri această cântare până în prezent.

Cele două piese din revista *Cultura* vor fi culese de către Protosinghelul Gherasim Negulescu de la mănăstirea Cheia[409] și vor fi inserate în ms. rom. BSS III 29 (*Buchet muzical*, 1934-1939), la p. 688.

Tendința includerii irmoaselor calofonice în programele de concert ale grupurilor psaltice (sau a altor genuri confundate cu cel concis calofonic) va rămâne o constantă până în zilele noastre, așa cum vom vedea mai târziu.

---

407 *Cultura* 5-6 (mai-iunie), Anul XVII, București, 1929, p. 11.

408 N. Donose, „Vasile Coman, întemeietorul filialei Brăila", *Cultura* 3 (martie), anul XVIII, București, 1931, p. 11.

409 O scurtă autobiografie a lui Gherasim Negulescu apare în ms. rom. autograf BSS III 29, p. 705: „născut la 1887 Com. Gornet Cricov, jud. Prahova; Fiul lui Neagu Ghiță și al Sorei; venit la m[ănăsti]rea Cheia în 1908; călugărit în 1909 Noembrie 21; Ierodiacon în 1911; deservent ca diacon la m[ănăsti]rea Sinaia din 1912-1920; preot și duhovnic în 1920; deservent la Ceraș-Prahova 3 luni; preotul fiind mobilizat; deservent în Ariceștii-Zeletin; plecat în Sf. Munte 35 de zile, reîntors, și ca deservent și duhovnic la m[ănăsti]rea Zamfira-Prahova 14 ani-1934; stareț 9 1/2 luni la m[ănăsti]rea Ghighiu-Prahova și Duhovnic al m[ănăsti]rii Zamfira; transferat la m[ănăsti]rea Susana-Prahova în 1934 Aprilie și venit definitiv la metania mea, m[ănăsti]rea Cheia-Prahova. Protos[inghel] în 2.I.1944."

CC_interior complet.indd 314 05-Nov-21 12:36:24 PM

6.3. Athanasie Iordănescu (1870-1937) și augmentarea *Calofoniconului* de limbă română

Athanasie (Amfilohie) Iordănescu este un alt muzician cunoscut pentru interesul său față de irmoasele calofonice. În cei aproape 50 de ani de activitate, Iordănescu a alcătuit peste 15 colecții de cântări bisericești,[410] în majoritatea dintre ele introducând cântări veselitoare.

6.3.1. Prefigurarea unui nou Irmologhion Calofonic

Se pare că Iordănescu a purtat în minte încă din tinerețe ideea constituirii unui antologii calofonice complexe, întrucât în 1890 scrie o mică psaltichie de numai 49 de file (ms. rom. BARB 4343) intitulată *Irmoase calofonice sau bineglăsuite* în care apar traduceri și prelucrări după autori greci și români:

1r Irmoase Calofonice sau bine glăsuite. Adunate și prescrise de mine, Tănase Iordănescu cîntăriț. În Afumații 1890.

Irmos, Petru Berechet, glas V, Pa: Suspinez din adîncul sufletului.

3v *18. Irmos, facerea prea sfințitului arhiereu Ghermanos Neon Patron.* Glas VIII, Ni: *Privind tiranul*.

5v *Se vor pune și Irmoasele cel traduse de mine după T. Focheu.* Glas V, Pa: *Și pre morți e-au rîdicat*.

6r *1. Irmoase Calo-fonice care se cîntă la Mese. Întîi începutul facerea lui Petru cel dulce.* Glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta*.

8r *5. Începutul facerea lui kir Petru Berechet.* Glas I, Pa: *În cuptorul cel vîlvîitor*.

9v *Începutul prelucrat de Anton Pan după al preotului Balașie.* Glas II, forma glasului VI nenano: *Ceia ce ești în ceri binecuvîntată*.

---

[410] Dintr-o însemnare a autorului de la 15 decembrie 1932, de pe un exemplar din volumul *Buchet de Muzică*, aflăm câteva date biografice și indicații privind opera muzicală: „În lunga mea carieră de cântăreț bisericesc, servind neîntrerupt peste 40 ani de la 1885, Mai 1, până la 1925 Octombrie 1, când am intrat în tagma monahală la sfânta Mănăstire Cozia, unde am predat muzica bisericească la școala de cântăreți de aici. După patru ani, adică în 1929, Noembrie 1, am trecut ca preot deservent la catedrala din Câmpulung (M-rea Negru Vodă), și aici am predat muzica bisericească la școala de cântăreți, până la 1 Noembrie 1930, când am trecut tot ca preot deservent la Sf. Mănăstire Pasărea, unde mă găsesc și astăzi. Într'acest interval lung ca și cântăreț, am practicat și executat tot felul de cântări bisericești, în același timp, m-am așezat și în scris, am tradus din grecește, am compus și am scris tot felul de cântări existente în biserică; încât se poate zice că, n-a rămas ceva necompus și nescris de mine. Compunerile și scrierile mele se cuprind în 15 volume și anume: *Teoreticon*, *Opt 'glasar*, *Catavasier*, *Mânecător*, *Liturghier*, *Păresimier* (2 vol.), *Penticostar*, *Docsastar* (2 vol.), *Calofonicon* (2 vol.), *Un liturghier mic*, *Cartea Laudelor*, *Buchet de muzică*, *Cântări de stea*, cum și slujba Adormirii Maicii Domnului, a Sf. Nicolae, a Izvorului Tămăduirii, toate complete și altele." Text preluat de pe site-ul https://psaltiicatedraleipatriarhale.wordpress.com/2013/10/15/amfilohie-iordanescu-2/, accesat pe 9.06.2019.

CC_interior complet.indd 315 05-Nov-21 12:36:24 PM

10v *Și pasapnoaria lui Grigorie Protop[saltul] glas 3* (n.m.: indicație notată cu creionul).

11r *5. Al Născătoarei facerea lui kir Grigorie protopsalt.* Glas III, Ga: *Stăpînă, priimește rugăciunea*.

12v *9. Începutul prelucrat de Anton Pan după al lui Panaiot Halaciolu.* Glas V, Pa: *Cutremuratu-s-au pămîntul*.

14v *10. Începutul prelucrat de Anton Pan după al lui Daniil Protopsaltul.* Glas VI, Pa: *Adu-ți aminte* (n.m.: numai neume negre, fără cuvinte și semne roșii).
Și 11. Ochiul inimii mele (n.m.: indicație notată cu creionul).

18v *15. Începutul prelucrat de Anton Pan după al lui Petru Berechet.* Glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea* (n.m.: numai neume negre, fără cuvinte și semne roșii).

21r *16. Irmos facerea sfințitului Arhiereu Ghermano Neon Patron, și tradus de părintele Macarie Ieromonahul protopsaltul.* Glas VIII, Ni: *Ardeți cuptorul*.

23r *17. Irmos facerea aceluiași Arhiereu Ghermano Neon Patron, și așezat pe românește de părintele Macarie Eromonahul.* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat*.

24v *19. Glasnica faceria [lui] Gh. Criteanul tradus [de] Macarie Eromonahul.* Glas VIII, Ni: *Rugăciunea mea*.

27v *20. Alui Nictarie gl. 8* (n.m.: indicație notată cu creionul).

28r *20 bis. Irmos, facerea lui Petru Efesiu.* Glas VIII, Ni: *Acum cu nevoință alerg* (n.m.: numai neume negre, fără cuvinte și semne roșii).

30v *22. Slavă, facerea Ieromonahului Macarie.* Glas VIII, Ni: *Vai, mie, înnegritule suflete* (n.m.: numai neume negre, fără cuvinte și semne roșii).

33r *23. Slavă a Casienii Călugăriții și pusă pe note iarăși de P-le Macarie.* Glas VIII, Ni: *Doamne, muerea ceea ce căzuse*.

35v *De aici facerea îm[păratului] Leon Înțeleptul: Al cărora sunet.*

36r *De aici iarăși facerea Casienii: Cine va cerceta mulțimea păcatelor mele.*

37r *24. Slavă ce să cîntă la pomenire Morților. De P[ărinte]le Macarie.* Glas VIII, Ni: *Plâng și mă tânguesc*.

40r *25. Altul.* Glas VIII, Ni: *Plâng și mă tânguesc*.

42r *13. Tradus de Niktarie protopsalt. Antifon din Octoih. Compus în ifosul calofonicescului irmos de cel între monahi dascălul Mateiu Vatopedineanul. Ce să cîntă la mese.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesei tale*.

44r *Aci se va pune alui Nictarie gl. 8 din Antolog[ie]. Și cele de la pop[a] Ghiță.*

45r *26. Slavă la Sîmbăta Morților. De Anton Pan.* Glas VIII, Ni: *Plâng și mă tânguesc*.

47r *27. Slava la Înmormântarea Monahilor. Facerea lui Macarie Ieromonahul.* Glas VIII, Ni: *Slavă. Și acum. Pămînte, priimește*.

CC_interior complet.indd 316 05-Nov-21 12:36:24 PM

Cuprinsul manuscrisului arată că tânărul muzician de numai 20 de ani a gândit inițial colecția cu o funcție precisă, urmând a servi ca repertoriu de cântări pentru masă (f. 6r), reunind irmoase și pseudo-irmoase compuse și traduse de Macarie Ieromonahul, prelucrări de Anton Pann și traduceri proprii. Prezența celor câteva texte scrise cu caractere latin, presărate printre cântările cu alfabet chirilic, arată că Iordănescu a lucrat un timp mai îndelungat la acest manuscris. Codicele este unul conceptual, cu multe indicații după care antologistul urma să se ghideze pentru întocmirea unui viitor *Calofonicon*. Lipsa unei ordini precise și a unei viziuni clare asupra conținutului viitoarei colecții – sugerată de numeroasele notițe – poate însemna că în jurul anului 1890, Iordănescu încă nu văzuse întregul *Calofonicon* al lui Macarie, ci numai câteva cântări copiate în diverse antologii. Accesul s-a produs, după toate probabilitățile, între anii 1894 și 1901, după ce Iosif Naniescu, posesorul bogatei colecții de manuscrise ale lui Macarie, donase Academiei Române cea mai mare parte a bibliotecii sale.[411] Însemnările lui Iordănescu din anul 1899 de pe ms. gr. BARB 1544 (*Irmologhion Calofonicon*, 1827) ar părea să confirme această presupunere. Primele șapte irmoase au în subsolul filelor traducerile românești ale textelor:

1r *I) Cuptorul, Mântuitorule* [...].
1v *II) Să slăvim pre Treimea* [...].
2r *IV) Piatra pe care nu o au socotit* [...].
2v *V) Stea iată a răsărit* [...].
3r *VII) Munte, pe tine* [...].
3v *VIII) Chipul naşterii tale* [...].
4r *IX) Pre păstorul oilor* [...].

Modul particular de a numerota cântările, omițând numerele 3 și 6, precum și analiza lingvistică, arată că Iordănescu văzuse cu siguranță, anterior anului 1899, o copie a *Calofoniconului* ieromonahului Macarie, ale cărui texte le împrumută. Lipsa celor două numere se explică prin faptul că ele corespund pieselor din lucrarea lui Macarie, *De tinerii Tăi* (exegeză după Zaharia Hanende) și *Taină streină văz* (compoziție originală). Identitatea manuscrisului folosit de Iordănescu rămâne însă necunoscută. Dintr-o însemnare de mai târziu din ms. rom. BNR 28944, f. 65r, aflăm că s-a slujit de o copie incompletă: „În Kalofoniconul dupe care am prescris și eu pre acesta, lipseau aceste două irmoase și le-am complectat cu acestea, pe care le-am luat din cel grecesc.[412] Tot asemenea se întimpină și la glas al optulea." Constatarea lipsei celor patru irmoase din manuscrisul pe care l-a avut

[411] Vezi Iulian Marcel Ciubotaru, „Donațiile Mitropolitului Iosif Naniescu către Biblioteca Academiei Române", *Historia Universitatis Iassiensis* 3, 2012, p. 245-276.

[412] Poate fi vorba despre ms. gr. BARB 1544.

CC_interior complet.indd 317 05-Nov-21 12:36:24 PM

Iordănescu la îndemână dovedește că există încă o copie a *Calofoniconului* lui Macarie pe care nu am identificat-o până în prezent în fondurile publice.

Tot din cuprinsul ms. rom. BARB 4343 sesizăm că Athanasie era la curent cu creațiile calofonice athonite, incluzând antifonul tradus de Nectarie Schimonahul după Matei Vatopedinul, *Împrejurul mesei tale* și intenționând să adauge și creația aceluiași pe glas VIII din *Antologie*.[413]

Însemnarea conform căreia va completa lucrarea cu „cele de la pop[a] Ghiță" (f. 44r) constituie un marker cultural și un posibil indicator temporal. Ca marker cultural, nota arată că Iordănescu era familiarizat cu lucrările preotului Ghiță Ionescu, caligraful ms. rom. BARB 1483 (anul 1872), care a tipărit cinci irmoase în *Colecția de muzică* din 1896. Consider că însemnarea lui Iordănescu se referă strict la tipăritură deoarece, dacă ar fi cunoscut manuscrisul menționat, cu siguranță ar fi adăugat o bună parte dintre cântări colecției sale. Observația servește în subsidiar ca indicator temporal și ar putea însemna că adnotările sunt ulterioare anului 1896 și, deci, lucrul la ms. rom. BARB 4343 se întinde de-a lungul a cel puțin șase ani. Dacă ținem cont de faptul că în anul 1902 muzicianul încă folosea alfabetul chirilic (vezi ms. rom. BNR 29066), se poate presupune o plajă temporală de peste un deceniu.

Iordănescu consideră drept irmoase calofonice și cântări provenite din alte genuri compoziționale. Astfel, la finalul ms. rom. BNR 29066 (*Carte de cîntări bisericești a Domnului Athanasie Iordănescul*, 1902), muzicianul adaugă stihira *Cel ce ai săturat pre noroade* compusă de Dimitrie Suceveanu (f. 226v), numind-o „Irmos ce să cîntă la Mese". Titlul arată că la începutul secolului XX probabil încă exista tradiția interpretării de cântări calofonice la masă, reliefând și un alt aspect, cel al confuziei între caracteristicile irmologiei calofonice și cele ale speciei stihirarice.

Un alt codice autograf în care Iordănescu introduce imnuri frumos glăsuitoare este ms. rom. BNR 29067 (*Cîntări la Sf. Liturghie*, 1918). Puținele cântări calofonice includ piese mai puțin cunoscute, cum ar fi creația lui Ioan Zmeu, *Să se bucure sufletul tău în Domnul*, glas VII (f. 139r), și o compoziție proprie, *Plîng și mă tînguesc*, glas VIII:

1r *Cîntări la Sf. Liturghie, de Ath. Iordănescu Cîntăreț. 1918. În Osp[iciul Sf. Panteleimon.*

136r *Irmos ce să cîntă cînd se îmbracă Arhiereul în mijlocul Bisericei, facerea Sf. Ioan Cucuzel și prescurtat de Constantin proto-psaltul, ear în Romînește tradus de Pr. Nectarie Proto-psaltul Sf. Munte Aton.* Glas VII, Zo: *De demult proorocii*.

139r *Alt Irmos se cîntă asemeni, de Ioan Zmeu. Glas Proto-Varys, Zo: Să se bucure sufletul tău în Domnul.*[414]

[413] Iordănescu se referă probabil la megalinaria *Την υψηλοτέραν των ουρανών* din *Καλλικέλαδος Αηδών* (1882), p. 521.

[414] Cântare preluată din Ioan Zmeu, *Utrenier și Vecernier*, Tipografia Alessandru Gerogescu, Buzău, 1892, p. 305: „Imn patriarhal ce se cântă când se îmbracă arhiereu[l] în mijlocul bisericei. Pus pe note de Ioan Zmeu la 1889".

CC_interior complet.indd 318 05-Nov-21 12:36:25 PM

143v *Cîntări veselitoare. Irmos calofonic (bine-glăsuit). Facerea lui Dimitrie Suceveanul.* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.

145r *Antifon Kalofonic. Se cîntă la mese.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesei tale, ca niște odrasle văzînd pe fiii tăi*.

147r *Plîng și mă tînguesc, compus de Ath. Iordănescu.* Glas VIII, Ni.

Viitorul ieromonah Amfilohie a adăugat irmoase calofonice în manuscrisele sale ori de câte ori a avut prilejul. Astfel, la finalul slujbei Izvorului Tămăduirii din ms. rom. BNR 28945 II (*Docsastar*, vol. I și II, 1924) introduce irmosul *Pre izvorul cel de viață priimitor*, pe glas I, tradus după Balasie Preotul. Cu acest prilej este indicat un context precis în care poate fi interpretată creația lui Balasie. Un alt volum scris de mâna lui Iordănescu este ms. rom III 105 (*Liturghier*, 1915-1932) din Biblioteca Sfântului Sinod:

p. 578 *Cîntări veselitoare. Se cântă la Mese. Acesta este facerea lui Dimitrie Suceveanul.* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat*.

p. 579 *La Tunderea chipului Monahicesc. Facerea lui Nictarie Schimonahul.* Glas V, Pa: *Brațele părintești*.

p. 581 *Slava Prea Sfintei Treimi. Comp[usă] de autor.* Glas VI, Pa: *Împărate ceresc*.

p. 582 *Irmos Calofonic. Tradus după T. Focheu de autor.* Glas IV, Di: *Acum cu nădejde scap*.

p. 584 *Irmos facerea lui Vlasie Iereu, tradus de autorul.* Glas I, Pa: *Pre izvorul*.

p. 587 *Irmos, facerea lui Nicolae Protopsaltul Smirnei, tradus de autorul.* Glas VI, Pa: *Ochiul inimii mele*.

p. 591 *Irmos, facerea lui V. Grigorie Iconomidu,*[415] *tradus de autorul.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesei tale*.

p. 595 *Irmos, facerea lui Stamului Panaiot Zarchino,*[416] *tradus de autorul.* Glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea*.

p. 602 *Alt Irmos anonim, tradus de autor.* Glas VIII, Ni: *Umple de bucurie inima mea*.

---

[415] Un V. Iconomidis este amintit ca protopsalt al bisericii Sf. Parascheva din Nafpaktos. Vezi Panaghiot Antonellis, *Η βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική. Ιστορική ανασκπήσις και εξέλιξης αυτής κατά τους καθ' ημάς χρόνους*, Atena, 1956, p. 132. Nu se poate ști dacă acesta este autorul cântării traduse de Iordănescu.

[416] Stamulis Panaghiot Zarkinos (înc. sec. XIX – 1894) a fost ucenic al celor trei dascăli care au inițiat reforma hrisantică. Din cercetările muzicologului Grammenos Karanos reiese că Zarkinos are un singur irmos calofonic, *Παντάνασσα πανύμνητε*, glas I. Vezi Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*, p. 287. Totuși, Gheorghios Papadopoulos îi atribuie 11 irmoase. Vezi Gheorghios Papadopoulos, *Λεξικόν της βυζαντινής μουσικής*, Atena, 1995, p. 88. Este posibil ca între cele 11 piese menționate de Papadopoulos să figureze și irmosul *Toată nădejdea mea* pe care nu l-am identificat până în prezent nici în manuscrise, nici în tipărituri muzicale eline.

CC_interior complet.indd 319 05-Nov-21 12:36:25 PM

p. 607 *Irmos facerea Schimonahului Nictarie Prodromitul Protopsaltul Sf. Munte Athon.* Glas VIII, Ni: *Pre ceea ce ieste mai înnaltă*.

p. 610 *Irmos, facerea Dascălului Petru Efesiu.* Glas VIII, Ni: *Acum cu nevoință alerg*.

p. 613 *Slava Stihoavnei din Dumineca lăsatului sec de carne, care este de un meșteșug ne'ntrecut în arta musicei și de-ofrumusețe nespusă. adevărat cap d'operă. Facerea Ieromonahului Macarie.* Glas VIII, Ni: *Vai mie, înnegritule suflete*.

p. 616 *Slava Stihoavnei la laude din Miercurea Patimilor. De Macarie Ieromonahul.* Glas VIII, Ni: *Doamne, femeia ceea ce căzuse*.

p. 619 *De aci facerea împ[ăratului] Leon Înțeleptul: Al cărora sunet.*

p. 620 *De aici facerea iarăși a Casienii Călugăriței:*
Cine va cerceta mulțimea păcatelor mele.

p. 621 *Slavă la pomenirea Morților. De Ierom. Macarie.* Glas VIII, Ni:
Plâng și mă tânguesc.

p. 624 *Aceasta la înmormântarea Monahilor. Iarăși de Ierom. Macarie.* Glas VIII, Ni: *Slavă. Și acum. Pământe, priimește*.

p. 627 *Plâng și mă tânguesc. Compus de autor.* Glas VIII, Ni.

p. 629 *Altul, iarăși de autor.* Glas VIII, Ni: *Slavă. Plâng și mă tânguesc*.

p. 631 *Și acum. Stăpână, Stăpână*.

6.3.2. O colecție inedită de irmoase calofonice în două volume

În 1927, la aproximativ 37 de ani după întocmirea primei sale culegeri de irmoase calofonice (ms. rom. BARB 4343), Iordănescu termină un *Calofonicon* în două volume coligate, păstrat la Biblioteca Națională a României din București la cota 28944. Primul volum include *Calofoniconul* lui Macarie Ieromonahul, în timp ce al doilea conține 65 de cântări și irmoase calofonice traduse de Athanasie Iordănescu după compozitori greci sau prelucrate după autori români. Redau în paginile următoare conținutul acestui codice:

1r *Vol. I. Întru slava lui Dumnezeu. Carte numită KALOFONICON ce cuprinde Irmoase Calofonice sau bine glăsuite. Tradus după cel grecesc și mai înfrumusețat de Macarie Ieromonahul, Dascălul Școalelor de Musichie în Moldova și Valahia în 1823.*[417] *Prescris în felul cum se vede de mine Athanasie Iordănescu. Cîntăreț I la Capela Ospiciului Sf-lui Panteleimon. 1924 Noembrie 6.*

[417] Iordănescu notează eronat data alcătuirii colecției lui Macarie. Însemnările din manuscrisele autografe ale lui Macarie indică anul 1833.

CC_interior complet.indd 320 05-Nov-21 12:36:25 PM

2r *Început cu Dumnezeu cel Sfînt. Irmoase Calofonice sau bine găsuite. Irmos I. facerea lui Kir Arsenie.* Glas I, Pa: *Cuptorul Mîntuitorule să răcorea* (n.m.: lipsește letrina C de la începutul rândului de neume).

2v *Irmos 2. Facerea lui Kir Ghermano Arhiereul Neon patron.* Glas I, Pa: *Să slăvim pe Treimea*.
Irmos 3. Facerea lui Macarie Ieromonahul. Glas I, Pa: *De tinerii Tăi cei din cuptor*.

3v *Irmos 4. Facerea lui Kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Piatra pe carea nu o au socotit ziditorii*.

4r *Irmos 5. La Nașterea Mîntuitorului nostru I[isu]s: H[risto]s. Facerea lui Kir Balasie Preotul și Nomofilacs.* Glas I, Pa: *Stea, iată, au răsărit*.

4v *Irmos 6. Iarăși la Nașterea Domnului. Facerea Ieromonahului Macarie.* Glas I, Pa: *Taină streină văz*.

5v *Apoi glăsuirea aceasta a lui Macarie. Irmos 7.* Glas I, Pa: *Munte, pre tine, cu Darul cel Dumnezeiesc umbrit*.
Irmos 8. Facerea lui Balasie Preotul. Glas I, Pa: *Chipul nașterii tale cei curate*.

6r *Facerea acestuia Kir Balasie Preotul și Nomofilacs.* Glas I, Pa: *Pre păstorul oilor cel mare și Domnul*.

6v *Irmos 10. Facere a lui Kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre norul cel purtător de lumină*.

7v *Irmos 11. Facerea lui Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre izvorul primitor de vieață*.

8v *Irmos 12. Facerea lui Kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Înfricoșatu-s'au pămîntul*.

9r *Irmos 13. Facerea lui Kir Balasie Preotul.* Glas I, Pa: *Pre tine înțelegător cuptor, Născătoare de Dumnezeu te cunoaștem*.

10r *Irmos 14. Facerea lui Kir Dimitrie Domesticul Sfintei bisericii celei mari.* Glas I, Pa: *Chipul nașterii tale cei curate*.

11r *Irmos 15. Acestea din nainte sînt facerea fericitului întru pomenire Petru cel dulce glăsuitor, Berechet.* Glas I, Pa: *Cîntare de biruință să cîntăm* (n.m.: filă numerotată greșit 12).
Irmos 16. Facerea acestuia Petru Berechet. Glas I, Pa: *Care cîntare vrednică*.

11v *Irmos 17. Al acestuia Petru Berechet.* Glas I, Pa: *Veniți să bem băutură nouă*.

12r *Irmos 18. Al lui Petru Berechet.* Glas I, Pa: *Privind tiranul chipul*.

13r *Irmos 19. Al lui Petru Berechet.* Glas I, Pa: *Înfricoșatu-s-au pămîntul*.

13v *Irmos 20. Al lui Petru Berechet, care l-a cîntat ~~el~~ cînd a venit Patriarhul la biserica unde cînta.* Glas I tetrafon, Ke: *De la scaunul său s'au pogorît ighemonul*.

14v *Irmos 21. Al lui Petru Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Această numită și sfîntă zi*.

CC_interior complet.indd 321 05-Nov-21 12:36:25 PM

15r *Irmos 22. Al lui Petru Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Vezi, Proorocule*.

16r *Irmos 23. De Macarie Ieromonahul.* Glas I, Pa: *O, dumnezeiescul, o, iubitul*.

16v *Irmos 24. Al lui Macarie Ieromonahul.* Glas I, Pa: *O, Paștile mari și preasfințite*.
Irmos 25. Facerea lui Kir Gheorghe Criteanul. Glas I, Pa: *Acum toate s'au umplut de lumină*.

17r *Irmos 26. Al aceluiași Gh. Criteanul.* Glas I, Pa: *O, Paștile cel mare și preasfințit*.

17v *Irmos 27. Al aceluiași.* Glas I, Pa: *O, Dumnezeescul, o, iubitul*.
Irmos 28. Al lui Kir Petru Berechet. Glas I, Pa: *O, Dumnezeescul, o, iubitul*.

18r *Irmos 29. Al lui Kir Petru Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Ființa cea cu trei lumini și slava cea cu trei sori*.

19r *Irmos 30. Al lui Petru Berechet.* Glas I, Pa: *În cuptorul cel vâlvâitor*.

20r *Irmos 31. Facerea lui Kir Petru cel dulce glăsuitor Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Cuprins sînt din toate părțile*.

21r *Irmos 32. Al lui Petru cel dulce glăsuitor Berechet.* Glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o nouă*.

22r *Irmosul 33. Tot acesta însă după predania lui Grigorie Protopsaltul.* Glas I tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o nouă*.

23r *Irmoasele glasului al doilea. Irmos 34. Facerea lui Kir Balasie Preotul și Nomofilacs Bisericii celei mari.* Glas II, forma glasului VI nenano, Di: *Ceea ce ești în ceriuri binecuvîntată* (n.m.: lipsește letrina de la începutul cântării).

23v *Irmos 35. Facerea Ieromonahului Macarie.* Glas II, Di: *Vai mie, ce nevoie are sufletul*.

25r *Irmos 36. Facerea lui Kir Petru cel dulce glăsuitor Berechet. Glas II, Diatonicesc leghetos,* Vu: *Întru adînc au așternut de demult*.

26r *Irmos 37. Al lui Kir Iacov Protopsaltul. Glas II, Diatonicesc,* Vu: *Pre carea o ai ales, Stăpînă*.

27r *După Cratimă, pripeala aceasta: Strigăm toți ție.*
Irmos 38. Facerea Ieromonahului Macarie. Glas II, forma glasului VI, Pa: *Nu să pricepe toată limba*.

28v *Irmoasele glasului al treilea. Irmosul 39. Facerea lui Balasie Preotul și Nomofilacs.* Glas III, Ga: *Scaun cu totul aurit al Împăratului* (n.m.: lipsește letrina de la începutul cântării).

29v *Irmos 40. Facerea aceluiași Balașie Preotul*. Glas III, Ga: *Minune nouă și lui Dumnezeu cuviincioasă*.

30r *Irmos 41. Al lui Balasie Preotul*. Glas III, Ga: *La muntele Sinai te-au văzut în rug Moisi*.

CC_interior complet.indd 322 05-Nov-21 12:36:25 PM

30v *Irmos 42. Facerea lui Damian Sfetagoreț̦ul.* Glas III, Ga: *La muntele Sinai te-au văzut în rug Moisi*.

31r *Irmos 43. Făcătorul acestuia este neștiut.* Glas III, Ga: *La muntele Sinai te-au văzut în rug Moisi*.

31v *Irmos 44. Facerea lui Kir Petru cel dulce, Berechet.* Glas III, Ga: *Pentru a sluji Dumnezeului celui viu*.

32v *Irmos 45. Al lui Petru Berechet*. Glas III, Ga: *Născătoare de Dumnezeu, nădejdea tuturor creștinilor*.

33r *Irmos 46. Facerea lui Kir Petru Lampadarie.* Glas III, Ga: *Genunchiul își pleacă toată firea*.

34r *Irmos 47. Facerea lui Kir Ioan Protopsaltul*. Glas III, Ga: *Fecioară să nască prunc cine au auzit*.

34v *Irmos 48. Facerea Ieromonahului Macarie*. Glas III, Ga: *Dacă au văzut Isaia*.

35v *Irmoasele glasului al patrulea. Irmosul 49. Facerea arhiereului Ghermano, Neon Patron.* Glas IV, Di: *Mîinile întinzîndu-și Daniil*.

36r *Irmos 50. Facerea lui Kir Balasie Preotul*. Glas IV, Di: *Floarea cea neveștejită*.

37r *Irmos 51. Facerea lui Kir Damian Sfetagoreț̦ul*. Glas IV, Di: *Clătitu-s-au noroade*.

37v *Irmos 52. Facerea lui Kir Dimitrie Domesticul*. Glas IV, Di: *Clătitu-s-au noroade*.

38r *Irmos 53. Al lui Petru Berechet.* Glas IV, Di: *Pruncă carea ai născut*.

38v *Irmos 54. A lui Petru Berechet.* Glas IV, Di: *Bucură-te, Împărătească Maică*.

39v *Irmos 55. Facerea lui Meletie Sinaitul cel vechi.* Glas IV, Di: *Care Maică s-au auzit fecioară*.

40r *Irmos 56. Facerea lui Kir Ghermano arhiereul, Neon Patron.* Glas IV, Di: *Împărătească prealăudată*.

40v *Irmos 57. Al lui Meletie Sinaitul cel vechi.* Glas IV, Di: *Împărătească prealăudată*.

41r *Irmos 58. Același, al Ieromonahului Macarie*. Glas IV, Di: *Împărătească prealăudată*.

42r *Irmos 59. Al lui Kir Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Atotț̦iitorule Împărate*.

42v *Irmos 60. Al lui Kir Petru Berechet, cel dulce viersuitor.* Glas IV, Di: *Chipului celui de aur neînchinîndu-se tinerii*.

43v *Irmos 61. Al lui Petru Berechet.* Glas IV, Di: *Bucură-te, nor luminos*.

44v *Irmos 62. Al lui Kir Petru Berechet.* Glas IV, Di: *Pre tine, cel preacurat al Împăratului palat*.

CC_interior complet.indd 323 05-Nov-21 12:36:25 PM

46r *Irmos 63. Al lui Kir Petru Berechet*. Glas IV, Di: *Clătinatu-s-au noroade*.

47r *Irmoase pe glas a cincilea. Irmosul 64. Facerea lui Kir Balasie Preotul și Nomofilacs al sf. Bisericiĭ ceiĭ marĭ.* Glas V, Pa: *Bucură-te, Preacurată, de Dumnezeu aleasă Marie*. (n.m.: lipsește letrina de la începutul cântării).

47v *Irmos 65. Facerea lui Kir Petru Berechet, cel dulce glăsuitor.* Glas V, Pa: *Îngerul a strigat*.

48v *Irmos 66. Facerea Ieromonahului Macarie*. Glas V, Pa: *Paștile cele sfințite nouă astăzi s-au arătat*.

49r *Irmos 67. Al aceluiași.* Glas V, Pa: *Veniți de la vedere, mueri binevestitoare*.
Irmos 68. Al aceluiași. Glas V, Pa: *Mironosițele mueri*.

49v *Irmos 69. Al aceluiași.* Glas V, Pa: *Paștile cele frumoase*.

50r *Irmosul 70.* Glas V, Pa: *Ziua Învierii*.

50v *Irmosul 71. Facerea Ieromonahului Macarie*. Glas V, Pa: *Pre tine, Maica lui Dumnezeu*.

51r *Irmosul 72. A lui Macarie.* Glas V, Pa: *Rugăciunile păcătoșilor*.

52r *Irmosul 73. Facerea lui Kir Petru Berechet, cel cu dulce viers*. Glas V, Pa: *Suspinez din adîncul sufletului*.

53r *Irmosul 75. Facerea lui Kir Panaiot Halacioglu, Protopsaltul Bisericii celei mari.* Glas V, Pa: *Înfricoșatu-s-au pămîntul*.

54r *Irmosul 74. Facerea lui Kir Petru Berechet.* Glas V, Pa: *Apărătoarea mea, Fecioară, tu ești*.

54v *Irmosul 76. Al lui Kir Petru Berechet.* Glas V, Pa: *Bucură-te, ușa Domnului cea neumblată*.

56r *Irmoase pe glas a șaselea. Irmosul 77. Facerea lui Kir Balasie Preotul Nomofilacs.* Glas VI nenano, Di: *Marele între prooroci Moisi*.

56v *Irmosul 78. Al lui Kir Petru Berechet.* Glas VI, Pa: *Ochiul inimii mele*.

57r *Irmosul 79. Al lui Kir Petru Berechet.* Glas VI nenano, Di: *Întru mâhnire te am mîngâiere*.

58r *Irmosul 80. Facerea lui Kir Petru cel dulce glăsuitor Berechet.* Glas VI nenano, Di: *Pentru păcatele mele cele multe*.

59r *Irmosul 81. Facerea aceluiași Kir Petru Berechet.* Glas VI, Pa: *Pre Dumnezeu oamenilor de a-l vedea nu este cu putință*.

60r *Irmosul 82. Facerea lui Kir Daniil Protopsaltul Sf. Bisericiĭ ceiĭ marĭ.* Glas VI, Pa: *Pomenește-mă, Stăpînă*.

61v *Irmosul 83. Facerea Ieromonahului Macarie, a traducătorului. Se cîntă în Joia Mare.* Glas VI, Pa: *Din ospățul Stăpînului*.

CC_interior complet.indd 324 05-Nov-21 12:36:25 PM

62v *Irmosul 84. Iarăşi al Ieromonahului Macarie. Se cîntă în Sîmbăta cea mare.* Glas VI, Pa: *Nu te tîngui pentru mine, Maică*.

64r *Irmoase pe glas a șaptelea. Irmosul 85. Al lui Vlasie Iereu.* Glas VII, Zo (n.m.: numai neume, fără cuvinte).

64v *Irmosul 86. Anonim.* Glas varys Zo (n.m.: numai neume, fără cuvinte).

65r *În Kalofoniconul dupe care am prescris și eu pre acesta, lipseau aceste două irmoase și le-am complectat cu acestea, pe care le-am luat din cel grecesc. Tot asemenea se întimpină și la glas al optulea.*

65r *Irmosul 87. Facerea lui Kir Petru Berechet cel dulce glăsuitor.* Glas VII, Zo: *Bucură-te Mireasă luminată*.

66r *Irmosul 88. Facerea lui Kir Petru Berechet, Melodu.* Glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea*.

67v *Irmoase pe glas a optulea. Irmosul 89. Facerea lui Kir Balasie Preotul și Nomofilacsul.* Glas VIII, Ni: *Spăimîntatu-s-au de aceasta Cerul*.

68r *Irmosul 90. Facerea lui Kir Ghermano arhiereul, Neon Patron.* Glas VIII, Ni: *Ardeți cuptorul de șapte ori*.

69r *Irmosul 91. Facerea lui Balasie Preotul, nomofilacs. ucenicul lui Ghermano arhiereul, Neon Patron.* Glas VIII, Ni: *Ardeți cuptorul de șapte ori*.

69v *Irmosul 92. Al lui Kir Ghermano arhiereul, Neon Patron.* Glas VIII, Ni: *Privind tiranul chipul*.

70v *Irmosul 93. Al lui Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Privind tiranul chipul*.

71r *Irmosul 94. Al lui Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Privind tiranul chipul*.

71v *Irmosul 95. al lui Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Străin lucru este maicilor fecioria*.

72r *Irmosul 96. Al lui Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Musicește organe împreună glăsuind*.

73r *Irmosul 97. Facerea lui Atanasie, Patriarhul Ieusalimului.* Glas VIII, Ni: *Împresurări și scîrbe și nevoi*.

73v *Irmosul 98. Al aceluiași Athanasie Patriarhul.* Glas VIII, Ni: *Încongiura-tu-m-au valurile vieții*.

74r *Irmosul 99. Al lui Petru Berechet.* Glas VIII, Ni (n.m.: numai neume, fără cuvinte).

74v *Irmosul 100. Al lui Petru Berechet.* Glas VIII, Ni (n.m.: numai neume, fără cuvinte).

75r *Irmosul 101. Al lui Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Cu adevărat, Născătoare de Dumnezeu pre tine te mărturisim*.

75v *Irmos 102. Al lui Kir Petru Lambadarie, fiind bolnav.* Glas VIII, Ni: *În pat acum zac neputincios*.

CC_interior complet.indd 325 05-Nov-21 12:36:25 PM

76r *Irmosul 103. Al lui Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Pre cel făr'de început*.

76v *Irmosul 104. Al lui Kir Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Îngerii și cerurile*.

77r *Irmosul 105. Al lui Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Înfricoșatu-s-au tot auzul*.

77v *Irmosul 106. Al Ieromonahului Macarie.* Glas VIII, Ni: *Pre ceea ce ieste mai înaltă decît cerurile*.

78r *Irmosul 107. Facerea lui Kir Petru Berechet.* Glas VIII, Ni: *Cum Darul îți voi lăuda*.

79r *Irmosul 108. Facerea lui Kir Gheorghe Criteanul.* Glas VIII, Ni: *Rugăciunea mea cea sărăcească primește-o*.

80v *Irmosul 109. A aceluiași. Gh. Crit[eanul].* Glas VIII, Ni: *De către izvorul lacrămilor mele*.
Irmosul 110. Facerea Ieromonahului Macarie. Glas VIII, Ni: *Preasfîntă Stăpîna mea, Fecioară Marie*.

82r *Irmosul 111. Facerea lui Kir Balasie Preotul.* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.

83v *Irmosul 112. De Macarie Ieromonahul.* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.

84v *113. Acsionul, care s'a alcătuit mai întâi de toate, din porunca îngerului.* Glas II, Di: *Cuvine-să cu adevărat*.

85v *114. Facerea lui Manuil Hrisafu.* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

87v *115. Facerea Ieromonahului Macarie, Traducătorul.* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

88v *116. Iarăși de Macarie Ieromonahul.* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

89v *117. De Macarie Ieromonahul.* Glas VIII, Ni: *Cu sfinții odihnește, Hristoase*.

90r *Altul mai scurt, de același, 118.* Glas VIII, Ni: *Cu sfinții odihnește, Hristoase*.

90v *119.Cîntare spre lauda Mitropolitului Ungrovlahiei, Chiriu Chir Grigorie.* Glas I tetrafon, Ke: *Pre Prea O Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit*
(n.m.: cu cratimă).

91v *120. Cîntare spre lauda Mitropolitului Moldaviei Chiriu Chir Veniamin.* Glas IV, Di: *Pre Prea O Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit*.

92v *Irmosul 85. Facerea lui Balasie Preotul, tradus de Nictarie Schimonah.* Glas VII, Zo: *Ceia ce nu prin ispitirea stricăciunii*.

93v-97v Pagini nescrise.

98r *Vol. II. Întru Slava lui Dumnezeu. KALOFONICON sau BUN VIERSUITOR care cuprinde Irmoase Calofonice (bine-glăsuite) adunate dupe autorii greci și traduse în romînește, iar parte dupe autori romîni, alcătuit și prescris de*

CC_interior complet.indd 326 05-Nov-21 12:36:25 PM

mine Athanasie Iordănescu. Cîntăreț I la Capela Ospiciului Sfîntului M[are] Mucenic Panteleimon, zidită de Grigorie II, Ghica V[oie]V[od], Domn Țării Romînești, în anul 1750. În Ospiciul Sf. Panteleimon, 1924.

98v *Acest volum s-a terminat de scris în Sf. Monastire Cozia în a. 1927. – Amfilohie Ieromonahul.*

99r *Început cu Dumnezeu cel Sfînt. Irmoase bine glăsuite, extrase din sistema veche și prelucrate de marele dascăl Teodor Focheu și alții în greceşte, iar în romînește sau tradus de alcătuitorul Kalofoniconului.* Irmos I. Glas I, Pa: *Către cine alta voi scăpa, Curată.*

99v *Irmosul 2. Al lui Balasie Preotul, tradus de Nictarie Schimonahul.* Glas I, Pa: *Pre izvorul cel primitor de viață.*

100v *Irmosul 3. Al aceluiași Balasie Preotul, tradus de autor.* Glas I, Pa: *Pre izvorul cel primitor de viață.*

101r *Irmosul 4. Al lui Petru Berechet, prelucrat de Anton Pann.* Glas V tetrafon, Ke: *Pacea Ta dă-ne-o nouă.*

102r *Irmosul 5. Al lui Teodor Focheu.* Glas II, Vu: *Pentru ce m-ai lepădat de la fața Ta.*

103r *6. Samoglasnică, prelucrată după A lui Anton Pan de autor.* Glas II, Vu: *Rugămu-ne noi, robii tăi.*

103v *Irmosul 7. Al lui Teodor Focheu.* Glas III, Ga: *Cum voi putea să spui după vrednicie îndurările tale.*

104v *Irmosul 8. Al lui Teodor Focheu.* Glas III, Ga: *Împrejurul mesii tale veselește-te Păstorule.*

105r *9. Pasapnoaria lui Mihalache Protopsaltul.* Glas III, Ga: *Toată suflarea să laude pre Domnul.*

106v *Irmosul 10. Al lui Teodor Focheu.* Glas IV, Di: *Acum cu nădejde scap către folosința ta, Preacurată Fecioară.*

107r *Irmosul 11. Al lui Teodor Focheu.* Glas IV, Di: *Pre Tatăl să-L slăvim.*

108r *Irmosul 12. Al lui Teodor Focheu.* Glas V, Pa: *Tu ești tăria mea, Doamne.*

108v *Irmosul 13. Al lui Panaiot Halacioulu, prelucrat de A. Pann.* Glas V, Pa: *Cutremuratu-s-au pământul.*

109v *Irmosul 14. Al aceluiași Panaiot Protopsaltul, prescurtat.*[418] Glas V, Pa: *Înfricoșatu-s-au pământul.*

[418] În cazul irmosului *Înfricoșatu-s-au pământul* (f. 109v), Iordănescu precizează că este prescurtat, însă nu indică autorul traducerii. În urma comparării cu celelalte adaptări de limbă română am conchis că varianta în cauză este tradusă de Dimitrie Suceveanu.

CC_interior complet.indd 327 05-Nov-21 12:36:25 PM

110r *15. Stihiră facerea lui Varlaam Protosinghelul.* Glas V, Pa: *Veniți să fericim pre Iosif*.

111r *16. Stihiră facerea Dascălului Anton Pann.* Glas V, Pa: *Soarele și-au ascuns razele*.

112v *Matimă tradusă din grecește de autor.* Glas V, Pa: *Soarele și-au ascuns razele*.

114r *Irmosul 18. Al Serdarului Dionisie Fotino.* Glas V, Pa: *Pre tine cea mai presus de minte și de cuvînt*.

114r *Irmosul 19. Al lui Nictarie Schimonahul.* Glas V, Pa: *Brațele părintești sîrguiește a le deschide mie*.

114v *Irmoase pe glas al șaselea. Irmosul 20. Al lui Teodor Focheu.* Glas VI nenano, Di: *De multele mele păcate*.

115v *Irmosul 21. Al aceluiași Teodor Focheu.* Glas VI, Pa: *Unde dar voi găsi altă sprijineală*.

116v *Irmosul 22. Facerea lui Nicolae Protopsaltul Smirnei.* Glas VI, Pa: *Ochiul inimii mele*.

118r *Irmosul 23. Al lui Daniil Protopsaltul.* Glas VI nenano, Di: *Adu-ți aminte, Stăpîna mea* (prelucrarea lui Anton Pann).

119v *24 Samoglasnică de Anton Pann.* Glas VI, Pa: *Să cîntăm credincioșii*.

120v *25. Slava Sf. Treimi, compusă de autor*, glas VI, Pa: *Împărate Ceresc, Mîngâitorule*.

121r *Irmoase pe glas al șaptelea. Irmosul 26. Al lui Teodor Focheu Protopsaltul.* Glas VII, Zo: *Nu voi tăcea a striga*.

121v *Irmosul 27. Al aceluiași Teodor Focheu.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesii tale văzînd pe fiii tăi*.

122v *Irmosul 28. Facerea lui Vasilie Grigoriu Iconomidu, tradus de autor.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesei tale, ca niște odrasle văzînd pe fiii tăi*.

123v *Irmos 29. A lui Matei Monahul Vatopedineanul.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesei tale, ca niște odrasle văzînd pe fiii tăi*.

124v *Irmosul 30. Facerea lui Stamului Panaiot Zarchino, tradus de autor.* Glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea spre tine o pun*.

127r *Irmosul 31. Al lui Petru Berechet, prelucrat de Anton Pann.* Glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea*.

128r *32. Matimă facerea lui Ioan Cucuzel și prescurtată de Constantin Protopsaltul, iar în romînește s'a tradus de Nictarie Protopsaltul Sf. Munte Athon.* Glas VII, Zo: *De demult proorocii*.

129v *Irmoase pe glas al optulea. Irmosul 33. Al lui Teodor Focheu.* Glas VIII, Ni: *Priimejdii și scîrbe și necazuri m'au aflat, Fecioară*.

130r *Irmosul 34. Al lui Teodor Focheu.* Glas VIII, Ni: *Încunjuratu-m-au viforul vieții*.

CC_interior complet.indd 328 05-Nov-21 12:36:25 PM

130v *Irmosul 35. De un anonim, tradus de autor.* Glas VIII, Ni: *Umple de bucurie inima mea, Fecioară*.

132v *Irmosul 36. Facerea lui Nictarie Schimonahul.* Glas VIII, Ni: *Pre ceia ce este mai înaltă decît cerurile*.

133v *Irmosul 37. Facerea Dascălului Petru Efesiu.* Glas VIII, Ni: *Acum cu nevoință alerg*.

135r *38. Slava Stihoavnei din Dumineca lăsatului sec de carne, care este de un meșteșug ne'ntrecut în arta musicei, și de-ofrumusețe nespusă. adevărat cap d'operă. Facerea Ieromonahului Macarie.* Glas VIII, Ni: *Vai mie, înnegritule suflete*.

136r *39. Aceiași Slavă de Ghelasie Arhimandritul Basărăbeanul.* Glas VIII, Ni: *Vai mie, înnegritule suflete*.

137r *40. Slava Stihoavnei de la laude din Miercurea Săptămînii Patimilor, facerea lui Macarie Ieromonahul.* Glas VIII, Ni: *Doamne, femeia ceea ce căzuse*.

138v *41. Aceiași slavă prescurtată de arhiereul Nictarie Tripoleos.* Glas VIII, Ni: *Doamne, femeia ceea ce căzuse*.

139v *42. Aceiași facerea Mitropolitului Iosif Naniescu.* Glas VIII, Ni: *Doamne, femeia ceea ce căzuse*.

141v *43. Tot aceiași Slavă, compusă de autor.* Glas VIII, Ni: *Doamne, femeia ceea ce căzuse*.

142r *Irmosul 44. Al lui Dimitrie Suceveanul.* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat pre noroade în pustie*.

142v *45. Slavă, facerea lui Petru Efesiu.* Glas VIII, Ni: *Ceata Sfinților Părinți*.

143v *46. A lui Ghelasie Basărănbeanu.* Glas VIII, Ni: *Ceata Sfinților Părinți*.

144r *47. Compusă de autor.* Glas VIII, Ni: *Ceata Sfinților Părinți*.

144v *48. Facerea Maistorului Anton Pann, puțin mai prelucrată.* Glas VIII, Ni: *Că pre tine te avem mijlocitoare*.

145r *49. A lui Stamuliu Panaiot Zarchino, tradus.* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

146r *50. A lui Marin Câșlețec, romîn.* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

147r *51. Aceasta se cîntă la înmormîntarea monahilor, facerea lui Macarie Ieromonahul.* Glas VIII, Ni: *Slavă. Și acum. Pămînte, primește pre cel zidit din tine*.

148r *52. Acesta de Anton Pann.* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

149r *53. Compus de autor.* Glas VIII trifonic (Ga): *Cu sfinții, fă odihnă, Doamne*. *Altul tradus.* Glas VIII, Ni: *Cu Sfinții odihnește, Hristoase*.

150r *54. tradus.* Glas VIII, Ni: *Glasul meu auzi-l, Doamne*. *Facerea autorului.* Glas VIII, Ni: *Plîng și mă tînguiesc*.

CC_interior complet.indd 329 05-Nov-21 12:36:25 PM

150v *56. Tot de autor.* Glas VIII, Ni: *Slavă. Plîng și mă tînguiesc. Și acum. Stăpînă, primește rugăciunile nevrednicilor robilor tăi*.

152r *Irmos. Al lui Gheorghe Criteanul, prelucrat de Anton Pann.* Glas VIII, Ni: *Stăpînă, primește rugăciunea mea cea sărăcească*.

153r *Facerea lui Anton Pann.* Glas VIII, Ni: *O, Maică prealăudată*.

154r *Cratimi care se cîntă după Irmoase, așezate pe opt glasuri și prescurtate dupe ale lui Anton Pann, Profesor de Musică Bisericească, de autorul acestui Kalofonicon.* Cratimă. Glas I, Pa.

154v Cratimă. Glas II, Vu.
Cratimă. Glas III, Ga.

155r Cratimă. Glas IV, Di.

155v Cratimă. Glas V, Pa.

156r Cratimă. Glas VI, Pa.

156v Cratimă. Glas VII, Zo.

157r Cratimă. Glas VIII, Ni.

158r *Troparul „Născătoare de Dumnezeu". Facerea lui Kir Petru Berechet, tradus de Nictarie Schimonahul.* Glas I, Pa.

162r *Troparul la Nașterea Domnului Is: Hs:. Compus de Nictarie Schimonahul, iar cratimile cele de la „Născătoare de D-zeu".* Glas leghetos, Vu: *Nașterea Ta Hristoase, Dumnezeul nostru*.

163v *Troparul la Botezul Domnului Is: Hs:. Compus iarăși de Nictarie Schimonahul, tot cu cratimile de la „Născătoare de D-zeu".* Glas I, Pa: *În Iordan botezîndu-Te Tu, Doamne*.

165v *Troparul la Sfînta Treime. (Rusalii). Compus iarăși pe opt glasuri cu cratimile lui, de Nictarie Sch[imonahul] Protopsaltul.* Glas VIII, Ni: *Bine ești cuvîntat Hristoase*.

169r *„Ceea ce ești mai cinstită" pe opt glasuri, facerea lui Kir Damiean Vatopedineanul.* Glas I, Pa: *Pre tine cea după adevăr*.

173v *Mathimă ce se cîntă la prăznuirea Sf. Ierarh Nicolae. Facere a lui Daniil Protopsaltul.* Glas V, Pa: *Preasfinte Nicolae*.

175v *Irmos. Facerea lui Amfilohie Ieromonahul autorul, în a. 1927.* Glas I, Pa: *Cuprins sînt din toate părțile*.

176v Pagini nescrise (până la f. 185v).

Dacă primul volum este reprezentat de *Calofoniconul* lui Macarie, în al doilea volum al colecției un spațiu generos este ocupat de cele cinci compoziții și cinci traduceri ale lui

CC_interior complet.indd 330 05-Nov-21 12:36:25 PM

Anton Pann. Prețuirea față de figura marelui compozitor este relevată de numirea acestuia drept *maistor* (f. 144v), cel mai înalt rang în imnografia psaltică de care s-au bucurat de-a lungul vremii foarte puțini muzicieni.[419] În spiritul aceluiași respect, Iordănescu propune ca la finalul irmoaselor cuprinse în a doua parte a manuscrisului să se adauge cratimele lui Pann din *Privighier*, pe care le prescurtează (ff. 154-158r).

Pentru a completa volumul cu cât mai multe creații, Iordănescu a importat cântări și din alte clase de compoziție, cum ar fi *mathime*, *slave*, *pasapnoarii*, *tropare* și imnuri din repertoriul funebru. Multe dintre aceste cântări au câte două sau trei variante. De menționat este că apar compozitori care în general nu se remarcă printr-un volum mare de creații, fiind aproape necunoscuți cercetătorilor. Este cazul lui Marin Câșleț ec, autor al stihirii *Plîng și mă tînguesc* (glas VIII) de la slujba înmormântării, despre care nu se cunoaște nicio informație biografică.

6.3.3. Traducerile lui Athanasie Iordănescu

Analizând cele 65 de cântări adăugate de Iordănescu în volumul secund al *Calofoniconului* – exceptând cratimele –, am concluzionat că numai 30 sunt irmoase calofonice propriu-zise, dintre care două treimi reprezintă lucrările sale, însumând 19 traduceri și o compoziție.

Structura repertorială indică faptul că traducătorul a avut acces la ediții valoroase de limbă greacă, cum ar fi volumul II al *Doxastarului*[420] lui Petru Lampadarie din 1835 din care a preluat 13 irmoase prelucrate de Theodoros Fokaefs, *Calofoniconul* lui Grigorie Protopsaltul, sursă pentru irmosul lui Balasie Preotul, sau *Ανθολογία*[421] tipărită de Ioan Lampadarul în 1846, din care a preluat irmosul lui Matei Vatopedinul, *Χαράς μου την καρδίαν*. Celălalt irmos de Matei Vatopedinul, *Împrejurul mesii tale*, a fost preluat cel mai probabil dintr-un codice similar ms. gr. Simonopetra 71, întrucât nu a fost tipărit niciodată. De asemenea, este posibil ca pentru irmosul lui Nicolae, Protopsaltul Smirnei, să fi avut la îndemână *Νέον Ταμείον Μουσικής Ανθολογίας*,[422] tipărită în 1867. Dacă pentru 17 dintre cele 19 irmoase traduse am reușit să identific câteva posibile izvoare, în schimb, pentru irmoasele lui Vasilie Grigoriu Iconomidu și Stamulis Panaghiot Zarchinos cercetarea rămâne încă deschisă.

Iordănescu, asemenea traducătorilor din secolul precedent, utilizează metode care deformează minim linia melodică originală: anticiparea și repetarea treptelor sau intercalarea silabică. Dezvoltarea analitică a thesisurilor se rezumă la concasarea unor timpi mai importanți din melodie, pe care îi divide de regulă în valori ternare. O situație cu totul izolată

---

[419] În manuscrisele psaltice scrise începând cu jumătatea secolului al XIII-lea sunt numiți *maistori* numai câțiva imnografi și compozitori: Leon (ms. gr. BNG 883, f. 64r), Ioan Cucuzel (ms. gr. BNG 885, f. 119r), Ioan Kladas (ms. gr. BNG 885, f. 104v), Manuil Hrisafi (ms. gr. BNG 2796, f. 2r).

[420] *Δοξαστικά Τριῴδιον και Πεντηκοστάριον*, vol. II, Tipografia lui Isac de Kastro, Constantinopol, 1835.

[421] Ioan Lampadarul ed., *Ανθολογία*, Tipografia lui Thaddeus Dibitzian, Constantinopol, 1846.
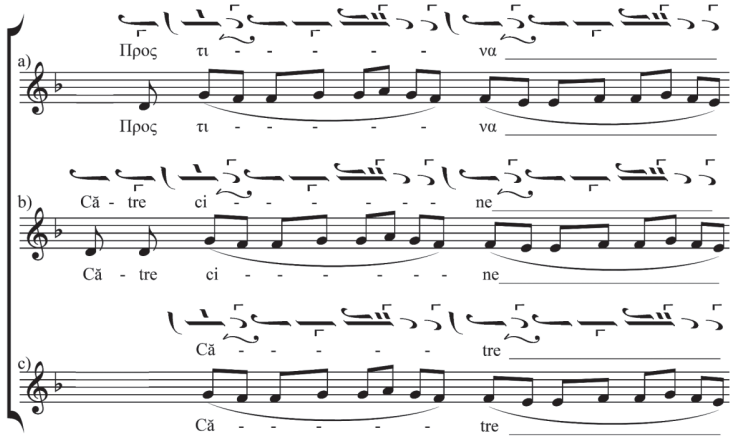
[422] *Νέον Ταμείον Μουσικής Ανθολογίας*, Tipografia lui Nicolae Protopsaltul, Smirna, 1867.

CC_interior complet.indd 331 05-Nov-21 12:36:25 PM

apare în cazul irmosului lui Balasie, *Pre izvorul cel priimitor de viață*, în care își rezervă un grad ridicat de libertate în adaptarea materialului muzical.

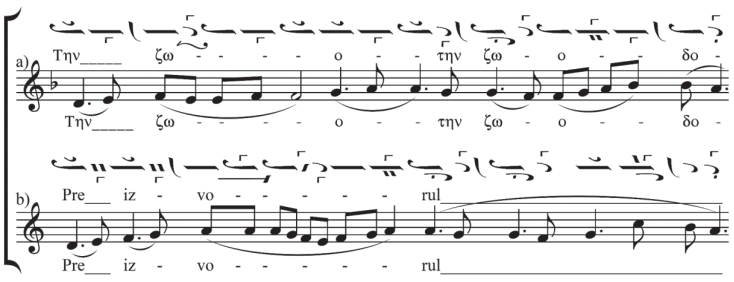
Pentru transcrierea incipiturilor am oferit spre comparație, pe lângă originalele de limbă greacă, și versiunile altor traducători, ca Elefterie Iliescu și Nectarie Prodromitul. Se pot surprinde astfel tehnici de adaptare melodică distincte, dar la fel de valide. Atunci când melodiile traducătorilor sunt apropiate ori chiar identice, distribuirea textului sub neume este diferită, după cum se poate constata în exemplele următoare, transcrise din ms. rom. BNR 28944:

99r *Irmos I.* Glas I, Pa: *Către cine alta voi scăpa, Curată*.

Exemplul muzical 225:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 338. Irmosul prelucrat de Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 1r. Traducerea lui Elefterie Iliescu.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 99r. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
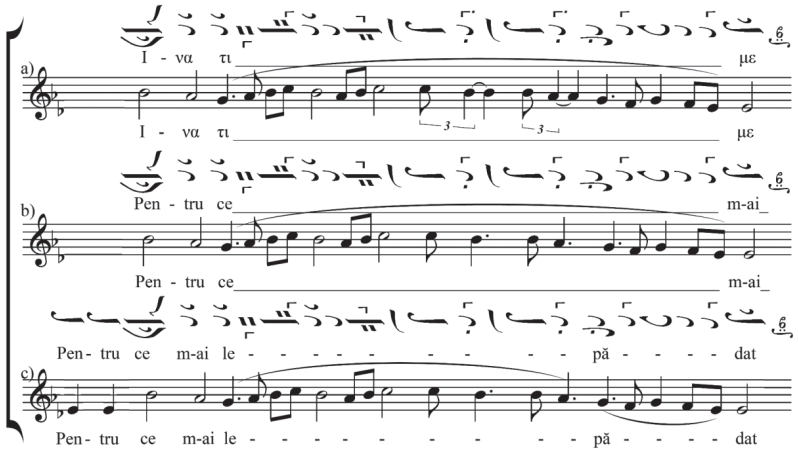
100v *Irmosul 3. Al aceluiași Balasie Preotul, tradus de autor.* Glas I, Pa: *Pre izvorul cel primitor de vieață*.

Exemplul muzical 226:
a) Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, p. 11. Exegeza lui Grigorie Protopsaltul.*
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 100v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.

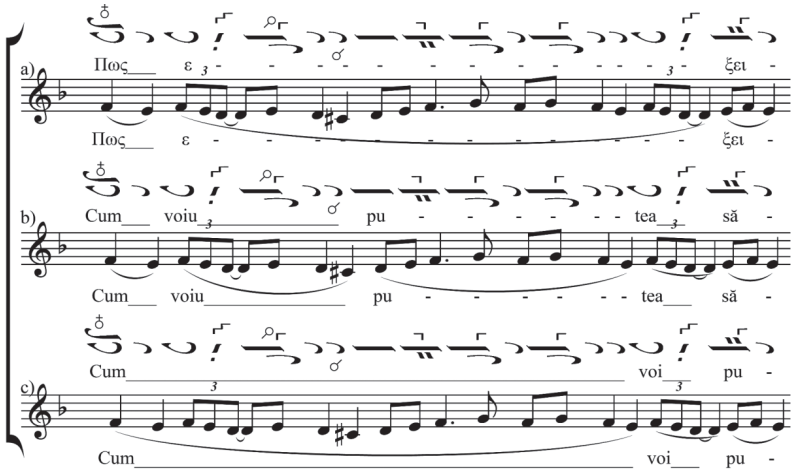
CC_interior complet.indd 332 05-Nov-21 12:36:25 PM

102r *Irmosul 5. Al lui Teodor Focheu.* Glas II, Vu: *Pentru ce m-ai lepădat de la fața Ta*.

Exemplul muzical 227:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 343. Irmosul prelucrat de Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 3r. Traducerea lui Elefterie Iliescu.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 102r. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
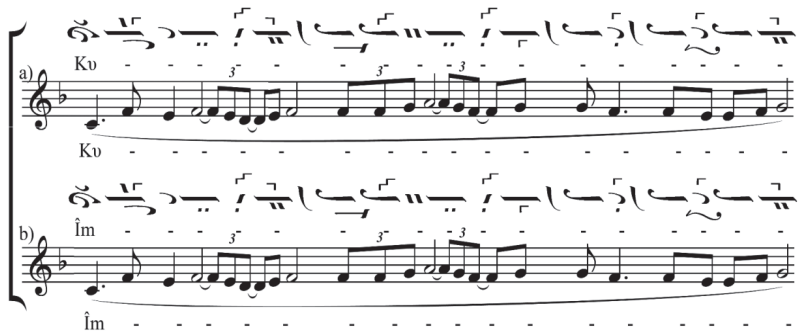
103v *Irmosul 7. Al lui Teodor Focheu.* Glas III, Ga: *Cum voi putea să spui după vrednicie îndurările tale*.

Exemplul muzical 228:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 347. Irmosul prelucrat de Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 5r. Traducerea lui Elefterie Iliescu.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 103v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
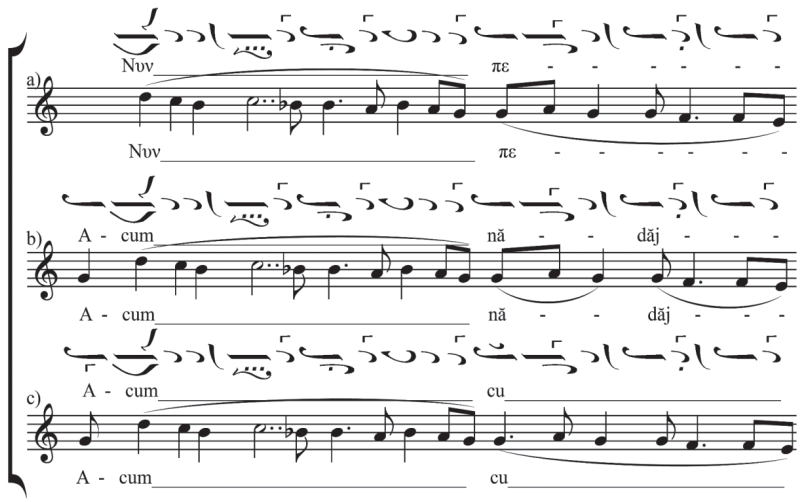
CC_interior complet.indd 333 05-Nov-21 12:36:25 PM

104v *Irmosul 8. Al lui Teodor Focheu.* Glas III, Ga: *Împrejurul mesii tale veselește-te Păstorule*.

Exemplul muzical 229:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 350. Irmosul lui Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 104v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
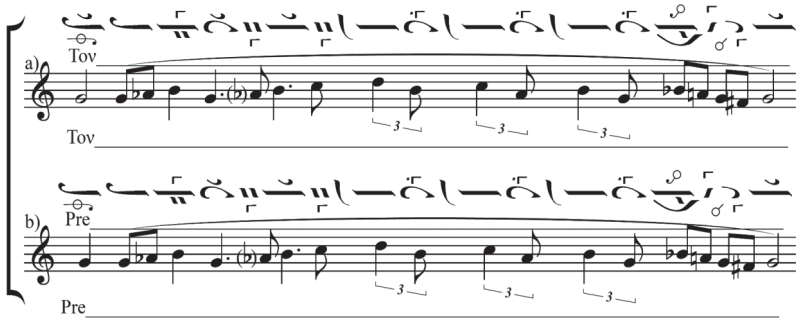
106v *Irmosul 10. Al lui Teodor Focheu.* Glas IV, Di: *Acum cu nădejde scap către folosința ta, Preacurată Fecioară*.

Exemplul muzical 230:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 356. Irmosul prelucrat de Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 6v. Traducerea lui Elefterie Iliescu.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 106v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
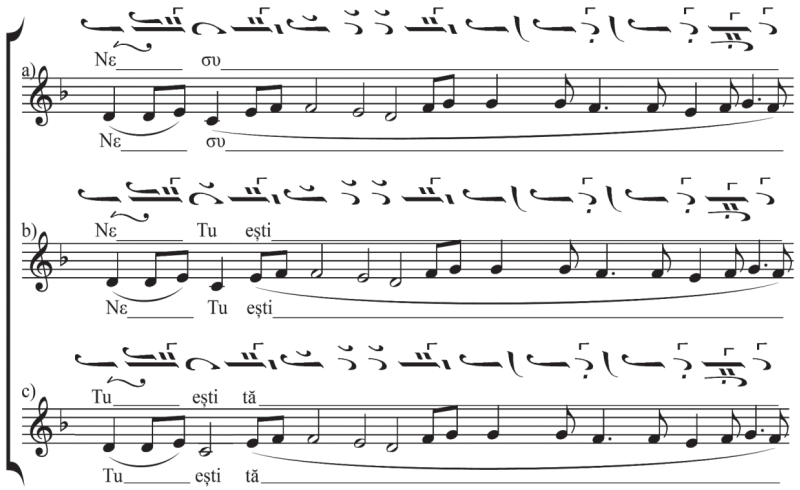
CC_interior complet.indd 334 05-Nov-21 12:36:25 PM

107r *Irmosul 11. Al lui Teodor Focheu.* Glas IV, Di: *Pre Tatăl să-L slăvim*.

Exemplul muzical 231:
a) Doxastar, *tom II (1835), p. 359. Irmosul lui Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 107r. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
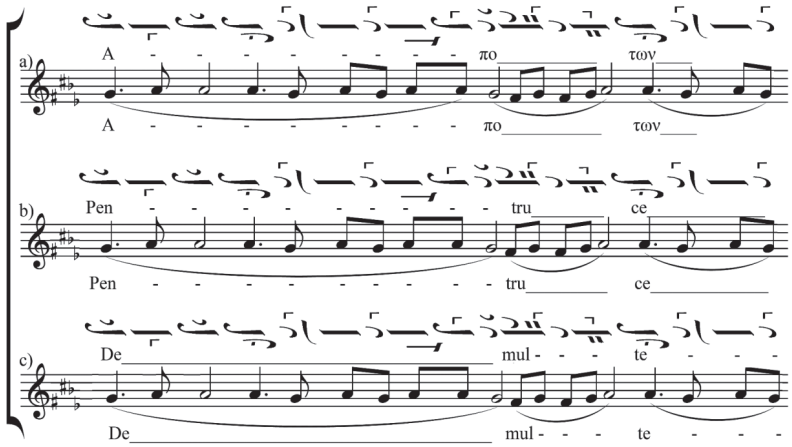
108r *Irmosul 12. Al lui Teodor Focheu.* Glas V, Pa: *Tu ești tăria mea, Doamne*.

Exemplul muzical 232:
a) Doxastar, *tom II (1835), p. 362. Irmosul prelucrat de Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 19r. Traducerea lui Elefterie Iliescu.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 108r. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
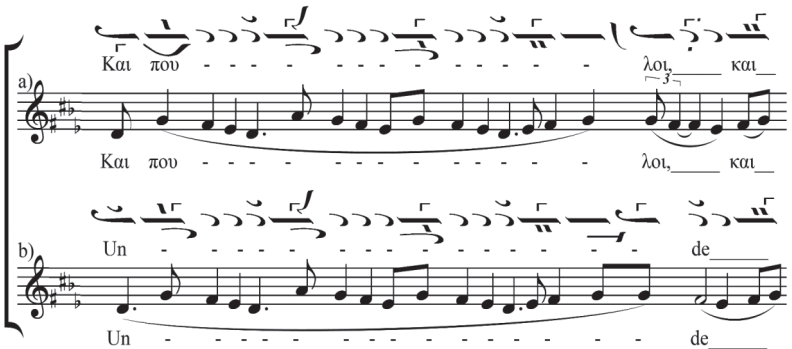
CC_interior complet.indd 335 05-Nov-21 12:36:26 PM

114v *Irmoase pe glas al șaselea. Irmosul 20. Al lui Teodor Focheu.* Glas VI nenano, Di: *De multele mele păcate*.

Exemplul muzical 233:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 366. Irmosul prelucrat de Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 11r. Traducerea lui Elefterie Iliescu.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 114v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
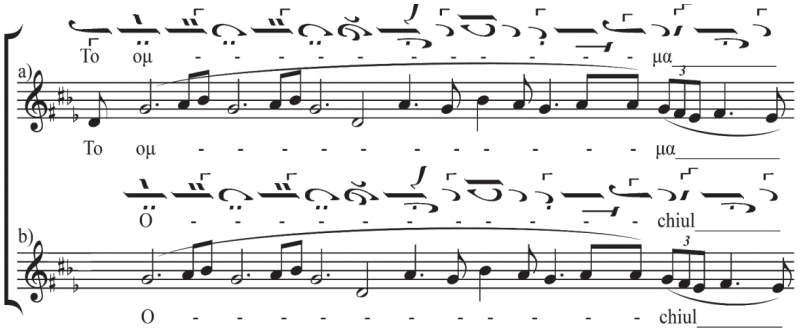
115v *Irmosul 21. Al aceluiași Teodor Focheu.* Glas VI, Pa: *Unde dar voi găsi altă sprijineală*.

Exemplul muzical 234:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 373. Irmosul lui Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 115v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.

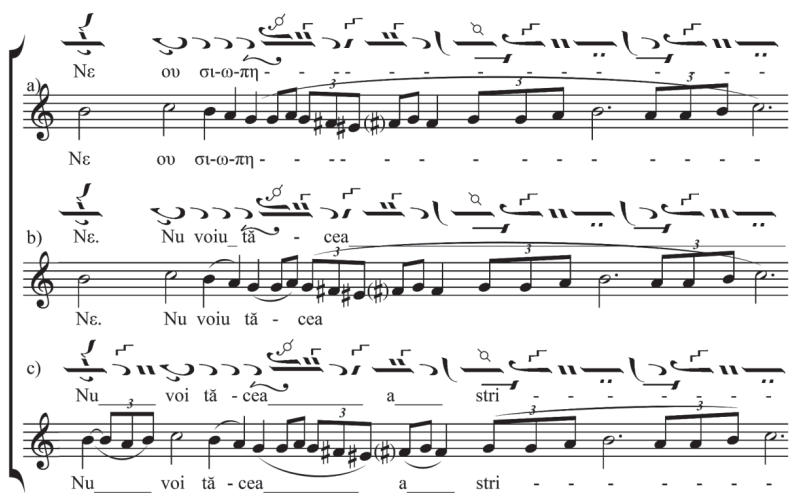
CC_interior complet.indd 336 05-Nov-21 12:36:26 PM

116v *Irmosul 22. Facerea lui Nicolae Protopsaltul Smirnei.* Glas VI, Pa: *Ochiul inimii mele*.

Exemplul muzical 235:
a) Νέον Ταμείον Μουσικής Ανθολογίας *(1867), p. 400. Irmosul lui Nicolae, Protopsaltul Smirnei.*
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 116v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
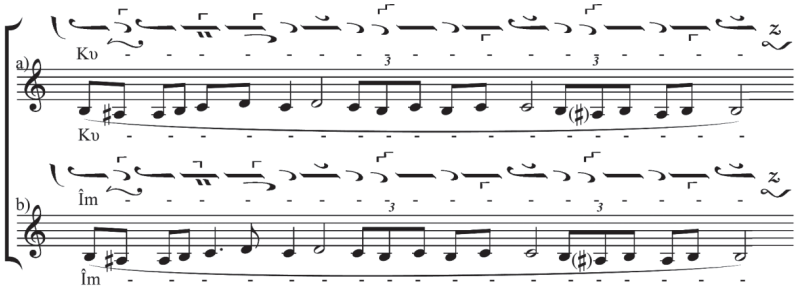
121r *Irmoase pe glas al șaptelea. Irmosul 26. Al lui Teodor Focheu Protopsaltul.* Glas VII, Zo: *Nu voi tăcea a striga*.

Exemplul muzical 236:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 376. Irmosul prelucrat de Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 13r. Traducerea lui Elefterie Iliescu.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 121r. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
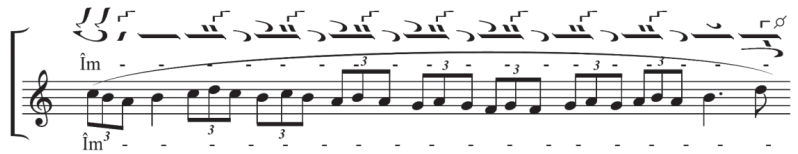
CC_interior complet.indd 337 05-Nov-21 12:36:26 PM

121v *Irmosul 27. Al aceluiași Teodor Focheu.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesii tale văzînd pe fiii tăi.*
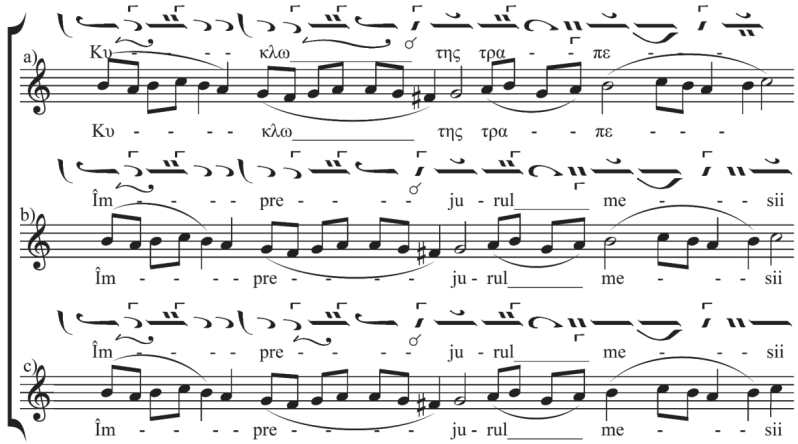

Exemplul muzical 237:
a) Doxastar*, tom II (1835), p. 380. Irmosul lui Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 121v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.

122v *Irmosul 28. Facerea lui Vasilie Grigoriu Iconomidu, tradus de autor.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesei tale, ca niște odrasle văzînd pe fiii tăi.*

Exemplul muzical 238: Ms. rom. BNR 28944, f. 122v.
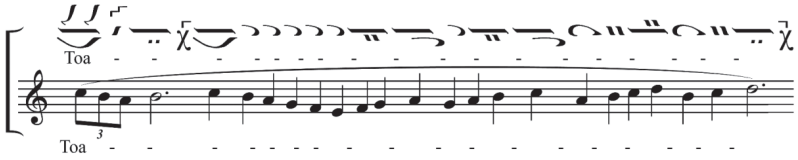
123v *Irmos 29. A lui Matei Monahul Vatopedineanul.* Glas VII, Zo: *Împrejurul mesei tale, ca niște odrasle văzînd pe fiii tăi.*

Exemplul muzical 239:
a) Ms. gr. Simonopetra 71, f. 231r. Irmosul lui Matei Vatopedinul.
b) Ms. rom. BARB 4418, f. 105r. Traducerea lui Nectarie Prodromitul.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 123v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
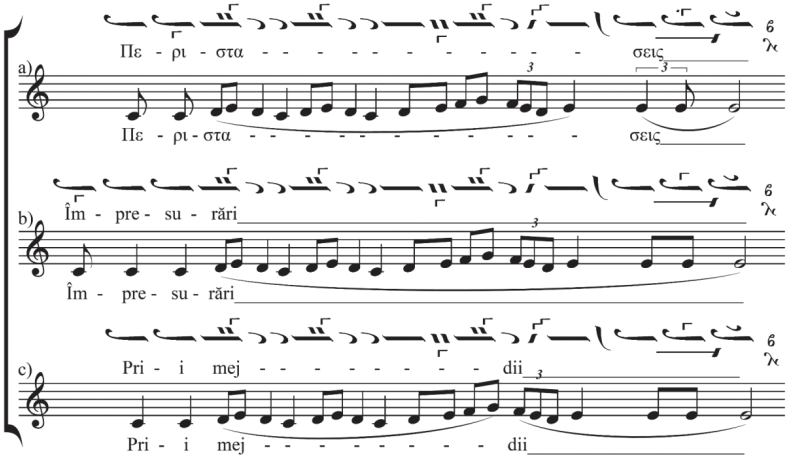
CC_interior complet.indd 338 05-Nov-21 12:36:26 PM

124v *Irmosul 30. Facerea lui Stamului Panaiot Zarchino, tradus de autor.* Glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea spre tine o pun*.
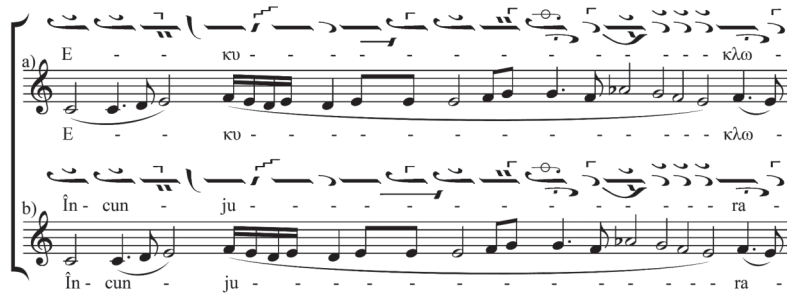

Exemplul muzical 240: Ms. rom. BNR 28944, f. 124v.

129v *Irmoase pe glas al optulea. Irmosul 33. Al lui Teodor Focheu.* Glas VIII, Ni: *Priimejdii și scîrbe și necazuri m'au aflat, Fecioară*.

Exemplul muzical 241:
a) Doxastar, *tom II (1835), p. 382. Irmosul prelucrat de Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BARB 4428, f. 15r. Traducerea lui Elefterie Iliescu.
c) Ms. rom. BNR 28944, f. 129v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.
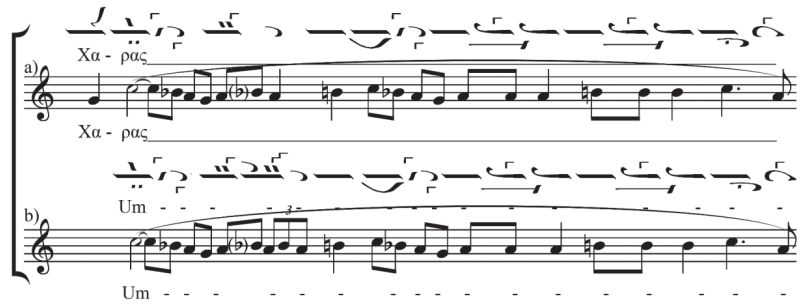
130r *Irmosul 34. Al lui Teodor Focheu.* Glas VIII, Ni: *Încunjuratu-m-au viforul vieții*.

Exemplul muzical 242:
a) Doxastar, *tom II (1835), p. 385. Irmosul lui Theodoros Fokaefs.*
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 130r. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.

CC_interior complet.indd 339 05-Nov-21 12:36:26 PM

130v *Irmosul 35. De un anonim, tradus de autor.* Glas VIII, Ni: *Umple de bucurie inima mea, Fecioară*.
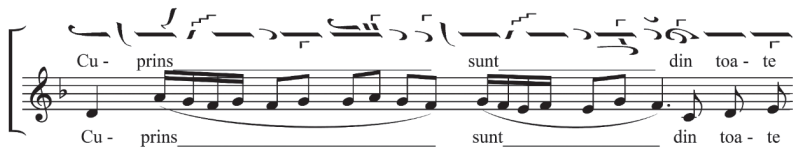

Exemplul muzical 243:
a) Ανθολογία *(1846), p. 713. Irmosul lui Matei Vatopedinul.*
b) Ms. rom. BNR 28944, f. 130v. Traducerea lui Athanasie Iordănescu.

6.3.4. Creațiile lui Iordănescu din volumul secund al Calofoniconului
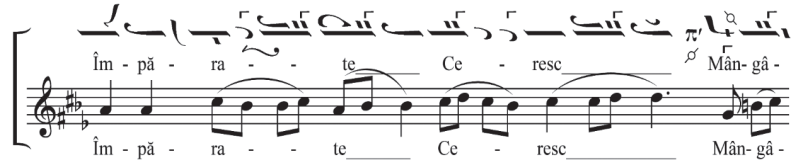
Alături de traduceri și prelucrări, Athanasie Iordănescu introduce în volumul secund al *Calofoniconului* șapte compoziții proprii, câte una la glasurile I și VI și cinci la glasul VIII:

175v Glas I, Pa: *Cuprins sînt din toate părțile*.

Exemplul muzical 244: Ms. rom. BNR 28944, f. 175v.
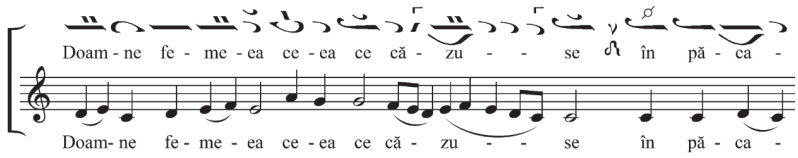
120v Glas VI, Pa: *Împărate ceresc*.

Exemplul muzical 245: Ms. rom. BNR 28944, f. 120v.
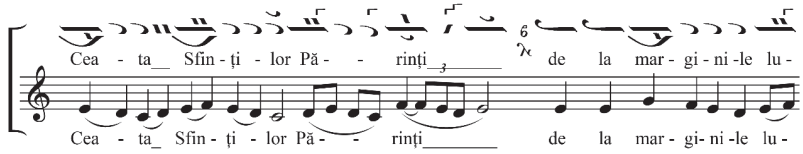
CC_interior complet.indd 340 05-Nov-21 12:36:26 PM

141v Glas VIII, Ni: *Doamne, femeea ceea ce căzuse*.
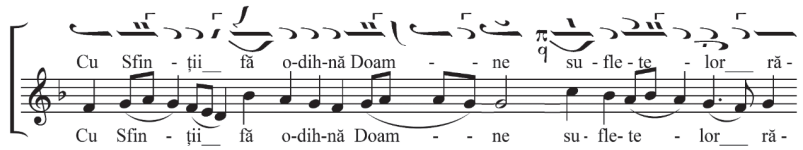

Exemplul muzical 246: Ms. rom. BNR 28944, f. 141v.

144r Glas VIII, Ni: *Ceata Sfinților Părinți*.
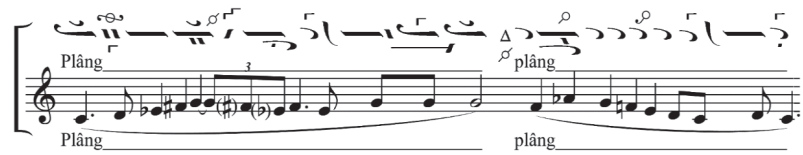

Exemplul muzical 247: Ms. rom. BNR 28944, f. 144r.

149r Glas VIII trifonic, Ga: *Cu sfinții, fă odihnă, Doamne*.
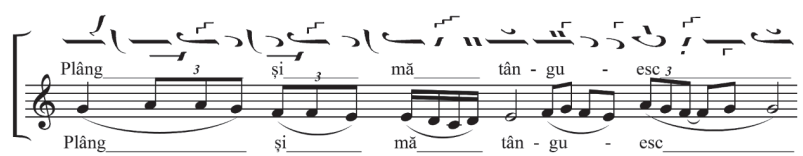

Exemplul muzical 248: Ms. rom. BNR 28944, f. 149r.

150r Glas VIII, Ni: *Plâng și mă tânguiesc*.

Exemplul muzical 249: Ms. rom. BNR 28944, f. 150r.

151r Glas VIII, Ni: *Plâng și mă tânguiesc* (altă variantă).

Exemplul muzical 250: Ms. rom. BNR 28944, f. 151r.

CC_interior complet.indd 341 05-Nov-21 12:36:26 PM

Dintre cele șapte compoziții ale lui Athanasie, numai cântarea *Cuprins sînt din toate părțile* poate fi socotită cea mai apropiată de ideea de irmos calofonic propriu-zis. Textul, de mare sensibilitate, nu este preluat din cărțile de cult, ci îi aparține muzicianului, fiind o rugăciune adresată Maicii Domnului: „Cuprins sunt din toate părțile de ispite, de necazuri și de rele. Din afară, lumea mă amăgește, din lăuntru, vrăjmașul mă ispitește. Plâng, ah, plâng, ah, și suspin, suspin, ah! Către cine voi alerga? Cine mă va mântui? Către cine voi scăpa, cui mă voi ruga și ce ajutor voi cere? Inima, vai... Ah, inima se zdrobește, cugetul mi se întunecă. Ah, rele! Deșteaptă-te, deșteaptă-te, ticăloase, și strigă, strigă și roagă, și roagă, roagă pe Maica Lui Dumnezeu și zi-i ei: Stăpână, Stăpână, nu mă lăsa să pier! Oh, nu mă lăsa să fiu batjocura dracilor! Scapă-mă, scapă-mă, de toate necazurile, că tu ești ajutătoarea creștinilor, deci fii și scăparea mea."

Vocabularul muzical întrebuințat este preluat numai parțial din cel consacrat al genului, o mare parte dintre formule fiind compuse în stil imitativ calofonic. Diviziunile frecvente ale timpului prim indică o posibilă inspirație din opera lui Macarie Ieromonahul.

Chiar și după întocmirea complexului *Calofonicon*, Iordănescu continuă să introducă irmoase în manuscrise. Din punct de vedere cronologic, următorul codice cu irmoase este ms. rom. BNR 29065 (*Buchet muzical*, 1932):

109r *Irmoase Calofonice, sau bine glăsuite. traduse din grecește după a[le] lui Vasilie Grigoriu Economu de Ath. Iordănescu.*
Glas VII, Zo: *Împrejurul mesei tale, ca niște odrasle văzînd pe fiii tăi.*

114r *Irmos tradus după A lui Stamului Panaiot Zarchino. De Ath. Iordănescu cîntăreț*, glas VII, Zo: *Toată nădejdea mea spre tine o pun*.

123v *Alt Irmos Anonim tradus de Ath. Iordănescu Cîntăreț. Glas* VIII, Ni: *Umple de bucurie inima mea, Fecioară*.

Un an mai târziu, în 1933, Iordănescu tipărește *Buchetul de muzică*, în care include câteva dintre creațiile sale, alături de piese compuse de Suceveanu și Nectarie Prodromitul:

p. 410 *Irmoase calofonice care se pot cânta la mese. Acesta de Dim[itrie] Suceveanu.* Glas VIII, Ni: *Cel ce ai săturat*.

p. 411 *Acesta se cântă la facerea Monahilor. de Nictarie Schimonahul.* Glas I, Pa: *Brațele părintești*.

p. 413 *Împărate ceresc.* Glas VI, Pa.

p. 414 *Altul mai scurt, ce se poate cânta la Tedeum.* Glas VI, Pa: *Împărate ceresc*.

p. 415 *Cântare de umilință. Compusă de Amfilohie Ieromonahul.* Glas I, Pa: *Cuprins sunt din toate părțile*.

CC_interior complet.indd 342 05-Nov-21 12:36:26 PM

p. 418 *Făcută în Sf. M-re. Cozia, 1926 Ianuarie 4. Autorul.*

p. 419 *Slava Stihoavnii din Dumineca lăsatului sec de carne; care este de un meșteșug ne'ntrecut în arta muzicii bisericești și de-o frumusețe nespusă (rară), adevărat cap d'operă. Compusă de marele Dascăl Macarie Ieromonahul.* Glas VIII, Ni: *Vai mie, înnegritule suflete*.

p. 422 *Plâng și mă tânguesc.* Glas VIII, Ni.
Acesta l'am compus când eram cântăreț la biserica Lucaci din capitală, 1899-1906.

p. 424 *Altul mai scurt.* Glas VIII, Ni: *Slavă. Plâng și mă tânguesc*.

p. 425 *Și acum. Stăpână, Stăpână.*

Prin contribuția consistentă la popularizarea repertoriilor de irmoase calofonice de limbă română și prin eforturile depuse în direcția îmbogățirii acestora, Iordănescu domină pleiada muzicienilor care au activat pe parcursul secolului XX. Totuși, nici traducerile și nici compoziția sa nu vor fi incluse ulterior de copiști și antologiști în alte manuscrise sau tipărituri psaltice, astfel încât rămân până astăzi într-o mare măsură necunoscute interpreților și cercetătorilor.
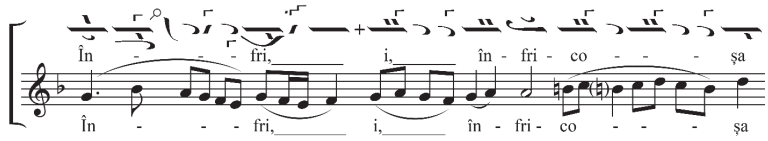
6.4. Vasile Ciureanu-Bodești (sf. sec. XIX – jum. sec. XX)

Dascăl de psaltichie, cântăreț bisericesc și compozitor român din Basarabia, muzicianul Vasile Ciureanu-Bodești este autor al unui singur irmos calofonic. Printre primele manuscrise semnate de el se numără un volum intitulat *Gramatică și Anastasimatar* (1923), păstrat actualmente în biblioteca mănăstirii Stavropoleos, la cota 2823. Prefața manuscrisului (p. 3-4) conține câteva date autobiografice relevante: „Încă din anul 1892, am îmbrățișat sufletește cariera de cantor bisericesc [...]. Astfel de la acea dată [...] am funcționat, în principal ca psalt și professor de muzică bisericească la Sf. Episcopie a Hușilor, 12 ani – și în aceiași calitate, la Sf. Mitropolie a Ungro-Vlahiei, 4 ani: iar în anul 1918 cu binecuvântarea Î. P. S. Arhiepiscop Nicodem, care pe atunci conducea Eparhia Basarabiei, am fost chemat la Chișinău, ca protopsalt al Bisericii Catedrale și maestro de muzică bisericească orientală la Seminarul Teologic și școala de cântăreți unde funcționez și astăzi." La cinci ani după aceasta, în 1928, Ciureanu-Bodești tipărește două volume de cântări, atât armonizate, cât și cu semiografie bizantină.[423]

În biblioteca mănăstirii Stavropoleos se păstrează încă un codice autograf, ms. rom. BMS 2824 (*Prohodul Domnului*, 1935), în care se află irmosul calofonic *Înfricoșatu-s-au pământul*, glas V. Ciureanu descrie piesa ca fiind „stihiră ce se cântă Vineri Dimineață, după ce s-a așezat Sfântul Epitaf pe o anumită masă în mijlocul bisericii" (p. 125).

[423] Ionescu, *Lexicon*, p. 83-84.

CC_interior complet.indd 343 05-Nov-21 12:36:26 PM

Exemplul muzical 251: Ms. rom. BMS 2824, p. 125. Incipitul irmosului compus de Vasile Ciureanu-Bodești.

Dacă ar fi să dăm crezare mărturiei autorului din ms. rom. BMS 2823, p. 7-8, irmosul este compus anterior anului 1923, fiind parte a *Prohodului Domnului*: „[...] străduințele mele nu s-au mărginit numai la această primă lucrare (n. m.: *Gramatica și Anastasimatarul*), ci munca mea continuă de a aduce și alte roduri cari, cu toate la un loc, să formeze un întreg complex de lucrări, de genul celei prezente, și anume: *Catavasierul*, ~~utrenicrul~~, *Liturghierul*, *Prohodul Mântuitorului*, scris tot pe note; [...] ."

În compoziția lui Ciureanu, construcțiile sunt bazate pe idiomul irmologic calofonic, dar se întâlnesc și câteva formule din idiomul stihiraric. Dincolo de muzicalitatea piesei, evidențiată într-un discurs bine construit, se remarcă ortografia neconvențională a cântării. Ciureanu își argumentează opțiunile semiografice în ms. rom. BMS 2823, p. 17, motivând că fiecare compozitor trebuie să scrie notele în partitură în funcție de cum le cântă, făcând abstracție de regulile tradiționale. Mai mult, autorul se vede îndreptățit să corecteze presupusele erori ortografice ale înaintașilor săi: „În ce privește ortografia psaltichiei, atât din lucrările autorilor vechi și noi, cât și din acelor grecești am putut constata, că fiecare autor de muzică bisericească orientală, după modul cum a înțeles de la maeștrii lor, din experiența lor și după talentul ce au avut fiecare în parte de a cânta, așa au alcătuit și semnele în ortografia psaltichiei; și dacă observăm bine, vedem multe greșeli, despre cari nu trebue să obiectăm, ci să îndreptăm și să credem, că numai cel ce lucrează carte de muzică știe greutatea ce întâmpină în așezarea semnelor (notelor) ca să fie corespunzetoare cu melodia plăcută lui. Așa dar, autorii cei vechi crezând că contribuie în bine, au făcut lege în așezarea notelor, dar numai lege nu poate fi, pentru că ~~precum~~ am ~~zis~~ arătat mai sus, că fiecare cum cânta astfel își așeza și notele, ca respunzetor melodiei pe care o vrea el."

Prin urmare, înțelegând normele ortografice ale notației hrisantice ca fiind numai orientative, nu și obligatorii, autorul irmosului ornamentează într-un mod particular figurile melodice, după cum se poate constata în extrasul de mai jos:

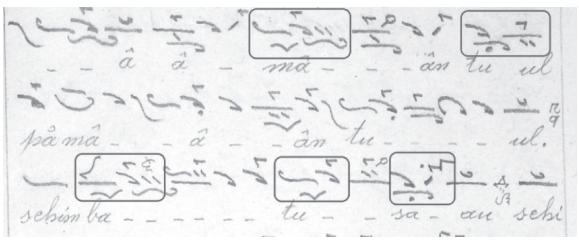

Figura 116: Ms. rom. BMS 2824, p. 126. Ortografiere neconvențională a unor thesisuri.

CC_interior complet.indd 344 05-Nov-21 12:36:26 PM

Spre sfârșitul cântării se pot observa accentuări izolate ale silabelor nepotrivite.

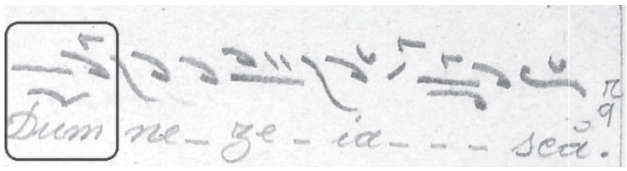

Figura 117: Ms. rom. BMS 2824, p. 127. Accentuarea unei silabe nepotrivite.

Irmosul autorului basarabean face parte dintre ultimele piese calofonice de limbă română compuse în secolul XX.

CC_interior complet.indd 345 05-Nov-21 12:36:26 PM

Irmoasele calofonice de limbă română în secolul XXI

Din cercetările pe care le-am efectuat până în prezent reiese că în perioada cuprinsă aproximativ între anii 1933 și 2009 niciun compozitor român de muzică bisericească nu a mai scris irmoase calofonice. Cele câteva manuscrise importante cu repertorii ample, alcătuite anterior acestei perioade, se aflau deja în custodia bibliotecilor de stat, ceea ce a făcut ca accesul la informația muzicală să fie dificil și să fie uitată chiar existența acestor colecții. Dacă lipsa informațiilor de bază cu caracter documentar i-a determinat probabil pe autorii de la începutul secolului XX să confunde genurile muzicale și să scrie imnuri stihirarice cu titlu de irmoase calofonice (niciunul dintre ele cu cratime), pentru cei din perioada indicată mai sus a însemnat o uitare definitivă a genului. Irmoasele calofonice au început să își piardă semnificația inițială și să piardă teren în favoarea grupurilor de cântări calofonice inserate la finalul antologiilor muzicale pe dublă notație.

De abia revirimentul muzical psaltic din București și Iași din ultimul deceniu al secolului XX și primii ani ai noului veac a format cadrul cultural în care, rând pe rând, cântările vechi, printre care și irmoase calofonice, au început să fie redescoperite și reintroduse în circuitul interpretativ. Contactul cu vechile creații a produs reverberații în rândul tinerilor muzicieni care au început să traducă creații noi sau să compună irmoase calofonice valoroase, comparabile cu cele din veacurile precedente.

7.1. Un irmos calofonic de concert

Un irmos care a pătruns în ultimii ani în repertoriul de limbă română, găsindu-și frecvent loc în programele de concert ale grupurilor psaltice din țara noastră,[424] este *Acum toate umplutu-s-au de lumină*, glas V pentafon. Piesa a fost compusă în anul 1996 de către Grigorios Stathis (n. 1939), profesor emerit al Universității Naționale și Kapodistriene din Atena.

Cântarea se află între paginile 348 și 349 ale volumului omagial *...τιμή προς τον διδάσκαλον...*, publicat la Atena în anul 2001, și este precedată de următoarea însemnare: „*Νυν πάντα πεπλήρωτιται φωτός* καλοφωνικός ειρμός μελισθείς νεωστί την ημέρα του Ευαγγελισμού, 1996, *παρά* Γρηγορίου Στάθη τάχα και μαΐστορος και ανατεθείς εις τους φίλους ψάλτας τους συγκροτούντας τον χορό *Οι Μαΐστορες της Ψαλτική Τέχνης* ίνα πάντοτε φωτός

[424] Câteva dintre concertele sau programele de concert în care a fost inclus acest irmos sunt disponibile pe internet. Cântarea a fost rapid integrată în repertoriul autohton de virtuozitate și cunoaște interpretarea unor soliști și grupuri cunoscute (Arhid. Mihail Bucă și corul *Tronos* al Patriarhiei Române, https://psaltiicatedraleipatriarhale.wordpress.com/2009/11/15/concert-bizantin/, accesat pe 1.7.2019) sau a unor grupuri psaltice consacrate din țara noastră (Corul *Kinonia* al Episcopiei Severinului și Strehaiei, https://basilica.ro/concert-pascal-in-cadrul-festivalului-filocalia/, accesat pe 1.7.2019). Piesa a dat chiar numele concertului susținut la Palatul Cultural din Arad în data de 21 mai 2012 de către Grupul Psaltic *Sf. Ioan Damaschinul* și preotul Laurențiu Iacob. Vezi https://www.youtube.com/watch?v=DDvTNkE4L3k, accesat pe 1.7.2019.

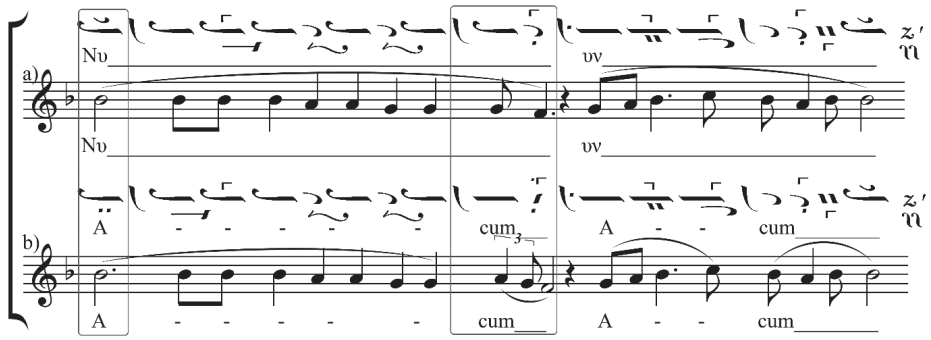
CC_interior complet.indd 346 05-Nov-21 12:36:26 PM

πεπληρωμένοι ψάλλωσι μελιρρυτοφθόγγως μέλος δε πάντερπνον του πλ. α΄ ήχου πενταφώνου." („*Acum toate s-au umplut de lumină*. Irmos calofonic așezat pe muzică cu puțin înainte de ziua Buneivestiri, 1996, de către Grigorios Stathis, zis și maistorul și oferit prietenilor psalți ce alcătuiesc corul *Maistorii Artei Psaltice*, pentru a-l cânta mereu scăldați în lumină. Se cântă melodios pe glas preafrumos I plagal pentafonic."[425]).
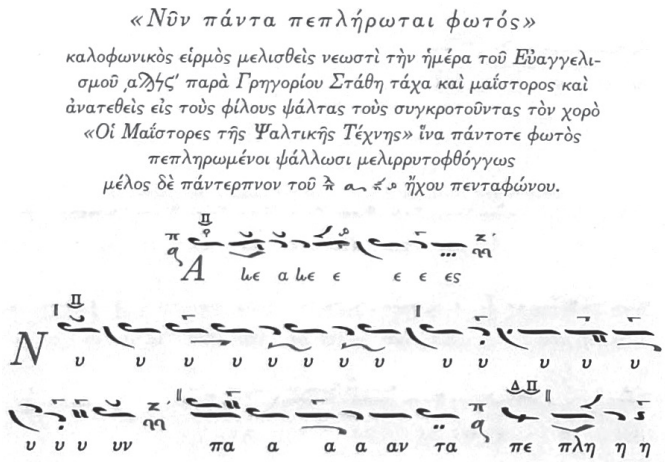

*Figura 118: ...*τιμή προς τον διδάσκαλον*..., p. 349. Irmosul compus de Grigorios Stathis.*

Irmosul a fost tradus în 2009 de psaltul Marian Cotigă, membru al grupului *Tronos* al Patriarhiei Române.[426] În urma traducerii, linia melodică originală nu a fost afectată considerabil. Singurele modificări se petrec în incipitul cântării, pe valori temporale scurte.

Exemplul muzical 252:
*a) ...*τιμή προς τον διδάσκαλον*..., p. 349. Irmosul lui Grigorios Stathis.*
b) Traducerea lui Marian Cotigă. Mici modificări ritmice și melodice.

[425] Traducerea îi aparține pr. Ion Andrei Țârlescu, cercetător științific la Biblioteca Academiei Române și Institutul de Istoria Artei *George Oprescu*, căruia îi mulțumesc pentru ajutor.

[426] https://psaltiicatedraleipatriarhale.files.wordpress.com/2009/05/astazi-toate-s.pdf, accesat pe 30.6.2019.

CC_interior complet.indd 347 05-Nov-21 12:36:26 PM

7.2. Preotul Virgil Ioan Nanu (n. 1982)

Un compozitor contemporan, autor a două irmoase calofonice, este preotul Virgil Ioan Nanu, slujitor la mănăstirea bucureșteană Stavropoleos, veritabil centru cultural și artistic. Implicat în procesul de recuperare a cântării de factură bizantină, lucrând alături de imnografi și compozitori pricepuți, ca Sabin Preda sau diaconul Constantin-Cornel Coman, Virgil Ioan Nanu a deprins tehnica alcătuirii de cântări, compunând slujbe întregi pentru praznice și diverși sfinți. Psalmodiind alături de interpreți de excepție, precum arhid. Gabriel Constantin Oprea sau protopsaltul Valentin Gheorghe, Nanu a sesizat carențele repertoriale ale stranei. Din această constatare s-a născut necesitatea prelucrării și compunerii de imnuri, într-o perioadă în care acest demers era aproape inexistent în țara noastră. Una dintre trăsăturile proeminente ale creației sale vaste este respectul față de modelele muzicale tradiționale, preotul Virgil Ioan Nanu fiind un compozitor profund ancorat în linia propusă de muzicienii de referință ai Bisericii.

7.2.1. Un irmos cu text adaptabil

Primul irmos calofonic compus de Virgil Ioan Nanu este *Fii întru ajutor*, glas I tetrafon, compus pentru sărbătoarea Sf. Epifanie al Salaminei (12 mai).[427] Din rațiuni practice, același irmos este adaptat și sărbătorii Sf. Iustin Martirul și Filosoful, precum și situației când se serbează mai mulți sfinți, textul fiind ușor prelucrat. Astfel, întâlnim același imn la finalul cântărilor pentru slujba Sfinților Chiril și Metodie (11 mai).[428] Flexibilitatea textului face ca piesa să poată fi interpretată și la alte sărbători similare.

Irmos calofonic la Sf. Iustin Martirul	Irmos calofonic la Sf. Epifanie	Irmos calofonic la Sf. Chiril și Metodie
Fii întru ajutor Bisericii, Miresei lui Hristos, și, prin rugăciunile tale, liniștește viforul cel sălbatic care se ridică împotriva ei, ca unul ce ai îndrăzneală către Stăpânul și iubitorul de oameni, fericite Iustin.	Fii întru ajutor Bisericii, Miresei lui Hristos, și, prin rugăciunile tale, liniștește viforul cel sălbatic care se ridică împotriva ei, ca unul ce ai îndrăzneală către Stăpânul și iubitorul de oameni, slăvite Epifanie.	Fiți întru ajutor Bisericii, Miresei lui Hristos, și, prin rugăciunile voastre, liniștiți viforul cel sălbatic care se ridică împotriva ei, ca unii ce aveți îndrăzneală către Stăpânul și iubitorul de oameni.

Tabelul 14: Adaptabilitatea irmosului calofonic Fii întru ajutor*, compus de Virgil Ioan Nanu.*
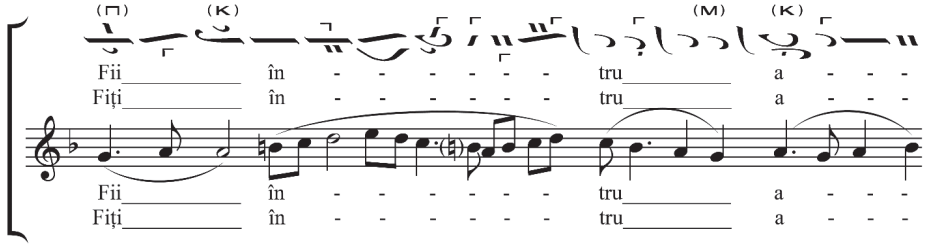
[427] Troparul de după irmosul cântării a IX-a a primului canon de la slujba utreniei din 12 mai. Vezi *Mineiul lunei maiu*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1928, p. 113.

[428] http://www.stavropoleos.ro/wp-content/uploads/Psaltica/Idiomelar/Mai/mai11.pdf, accesat pe 17.6.2019.

CC_interior complet.indd 348 05-Nov-21 12:36:26 PM

Irmosul pentru sărbătoarea Sf. Iustin, însoțit de o cratimă de Petru Lampadarie Peloponesiul[429] (*τε τε τε*), este publicat la pagina 64 a broșurii care însoțește CD-ul *Cîntări la Prăznuirea Sfîntului Martir Iustin Filosoful*, înregistrat de Grupul Stavropoleos în anul 2009 sub conducerea arhidiaconului conf. univ. dr. Gabriel Constantin Oprea.
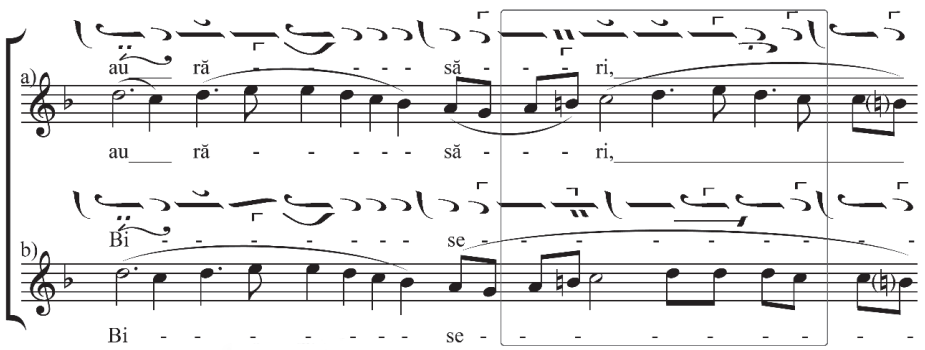
De remarcat este că deasupra rândurilor de neume apar indicații roșii pentru isonari, constând din primele litere ale notelor psaltice. De asemenea, autorul folosește uneori semnul *oxia* din vechea grafie, ca substitut al oligonului, atât ca neumă de sine stătătoare, cât și în combinație de neume.

Exemplul muzical 253: Irmosul Fii întru ajutor*, cu text adaptabil.*
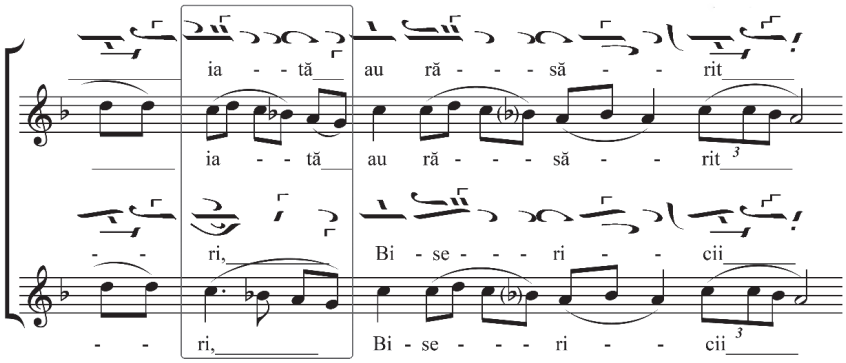
Raportarea la tradiția scrisă a genului îl determină pe compozitor să se inspire din creațiile mai vechi ale genului, cum ar fi irmoasele lui Balasie Preotul pe glas I, *Stea, iată a răsărit* sau *Chipul nașterii tale*, din care preia citate și le adaptează textului său (vezi ex. muz. 254).

Pasajele originale conțin thesisuri imitativ calofonice de mare expresivitate, circumscrise cadrului modal al primului eh autentic. Irmosul lui Nanu rămâne un exemplu de bună practică în ceea ce privește creația muzicală pe baza tezaurului formulaic vechi.

[429] Grupul Stavropoleos, *Cîntări la Prăznuirea Sfîntului Martir Iustin Filosoful* (CD și broșură), Mănăstirea Stavropoleos, București, 2009, p. 11.
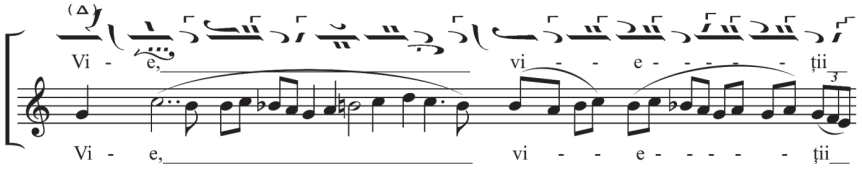
CC_interior complet.indd 349 05-Nov-21 12:36:27 PM

Exemplul muzical 254:
a) Ms. rom. BARB 1685, f. 8r. Fragment din irmosul Stea, iată a răsărit în traducerea lui Macarie Ieromonahul.
b) Fragment din irmosul Fii întru ajutor *de Virgil Ioan Nanu.*

7.2.2. Un irmos pentru sărbătoarea Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil

Unul dintre hramurile mănăstirii Stavropoleos din București este praznicul Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, serbat anual pe data de 8 noiembrie. Preotul Virgil Ioan Nanu a compus pentru această sărbătoare irmosul calofonic *Viețiile îngerilor să râvnim*, glas VIII. Textul folosit pentru cântare provine din al doilea canon al sărbătorii, fiind primul tropar al odei a VIII-a.[430]

Exemplul muzical 255: Irmosul Viețiile îngerilor să râvnim*, glas VIII, de Virgil Ioan Nanu.*

Cântarea este urmată de o cratimă în același glas și se încheie cu reluarea variată a ultimei fraze a irmosului. Travaliul melodic al piesei se desfășoară într-un cadru modal exclusiv diatonic în care apar structuri de glas I sau de IV, în timp ce în cratimă se produc modulații scurte către genul enarmonic. Lipsesc cu desăvârșire pasajele cromatice. Un aspect interesant este folosirea endofonului în cratimă.

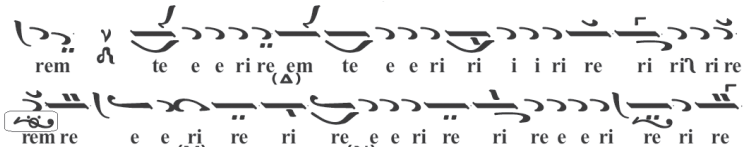

Figura 119: Endofon în cratima compusă de Virgil Ioan Nanu.

[430] *Mineiul lunei Noemvrie*, Ediția a III-a, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1927, p. 126.

CC_interior complet.indd 350 05-Nov-21 12:36:27 PM

7.2.3. Actualizarea lingvistică a irmoaselor și difuzarea lor în format audio

Virgil Ioan Nanu a contribuit la selectarea, îndreptarea, actualizarea și transcrierea unui repertoriu de opt irmoase calofonice (traduceri și compoziții de Macarie Ieromonahul) care au fost înregistrate în anul 2012 de grupul psaltic al mănăstirii Stavropoleos condus de arhid. conf. univ. dr. Gabriel Constantin Oprea. Produsul multimedia rezultat se numește *Irmoase calofonice* și constă din două CD-uri audio și o broșură cartonată în care se află textele (p. 49-51) și melodiile irmoaselor calofonice (p. 53-91).

Partiturile irmoaselor sunt precedate de trei studii muzicologice aparținând lui Costin Moisil,[431] Nicolae Gheorghiță[432] și Virgil Ioan Nanu.[433] În articolul său, Nanu vorbește despre alegerea pieselor (p. 22-23), criteriile de selecție a repertoriului (p. 24-28), îndreptarea cântărilor (p. 28-34), abordând și problema interpretării irmoaselor (p. 34-38).

Piesele pregătite pentru imprimare au fost selectate dintre cele dedicate sărbătorilor mari de peste tot anul, majoritatea închinate Mântuitorului Iisus Hristos și Maicii Domnului: Nașterea Domnului (25 decembrie), Epifania (6 ianuarie), Întâmpinarea Domnului (2 februarie), Bunavestire (25 martie), Sâmbăta lui Lazăr, Vinerea Mare, Sâmbăta Mare și Învierea Domnului. Cele mai importante criterii de selecție a repertoriului au fost vechimea textului poetic și varietatea stilistică și modală a pieselor.

În ceea ce privește îndreptarea cântărilor, pentru a identifica eventualele erori de scriere, Virgil Ioan Nanu a folosit metodele comparației și analogiei, aplicate pe patru surse: *Irmologhionul Calofonicon* exighisit de Grigorie Protopsaltul în 1817, îndreptat de Hurmuz Hartofilax în 1833 și tipărit la Constantinopol în 1835, ms. rom. BARB 1685 al lui Macarie Ieromonahul (*Irmologhion Calofonicon*, 1833) și două copii ale acestui manuscris existente în biblioteca mănăstirii Stavropoleos: ms. rom. BMS 5629 (1844) și ms. rom. BMS 89m (după 1860).

Mai departe, preotul Nanu vorbește despre cum a actualizat parțial textele vechi ale irmoaselor, renunțând la arhaisme, corectând dubla articulare, dezacordurile și cacofoniile (p. 33). De asemenea, a eliminat integral articolele demonstrative adjectivale *cel* și *cea*, motivând că această acțiune rezolvă problema încărcării inutile a textului liturgic și întreruperea cursivității mesajului (p. 34).

În vederea unei interpretări omogene și uniforme anumite formule muzicale notate concis au fost scrise deasupra rândurilor de neume într-o manieră analitică, dar numai în partiturile folosite de psalți pentru înregistrare. Aceste versiuni suprascrise lipsesc din irmoasele tipărite în broșură.

---

[431] Costin Moisil, „Cîntările melismatice, calofonia și irmoasele calofonice", în *Irmoase calofonice. Grupul Stavropoleos*, album multimedia, Mănăstirea Stavropoleos, București, 2012, p. 7-13.

[432] Nicolae Gheorghiță, „Irmologhionul calofonic al lui Macarie Ieromonahul", în *Irmoase calofonice. Grupul Stavropoleos*, album multimedia, Mănăstirea Stavropoleos, București, 2012, p. 14-20.

[433] Virgil Ioan Nanu, „Despre pregătirea irmoaselor calofonice", în *Irmoase calofonice. Grupul Stavropoleos*, album multimedia, Mănăstirea Stavropoleos, București, 2012, p. 22-28.

CC_interior complet.indd 351 05-Nov-21 12:36:27 PM

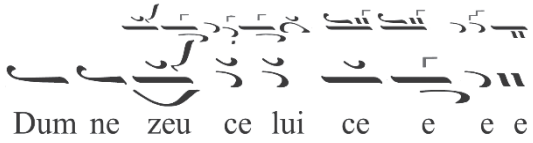

Figura 120:
Irmos calofonic la Sîmbăta lui Lazăr. *Glas I.*
Notarea analitică a unor thesisuri de către Virgil Ioan Nanu.

Preotul Nanu menționează că atât thesisurile originale, cât și adnotările semiografice pot fi tratate cu o libertate mult mai mare de către soliștii care execută pasajele dificile ale pieselor (p. 38).

Cele opt irmoase prelucrate după traducerile și compozițiile lui Macarie apar în broșura CD-ului în următoarea ordine:

p. 53 *Irmos calofonic la Nașterea Domnului.* Glas I, Pa: *Stea, iată a răsărit* (Balasie Preotul).

p. 58 *Irmos calofonic la Epifania Domnului.* Glas II nenano, Pa: *Nu se pricepe* (Macarie Ieromonahul).

p. 64 *Irmos calofonic la Întîmpinarea Domnului.* Glas III, Ga: *Dacă a văzut Isaia* (Macarie Ieromonahul).

p. 69 *Irmos calofonic la Bunavestire.* Glas IV, Di: *Floare nevestejită* (Balasie Preotul).

p. 75 *Irmos calofonic la Sîmbăta lui Lazăr.* Glas I, Pa: *Cîntare de biruință* (Petru Berechet).

p. 77 *Irmos calofonic ce se cîntă în Vinerea Mare.* Glas V, Pa: *Înfricoșatu-s-a pămîntul* (Panaghiot Halatzoglu).

p. 84 *Irmos calofonic ce se cîntă în Sîmbăta Mare.* Glas VI, Pa: *Nu te tîngui* (Macarie Ieromonahul).

p. 87 *Irmos calofonic la Învierea Domnului.* Glas I, Pa: *O, Dumnezeiescul, o, iubitul* (Petru Berechet).

Primele patru irmoase, pentru sărbători cu dată fixă, sunt imprimate pe primul CD al albumului, iar următoarele patru, pentru sărbători cu dată schimbătoare, apar pe al doilea CD. În cazul primului grup de cântări, se poate remarca coincidența dintre ordinea sărbătorilor și cea a ehurilor, în timp ce în cazul ultimelor patru, organizarea în ordinea ehurilor pierde teren în favoarea cronologiei calendaristice.

În urma intervențiilor asupra textelor, au rezultat unele diferențe notabile de vocabular, fără a afecta însă linia melodică. Virgil Ioan Nanu a adăugat în partitură toate semnele

CC_interior complet.indd 352 05-Nov-21 12:36:27 PM

ortografice care facilitează înțelegerea sensului cântării, cum ar fi virgula, punctul, semnul exclamării, majusculele pentru începutul unei propoziții sau fraze noi etc.
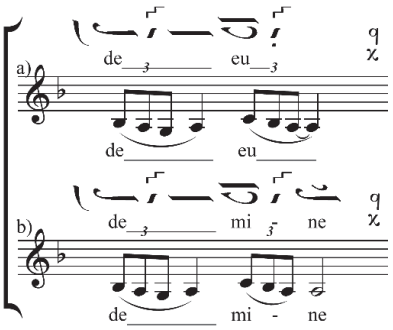
Textele lucrărilor lui Macarie	Textele prelucrate de Virgil Ioan Nanu
Stea, iată, au răsărit din seminția Iudei, pe carea cunoscîndu-o Împărații, gătire cu pornire de la răsărit fac, și a ajunge să sîrguesc ca să vază pe Hristos în Vitleem cu trup născîndu-Se.	*Stea, iată, a răsărit din seminția Iudei, pe care cunoscîndu-o Împărații, gătire cu pornire de la răsărit fac, și a ajunge se sîrguiesc ca să vadă pe Hristos în Vitleem cu trup născîndu-Se.*
Nu să pricepe toată limba a te lăuda după vrednicie și să întunecă și mintea cea mai presus de lume a cînta ție, de Dumnezeu Născătoare. Însă, fiind bună, priimește credința, că știi dragostea noastră cea dumnezeiască; că tu creștinilor ești folositoare, pe tine te mărim.	*Nu se pricepe toată limba a te lăuda după vrednicie și se întunecă și mintea cea mai presus de lume a cînta ție, de Dumnezeu Născătoare. Însă, fiind bună, primește credința, că știi rîvna noastră dumnezeiască; că tu creștinilor ești folositoare, pe tine te mărim.*
Deacă a văzut Isaia cu închipuire pre Dumnezeu pre scaun preaînalt, de îngerii slavei încunjourat, a strigat: o, ticălosul de eu! Că mai-nainte am văzut pre Dumnezeu întrupat, pre Cel ce stăpînește pacea și lumina cea neînserată.	*Dacă a văzut Isaia cu închipuire pe Dumnezeu pe scaun preaînalt, de îngerii slavei înconjurat,a strigat: o, ticălosul de mine! Că mai-nainte am văzut pe Dumnezeu întrupat, pe Cel ce stăpînește pacea și lumina neînserată.*
Floare cea nevestejită, bucură-te, ceia ce numai singură ai odrăslit mărul cel cu miros bun! Bucură-te, ceia ce ai născut mirosul cel bun al Împăratului tuturor! Bucură-te, neispitită de nuntă, ceia ce ești lumii mîntuire!	*Floare nevestejită, bucură-te, ceea ce numai singură ai odrăslit mărul cu miros bun! Bucură-te, ceea ce ai născut mireasma bună a Împăratului tuturor! Bucură-te, neispitită de nuntă, ceea ce ești lumii mîntuire!*
Cîntare de biruință să cîntăm toți lui Dumnezeu, Celui ce au făcut minuni minunate cu braț înalt și a mîntuit pe Israil, că S-au proslăvit.	*Cîntare de biruință să cîntăm toți lui Dumnezeu, Celui ce a făcut minuni minunate cu braț înalt și a mîntuit pe Israil, că S-a proslăvit.*
Înfricoșatu-s-au pămîntul, schimbatu-s-au soarele și și-au întunecat lumina; rumptu-s-au a bisericii Dumnezeiasca catapeteazmă și pietrile s-au despicat, că pre Cruce s-au rădicat Dreptul cel lăudat, al părinților Dumnezeu și prea proslăvit.	*Înfricoșatu-s-a pămîntul, schimbatu-s-a soarele și și-a întunecat lumina; ruptu-s-a a templului catapeteasmă dumnezeiască și pietrele s-au despicat, că pe Cruce s-a ridicat dreptul lăudat, al părinților Dumnezeu și prea proslăvit.*

CC_interior complet.indd 353 05-Nov-21 12:36:27 PM

Nu te tîngui pentru Mine, Maică, văzîndu-mă în groapă pre Mine, Fiul tău, pre Carele M-ai zămislit în pîntece fără de sămînță; că Mă voiŭ scula și Mă voiŭ proslăvi și voiŭ înălța întru slavă ca Dumnezeu pre cei ce cu credință și cu dragoste pre tine neîncetat te măresc.	*Nu te tîngui pentru Mine, Maică, văzîndu-mă în groapă pe Mine, Fiul tău, pe Care M-ai zămislit în pîntece fără de sămînță; că Mă voi scula și Mă voi proslăvi și voi înălța întru slavă ca Dumnezeu pe cei ce cu credința și cu rîvnă pe tine neîncetat te măresc.*
O, dumnezeescul! O, iubitul! O, prea dulcele glasul Tău! Că cu noi fără de minciună Te-ai făgăduit să fii pînă în sfîrșitul veacului, Hristoase. Pre Care, credincioșii, întărire de nădejde avîndu-L, ne bucurăm.	*O, dumnezeiescul! O, iubitul! O, prea dulce glasul Tău! Căci cu noi fără de minciună Te-ai făgăduit să fii pînă în sfîrșitul veacului, Hristoase. Pe Care, credincioșii, întărire de nădejde avîndu-L, ne bucurăm.*

Tabelul 15: Textele irmoaselor calofonice la Macarie Ieromonahul și Virgil Ioan Nanu.

În majoritatea situațiilor în care Nanu a considerat a fi necesară o îndreptare a textului și au rezultat construcții lexicale ușor diferite, linia melodică a lui Macarie a fost păstrată fără modificări. În puține rânduri, Nanu a fost nevoit să intervină minim asupra melodiei în așa fel încât corecturile să nu afecteze dimensiunea diastematică a imnurilor. În exemplul de mai jos, silaba nou adăugată de Nanu repetă înălțimea ultimei silabe de la Macarie, primind o durată de doi timpi.

Exemplul muzical 256:
a) Ms. rom. BARB 1685, f. 72r. Folosire învechită a pronumelui personal la Macarie.
b) Broșura CD-ului Irmoase calofonice*, p. 66. Actualizare conform uzului gramatical la Nanu.*

Prin actualizarea textelor celor opt irmoase, dezambiguizarea formulelor melodice și suprascrierea lor, Virgil Ioan Nanu a realizat produse culturale compatibile cu exigențele moderne. Actualizarea lingvistică a generat contemporaneizarea semanticii cântărilor prin îndeplinirea celor mai riguroase norme gramaticale, iar decriptarea formulaică a servit ca factor unificator în interpretare, evitând astfel producerea eventualelor heterofonii nedorite,

CC_interior complet.indd 354 05-Nov-21 12:36:27 PM

inerente cântării în grup. Cu acest prilej, irmosul calofonic de limbă română a păşit într-o nouă dimensiune existenţială, fiind conservat într-un nou mediu informaţional, cel auditiv, care se constituie într-un tezaur documentar atât alternativ, cât şi complementar celui scris.
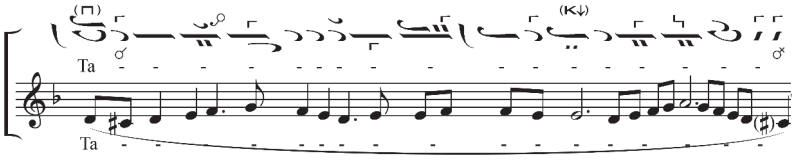
7.3. Preotul Cristian Alexandru (n. 1986)

Un alt compozitor bucureștean de irmoase calofonice este preotul Cristian Alexandru, reprezentant al generației de tineri muzicieni școliți în strana bisericii, distingându-se în primul rând ca un interpret bine pliat pe ifosul cântării bizantine. Se remarcă printr-o activitate componistică bogată, dintre cele mai reprezentative lucrări ale sale amintind: Slujba Sf. Ierarh Grigorie Teologul (25 ianuarie), Slujba Sf. Pahomie de la Gledin (14 aprilie), Slujba Sf. Ioan Rusul (27 mai).

În calitate de imnograf, adică de alcătuitor de texte liturgice, Cristian Alexandru a compus slujbe pentru Sfinții Doctori fără de arginți Cosma și Damian (27 octombrie), Sfîntul Ierarh Luca, Arhiepiscopul Crimeei (11 iunie), Paraclisul zămislirii Maicii Domnului (9 decembrie) și Slujba icoanei Maicii Domnului din Legnano (28 decembrie).
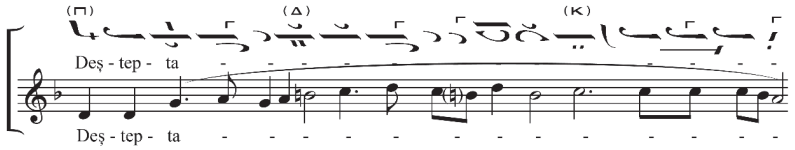
Ca autor de irmoase calofonice, preotul Cristian Alexandru este cel mai prolific compozitor contemporan, și chiar din perioada cuprinsă între sfârșitul secolului XX și prezent, alcătuind șase astfel de creații. Pentru transcrierea incipiturilor, autorul mi-a pus la dispoziție atât lucrări nepublicate, aflate în manuscrise tehnoredactate,[434] cât și în format tipărit.

Gl. I Irmos calofonic la Naşterea Domnului (25 decembrie). *Taină străină văd*.[435]

Exemplul muzical 257: Incipitul irmosului Taină străină văd.

Irmos calofonic la Învierea Domnului. *Deşteptat-ai după ce ai adormit*.
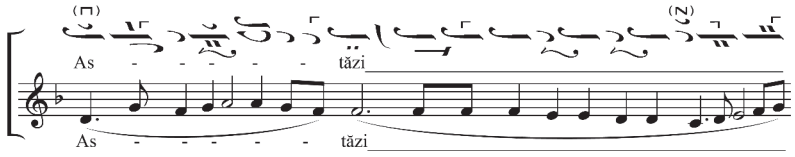

Exemplul muzical 258: Incipitul irmosului Deșteptat-ai după ce ai adormit.

[434] Însemnare la sfârșitul partiturii: „Alcătuire a preotului Cristian Alexandru de la parohia Afumați 2, Ilfov. 23 septembrie 2016."

[435] O parte dintre irmoasele lui Cristian Alexandru, precum și alte compoziții, pot fi găsite la adresa https://psaltiicatedraleipatriarhale.wordpress.com/diacon-cristian-alexandru/, accesată pe 17.06.2019.
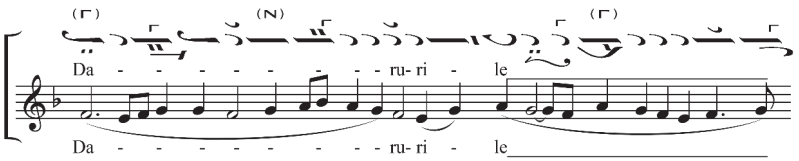
CC_interior complet.indd 355 05-Nov-21 12:36:27 PM

Irmos calofonic la Sf. Mucenici Brâncoveni (16 august). *Astăzi brâncoveneștii cete a mucenicilor*.

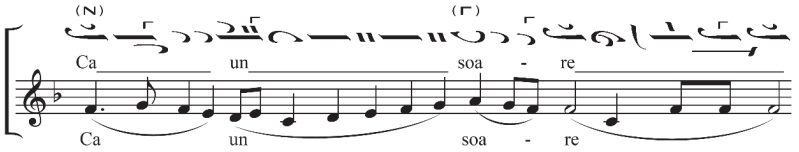
Exemplul muzical 259: Incipitul irmosului Astăzi brâncoveneștii cete a mucenicilor.

Gl. III Irmos calofonic la Sf. Neagoe Basarab (26 septembrie). *Darurile cele mai bune*.
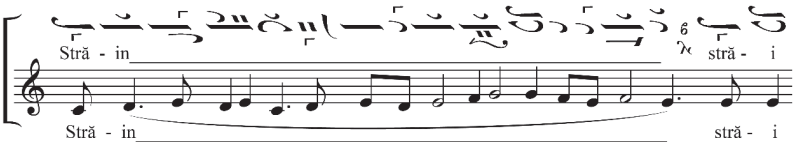

Exemplul muzical 260: Incipitul irmosului Darurile cele mai bune.

Irmos calofonic la Sf. Mare Mucenic Dimitrie (26 octombrie). *Ca un soare al mucenicilor*.

Exemplul muzical 261: Incipitul irmosului Ca un soare al mucenicilor.

Gl. VIII Irmos calofonic la Nașterea Maicii Domnului (8 septembrie). *Străin lucru este maicilor fecioria*.[436]

Exemplul muzical 262: Incipitul irmosului Străin lucru este maicilor fecioria.

În timp ce majoritatea partiturilor lui Cristian Alexandru sunt disponibile pe diverse site-uri și rețele de socializare, irmosul în cinstea Sf. Neagoe Basarab (1512-1521), *Darurile cele mai bune*, este tipărit în broșura CD-ului *Slujba Paraclisului Sfântului Neagoe Basarab*.[437]
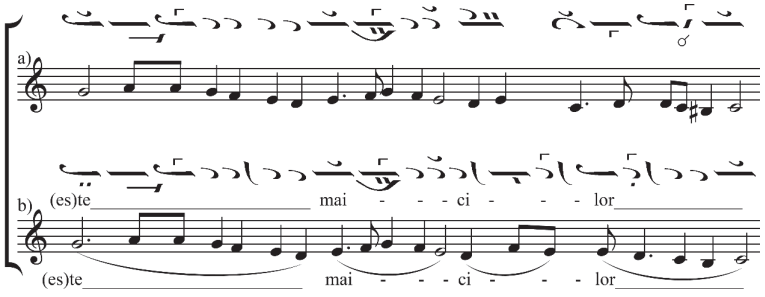
[436] Autorul consemnează la finalul partiturii: „Alcătuire a preotului Cristian Alexandru, la cererea d-lui Gheorghiță Sandu, protopsaltul bisericii *Sf. Proroc Ilie – Rahova* din București, 24 septembrie 2014."

[437] Corul *Kinonia*, *Slujba Paraclisului Sfântului Neagoe Basarab*, Editura Bonifaciu, 2018 (CD cu broșură).

CC_interior complet.indd 356 05-Nov-21 12:36:27 PM
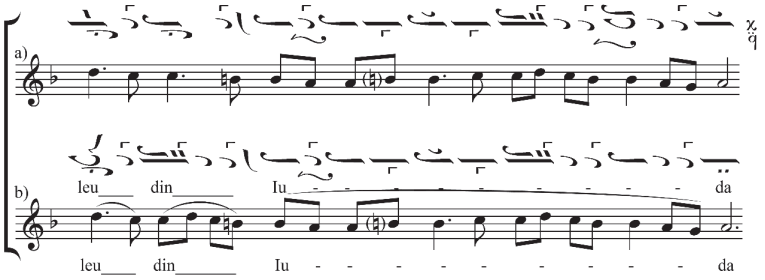
Atât textul, cât și melodia, îi aparțin preotului Cristian Alexandru, așa cum aflăm din prefața broșurii (p. 12)[438] și din titlul cântării (p. 84).

După cum se poate observa din incipiturile irmoaselor, cântările sunt caracterizate de o calofonie largă, mult mai extinsă decât cea din idiomul irmologic, aflată în vecinătatea calofoniei papadice.

Exemplul muzical 263:
a) Papadic Formulae,[439] *p. 2221. Thesis de glas VIII din idiomul papadic.*
b) Fragment din irmosul Străin lucru*, glas VIII, de Cristian Alexandru.*

Se pot întâlni și thesisuri din Vechiul Stihirar, după cum relevă exemplul următor:

Exemplul muzical 264:
a) Bizantine Music Formulae,[440] *p. 451. Thesis de glas V din Vechiul Stihirar.*
b) Fragment din irmosul Deșteptat-ai după ce ai adormit, glas I tetrafon, de Cristian Alexandru.

Textul paraclisului este alcătuit pe metrică bizantină de către preotul dr. Ion Andrei Țârlescu, cercetător științific la Biblioteca Academiei Române și la Institutul de Istoria Artei *George Oprescu*, iar muzica este compusă de către preotul Cristian Alexandru. Înregistrarea pieselor s-a realizat cu sprijinul și binecuvântarea Preasfințitului Dr. Nicodim, Episcopul Severinului și Strehaiei. Interpretarea aparține corului *Kinonia* al Episcopiei Severinului, dirijat de pr. Iulian Eduard Pruiu.

438 Broșura nu este numerotată. Întrucât pe prima filă se află titlul lucrării (1r) și informații de *copyright* (1v), am considerat că primă pagină începe pe fila a doua a broșurii.

439 *Papadic Formulae*, https://www.stanthonysmonastery.org/music/FormulaP.html, accesat pe 28.06.2019.

440 *Bizantine Music Formulae*, Mănăstirea Sf. Antonie, Florence-Arizona, 2010, https://www.stanthonysmonastery.org/music/Formula.html, accesat pe 28.06.2019.

CC_interior complet.indd 357 05-Nov-21 12:36:27 PM

Prin contribuția sa la îmbogățirea repertoriului de irmoase calofonice, preotul Cristian Alexandru rămâne un nume de referință pentru cultura muzicală contemporană. Combinând echilibrat cele trei idiomuri formulaice, irmologic calofonic, stihiraric și papadic, el inaugurează un nou tip de sinteză componistică.

7.4. Determinarea popularității irmoaselor calofonice în rândul psalților români

În perioada iunie-iulie 2018 am realizat un chestionar intitulat „Irmoasele calofonice în repertoriul de strană curent", conceput cu scopul de a determina gradul de popularitate a irmosului calofonic între practicienii din domeniu, precum și cadrul în care acesta este interpretat.

Chestionarul a constat în patru întrebări-cheie cu variante multiple de răspuns și opțiunea de adăugare a altor conținuturi relevante și a fost aplicat prin intermediul rețelelor virtuale de comunicare. Rezultatele sunt disponibile la adresa www.isondaje.ro/res/60352926074806/.

Aplicația a înregistrat 73 de respondenți cu vârsta cuprinsă între 16 și 73 de ani, formând o medie de 28,6 ani. Cei chestionați s-au recomandat a fi elevi, studenți, profesori, medici, cercetători, constructori, psalți, artiști lirici, funcționari publici, teologi, monahi, dirijori. Respondenții provin din 22 de localități situate în patru țări, după cum urmează:

România	Botoșani
	București
	Călărași
	Cernavodă
	Cluj-Napoca
	Craiova
	Curtea de Argeș
	Drobeta-Turnu Severin
	Fălticeni
	Iași
	Jud. Argeș (localitate nespecificată)
	Jud. Gorj (localitate nespecificată)
	Jud. Neamț (Mănăstirea Petru Vodă)
	Jud. Suceava (localitate nespecificată)
	Mătăsaru (jud. Dâmbovița)
	Râmnicu Vâlcea
	Roman
	Târgu Mureș

CC_interior complet.indd 358 05-Nov-21 12:36:27 PM

Canada	Localitate nespecificată
Germania	Bielefeld
	Nürnberg
Italia	Roma

Cele patru întrebări au vizat momentele interpretării irmoaselor calofonice în contexte liturgice sau paraliturgice, cunoașterea unor creații muzicale, percepția individuală asupra nivelului de dificultate al pieselor și stabilirea gradului de familiarizare cu traducătorii, exegeții și autorii de limbă română ai genului.

1. Când interpretați irmoase calofonice?	Nr. răspunsuri
La anti-axion.	9
În locul chinonicului.	52
La miruirea credincioșilor.	34
La masa de hram.	10
Altele:	9

1. La chinonic
2. Alături de chinonicul duminical sau săptămânal.
3. [...] Sunt singur la strană. Oricât aș vrea să le învăț singur e greu.
4. Concerte
5. Concerte
6. Concerte
7. Concerte
8. Înainte de predica preotului
9. Concerte

Număr total de răspunsuri:	114

2. Alegeți câteva irmoase calofonice cunoscute de dumneavoastră:	Nr. răspunsuri
„Să slăvim pe Treimea" de Gherman Neon Patron.	10
„Stea, iată, a răsărit" de Balasie Preotul.	26
„Pe izvorul cel primitor de viață" de Balasie Preotul.	6
„Înfricoșatu-s-a pământul" de Panaghiot Halatzoglu.	21
„Acum toate s-au umplut de lumină" de Gheorghe Criteanul.	34
„Cuprins sunt din toate părțile" de Petru Berechet.	17
„Pacea Ta dă-ne-o nouă" de Petru Berechet.	13

CC_interior complet.indd 359 05-Nov-21 12:36:27 PM

„Născătoare de Dumnezeu, nădejdea tuturor creștinilor" de Petru Berechet.	49
Altele:	13

1. „Răsărit-a ca un leu"
2. „Paharul mântuirii"
3. Irmos la Învierea Domnului „Deșteptarea..." de Pr. Cristian Alexandru, „Frâiele Părintesti"
4. „Floare nevești tejită"
5. „Floare nevestejită" în glasul 4 aghia de Balasie Preotul
6. „O, dumnezeiescul, o prea dulcele Tău glas"
7. „Ochiul inimii mele" de Nicolae Protopsaltul Smirnei
8. Irmos calofonic „O, dumnezeiescul" (de Pași)
9. „O dumnezeiescul", „Piatra pe care n-au băgat-o în seamă", „Cântare de biruință"
10. „O dumnezeiescul" tradus de Macarie Ieromonahul după Petru Berechet
11. „Întărire fii cela ce ai întemeiat... " de Visarion Ieromonahul, „Piatra cea din capul unghiului... " de Macarie Ieromonahul după Balasie Preotul etc.
12. „O dumnezeiescul"
13. „Doamne, femeia ceea ce căzuse", „Vai mie, înnegritule suflete", Slavă... „Muntele Athos", Slavă... Și acum... „Bucură-te" (de la Paraclis)

Număr total de răspunsuri:	189

3. Indicați măsura în care considerați că irmoasele calofonice sunt dificil de interpretat:	Nr. răspunsuri
Sunt ușor de interpretat.	13
Nu prezintă nicio dificultate.	16
Sunt dificil de interpretat.	44
Număr total de răspunsuri:	73

4. Alegeți un exeget, compozitor sau traducător de irmoase calofonice în limba română, cu ale cărui lucrări sunteți familiarizat:	Nr. răspunsuri
Macarie Ieromonahul	55
Visarion Nemțeanul	16

CC_interior complet.indd 360 05-Nov-21 12:36:27 PM

Anton Pann	26
Athanasie (Amfilohie) Iordănescu	8
Nectarie Protopsaltul	44
Număr total de răspunsuri:	149

Răspunsurile participanților au relevat multiple aspecte ale practicii de strană. Pe de o parte, am surprins existența unei practici interpretative a irmoaselor calofonice, pe de altă parte am perceput anumite probleme cauzate fie de cunoașterea superficială a rânduielilor tipiconale, fie de ignorarea acestora.

La prima întrebare, nouă respondenți au afirmat că interpretează irmoase calofonice la anti-axion, 52 în locul chinonicului, 34 la miruirea credincioșilor, 10 la masa de hram, iar alți nouă au oferit alte răspunsuri: alături de chinonic, înainte de predica preotului și la concerte (5). Aproape două treimi par să înlocuiască chinonicul săptămânal, duminical sau praznical cu irmosul calofonic (și, posibil, cu alte cântări), ceea ce arată că în unele biserici din țara noastră nu se mai interpretează chinonicul, investit cu un rol aparte, ci alte cântări bisericești. La fel, numai câțiva mai cântă irmoase la masa de hram, adică într-un spațiu paraliturgic. Se pare că irmosul, chiar și în afara slujbei, tinde să fie interpretat în biserică, deoarece aproape o treime dintre cei chestionați îl cântă la miruirea credincioșilor, probabil pentru a acoperi un interval temporal de regulă nevalorificat muzical.

Foarte interesantă este migrația genului din zona liturgică în cea de concert sau de spectacol. Într-o societate care promovează pluralitatea culturală, inclusiv pe cea a artei sonore religioase, grupurile psaltice sau protopsalții interpretează irmoasele calofonice în afara spațiului eclezial, prezentându-le ca piese de virtuozitate interpretativă. Aceasta înseamnă o lărgire a contextului paraliturgic în care poate fi cântat irmosul, determinând asigurarea unei posibile longevități în repertorii.

A doua întrebare a vizat stabilirea unei ierarhii cu cele mai cunoscute irmoase calofonice. În topul clasamentului se situează *Născătoare de Dumnezeu* de Petru Berechet cu 49 de răspunsuri. Urmează irmosul *Acum toate s-au umplut de lumină* de Gheorghe Criteanul cu 34 de răspunsuri, deși este posibil să fie confundat cu irmosul omonim al lui Grigorios Stathis, și *Stea, iată, a răsărit* de Balasie Preotul, cunoscut de către 26 de respondenți. Dintre cele 8 irmoase propuse, pare că cel mai puțin cunoscut este *Pe izvorul cel primitor de viață* de Balasie Preotul. Chiar dacă s-a aflat în atenția a trei traducători, Macarie Ieromonahul,[441] Nectarie Schimonahul[442] și Athanasie (Amfilohie) Iordănescu,[443] probabil că varianta cea mai cunoscută este cea tradusă de Macarie Ieromonahul, *Calofoniconul* său (ms. rom.

[441] Ms. rom. BARB 1685, f. 16r.

[442] Ms. rom. BNR 28944, f. 99v.

[443] Ms. rom. BNR 28944, f. 100v.

CC_interior complet.indd 361 05-Nov-21 12:36:27 PM

BARB 1685, anul 1833) fiind mult mai popular decât cel întocmit mai târziu de Athanasie Iordănescu (ms. rom. BNR 28944, anul 1927).

Răspunsurile suplimentare ale participanților la chestionar au adus în prim-plan irmoase mai puțin cunoscute cum ar fi *Ochiul inimii mele* de Nicolae, Protopsaltul Smirnei, sau *Floarea cea nevestejită* de Balasie Preotul. De asemenea, au relevat cunoașterea repertoriului de limbă greacă prin indicarea irmosului *Răsărit-a ca un leu* de Nichifor Kantuniaris (*Αναπεσών εκοιμήθης ως λέων*,[444] de fapt mathimă în Vinerea Mare în exegeza lui Hurmuz Hartofilax) și, în același timp, au arătat familiarizarea cu creațiile compozitorilor contemporani, unul dintre răspunsuri amintind irmosul *Deșteptat-ai după ce ai adormit* la Învierea Domnului, compus de preotul Cristian Alexandru din București.

Nu au fost excluse nici confuziile între genuri, câțiva respondenți indicând drept irmoase calofonice chinonicul *Paharul mântuirii* sau slave de la diverse slujbe și sărbători: *Doamne, femeia ceea ce căzuse*,[445] *Frâiele părintești*,[446] *Vai mie, înnegritule suflete*,[447] ori *Muntele Athos*.[448]

Prin cea de-a treia întrebare am dorit să aflu opinia interpreților vizavi de gradul de dificultate în ceea ce privește execuția irmoaselor calofonice. 29 dintre respondenți consideră că irmoasele sunt ușor de interpretat și nu prezintă dificultăți, în timp ce 44 afirmă că ele sunt dificil de interpretat. Cu siguranță, cine a interpretat un irmos calofonic de Macarie Ieromonahul, Visarion Nemțeanul sau Anton Pann a putut percepe gradul ridicat de dificultate al pieselor, reflectat în ambitusul larg, succesiunile alternante de diviziuni de optimi, șaisprezecimi și triolete, precum și în modulațiile neobișnuite. Există și alte irmoase calofonice,

---

444 Se pare că unicul manuscris cu această creație este ms. gr. Vatoped 1298, ff. 4r-7v, autograf Hurmuz Hartofilax.

445 Slava Stihoavnei din Sfânta și Marea Miercuri, glas VIII, numită și *cântarea Casianei*. În unele manuscrise această creație poartă denumirea de irmos. Vezi ms. rom. Cheia 784 (anul 1846, autograf Nil Ieromonahul), p. 532: *Alt irmos. Slavă. A muerii cei păcătoase*. De asemenea, Athanasie Iordănescu include nu mai puțin de 4 variante în volumul II al *Calofoniconului* său, coligat cu vol. I (*Calofoniconul* lui Macarie) în ms. rom. BNR 28944 (1927). Astfel, între ff. 137r-142r găsim versiunile a 4 compozitori: Macarie Ieromonahul (1750-1836), arhiereul Nectarie Tripoleos (Frimu, † după 1850), Mitropolitul Iosif Naniescu (1818-1902) și Athanasie Iordănescu (1873-1937).

446 Stihiră idiomelă, glas VIII, de la stihoavna vecerniei de duminică seara din Săptămâna a III-a a Postului Mare. Vezi *Triodul care cuprinde slujbele bisericești de la Duminica Vameșului și a Fariseului până la Sfînta Înviere*, Ediția a VIII-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe române, București, 1986. p. 236. Nu este menționată în niciun manuscris drept irmos calofonic.

447 Slava stihoavnei de la vecernia Duminicii Înfricoșătoarei Judecăți (a lăsatului sec de carne), glas VIII. Poartă denumirea de irmos în ms. rom. BJNIP D II 2645, f. 69r și ms. rom. BMS 7294, f. 180r. Și Athanasie Iordănescu include două variante ale acestei slave în *Calofoniconul* său (ms. rom. BNR 28944), la f. 135r, pe cea a lui Macarie („Slava Stihoavnei din Dumineca lăsatului sec de carne, care este de un meșteșug ne'ntrecut în arta musicei, și de-o frumusețe nespusă; adevărat cap d'operă"), iar la f. 136r pe cea a lui Ghelasie Basarabeanul („Aceiași Slavă de Ghelasie Arhimandritul Basărăbeanul").

448 Slava la icoana Maicii Domnului Prodromița.

CC_interior complet.indd 362 05-Nov-21 12:36:27 PM

mult mai simple și mai ușor de cântat, traduse în marea majoritate de Macarie sau de anonimi, însă acestea sunt puține și reprezintă mai degrabă o excepție în rândul cântărilor de acest fel.

Ultima întrebare a dorit să-i pună în lumină pe cei mai cunoscuți exegeți, compozitori și traducători de irmoase calofonice în limba română. Cea mai cunoscută personalitate este Macarie Ieromonahul (55 de opțiuni), urmat de Nectarie Protopsaltul (44), Anton Pann (26), Visarion Nemțeanul (16) și Athanasie Iordănescu (8). Acesta din urmă, deși a reușit să îmbogățească repertoriul de limbă română cu multe traduceri din limba greacă, adăugând *Calofoniconului* lui Macarie un al doilea volum alcătuit de el, este foarte puțin cunoscut în rândul profesioniștilor stranei. Pe o poziție mai avantajoasă, dar insuficient de cunoscut, se situează și Visarion Nemțeanul, al doilea exeget important de irmoase calofonice, după Macarie. O posibilă explicație a acestui clasament este lipsa tipăriturilor cu operele integrale ale autorilor amintiți. Irmoasele calofonice nu au fost publicate niciodată într-un volum dedicat și majoritatea creațiilor au rămas în manuscrise la care nu au acces cei care cântă la strană.

CC_interior complet.indd 363 05-Nov-21 12:36:27 PM

Concluzii

Începutul secolului al XVIII-lea marchează apariția unui eveniment de mare însemnătate pentru cultura muzicală autohtonă: alcătuirea primului manuscris psaltic în limba română identificat până în prezent. Codexul este un arhivar al repertoriilor vremii de largă circulație în spațiul ortodox elinofon, din care nu lipsește repertoriul irmoaselor calofonice. Filothei sin Agăi Jipei, traducătorul și compilatorul colecției impresionante de cântări, dă dovadă de erudiție atât în privința artei muzicale, cât și în planul competențelor lingvistice. Analiza procedeelor de adaptare melodică a irmoaselor scoate la iveală tehnici complexe de lucru pe care nu le putea aplica decât un excelent practician al stranei. În cadrul procesului de traducere a imnurilor bisericești se poate surprinde o perspectivă modală personalizată, exprimată în abordarea thesisurilor, precum și la nivelul ornamenticii și ortografiei.

Transcrise în limbaj muzical occidental prin eforturile muzicologului Sebastian Barbu-Bucur, irmoasele calofonice ale lui Filothei sin Agăi Jipei au migrat din zona de relativ ermetism în sfera mai largă de interes a cercetătorilor din domeniul muzicii vechi.

Traducerile și creațiile lui Macarie Ieromonahul au fost unele dintre cele mai apreciate în epocă, croindu-și loc în foarte multe antologii de secol XIX, în calupuri mai mici sau mai mari. Spre sfârșitul secolului, popularitatea acestora a scăzut, următoarea copie importantă, care reproduce integral conținutul *Calofoniconului*, ivindu-se abia în al treilea deceniu al secolului XX. Adaptările și compozițiile lui Macarie sunt caracterizate de rafinament, pus în valoare printr-o multitudine de mijloace expresive. Consecvența notării analitice a thesisurilor poate fi pusă pe seama rostului didactic al colecției, dorită a fi de folos celor ce învățau psaltichia în școlile de muzică ale vremii.

Contribuția lui Visarion Protopsaltul este la fel de importantă pentru istoria genului. Creațiile sale calofonice sunt dedicate repertoriului interpretat în cadrul rânduielilor săvârșite la trapeză în zilele de hram. Dezambiguizarea formulaică urmărită în exegezele și traducerile sale pare a fi rezultatul influenței lui Macarie, manifestată în cei trei ani petrecuți la mănăstirea Neamț. În raport cu constantinopolitanii Grigorie și Hurmuz, și chiar cu Macarie, Visarion are o viziune diferită asupra exegezei cântărilor, cele mai importante puncte divergente fiind legate de dimensiunea ritmică și de cea agogică a irmoaselor.

Petru Efesiu, Anton Pann, Iosif Naniescu, Dimitrie Suceveanu, Elefterie Iliescu, precum și monahii prodromiți Nectarie Vlahul, Gherontie și Paisie Lambru completează tabloul muzicienilor preocupați de compunerea și traducerea irmoaselor în secolul al XIX-lea. Unele creații ale compozitorilor enumerați sunt inedite și nu se găsesc decât într-un singur manuscris.

În secolul XX irmoasele calofonice suferă transformări stilistice și structurale, începând să desemneze cântări concis melismatice alcătuite cu thesisuri stihirarice. Anexele teretismatice dispar și ele ca efect al tendinței de prescurtare a pieselor. Irmosul calofonic, transformat într-o cântare aproape silabică, intră de acum în programele concertelor reli-

CC_interior complet.indd 364 05-Nov-21 12:36:27 PM

gioase. Singura realizare notabilă din acest veac este întocmirea unui *Calofonicon* în două volume de către Athanasie Iordănescu. În ampla colecție sunt puse laolaltă creații ale compozitorilor de secol XIX și ale autorilor contemporani cu antologistul.

Secolul XXI este caracterizat de un reviriment al tradiției muzicale. În cele aproape două decade se remarcă numai doi muzicieni preocupați de genul componistic al irmoaselor calofonice, și anume preoții bucureșteni Virgil Ioan Nanu și Cristian Alexandru. Prin contribuția celui dintâi au fost actualizate, publicate și imprimate pe suport audio opt irmoase traduse și compuse de Macarie Ieromonahul. De cealaltă parte, Cristian Alexandru semnează șase irmoase calofonice, dintre care două sunt închinate unor personalități de marcă din istoria politică și religioasă a țării, ca Sf. Neagoe Basarab și Sf. Martiri Brâncoveni.

Statistic vorbind, de la începutul secolului al XVIII-lea și până în prezent, 18 muzicieni de limbă română au tradus 190 de irmoase și au compus încă 40 (Vezi *Anexa 5*). Drept rezultat, repertoriul de limbă română însumează 230 de imnuri, apropiindu-se ca volum de cel de limbă greacă, format din 261 de creații,[449] cărora li se adaugă cele 20 de compoziții inedite descoperite în cadrul prezentei cercetări. Totuși, cea mai mare parte a repertoriului de limbă română este încă nepublicată, circulând fragmentar în manuscrise.

[449] Karanos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον*, p. 310.

CC_interior complet.indd 365 05-Nov-21 12:36:27 PM

Bibliografie

Manuscrise

Arhivele Naționale Chișinău – Republica Moldova
Nr.: ms. gr. ANC 1 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XIX); ms. gr. ANC 6 (*Liturghier*, sec. XIX, Andronic Duhovnicul).

Arhivele Statului București
Nr.: ms. rom. ASB 1964 (*Antologie*, ante 1853, autograf Ghelasie Basarabeanul).

Arhivele Statului Craiova
Nr.: ms. gr. ASC 47 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XIX).

Arhivele Statului Iași
Nr.: ms. rom. ASI 207 (*Liturghier*, ante 1803).

Arhivele din Symis, Dodecanez (Grecia)
Nr.: ms. rom. ASD 334 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. rom. ASD 335 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. rom. ASD 336 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. rom. ASD 341 (*Apanta* – Petru Berechet, sec. XVIII).

Biblioteca Academiei Române din București
Nr.: ms. gr. BARB 33 (*Antologie*, 1799, copist Xanthos Enitul); ms. gr. BARB 35 (*Antologie*, 1841); ms. gr. BARB 107 (*Irmologhion Calofonicon*, ante 1837, autograf Anton Pann); ms. gr. BARB 136 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 150 (*Irmologhion Calofonicon*, sf. sec. XVIII); ms. gr. BARB 160 (*Irmologhion*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 161 (*Antologie*, sf. sec. XVIII, autograf Macarie Ieromonahul); ms. gr. BARB 564 (*Papadichie*, sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII); ms. gr. BARB 643 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 645 (*Doxastar*, sec. XVIII, copist Lavrentie Ieromonahul); ms. gr. BARB 653 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 654 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 657 (*Irmologhion Calofonicon*, 1824); ms. gr. BARB 661 (*Anastasimatar*, sec. XVIII, Lavrentie Ieromonahul);

CC_interior complet.indd 367 05-Nov-21 12:36:27 PM

ms. gr. BARB 693 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 752 (*Irmologhion Calofonicon*, ante 1820); ms. gr. BARB 764 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XIX); ms. gr. BARB 766 (*Antologie*, înc. sec. XIX, autograf Macarie Ieromonahul); ms. gr. BARB 769 (*Antologie*, sf. sec. XVIII, autograf Macarie Ieromonahul); ms. gr. BARB 835 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 867 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 888 (*Irmologhion*, 1718, autograf Ioan Hrysoverghi Peloponesiul); ms. gr. BARB 898 (*Irmologhion Calofonicon – Liturghier*, 1796, autograf Apostolos Konsta Chios); ms. gr. BARB 1173 (*Antologie*, 1773, autograf Dimitrie Lotou); ms. gr. BARB 1321 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 1424 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XVIII); ms. gr. BARB 1538 (*Antologie*, sf. sec. XVIII, irmoasele sunt autograf Macarie Ieromonahul); ms. gr. BARB 1544 (*Irmologhion Calofonicon*, 1827); ms. gr. BARB 1562 (*Antologie*, sf. sec. XVIII, autograf Macarie Ieromonahul); ms. rom. BARB 19 (*Condica lui Gheorgachi*, 1762); ms. rom. BARB 61 (*Psaltichie rumănească*, 1713, autograf Filothei sin Agăi Jipei); ms. rom. BARB 304 (*Antologie*, sec. XIX, copist Ion Grigoriu Ivanciu); ms. rom. BARB 410 (*Antologie*, post 1833); ms. rom. BARB 513 (*Antologie*, Ghelasie Basarabeanul, 1855); ms. rom. BARB 541 (*Antologie*, Ghelasie Basarabeanul, 1844); ms. rom. BARB 1096 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BARB 1483 (*Irmologhion Calofonicon*, 1872, autograf Ghiță Ionescu și Iosif Naniescu); ms. rom. BARB 1525 (*Istorie pentru Sfintele Monastiri Neamțul și Secul. Tipic și predanii. Cartea a noua*, anul 1887, Andronic Duhovnicul); ms. rom. BARB 1685 (*Irmologhion Calofonicon*, 1833, Macarie Ieromonahul); ms. rom. BARB 1692 (*Chinonicar*, sec. XIX, autograf Iosif Naniescu); ms. rom. BARB 1743 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BARB 1804 (*Tomos al Antologhiei* lui Macarie Ieromonahul, 1838, copist Ghimnasie Ieromonahul); ms. rom. BARB 1861 (*Antologie*, 1827, autograf Anton Pann); ms. rom. BARB 1951 (*Antologie*, 1840); ms. rom. BARB 2229 (*Antologie*, 1841, copist Gheorghe Zugravul); ms. rom. BARB 2343 (*Antologie*, 1874); ms. rom. BARB 2439 (*Antologie*, înc. sec. XIX, autograf Macarie Ieromonahul); ms. rom. BARB 2491 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BARB 2612 (*Irmoghionul Calofonicon*, selecții, sec. XIX); ms. rom. BARB 3140 (*Antologie*, sec. XIX, copist Gheorghe Zaharia); ms. rom. BARB 3584 (*Irmologhion Calofoniconm*, 1842); ms. rom. BARB 3931 (*Psaltichie,* sec. XIX, Iosif Naniescu, Ghiță Ionescu); ms. rom. BARB 3694 (*Antologie*, sec. XIX, copist Ghimnasie monahul); ms. rom. BARB 3736 (*Compoziținuni pe psaltichie*, ante 1836, autograf Macarie Ieromonahul); ms. rom. BARB 3788 (*Colecțio de cîntări bisericești la diferite ocasiuni, copiate și adunate de Preutul N. Tărăbuță*, 1883); ms. rom. BARB 3828 (*Psaltichie*, sec. XIX); ms. rom. BARB 3931 (*Psaltichie*, sec. XIX, Iosif Naniescu, Ghiță Ionescu); ms. rom. BARB 4028 (*Tomul I al Antologiei*, sec. XIX); ms. rom. BARB 4178 (*Psaltichie*, sec. XIX); ms. rom. BARB 4194 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BARB 4249 (*Colecție de cântări*, 1872, autograf Ghiță Ionescu); ms. rom. BARB 4305 (*Psaltichie rumănească*, 1751, copist Ioan Duma Brașoveanu); ms. rom. BARB 4342 (*Carte de psaltichie*, 1890, autograf Athanasie Iordănescu); ms. rom. BARB 4343 (*Irmologhion Calofonicon* – selecții, 1890, autograf Athanasie Iordănescu); ms. rom. BARB 4344 (*Carte de psaltichie*, 1896, autograf

CC_interior complet.indd 368 05-Nov-21 12:36:27 PM

Athanasie Iordănescu); ms. rom. BARB 4402 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BARB 4412 (*Psaltichie*, Mănăstirea Neamț, 1833, autograf Macarie Ieromonahul); ms. rom. BARB 4427 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BARB 4428 (*Irmoasele lui G. Ogurlu*, sec. XIX, Elefterie Iliescu); ms. rom. BARB 4484 (*Antologie*, sec. XIX, copist Ghimnasie monahul); ms. rom. BARB 5621 (*Rânduiala mesei la hramul „Schimbarea la Față”*, jum. sec. XIX, autograf Visarion Protopsaltul).

Biblioteca Apostolică a Vaticanului
Nr.: ms. gr. BAV Barberinus 283 (*Antologie*, sec. XVII); ms. gr. BAV P.I.O. 6 (*Antologie*, înc. sec. XVIII).

Biblioteca Arhiepiscopiei Dunării de Jos – Galați
Nr.: ms. gr. BarhDJ 67 (*Antologie*, ante 1860); ms. gr. BarhDJ 163/1797 (*Antologie*, 1847).

Biblioteca Arhiepiscopiei Râmnicului
Nr.: ms. rom. BArhRam 564 (fost 1188 de la Mănăstirea Surpatele, *Antologie*, 1840).

Biblioteca Arhiepiscopiei Romanului și Bacăului
Nr.: ms. gr. BArhRom 29 (*Anastasimatar*, sec. XVIII); ms. gr. BArhRom 79 (*Antologie*, 1842, copist Theodosie Ieromonahul); ms. gr. BArhRom 80 (*Antologie*, 1839, copist Gheorghe Vasiliu sluger); ms. gr. BArhRom 85 (*Antologie*, sec. XIX); ms. gr. BArhRom 96 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BArhRom 30 (*Antologie*, 1840, copist Ierodiaconul Dorotei de la Sinaia).

Biblioteca Bodleiană Oxford
Nr.: ms. gr. E. D. Clarke 14 (*Stihirar Calofonic – Mathimar – Kratimatar*, sf. sec. XV – înc. sec. XVI).

Biblioteca Centrală Universitară *Mihai Eminescu* din Iași
Nr.: ms. gr. BCUI I 19 (*Antologhion*, sec. XVIII); ms. gr. BCUI III 89 (*Antologhion*, 1794).

Biblioteca Chiliei *Sf. Gheorghe* – Colciu, Athos
Nr.: ms. rom. 47 (*Antologie*, 1896, copist Iacov monahul); ms. rom. 1051 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. 1052 (*Antologie*, sec. XIX, copist Kesarie Mateescu); ms. rom. 1247 (*Carte de privegheri*, 1938, autograf Dionisie Ignat); ms. rom. fără nr. de inventar (*Cîntări la Sfînta Liturghie*, 1882-1909, copiști Paisie Ieromonahul, Cleopa Monahul); ms. rom. fără nr. de inventar (*Cîntări la Sfînta Liturghie*, sec. XIX); ms. rom. fără nr. de inventar (*Axioane și irmoase*, 1894, copist Iacov monahul).

CC_interior complet.indd 369 05-Nov-21 12:36:27 PM

Biblioteca Gennadius – Atena
Nr.: ms. gr. Gennadius 24 (*Anastasimatar*, 1734, Nikolaos Redestinos); ms. gr. Gennadius 25 (*Antologie*, sf. sec. XVIII, Dimitrie Lotos); ms. gr. Gennadius 25.2 (*Antologie*, sf. sec. XVIII); ms. gr. Gennadius 27 (*Ταμείον Ανθολογία*,1853, copist Spiridon Saliveros din Santorini); ms. gr. Gennadius 807 (*Ακολουθία νεκρώσιμος*, sec. XIX); ms. gr. Gennadius 832 (*Papadichie*, 1735); ms. gr. Gennadius Κυ 27 (*Antologie*, 1845-1850, Gheorghios Rysios); ms. gr. Gennadius Κυ 28 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XIX); ms. gr. Gennadius Κυ 30 (*Irmologhion Calofonicon* – selecții, sec. XIX); ms. gr. Gennadius Κυ 29 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XIX); ms. gr. Gennadius Κυ 32 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XIX).

Biblioteca Institutului Patriarhal de Studii Patristice din Salonic
Nr.: ms. gr. 1 (*Antologie*, 1811-1814).

Biblioteca Județeană *Nicolae Iorga* Ploiești
Nr.: ms. rom. BJNIP D I 1737 (*Cîntările rugilor sfințite*, 1863, copist Ioann Ionescu); ms. rom. BJNIP II 2645 (*Antologie*, sec. XIX).

Biblioteca *Konstantinos Psahos* din Athena
Nr.: ms. gr. BKPs 30/184 (*Anastasimatar*, Hrysaf cel Nou, sec. XVIII); ms. gr. 45/195 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. BKPs 70/220 (*Antologie – Anastasimatar*, înc. sec. XVII); ms. gr. BKPs 90/238 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. BKPs 98/246 (*Teoreticon – Papadichie*, sec. XVII); ms. gr. BKPs 117/265 (*Anastasimatar*, anul 1733); ms. gr. BKPs 126/272 (*Antologie Engolpion*, sec. XVIII); ms. gr. BKPs 127/227α (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BKPs Φάκελος Β' (*Irmologhion Calofonicon*, 1817, autograf Grigorie Protopsaltul).

Biblioteca *Lilian Vouduris* – Atena
Nr.: ms. gr. Vouduris 3 (*Irmologhion Calofonicon*, 1822, sec. XIX, scris la București); ms. gr. Vouduris 6 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. Kamarados 139 (*Irmologhion Calofonicon*, 1957, autograf Nileas Kamarados); ms. gr. Kamarados 141 (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XX, autograf Nileas Kamarados); ms. gr. Kamarados (*Irmoase Calofonice*, sec. XX, autograf Nileas Kamarados).

Biblioteca Mănăstirii Agapia
Nr.: ms. rom. BMA B II 77 (*Antologie*, sec. XIX).

Biblioteca Mănăstirii Bucium
Nr.: ms. rom. Bucium 2 (*Mathimatar*, 1906, copist Onufrie Bratu).

Biblioteca Mănăstirii Cheia – jud. Prahova

CC_interior complet.indd 370 05-Nov-21 12:36:27 PM

Nr.: ms. rom. Cheia 784 (*Cîntări la Sf. Liturghie*, 1846, Nil Dorobanțu).
Biblioteca Mănăstirii *Dintr-un Lemn* – jud. Vâlcea
Nr.: ms. gr. BMDL 107 (*Antologie*, 1832, autograf Anton Pann).

Biblioteca Mănăstirii Golia
Nr.: ms. gr. Golia 2 (*Antologie*, sf. sec. XVIII – înc. sec. XIX); ms. gr. Golia 3 (*Irmologion Catavasier*, înc. sec. XIX); ms. gr. Golia 4A (*Ταμείον Ανθολογία*, sec. XIX); ms. rom. Golia 6 (*Carte pentru cîntări bisericești, culese din diferite cărți ale elevului din clasa a IV-a a Seminarului, Ioan V. Tufescu, 1876, oct. 27, Huși*).

Biblioteca Mănăstirii Iviron – Sf. Munte Athos
Nr.: ms. gr. Iviron 991 (*Mathimatar*, anul 1670, autograf Cosma Macedonul); ms. gr. Iviron 1006 (*Mathimatar*, anul 1431); ms. gr. Iviron 1017 (*Antologie*, cca 1795, autograf Apostolos Konsta din Chios); ms. gr. Iviron 1120 (*Papadichie*, anul 1458, autograf Manuil Hrisafi); ms. gr. Iviron 1317 (*Antologie*, sec. XVII).

Biblioteca Mănăstirii Karakalou – Sf. Munte Athos
Nr.: ms. gr. Karakalou 218 (*Antologie*, sf. sec. XVI – înc. sec. XVII).

Biblioteca Mănăstirii Neamț
Nr.: ms. gr. BMN 1 (*Liturghier*, sec. XIX); ms. gr. BMN 2 (*Priveghier*, 1839); ms. gr. BMN 3 (*Antologie*, a doua jum. a sec. XVIII – înc. sec. XIX); ms. gr. BMN 7 (*Rânduiala la trapeză*, 1837, autograf Visarion Protopsaltul); ms. gr. BMN 8 (*Antologie*, sf. sec. XVIII – înc. sec. XIX); ms. gr. BMN 10 (*Liturghier*, sec. XIX); ms. gr. BMN 15 (*Antologie*, sf. sec. XVIII, autograf Iosif Nemțeanul); ms. gr. BMN 23 (*Irmologhion Calofonicon*, post 1817); ms. gr. BMN 28 (*Antologie*, sec. XIX); ms. gr. BMN 29 (*Antologie*, sec. XIX); ms. gr. BMN 30 (*Antologie*, sec. XIX); ms. gr. BMN 33 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BMN 1 (*Heruvice moldovenești*, sec. XIX); ms. rom. BMN 13 (*Rânduiala la trapeză*, 1834, autograf Visarion Protopsaltul).

Biblioteca Mănăstirii Panteleimonos – Sf. Munte Athos
Nr.: ms. gr. Panteleimonos 1008 (*Papadichie*, sf. sec. XVII, autograf Balasie Preotul).

Biblioteca Mănăstirii Polovragi
Nr.: ms. rom. BMP 397 (*Antologie*, 1840-1863, copist Gheorghe Gherontie Zugrav).

Biblioteca Mănăstirii *Sf. Ecaterina* Sinai
Nr.: *Codex Sinaiticus* (Sec. IV); ms. gr. Sinai 1234 (*Mathimatar*, sec. XV, autograf Ioan Plousiadinos); ms. gr. Sinai 1251 (*Mathimatar*, sec. XV, autograf Ioan Plousiadinos); ms.

CC_interior complet.indd 371 05-Nov-21 12:36:28 PM

gr. Sinai 1254 (*Mathimatar*, sec. XV); ms. gr. Sinai 1260 (*Irmologhion* – Balasie Preotul, sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1264 (*Anastasimatar*, înc. sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1265 (*Anastasimatar*, sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1277 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1283 (*Antologie*, sec. XVII); ms. gr. Sinai 1293 (*Antologie*, sec. XV); ms. gr. Sinai 1297 (*Papadichie*, 1655, autograf Dumitrașcu Logofăt); ms. gr. Sinai 1299 (*Papadichie*, 1715); ms. gr. Sinai 1300 (anul 1670, autograf Cosma Iviritul); ms. gr. Sinai 1301 (*Anastasimatar*, sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1302 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1304 (*Anastasimatar*, sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1305 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1315 (*Antologie*, 1729, Leontie Ieromonahul); ms. gr. Sinai 1326 (*Anastasimatar* – Hrysaf cel Nou, sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1332 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1417 (*Antologie*, sec. XVII); ms. gr. Sinai 1441 (*Papadichie*, 1802, autograf Dimitrie Lotos); ms. gr. Sinai 1449 (*Antologie*, sf. sec. XVII – înc. sec. XVIII, autograf Petru Berechet); ms. gr. Sinai 1456 (*Antologhion*, 1694, Teodosie monahul); ms. gr. Sinai 1473 (*Papadichie*, 1770, Grigorie Ieromonahul Peloponesiul); ms. gr. Sinai 1477 (*Antologie*, sec. XVIII, notație kieveană); ms. gr. Sinai 1515 (*Antologie*, 1769); ms. gr. Sinai 1518 (*Irmologhion*, sec. XVIII); ms. gr. Sinai 1542 (*Stihirar*, sec. XVII); ms. gr. Sinai 1546 (*Stihirar*, sec. XVII); ms. gr. Sinai 1548 (*Antologie*, 1561); ms. gr. Sinai 1580 (*Papadichie*, anul 1720); ms. gr. Sinai 1583 (*Papadichie*, 1712, autograf Metodie Ieromonahul Chaniotul); ms. gr. Sinai 2166 (*Mathimatar*, Hrysaf cel Nou, sec. XVIII).

Biblioteca Mănăstirii *Sf. Ștefan* Meteora
Nr.: ms. gr. Sf. Ștefan 127 (*Antologie*, sec. XVIII).

Biblioteca Mănăstirii Simonopetra – Sf. Munte Athos
Nr.: ms. gr. Simonopetra 71 (*Antologie*, sec. XIX).

Biblioteca Mănăstirii Sinaia
Nr.: ms. gr. Sinaia 50 (*Irmologhion Calofonicon*, cca 1840); Ms. gr. Sinaia 51 (*Antologie*, înc. sec. XIX); Ms. rom. Sinaia 40 (*Antologie*, 1850-1851).

Biblioteca Mănăstirii Stavropoleos
Nr.: ms. gr. 52m (*Antologie*, sec. XVIII); ms. rom. BMS 84m (*Antologie*, 1863, Ghelasie Basarabeanul); ms. rom. BMS 86m (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BMS 87m (*Antologie*, 1859, Ghelasie Basarabeanul); ms. rom. BMS 89m (*Irmologhion Calofonicon*, sec. XIX, autograf Iosif Naniescu); ms. rom. BMS 90m (*Antologie*, 1871); ms. rom. BMS 91m (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BMS 92m (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BMS 94m (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BMS 98m (*Antologie*, 1881, copist Amfilohie Dimitriu); ms. rom. BMS 2823 (*Gramatică* și *Anastasimatar*, Vasile Ciureanu-Bodești, 1923); ms. rom. BMS 2824 (*Prohodul Domnului*, Vasile Ciureanu-Bodești, 1935); ms. rom. BMS 7294 (*Antologie*, 1842);

CC_interior complet.indd 372 05-Nov-21 12:36:28 PM

ms. rom. BMS 7301 (*Antologie*, 1856); ms. rom. BMS 7304 (*Antologie*, ante 1855, Ghelasie Basarabeanul); ms. rom. BMS 7305 (*Antologie*, 1876, copist Emanuil Focșa).

Biblioteca Mănăstirii Văratec
Nr.: ms. rom. BMV 319 (*Rânduiala ce se face la blagoslovenia measii*, anul 1815); ms. rom. BMV 642 (*Antologie la floarea serării*, 1847, Chiril de la Bisericani); ms. rom. BMV 644 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. gr. BMV 645 (*Liturghier de strană*, sec. XIX, copist Irinarh Vîntu).

Biblioteca Mănăstirii Xenofont – Sf. Munte Athos
Nr: ms. gr. Xenofont 158 (*Papadichie*, autograf Clement Grădișteanul, sec. XVIII).

Biblioteca Mănăstirii Xiropotamu – Sf. Munte Athos
Nr.: ms. gr. Xiropotamu 262 (*Doxastar – Irmologhion*, înc. sec. XVII); ms. gr. Xiropotamu 277 (*Antologie*, sec. XVIII, Ioan Vlahul); ms. gr. Xiropotamu 292 (*Irmologhion* – Balasie Preotul, înc. sec. XVII); ms. gr. Xiropotamu 328 (*Antologie*, înc. sec. XVII), ms. gr. Xiropotamu 330 (*Papadichie*, sec. XIX, Dimitrie Lotos).

Biblioteca Mitropoliei Moldovei și Bucovinei
Nr.: ms. rom. BMMB 23 (*Psaltichie*, sec. XIX, copist Chiril de la Bisericani); ms. rom. BMMB 27 (*Antologie*, 1847, copist Chiril de la Bisericani); ms. rom. BMMB 31/49 (*Antologie*, 1858, copist Chiril de la Bisericani); ms. rom. BMMB 44 (*Antologie*, sec. XX); ms. rom. BMMB 146-147 (*Liturghier*, 1904, copist Onufrie Bratu); ms. rom. BMMB 340 (*Psaltichie*, sec. XIX).

Biblioteca Mitropoliei Olteniei – Colecția *Pr. Alexie Buzera*
Nr.: ms. rom. BPB 2 (*Antologie*, 1863, copist Pr. Ioan Constantinescu); ms. rom. BPB 5 (*Liturghier*, 1930, Ștefan Bazilescu).

Biblioteca Muzeului Benaki – Atena
Nr.: ms. gr. Benaki 172 (TA 6) (*Papadichie*, jum. sec. XVIII).

Biblioteca Muzeului Olteniei – Craiova
Nr.: ms. gr. MuzOlt I 594/83 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. MuzOlt I 602/91 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. MuzOlt I 610/99 (*Papadichie*, sec. XVII); ms. rom. MuzOlt I 595/84 (*Antologie*, sec. XIX).

Biblioteca Națională a Bulgariei *Sfinții Chiril și Metodie* – Sofia
Nr.: ms. gr. BNB 61 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNB 80 (*Antologie*, sec. XVIII).

CC_interior complet.indd 373 05-Nov-21 12:36:28 PM

Biblioteca Națională a Franței
Nr: Suppl. gr. BNF 1135 (*Antologie*, sec. XVIII); suppl. gr. BNF 1333 (*Antologie*, 1783, autograf Dimitrie Lotos).

Biblioteca Națională a Greciei
Nr.: ms. gr. BNG 893 (*Papadichie*, 1747); ms. gr. BNG 894 (*Papadichie*, sec XVIII); ms. gr. BNG 897 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 900 (*Antologie – Stihirar*, anul 1692); ms. gr. BNG 901 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 902 (*Antologie*, 1692); ms. gr. BNG 916 (*Irmologhion Calofonicon*, 1832); ms. gr. BNG 921 (*Antologie*, 1794); ms. gr. BNG 923 (*Antologie*, sf. sec. XVIII); ms. gr. BNG 925 (*Antologie*, sf. sec. XVIII); ms. gr. BNG 927 (*Antologie*, sec. XIX); ms. gr. BNG 931 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 934 (*Irmologhion*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 935 (*Papadichie*, sec. XVII); ms. gr. BNG 936 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 941 (*Papadichie*, sec. XVII); ms. gr. BNG 944 (*Anastasimatar*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 947 (*Antologie*, 1680, autograf Hrysaf cel Nou); ms. gr. BNG 962 (*Antologie*, sec. XVIII, autograf Anastasios Vaïas); ms. gr. BNG 963 (*Antologie*, sec. XVII); ms. gr. BNG 969 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 971 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 972 (*Papadichie*, 1786); ms. gr. BNG 973 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 2213 (*Anastasimatar*, 1694, autograf Calist Ieromonahul de la Mărgineni); ms. gr. BNG 2216 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 2217 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 2218 (*Antologie*, 1782); ms. gr. BNG 2220 (*Antologie*, 1745); ms. gr. BNG 2222 (*Antologie*, 1736); ms. gr. BNG 2225 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 2226 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 2301 (*Papadichie – Mathimatar*, 1809); ms. gr. BNG 2446 (*Papadichie*, 1770, copist Makarios, proegumenul Marii Lavre); ms. gr. BNG 2456 (*Antologie*, sec. XV); ms. gr. BNG 2458 (*Antologie*, anul 1336); ms. gr. BNG 2840 (*Mathimatar*, sec. XVIII); ms. gr. BNG 3469 (*Papadichie*, 1805, Dimitrie Lotos).

Biblioteca Națională a Marii Britanii
Nr.: ms. gr. Add. 19456 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. Add. 28821 (*Mathimatar*, sec. XV-XVI); ms. gr. Add. 57942 (*Antologhion*, sec. XV-XVI).

Biblioteca Națională a României
Nr.: ms. gr. BNR 4947 (*Antologie*, sec. XVIII, autograf Iosif Protopsaltul de la Neamț); ms. gr. BNR 4950 (*Antologie*); ms. gr. BNR 17542 (*Antologie*, sec. XVIII, autograf Evanghelin Skopelitul); ms. gr. BNR 27820 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. rom. BNR 2681 (Scrisoarea surorii lui Macarie Ieromonahul către mitropolitul Iosif Naniescu, 19 mai 1877); ms. rom. BNR 2896 (*Antologie*, 1905, copist Ioan Ștefanescu); ms. rom. BNR 3792 (*Culegere de cântări de musică bisericească*, 1895-1896); ms. rom. BNR 3896 (*Antologie*, 1904-1905, copist Ioan Ștefănescu); ms. rom. BNR 4560 (*Antologie*, sec. XIX); ms. rom. BNR 4951 (*Antologie*, 1835); ms. rom. BNR 10547 (*Cîntece bisericești*, prima parte a sec. XIX, copist Ilie Stoianovici); ms. rom. BNR

CC_interior complet.indd 374 05-Nov-21 12:36:28 PM

28944 (*Irmologhion Kalofonicon*, vol. I și II,1927, Athanasie Iordănescu); ms. rom. BNR 28945 II (*Docsastar*, vol. I și II, 1924, Athanasie Iordănescu); ms. rom. BNR 29065 (*Buchet muzical*, Athanasie Iordănescu, 1932); ms. rom. BNR 29066 (*Carte de cîntări bisericești*, 1902, Athanasie Iordănescu); ms. rom. BNR 29067 (*Cîntări la Sf. Liturghie*, 1918, Athanasie Iordănescu); ms. rom. BNR 39111 (*Psaltichie rumănească*, Filothei sin Agăi Jipei, fotocopii).

Biblioteca Națională a Rusiei
Nr.: ms. gr. BNRUS 379-135 (*Introducere în teoria și practica muzicii ecleziastice*, post 1815).

Biblioteca Ordinului Vasilian Alepin din Sarba-Jūniyah (Liban)
Nr.: ms. gr. BOVA 194 (*Papadichie*, sec. XVII); ms. gr. BOVA 210 (*Irmologhion Calofonicon*, 1833, autograf Hurmuz Hartofilax).

Biblioteca Ordinului Vasilian Choueirit din Khenchara (Liban)
Nr.: ms. gr. BOVC 288 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. BOVC 307 (*Anastasimatar*, Hrysaf cel Nou, 1727).

Biblioteca Parlamentului Elen
Nr.: ms. gr. BPE 171 (*Antologie*, înc. sec. XVIII).

Biblioteca Patriarhiei Ortodoxe a Ierusalimului
Nr.: ms. gr. Hagios Stavros 70 (*Antologie*, sec XVIII).

Biblioteca Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol – Istanbul, Turcia
Nr.: ms. gr. Ananiadou 6 (*Antologie*, 1680, autograf Cosma Iviritul).

Biblioteca Primei Școli Românești Șcheii Brașovului
Nr.: ms. rom. Șchei 53 (*Calofonicon*, Nicolae Brătescu, 1859).

Biblioteca Schitului Prodromu Sf. Munte Athos
Nr.: ms. rom. Prodromu 4218 (*Mathimatar*, 1889, copist Isihie Petrescu); ms. rom. Prodromu 3188 (*Engolpion sau știubeiŭ de flori alese de cîntări bisericești*, 1901, copist Paisie Lambru); ms. rom. Prodromu 3740 (*Engolpion sau știubeiŭ de flori alese de cîntări bisericești*, sf. sec. XIX, copişti Isihie Petrescu și Paisie Lambru).

Biblioteca Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române
Nr.: ms. rom. BSS I 16 (*Cântările celor șapte laude*, 1862, Ioann Ionescu); ms. rom. BSS I 27 (*Antologie*, 1849, Ghimnasie monahul de la Căldărușani); ms. rom. BSS III 105 (*Liturghier*, 1915-1932, Athanasie Iordănescu).

CC_interior complet.indd 375 05-Nov-21 12:36:28 PM

Biblioteca Școlii Primare Dimitsana din Arcadia Peloponesului (Grecia)
Nr.: ms. gr. Dimitsana 18 (*Mega Theoretikon*, 1816, autograf Hrisant de Madyt).

Biblioteca Universității Aristotel din Salonic
Nr.: ms. gr. UAS 31 (*Mică papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. UAS 34 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. 45 (*Cratimatar*, 1740); ms. gr. UAS 61 (*Papadichie*, sec. XVIII); ms. gr. UAS 70 (*Cratimatar,* sec. XVIII).

Biblioteca Universității Birmingham – Marea Britanie
Nr.: ms. gr. Mingana 6 (*Irmologhion Calofonicon*, sf. sec. XVIII – înc. sec. XIX).

Biblioteca Universității Cambridge – Marea Britanie
Nr.: ms. gr. Cambridge ADD 5945 (*Irmologhion Calofonicon*, înc. sec. XIX, autograf Apostolos Konsta Chios).

Biblioteca Universității Yale – Beinecke (S.U.A, Connecticut)
Nr.: ms. gr. Beinecke 33 (*Antologie*, sf. sec. XVIII – înc. sec. XIX).

Institutul Cultural al Băncii Naționale a Greciei, Atena
Nr.: ms. gr. mcf. ICBN Larnaka 19 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. mcf. ICBN Mahera 1 (*Antologie*, sec. XVIII); ms. gr. mcf. ICBN Mahera 2 (*Antologie*, sec. XVIII).

Carte românească veche (CRV)

BARB CRV 163A, *Catavasier*, Gheorghe Radovici (ed.), Târgoviște, 1713.

BARB CRV 170, *Ceasoslov acum întîi Tipărit în limba Rumînească și închinat Prea Creștinului și Prea Înălțatului Domn și Oblăduitoriu atoată Țara Rumînească Iω Ștefan Cantacuzinno Voevod, de prea sfințitul Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Anthim Ivireanul. Cu a căruia cheltuială s-au tipărit în Sfînta Mitropolie din Scaunul Tîrgoviștei. La anul 7223 (1715). De Gheorghie Radovici*, Târgoviște, 1715.

BARB CRV 171A, *Catavasier*, 1715.

BARB CRV 210, *Catavasiariu Rumînesc. Acum întru acest chip Tipărit în Sfînta Episcopie a Rîmnicului. Cu osîrdia Prea sfințitului și de Dumnezeu Iubitoriului Kyr Inochentie Episcopul Rîmnicului*, Rîmnic, 1734.

CC_interior complet.indd 376 05-Nov-21 12:36:28 PM

BARB CRV 222, *Catavasiariu tradus pre Limba Rumînească. Cu multe trebuincioase Cîntări ce să cîntă preste tot anul, care s'au Tipărit acum în Tipografia cea noao a Sfintei Mitropolii Bucureștilor. La anul dintîi a înălțatului de Dumnezeu a doao Domnie a prea luminatului Domn și a toată Țara Rumînească oblăduitor Io Mihail Racoviță Voevod. Cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Neofit*, București, 1742.

BARB CRV 252, *Catavasiariu. Acum într'acest chip Tipărit în zilele Prea luminatului Domn Io Constantin Nicolae Voevod. Cu blagoslovenia Prea sfințitului Mitropolit Kyr Neofit și cu cheltuiala iubitoriului de Dumnezeu kyr Climent Episcop[ul] Râmnicului. În sfînta Episcopie a Râmnicului. În anul 1745. S'au tipărit de Cucernicul între Preoți Popa Mihail Athanasie Popovici Tipograful Rîmniceanul*, Rîmnic, 1747.

BARB CRV 273, *Catavasiariu. Acum a doao oară Tipărit în zilele Prea Luminatului Domn Io Grigorie Ghika Voevod. Cu Blagoslovenia și Poruncă și chieltuiala Sfinției de Dumnezeu iubitoriul Kyr Grigorie Episcopul Rîmnicului. În Sfînta Episcopie a Rîmnicului la anul 1750. S'au tipărit de Cucernicul între Preoți Popa Mihail Athanasie Popovici Tipograful Rîmniceanul*, Rîmnic, 1750.

BARB CRV 286, *Catavasiariu. Acum a treia oară tipărit cu blagoslovenia și cheltuiala Sfinții Sale iubitoriului de Dumnezeu Io Grigorie episcopul Rîmnicului. În sfînta episcopie Rîmnicului. La anul de la H[risto]s AΨΗΓ (1753). Prin diortosirea lui Lavrentie Ieromonah Dumitrie, Bici. S'au tipărit de Popa Constandin Athanasie, Bici. Tipograful Rîmniceanul*, Râmnic, 1753.

BARB CRV 355, *Catavasiariu. Cu toate trebuincioasele cîntări ce să cîntă preste tot anul. Catavasii rumînești și grecești. Care acum s'au tipărit întru întîia Domnie a prea înălțatului Domn Io Alexandru Scarlat Ghika V[oie]vod. Cu blagoslovenia prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Grigorie. Prin osîrdia și chieltuiala iubitoriului de Dumnezeu episcop Buz[ău] Kyr Cozma. În sfînta episcopie. De Ghinea Diaconul Stoicovici*, Buzău, 1768.

BARB CRV 444, *Catavasiariu. Cu toate trebuincioasele cîntări ce să cîntă peste tot anul care coprinde în sine catavasiile rumîneaște și grecești. Tipăritu's'au acum întru al șasealea an al întîia Domnie a prea înălțatului și luminatului Domn a toată Țara Rumînească, Io Alexandru Ioann Ipsilant V[oie]vod. Cu blagoslovenia și toată cheltuiala prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Grigorie. În Sfînta Mitropolie a Bucureștilor. La anul de la H[risto]s AΨΠΑ (1781) de Stanciul Popovici Tip[ograful] Buc[ureșteanul]*, București, 1781.

BARB CRV 469, *Catavasiariu. Acum într'acest chip așezat și Tipărit. În zilele Prea luminatului și prea înălțatului Domn Io Mihai Constandin Șuțul Voevod. Cu blagoslovenia și cu toată chieltuiala prea sfinții sale iubitoriului de Dumnezeu Kyr Filaret Episcopul Râmnicului.*

CC_interior complet.indd 377 05-Nov-21 12:36:28 PM

În sfînta Epis[copie] a Râmn[icului]. În anul de la H[risto]s ΑΨΠΔ 1784. De Dimitrie Mihailo Popovici Tipograful Rîmniceanul, Râmnic, 1784.

BARB CRV 1313, *Irmologhion*, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1827.

BCU Cluj BRV 330A, *Catavasiariu. Cu multe preste tot anul trebuincioase cîntări. Cu blagoslovenia Prea O sfințitului și Prealuminatului Domn Petru Pavel Aaron de Bistra, prin țara Ardealului și părților ei impreunate, Vlădicul Făgărașului. Tipărit la Sfînta Tipografie în Blaj. Anul 1762. De Dimitrie Rîmniceanul*, Blaj, 1762.

BCU Cluj BRV 364, *Catavasiariu. Cu multe preste tot anul trebuincioase cintări. Acum a doao oară așezat și tipărit. Supt stăpinirea prea inălțatei Impărăteasei Rimleanilor, Prințeasei Ardealului, Doam. Doamnei Mariei Thereziei. Cu blagoslovenia celor mai mari. In Tipografia Mănăstirii Bunei Vestiri. În Blaj. Anii de la H[risto]s αψξϑ (1769). De Petru Papachici Tipograf*, Blaj, 1769.

BCU Cluj BRV 404, *Catavasier*, Blaj, 1777.

BCU Cluj BRV 559, *Catavasiariu. Acuma a patra oară tipărit supt prea fericita împărăție a prea Înălțatului Împărat Francișc al Doilea. Cu blagoslovenia Prea luminatului și prea o sfințitului Domnului Domn Ioann Bobb, Vlădicul Făgărașului. În Blaj. Anii de la H[risto]s 1793*, Blaj, 1793.

BCU Cluj BRV 659, *Catavasieri grecesc și romînesc. Acum tipărit în zilele prea înălțatului împăratului nostru Franțisc al doilea. Prin slobozenia [...]. Sibiu, În Tipografia [...]*, Sibiu, 1803.

BCU Cluj BRV 804, *Catavasier grecesc și romînesc tipărit în zilele prea înălțatului Împăratului nostru Franțisc Întîiul. Sibiu, În Tipografia lui Ioann Bart*, Sibiu, 1812.

BCU Cluj BRV 935, *Catavasier grecesc și romînesc tipărit în zilele prea înălțatului Împăratului nostru Franțisc Întîiul. Sibiu, În Tipografia lui Ioann Bart*, Sibiu, 1817.

BCU Cluj BRV 975, *Catavasier grecesc și romînesc pentru Sfintele Besareci ale Răsăritului de leagea grecească ne unită precum și cinstitele Paraclisuri a sfintei de Dumnezeu Născătoarei, a sfîntului marelui Mucenic Gheorghie, și a sfinților Împărați și întocma cu apostolii Constantin și Elena. Acum iară dat la tipariu prin Zaharia Carcalechi. La Buda. În Crăiasca Tipografie a Universitatei Ungariei*, Buda, 1818.

CC_interior complet.indd 378 05-Nov-21 12:36:28 PM

BCU Cluj BRV 1205, *Catavasiariu cu blagoslovenia Exțealeanții sale Prea luminatului și Prea o sfințitului Domnului Domn Ioann Bobb Vlădica Făgărașului și a toată Țara Ardealului, precum și a prea Înălțatei Kesaro Crăiești Măriri Sfeatnic din lăuntru și a luminatului Ord[in] al Împăratului Leopold Comendator*, Blaj, 1824.

BCU Cluj BRV 1326, *Scurte învățături pentru creșterea și buna purtare a tinerimei Romană precum și niște cîntări Besericești, și unele cuvioase și desfătătoare lumești întocmite de Ioann Thomici Protopresbiterul Caransebeșului, alcinstitului Consistorium Eparhialnic din Verșeț Assessor și preste Sh[c]coalele ceale din Districtul său Director. Cu cheltuiala de bun Gen născutului Domn Athanasie Grabovsky de Apadia. La Buda. Cu Typariul K. Universitate din Pesta*, Budapesta, 1827.

MLRI 9, *Prohodul Domnului Dumnezeu și Mîntuitoriului nostru Iisus Hristos carele să cîntă în Sfînta și Marea Vineri seara la priveghiere, întocmit dupre cum să cîntă grecește fără scădere, sau înmulțire de vreo sillabă. Acum întîiŭ tipărit în zilele prea Înălțatului nostru Domn a toată Țara Romînească, Alexandru Dimitrie Ghica Voevod, întru al doilea an al domniei sale. Cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala iubitoriului de Dumnezeu episcop al Sfintei Episcopii Buzău, Kyriu Kyr Kesarie, în Sfînta Episcopie Buzăul întru a sa acum din nou făcută tipografie, la Anul Mîntuirii ΑΩΛΞ (1836). Fevruarie 6. Supt Direxia D. Vasilie, M. K.*, Buzău, 1836.

Tipărituri liturgice

Biblia sau Sfânta Scriptură, Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, trad. de Bartolomeu Valeriu Anania, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

Ceaslov, Ediția a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1973.

Ceaslov, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

Mineiul lunei lui Ianuarie, Ediția a III-a, Tipografia bisericească din Sf. Monastire Cernica, 1926.

Mineiul lunei Fevruarie, Ediția a III-a, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1929.

Mineiul lunei Maiu, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1928.

CC_interior complet.indd 379 05-Nov-21 12:36:28 PM

Mineiul lunei Noemvrie, Ediția a III-a, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1927.

Mineiul lunei Decembrie, Ediția a III-a, Tipografia Mănăstirii Cernica, 1927.

Octoih ce se zice elinește Paraclitichi, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1912.

Penticostarul, Ediția a V-a, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1936.

Triodul, Ediția a VIII-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

Παρακλητική ήτοι Οκτωήχος Η Μεγάλη, Tipografia Bisericească a lui Finikos, Veneția, 1858.

Tipărituri muzicale grecești

Ανθολογία, Ioan Lampadarul (ed.), Tipografia lui Thaddeus Dibitzian, Constantinopol, 1846.

Δοξαστικά Τριώδιου και Πεντηκοστάριου, Vol. II, Tipografia lui Isac de Kastro, Constantinopol, 1835.

Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν, μελοποιηθέν παρά διαφόρων ποιητών, παλαιών τε και νέων διδασκάλων, μεταφρασθέν δε εις την Νέαν της Μουσικής Μέθοδον [...] παρά Γρηγορίου Πρωτοψάλτου της του Χριστού Μεγάλης Εκκλησίας, Κωνσταντινούπολις, 1835.

Καλλικέλαδος Αηδών, Spiridon Vasiliadis și Grigorie Ierodiaconul Iviritul (ed.), Tipografia „Macedonia", Salonic, 1882.

Νέον Ταμείον Μουσικής Ανθολογίας, Tipografia lui Nicolae Protopsaltul, Smirna, 1867.

Ταμείον Ανθολογίας, vol. III, Theodoros Fokaefs (ed.), Tipografia lui Moise de Kastro din Galata, Constantinopol, 1855.

Tipărituri muzicale românești

Antologhion Paisian. Tomul I. Perioada Triodului, ediție îngrijită de monahul Filotheu Bălan, Editura Sophia, București, 2005.

CC_interior complet.indd 380 05-Nov-21 12:36:28 PM

Cântările Sfintei Liturghii, colinde și alte cântări bisericești, Ediție revăzută și adăugită, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.

Cîntări la Prăznuirea Sfîntului Martir Iustin Filosoful (CD cu broșură), Mănăstirea Stavropoleos, București, 2009.

Penticostar paisian, ediție îngrijită de monahul Filotheu Bălan, Editura Sophia, București, 2018.

Privighier care coprinde în sine toată orînduiala Privighierii sau a Mînecării. Prelucrat și dat la lumină cu binec-cuvîntarea și ajutorul înalt prea-Sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei, D. D. Neofit. De Anton Pann, Profesor de Muzică Bisericească în Sem[inarul] Sf[intei] Mitropolii. București 1848. În a sa Tipografie de Muzică Bisericească.

Slujba Paraclisului Sfântului Neagoe Basarab, Editura Bonifaciu, 2018 (CD și broșură).

Tomul întîiu al Antologiei, dupre așăzămîntul Sistimii cei noo a Musichii Bisericești. Acum adoa oară tipărit în zilele prea Înnălțatului nostru Prințu Alecsandru Dimitrie Ghica, caimacapul Țării Romînești. Cu binecuvîntarea, rîvna și toată cheltuiala iubitorului de Dumnezeu Episcop al sfintei Episcopii Buzău și Cavaler al ordinului Sf. V. Clesului al-trei-lea, D. D. Feloteiu. Așăzîndu-se întocmai după originalul Ieromonahului Macarie, însă cîntările s-a socotit a să pune numai care sînt mai de trebuință și fără cratimi, corectîndu-se de Ieromonahul Serafin Eg[umenul] Schitului Alunișu, Metohul sf. Episcopii. În Tipografia Sfintei Episcopii Buzău. Anul 1856. Octombrie 9.

Haralam, Arhim. Clement, Cezar Florin Cocuz, *Cântări la Vecernie, utrenie și Sfânta Liturghie – antologie psaltică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2018.

Iordănescu, Amfilohie, *Buchet de muzică (Psaltichii)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1933.

Macarie Ieromonahul, *Irmológhion sau Catavasieriŭ musicesc*, Viena, 1823.

Nectarie – Protopsaltul Sfântului Munte Athos, *Cântări ale Sfintei Liturghii*, ediție îngrijită de Vasile Vasile, București, 2004.

Pann, Anton, *Privighier*, București, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, 1848.

Pann, Anton, *Noul Docsastar*, Tomul II, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1853.

CC_interior complet.indd 381 05-Nov-21 12:36:28 PM

Pann, Anton, *Noul Anastasimatar, tipărit și compus după sistema cea veche a Serdarului Dionisie Fotino și didicat Prea Sfințitului și de Dumnezeu alesului episcop D. D. Filothei Buzăul, de Anton Pann*, Tipografia lui Anton Pann, București, 1854.

Pann, Anton, *Noul Doxastar, Triodul și Penticostarul*, Editura Didahia Severin, Drobeta-Turnu Severin, 2014.

Popescu-Pasărea, Ion, *Cântările Triodului pe musica bisericésca orientală*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1903.

Suceveanu, Dimitrie, *Prohodul Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*, Tipografia Mitropoliei Iașilor, 1847.

Suceveanu, Dimitrie, *Prohodul Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*, Ediția a II-a, Tipografia Mănăstirii Neamț, 1856.

Suceveanu, Dimitrie, *Prohodul Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1928.

Uncu, Anton, *Antologhion*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1847.

Zmeu, Ioan, *Cele un-spre-zece slave ale Evangheliilor Duminicale de la utrenie (Voscresne)*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1886.

Zmeu, Ioan, *Utrenier și Liturghier*, Tipografia Alessandru Georgescu, Buzău, 1892.

Cărți și studii

*** „Școala de cântăreți bisericești din Roman", *Cultura* 2-3 (februarie-martie), Anul V, București, 1915, p. 27-28.

Alexandrescu, Ozana, „Kallistos Ieromonahul, muzician de epocă brâncovenească", *Muzica* 1 (1998), p. 110-118.

Alexandrescu, Ozana, „Polihronioane dedicate unor domnitori și ierarhi români – o reevaluare", *Muzica* 2 (2001), p. 142-150.

CC_interior complet.indd 382 05-Nov-21 12:36:28 PM

Alexandru, Maria, „Byzantine kalophonia, illustrated by St. John Koukouzeles' piece «Φρουρησον πανεδοξε» in honour of St. Demetrios from Thessaloniki. Issues of notation and analysis", în *Studii și cercetări de istoria artei. Seria teatru, muzică, cinematografie*, Serie nouă, Tomurile 5-6 (49-50), București, 2011-2012, p. 57-105.

Amăriuței, Mihai-Cristian, Ludmila Bacumenco-Pîrnău, Diana Stah, „Despre cântăreții bisericești din Iașii secolelor XVII-XVIII", în *Retrospecții medievale. In honorem Professoris Emeriti Ioan Caproșu*, Editura Universității *Alexandru Ioan Cuza*, Iași, 2014, p. 35-54.

Angelopoulos, Lykourgos, *Vocile Bizanțului*, trad. de Adrian Sîrbu, Iași, 2011.

Antonellis, Panaghiot, *Η βυζαντινή εκκλησιαστική μουσική. Ιστορική ανασκπήσις και εξέλιξης αυτής κατά τους καθ' ημάς χρόνους*, Atena, 1956.

Antopoulos, Spiridonos, *The Life and Works of Manuel Chrysaphes the Lampadarios, and the Figure of Composer in Late Byzantium*, vol. I, Teză de doctorat nepublicată, University of London, 2014.

Barbu-Bucur, Sebastian, „Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie rumănească. I. Catavasier", în colecția *Izvoare ale muzicii românești*, vol VII A, Editura Muzicală, București, 1981.

Barbu-Bucur, Sebastian, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în sec. XVIII și începutul sec. XIX și aportul original al culturii autohtone*, București, Editura Muzicală, 1989.

Barbu-Bucur, Sebastian, „Contribuții românești în domeniul culturii musicale bizantine la Muntele Athos", în *Byzantion romanicon. Revista de arte bizantine*, vol. I, Academia de Arte *George Enescu*, Iași, 1995, p. 1-8.

Barbu-Bucur, Sebastian, „Nectarie Schimonahul din Chinoviul românesc Prodromu-Athos. 100 de ani de la moartea lui", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. II, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2000, p. 16-35.

Barbu-Bucur, Sebastian, „Nectarie Schimonahul din Chinoviul românesc Prodromu-Athos. 100 de ani de la moartea lui", *Muzica* 3 (2000), p. 103-129.

Barbu-Bucur, Sebastian, „Onufrie Bratu de la Mănăstirea Cheia-Teleajen. copist de muzică psaltică", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. III, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2001, p. 70-88.

CC_interior complet.indd 383 05-Nov-21 12:36:28 PM

Barbu-Bucur, Sebastian, „Muzica românească de tradiție bizantină în Muntele Athos", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. IV, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2002.

Barbu-Bucur, Sebastian, *Tezaur muzical românesc de tradiție bizantină. Sec. XVIII-XXI (1713-2013). Volum aniversar. 300 de ani de românire a cântărilor sacre de tradiție bizantină*, Editura Semne, București, 2013.

Barbu-Bucur, Sebastian, *Tezaur muzical românesc de tradiție bizantină: Sfântul Constantin Brâncoveanu – ctitor al românirii cântărilor psaltice. Volum aniversar, 300 de ani de la martirajul său: 1714-2014*, Editura Basilica, București, 2014.

Bălan, Filotheu, „Studiu despre Penticostarul paisian", în *Penticostar paisian*, Editura Sophia, București, 2018, p. 625-656.

Bucescu, Florin, „Documente importante de muzică bizantină și psaltică în bibliotecile din Iași", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. I, Centrul de Studii Bizantine Iași, 1999, p. 67-85.

Bucescu, Florin, „Manuscrisul nr. I/4 (grecesc) din fondul 2119 al Arhivei Naționale din Chișinău", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. III, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2001, p. 107-112.

Bucescu, Florin, „Rolul Mitropolitului Veniamin și al Ieromonahului Macarie în afirmarea creației muzicale psaltice în limba română", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. VII, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2004, p. 187-191.

Buzera, Alexie Al., *Cultura românească de tradiție bizantină din sec. al XIX-lea*, Fundația *Scrisul Românesc*, Craiova, 1999.

Caloian, Vasilie, *Cuvînt funebru la înmormîntarea Prea Sfințitului Chesarie, Episcopul Buzăului (Născut la 1784, rădicat în scaun la 1825 și răposat la 1846 Noemvrie 30). De Vasilie Caloian, școlar. Tipărit la Pitarul Z. Carcalechi, Tipograful Curții*, București, 1847.

Catrina, Constantin, *Ipostaze ale muzicii de tradiție bizantină din România*, Editura Muzicală, București, 2003.

Catrina, Constantin, *Sebastian Barbu-Bucur, octogenar*, Editura Semne, București, 2010.

Cetvericov, Serghie, *Paisie, starețul Mănăstirii Neamțului. Învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe*, trad. de Episcopul Nicodem, Starețul Mănăstirei Neamțului, Tipografia Mănăstirii Neamțului, 1933.

CC_interior complet.indd 384 05-Nov-21 12:36:28 PM

Chircev, Elena, „Palin și leghe în cîntările liturgice din manuscrisul oriental nr. 365 de la Biblioteca Academiei Române, filiala Cluj-Napoca", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. VIII, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2005, p. 128-132.

Ciubotaru, Iulian Marcel, „Donațiile Mitropolitului Iosif Naniescu către Biblioteca Academiei Române", *Historia Universitatis Iassiensis* 3 (2012), p. 245-276.

Corfus, Ilie, *Însemnări de demult*, Editura Junimea, Iași, 1975.

Cotenescu, Gheorghe I., Ion Popescu-Pasărea, „Recensii, informațiuni", *Cultura* 2 (februarie), Anul I, București, 1911, p. 43-46.

Donose, N., „Vasile Coman, întemeietorul filialei Brăila", *Cultura* 3 (martie), anul XVIII, București, 1931, p. 10-11.

Drăghici, Manolache, *Istoriea Moldoveĭ pe timp de 500 ani, pănă în dzilele noastre*, Tomul I, Tipografia Institutul Albinei, Iași, 1857.

Erbiceanu, G., „Cântarea și imnografia în Biserica primitivă. Modul și desvoltarea eĭ în Biserica Orientală Orthodoxă", *Biserica Ortodoxă Română* 1, anul VII, Ianuarie 1883, București, p. 34-47.

Evstratiadis, Sofronios, „Ιωάννης ὁ Κουκουζέλης, ὁ μαΐστωρ, καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ", *Επετηρὶς Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν 14* (1938), p. 3-86.

Farasoglu, Serafim, *Από την τάξη και ψαλμοδία στον Πατριαρχικό Ναό Κωνσταντινουπόλεος*, Atena, 1988.

Flaișer, Mariana, „Aspecte ale limbii române în Catavasierul lui Filothei sin Agăi Jipei", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. II, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2000, p. 124.

Gheorghiță, Nicolae, „Perspective semiotico-semantice în cheironomia muzicală bizantină. Dimensiunea sacră a gestului cheironomic", *Muzica* 1 (2001), p. 145-159.

Gheorghiță, Nicolae, *Chinonicul duminical în perioada post-bizantină (1453-1821). Liturgică și muzică*, Editura Muzicală, București, 2007.

Gheorghiță, Nicolae, *Byzantine Chant between Constantinople and the Danubian Principalities.Studies in Byzantine Musicology*, Editura Sophia, București, 2010.

CC_interior complet.indd 385 05-Nov-21 12:36:28 PM

Gheorghiță, Nicolae, „Cuvânt înainte", în Dimitrie Suceveanu, *Idiomelar*, Tomul I, Lunile Septembrie-Decembrie, Chilia „Buna-Vestire" a Schitului Sfântul Dimitrie-Lacu, Sfântul Munte Athos, 2011, p. I-VII.

Gheorghiță, Nicolae, „Irmologhionul calofonic al lui Macarie Ieromonahul", în *Irmoase calofonice. Grupul Stavropoleos* (album multimedia), Mănăstirea Stavropoleos, București, 2012, p. 14-20.

Gheorghiță, Nicolae, *Musical Crossroads. Church Chants and Brass Bands at the Gates of the Orient*, Editura Muzicală, București, 2015.

Giannopoulos, Emmanouil, „The Cultivation and Fruitful Spread of Psaltic Art in the Black Sea Areas", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. IX, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2006, p. 156-167.

Giannopoulos, Emmanouil, *Τα Χειρογράφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγγλία*, Αθηνα, 2008.

Giannopoulos, Emmanouil, „Ecclesiastical Music Manuscripts in the Gennadius Library", în *Gennadeion Monographs VI. Exploring Greek Manuscripts in the Gennadius Library*, Maria L. Politi și Eleni Papa (ed.), trad. de John C. Davis și Elizabeth Key Fowden, Princeton, 2011.

Giannopoulos, Emmanouil, „Η εξέλιξη των καλοφωνικών ειρμών (14ος-18ος αιώνας)", în *Psaltike neue Studien zur Byzantinischen Musik: Festschrift für Gerda Wolfram*, Nina-Maria Wanek (ed.), Wien, Praesens, 2011, p. 145-153.

Giannopoulos, Emmanouil, *Η Ψαλτική Τέχνη. Λόγος και Μέλος στη Λατρεία της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, vol. II, Εκδόσεις Κυριακίδη Μονοπρόσωπη, Salonic, 2016.

Haralam, Clement, „Manuscrise de muzică psaltică în biblioteca mănăstirii Toți Sfinții Atonului și Sfinții Români – Bucium", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. III, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2001, p. 75-77.

Hatzigiakoumis, Manolis, *Χειρόγραφα Εκκλησιαστικής Μουσικής 1453-1820. Συμβολή στην έρευνα του Νέου Ελληνισμού*, Banca Națională a Greciei, Atena, 1980.

Hrisant de Madyt, *Θεωρητικόν μέγα της μουσικής*, Tipografia lui Michele Nεiss, Trieste, 1832.

Ionescu, Gheorghe C., *Lexicon al celor care de-a lungul veacurilor s-au ocupat cu muzica de tradiție bizantină în România*, Editura Diogene, București, 1994.

CC_interior complet.indd 386 05-Nov-21 12:36:28 PM

Iorga, Nicolae, *Mănăstirea Neamțului. Viață călugărească și munca pentru cultură*, Ediția a III-a, Editura Tipografiei Mănăstirii Neamțu, 1925.

Ionescu, Gheorghe C., „Macarie Ieromonahul și opera de românire a cântărilor psaltice", în *Studii și cercetări de istoria artei. Seria teatru, muzică, cinematografie*, Tomul 38, București, 1991, p. 41-56.

Ionescu, Gheorghe C., „Macarie Ieromonahul, dascăl de psaltichie și epistat al școlilor de musichie din Țara Românească", în *Studii și cercetări de istoria artei. Seria teatru, muzică, cinematografie*, Tomul 39, București, 1992, p. 73-83.

Kalaitzides, Kyriakos, *Works of Great Mediteranean Composers. Zakharia Khanendeh*, Salonic, 2005.

Karagounis, Konstantinos, *Η παράδοση και εξήγηση του μέλους των Χερουβικών της βυζαντινής και μεταβυζαντινής μελοποιίας*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2003.

Karanos, Grammenos, „Macarie the Hieromonk's Cultivation of the Kalophonic Heirmos in Romania", în *Hellenic Open University. Scientific Review of Post-Graduate Program 'Studies in Orthodox Theology', vol. 2, Fetschrift Honoring Metropolitan John Zizioulas of Pergamon, Hellenic Open University Editions*, Patra, 2011, p. 219-245.

Karanos, Grammenos, *Το Καλοφωνικόν Ειρμολόγιον* (Teză de doctorat nepublicată), Universitatea Națională și Capodistriană, Atena, 2011.

Karanos, Grammenos, „The Calophonic Heirmos (16th – 21st Centuries): A Musical Genre's Transformation", în *Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, Επιστημονική Επιθεώρηση του Μεταπτυχιακου Προγράμματος «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία»*, vol. 3, Patras, 2012, p. 181-197.

Karas, Simonos, *Μετώδος της Ελληνικής Μουσικής. Θεωρητικόν*, vol. I, Atena, 1982.

Konstantinou, Georgios, *Teoria și practica muzicii bisericești*, vol. I, Ediția a II-a, trad. de Adrian Sîrbu, Asociația Culturală Byzantion, Iași, 2012.

Köstlin, Heinrich Adolf, *Ιστορία της Μουσικής εν περιλήψει*, Atena, 1908.

Lăpădat, Alexandu, „Doi cărturari brașoveni", *Biserica Ortodoxă Română* 9 (1915), anul XXXIX, p. 952-966.

CC_interior complet.indd 387 05-Nov-21 12:36:28 PM

Lingas, Alexander, „From Earth to Heaven. The Changing Musical Soundscape of Byzantine Liturgy", în Claire Nesbitt și Mark Jackson (ed.), *Experiencing Byzantium*, Ashgate Publishing Ltd., 2013, p. 311-358.

Macarie Ieromonahul, *Theoriticon sau Privire cuprinzătoare a meșteșugului musichiei bisericești, după așăzământul sistimii ceii noao*, Viena, 1823.

Matei, Zaharia, *Profesorul, protopsaltul și compozitorul Anton Pann (1897-1854)*, Editura Basilica, București, 2014.

Mazera-Mamali, Sevasti, *Τα Μεγαλυνάρια Θεοτοκία της Ψαλτικής Τέχνης*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2008.

Moisescu, Titus, *Prolegomene bizantine. Muzica bizantină în manuscrise și carte veche românească*, Editura Muzicală, București, 1985.

Moisil, Costin, „Cîntările melismatice, calofonia și irmoasele calofonice", în *Irmoase calofonice. Grupul Stavropoleos* (CD cu broșură), Mănăstirea Stavropoleos, București, 2012, p. 7-13.

Moisil, Costin, *Românirea cântărilor: un meșteșug și multe controverse. Studii de muzicologie bizantină*, Editura Muzicală, București, 2012.

Moisil, Costin, „Un veac de singurătate. Românirea cântărilor în vechea notație", în *Simpozionul internațional de muzicologie bizantină – 300 de ani de românire*, Nicolae Gheorghiță, Costin Moisil, Daniel Suceava (ed.), Editura Universității Naționale de Muzică din București, 2013, p. 307-316.

Moisil, Costin, *Geniu românesc vs. traditie bizantină. Imaginea cântării bisericești în muzicologia românească*, Editura Muzicală, București, 2016.

Nafpliotis, Iacov, „Σύγκρισις της αραβοπερσικής μουσικής προς την ημετέραν εκκλησιαστικήν", în *Παράρτημα Εκκλησιαστικής Αληθείας, Εργασίαι του εν τοις Πατριαρχείοις εδρεύοντος και δυνάμει υψηλής κυβερνητικής αδείας λειτουργούντος Εκκλησιαστικού Μουσικού Συλλόγου*, Partea a II-a (1 iunie 1900), Constantinopol, Tipografia Patriarhală, p. 68-75.

Nanu, Virgil Ioan, „Despre pregătirea irmoaselor calofonice", în *Irmoase calofonice. Grupul Stavropoleos* (album multimedia), Mănăstirea Stavropoleos, București, 2012, p. 22-28.

CC_interior complet.indd 388 05-Nov-21 12:36:28 PM

Naniescu, Iosif, *Cuvînt funebru pentru răposatul întru fericire Prea Sfințitul Chesarie, Episcopul Buzăului. Răposat la 1846, Noemvrie 30. Pus la pomenirea de patruzeci de zile de Ierodiaconul Iosif Nania*. *Tipărit la Pitarul Z. Carcalechi, Tipograful Curții*, București, 1847.

Năstasă, Ionuț-Gabriel, *Din moștenirea muzicală a Sfântului Ierarh Iosif Naniescu. MS 340 din Biblioteca Mitropoliei Moldovei și Bucovinei*, Editura Doxologia, Iași, 2018.

Oprea, Gabriel Constantin, *Cântarea bizantină în Bucureștiul veacului al XIX-lea. Școli și reprezentanți*, Editura Muzicală, București, 2016.

Pann, Anton, *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, Tipografia de muzică bisericească a lui Anton Pann, București, 1845.

Papadopoulos, Gheorghios, *Συμβολαί εις την ιστορίαν της παρ' ημίν εκκλησιαστικής μουσικής*, Αθήνα, 1890.

Papadopoulos, Gheorghios, *Λεξικόν της βυζαντινής μουσικής*, Atena, 1995.

Petrescu, I. D., *Études de paléographie musicale byzantine*, Editura Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, București, 1967.

Pitra, Jean-Baptise, *Hymnographie de l'Église Grécque*, Roma, Imprimerie de la Civiltà Cattolica, 1867.

Popescu, Nicolae M., „Știri noi despre Macarie Ieromonahul, dascălul de cântări și directorul tipografiei din mânăstirea Căldărușani", *Biserica Ortodoxă Română* 8 (noiembrie), anul XXXIX (1915), p. 788-805.

Popescu, Nicolae M., „Macarie Psaltul. La o sută de ani de la moartea lui (†1836-1936)", *Biserica Ortodoxă Română* 9-10 (septembrie-octombrie), anul LIV (1936), p. 545-572.

Popescu, Nicolae M., *Viața și activitatea dascălului de cântări Macarie Ieromonahul*, Institutul de Arte Grafice *Carol Göbl*, București, 1908.

Popescu-Judetz, Eugenia, *Dimitrie Cantemir. Cartea Științei muzicii*, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, București, 1973.

Porfirogenetul, Constantin, *De Ceremoniis Aulae Byzantinae, Libri Duo*, I. I. Reiskii (ed.), Bonn, 1829.

CC_interior complet.indd 389 05-Nov-21 12:36:28 PM

Poslușnicu, Mihail Gr., *Istoria Musicei la români de la Renaștere până'n epoca de consolidare a culturii artistice cu 193 chipuri în text*, Editura Cartea Românească, București, 1928.

Raasted, Jørgen, „Byzantine Chant in Popular Tradition", în *Cahiers de l'Institut du Moyen-Âge Grec Et Latin* 31/78-81, 1979, p. 39-49.

Secară, Constantin, *Muzica bizantină. Doxologie și înălțare spirituală*, Editura Muzicală, București, 2006.

Shoemaker, Stephen, *The First Christian Hymnal. The Songs of the Ancient Jerusalem Church*, Brigham Young University Press, Utah, 2018.

Simionescu, Dan, *Condica lui Gheorgachi, 1762*, Fundația Regele Carol I, București, 1939.

Stathis, Grigorios, *Η δεκαπεντασύλλαβος υμνογραφία εν τη βυζαντινή μελοποιία*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1977.

Stathis, Grigorios, *Οι αναγραμματισμοί και τα μαθήματα της βυζαντινής μελοποίιας*, Ediția a V-a, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2003.

Teodorescu, Gheorghe Dem, *Viața și activitatea lui Antonŭ Pann, cu noțiunĭ despre istoriculŭ musiceĭ orientale și despre Sĕrdarulŭ Dionisie Fotino*, Tipografia Gutenberg, *Joseph Göbl,* București, 1893.

Vasile, Vasile, „Protopsaltul Dimitrie Suceveanu (1816-1898)", în *Byzantion romanicon. Revista de arte bizantine*, vol. I, Academia de Arte *George Enescu*, Iași, 1995, p. 9-56.

Vasile, Vasile, „Centenar Dimitrie Suceveanu", *Muzica* 2 (2000), p. 139-153.

Vasile, Vasile, „Școala lui Nectarie Vlahul", în *Acta Musicae Byzantinae*, vol. III, Centrul de Studii Bizantine Iași, 2001, p. 113-121.

Vasile, Vasile, *Anton Pann, personalitate complexă a muzicii și a culturii românești,* vol. I, Editura Academiei Române, București, 2017.

Velimirović, Miloš, „The Byzantine Heirmos and Heirmologion", în *Gattungen der Musik in Einzeldarstellungen, Gedenkschrift Leo Schrade*, Wulf Arlt (ed.), München, 1973, p. 192-244.

CC_interior complet.indd 390 05-Nov-21 12:36:28 PM

Vintilescu, Petre, *Liturghiile bizantine privite istoric în structura și rânduiala lor*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1943.

Wellesz, Egon, *A history of Byzantine music and hymnography*, 2nd Edition, University Press, Oxford, 1962.

Yameos, Iacob, *Principalele aspecte ale istoriei muzicii bisericești*, trad. de Ierom. Luca Mirea, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2010.

Cataloage

Barbu-Bucur, Sebastian, *Manuscrisele muzicale românești de la Muntele Athos*, Editura Muzicală, București, 2000.

Balageorgos, Dimitrios, Flora Kritikou, *Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Σινα*, vol. I, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2008.

Bianu, Ioan, G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscriptelor românești*, Tomul III, nr. 729-1061, Editura Academiei Române, București, 1931.

Chaldaiakis, Achilleas, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Νησιώτικη Ελλας, Τομος Α', Υδρα*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2005.

Giannopoulos, Emmanouil, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγγλία*, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2008.

Hatzopoulou, Venetia, *Κατάλογος ελληνικών χειρογράφων του Μουσείου Μπενάκη (10ος-16ος αιώνας)*, Muzeul Benaki, Atena, 2017.

Konstantinou, Georgios, *Teoria și practica muzicii bisericești*, vol. I, Ediția a II-a, trad. de Adrian Sîrbu, Asociația Culturală Byzantion, Iași, 2012.

Stathis, Grigorios, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. I, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1975.

Stathis, Grigorios, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. II, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1976.

CC_interior complet.indd 391 05-Nov-21 12:36:28 PM

Stathis, Grigorios, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. III, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 1993.

Stathis, Grigorios, *Τα Χειρόγραφα Βυζαντινής Μουσικής – Αγιον Ορος*, vol. IV, Institutul de Muzicologie Bizantină, Atena, 2015.

Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.

Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.

Ștrempel, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. IV, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1992.

Touliatos-Miles, Diane H., *A Descriptive Catalogue of the Musical Manuscript Collection of the National Library of Greece: Byzantine Chant and Other Music Repertory Recovered*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, 2010.

Vasile, Vasile, „Catalogul manuscriselor de muzică sacră din Biblioteca Mănăstirii Neamț", în *Catalogul manuscriselor de muzică sacră din Moldova – Secolele XI-XX*, vol. II, Editura Artes, Iași, 2010, p. 69-326.

Vasile, Vasile, *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol. 1, Editura Muzicală, București, 2007.

Vasile, Vasile, *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol. 2, Editura Muzicală, București, 2008.

Vasile, Vasile, *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, vol. 3, Editura Muzicală, București, 2013.

CC_interior complet.indd 392 05-Nov-21 12:36:28 PM

Dicționare și lexicoane

Dicționar de muzică bisericească românească, ediție coordonată de pr. prof. dr. Nicu Moldoveanu, pr. prof. dr. Nicolae Necula, pr. prof. dr. Vasile Stanciu și arhid. prof. dr. Sebastian Barbu-Bucur, Editura Basilica, București, 2013.

Ionescu, Gheorghe C., *Lexicon al celor care de-a lungul veacurilor s-au ocupat cu muzica de tradiție bizantină în România*, Editura Diogene, București, 1994.

Lowndes, Rev. Isaac, *A Modern Greek and English Lexicon*, Corfu, 1837.

McGuckin, John Anthony (ed.), *The Encyclopedia of Eastern Orthodox Christianity*, vol. I, A-M, Blackwell Publishing Ltd., 2011.

Internet

https://basilica.ro/concert-pascal-in-cadrul-festivalului-filocalia/, accesat pe 1.7.2019.

https://psaltiicatedraleipatriarhale.wordpress.com/diacon-cristian-alexandru/, accesat pe 17.06.2019.

https://www.stanthonysmonastery.org/music/Formula.html, accesat pe 28.06.2019.

https://www.stanthonysmonastery.org/music/FormulaP.html, accesat pe 28.06.2019.

http://www.stavropoleos.ro/wp-content/uploads/Psaltica/Idiomelar/Mai/mai11.pdf, accesat pe 17.06.2019.

https://www.stavropoleos.ro/wp-content/uploads/BibliotecaVirtuala/Psaltichie/manuscrise_alte_fonduri/athos/33_athos_1882_paisie_liturghie_A4.pdf, accesat pe 17.07.2019.

CC_interior complet.indd 393 05-Nov-21 12:36:28 PM

CC_interior complet.indd 394 05-Nov-21 12:36:28 PM

Index de nume

A

Alexandrescu, Ozana: 37
Alexandru, Cristian: 14, 355-8, 360, 362, 365
Anastasie din Ioanina: 43
Anastasie Rapsaniotul: 23, 32, 173
Andrei Criteanul: 17
Antim Cutlumușianul: 32
Antim Iviritul: 32
Antonopoulos, Spiridonos: 20
Arsenie Vatopedinul / cel Mic: 23, 32, 43, 65, 70, 173, 207
Athanasie, Patriarhul Constantinopolului: 209, 298, 325

B

Balasie Preotul: 19, 22-3, 32, 42-4, 64-6, 70, 72-3, 75-6, 78-80, 97, 101, 103, 114-5, 119-20, 124, 127, 136-9, 144-50, 167, 169, 173-4, 179-83, 195-202, 204-9, 211, 241, 244, 259-60, 263-4, 267, 300, 302, 304, 309, 319, 321-7, 331-2, 349, 352, 359, 360-2
Barbu-Bucur, Sebastian: 33, 80, 135, 166-71, 300, 305-6, 308, 364
Berechet, Petru: 19, 22-4, 32-3, 37, 39, 41, 43, 64-5, 68-70, 73, 76, 79, 84, 97, 100, 102-3, 108, 113-5, 119-20, 124, 128, 131-2, 136-9, 145-6, 150, 167, 173-4, 179-85, 192, 196-203, 206-9, 235-6, 240-1, 246-7, 256-9, 264-6, 268-9, 275, 294-5, 297-8, 300-2, 315-6, 321-8, 330, 352, 359-61

C

Callimachi, Grigorie: 81
Calist Vatopedinul / Vlahobogdanul: 32, 150, 37
Cantemir, Dimitrie: 40-1, 51
Caragea, Ioan: 41
Câșlețec, Marin: 329, 331
Chesarie, Episcopul Buzăului: 195, 234-5, 237, 239, 280-1
Ciureanu-Bodești, Vasile: 343-4
Cocuz, Cezar Florin: 290
Coman, Vasile: 313-4
Comneno, Nicolae: 103
Constantin Protopsaltul: 22, 32, 328
Cosma Iviritul și Macedonul: 32, 63, 65
Cosma Melodul: 17, 58
Costache, Veniamin: 204, 218, 225, 281-2, 326
Cucuzel, Ioan: 19, 58, 61-2, 318, 328

D

Damian Vatopedinul: 32-3, 45, 65, 69, 70, 73, 77, 79, 84, 136, 138-9, 145, 167, 174, 181, 208, 260, 309
Daniil Protopsaltul: 22, 32, 120, 128, 173, 200-1, 206, 236, 240-1, 246, 267, 275, 316, 324, 328, 330
Dimitrie Aghiopavlitul: 32
Dimitrie Domesticul: 23, 32, 39, 65, 70, 174, 180-3, 196, 199, 207-8, 321, 323
Duma Brașoveanu, Ioan: 73, 144, 150-1, 162-4

E

Enghiurliu, Panaghiot: 176
Enitis, Theodulos: 32
Episkopopoulos, Benediktos: 21

F

Farasoglu, Serafim: 21
Fokaefs, Theodoros: 24-8, 32, 290-1, 306, 331-9
Fotino, Dionisie / Dionisache Moraitul: 32, 128, 200, 207, 241, 245, 247, 278, 283-5, 328

CC_interior complet.indd 395 05-Nov-21 12:36:28 PM

G
Gavriil Atenianul: 32
Gheorghe Criteanul: 23, 32, 115, 119, 128, 132, 182-3, 197, 203, 207, 236, 240, 247, 257, 300-1, 316, 322, 326, 330, 359, 361
Gheorghe / Gherontie Zugravul: 126-7, 241
Gheorghios Lesvios: 32
Gheorghios Redestinos: 32, 43
Gheorghios Risiotul: 32
Gheorghiță, Nicolae: 14, 23, 287, 351
Ghermanos Neon Patron: 19, 22-3, 32-3, 43, 46, 65, 70, 73-5, 77, 79, 80, 89, 91, 102, 120, 131-2, 136-9, 145, 148, 167, 173-4, 179, 181-2, 184, 195, 199, 202, 262-3, 311, 315-6, 321, 323, 325, 359
Ghermanos, Patriarhul Constantinopolului: 17
Gherontie Prodromitul: 305-6, 308
Ghica, Grigorie: 83
Giannopoulos, Emmanouil: 14, 29, 41
Glykys, Ioannis: 19, 20
Grigorie Protopsaltul / Levitul: 24-7, 41, 100, 103, 110, 115, 123-4, 154-5, 160, 176, 178, 180, 183, 185-6, 189-90, 194, 197, 199, 201-2, 205, 207-8, 210, 236, 244-50, 253, 255, 256-69, 273-6, 279, 287, 294, 322, 331-2, 351
Gutas, Manuil: 32

H
Halatzoglu, Panaghiot: 23, 32, 40-1, 51, 65, 108, 114, 193, 206, 237, 240, 245, 247, 265, 286, 287, 289, 352, 359
Hanende, Zaharia: 32, 173, 175, 184, 187-8, 207, 317
Haralam, Clement: 290
Hrisafi cel Nou: 23, 43, 74
Hrisafi, Manuil: 19, 20, 29, 30, 104
Hrisant Cipriotul: 32
Hrisant de Madyt: 24-5
Hrysoverghi, Ioan: 43-4
Hristofor Seron: 32
Hrumuz / Hrumuz Preotul Vlahobogdanul: 32, 36-7, 150
Hurmuz Hartofilax: 23, 25-7, 32, 36, 51, 113, 115, 189, 202-3, 205, 207, 235-6, 244, 273-4, 286, 351, 362

I
Iacov Protopsaltul: 32, 183, 198, 206, 236, 280, 296, 322
Iconomidu, Vasilie Grigoriu: 319, 328, 331, 338
Iliescu, Elefterie: 290-1, 294, 332-7, 339, 364
Ioan Damaschinul: 17
Ioan Lampadarul: 30, 62, 331
Ioan Trapezuntul: 32, 206, 207
Ioan Vizantie: 32
Ioan Vlahul: 32, 34, 35, 51
Ioasaf Dionisiatul: 32
Ionescu, Ghiță: 194, 234, 237-8, 283, 286, 318
Ionescu, Ioann: 129, 132-4, 250
Iordănescu, Athanasie / Amfilohie: 234, 238-40, 251-2, 280-1, 289-90, 305, 315, 317-20, 327, 331-40, 342-3, 361-3, 365
Iosaf Ierodiaconul: 281-3
Iosif Nemțeanul / Protopsaltul / Duhovnicul: 32, 35, 97-8, 104-7, 109-10, 115-7, 139, 195, 255
Iovașcu Vlahul: 23, 32-4, 51
Ithikos, Nichifor: 22

K
Karanos, Grammenos: 13-4, 19, 22-3, 32, 34, 38-9, 42, 45, 51, 209
Karykis, Theofan: 21, 64-5
Kiltzanidis, Panaghiot: 32
Kladas, Ioan: 19, 30, 58, 62
Konstas Chios, Apostolos: 32
Koronis, Xenos: 19, 61

L
Lambru, Paisie: 289, 305, 308-10, 364

M
Marmarinos, Chiril: 32
Matei Vatopedinul: 22, 32, 300-1, 304, 318, 331, 338, 340
Meletie Sinaitul cel Vechi / Cretanul: 22, 32, 45-6, 65, 73, 77, 79, 137-9, 145, 147-8, 167, 174, 181, 190, 199, 200, 206, 323
Mihail Preotul Hiotul: 32
Moisil, Costin: 14, 172, 351

CC_interior complet.indd 396 05-Nov-21 12:36:28 PM

N
Naniescu, Iosif: 177, 191, 194, 234, 237-8, 241, 278, 280, 283-6, 317, 329, 364
Nanu, Virgil Ioan: 14, 348-53, 365
Nectarie Schimonahul Prodromitul / Vlahul / Protopsaltul: 32, 279, 300-5, 308, 310, 318, 332, 338, 342, 361, 363-4
Negulescu, Gherasim: 314
Nicolae, protopsaltul Smirnei: 319, 328, 331, 337, 360, 362
Nikolaidis, Vasilios: 32

O
Ogurlú, Gheorghios: 32, 290-1, 294
Oprea, Gabriel Constantin: 14, 280, 348-9, 351

P
Pann, Anton: 126-7, 129-32, 134, 140, 192, 235, 237-8, 240, 242, 244-8, 250, 278, 284-5, 315-7, 327-31, 361-4
Papadopulos, Evstratios: 32
Papadopulos, Vasilios: 32
Parthenie Meteoritul: 32
Petrescu, I. D.: 167, 168-9
Petrescu, Isihie: 289
Petru Efesiu: 32, 241, 278-81, 300-2, 304-6, 316, 320, 329, 364
Petru Lampadarie Peloponesiul: 114, 173, 175, 180, 183-4, 195, 197, 199, 201-2, 206-7, 209, 261, 286, 323, 331, 349
Petru Vyzantie: 32, 175, 178, 183, 202, 207
Plousiadinos, Ioannis: 60
Popescu, Nicolae M.: 217-8
Popescu-Pasărea, Ion: 311-3

R
Raasted, Jørgen: 67
Radovici, Gheorghe: 135-6
Rafail din Ikonos: 32

S
Serafim Ieromonahul: 281
Sigalas, Antonios: 32
sin Agăi Jipei, Filothei: 13, 73-4, 80-1, 89, 135-6, 139-40, 144-5, 149-53, 155-72, 205-6, 211-2, 214, 241, 278, 281, 364
Sisaniu, Meletie: 32, 306
Stathis, Grigorios: 60, 66, 346-7, 361
Sturdza, Ioan Sandu: 103, 282
Sucevanu, Dimitrie: 286-90, 318-9, 329, 342, 364

Ș
Șuțu, Grigorie Mihail: 103

T
Theonas Ieromonahul: 47
Tzigalas, Matei: 22

U
Uncu, Anton: 290

V
Vainoglu Skopelitis, Evanghelin Panaghiot: 46
Varanis, Cosma: 48
Velicicovschi, Paisie: 85, 89, 95, 106
Visarion Nemțeanul / Protopsaltul: 81, 88, 93-4, 97-110, 113-26, 129, 134, 139, 253, 255-63, 265-69, 273-78, 300, 304, 360, 362-4
Vlahopoulos, Sotirios: 23

X
Xanthopoulos, Gabriel: 19

Z
Zarkinos, Stamulis Panaghiot: 132
Zenovie Prusacul: 32
Zmeu, Ioan: 289-90, 313, 318

CC_interior complet.indd 397 05-Nov-21 12:36:28 PM

CC_interior complet.indd 398 05-Nov-21 12:36:28 PM

Anexa 1

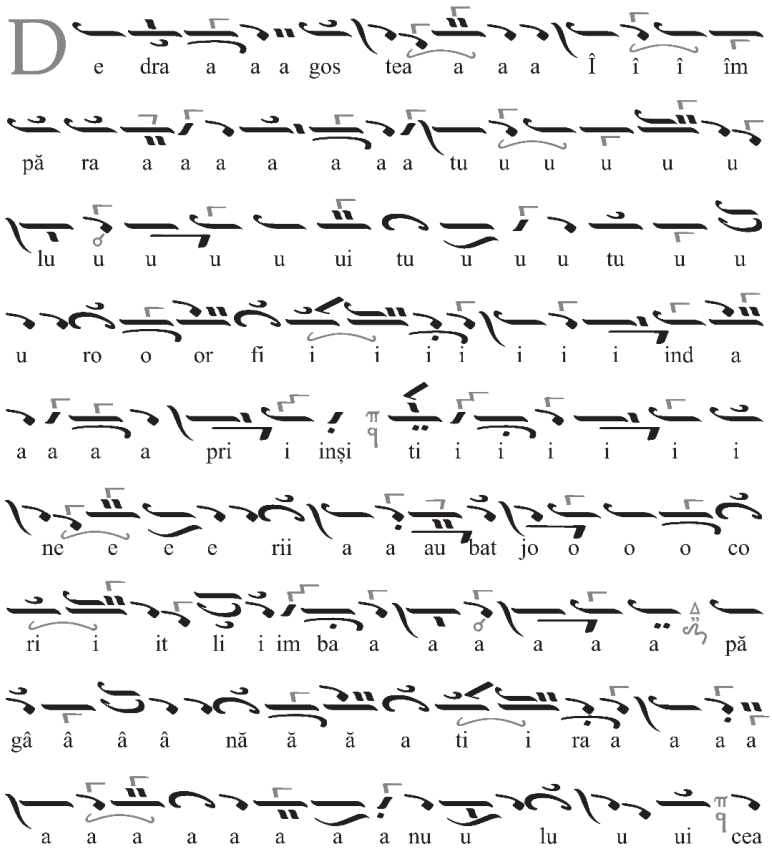
Καλοφωνικός ειρμός
Του Γιωβάσκου Βλάχου
Ήχος δ΄ Πα

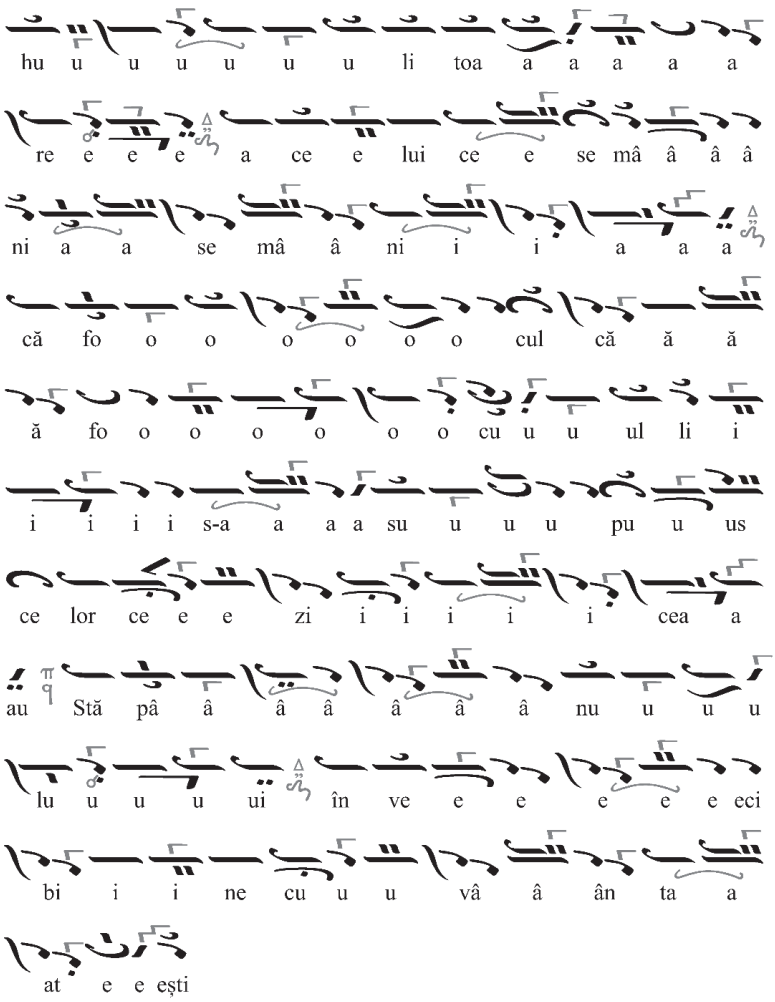
CC_interior complet.indd 399 05-Nov-21 12:36:28 PM

CC_interior complet.indd 400 05-Nov-21 12:36:29 PM

Irmos calofonic

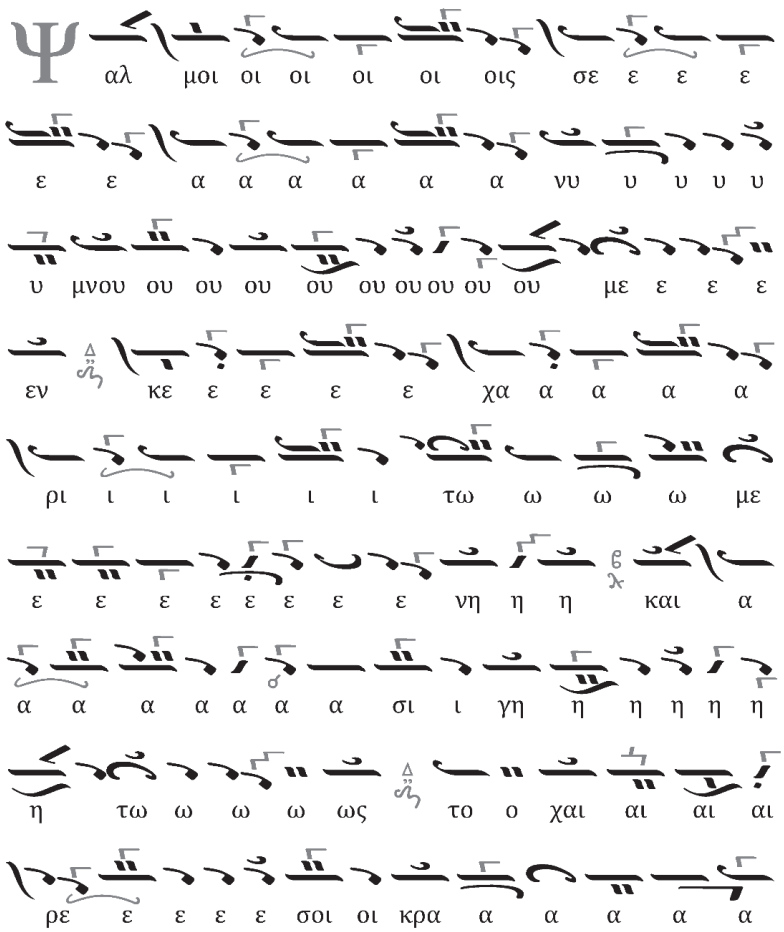
de Iovașcu Vlahul (cca. 1670-1700)
protopsaltul Curții Ungrovlahiei
și ucenicul arhiereului Germanos Neon Patron
Irmosul cântării a 7-a din al doilea canon al Nașterii Domnului
Ehul ꙗΠα

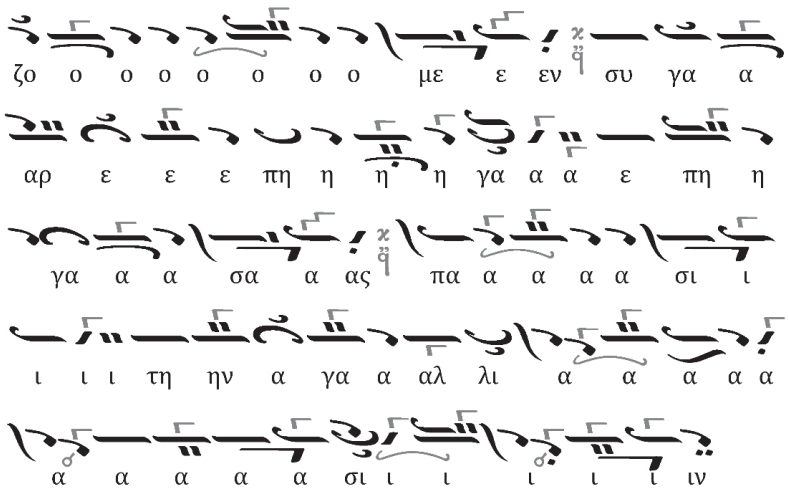

hu u u u u u li toa a a a a a
re e e e a ce e lui ce e se mâ â â â
ni a a se mâ â ni i i a a a
că fo o o o o o o cul că ă ă
ă fo o o o o o cu u u ul li i
i i i i s-a a a a su u u u pu u us
ce lor ce e e zi i i i i cea a
au Stă pâ â â â â â â nu u u u
lu u u u ui în ve e e e e e eci
bi i i ne cu u u vâ â ân ta a
at e e ești

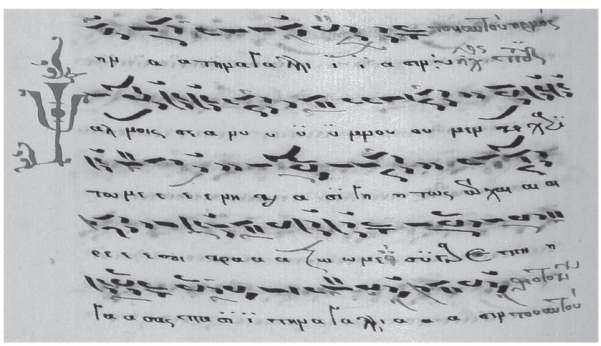
Anexa 2

Καλοφωνικός ειρμός
Μπαλασίου Ιερέως
Ἦχος λ πα Νη

CC_interior complet.indd 403 05-Nov-21 12:36:29 PM

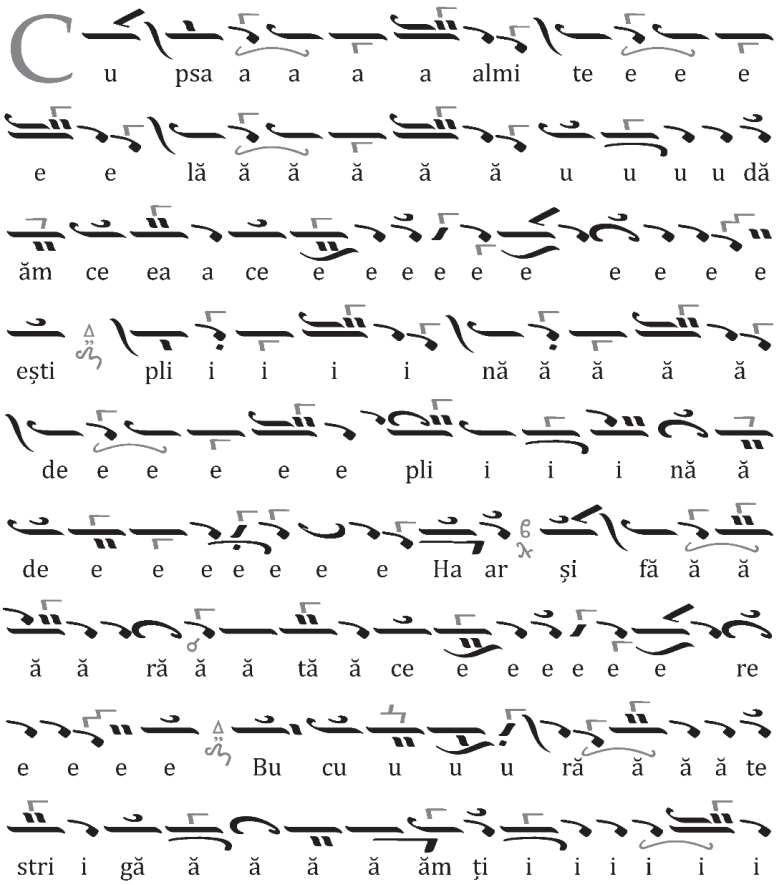

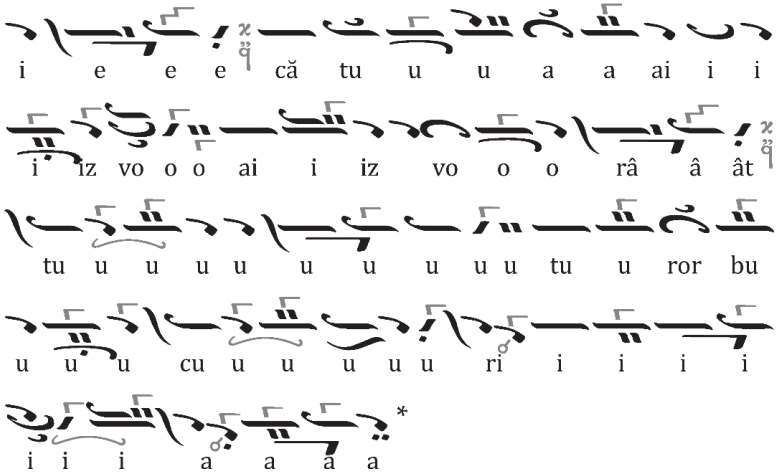
Χφ. Μαχαιρά 1, φ. 713β.

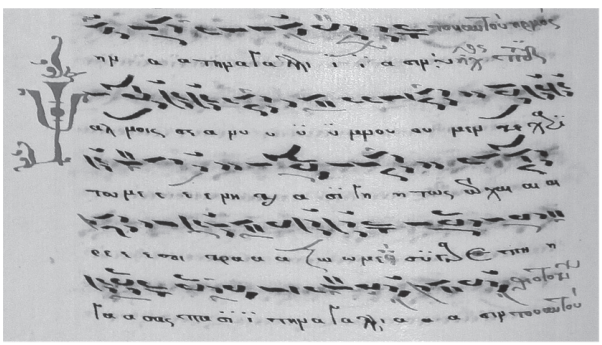
Θερμές ευχαριστίες στον πατέρα Θεοφύλακτο από τη Μονή Παναγίας του Μαχαιρά στην Κύπρο για αυτήν τη φωτογραφία.

Irmos calofonic la praznicele Maicii Domnului
de Balasie Preotul
Ehul

CC_interior complet.indd 405 05-Nov-21 12:36:29 PM

Ms. gr. Μαχαιρά 1, f. 713v.

Mulțumiri călduroase părintelui Theophylaktos de la Mănăstirea Panagia Machairas din Cipru pentru această fotografie.

*Deși atipică, opțiunea lui Balasie de a cadența pe treapta a V-a a ehului nu este singulară. Athanasie, patriarhul Ierusalimului, încheie în aceeași manieră irmosul <<Περιστάσεις και Θλίψεις>>, la fel și Petros Bereketis, irmosul <<Εφριξε πάσα ακοή>>, arătând relația intimă dintre ehul IV autentic și plagalul său. Vezi *Ειρμολόγιον Καλοφωνικόν*, Γρηγορίου Πρωτοψάλτου, 1835, p. 168 și 180.

CC_interior complet.indd 406 05-Nov-21 12:36:29 PM

Anexa 3

Rânduiala mesei de hram descrisă în ms. rom. BARB 1525
(*Istorie pentru Sfintele Monastiri Neamțul și Secul. Tipic și predanii*, anul 1887,
copist Andronic Duhovnicul)

Rânduiala de la trapeză din ziua hramului

[134v] 123. Este încă și întru această rînduială, hotărîtă regulă, întru această sfîntă monastire, ca după ce s-au făcut aceste pregătiri, apoi îndată un ieromonah, iconom de ogradă lovește de trei ori în clopoțelul cel de la cerdacul trapezii. Și îndată, oamenii cei rînduiți de stau în clopotniță trag clopotul cel mare o soroacă, vestind prin acest semn ca să meargă cu sfînta icoană a praznicului la masă. Și îndată cum să isprăvește de tras clopotul [135r] cel mare, ieromonahul protos aflîndu-să îmbrăcat în mantie și cu camilafca peste potcapec pe cap, face trei închinăciuni înaintea amvonului, și ia icoana Înălțării Domnului carea stă acolo și cîntăreții cei din strana începătoare încep a cînta tropariul praznicului *Înălțatu-te-ai întru slavă* și după aceasta și cîntăreții din strana a dooa, cîntînd pe rînd unii după alții, pînă ce ajung în trapeză.

Și paraecclisierhii amîndoi îmbrăcați în mantii, cu potcapecile pe cap și cu camilafcile pre umărul stîng, mergînd înaintea ieromonahului ce duce icoana cu amîndouă sfeașnicile ceale de v[o]hod cu luminările aprinse, es din biserică, trăgîndu-să și toate clopotele, întru slava lui Dumnezeu. Și în trapeză sînt aprise luminările în policandru, din bună vreame, de către monahul sculătoriŭ, precum am arătat mai sus. Și așa, după ce ajung în trapeză, încetează de a se trage clopotile. Și Ieromonahul puind icoana Înălțării Domnului în fundul trapezii, la locul ei cel obicinuit și luînd prescura cea mare carea este dusă acolo de monahul sculătoriŭ, precum am zis, pentru Panaghie, și cuțitul, și tăind o parte din fața de deasupra în trei cornuri, și scoțîndu-o, o pune pre Panaghieriul cel de argint, unde este sepat chipul Prea Sfintei Treimi.

Și după ce să așază toți la mease, apoi cîntăreții de la strana începătoare cîntă *Slavă. Și acum* condacul praznicului *Plinind rînduiala cea pentru noi*. Și săvîrșindu-să condacul de cîntat, îndată ceteț̦ul carele este rînduit de tipicariul, aflîndu-să în amvon îmbrăcat în mantie și cu potcapecul și camilafca pe cap zice: *Tatăl nostru carele ești în ceriuri, Slavă. Și acum, Doamne miluiaște* de trei ori, *Cinstite Părinte, blagoslovește*. Și ieromonahul protos [135v] blagoslovind cu dreapta measele zice: *H[ristoa]se, Dumnezeule, blagoslovește mîncarea și băutura robilor Tăi, că sfînt ești totdeauna, acum și pururea și în vecii vecilor*. Și ceteț̦ul zicînd *Amin* îndată spune titlul cuvîntului carele are să-l cetească. Și după ce isprăvește titlul, apoi începe cu aceste cuvinte *Blagoslovește, cinstite părinte a ceti*. Iară ieromonahul șezînd

CC_interior complet.indd 407 05-Nov-21 12:36:29 PM

pre scaunul cel de lîngă masă zice: *Pentru rugăciuniele sfinților părinților noștri* și ceteț̦ul răspunde *Amin*. Și ieromonahul loveaște în clopoțel și îndată ceteț̦ul înceape a ceti cuvîntul pentru praznicul Înălțării Domnului. Iară cei adunați în trapeză, mîncînd, ascultă cetirea cu mare luare aminte, ne vorovind unul cu altul. Dupre cum și este leguit, în tpicul cel mare, cap[itolul] 3u.[450]

124. Isprăvind de mîncat feliul întîiŭ din bucate, adecă borșul, și mîngîindu-să fiecarii atît trupeaște, din bucatele ceale puse înainte, precum și duhovniceaște, din ascultarea cuvîntului lui Dumnezeu ce să spune, apoi ieromonahul loveaște în clopoțel. Iară ceteț̦ul zice: *Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri*. Și ieromonahul zicând *Amin* și făcînd o închinăciune, bea întăiŭ el din vinul ce este pus înainte. Și apoi și ceilalți fiecarii, cînd voesc, fac cîte o închinăciune, așa, șezînd, și be și iarăși mai mănîncă. Și ceteț̦ul urmează cu cetirea înainte. Și după darea blagosloveniei pentru băutură, puțină vreame mai trecînd de a ceti și toți sculîndu-să pre picioare stau la locurile lor. Iară ieromonahul protos ceteaște pre aceste heretizmosuri cu rînduiala ce să arată mai jos, deslușit și cu înțelagere.

125. Făcînd cel mai întîiŭ heretizmos pentru Domnul Ț̦ării Moldaviei și zicînd așa: *Pentru buna și fericita sănătate a bine Credinciosului și de H[risto]s iubitoriului Domnului nostru (K) voevod, (K) Doamna, și fiii lor. Prin carii Dumnezeiasca Pronie pre Noroade le ocîrmuiaște, pre Cetăți, pre Ț̦inuturi, și pre Orașe le îndreptează, și pre toată Obștea întru bine a fi o iconomiseaște, și la sfîrșit de bună întocmire, de bună norocire și folosință, și pacinică fericire o adduce. Milostivul Dumnezeu să le dăruiască bune sporiri cu bine, pacinică și liniștită stăpînirea, și sănătate bine norocită întru mulți ani.* Îndată cîntăreții cei de limba russească cîntă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) în trei rînduri, cîte de trei ori, aflîndu-se aicea întru dumnezeiasca dragoste uniți, rușii și moldovenii. Și apoi, cîntăreții cei de limba moldovenească cîntă pre acest heretizmos pe glas al patrulea: *Mulți ani să facă Domnul Dumnezeu prea strălucitului, prea luminatului și prea înălțatului domnului nostru și ighemon a toată Moldavia, kirio kir (K) voevod. Doamne, Doamne, păzeaște-l pre dînsul întru mulți ani.* Și fiecarele șade la locul său și chelariul are îndatorire de la streț̦ul ca să dea fiecăruia cîte un păhar de vin, la fiecarele heretizmos. Iară paraecclisiarhul îndată cum să ceteaște fiecarele heretizmos, loveaște de trei ori în clopotul cel din cerdacul trapezii, carele este obicinuit a să suna în fiecare zi pentru masa obștei. Și oamenii cei rînduiți de stau în clopotniță, trag toate clopotele cîte o soroacă, în scurt. Așa să urmează la toate heretizmosurile. Și săvîrșindu-să cîntarea, înceape ceteț̦ul a ceti de unde au lăsat.

126. Osebit de aceasta apoi, după puțină vreame, iarăși lovind ieromonahul în clopoțăll și toți sculîndu-să pre picioare, și ceteț̦ul încetînd de a ceti, ceteaște ieromonahul heretizmosul pentru mitropolitul Moldaviei, zicînd așa: *Pre Prea O Sfințitul Arhipăstoriul nostru Arhiepiscopul* [136v] *și Mitropolitul Kiriu Kir (K) împreună cu frățeasca Sinodie a Iubitorilor de Dumnezeu Episcopi, și cea laltă adunare a sfințiților Arhierei: Domnul nostru*

[450] Al treilea.

CC_interior complet.indd 408 05-Nov-21 12:36:29 PM

Iis[us] H[risto]s Începătoriul Păstorilor, să'i cerceteaze, dintru înălțimile Sale. Să'i umbrească, să'i păzească, și să'i îngrădească cu Darul Sfîntului Său Duh. Să'i împuternicească întru păstoria cuvîntătoarei turme, carea iaste moștenire aleasă a Crescului Părinte. Și să'i învrednicească ca împreună cu dînșii, cu cuvioșie și cu dreptate să laude Numele prea Sfintei Treimi întru mulți ani. Îndată cîntăreții cei de limba rusească cîntă *МЪНОГАЯ ЛѢТА (Mulți ani)* de trei ori. Și apoi cîntăreții cei de limba moldovenească cîntă stihira glas al șaptelea: *Pre Stăpînul și arhipăstorul nostru kiriu kir (K), arhiepiscop și mitropolit a toată Moldavia, Doamne păzește-l pre dînsul întru mulți ani.* Și sfîrșindu-să această cîntare, iarăși începe cetețul a ceti.

127. Apoi, după puțină vreame, iarăși lovind ieromonahul în clopoțăl și toți sculîndu-să în picioare și cetețul încetînd de a ceti, ceteaște ieromonahul heretizmosul pentru arhimandritul și starețul a acestor sfinte monastiri zicînd așa: *Pre prea Cinstitul și de Dumnezeu Iubitoriul Părintele nostru Arhimandritul și Starețul Kir (N)* sau *Pre Prea Cinstitul Părintele nostru Ieromonahul (N), Povățuitoriul și Igumenul Sfîntului Lăcașului acestuia, Domnul Dumnezeu și Mîntuitorul nostru Ii[su]s H[risto]s să-l păzească și să-l întărească spre a învîrti Cîrma aceștii Duhovnicești Corabii, pre carea El i o au încredințat ca să o îndrepteaze cătră limanul mîntuirii, Darul Sfîntului Duh să'l umbrească, Înțelepciunea lui Dumnezeu să'l înțelepțească, Tatăl Luminilor să'l lumineaze, spre a o scăpa de furtunile* [137r] *ispitelor și de valurile patimilor neprimejduită, și la bun sfîrșit să o aducă. Să ne rugăm dar, ca să ni-l dăruiască Milostivul Dumnezeu cu sănătate de suflet folositoare întru mulți ani.* Și îndată, cîntăreții cei de limba rusească *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) de trei ori. Iară cîntăreții cei de limba moldovenească cîntă stihira glas α (I): *Pacea Ta o dă nooaă, Fiule al lui Dumnezeu. Că fără de Tine alt Dumnezeu nu cunoaștem, numele Tău numim. Că Dumnezeu al viilor și al morților Tu ești.* Și sfîrșindu-să cîntarea aceasta, începe cetețul iarăși a ceti.

128. Rânduiala a acestor sfinte monastiri și predaniile sînt așa: adecă ca după heretizmosurile ceale trei ce am arătat mai sus, apoi în ziua de astăzi să se mai pue încă și al patrulea heretizmos. Deci, după ce să mai ceteaște puțină parte din cuvînt, apoi iarăși lovind ieromonahul în clopoțăl și toți sculîndu-să pre picioare și cetețul încetînd de a ceti, ceteaște ieromonahul heretizmosul pentru închinătorii și pentru oaspeți, zicînd așa: *Tuturor pravoslavnicilor Hristiani, parte Duhovnicească și parte politicească, carii pentru dragostea lui Dumnezeu și a Preacuratei Stăpînii noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariei, au luat ostenеală de au venit la sfîntul Prazniic, ca din laudele ce să cîntă lui Dumnezeu și sfinților Lui să se îndulcească și Dumnezeieștilor Daruri să se învrednicească, carii și cu faceri de bine ajutoresc, împodobesc și cinstesc pre sfîntul acesta Locaș, Milostivul și Înduratul H[risto]s Dumnezeu, pentru rugăciunile Preacuratei Maicii Sale, să le răsplătească cu bogatele Sale daruri, să-i îndestuleaze cu cerească Sa Milostivire și pămîntească hrană și îmbogățire, ca celor ce să tem de Dînsul.* [137v] *Și să-i păzească pe dînșii în pace, întregi, cinstiți, sănătoși, cu bună fericire întru mulți ani.* Și îndată, cîntăreții cei de limba rusească *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) de trei ori. Iară cîntăreții cei din limba moldovenească cîntă stihira glas al η (VIII):

CC_interior complet.indd 409 05-Nov-21 12:36:30 PM

Cela ce ai săturat pre noroade în pustie și le-ai izvorît lor apă din piatră, și în Cana Galileii apa în vin o ai prefăcut, Însuți casa aceasta întărește-o Însuți, pîinea înmulțește-o, însuți vinul blagoslovește-l. Și celor ce ne-au priimit pre noi, plată cerească dăruiește și pre noi pre toți ne miluiește, ca un bun și de oameni iubitoriu. Și sfîrșindu-să cîntarea, începe iarăși cetețul a ceti. Și ceteaște pînă ce mănîncă toți și să îndestulează.

129. Este, încă, și această predanie întru ale noastre sfinte monastiri: de să îndeplinește la această sfîntă și mare zi a praznicului, adecă, că după ce înțeleage ieromonahul protos cum că au mîncat, fei carii de ajuns, apoi lovește iarăși în clopoțăl. Și cetețul, făcînd sfîrșit cetirii, zice: *Dumnezeului nostru slavă.* Iară ieromonahul spune, zicînd: *Aceluia slava și stăpînirea, totdeauna, acum și pururea și în veacii veacilor.* Și cetețul zice *Amin*. Și eșind de la locul său, din amvon, face trei închinăciuni înaintea sfintelor icoane, zicînd: *Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Ii[su]se H[ristoa]se, Dumnezeul nostru, miluiește-ne pre noi.* Și își cere ertăciune de la ieromonahul făcînd o metanie mare, iară ieromonahul zicînd *Amin*, îl blagoslovește cu dreapta, dîndu-i și prescura dintru carea au scos Panaghia. Și cetețul, serutînd dreapta ieromonahului și luînd prescura, și mai făcînd iarăși o metanie mare, mearge iarăși la locul său în amvon. Iară ieromonahul lovind iarăși în clopoțăl, vine bucătariul cel mare, împreună cu trapezariul, și [138r] cu doi bucătari îmbrăcați cu rasa și cu camilafca pusă peste potcapec, pe cap, și cu cîte o coșniță în mîini, făcînd cîte trei închinăciuni inaintea sfintelor icoane, zice bucătariul cel mare: *Pentru rugăciuniele sfinților părinților noștri*. Și după ce răspunde ieromonahul *Amin*, apoi el iarăși zice: *H[ristoa]se Dumnezeule blagoslovește prisosințele sfărîmiturilor robilor Tăi și le înmulțește pre dînsele în sfînt lăcașul acesta, în țara aceasta și întru toată lumea Ta, că sfînt ești totdeauna, acum și pururea și în veacii veacilor.* Și blagoslovește cu dreapta coșnițele și pre ostenitori, și acia zicînd: *Amin*, și serutîndu-i dreapta, strîng rămățicele de pe tuspatru measele, dupre cum să cuvine.

130. Mai la urmă, după ce săvîrșesc pre aceasta evanghelicească rînduială, predanisită de Însuși Mîntuitorul nostru H[risto]s, apoi îndată Ieromonahul protos lovește iarăși în clopoțăl și cetețul zice: *Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri* și ieromonahul răspunzîndu-i *Amin*, să scoală îndată de la masă împreună cu toți ceialalți ce au mîncat. Și cetețul zice mulțemire: *Bine este cuvîntat Dumnezeu, carele ne miluiește și ne hrănește pre noi, din tinerețile noastre* și *Slavă Ție, Doamne, Slavă Ție, Sfinte, Slavă Ție, Împărate* și *Slavă. Și acum. Doamne miluiește* de trei ori, *Cinstite părinte, blagoslovește*. Iară monahul cela ce este rînduit a rîdica Panaghia, fiind îmbrăcat cu mantia și cu camilafca pusă peste potcapec, pe cap, face trei închinăciuni înaintea sfintelor icoane, și apoi, întorcîndu-să cu fața [138v] spre frații soborului, face o metanie mare înaintea ieromonahului protos și a tuturor fraților soborului, zicînd: *Blagosloviți, părinți sfinți și mă ertați pre mine, păcătosul.* Și ieromonahul zice: *Dumnezeu să te iarte și să te miluiască.* Iar el, sculîndu-să și făcînd o închinăciune înaintea sfintelor icoane, își ia camilafca de pe potcapec și apucînd Panaghia cu amîndooaă mîinile, cu vîrfurile degetelor, o înalță puțin deasupra chipului Sfintei Treimi, zicînd: *Mare*

CC_interior complet.indd 410 05-Nov-21 12:36:30 PM

este numele și ieromonahul răspunde: *Al Prea sfintei Treimi*, apoi el mutîndu-o deasupra chipului Prea Sfintei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu, îl însemnează crucișși, zicînd: *Prea Sfîntă Născătoare de Dumnezeu, ajută-ne nooaă*. Și ieromonahul zice: *Pentru rugăciunile ei, Dumnezeule miluiaște-ne și ne mîntuiaște pre noi*, apoi puindu-și camilafca peste potcapec, pe cap, ia Panaghiariul cu partea unde este chipul Prea Sfintei Treimi, întorcîndu-l spre pieptul său. Și cu partea unde Panaghia stă, deasupra chipului Prea Sfintei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu avîndu-l dinnafară. Și așa îl poartă cu cuviincioașă rînduială și cu bună cucernicie printre frați și printre norodul cît să află în trapeză. Și mai întîiŭ, ieromonahul protos ia o mică părticică din Panaghie, apoi și ceialalți toți ieromonahii și ierodiaconii, cîntăreții și tot norodul. Iară un paraecclisiarh, puind din bună vreame foc și tămîie în cățue și după rînduiala Panaghiei, blagoslovindu-i ieromonahul tămîia, cu rugăciunea obicinuită a tămîiei, el urmînd îmbrăcat în mantie și cu potcapecul pe cap, fără camilafcă, după purtătoriul Panaghiei tămîiază pre toți cei ce să împărtășesc din Panaghie. [139r] Iară ajungînd la locul unde stau bucătarii cu trapezarii spre a-și ceare ertăciune, acolo sfîrșesc de împărțit apaghia și de tămîiat. Și întorcîndu-să amîndoi în fundul trapezii pun Panaghiariul și cățuia și basmaoa cățuei la locul lor, de unde le duc pre urmă iarăși monahul sculătoriŭ în biserică. Și ei fac fiecarii cîte trei închinăciuni înaintea ieromonahului protos, făcînd căte o metanie mare își cer ertăciune, serutîndu-i dreapta. Și la urmă, mai fac cîte o metanie mare. Și după aceasta, paraecclisiarhul rămîne ca să ia sfeașnicul împreună cu celalalt paraecclisiarh. Iară purtătoriul Panaghiei, mearge unde stau bucătarii și ceialalți slujitori spre a-și cere ertăciune cînd vor eși frații soborului de la masă, și stă și el împreună cu dînșii.

131. Urmîndu-să aceste sfinte apostolești predanii așa, cu de acest fealiŭ de forme, apoi tot întu aceastași vreame, ceteț în minutul întru carele înceape a să purta Panaghia, cum au zis ieromonahul *Pentru rugăciunile ei, Dumnezeule miluiaște-ne și ne mîntuiaște pre noi* el îndată ceteaște bogorodicina: *Fericimu-te pre tine, toate neamurile* și cîntăreții din strana a dooa cîntă axionul prazniculuĭ Înălțării, adecă pripeala și cu irmosul cîntării a nooa a canonului α (I), glas al ε (V). Și iconomisesc cîntăreții a prelungi cîntarea axionului pînă ce să împărțeaște Panaghia la toți. Și sfîrșindu-să axionul de cîntat, zice ieromonahul protos: *Întru prea multele rugăciuni ale Prea Sfintei Slăvitei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu și prururea Fecioarei Mariei* iar ceteț zice: *Pentru rugăciunile ei, Dumnezeule, miluiaște-ne și ne mîntuiaște pre noi.* Și ieromonahul zice: *Milostivul* [139v] *și Îndură*tul *Domnul, hrană au dat celor ce să tem de Dînsul și dreptatea lui rămîne în veacul veacului.* Iară ceteț ceteaște Psalmul: *Veselitu-m-ai de cei ce mi-au zis mie în casa Domnului vom mearge* apoi, *Sfinte Dumnezeule. Prea Sfîntă Treime* și după *Tatăl nostru* ieromonahul zice: *Amin. Mulțumin Ție, H[ristoa]se Dumnezeul nostru că ne-ai seturat pre noi* apoi cîntăreții de la strana a dooa cîntă *Slavă. Și acum*, condacul *Plinind rînduiala* și ceteț zice: *Doamne miluiaște* de trei ori, *Cinstite părinte, blagoslovească*. Iară ieromonahul zice *Bine este cuvîntat Dumnezeu, cela ce miluiaște și ne hrăneaște pre noi din darurile ceale bogate, cu darul Său și cu iubirea Sa de oameni, totdeauna acum și prururea și în veacii veacilor* și ceteț zice *Amin*.

CC_interior complet.indd 411 05-Nov-21 12:36:30 PM

Și ieromonahul de aicea începe la fiecarele stih, din aceste de mai jos, a lovi în clopoțăl și zice: *Slavă Ție, Dumnezeul nostru, slavă Ție*. Și ceteț răspunde: *Nădejdea noastră, slavă Ție*. Ieromonahul zice: *Dumnezeu să iarte și să miluiască pre binecredinciosul și de H[risto] s iubitoriul domnul nostru (K) voevod, (K) doamna și fiii lor* și loveaște o dată în clopoțăl. Iară ceteț zice *Dumnezeu să-l iarte și să-l miluiască pre el.* Ieromonahul iarăși zice: *Dumnezeu să erte și să miluiască pre Prea O Sfințitul Arhiepiscopul nostru (K)* și iarăși loveaște în clopoțăl. Și ceteț zice: *Dumnezeu să-l iarte și să-l miluiască pre el.* Ieromonahul zice: *Dumnezeul să erte și să miluiască pre părintele nostru arhimandritul (K) și pre toți frații noștri cei întru H[risto]s.* Și iarăși loveaște ieromonahul în clopoțăl și ceteț zice: *Dumnezeu să-i erte și să-i miluiască pre ei.* Ieromonahul zice: *Dumnezeu să erte și să miluiască pre cei ce ne miuesc și ne slujesc noaă* și loveaște în clopoțăl. Iară ceteț zice: *Dumnezeu să-i erte și* [140r] *să-i miluiască pre ei.* Ieromonahul zice: *Dumnezeu să erte și să miluiască pre cei ce ostenesc și slujesc, părinții și frații noștri* și loveaște în clopoțăl. Iară ceteț zice: *Dumnezeu să-i erte și să-i miluiască pre ei.* Ieromonahul zice: *Dumnezeu să odihnească pre fericiții și pururea pomeniții ctitorii sfîntului lăcașului acestuia* și loveaște în clopoțăl. Și ceteț zice: *Veacinica lor pomenire.* Ieromonahul zice: *Dumnezeu, pentru rugăciunile Prea Curatei Maicii Sale, ale prea cuvioșilor și de Dumnezeu purtătorilor părinților noștri și ale tuturor sfinților* și lovind de trei ori în clopoțăl, face sfîrșitul zicînd: *Să ne miluiască și să ne mîntuiască pre noi ca un bun și iubitoriŭ de oameni* și ceteț zice *Amin*.

132. Lăsînd ieromonahul apoi îndată clopoțălul din mîini și făcînd o închinăciune, ia iarăși în mîini icoana a Înălțării Domnului. Și paraecclisiarhii mergînd înainte cu sfeașnicile amîndoi și cîntăreții cei din strana a dooa începînd a cînta tropariul *Înălțatu-Te-ai întru slavă, H[ristoa]se, Dumnezeul nostru* și pe urmă și ceialălaltă strană cîntînd, schimbîndu-să una după alta, așa es din trapeză.

[...]

Rânduiala mesei de a doua zi după hram

[163r] 162. Isprăvindu-să toată rînduiala panihidei ctitoricești și eștind ieromonahii și ierodiaconii din sfînta biserică și de la stareț, precum am zis, apoi îndată întru aceastași vreame, paraecclisiarhul cel de rând și monahul sculătoriŭ și monahul bucătariul cel mare și iconomii de ogradă și ieromonahul protos și toți ceialalți paraecclisierhi și cîntăreții, [163v] și ceteț carele are a ceti cuvîntul la trapeza obștiei, urmează toată rînduiala meargerii la masă, cu icoana praznicului Înălțării Domnului și a așezerii bucatelor și a tragerii clopotelor și așijderei la masă și a cetirii cuvîntului întocma pre cum am arătat în zioa de praznic la paragraful 121, 122, 123, 124, pînă ce să blagosloveaște băutura. Fără numai această deosebire este: ca, cînd mergem la masă, atuncea să duce de doi monahi cu camilafcile puse peste potcapece, pe cap, colacul și coliva ctitorilor mai înainte de paraecclisierhii carii merg cu sfeașnicile înaintea sfintei icoane a Înălțării Domnului. Și să așază în fundul casei trapezii ceii mari la locul obicinuit. Asemenea, tot mai înainte să duce în trapeză de monahul colivariŭ un epitrahil și o cadealniță și tabla cea cu pomealnicul cel ctitoresc. Iară după ce să

CC_interior complet.indd 412 05-Nov-21 12:36:30 PM

dă blagoslovenia pentru băutură, puțină vreame mai trecînd loveaște ieromonahul protos iarăși în clopoțăl și ceteț̦ul încetează de a ceti la cuvînt. Și toți sculîndu-să pre picioare stau la locurile lor, iară ieromoonahul protos ceteaște pre aceste heretizmosuri, adecă mai întîiŭ pentru prea fericiții ctitori, zice așa: *Pentru fericita pomenire a adormiților întru nădeajdea veții ceii de toți iubitori de H[risto]s dorite, ctitorilor sfîntului lăcașului acestuia carii întru slava lui Dumnezeu și întru numele și cinstea Prea Curatei Stăpînei noastre Născătoarei de Dumnezeu și pururea Fecioarei Mariei pre acest sfînt lăcaș l-au rînduit și l-au împodobit, spre odihna și hrana celor ce drept chiamă numele Domnului l-au gătit, spre veacinica lor pomenire și cereasca moștenire. Milostivul și prea dreptul răsplătitoriŭ Dumnezeu, pri rugăciunile Prea Curatei pururea Fecioarei să-i odihnească întru veacinicile lăcașuri, întru veselia cea neînserată, întru împărtășirea bunătăților celor* [164r] *Nestricăcioase și nemuritoare și să le facă lor veacinică pomenirea.* Și să cîntă *Veacinica pomenire*, o stare de cătră însuși ieromonahii, iară doaoă stări de cătră cîntăreții. Și apoi tot cîntăreții cîntă stihira cea alcătuită de Sfîntul Ioan Damaschin, glas al η (VIII): *Plîng și mă tînguesc cînd gîndesc la moarte* și fiecarele șade pre scaun la locul său și mănîncă. Și chelariul dă în vremea aceasta fie căruia din cei ce să află în trapeză cîte o ceșcuță vin. Iară paraecclisiarhul îndată cum să ceteaște heretizmosul, loveaște de trei ori în clopoțălul cel așezat între stălpii cerdacului trapezii, carele este obicinuit a să trage întru toate zilele spre a să aduna frații la masa obștiei, și oamenii cei rînduiți de stau în clopotniță, auzind pre acest semn, trag în scurt, trei soroci, pre toate clopotele. Și săvîrșindu-să cîntarea, începe ceteț̦ul iarăși a ceti cuvînt.

163. Netrecînd însă multă vreame, ci numai ca 15 minute, și iarăși lovind ieromonahul protos în clopoțel și toți sculîndu-să pre picioare stau la locurile lor. Și ceteț̦ul încetînd de a ceti cuvîntul, cetește ieromonahul protos heretizmosul pentru ostenitoriĭ caseĭ zicînd așa: *Pre frații și ascultătorii Sfîntului Lăcașului acestuia, cei ce pentru dragostea lui H[risto]s Dumnezeu, și a Preacuratei Maicii Sale, s-au adunat aici și să ostenesc și slujesc spre nădejdea mîntuirii întru Dumnezeiasca ascultare, și să nevoiesc dupre cît le iaste cu putință spre împliniirea așezămînturilor celor rînduite vieții monahicești, H[risto]s adevăratul Dumnezeul nostru, puitoriul de nevoință, să-i împuternicească și să-i întărească întru alergarea și săvîrșirea Dumnezeeștilor Lui porunci. Ca cu vitejesc suflet întru cuget smerit și necîrtitoriu să sufere și să isprăvească ascultările ce li se rînduiesc. Și cu ne obosire să poarte Jugul lui H[risto]s pînă la hotarul vieții, unde și* [164v] *mîntuirii să se învrednicească întru H[risto]s Ii[su]s. Și fericitul acela glas să-l auză întru darea plăților, adecă: Bine slugă bună și credincioasă, preste puține ai fost credincios, preste multe te voiu pune, intră întru bucuria Domnului tău.* Și îndată cîntăreții cei de limba russească cîntă *МЪНОГАЯ ЛѢТА* (*Mulți ani*) în trei rînduri cîte de trei ori. Și apoi, cîntăreții cei de limba moldovenească cîntă pre acest Irmos pe glas întîiŭ *Întărire fii, cela ce ai întemeiat pămîntul pre ape, nooaă celor ce de noapte mînecînd Te lăudăm pre Tine H[ristoa]se, Cel împreună fără de început cu Tatăl și cu Duhul. Și luminează mintea noastră cu lumina poruncilor Tale și cu strălucirea daruluĭ Tău, dăruindu-ne nooaă Bunule,*

CC_interior complet.indd 413 05-Nov-21 12:36:30 PM

milele Tale. Pentru că lumină și pace sînt poruncile Tale. Și săvîrșindu-să cîntarea aceasta apoi începe cetețul iarăși a ceti cuvînt de la locul de unde au lăsat și frații mai mănîncă.

164. Trecînd apoi, iarăși, vreame de 15 minute și iarăși lovind ieromonahul protos în clopoțel și toți sculîndu-să pre picioare stau la locurile lor. Și cetețul începînd de a ceti ceteaște ieromonahul protos heretizmosul acesta pentru prea fericitul părintele nostru Stareț Paisie zicînd așa: *Pentru cel întru fericita pomenire adormitul întru Domnul Părintele nostru Paisie Arhimandritul și Stareț sfintelor Monastiri Neamțuluĭ și Seculuĭ care de Dumnezeu fiind ales al doilea începătoriŭ de viață de obște a monahilor: mai întîiŭ cu multe osteneale și sudori și rele pătimiri viața sa cu fapte bune împodobindu-o, apoi și viața aceasta de obște dupre așezămînturile sfinților Părinți alcătuindu-o o au așezat. Și cu venituri atît înlăuntru cît și dinafară o a împodobit și al doilea Ctitor al sfintelor acelora Lăcașuri s-au făcut și mare făcătoriu de bine și luminătoriŭ al neamuluĭ romînesc* [165r] *s'au arătat. Să ne rugăm toți ca să'i facă Dumnezeu veacinică pomenirea.* Și să cîntă *Veacinica pomenire* în trei stări: o dată de către ieromonahi și de doaă ori de către cîntăreți. Și să trag iarăși toate clopotele trei soroci. Precum și la celelalte dooaă heretizmose. Apoi, puindu-să toți iarăși pre scaune și mai mîncînd, cîntăreții cîntă podobia aceasta: *Cuvioase Părinte, de Dumnezeu purtătoriule Paisie!* Și ceialaltă parte a acestei podobii, toată.

165. Este, apoi, după toate acestea încă și această predanie, adecă că după ce să isprăveaște de cîntat podobia acea pomenită mai sus, apoi începe cetețul iarăși a ceti cuvîntul din locul de unde au lăsat. Și ceteaște pînă ce mînîncă toți de ajuns. Și după aceasta ieromonahul protos loveaște iarăși în clopoțel. Și cetețul făcînd sfîrșit cetirii cuvîntului urmează întocma aceiași regulă precum am scris în paragraful 129. Și atît cetețul precum și ieromonahul protos și bucătarii și trapezarii tot așa urmează precum am zis, întru același paragraf. Iară după adunarea prisosințelor sfărîmiturilor, lovind iarăși o dată în clopoțel ieromonahul protos și sculîndu-să el de la masă și luîndu-și camilafca de pe potcapec și puindu-și epitrahirul pe grumaz și luînd cădealnița și blagoslovind tămîia și tămîind asupra colivei și a colacului, zice: *Binecuvîntat este Dumnezeul nostru* și cîntăreții dintru amîndooaă limbile împreună cu toți frații soborului cîți să află în trapeză, stînd pre picioare, pre la locurile lor, răspund *Amin*. Și cîntă *Sfinte Dumnezeule* de trei ori, iară cetețul ceteaște *Slavă. Și acum*, *Prea Sfîntă Treime*, *Tatăl nostru* și după ce zice ieromonahul vozglasul *Că a Ta este Împărăția* cîntăreții stranei a dooa zicînd *Amin* cîntă troparele [165v] glas al patrulea *Cu duhurile drepților*, *Întru odihna Ta*, *Doamne, Slavă*, *Tu ești Dumnezeu, Carele Te-ai pogorît la iad*, *Și acum*, *Una curată și prea nevinovată Fecioară*. Și întru aceastași vreame, ieromonahul tămîiază sfintele icoane, coliva și pre frați și pre tot norodul. Și apoi, stînd cu cadealnița în partea dreaptă înaintea colivei și tămîind neîncetat, zice ectenia: *Miluiaște-ne pre noi, Dumnezeule* și celelalte, toate, pentru cei adormiți și rugăciunea *Dumnezeul duhurilor* și vozglasul *Că tu ești Înviarea* cu toată rînduiala, pomenind pre toți prea fericiții ctitori. Și după vozglas, zicînd cîntăreții *Amin*, ieromonahul protos strigă *Înțelepciune!* și cîntăreții cîntă grabnic *Ceia ce ești mai cinstită decît heruvimii* și ieromonahul protos, făcînd o închinăciune, zice: *Slavă Ție*

CC_interior complet.indd 414 05-Nov-21 12:36:30 PM

H[ristoa]se, Dumnezeule, nădejdea. Și cîntăreții: *Slavă. Și acum*, *Doamne miluiaște* de trei ori, *Părinte sfinte, blagoslovește*. Și ieromonahul zice otpustul, pomenind iarăși pre toți prea fericiții ctitori. Și apoi, după ce zic cîntăreții *Amin*, el, tămîind, zice: *Întru fericita adormire, veacinică odihnă dă, Doamne, adormiților robilor Tăi, prea fericiților și pururea pomeniților ctitorilor sfîntului lăcașului acestuia (N[umele])*, pomenindu-i pre toți cîți sînt însemnați pre tablă. Și la sfîrșit zice: *Și le fă lor veacinică pomenire*. Și să cîntă: *Veacinica pomenire* o dată de cătră ieromonahi și de doaă ori de cătră cîntăreții cei din limba moldovenească și din cea russească. Și apoi, lăsînd ieromonahul epitrahirul și dînd cadealnița la paraecclisiarh și puindu-și camilafca peste potcapec și făcînd o închinăciune, mearge la locul său. Așijderea și toți ceialalți frați, șed pre la locurile sale. Și cîntăreții cei din limba moldovenească cîntă pe mare condac glas al optulea: *Cu sfinții odihnește, H[ristoa]se, sufletele robilor* [166r] *Tăi.* Iară ieromonahul protos, după ce aduce paraecclisiarhul coliva cea pentru fericiții ctitori pre masă, luînd coliva din mijloc pre un talger pentru arhimandritul și starețul monastirii și mai dînd și la vreocîțiva ieromonahi carii stau pe aproape de dînsul, și luîndu-și și luișI, singur, pe talger. După aceasta o iau paraecclisiarhii coliva pe patru tipsii și o împărțesc la frați și la tot norodul cît să află în trapeză pe ceale patru mease. Iară ceteț, cum să isprăvește de cîntat condacul, îndată iarăși, începe a ceti cuvînt de la locul de unde au lăsat. Și întru această vreame, chelarii mai împărțesc cîte o ceșcuță vin la frați și la tot norodul cît să află la masă. Apoi, isprăvind paraecclisierhii de împărțit coliva, loveaște ieromonahul iarăși în clopoțel și ceteț încetînd de a ceti cuvînt, zice: *Pentru rugăciunile Sfinților* și ieromonahul zicînd *Amin* să scoală și el și toți ceialalți de la masă. Și ceteț ceteaște mulțemirile și să săvîrșaște toată Rânduiala precum am arătat eri în ziua de praznic la paragraful 130 și 131. Fără numai cu atîta deosebire: că după ce zice ceteț *Mulțumim Ție, H[ristoa]se, Dumnezeul nostru*, cîntăreții cei din limba russească cîntă *Slavă, Cu sfinții odihnește, H[ristoa]se* și cîntăreții cei din limba moldovenească cîntă *Și acum, Plinind rînduiala cea pentru noi*. Așijderea și cînd mearge ieromonahul cu sfînta icoană a praznicului din trapeză în biserică, iarăși să trag toate clopotile. Și acolo să zic ecteniile și să face toată ceremonia întocma precum am arătat în paragraful 132. Asemenea urmînd cu toții dupre cum scrie acolo.

CC_interior complet.indd 415 05-Nov-21 12:36:30 PM

CC_interior complet.indd 416

Repertoriul cântărilor trapezei în fondurile de carte veche românească (CRV)

Nr.crt.	An publicație	Cota CRV	Denumirea tipăriturii	Indicații despre rânduiala mesei și repertoriul de cântări	
1.	1715	BARB CRV 171A	*Catavasier*	65r	- De aicea să încep cîntările ceale veselitoare. Polihronismos cînd rădică Păharul pentru Mitropolitul Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prea sfințitului...*; - Întru pofala Domnului Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prealuminatului...*;
				65v	- Întru pofala Boiariului Mare: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu cinstitului...*; - La masa celui ce te ospătează. Să cîntă pre Glas η (VIII). Facerea lui Neon Patron: *Cel ce'ai săturat pre noroade în pustie...*;
				66r	- Alte Irmoase Veselitoare care să cîntă la anafură. Și la Masă. *- Την φωτοφόρον νεφέλην. Pre norul cel purtătoriu de lumină*; *- Την ζωοδόχον. Pre izvorul cel priimitor de viață...*;
				66v	*- Εν τη βροντώση καμίνω. În cuptoriul cel vîlvîitoriu...*; *- Η εν ουρανοίς ευλογημένη. Ceia ce ești în ceriuri bine cuvîntată...*;
				67r	*- Εν Σινάιω το όρη. La muntele Sinaii...*; *- Χείρας εκπετάσας. Miinile întinzîndu-și Daniil...*;
				67v	*- Εσείσθησαν λαοί. S'au cutremurat noroadele...*; *- Παντάνασσα. Împărăteasă prea lăudată...*; *- Δοξάσωμεν. Să slăvim pre Troița...*;
				68r	*- Αμαρτολών τας δεήσης. Rugile păcătoșilor...*; *- Μη της φθοράς. Ceia ce'ai născut fără de ispită...*; *- Αποβλεψάμενος. Privind Tyranul...*;
				68v	*- Μουσικών Οp. Musicești organe...*; *- Εκκαύσατε την κάμινον. Ars-ați cuptoriul...*;
2.	1724 București		*Catavasiariŭ cu alte trebuincioase cîntări ce să cîntă preste tot anul. Acum a doa oară Typărit în zilele prea luminatului domn Ioan Nicolae Mavrocordat al Ungrovlahiei, cu bla[goslo]venia prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei, Kyr Daniil, în scaunul Domniei în București. La anul*	91r	- De aicea să încep cîntările ceale veselitoare. Polihronismos cînd rădică Păharul pentru Mitropolitul Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prea sfințitului...*; - Întru pofala Domnului Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prealuminatului...*;
				91v	- Întru pofala Boiariului Mare: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu cinstitului...*; - La masa celui ce te ospătează. Să cîntă pre Glas η (VIII). Facerea lui Neon Patron: *Cel ce'ai săturat pre noroade în pustie...*;

ANEXA 4

05-Nov-21 12:36:30 PM

CC_interior complet.indd 417

			de la facerea lumii, ZCΛB (7232), iar de la Întruparea lui H[risto]s AΥΚΔ (1724).	92r	- Alte Irmoase Veselitoare care să cîntă la anafură. Și la Masă. - *Την φωτοφόρον νεφέλην. Pre norul cel purtătoriu de lumină;* - *Την ζωοδόχον. Pre izvorul cel priimitor de viață...;*
				92v	- *Εν τη βροντώση καμίνω. În cuptoriul cel vîlvîitoriu...;* - *Η εν ουρανοίς ευλογημένη. Ceia ce ești în ceriuri bine cuvîntată...;*
				93r	- *Εν Σινάιω το όρη. La muntele Sinaii...;* - *Χείρας εκπετάσας. Mîinile întinzîndu-și Daniil...;*
				93v	- *Εσείσθησαν λαοί. S'au cutremurat noroadele...;* - *Παντάνασσα. Împărăteasă prea lăudată...;* - *Δοξάσωμεν. Să slăvim pre Troița...;*
				94r	- *Αμαρτολών τας δεήσης. Rugile păcătoșilor...;* - *Μη της φθοράς. Ceia ce'ai născut fără de ispită...;* - *Αποβλεψάμενος. Privind Tyranul...;*
				94v	- *Μουσικών Ορ. Musicește organe...;* - *Εκκαύσατε την κάμινον. Ars-ați cuptoriul...;*
3.	1734 Râmnic	BARB CRV 210	*Catavasiariŭ Rumînesc. Acum întru acest chip Tipărit în Sfînta Episcopie a Rîmnicului. Cu osîrdia Prea sfințitului și de Dumnezeu Iubitoriului Kyr Inochentie Episcopul Rîmnicului.*	p. 479	- Cîntări Veselitoare. Glas η. Facerea lui Neon Patron. *Cel ce ai săturat...;*
				p. 481	- Alte Irmoase. Cînd să dă Anafora și la Masă.
				p. 482	- *Την φωτοφόρον νεφέλην.* Glas α (I). *Pre norul cel purtătoriu de lumină;*
				p. 483	- *Την ζωοδόχον.* Glas α (I). *Pre izvorul cel priimitor de viață...;*
				p. 485	- *Εν τη βροντώση καμίνω. În cuptoriul cel vîlvîitoriu...;*
				p. 486	- *Η εν ουρανοίς ευλογημένη. Ceia ce ești în ceriuri bine cuvîntată...;*
				p. 487	- *Εν Σινέω το όρη. La muntele Sinaii...;*
				p. 489	- Glas δ (IV). *Χείρας εκπετάσας. Mîinile întinzîndu-și Daniil...;*
				p. 490	- *Εσείσθησαν λαοί.* Glas δ (IV). *S'au cutremurat noroadele;*
				p. 491	- *Παντάνασσα. Împărăteasă prea lăudată...;*
				p. 492	- *Δοξάσωμεν. Să slăvim pre Troița...;*
				p. 493	- *Αμαρτολών τας δεήσης.* Glas α (I).[1] *Rugile păcătoșilor...;*
				p. 494	- *Μη της φθοράς. Ceia ce'ai născut fără de ispită...;*
				p. 496	- *Αποβλεψάμενος. Privind Tyranul...;*
				p. 497	- *Μουσικών Ορ. Musicește organe...;*

[1] Este o indicație de glas eronată. Acest irmos este scris în glasul VIII. Tocmai de aceea se regăsește spre finalul irmoaselor și nu printre primele.

05-Nov-21 12:36:30 PM

				p. 498	- *Εκκαύσατε την κάμινον. Ars-ați cuptoriul...*;
4.	1742 București	BARB CRV 222	*Catavasiariŭ tradus pre Limba Rumînească. Cu multe trebuincioase Cîntări ce să cîntă preste tot anul, care s'au Tipărit acum în Tipografia cea noao a Sfintei Mitropolii Bucureștilor.* *La anul dintîi a înălțatului de Dumnezeu a doao Domnie a prea luminatului Domn și a toată Țara Rumînească obladuitor Io Mihail Racoviță Voevod.* *Cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Neofit.*	96v	- De aicea să încep cîntările ceale veselitoare. Polihronismos cînd rădică Păharul pentru Mitropolitul Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prea sfințitului...*; - Întru pofala Domnului Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prealuminatului...*;
				97r	- Întru pofala Boiariului Mare: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu cinstitului...*; - La masa celui ce te ospătează. Să cîntă pre Glas η (VIII). Facerea lui Neon Patron: *Cel ce'ai săturat pre noroade în pustie...*;
				97v	- Alte Irmoase Veselitoare care să cîntă la anafură. Și la Masă. - *Την φωτοφόρον νεφέλην. Pre norul cel purtătoriu de lumină*; - *Την ζωοδόχον. Pre izvorul cel priimitor de viață...*;
				98r	- *Εν τη βροντώση καμίνω. În cuptoriul cel vîlvîitoriu...*; - *Η εν ουρανοίς ευλογημένη. Ceia ce ești în ceriuri bine cuvîntată...*;
				98v	- *Εν Σινάιω το όρη. La muntele Sinaii...*; - *Χείρας εκπετάσας. Mîinile întinzîndu-și Daniil...*;
				99r	- *Εσείσθησαν λαοί. S'au cutremurat noroadele...*; - *Παντάνασσα. Împărăteasă prea lăudată...*; - *Δοξάσωμεν. Să slăvim pre Troița...*;
				99v	- *Αμαρτολών τας δεήσης. Rugile păcătoșilor...*; - *Μη της φθοράς. Ceia ce'ai născut fără de ispită...*;
				100r	- *Αποβλεψάμενος. Privind Tyranul...*; - *Μουσικών Οp. Musicești le organe...*; - *Εκκαύσατε την κάμινον. Ars-ați cuptoriul...*;
5.	1747 Râmnic	BARB CRV 252	*Catavasiariŭ. Acum într'acest chip Tipărit în zilele Prea luminatului Domn Io Constantin Nicolae Voevod.* *Cu blagoslovenia Prea sfințitului Mitropolit Kyr Neofit și cu cheltuiala iubitoriului de Dumnezeu kyr Climent Episcop[ul] Râmnicului.* *În sfînta Episcopie a Râmnicului. În anul 1745.*	65v	- De aicea să încep cîntările ceale veselitoare. Polihronismos cînd rădică Păharul pentru Mitropolitul Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prea sfințitului...*;
				66r	- Întru pofala Domnului Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prealuminatului...*; - Întru pofala Boiariului Mare: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu cinstitului...*; - La masa celui ce te ospătează. Să cîntă pre Glas η (VIII). Facerea lui Neon Patron: *Cel ce'ai săturat pre noroade în pustie...*;

CC_interior complet.indd 418
05-Nov-21 12:36:30 PM

CC_interior complet.indd 419

			S'au tipărit de Cucernicul între Preoți Popa Mihail Athanasie Popovici Tipograful Rîmniceanul.	66v	- Alte Irmoase Veselitoare care să cîntă la anafură. Și la Masă. *- Την φωτοφόρον νεφέλην. Glas α (I). Pre norul cel purtătoriu de lumină;* *- Την ζωοδόχον. Glas α (I). Pre izvorul cel priimitor de viață...;*
				67r	*- Εν τη βροντώση καμίνω. Glas ε (V). În cuptoriul cel vîlvîitoriu...;* *- Η εν ουρανοίς ευλογημένη. Glas β (II). Ceia ce ești în ceriuri bine cuvîntată...;* *- Εν Σινάιω το όρη. Glas γ (III). La muntele Sinaii...;* *- Χείρας εκπετάσας. Glas δ (IV). Mîinile întinzîndu-și Daniil...;*
				67v	*- Εσείσθησαν λαοί. S'au cutremurat noroadele;* *- Παντάνασσα. Împărăteasă prea lăudată...;* *- Δοξάσωμεν. Să slăvim pre Troița...;* *- Αμαρτολών τας δεήσης. Rugile păcătoșilor...;*
				68r	*- Μη της φθοράς. Ceia ce'ai născut fără de ispită...;* *- Αποβλεψάμενος. Privind Tyranul...;* *- Μουσικών Οργ. Musicește organe...;*
				68v	*- Εκκαύσατε την κάμινον. Ars-ați cuptoriul...;*
6.	1750 Rîmnic	BARB CRV 273	*Catavasiariŭ. Acum a doao oară Tipărit în zilele Prea Luminatului Domn Io Grigorie Ghika Voevod.* *Cu Blagoslovenia și Poruncă și chieltuiala Sfinției de Dumnezeu iubitoriul Kyr Grigorie Episcopul Rîmnicului.* *În Sfînta Episcopie a Rîmnicului la anul 1750.* *S'au tipărit de Cucernicul între Preoți Popa Mihail Athanasie Popovici Tipograful Rîmniceanul.*	124v	- Irmoasele ce să cîntă la masă. - Glas α (I): *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*); *Εφριξε γη* (*Înfricoșatu-s-a pămîntul*); *Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Ascultă, cer al minunilor*); *Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (*Cuprins sînt din toate părțile*);
				125r	*Η τρίφωτος ουσία* (*Ființa cea cu trei lumini*); *Την ζωοδόχον πηγήν* (*Pe izvorul primitor de viață*); *Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον* (*Să slăvim pe Treimea cea nedespărțită*); - Glas γ (III): *Εν Σινaίω τω όρει* (*În muntele Sinai*);
				125v	- Glas δ (IV): *Παντάνασσα, πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată*); *Την φωτοφόρον νεφέλην;*[2]

[2] Încadrarea acestei cîntări între irmoasele glasului IV este greșită întrucât ea aparține primului eh.

05-Nov-21 12:36:31 PM

					Παράδοξα σήμερον (*Preaslăvite astăzi*);[3] *Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*);
				126r	*Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul și-a deschis gâtlejul*); *Χαίρε πύλη Κυρίου* (*Bucură-te, ușa Domnului*); *Θεόν ανθρώποις* (*Dumnezeu oamenilor*); - Glas β (II): *Η εν ουρανοίς ευλογημένη* (*Ceea ce ești în ceruri binecuvântată*); - Glas ζ (VII): *Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*);
				126v	- Glas η (VIII): *Ευλογητός εί, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat ești Hristoase, Dumnezeul nostru*);[4] *Τη Υπερμάχω Στρατηγώ* (*Apărătoare Doamnă*); *Μουσικών οργάνων* (*Muzicești le organe*); *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*); *Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*);
				127r	*Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*); - Δόξα, glas η: *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*); - Και νύν: *Της σωτηρίας ευθυνόν* (*În calea mântuirii*);
				127r	- Glas ξ (VI): *Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*); *Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινών* (*La mulțimea faptelor mele rele*); - Δόξα. A morților. Glas η (VIII): *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*); - Και νύν: *Αγνή παρθένε του λόγου πύλη* (*Fecioară curată, ușă a cuvântului*).
				127v	- Tropariu, glas α: *Εν τη γεννήσει την παρθενίαν εφύλαξας* (*Întru naștere fecioria ai păzit*).

[3] Stihiră idiomelă de la vecernia praznicului Pogorârii Sf. Duh. Vezi *Πεντηκοσταριον*, Veneția, 1890, p. 194.

[4] Troparul Cincizecimii. Vezi *Πεντηκοσταριον*, p. 188.

CC_interior complet.indd 420 05-Nov-21 12:36:31 PM

CC_interior complet.indd 421

7.	1753 Râmnic	BARB CRV 286	*Catavasiariŭ. Acum a treia oară tipărit cu blagoslovenia și cheltuiala Sfinției Sale iubitoriului de Dumnezeu Io Grigorie episcopul Rîmnicului. În sfînta episcopie Rîmnicului. La anul de la H[risto]s ΑΨΗΓ (1753). Prin diortosirea lui Lavrentie Ieromonah Dumitrie, Bici. S'au tipărit de Popa Constandin Athanasie, Bici. Tipograful Rîmniceanul.*	Cântările sunt dispuse exact ca în BARB CRV 252 (Râmnic, 1747), în aceeași ordine și pe aceleași pagini.	
8.	1762 Blaj	BCU Cluj BRV 330A	*Catavasiariŭ. Cu multe preste tot anul trebuincioase cîntări. Cu blagoslovenia Prea O sfinţitului și Prealuminatului Domn Petru Pavel Aaron de Bistra., prin ţara Ardealului și părţilor ei impreunate, Vlădicul Făgăraşului. Tipărit la Sfînta Tipografie în Blaj. Anul 1762. De Dimitrie Rîmniceanul.*	126v	- Irmoasele ce să cîntă la masă. - Glas α (I): *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*);
				127r	*Εφριξε γη* (*Înfricoşatu-s-a pământul*); *Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Ascultă, cer al minunilor*); *Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (*Cuprins sînt din toate părţile*);
				127v	*Η τρίφωτος ουσία* (*Fiinţa cea cu trei lumini*); *Την ζωοδόχον πηγήν* (*Pe izvorul primitor de viaţă*);
				128r	*Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον* (*Să slăvim pe Treimea cea nedespărţită*); - Glas γ (III): *Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*);
				128v	Glas δ (IV): *Παντάναασσα, πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată*); *Την φωτοφόρον νεφέλην*; *Παράδοξα σήμερον* (*Preaslăvite astăzi*);
				129r	*Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-şi Daniil*);
				129v	*Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul şi-a deschis gâtlejul*); *Χαίρε πύλη Κυρίου* (*Bucură-te, uşa Domnului*); *Θεόν ανθρώπους;* (*Dumnezeu oamenilor*);
				130r	- Glas β (II): *Η εν ουρανοίς ευλογημένη* (*Ceea ce eşti în ceruri binecuvântată*); - Glas ζ (VII): *Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*);
				130v	- Glas η (VIII): *Ευλογητός ει, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat eşti Hristoase,*

05-Nov-21 12:36:31 PM

					Dumnezeul nostru); *Τη Υπερμάχω Στρατηγώ* (*Apărătoare Doamnă*); *Μουσικών οργάνων* (*Muzicești le organe*);
				131r	*Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*); *Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*);
				131v	*Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*); - Δόξα, glas η: *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*);
				132r	- Και νύν: *Της σωτηρίας ευθυνόν* (*În calea mântuirii*); - Glas ξ (VI): *Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*); *Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*);
				132v	- Δόξα. A morților. Glas η (VIII): *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*);
				133r	- Και νύν: *Αγνή παρθένε του λόγου πύλη* (*Fecioară curată, ușă a cuvântului*); - Tropariu, glas α: *Εν τη γεννήσει την παρθενίαν εφύλαξας* (*Întru naștere fecioria ai păzit*);
9.	1768 Buzău	BARB CRV 355	*Catavasiariŭ. Cu toate trebuincioasele cîntări ce să cîntă preste tot anul. Catavasii rumînești și grecești. Care acum s'au tipărit întru întîia Domnie a prea înălțatului Domn Io Alexandru Scarlat Ghika V[oie]vod.* *Cu blagoslovenia prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Grigorie.* *Prin osîrdia și chieltuiala iubitoriului de Dumnezeu episcop Buz[ău] Kyr Cozma. În sfînta episcopie.* *[...]* *De Ghinea Diaconul Stoicovici.*	p. 194	- De aicea să încep cîntările ceale veselitoare. Polihronismos cînd rădică Păharul pentru Mitropolitul Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prea sfințitului...*;
				p. 195	- Întru pofala Domnului Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prealuminatului...*; - Întru pofala Boiariului Mare: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu cinstitului...*;
				p. 196	- La masa celui ce te ospătează să cîntă aceasta pe glas η (VIII). Facerea lui Neon Patron: *Cel ce'ai săturat pre noroade în pustie...*; - Alte Irmoase Veselitoare care să cîntă la anafură. Și la Masă.
				p. 197	- *Την φωτοφόρον νεφέλην. Pre norul cel purtătoriu de lumină*; - *Την ζωοδόχον. Pre izvorul cel priimitor de viață...*;
				p. 198	- *Εν τη βροντώση καμίνω. În cuptoriul cel vîlvîitoriu...*; - *Η εν ουρανοίς ευλογημένη. Ceia ce ești în ceriuri bine cuvîntată...*; - *Εν Σινάιω το όρη. La muntele Sinaii...*;
				p. 199	- *Χείρας εκπετάσας. Mîinile întinzîndu-și Daniil...*; - *Εσείσθησαν λαοί. S'au cutremurat noroadele...*;
				p. 200	- *Παντάνασσα. Împărăteasă prea lăudată...*;

CC_interior complet.indd 422 05-Nov-21 12:36:31 PM

CC_interior complet.indd 423

					- *Δοξάσωμεν. Să slăvim pre Troița...*; - *Αμαρτολών τας δεήσης. Rugile păcătoșilor...*;
				p. 201	- *Μη της φθοράς. Ceia ce'ai născut fără de ispită...*; - *Αποβλεψάμενος. Privind Tyranul...*;
				p. 202	- *Μουσικών Οργ. Musicește organe...*; - *Εκκαύσατε την κάμινον. Ars-ați cuptoriul...*;
10.	1769 Blaj	BCU Cluj BRV 364	*Catavasiariŭ. Cu multe preste tot anul trebuincioase cîntări. Acum a doao oară așezat și tipărit.* *Supt stăpînirea prea înălțatei Împărăteasei Rîmleanilor, Prințeasei Ardealului, Doam. Doamnei Mariei Thereziei.* *Cu blagoslovenia celor mai mari. În Tipografia Mănăstirii Bunei Vestiri. În Blaj. Anii de la H[risto]s ΑΨΞΘ (1769).* *De Petru Papachici Tipograf.*	p. 197	- Irmoasele ce să cîntă la Anaforă. Și la Masă. - Glas α (I): *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*); *Εφριξε γη* (*Înfricoșatu-s-a pământul*);
				p. 198	*Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Ascultă, cer al minunilor*); *Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (*Cuprins sînt din toate părțile*); *Η τρίφωτος ουσία* (*Ființa cea cu trei lumini*);
				p. 199	*Την ζωοδόχον πηγήν* (*Pe izvorul primitor de viață*); *Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον* (*Să slăvim pe Treimea cea nedespărțită*); - Glas γ (III): *Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*);
				p. 200	- Glas δ (IV): *Παντάνασσα, πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată*); *Την φωτοφόρον νεφέλην*; *Παράδοξα σήμερον* (*Preaslăvite astăzi*);
				p. 201	*Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*); *Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul și-a deschis gâtlejul*);
				p. 202	*Χαίρε πύλη Κυρίου* (*Bucură-te, ușa Domnului*); *Θεόν ανθρώποις;* (*Dumnezeu oamenilor*); - Glas β (II): *Η εν ουρανοίς ευλογημένη* (*Ceea ce ești în ceruri binecuvântată*);
				p. 203	- Glas ζ (VII): *Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*); - Glas η (VIII): *Ευλογητός ει, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat ești Hristoase, Dumnezeul nostru*); *Τη Υπερμάχω Στρατηγώ* (*Apărătoare Doamnă*);

05-Nov-21 12:36:31 PM

				p. 204	*Μουσικών οργάνων* (*Muzicești organe*); *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*);
				p. 205	*Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*); *Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*);
				p. 206	- Δόξα, glas η: *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*); - Και νύν: *Της σωτηρίας ευθυνόν* (*În calea mântuirii*); - Glas ξ (VI): *Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*); *Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*);
				p. 207	- Δόξα. A morților. Glas η (VIII): *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*); - Και νύν: *Αγνή παρθένε του λόγου πύλη* (*Fecioară curată, ușă a cuvântului*);
				p. 208	- Tropariu, glas α: *Εν τη γεννήσει την παρθενίαν εφύλαξας* (*Întru naștere fecioria ai păzit*);
11.	1777 Blaj	BCU Cluj BRV 404	*Catavasier*. Lipsește foaia de titlu.	p. 200	- Irmoasele ce să cîntă la Anaforă. Și la Masă. - Glas α (I): *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*);
				p. 201	*Εφριξε γη* (*Înfricoșatu-s-a pământul*); *Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Ascultă, cer al minunilor*); *Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (*Cuprins sînt din toate părțile*);
				p. 202	*Η τρίφωτος ουσία* (*Ființa cea cu trei lumini*); *Την ζωοδόχον πηγήν* (*Pe izvorul primitor de viață*);
				p. 203	*Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον* (*Să slăvim pe Treimea cea nedespărțită*); - Glas γ (III): *Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*); - Glas δ (IV): *Παντάνασσα, πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată*);
				p. 204	*Την φωτοφόρον νεφέλην*; *Παράδοξα σήμερον* (*Preaslăvite astăzi*);
				p. 205	*Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*); *Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul și-a deschis gâtlejul*);

CC_interior complet.indd 424 05-Nov-21 12:36:31 PM

CC_interior complet.indd 425 05-Nov-21 12:36:32 PM

					Χαίρε πῦλη Κυρίου (*Bucură-te, ușa Domnului*);
				p. 206	*Θεόν ανθρώποις;* (*Dumnezeu oamenilor*); - Glas β (II): *Η εν ουρανοίς ευλογημένη* (*Ceea ce ești în ceruri binecuvântată*); - Glas ζ (VII): *Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*);
				p. 207	- Glas η (VIII): *Ευλογητός εί, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat ești Hristoase, Dumnezeul nostru*); *Τη Υπερμάχω Στρατηγώ* (*Apărătoare Doamnă*); *Μουσικών οργάνων* (*Muzicește organe*);
				p. 208	*Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*); *Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*);
				p. 209	*Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*); - Δόξα, glas η: *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*); - Και νύν: *Της σωτηρίας ευθυνόν* (*În calea mântuirii*);
				p. 210	- Glas ξ (VI): *Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*); *Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*); - Δόξα. A morților. Glas η (VIII): *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*);
				p. 211	- Και νύν: *Αγνή παρθένε του λόγου πῦλη* (*Fecioară curată, ușă a cuvântului*); - Tropariu, glas α: *Εν τη γεννήσει την παρθενίαν εφύλαξας* (*Întru naștere fecioria ai păzit*);
12.	1781 București	BARB CRV 444	*Catavasiariŭ. Cu toate trebuincioasele cîntări ce să cîntă peste tot anul care coprinde în sine catavasiile rumîneaște și grecești.* *Tipăritu'au acum întru al șasealea an al întîia Domnie a prea înălțatului și luminatului Domn a toată Țara Rumînească, Io Alexandru Ioann Ipsilant V[oie]vod.* *Cu blagoslovenia și toată cheltuiala prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Grigorie.*	p. 193	- De aicea să încep cîntările ceale veselitoare. Polihronismos cînd rădică Păharul pentru Mitropolitul Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prea sfințitului...*;
				p. 194	- Întru pofala Domnului Ungrovlahiei: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu prealuminatului...*; - Întru pofala Boiariului Mare: *Mulți ani facă Domnul Dumnezeu cinstitului...*;
				p. 195	- La masa celui ce te ospătează. Să cîntă pre Glas η (VIII). Facerea lui Neon Patron: *Cel ce'ai săturat pre noroade în pustie...*; - Alte Irmoase Veselitoare care să cîntă la anafură. Și la Masă.
				p. 196	- *Την φωτοφόρον νεφέλην. Pre norul cel purtătoriu de lumină*;

			În Sfînta Mitropolie a Bucureștilor. La anul de la H[risto]s ΑΨΠΑ (1781) de Stanciul Popovici Tip[ograful] Buc[urești eanul].		*- Την ζωοδόχον. Pre izvorul cel priimitor de viață...;*
				p. 197	*- Εν τη βροντώση καμίνω. În cuptoriul cel vilviitoriu...;* *- Η εν ουρανοίς ευλογημένη. Ceia ce ești în ceriuri bine cuvîntată...;* *- Εν Σινάιω το όρη. La muntele Sinaii...;*
				p. 198	*- Χείρας εκπετάσας. Mîinile întinzîndu-și Daniil...;* *- Εσείσθησαν λαοί. S'au cutremurat noroadele...;*
				p. 199	*- Παντάνασσα. Împărăteasă prea lăudată...;* *- Δοξάσωμεν. Să slăvim pre Troița...;* *- Αμαρτολών τας δεήσης. Rugile păcătoșilor...;*
				p. 200	*- Μη της φθοράς. Ceia ce'ai născut fără de ispită...;* *- Αποβλεψάμενος. Privind Tyranul...;*
				p. 201	*- Μουσικών Οργ. Muzicești le organe...;* *- Εκκαύσατε την κάμινον. Ars-ați cuptoriul...;*
13.	1784 Râmnic	BARB CRV 469	*Catavasiariŭ. Acum într'acest chip așezat și Tipărit.* *În zilele Prea luminatului și prea înălțatului Domn Io Mihai Constandin Șuțul Voevod.* *Cu blagoslovenia și cu toată chieltuiala prea sfinții sale iubitoriului de Dumnezeu Kyr Filaret Episcopul Râmnicului.* *În sfînta Epis[copie] a Râmn[icului]. În anul de la H[risto]s ΑΨΠΔ 1784.* *De Dimitrie Mihailo Popovici Tipograful Rîmniceanul.*	27v	- Irmoasele ce să cîntă la Masă. - Glas α (I): *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*); *Εφριξε γη* (*Înfricoșatu-s-a pămîntul*); *Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Ascultă, cer al minunilor*);
				28r	*Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (*Cuprins sînt din toate părțile*); *Η τρίφωτος ουσία* (*Ființa cea cu trei lumini*); *Την ζωοδόχον πηγήν* (*Pe izvorul primitor de viață*);
				28v	*Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον* (*Să slăvim pe Treimea cea nedespărțită*); - Glas γ (III): *Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*); - Glas δ (IV): *Παντάνασσα, πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată*); *Την φωτοφόρον νεφέλην.*
				29r	*Παράδοξα σήμερον* (*Preaslăvite astăzi*); *Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*);
				29v	*Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul și-a deschis gâtlejul*); *Χαίρε πύλη Κυρίου* (*Bucură-te, ușa Domnului*);

CC_interior complet.indd 426 05-Nov-21 12:36:32 PM

CC_interior complet.indd 427

					Θεόν ανθρώποις; (*Dumnezeu oamenilor*);
					- Glas β (II): *Η εν ουρανοίς ευλογημένη* (*Ceea ce ești în ceruri binecuvântată*);
				30r	- Glas ζ (VII): *Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*);
					- Glas η (VIII): *Ευλογητός εί, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat ești Hristoase, Dumnezeul nostru*);
					Τη Υπερμάχω Στρατηγώ (*Apărătoare Doamnă*);
				30v	*Μουσικών οργάνων* (*Muzicește organe*);
					Εκκαύσατε την κάμινον (*Ardeți cuptorul*);
					Αποβλεψάμενος ο τύραννος (*Privind tiranul*);
				31r	*Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*);
					- Δόξα, glas η: *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*);
					- Και νύν: *Της σωτηρίας ευθυνόν* (*În calea mântuirii*);
					- Glas ξ (VI): *Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*);
				31v	*Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*);
					- Δόξα. A morților. Glas η (VIII): *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*);
					- Και νύν: *Αγνή παρθένε του λόγου πύλη* (*Fecioară curată, ușă a cuvântului*);
				32r	- Tropariu, glas α: *Εν τη γεννήσει την παρθενίαν εφύλαξας* (*Întru naștere fecioria ai păzit*).
14.	1793 Blaj	BCU Cluj BRV 559	*Catavasiariŭ. Acuma a patra oară tipărit supt prea fericita împărăție a prea Înălțatului Împărat Franciș al Doilea.* *Cu blagoslovenia Prea luminatului și prea o sfințitului Domnului Domn Ioann Bobb, Vlădicul Făgărașului. În Blaj. Anii de la de la H[risto]s 1793.*	p. 196	De aici să încep cîntări veselitoare. La masa celui ce te ospătează să cîntă pe Glas η (VIII), Facerea lui Neon Patron: *Cela ce ai săturat pre noroade...*;
				p. 197	- Alte irmoase veselitoare care să cîntă la Anaforă și la masă. - *Την φωτοφόρον νεφέλην*. Glas α (I). *Pre norul cel purtătoriu de lumină*;
				p. 198	- *Την ζωοδόχον*. Glas α (I). *Pre izvorul cel priimitor de viață...*; - *Εν τη βροντώση καμίνω*. Glas ε (V). *În cuptoriul cel vîlvîitoriu...*;
				p. 199	- *Η εν ουρανοίς ευλογημένη*. Glas β (II). *Ceia ce ești în ceriuri bine cuvîntată...*; - *Εν Σινέω το όρη*. Glas γ (III). *La muntele Sinaii...*; - Glas δ (IV). *Χείρας εκπετάσας. Mîinile întinzîndu-și Daniil...*;

05-Nov-21 12:36:32 PM

				p. 200	- *Εσείσθησαν λαοί.* Glas δ (IV). *S'au cutremurat norodele*; - *Παντάνασσα. Împărăteasă prea lăudată...*;
				p. 201	- *Δοξάσωμεν. Să slăvim pre Troița...*; - *Αμαρτολών τασ δεήσησ.* Glas α (I). *Rugile păcătoșilor...*; - *Μη της φθοράς. Ceia ce'ai născut fără de ispită...*;
				p. 202	- *Αποβλεψάμενοσ. Privind Tyranul...*; - *Μουσικών Οργ. Musicește organe...*;
				p. 203	- *Εκκαύσατε την κάμινον. Ars-ați cuptoriul.*
15.	1803 Sibiu	BCU Cluj BRV 659	*Catavasieri grecesc și românesc. Acum tipărit în zilele prea înălțatului împăratului nostru Franțisc al doilea. Prin slobozenia [...]. Sibiu, În Tipografia [...].*	p. 38	- Irmoasele ce să cîntă la masă. - Glas α (I): *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*);
				p. 39	*Εφριξε γη* (*Înfricoșatu-s-a pământul*); *Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Ascultă, cer al minunilor*); *Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (*Cuprins sînt din toate părțile*); *Η τρίφωτος ουσία* (*Ființa cea cu trei lumini*); *Την ζωοδόχον πηγήν* (*Pe izvorul primitor de viață*); *Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον* (*Să slăvim pe Treimea cea nedespărțită*);
				p. 40	- Glas γ (III): *Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*); - Glas δ (IV): *Παντάνασσα, πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată*); *Την φωτοφόρον νεφέλην*; *Παράδοξα σήμερον* (*Preaslăvite astăzi*); *Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*);
				p. 41	*Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul și-a deschis gâtlejul*); *Χαίρε πύλη Κυρίου* (*Bucură-te, ușa Domnului*); *Θεόν ανθρώποις;* (*Dumnezeu oamenilor*); - Glas β (II): *Η εν ουρανοίς ευλογημένη* (*Ceea ce ești în ceruri binecuvântată*); - Glas ζ (VII): *Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*); - Glas η (VIII): *Ευλογητός ει, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat*

CC_interior complet.indd 428 05-Nov-21 12:36:32 PM

CC_interior complet.indd 429

					ești Hristoase, Dumnezeul nostru); *Τη Υπερμάχω Στρατηγώ* (*Apărătoare Doamnă*);
				p. 42	*Μουσικών οργάνων* (*Muzicește organe*); *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*); *Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*); *Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*); - Δόξα, glas η: *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*); - Και νύν: *Της σωτηρίας ενδυνόν* (*În calea mântuirii*);
				p. 43	- Glas ξ (VI): *Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*); *Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*); - Δόξα. A morților. Glas η (VIII): *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*); - Και νύν: *Αγνή παρθένε του λόγου πύλη* (*Fecioară curată, ușă a cuvântului*); - Tropariu, glas α: *Εν τη γεννήσει την παρθενίαν εφύλαξας* (*Întru naștere fecioria ai păzit*);
16.	1812 Sibiu	BCU Cluj BRV 804	*Catavasier grecesc și românesc tipărit în zilele prea înălțatului Împăratului nostru Franțisc Întîiul.* *Sibiu,* *În Tipografia lui Ioann Bart.* *1812.*	p. 47	- Irmoasele ce să cîntă la masă. - Glas α (I): *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*); *Εφριξε γη* (*Înfricoșatu-s-a pământul*);
				p. 48	*Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Ascultă, cer al minunilor*); *Συνέχομαι πάντοθεν δεινοίς* (*Cuprins sînt din toate părțile*); *Η τρίφωτος ουσία* (*Ființa cea cu trei lumini*); *Την ζωοδόχον πηγήν* (*Pe izvorul primitor de viață*);
				p. 49	*Δοξάσωμεν Τριάδα αχώριστον* (*Să slăvim pe Treimea cea nedespărțită*); - Glas γ (III): *Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*); - Glas δ (IV): *Παντάνασσα, πανύμνητε* (*Împărăteasă prealăudată*);

05-Nov-21 12:36:32 PM

					Την φωτοφόρον νεφέλην; *Παράδοξα σήμερον* (*Preaslăvite astăzi*);
				p. 50	*Χειρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*); *Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul și-a deschis gâtlejul*); *Χαίρε πύλη Κυρίου* (*Bucură-te, ușa Domnului*); *Θεόν ανθρώποις;* (*Dumnezeu oamenilor*); - Glas β (II): *Η εν ουρανοίς ευλογημένη* (*Ceea ce ești în ceruri binecuvântată*);
				p. 51	- Glas ζ (VII): *Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*); - Glas η (VIII): *Ευλογητός εί, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat ești Hristoase, Dumnezeul nostru*); *Τη Υπερμάχω Στρατηγώ* (*Apărătoare Doamnă*); *Μουσικών οργάνων* (*Muzicește organe*); *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*);
				p. 52	*Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*); *Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*); - Δόξα, glas η: *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*); - Και νύν: *Της σωτηρίας ευθυνόν* (*În calea mântuirii*); - Glas ξ (VI): *Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*);
				p. 53	*Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*); - Δόξα. A morților. Glas η (VIII): *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*); - Και νύν: *Αγνή παρθένε του λόγου πύλη* (*Fecioară curată, ușă a cuvântului*); - Tropariu, glas α: *Εν τη γεννήσει την παρθενίαν εφύλαξας* (*Întru naștere fecioria ai păzit*);
17.	1817 Sibiu	BCU Cluj BRV 935	*Catavasier grecesc și romînesc tipărit în zilele prea înălțatului Împăratului nostru Franțisc Întîiul. Sibiu,*	Reproduce identic ediția sibiană de la 1812.	

CC_interior complet.indd 430
05-Nov-21 12:36:32 PM

CC_interior complet.indd 431

			În Tipografia lui Ioann Bart. *1817.*		
18.	1818 Buda	BCU Cluj BRV 975	*Catavasier grecesc și românesc pentru Sfintele Besereci ale Răsăritului de leagea grecească ne unită precum și cinstitele Paraclisuri a sfintei de Dumnezeu Născătoarei, a sfîntului marelui Mucenic Gheorghie, și a sfinților Împărați și întocma cu apostolii Constantin și Elena.* *Acum iară dat la tipariu prin Zaharia Carcalechi. La Buda.* *În Crăiasca Tipografie a Universitatei Ungariei.* *1818.*	p. 45	- Irmoasele ce să cîntă la masă. - Glas α (I): *Την σην ειρήνην* (*Pacea Ta*); *Εφριξε γη* (*Înfricoșatu-s-a pământul*);
				p. 46	*Ακουε θαυμάτων ουρανέ* (*Ascultă, cer al minunilor*); *Η τρίφωτος ουσία* (*Ființa cea cu trei lumini*); - Glas γ (III): *Εν Σιναίω τω όρει* (*În muntele Sinai*); - Glas δ (IV): *Παράδοξα σήμερον* (*Preaslăvite astăzi*);
				p. 47	*Χείρας εκπετάσας Δανιήλ* (*Mâinile întinzându-și Daniil*); *Διήνοιξε φάρυγγα ο άδης* (*Iadul și-a deschis gâtlejul*); *Χαίρε πύλη Κυρίου* (*Bucură-te, ușa Domnului*); *Θεόν ανθρώποις;* (*Dumnezeu oamenilor*);
				p. 48	- Glas ζ (VII): *Μη της φθοράς* (*Ceea ce nu prin ispitirea stricării*); - Glas η (VIII): *Ευλογητός εί, Χριστέ ο Θεός ημών* (*Binecuvântat ești Hristoase, Dumnezeul nostru*); *Τη Υπερμάχω Στρατηγώ* (*Apărătoare Doamnă*); *Μουσικών οργάνων* (*Musicește organe*); *Εκκαύσατε την κάμινον* (*Ardeți cuptorul*);
				p. 49	*Αποβλεψάμενος ο τύραννος* (*Privind tiranul*); *Εφριξε πάσα ακοή* (*Înfricoșatu-s-a tot auzul*); - Δόξα, glas η: *Της μετανοίας άνοιξον μοι* (*Ușile pocăinței deschide-mi*);
				p. 50	- Και νύν: *Της σωτηρίας ευθυνόν* (*În calea mântuirii*); - Glas ξ (VI): *Ελέησον με, ο Θεός* (*Miluiește-mă, Dumnezeule*); *Τα πλήθη των πεπραγμένων μοι δεινων* (*La mulțimea faptelor mele rele*); - Δόξα. A morților. Glas η (VIII): *Θρηνώ και οδύρομαι* (*Plâng și mă tânguiesc*);
				p. 51	Lipsește din tipăritură.
19.	1824 Blaj	BCU Cluj BRV 1205		p. 205	- De aici să încep cîntări veselitoare. La masa celui ce te ospătează să cîntă pe Glas η (VIII), Facerea lui Neon Patron: *Cela ce ai săturat pre noroade...*;

05-Nov-21 12:36:32 PM

CC_interior complet.indd 432

Tabelul sinoptic al traducătorilor și compozitorilor de irmoase calofonice în limba română

Nr. crt.	Autor	Irmoase	Gl. I	Gl. II	Gl. III	Gl. IV	Gl. V	Gl. VI	Gl. VII	Gl. VIII	Total
1.	Filothei sin Agăi Jipei	Traduceri	3	1	1	3	2	-	1	3	14
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2.	Macarie Ieromonahul	Traduceri	30	4	9	14	6	6	4	20	93
		Compoziții	3	2	1	1	7	2	-	2	18
3.	Anton Pann	Traduceri	1	1	-	-	2	1	1	1	7
		Compoziții	-	-	-	1	-	-	-	-	1
4.	Visarion Protopsaltul	Traduceri	2	2	4	4	4	3	2	2	23
		Compoziții	3	1	-	3	1				8
5.	Petru Efesiu	Traduceri	-	-	-	-	-	-	-	1	1
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Iosaf Ierodiaconul	Traduceri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Compoziții	1	-	-	-	-	-	-	-	1
7.	Iosif Naniescu	Traduceri	-	-	-	-	1	-	-	-	1
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	-	-
8.	Dimitrie Suceveanu	Traduceri	-	-	-	-	1	-	-	-	1
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9.	Elefterie Iliescu	Traduceri	1	1	1	1	1	1	1	1	8
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10.	Anonim	Traduceri	3	-	-	5	3	1	-	4	16
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	-	-
11.	Nectarie Prodromitul	Traduceri	1	-	-	1	-	-	2	2	6
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	1	1
12.	Gherontie Prodromitul	Traduceri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Compoziții	-	-	-	1	-	-	-	-	1
13.	Paisie Lambru	Traduceri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Compoziții	-	-	1	-	-	-	-	-	1
14.	Athanasie Iordănescu	Traduceri	2	1	2	2	1	3	5	3	19
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	1	1
15.	Vasile Ciureanu-Bodești	Traduceri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16.	Marian Cotigă	Traduceri	1	-	-	-	-	-	-	-	1
		Compoziții	-	-	-	-	-	-	-	-	-
17.	Virgil Ioan Nanu	Traduceri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Compoziții	1	-	-	-	-	-	-	1	2
18.	Cristian Alexandru	Traduceri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		Compoziții	3	-	2	-	-	-	-	1	6

ANEXA 5

05-Nov-21 12:36:33 PM

CC_interior complet.indd 433 05-Nov-21 12:36:33 PM